عبدالله قادري

اۋتکن کونلر

یازغوچیدن

مادامیکه، بیز ینگی دورگه آیاق قۉیدیک، پس، بیز هر بیر یۉسونده هم شو ینگی دورنینگ ینگیلیکلری کېتیدن اېرگشهمیز و شونگه اۋخشش داستانچیلیق، رومانچیلیق و حکایهچیلیقلرده هم ینگریشغه، خلقیمیزنی شو زمان نینگ «طاهر-زهره»لری، «چار درویش»لری، «فرهاد-شیرین» و «بهرامگۉر»لری بیلن تنیشدیریشکه اۋزیمیزده مجبوریت حس اېتهمیز.

یازماققه نیتلنگنیم اوشبو - «اۋتکن کونلر»، ینگی زمان رومانچیلیغی بیلن تنیشیش یۉلیده کیچکینه بیر تجربه، ینه تۉغریسی، بیر هوس دیر. معلوم که، هر بیر ایش نینگ هم ینگی - ابتدایي دوریده تلهی کمچیلیکلر بیلن میدانغه چیقیشی، اهللری نینگ یېتیشمکلری ایله سېکین-سېکین توزهلیب، تکاملگه یوز توتیشی طبیعي بیر حال دیر. منه شونینگ دلدهسیده هوسیمده جسارت اېتدیم، هوسکارلیک آرقهسیده کېچهتورگن قصور و خطالردن چۉچیب تورمهدیم.

ماضیغه قَیتیب ایش کۉریش خیرلیک، دېیدیلر. شونگه کۉره موضوعنی ماضیدن، یقین اۋتکن کونلردن، تاریخیمیزنینگ اېنگ کیرلیک، قاره کونلری بۉلغن کېینگی «خان زمانلری»دن بېلگولهدیم.

عبدالله قادري (جولقونبای)

بیرینچی بۉلیم

۱. آته بېک یوسف بېک حاجی اۋغلی

۱۲۶۴-ینچی هجري، دلو آیی نینگ اۋن یېتّینچیسی، قیشکی کونلرنینگ بیری، قویاش باتقن، تېورهکدن شام اذانی اېشیتیلهدیر...

دربازهسی شرقی-جَنوبيگه قرهتیب قوریلغن بو دانغدار سراینی تاشکند، سمرقند و بخارا سوداگرلری اېگلّهگنلر، سرایدهگی بیر-ایکّی حجرهنی استثنا قیلیش بیلن باشقهلری مسافرلر ایله تۉله. سرای اهلی کوندوزگی ایش کوچلریدن بۉشب حجرهلریگه قَیتقنلر، کۉب حجرهلر کېچلیک آش پیشیریش ایله مشغول، شونینگ اوچون کوندوزگیگه قرهغنده سرای جانلیق: کیشیلرنینگ شقیلّشیب سۉزلشیشلری، خاخالب کولیشیشلری سراینی کۉککه کۉترگودېک.

سرای نینگ تۉریده باشقهلرغه قرهغنده کۉرکمرک بیر حجره، اناوی حجرهلرگه کیگیز تۉشلگنی حالده بو حجرهده قیپ-قیزیل گیلم، اوتتهلرده بۉز کۉرپهلر کۉریلگن بۉلسه، موندہ ایپک و ادرس کۉرپهلر، نریگیلرده قاره چیراغ سسیغنده، بو حجرهده شمع یانهدیر، اۋزگه حجرهلرده یېنگیل طبیعتلیک، سېرچقچق کیشیلر بۉلغنیده بو حجره نینگ اېگهسی باشقهچه یرهتیلیشده.

آغیر طبیعتلیک، اولوغ گودهلیک، کۉرکم و آق یوزلیک، کېلیشگن، قاره کۉزلیک، متناسب قاره قاشلیق و اېندیگینه مورتی سبز اورگن بیر ییگیت. پس، بو حجره بنا و جهاز یاغیدن، هم اېگه جهتیدن دقّتنی اۋزیگه جلب اېترلیک اېدی. قنداغ-دیر بیر خَیال ایچیده اۋلتورغوچی بو ییگیت تاشکند نینگ مشهور اعیانلریدن بۉلغن یوسف بېک حاجی نینگ اۋغلی - آته بېک.

سرای دربازهسیدن ایکّی کیشی کېلیب کیرگچ، اولردن بیروی دربازه یانیدهغی کیمدن-دیر سۉرهدی:

www.ezgu.org

- آته بېک شو سرایگه توشکن می؟

بیزگه تنیش حجره کۉرسه‌تیلیشی بیلن اولر شو تامانگه قره‌ب یوردیلر. بو ایکّی کیشی نینگ بیرته‌سی گوده‌گه کیچیک، یوزگه تۉله، آزراققینه سقال-مورتلیک، بیگیرمه بېش یاشلر چمه‌لیق بیر ییگیت بۉلیب، مرغیلان نینگ بایلریدن ضیا شاهیچی دېگن نینگ رحمت آتلیق اۉغلی دیر، ایکّینچیسی: اوزون بۉیلیک، قاره چۉتیر یوزلیک، چغیر کۉزلیک، چوواق سقال، اۉتّوز بېش یاشلرده بۉلغن کۉریمسیز بیر کیشی اېدی. بو ییگیت یخشیغینه دولتمند بۉلسه هم، لېکن شهرتی نیمه اوچون-دیر بایلیگی بیلن بۉلمه‌ی، «حامد خاتین‌باز» دېب شهرتلنگن، کیشیلر حامد آرقه‌سیدن سۉزلشکنده اونینگ آتیغه تقیلغن لقبنی قۉشیب ایتمه‌سه‌لر، یالغیز «حامدبای» دېییش ایله اونی تنیته آلمه‌یدیرلر. حامد نینگ آته بېک بیلن تنیشلیغی بۉلمه‌سه هم رحمت‌که یقین قریندا‌ش - ضیا شاهیچی نینگ قَینیسی، رحمت نینگ تاغه‌سی.

اولر حجره‌گه کېلیب کیردیلر. آته بېک کېلگوچیلرنی اولوغلب قرشیله‌دی.

- بیزنی کېچیره‌سیز، بېک اکه، - دېب رحمت عذر ایتدی، - وقتسیز کېلیب سیزنی تینچسیزله‌دیک.

آته بېک اولرگه یوقاریدن جای کۉرسه‌تر اېکن، یاقیملیق بیر وضعیتده:

- تینچسیزله‌مه‌دینگیزلر، بالعکس قوواتیردینگیزلر، - دېدی، - شهرینگیزگه بیرینچی مرتبه کېلیشیم بۉلغنی اوچون تنیشسیزلیق، یالغیزلیق مېنی جوده زېریکتیرگن اېدی.

شو آره‌ده حجره‌گه بیر چال کیریب اول هم مهمانلر بیلن سۉره‌شیب چیقدی. بو چال حسنعلی آتلیق بۉلیب، آلتمیش یاشلر چمه‌سیده، چۉزیق یوزلیک، دۉنگگیراق پیشانه‌لیک، سریق‌قه مایل، تۉگره‌ک قاره کۉزلیک، آپّاق اوزون سقاللیک اېدی. سقالی نینگ آقلیغیگه قره‌مسدن اونینگ قدیده کېکسه‌لیک علامتلری سېزیلمس و توسیده هم اونچه اۉزگریش یۉق اېدی.

آته بېک مهمانلرنی تنچه‌گه اۉتقوزیب، فاتحه‌دن سۉنگ حسنعلی‌دن سۉره‌دی:

- توزوک میسیز، آته؟

- خداگه شکر، - دېدی حسنعلی، - بایه‌غیدن بیر آز یېنگیلله‌دیم. مضمونی ایس تېککن اېکن.

- بعضی یوموشلر بویورسم...

- بویورینگیز، اۉغلیم.

- رحمت، آته، بۉلمه‌سه بیزگه چای قَینه‌تیب بېرسنگیز-چی.

- خۉب، بېگیم.

حسنعلی چیقدی. رحمت آته بېک بیلن ینه بیر قَیتیب ساغلیق سۉره‌شقندن کېین سۉره‌دی:

- بو کیشی کیمینگیز بۉله‌دیر، بېک اکه؟

آته بېک رحمت نینگ سوالیگه جواب بېرمه‌ی اېشیککه قره‌دی. حسنعلی‌نی حجره‌دن اوزاقلتیب سۉنگره جواب بېردی:

- قولیمیز.

بو سۉزدن نیمه اوچون-دیر حامد عجبلنگن اېدی.

- قولینگیز؟

- شونداغ.

حسنعلی‌نی باله‌لیق وقتیده ایراندن کیشی اۉغیرلب کېلگوچی بیر تورکمن قۉلیدن آته بېک نینگ باباسی اۉن بېش طلا برابریگه ساتیب آلگن اېدی. حسنعلی نینگ آته بېک‌لر عایله‌سیده قوللیقده بۉلغنیغه اېلّی ییللر چمه‌سی زمان اۉتیب، اېندی آته بېک‌لر عایله‌سی نینگ چین بیر اعضاسی بۉلیب کېتکن. خواجه‌سی یوسف بېک حاجیگه، اینیقسه، خواجه‌زاده‌سی آته بېک‌که اطاعت و اخلاصی تام

www.ezgu.org

بۆلیب، بونینگ عوضیگه اولردن هم ایشانچ و حرمت کۆرر ایدی. حسنعلی اۆتّوز یاشلیق وقتیده ساتیب آلغن بیر چۆریگه اویلنتیریلگن بۆلسه هم، اما اۆغیل قیزلری بۆلمه‌غن، بۆلسه‌لر هم یاشلیقده اۆلیب کېتکنلر. شونینگ اوچون بۆلسه کېره‌ک، آته بېک‌که اخلاص قۆییب، اونگه اۆز باله‌سی کبی قرر: «اۆلگنیمدن کېین روحیمگه بیر کلمه قرآن اۆقوسه، بیر وقتلر حسنعلی آته هم بار ایدی دېب یادله‌سه، مېنگه شونیسی کفایه» دېب قرار بېرگن و حاضردن باشلب آته بېک‌که بو تۆغریده سپاریشلر بېریب، اوندن صمیمي وعده‌لر آلیب یورغوچی آق کۆنگیل بیر قول ایدی.

حسنعلی اوستیده بۆلغن حلیگی گپدن کېین رحمت سۆره‌دی:

- تاشکنددن نیمه‌لر کېلتیردینگیز، بېک اکه؟

- ارزیمه‌گن نرسه‌لر: گزمال، قله‌پای‌ابزاری و بیر آز قازان.

- مرغیلان‌ده گزمال بیلن قله‌پای ابزاری نینگ بازاری چقّان، - دېدی حامد.

آته بېک مقراضی بیلن شمع سۆخته‌سینی کېسیب توزه‌تدی. آره‌ده یاتسیره‌شکه اۆخشش بیر حال بار، نیمه اوچون‌ـدیر بیر سۆزلب ایکّی تۆختر ایدیلر. بو اۆنغه‌یسیز حالتدن چیقیش و، سۆزغه اولب یوباریش اوچون رحمت تیریشکندېک کۆرینر ایدی.

- مرغیلان‌نی قنده‌ی تاپدینگیز، بېک اکه، خوشلندینگیز می، یا؟..

بو سوال نینگ جوابیگه آته بېک ایکّیلنگندېک و اۆنغه‌یسیزلنغندېک بۆلدی.

- نیمه دېسم ایکن... مرغیلان‌نی هر حالده... خوش کۆردیم، مرغیلان تورکستانیمیزنینگ تۆقوغوچیلیق هنریده بیرینچی شهری دیر.

ایکّیلنیب بېریلگن بو جوابدن حامد بیلن رحمت بیر‌ـبیرلریگه قره‌شیب آلدیلر.

آته بېک بو حالتنی سېزدی و اۆزی نینگ سۆزینی کولگولیک‌که آلیب ایضاح بېردی:

- کېلگن کونیمدن مرغیلانیغیزنی خوشله‌مه‌ی باشله‌غن ایدیم. چونکه تنیشلریم یۆق، مسافرچیلیک بیلینیب قاله‌یازغن ایدی. ایندی بو ساعتدن باشلب مرغیلان‌دن راضیمن، نېگه که، یۆقلب کېلگوچی سیزنینگ کبی قدردانلر هم بۆلور ایکن.

- کېچیرینگیز، بېک اکه، - دېدی رحمت، - مېن سیزنینگ مرغیلان کېلگنینگیزنی بو کون آته‌مدن ایشیتدیم. یۆقسه، البته سیزنی زېریکتیرمس ایدیم.

- انیق می؟

- تۆغری گپ، - دېدی رحمت، - آته‌م تاشکند بارغنلریده تۆپ‌ـتۆغری سیزنینگ ایشیکینگیزگه توشسینلر‌ـده، سیز سرایگه توشینگ. بو طرف بیلن سیزدن اۆپکه‌نی بیز قیلسق ارزییدیر.

- حقّینگیز بار، - دېدی آته بېک، - اما بیرینچیدن، سیزنینگ هولینگیزنی سۆراغلب تاپیش مېنگه قیینراق کۆریندی، اوندن سۆنگ مالیمیزنی آرتغن تویه‌کشلر شو سرایغه تعیینلنغن ایدیلر.

- هر حالده بو عذر ایمس.

حسنعلی دسترخوان یازیب قومغان کیرگیزدی. عادتي تکلّفلر بیلن دسترخوان و چایگه قره‌لدی. حامد ناننی شینّیگه بولغر ایکن سۆره‌دی:

- یاشینگیز نېچه‌ده، بېک؟

آته بېک نینگ لبی قیمیرله‌مسدن چای قوییب اۆتیرگن حسنعلی جواب بېردی:

- بېک‌که خدا عمر بېرسه، بو ییل همدونه بۆلسه تۆپّه‌ـتۆغری ییگیرمه تۆرت یاشگه قدم قۆیه‌دیلر.

- ییگیرمه تۆرت یاشگه کیردیم می، آته؟ - دېدی بېک. - چیندن هم نېچه یاشگه کیرگنیمنی اۆزیم بیلمه‌یمن.

www.ezgu.org

- ییگیرمه تۆرت یاشگه کیردینگیز، بېک.

حامد تغین سۆرەدی.

- اویلنگن میسیز؟

- یۉق.

حسنعلی آته بېک نینگ یالغیز «یۉق» بیلن تۆختشیگه قناعتلنمەدی و بو تۉغریده اۉز تامانیدن ایضاحلر بېریشنی لازم کۉردی:

- بېک اوچون بیر نېچه جایلرگه قیز ایتدیرمک ایستەلینگن بۉلسه هم، - دېدی، - اوّل تقدیر بیتمەگنلیک، اوندن کېین بېک نینگ اویلەنیشکه بۉلغن قرشیلیقلریدن بو کونگچه تۆی قیلالمەی کېلەمیز. اولوغ خواجەمیزنینگ قطعي نیتلری بو سفردن قَیتغچ بېکنی اویلندیریش دیر.

- منیمچه، اویلەنیشدېک نازک بیر ایش دنیاده یۉق دیر، - دېدی رحمت و آته بېککه یوز اۉگیردی. - اویلنگچ، خاتیننینگ طبعینگگه موافق کېلسه بو جوده یخشی؟ یۉقسه، مونچەلیک آغیر گپ دنیاده بۉلمس.

آته بېک رحمت نینگ بو سۆزینی صمیمیت بیلن قرشیلەدی.

- سۆزینگیزنینگ تۉغریلیغیده شبهه یۉق، - دېدی، - اما شونی هم قۉشماق کېرەک که، آلەدیرغان خاتینینگیز سیزگه موافق بۉلیشی برابریده اېر هم خاتینغه موافق الطبع بۉلسین.

- خاتینغه موافق بۉلیش و بۉلمسلیقنی اونچه کېرەگی یۉق، - دېدی حامد اعتراضلنیب، - خاتینلرگه «اېر» دېگن اسم نینگ اۉزی کفایه... اما جیین ایتکندېک، خاتین دېگن اېرگه موافق بۉلسه بس.

رحمت کولیب آته بېککه قرەدی. آته بېک هم استهزالیک تبسم آرەسی حامدگه کۉز قیرینی تشلەدی.

- اویلەنیشدەگی اختیاریمیز، - دېدی رحمت، - آته-آنەلریمیزده بۉلغنلیقدن، آلەدیرغن کېلینلری اۉغیللریغه یاقسه اېمس، بلکه اونینگ آته-آنەلری اۉزلریگه یاقسه بس.

بو تۉغریده اویلنگوچی ییگیت بیلن اېر قیلغوچی قیزنینگ لام-میم دېییشکه حق و اختیارلری بۉلمەی، بو عادتیمیز معقول و مشروع ایشلردن اېمس دیر. مثلاً، مېن آته-آنەم نینگ یاقدیریشلری بیلن اویلندیم... اما خاتینیم آته-آنەمگه موافق بۉلسه هم مېنگه موافق اېمس، سیز ایتگندېک، احتمال مېن هم خاتینیمغه موافق اېمس-دیرمن... سۆزینگیز جوده تۉغری، بېک اکه.

آته بېک رحمت نینگ سۆزینی اخلاص بیلن اېشیتدی و «سېن نیمه دېیسن؟» دېگندېک قیلیب حامدگه قرەدی.

- جیین، - دېدی حامد رحمتکه قرەب، - باشلب اویلەنیشینگ البته آته-آنەنگ اوچون بۉلیب اولردن رنجیب یوریشینگنی اۉرنی یۉق. خاتیننینگ کۉنگلینگگه موافق کېلمس اېکن، موافقینی آلیب، خاتیننی ایکّی قیل. بونیسی هم کېلیشمەسه اوچونچیسینی آل. خاتینیم موافق اېمس دېب زارلنیب، حسرتلنیب یوریش اېر کیشی نینگ ایشی اېمس.

رحمت آته بېککه کولیمسیرەب قرەدی-دە، تاغەسیغه جواب بېردی.

- خاتین کۉپەیتیریب، اولر آرەسیده عذابلنیش نینگ نیمه حکمتی بۉلسین؟ - دېدی. - بیر خاتین بیلن محبتلیک عمر کېچیرمک، منیمچه، اېنگ معقول ایش. مثلاً، ایکّی خاتینلیق نینگ بیرتەسی سیز می؟ اوییڭیزده هر کونی جنجل، بیر دقیقه تینچلیغینگیز یۉق.

- سېنینگدېک ییگیتلر اوچون البته بیرته خاتین هم آرتیقچەلیق قیلەدیر، - دېب کولدی حامد. - کۉب خاتین آرەسیده عذابلنیش اۉزی نیمه دېگن سۆز؟ قمچینگدن قان تامسه، یوزته خاتین آرەسیده هم راحتلنیب تیریکلیک قیلەسن. مېن بو کونگچه ایکّی خاتین اۉرتەسیده توریب جنجلغه تۆیگونیمچه یۉق، اما خاتینني اوچته قیلیشغه هم اۉییم یۉق اېمس.

- سیزگه طرف یۉق، تاغه.

حامد مغرور بیر توسده آته بېککه قرەدی. آته بېک اونینگ سۆزیدن کولیمسیرەگن اېدی.

www.ezgu.org

حسنعلی پلوغه اورینیش اوچون تشقریگه چیقدی. آته بېک مهمانلرگه چای قوییب اوزەتدی. حامد نینگ حلیگی سؤزیدن کېین آرەدەغی بحث کېسیلگن اېدی. اوچاولری هم بیر نرسه نینگ خَیالینی سورگندېک کؤرینر اېدیلر. بیر نېچه وقت شو حالده قالیشیب رحمت تاغەسیدن سؤرەدی:

- میزراکریم اکه قیزینی اېرگه بېردی می، اېشیتدینگیز می؟

بو سوالدن نیمه اوچون-دیر حامد نینگ چهرەسی بوزیلدی و تیلر-تیلەمس جواب بېردی:

- بوندن خبریم بؤلمەدی. گمانیمچه، بېرمەگن-دیر.

رحمت سؤزدن چېتده قالدیرمس اوچون آته بېک‌نی هم آرەغه آلدی:

- بیزنینگ مرغیلان‌ده بیر قیز بار، - دېدی، - شونداغ کؤهلیک که، بو اۆرتەده اونینگ اۆخششی بؤلمس، دېب اۆیلەیمن.

حامد بیر تورلیک وضعیتده یېر آستیدن جیینیگه قرەدی. تاغەسی نینگ حالیدن خبرسیز رحمت سؤزیده دوام اېتتی:

- شهریمیزده میزراکریم بای آتلیغ بیر سوداگر کیشی بار، بو شونینگ قیزی دیر. بلکه سیز میزراکریم اکەنی تنیرسیز، او بیر نېچه وقت تاشکندده قوتیدارلیق قیلیب تورغن اېکن؟

- یؤق... تنیمەیمن.

حامد نینگ یوزیدەگی بایەغی حالت ینه هم کوچلنیب گؤیا طاقتسیزلنغندېک کؤرینر اېدی، رحمت دوام اېتتی:

- اونینگ هولیسی پای ابزار رستەسی نینگ بورچگیدەگی عمارت دیر. اۆزی دولتمند بیر کیشی؟ تاشکند اشرافلری نینگ کؤپلری بیلن علاقەدار بؤلغنلیقدن بلکه آتەنگیز بیلن تنیش چیقر.

- احتمال، - دېدی آته بېک و نیمه اوچون-دیر غیراِختیاري بیر تېبرەندی. اونینگ یوزیده بیر اۆزگریش و وجودیده بیر چەیقەلیش بار اېدی. اوندەگی بو اۆزگریشدن رحمت خبرسیز بؤلسه هم، اما حامد اونی یېر آستیدن تعقیب اېتر اېدی. بو تعقیب آته بېک‌دەگی حلیگی اۆزگریشنی پَیقب می یا که تصادفي می اېدی، بو تؤغریده بیر ملاحظه ایتیش، البته ممکن اېمس. ینه بیر نېچه وقت جیم قالدیلر.

- اېندی بیزنیکیگه قچان مهمان بؤلەسیز، بېک اکه؟

رحمت نینگ بو سؤزی بیلن آته بېک خَیالیدن باش کؤتردی:

- خدا خواهلەغن وقتده بؤلرمیز...

- یؤق، بېک اکه، - دېدی رحمت، - سیز انیقلب بیر کوننی تعیین قیلینگیز، بیز بو یېرگه سیزنی تکلیف قیلغەلی کېلگنمیز.

- آواره بؤلماق نینگ نیمه ضرورتی بار؟

- بونده آواره بؤلیش دېگن نرسه یؤق. علاجی بؤلسه سیزنی بو سرایدن هولیغه کؤچیرەمیز. حاضرگه بیر کوننی تعیین قیلیب بیزگه مهمان بؤلینگ-چی... آتەم سیزنینگ بیلن اۆلتوریشیب تاشکند احوالاتینی سؤزلشمک‌که مشتاق دیرلر.

- بو سرایدن سیزلرنیکیگه کؤچیشیم آغیر، - دېدی آته بېک، - اما آتەنگیزنینگ زیارتلریگه باریشغه هر قچان حاضرمن.

- ساغ بؤلینگ، بېک اکه، بارەدیرغن کونینگیزنی تعیین قیله آلەسیز می؟

- معلومینگیز، کېچەلری بؤش بؤلەمن، شونینگ بیلن بیرگه آتەنگیز قَیسی وقتنی اختیار قیلسەلر اجابت اېتیشدن اۆزگه چارەم بؤلمس.

- سلامت بؤلینگیز، - دېدی رحمت، - شونی هم سیزدن سؤرەیین: اۆلتوریشکه بېگانه کیشیلر هم ایتیلسه ممکن می، آزار چېکمس میسیز؟ چقیریلغنده هم اۆزیمیزگه یقین و اهل کیشیلر بؤلور، مثلاً، میزراکریم قوتیدار کبی.

بو وقت آته بېک نینگ توسیگه هم حلیگیدېک اۆزگریش چیقدی اېرسه-ده، لېکن سېزدیرمسلیک‌که تیریشیب جواب بېردی:

www.ezgu.org

- منیم اوچون فرقسیز.

آشدن سؤنگ مهمانلر بیلن خیرلشیب چیقدیلر.

۲ .خان قیزیغه لایق بیر ییگیت

آته بېک اؤزی بیلن کؤریشگن مونده‌کی ایکّی یات کیشینی تنیمه‌گنلیقدن بیر-ایکّی قَیته اولرنی کؤز آستیدن کېچیردی. بونی پَیقه‌غن ضیا شاهیچی آته بېک‌که تنیتدی:

- عمکیلرینگیزنی سیز تنیمه‌غن-دیرسیز البته، - دېدی. - بو کیشی آته‌نگیزنینگ یقین دؤستلریدن میزراکریم قوتیدار. بو ذات اندیجان سوداگرلریدن اکرم حاجی.

میزراکریم اسملیک قیرق بېش-اېلّی یاشلر چمه‌سیده قاره قاش، قاره کؤز، کؤرکم یوز، یخشیغینه کیینگن بیر کیشی بؤلیب، اکرم حاجی اېلّی بېش یاشلر آره‌سیده‌غی بیر کېکسه اېدی.

آته بېک قیته‌دن میزراکریم قوتیدارنی کؤزدن کېچیردی.

- آته قدردانلری بیلن تنیشدیرغنینگیز اوچون رحمت، عمک، - دېدی و اکرم حاجی بیلن میزراکریم اکه‌گه تواضعلندی. - آته‌م سیزلردېک یقین دؤستلریگه سلام ایتیشنی مېنگه امانت تاپشیرغن اېدیلر.

- رحمت، ساغ بؤلسینلر.

مجلس ضیا شاهیچی نینگ اوییده آته بېک نینگ مهماندارچیلیغی اوچون ییغیلغن، یوقاریده اسملری اؤتکن ذاتلردن باشقه حامد، رحمت هم حسنعلی بار اېدیلر.

تنیشدیریشدن سؤنگ آته بېک بیلن قوتیدارنینگ کؤزلری بیر-بیرلریگه تېز-تېز اوچره‌شه باشله‌دیلر. قوتیدار نیمه‌نی-دیر آته بېک‌دن سؤره‌ماققه آغزینی جؤپلب تورسه هم اکرم حاجی بیلن ضیا شاهیچی نینگ الّه‌نرسه تؤغریسیده‌غی گپلری کېتی اوزیلمه‌ی دوام اېتر اېدی.

اولرنینگ کؤزی اوچونچی تؤقنه‌شیشیده قوتیدار کولیمسیره‌ب قؤییب سؤره‌دی:

- مېنی اېسله‌ی آله‌سیز می، بېک؟

آته بېک دقّت و اعتبار بیلن قوتیدارنی کوزه‌تیب جواب بېردی:

- یؤق، عمک.

- نېچه یاشغه باردینگیز؟

- ییگیرمه تؤرت یاشغه...

قوتیدار اؤزیچه نیمه تؤغریسیده-دیر حساب یوریتدی-ده:

- واقعاً سیز مېنی اېسله‌ی آلمسیز، - دېدی. - مېن تاشکندده قوتیدارلیک قیلغن وقتیمده سیز تخمیناً بېش-آلتی یاشلیق باله اېدینگیز... گؤیا که، مېن تاشکندده کېچه‌گینه تورغندېک و کېچه‌گینه سیزنینگ هولینگیزده مهمان بؤلغندېکمن...

اما، حقیقتده، آره‌دن اؤن بېش-ییگیرمه ییل اؤتیب، سیز هم کتّه ییگیت بؤلگنسیز، عمر - آتیلغن اؤق اېمیش.

- سیز بیزنینگ هولیده بؤلگن میسیز؟

- کؤب مرته‌لب مهمان بؤلدیم، - دېدی قوتیدار، - اول وقتده بابانگیز هم حیاتده اېدیلر.

بو ایکّیسی نینگ سؤزلریگه قولاق سالیب چېتده اؤلتورگن حسنعلی هم گپگه اره‌لشدی:

www.ezgu.org

- عمکینگیز بیزنینگ هولیغه کېلیب تورەدیگن وقتلریده سیز یاش باله ایدینگیز، بېک، - دېدی. - عمکینگیز سیزنی سرایلرگه هم آلیب توشر ایدیلر.

آته بېک اویەلوو ارەلش کولیمسیرەب قوتیدارغه قرەدی:

- تأسف که، ایسلەی آلمەیمن، - دېدی. قوتیدار تغین نیمه-دیر اَیتماقچی بۉلغن ایدی، اکرم حاجی اونگه یۉل بېرمەدی.

- حاجی اکەمیز بو کونده قندەی ایش بیلن مشغوللر؟

آته بېک:

- تاشکند بېگی یانیده مشاور صفتی بیلن تورەدیلر.

- عزیزبېک بو کونده هم تاشکندگه حاکم دیر؟

- شونداغ.

- ساتقی بېک کېتسین، عزیز بچه دېنگ، - دېدی حامد و اکرم حاجیگه قرەب کولدی. - یقیندەغینه مسلمان چۉلاق نینگ بزمی شو عزیز بچه بیلن قیزیر ایدی، - دېدی، اولوغ بیر نرسه کشف ایتگندېک مغرور، مجلسکه قرەب چیقدی. حامدنینگ ضرورتسیز عیب تېکشیریشی مجلسکه یاتراق توییلگن بۉلسه کېرەک بیر-بیرلریگه قرەشیب آلدیلر. بو اۉرینسیز تېکشیریش مجلسنی بیر آز سکوتگه یوباردی-دە، سۉنگره اکرم حاجی سوالیده دوام ایتتی:

- حاکمینگیز جوده ظالم ایمیش، بو تۉغری سۉز می؟

- تۉغری سۉز، - دېدی بېک. - عزیزبېک ظلمیدن اهالی جوده تۉیغن.

آته بېک نینگ بو جوابیدن یالغیز اکرم حاجیگینه ایمس بلکه، مجلس نینگ باشقه اعضالری هم عجبلندیلر.

آتەسی نینگ ولینعمتی بۉلغن بیر بېک نینگ ظلمینی اقرار ایتیش حقیقتاً هم تعجبکه لایق ایدی. عزیزبېک نینگ تورکستان خانلیغی نینگ اینگ ظالم و مستبد سنلغن بېکلری نینگ بیری و اونینگ اۉز قرەماغیده بۉلغن تاشکند اهالیسیگه قیلغن ظلملری فرغانەگه داستان، اما اکرم حاجی نینگ بو سوالی عزیزبېک نینگ اینگ یقینی بۉلغن بیر کیشی نینگ اۉغلینی سینب کۉریشلیک اوچون ایدی. بو سینش نتیجەسی اکرم حاجی نینگ تعجبینی آرتیردی و بونینگ سِرّینی بیلیشکه قیزیقسیندی:

- آتەنگیز عزیزبېک نینگ مشاوری ایکن، - دېدی اکرم حاجی، - نیمه اوچون اونی بیر آز بۉلسه هم یۉلغه سالمەیدیر؟

- کېچیرینگیز، عمک، - دېب آته بېک کولیمسیرەدی، - سیز آتەم نینگ مشاورلیغینی باشقەچەراق آنگلەغنغه اۉخشەدینگیز... بیزنینگ بېکلرگه حکم وقتیده هم مشاور بۉلماق امکانسیز نرسه دیر. آتەم عزیزبېک نینگ مشاوری و یقین مصاحبی سنلسه هم و لېکن بو جزیی ایشلردەگینه دیر، بونینگ اوچون سیزگه بیر مثال کېلتیرەی، بو ایش شو یقین آرەلردەغینه بۉلدی: تاشکنددەگی جمعەلیک گپ مجلسلریدن بیریده بیر کیشی عزیزبېکنی مختر و بو مختاوغه قرشی ایکّینچیسی «نېگه مونچەلیک مختەیسن، عزیزبېک نینگ اصلی بیر بچه-دە» دېر. اولرنینگ بو مذاکرەلرینی چېتده ایشیتیب تورگن خفیەلردن بیری بو سۉزنی عزیزبېک نینگ قولاغیگه یېتکزور. اېرتەسیگه عزیزبېک مذکور ایکّی کیشینی اۉز حضوریگه آلدیریب مختاوچیغه اولوغ منصب عطا قیلر و ایکّینچیسینی اۉلیمگه بویورر... بو حکم مجلسیده حاضر تورگن آتەم محکوم نینگ گناهینی سۉرەگنیده عزیزبېک جلاّدگه بقیرر: «تېزراق آلیب چیق! آتەم تغین قوللیق قیلغنیده جلاّدغه بویورر: «قۉلینگدەغینی بۉشەتیب، اۉرنیگه حاجینی آلیب چیق!» - منه کۉردینگیز می، آتەم نینگ قدر و قیمتینی.

- بۉلمەسه اهالی خانغه شکایتنامه یازمەیدیر می؟

- نېچنچی شکایتنامەنی سۉرەیسیز، - دېدی آته بېک، - عزیزبېکدن ظلم، جفا کۉرگنلر بیلن بیرگەلیکده ایندی اۉنینچی شکایتنامەمیزنی یوبارغندیرمیز... لېکن خان نینگ یۉلباشچیسی بۉلغن کیشی نینگ اۉزی ظلمده عزیزبېکدن بیر نېچه زینه بلند اۉریننی

www.ezgu.org

اشغال اېتكوچى كيمسه بۆلسه، بيز قنداغ قيله‌يليق. اما شونيسى هم بار كه، شو كېينگى وقتلرده عزيزبېک قۆقان نينگ يارليغ و فرمانلرينى التفاتسيز قالديره باشله‌دى.

«اطاعتدن باش تارتمه‌سين...» دېگن ملاحظه‌ده يازغن شكايتلريميزدن مركزنينگ كۆز يوميشى هم احتمال دير. هر حالده تاشكند اهاليسى عزيزبېک استبداديدن آرتيق تۆييندى، كيمدن كۆمک سۆره‌شغه هم بيلمه‌يدير.

يوسف بېک حاجى نينگ قنده‌ى آدم اېكنى اينيقسه اكرم حاجيگه آنگله‌شيليب، بو تۆغريده آرتيق بحث قيلينمه‌دى و سۆز باشقه خصوصلرگه اۆتدى.

ضيافت صميميت بيلن چقيريلغنليقدن دسترخوان قدرليک مهمانگه مخصوص تورلنگن اېدى. ضيا شاهيچى بيلن اۆغلى رحمت نينگ هر زمان مهمانلرنى دسترخوانگه قيستشلرى باشقه‌لرنينگ اشتهالرينى آچيشغه سبب بۆلسه هم، اما بيزنينگ آته بېک‌كه سيره هم اثر قيلمس، خَياللنيب اۆلتيرر اېدى. اول نيمه تۆغريده خَيال سوريب، قَيسى تۆغريده اۆيلر اېدى - بونى بيليش قيين بۆلسه هم، بيراق اونينگ حاضرگى بعضى حركتلرى دقّتنى جلب اېترليک اېديلر: خَيال سورر اېكن، اونينگ كۆزلرى اختيارسيز كبى قرشيسيده‌گى قوتيدارغه قره‌يديرلر، قوتيدارنينگ كۆزى اۆزيگه توشدى دېگونچه كۆزينى اوندن آليب دسترخوانده‌گى كۆنگلى تيله‌مه‌گن نرسه‌لرگه اورينه باشله‌يدير... آته بېک نينگ بو حالينى مجلسده‌گيلر سېزمه‌سه‌لر ـ ده، اما حامد اونى تعقيب اېتكندېک اېدى.

- سودا بيلن قنده‌ى شهرلرگه بارديگيز، بېک؟- دېب قوتيدار سۆره‌دى.

- اۆزيميزنينگ شهرلردن كۆپينى كۆرديم، - دېدى بېک، - اۆريس شهردن شاماى‌گه هم بارديم.

- هه، هه، سيز شاماى‌گه هم بارديگيز مى؟ - دېب ضيا شاهيچى عجبلندى.

- اۆتكن ييل بارغان اېديم، - دېدى بېک، - باريشيم ناقوله‌ى بير وقتگه تۆغرى كېليب كۆب مشقتلر چېكديم.

- چين سوداگر سيز اېميشسيز، - دېدى قوتيدار، - بيز شو ياشقه كېليب حلى اۆزيميزنينگ كتّه‌راق شهرلريميزنى هم كۆرالمه‌ديک؛ سيز اۆريس نينگ شاماييگچه بارغنسيز.

- يورگن دريا، اۆلتورگن بۆريا اېميش، - دېدى اكرم حاجى.

اۆريس شهرلريگه باريب سودا قيلغوچيلر توركستانده جوده آز حسابده بۆليب، چېت اېللرنى كۆرگن آته بېک مجلسكه تنسيقلندى. اۆريسلر تۆغريسيده الّه‌قنده‌ى خيالي روايتلر اېشيتيب يورگن قوتيدار و ضيا شاهيچيلرنينگ آته بېک‌دن حقيقي حالنى بيلگيلرى كېليب، اوندن شاماى‌ده كۆريب، كېچيرگنلرينى سۆره‌ديلر. آته بېک شاماى خاطراتينى سۆزلب بېردى. اۆريسلرنينگ سياسي، اقتصادي و اجتماعي ترقياتلرينى اېشيتكوچيلرنى تانگغه قالديريب، آرتيق تفصيلاتى بيلن ايتيب چيقغچ:

- شاماى‌گه بارمسيمدن ايلگرى اۆز حكمدارليغيميزنى كۆريب؟ باشقه‌لر هم شونده‌يدير، دېب اۆيلر اېديم، - دېدى بېک، - لېكن شاماى منيم فكريمنى آست ـ اوست قيليب، اۆزيمنى هم بوتونله‌ى باشقه كيشى يسه‌دى. مېن اۆريس نينگ اداره ايشلرينى كۆريب، اۆز اداره‌ميزنينگ خودّى بير اۆيينچاق بۆلغن‌ليغينى اقرار اېتيشكه مجبور بۆلديم... بيزنينگ اداره‌ميز بو كونگى ترتيبسيزليگى بيلن كېته‌بېرسه حاليميز نينگ نيمه بۆليشيغه عقليم يېتمه‌ى قالدى. شاماى‌ده اېكنمن، قناتيم بۆلسه، وطنگه اوچسم، تۆپّه ـ تۆغرى خان اۆرده‌سيگه توشسم ـ ده، اۆريس نينگ حكومت قانونلرينى بيرمه ـ بير عرض قيلسم، خان هم عرضيمنى تينگله‌سه ـ ده، برچه اېلگه يارليغ يازيب اۆريس نينگ اداره ترتيبينى دستورالعمل اېتيشكه بويورسه، مېن هم بير آى ايچيده اۆز اېليمنى اۆريسنيكى بيلن بير قطارده كۆرسم... اما اۆز اېليمگه قَيتيب كۆرديم كه، شاماى‌ده اۆيله‌غنلريم، آشيقغنلريم شيرين بير خَيال اېميش.

بو يېرده سۆزيمنى اېشيتكوچى بيرو هم بۆلمه‌دى، بۆلسه‌لر هم: «سېنينگ آرزونگنى شو خانلر اېشيته‌دى مى، شو بېكلر اجرا قيله‌دى مى؟» دېب مېنى مأيوس قيلديلر. ايلگرى‌راق مېن اولرنينگ گېپگه باور قيلمه‌ى يورسم، سۆنگغيدن تۆغرى سۆزنى ايتكنلرينى بيلديم.

www.ezgu.org

درحقیقت، مزارستانده «حی علی‌الفلاح» خطابینی کیم اېشیتر اېدی.

مجلس آته بېک نینگ شامای تأثراتینی مراق بیلن اېشیتکن، شو کونگچه هېچ کیمدن اېشیتیلمه‌گن اونینگ فکرلریگه عجبلنگن اېدی. استقبال قیغوسی توشیگه هم کیرمه‌گن بو تورکستان آته‌لری آته بېک نینگ درونِ دلدن چیقریب ایتکن گپلریدن حصه‌سیز قالمه‌دیلر:

- امیر عمرخاندېک عادل پاشا بۉلسه، - دېدی قوتیدار، - بیز هم اۉریسدن آشیب کېتر اېدیک.

ضیا شاهیچی:

- بیزنینگ بو حالگه توشیشیمیز اۉز فعلی خوییمیزدن.

اکرم حاجی:

- تۉغری.

حامد هم باشقه‌لردن قالیشمس اوچون: «خدا کافرنینگ دنیاسینی بېرگن» دېب قۉیدی.

- منیمچه، اۉریس نینگ بیزدن یوقاریده‌لیغی اونینگ اتفاقیدن بۉلسه کېره‌ک، - دېدی آته بېک، - اما بیزنینگ کوندن-کونگه آرقه‌غه کېتیشیمیزگه اۉز آره نزاعیمیز سبب بۉلماقده، دېب اۉیله‌یمن، باشقه خیل ایتکنده ضیا عمکی نینگ فکرلری قسماً تۉغری.

آره‌میزده بو قۉرقونچ حالتکه به حقی توشونه‌دیرغن یخشی آدملر یۉق، بالعکس بوزغوچی و نزاعچی عنصرلر تامیر یاییب، هر زمان سادّه خلقنی هلاکت چوقوریغه قره‌ب تارته‌دیلر. بو کونگی قاره چاپان و قیپچاق نزاعلرینی سیزگه بیر تمثال اۉرنیده کۉرسته‌یین: اۉیلب کۉریلسین، بو نزاعلردن بیزگه قنچه‌لیک فایده و قیپچاق آغه‌ینیلرغه نیمه منفعت حاصل بۉلماقده؟ - فقط بوندن فایده‌لنغوچیلر ایکّی خلق آره‌سیغه عداوت اوروغینی ساچیب یورغوچی بیر نېچه اغواگر باشلیقلرغینه دیر. مثلاً، مسلمانقولنی کیم خالص آدم، دېب اۉیله‌یدیر؟ - اونینگ یورت اوچون قان تۉکیشدن باشقه نیمه‌گه فایده‌سی تېگدی؟ مسلمانقول اۉز غرضی یۉلیده آره‌ده یۉق نزاعلرنی قۉزغب، کویاوی شېرعلی خاننی اۉلدیردی، گناهسیز مرادخاننی شهید اېتدی، قۉی کبی یاوواش تاشکند حاکمی سلیم ساق بېکنی اۉلدیریب، اۉرنیگه عزیزبېکدېک ظالمنی بېلگوله‌دی و اۉزینی مینگباشی دېب اعلان قیلیب، عقلسیز بیر گودکنی (خدایارنی) خان کۉتریب اېل بېلکه‌سیگه میندی. توزوک، اگر مسلمانقول بو ایشلرنی بیر یخشی مقصدنی کوزه‌تیب قیلغنده، ظالملرنی اۉرته‌دن کۉتریب، یورتکه آسایش بېرگنده، اونگه کیم نیمه دېیه آلور اېدی؟

حال‌بوکه، تاشکند تاریخیده مثلی کۉریلمه‌گن عزیزبېک کبی وحشینی فقط شو مسلمانقول قۉلیدن آلدی. بشرطی، مسلمانقول چین انسان بۉلسه، انساندن وحشي توغیلگنینی هېچ کیم اېشیتکن چیقمس. مادامی‌که، اۉز غرضی یۉلیده استبداد آرقه‌لی اېل اوستیگه حکمران بۉلغونچیلر یۉقاتیلمس اېکنلر، بیزگه نجات یۉق دیر، مگر شونده‌ی غرضچیلرنی اولر کیم بۉلسه‌لر هم ایش باشیدن قوولش و اولر اۉرنیگه یخشی خالص آدملرنی اۉتقوزیش نجاتیمیزنینگ یگانه یۉلی دیر.

آته بېک مجلسکه تماماً ینگی و اېشیتیلمه‌گن فکرلرنی سۉزلب کېتدی، اولر بېک نینگ آغزیغه انقه‌ییشیب قالگن اېدیلر. درحقیقت، اۉز ارا بیتمس نزاعلرنینگ اصلی منشأینی اول یخشی آنگلب تحلیل قیلر و درست قیمت بېرر اېدی. اونینگ شو یۉسون ملاحظه و فکرلری مجلسکه چوولغن ایپ نینگ اوچینی تاپیب بېرگندېک بۉلیب، لفظاً بۉلمه‌سه هم معناً اولرنینگ تحسین و آلقیشلرینی آلدی.

آته بېک خفتن نمازی اوچون طهارت آلیشغه مهمانخانه‌دن چیقغن اېدی، اونینگ کېتیچه:

- آته نینگ باله‌سی-ده، - دېب ضیا شاهیچی مهمانلرگه قره‌ب قۉیدی.

- عمری اوزاق بۉلسین، - دېدی اکرم حاجی، - ییگیتلریمیز ایچیده اېنگ عقللیغی اېکن... اگر-ده خان کۉتریش منیم قۉلیمده بۉلسه اېدی، خان قیلیب آته بېک‌نی کۉترر اېدیم... اۉزی اۉقوغن می؟

www.ezgu.org

بو مختاولر بیلن تېریسیگه سیغمەی کېتکن حسنعلی جواب بېردی:

- تاشکند بېکلربېگی مدرسەسی نینگ پیشقدم ملابچەلریدن اېدی، لېکن اوچ ییلچه بۆلدی، خواجەمیز مدرسەدن آلیب سودا ایشیگه قۆیدیلر.

- خدا هر نرسەدن هم بېرگن ییگیت اېکن، - دېدی قوتیدار.

اهلِ مجلس آته بېک‌نی کۆکلرگه کۆتریب مختر اېدی، لېکن حامد بو مختشلرغه اشتراک اېتمس و نیمەدن-دیر غیجینغندېک کۆرینر اېدی. شو آرەده قوتیدارنینگ «اویلنگن می؟» دېب حسنعلی‌دن سۆرەشی حامدگه ینه باشقەچه حالت بېردی.

حسنعلی نینگ سۆرەغوچیغه بېک نینگ قیز یاقدیرمسلیغینی سبب کۆرسەتیب، شو کونگچه اویلنمەی کېلگنلیگینی تفصیلی بیلن حکایه قیلیب بېریشیدن سۆنگ اول طاقتسیزلنغندېک بۆلدی:

- بلکه بېگینگیزنینگ طمعلری خان قیزیده-دیر، - دېدی استهزا بیلن حامد، - بونداغ ییگیتلر اویلنگنلریده هم کیشی قیزینی عمر بۆیی عذاب ایچیده اۆتکزەدیرلر...

سببیگه توشونیش قیین بۆلغن بو استهزاگه قرشی حسنعلی سکوت قیلمەدی:

- مېن اونینگ خان قیزینی آلیش مقصدی بارلیغینی بیلمەیمن، - دېدی کولیمسیرەب، - بیراق اول خان قیزینی آلسه ارزیمەیدیرگن ییگیت اېمس... حتا زرخرید قولی بۆلغنیم حالده مېنگه هم قتّیغ سۆز ایتیشدن سقلنغن بیر ییگیت اۆز نکاحیده بۆلغن آزاد بیر قیزغه البته زحمت بېرمس، دېب اۆیلەیمن. بعضی خاتین اورەدیرگن و خاتین اوستیگه خاتین آلیب، خاتینلریغه ظلم قیلەدیرغن حیوان صفت کیشیلردن بۆلیب کېتیشی مېنیمچه احتمالدن جوده اوزاق دیر، اینیم ملا حامد...

حسنعلی اۆتکن فصلده حامد نینگ اۆز آغزیدن خاتینلریغه قرشی قمچی ایشلتکنینی اېشیتکن اېدی. شونگه بناءً اونینگ بو آخرغی جملەسی حامدنی یېرگه قرەتیب، لام دېییشکه مجال بېرمەی قۆیدی. ضیا شاهیچی قَینیسی حامدگه «توزلەتیلدینگ می»؟ دېگندېک قیلیب قرەدی و حسنعلی‌دن عفو سۆرەدی:

- کېچیرەسیز، آته، - بیزنینگ حامدبای شونەقه قۆلنسه گپلر اوچون یرەتیلغن آدم.

قوتیدار هم حسنعلی نینگ کۆنگلینی کۆتریب توشدی:

- گپینگیز تۆغری، آته، - دېدی، - آته بېک خان قیزیغه لایق بیر ییگیت اېکن.

بحثلەشیش اوچون حامدگه یۆل قالمەغن اېدی. بیر تورلیک ایلجەییب یېر تېگیدن حسنعلی‌گه کۆز تشلەدی.

آشدن کېین باشلب حامد، سۆنگره باشقه مهمانلر ترقەلیشدیلر. آته بېک بیلن قوتیدارنینگ یۆللری بیر بۆلغنلیقدن بیرگەلشیب کېتدیلر. قوتیدار هولیسیگه قَیریلر اېکن، بېک بیلن خیرلشدی:

- البته، بیریسی کون بیزنیکیگه مرحمت قیلەسیز، توزیک می؟

- خۆب، عمک.

- بیزنیکی منه شو بورچکدەگی اېشیک... قَیتەغه بو کون بیزنیکیده قالسنگیز بۆلمس می-ە؟

- رحمت... خیر، سلامت بۆلینگیز.

اولر تۆختب سۆزلشقن اۆرینلریدن خیرلشیب اوزاقلشغچ، شوندەگی بیر بورچکدن چاپانیغه بورکنگن بیر کیشی چیقیب، حلیگیلر کېلگن تامانغه قرەب یوردی...

۳. بېک آچیق

www.ezgu.org

سرای تینچ اویقوده، تون یریم. حسنعلی حجره نینگ اوزون بورەمه قولفینی آچیب ایچکریگه شمع یاقدی و بېک نینگ تۉشگینی یازیب اونینگ کیریب یاتیشینی کوتیب توردی. اما آته بېک نیمه اوچون-دیر تېز کیره بېرمەدی. حجره اېشیگینی آچیلغنیدن، شمع یاقیلیب، اۉرین یازیلغنیدن گۉیا خبرسیز کبی اوستونغه سویلغنچه قاتیب تورر اېدی.

- اۉرنینگیزنی یازدیم، بېک.

آته بېک بو سۉز بیلن حجرەگه کیردی و باریب تۉشگی یانیغه اۉلتوردی. حسنعلی بېک نینگ یېشینیب یاتیشینی کوتیب تورر، چونکه اونی یاتقوزیب یاقیلغن شمعنی اۉزی بیلن نریگی حجرەگه آلیب چیقماقچی اېدی. بیراق آته بېک تۉشگی یانیغه اۉلتوردی-ده، ینه اۉیلب قالدی...

آته بېک بیر نېچه کونلردن بېری حسنعلی نینگ کۉزیگه باشقەچه کۉرینر اېدی.

حسنعلی آته بېکدە شو کونگچه کۉریلمەگن قیزیق بیر حالتکه بېش-آلتی کوندن بېری عجبسینیب یورر اېدی. حسنعلی‌نی عجبسیندیرگن حالت هم بېک نینگ شونینگ سینگری خَیال ایچیده برچەنی اونوتیب قۉییشی و باشقه ایشلرگه اعتبار و پرواسیزلیگی اېدی.

حسنعلی بېک نینگ حاضرغی ایپیدن-نینەسیگچه بۉلغن قیزیق حالینی اوزاق کوزەتیب توردی. لېکن آته بېک خَیال سوریشدن زېریکمەسه هم حسنعلی کوزەتیشیدن زېریکدی.

- مېنده یوموشینگیز یۉق می؟

آته بېک بو گپنی آنگلەمەدی شېکیلّیک، حسنعلی نینگ یوزیگه کۉتریلیب قرەدی-ده، ینه کۉزینی بیر نقطەغه تیکیب قالدی. بو حالتدن حسنعلی نینگ اندیشەسی آرتیب، بېک نینگ بونچەلیک انگراولنیشیغه قندەی معنا بېریشینی هم بیلمس اېدی. آته بېک شو حالده تغین قنچەغچه-دیر اۉلتوردی، نهایت اویقودن اویغانغن کیشیدېک سۉچیب اۉزینی کوزەتکوچیگه قرەدی:

- چیقیب یاتمەیسیز می؟

- مېنده یوموشینگیز یۉق می؟

- نیمه یوموشیم بۉلسین، شمعنی هم آلیب کېتینگ.

حسنعلی شمعنی آلیب، اۉز حجرەسیگه چیقدی. اونینگ حجرەسی آته بېک نینگ بیلن بیر قطارده بۉلیب، گزمال، پای ابزار و شونینگ سینگری ماللر ایله تۉلغن و آته بېکدن باشقه، علیحده حجرەده توریشی هم شو ماللرنی سقلب یاتیش اوچون اېدی. حسنعلی اۉرنینی یازر اېکن «توبه» دېب قۉیدی.

یوقاریده سۉزلنغنیدېک، آته بېکدەگی بو حالتنی بیرار هفتەلردن بېری پَیقەسه هم حاضرگیدېک اندیشەگه توشمەگن و بونچەلیک دقّت اېتمەگن اېدی. خواجەزادەسیدەگی بو حالت اونی هر تورلیک ملاحظەلرگه آلیب کېته باشلەدی. تۉشگی اوستیگه اۉلتوریب، آق سقالینی اۉنگ قۉلی بیلن توتملب اۉیلر اېدی: سودا تۉغریسیده بیرار خطا قیلدی می، ضیا شاهیچینیکیده طعامدن توزوکراق تاتینمەدی، بیرار آغریغی بار میکن... مسافرچیلیقده آغریسه... اما بو ملاحظەلری نینگ بیرتەسیگه هم اۉزی قناعتلنمەدی. زېرا سودا تۉغریلری اوندن یشیرین اېمس، آغریغنده هم البته شکایت اېشیتر اېدی.

اۉیلب-اۉیلب بیر نرسەگه هم عقلی یېتالمەگچ، اۉرنیدن توریب تاقچەده یانیب تورگن شمعنی اۉچیردی. حجره آرقه-اۉنگنی اجرەتیب بۉلمسلیق قارانغیلندی. قارانغیده تورتینیب حجره اېشیگیگه کېلدی-ده، اوەیلب غیجیرلتمەی اېشیکنی آچدی و سېکین‌گینه تشقریغه باش چیقریب سراینی کوزەتدی. کیشی یۉقلیققه قناعت حاصل اېتیب، محسیچن آیاغینی آهسته قۉییب آته بېک حجرەسی نینگ یانیده تۉختەدی، سراینی ینه قرەب چیقدی. سرای قاپ-قارانغی، تینچ اویقوده، اما بو تینچلیکنی سرای آتخانەسیدەگی آتلرنینگ کرت-کورت خشک چەینشلری و اطرافدەگی خۉرازلرنینگ قیچقیریشلریغینه بوزر اېدیلر. حسنعلی سېکین‌گینه دریچه آستیغه یاتیب

www.ezgu.org

حجره ایچیگه قولاق سالدی. حجره ایچی تینچ ایدی. آره‌دن اوچ-تؤرت دقیقه فرصت اؤتیب حجره‌دن شیپ ایتکن تاووش ایشیتمه‌دی. تغین بیر نیچه دقیقه قولاق اوزمه‌ی توریب، سؤنگره اؤرنیدن قؤزغلماقچی بؤلغن ایدی، ایچکریدن «اوففف» دیگن ایخره‌ش ایشیتدی. حسنعلی نینگ قولاقلری تیکّه‌ییب اؤرنیدن توردی، کؤزی آله‌لنغن ایدی.

- بیک آغریق، - دیدی کؤنگیلدن و جزملنیب حجره ایشیگیگه یوریب کیلدی. ایشیکنی آچیب آته بیک یانیغه کیرماقچی ایدی. ایشیکنی ایتریشکه بارغن قؤلینی قالدیریب «بلکه آغریق ایمسدیر» دیب تؤختلدی. ینه کیره‌ی می، یؤق می، دیب ایکّیلنیب تورغندن کیین یوریب، اؤزی نینگ حجره‌سیگه کیلدی. اما آته بیک تؤغریسیده‌گی تشویشی بایه‌غیدن اؤن قَیته آرتقن ایدی. یاشینیب اوخلرغه یاتقن بؤلسه هم بیک نینگ خصوصی اونی کؤز یومغه‌لی قؤیمه‌دی. بیک تؤغریسیده هر تورلیک خَیاللرگه بارماقده ایدی. یوسف بیک حاجی نینگ «اؤغلیم یاش، سین دنیا نینگ ایسّیق-ساووغینی تتیغن و منیم ایشانگن کیشیمسن. اؤغلیم نینگ هر بیر حالیدن خبر آلیب توریش سینینگ وظیفه‌نگ دیر»، دیب تأکیدلشی، آته بیک نینگ آنه‌سی - اؤزبیک آییم نینگ یاشلیق کؤز بیلن: «سینی خداگه، آته‌منی سینگه تاپشیردیم!» - دیب یالباریشلری، زاریللشلری اونینگ قولاقلری آستیده تکرارلنغندیک بؤلر ایدیلر. اوخلب کیتالمه‌دی. کؤینگچن ایگنیگه چاپانینی یاپینیب اؤرنیدن توردی، حجره‌دن چیقیب آته بیک دریچه‌سی آستیغه ینه کیلیب اؤلتوردی.

تون ایاز، ایزغیریق ییل تؤرت طرفکه یوگوریب جان اچیتمکچی بؤلر ایدی. حسنعلی یریم یلنغاچ حالده جونجه‌ییب دریچه آستیده، ایزغیریق قوچاغیده اؤلتورر ایردی. اول ییگن ساووغیغه التفات ایتمس، وجودینی ایزغیریققه تاپشیریب، فکرینی حجره ایچیگه یوبارغن ایدی.

حجره ایچیگه بیر مونچه قولاق سالیب اؤلتورگندن کیین، اوزون تین آلیب باشینی تیرقیشدن اوزدی، آته بیک نینگ پیشیلّب اوخله‌غن تاوشینی ایشیتیب بیر درجه‌ده تینچلندی. وسوسه‌دن ارییازغن بؤلسه هم اؤرنیدن قؤزغلمه‌دی، نیمه اوچون-دیر تغین هم ساووققه جونجیب اؤلتیره بیردی. آره‌دن ینه بیر نیچه دقیقه فرصت اؤتیب، حسنعلی تمام تینچلندی، هم توریب کیتمکچی بؤلدی و شو حالتده ایچکریدن اویقوسیره‌ش ایشیتدی:

- «قاره کؤزلری، کمان قاشلری...»

- اَ-اَ-اَ، - دیدی حسنعلی و قیته‌دن قولاغینی تیرقیشغه آلیب باردی. ایندی اونینگ بوتون بارلیغی قولاق بؤلیب ایلنگن، اؤزینی اونوتیب برچه دقّتی حجره ایچیگه آقغن ایدی.

اؤرته‌دن کؤب فرصت اؤتمه‌دی، بایه‌غی اویقوسیره‌ش ینه تکرارلندی:

- «آی کبی یوزلر، کولیب باقیشلر، چؤچیب قاچیشلر... اوفف».

حسنعلی اوچون بیرینچیده آنگله‌شیلمه‌ی قالغن معنالر بو کیینگی گپ بیلن ییشیلدی. حسنعلی ایندیگی اؤلتوریشنی آرتیقچه تاپیب اؤرنیدن توردی، حجره‌سیگه کیرر ایکن، باشینی چه‌یقب اؤزیچه سؤزلندی:

- بیک عاشق!

اؤرنی اوستیگه چاپانینی یاپدی-ده، کؤرپه‌سی ایچیگه کیریب اؤلتوردی و «چیندن عاشق می؟» دیگن سوالنی کؤنگلیدن کیچیردی. تنیش بؤلمه‌غن بیر شهرده کیم نینگ بؤلسه هم قیزیغه اوچره‌شسین، بیش-آلتی کون ایچیده بو ینگلیغ اویقوده هم... مسأله‌گه بو جهت بیلن قره‌ب بیک نینگ عشقیغه ایشانگوسی کیلمس ایدی. اما ایکّینچی تاماندن قولاغی آستیده بیک نینگ اؤز آغزیدن ایشیتیلگن- «کولیب باقیشلر، چؤچیب قاچیشلر...» جمله‌لری تکرارلنغندیک بؤلیب خواجه‌زاده‌سیده‌گی بیر نیچه کونلیک اؤزگریشکه محبتدن باشقه حادثه، دیب معنا بیرالمس ایدی. بو ایکّی تورلیک مسأله‌لرنینگ اؤنگ-تیرسینی ایلندیریب محاکمه قیلدی و اؤلچه‌دی. حسنعلی نینگ اؤزی ترازو نینگ ایشانمسلیق پلّه‌سیده بؤلسه هم - «کولیب باقیشلر، چؤچیب قاچیشلر» همان قولاقلری آستیده تکرارلنر

www.ezgu.org

ایدیلر. تون تانگ آترغه یقینلشغن، اونینگ اویقولیق میبه‌سی هیچ بیر تورلیک بو معمانی ییشه بیلمس ایدی. کؤب اؤیله‌سه هم بیر قرارغه کیله آلمه‌دی. اما ایرته‌گه بیک نینگ اؤزینی سینب کؤرمکچی بؤلیب کؤزی اویقوغه کیتدی.

۴. مرغیلان هواسی یاقمه‌دی

ایرته‌لبکی چای حاضرلنغن. آته بیک خاموش اؤلتوروب، حسنعلی ایرسه اونینگ حالینی تعقیب ایتمکده ایدی. آره‌ده‌غی سؤزسیزلیک بیر پیاله‌دن چای ایچکونچه بوزیلمه‌دی. آخریده حسنعلی آته بیک نینگ توسیگه بیر نیچه قَیته کؤتریلیب قؤیدی.

- بیر نیچه کوندن بیری خاموشراق کؤرینه‌سیز می؟

آته بیک سوال تشله‌غوچیغه قره‌ب آلدی و تصدیق اشاره‌سینی بیریب:

- بیلمه‌دیم، - دیدی و بیر آز تؤختب ایضاح بیردی. - خاموشلیگیم سیزگه هم سیزیلدی می، بیلمه‌دیم... مرغیلان هواسی مزاجیمگه تؤغری کیلمه‌گنگه اؤخشه‌یدیر...

- ایتکنینگیزدیک، - دیدی حسنعلی. - مرغیلان نینگ هواسی بوزیق ایکن، بیر-ایکّی کوندن بیری منیم هم احوالیم اؤزگریب باشله‌دی. مرغیلان‌دن تیز جؤنه‌مه‌سق مین هم ایشدن چیقه‌دیرغن اؤخشه‌یمن...

بو گپدن کیین حسنعلی نینگ کؤزی بیک‌که تیکیلگن ایدی، اگر توندگی اویقوسیره‌ش حسنعلی نینگ اؤیله‌غن احتمالیگه تؤغری کیلسه، اؤزی نینگ حلیگی سؤزی آته بیک‌که بیر اؤزگریش بیریشیده شبهه قیلمس ایدی.

آته بیک باشی بیرک کؤچه‌ده قالغاندیک بؤلدی، جوابغه قییلدی:

- کیته‌میز، - دیدی بیر آز اؤیلنغندن کیین، - مال بهالری تؤغریسیده بیتیشه آلمه‌ی توره‌میز - آلغوچیلر ارزان سؤره‌یدیرلر. شونینگ اوچون تغین بیر نیچه کون قالیشیمیزغه تؤغری کیلر میکین. بیلمه‌دیم...

حسنعلی نینگ سینشی نهایتلیگه ییتکندیک بؤلدی، حتا یوقاریده‌غی جوابنی ایشیتکن وقتیده نیمه اوچون-دیر اؤزینی بیر تورلیک کولگیدن ارنگ تؤخته‌تیب قالغن ایدی. ینه اؤرته‌ده خاموشلیک حکم سوریب، حسنعلی ایشنی توزیکراق آچیش و یا شو کؤیی قالدیریب کیته‌بیریش تلشیده ایدی. حسنعلی بیک نینگ هر بیر سِریگه اؤزینی محرم دیب حسابله‌غنلیقدن، درحقیقت، آته بیک‌که محرم بؤلیشغه لایق بیر مهربانچیلیققه ایگه بؤلغنلیقدن خواجه‌زاده‌سی بیلن آچیق سؤزله‌شیش فکریگه کیلدی. بیر نیچه دقیقه مقدّمه اوچون ریجه قوریب اؤلتورگندن سؤنگ تیلگه کیلدی:

- اؤغلیم، آته بیک.

- سؤزلنگیز.

- ایتینگیز-چی، مین سیزنینگ کیمینگیز؟

آته بیک، حسنعلی نینگ مقصدیغه توشونالمه‌ی مجهول اونگه نظر تشله‌دی:

- سیز می؟ - دیب کولیمسیره‌دی. - آته‌م بؤلمه‌سنگیز هم مینی آته‌لیق محبتی بیلن سویگن صادق و مهربان بیر کیشیمسیز - یعنی معنوي آته‌م.

- بارک اللّه، اؤغلیم، - دیدی حسنعلی، - جوابینگیز اؤز اؤیله‌غنیمچه‌دیر. ایندی سیزدن شونی هم سؤره‌یین: خواجه‌سیغه صادق بیر قول، سیزنینگ تعبیرینگیزچه، معنوي بیر پدر اؤز اؤغلیغه یامانلیک ساغینر می، بو تؤغریده جواب بیرینگیز-چی؟

آته بیک کوتیلمه‌گن بو سوالدن عجبلندی:

www.ezgu.org

- سۆزینگیزگه توشونالمەدیم، آته، - دېدی، - شونداغ بۆلسه هم جواب بېرەمن: بو کونگچه سیز یالغیز مېنینگ‌گینه اېمس، بیزنینگ عایله‌میزگه آته‌لیق موقعیده توریب، یخشیلیقدن باشقه‌نی ساغینمه‌ی کېله‌سیز.

حسنعلی توسینی بوزمه‌دی:

- ایلگریراق بلکه شونداغ بۆلغن ـدیر، اما اېندی، اینیقسه سیز ...

- اینیقسه مېن... آچیب سۆزلنگیز.

- اینیقسه سیزنینگ مېنگه سقله‌غن ایشانچینگیز توگلگنگه اۆخشب، اۆزیمدن قنداغ کمچیلیک اۆتکنیگه حیرتده‌من.

- قیزیق گپلر سۆزله‌یسیز، - دېدی آته بېک، تعجبی آرتقن اېدی. - مېنگه قنداغ یامانلیک ساغیندینگیز که، سیزگه ایشانچیم بیتسین؟ وسوسه‌لنیش نینگ اۆرنی یۆق، موندن سۆنگ هم سیزنینگ خیرخواهانه کېنگشلرینگیزگه، هم وجودینگیزگه محتاجمن، امانتیم، باشقه‌م موندن کېین هم آنه قارنیده سقلنغدېک سیزده سقلنیشیغه ایشانه‌من و بونگه سیزنینگ هم امین بۆلیشینگیز کېره‌ک، آته.

- لېکن... تیل بیلن کۆنگیل باشقه ـباشقه‌دیر، اۆغلیم...

آته بېک بو تېرس و قۆرس مقابله‌دن طاقتسیزلندی:

- ینگلیشه‌سیز، آته.

- ینگلیشمه‌یمن، بالعکس بیلیب، قناعتلنیب سۆزله‌یمن.

- تیلیم بیلن کۆنگلیم نینگ باشقه‌لیغینی اثبات قیلینگیز.

حسنعلی کینه‌لیک قیافه‌ده قاشلرینی چیمیردی و:

- مېندن یشیریب یورگن بیر سرّینگیز بار، - دېدی.

- سیزدن یشیرغن بیر سرّیم بار؟

- بار اۆغلیم، بار، - دېدی حسنعلی، - اگر دعوانگیز تۆغری بۆلسه، مېنگه چیندن اۆز کیشیم دېب قره‌سنگیز اۆشه سِرنی یشیرمنگیز.

آته بېک تۆستدن اۆزگریب، بایه‌غی عصبیلیک حالتینی یۆقاتتی، شونداغ بۆلسه هم اۆزینی ییغیب کولگن بۆلدی:

- حلی شونه‌قه سیزدن یشیرین سرّیم بار می؟

- بار.

- بۆلمه‌سه، مرحمت قیلیب کشفینگیزنی سۆزلنگیز.

حسنعلی پیاله‌نی آغزیگه کۆتریب، چاینی هۆپله‌دی، کشفینی آچتی:

- مرغیلان‌غه کېلگن کونلردن باشلب سیزده قیزیق بیر حالت بار، - دېدی، - سیز بو حالتنی «مرغیلان هواسی یاقمه‌دی» دېب تعبیر قیلسنگیز هم مېن موندن باشقه نرسه‌لر پَیقه‌یمن...

آته بېک اۆزیگه قتّیغ تیکیلیب تورغن حسنعلی‌دن یوزینی چېتکه بوریشکه مجبور بۆلدی.

گۆیا بو سِحرگر چال همه سرّنی بېتدن اۆقوب آلر اېدی. حسنعلی‌نی همان اۆزیگه تیکیلیب تورغنینی بیلیب، منگله‌یینی قشیغن بۆلدی:

- خۆش، دوام اېتینگیز...

- بو سِرینگیزنی مېندن یشیرماقچی بۆله‌سیز، - دېدی تمام قناعت بیلن حسنعلی، چونکه، اېندی اۆز کشفیگه جوده ایشانغن اېدی.

- خیر، یشیرماققه هم بلکه حقّینگیز بار ـدیر... اما شو کۆیی سِر سقلش بیلن بیرر نتیجه‌گه یېتیش ممکن می؟

- ...

www.ezgu.org

آته بېک قیپ-قیزیل قیزریب گناهکارلردېک یېرگه قره‌غن اېدی. حسنعلی نینگ یوزیگه پدارانه ترحم توسی کیریب، کېکسه‌لرگه مخصوص آهنگدار بیر تاووش بیلن بېک نینگ اوستیده‌گی آغیر یوکنی آله باشله‌دی:

-عیبی یۉق، اۉغلیم، -دېدی، -محبت جوده آز ییگیتلرگه میسر بۉله‌دیغن یوره‌ک جوهری دیر. شونینگ بیلن بیرگه کۉب وقتلر کیشیگه ضررلیک هم بۉلیب چیقه دیر. شونینگ اوچون کوچ صرف قیلیب بۉلسه هم اونیتیش، کۉب اۉیله‌مسلیک کېره‌ک دیر.

بو کېینگی گپ بیلن آته بېک کۉتریلیب حسنعلی‌گه قره‌دی و اوزاق تین آلیب ینه یېرگه باقدی. گۉیا بونینگ ایله «اونیتیش ممکن اېمس» دېگن قطعي سۉزنی ایتکن اېدی. آره‌غه سۉزسیزلیک کیردی. ایکّیسی هم فکرگه تالغن اېدی. حسنعلی نینگ آرتیقچه بېریلیب اۉیله‌غن کېزده سقالینی قَیریب تیشله‌یدیگن بیر عادتی بۉلیب، حاضر هم سقالینی یملش بیلن مشغول اېدی. اوزاق اۉیله‌غندن سۉنگ ایش نینگ آچیلمه‌ی قالغن قسمینی یېشیشنی باشقه وقتغه قالدیرماقچی بۉلدی. چونکه آته بېک شونینگ اۉزیگه هم یخشی گینه قیزرینیب، بۉرتینگن اېدی.

۵. کرایی کویاوینگ شونداغ بۉلسه!

پای ابزار بازاری و اونینگ بورچگیده‌گی هولی... اۉقوغوچی البته بو هولی نینگ اېگه‌سی بیلن تنیش چیقر. کۉریمسیز، چیرک باسیب قاره‌یغن، جوده کۉب خدمت قیلیب کېکسه‌یگن، آچیب-یاپقنده انواعِ -تورلیک داد و فریاد قیله‌دیرغن، بونده سنلغن صفتلرینی بیر یېرگه جمعلب نتیجه چیقرغنده «شرطی کېتیب، پرتی قالغن» بیر دربازه نینگ آستانه‌سیدن اوچ-تۉرت قدم ایچکریگه کیریلسه بخارا زندانلریدن بیرینی حس اېتیلور و قارانغو یۉلک نینگ نهایتلیده‌گی یاروغلیققه تامان آشیقیلور. قاقیلیب-سوقیلیب یۉلک زندانیدن قوتیلینغچ بیر اولوغ اریق یاقه‌سیغه، اۉرده‌دېک هولیگه چیقیلور و راحت تین آلینور. هولی نینگ کون چیقریده کون باتیشیغه قره‌تیب سالینغن، اونچه مختزلیق بۉلمه‌سه هم اما زمانه‌سی نینگ آلدینغی بنالریدن حسابلنغن بیر ایوان بیلن اویگه کۉز توشه‌دیر. صحن و بنالر کیشی ذاتیدن بۉش، شونینگ اوچون بو هولی عایله نینگ تشقریغی قسمی - مهمانخانه اېکنلیگی آنگله‌شیلور. صحن نینگ تون و کون باتر جهتلری کیچکینه حجره‌لر بیلن اۉره‌لغن و بو حجره‌لرنینگ برچه اېشیکلری یاپیق و قولفلنغن حالده بۉلیب ماللر بیلن بندلیگی و اوی اېگه‌سی نینگ دولتلیک کیشی بۉلغنلیغی بیلینور. هولی نینگ جَنوب طرفی دکانلر آرقه‌سی، اما کتّه توپ گیلاس یاغاچلری قاپلب یاته‌دیرلر.

اېندی بیز تشقری هولینی قۉییب مهمانخانه نینگ یانیدن ایچکریگه کیره‌میز. ایچکری هولی نینگ یۉله‌گی هم نریگیسیدېک اوستی و بغری یاپیق - قارانغو، یۉلک نینگ نهایتلیگه باریب اۉنگگه یوریلسه اخته‌خانه‌گه، چپگه یوریلسه بیرینچی مرتبه کیرگنیمیزدېک اولوغ بیر هولیگه چیقرمیز. هولی نینگ تۉرت طرفی تورلیک احتیاج بنالری بیلن و تۉرده‌گی بنا نینگ ایکّی بیقینی کتّه اویلر بیلن اۉره‌لغن بۉلیب، شو ایکّی اوی نینگ آره‌سیغه اۉلتورگن کاشینکار و نقشین چارخری ایوان بو هولی نینگ بیرینچی مرتبه کۉزگه چلینه‌دیرغن آرتیقلیقلریدن دیر. شو چارخری ایوان نینگ اۉرته بیر یېریده، اوستیگه اطلس کۉرپه‌لر یاپیلغن تنچه نینگ تۉریده دېوارگه سویه‌نیب، ابره‌سیگه قاره ماووت سیریلگن ساوسر پۉستین کییب بیر کیشی اۉلتوره‌دیر. بو کیشی بیلن ایکّینچی مرتبه تنیشیب اۉلتورمه‌یمیز، چونکه، بو آدم اۉقوغوچی بیلن تنیشقن - میزراکریم قوتیدار. تنچه نینگ ایکّی بیقینیده ایکّی خاتین: بولردن بیرته‌سی ایچیدن اطلس کۉینگ، اوستیدن آدمی خان اطلس کوبّی کییگن، باشیغه آق دکنه‌نی خام تشله‌غن، اۉتّوز بېش یاشلر چمه‌لیق گۉزل، خوش بیچیم بیر خاتین. یوزیدن ملایملیک، اېریگه اطاعت، تۉغریلیق معنالری تامیب تورغن بو خاتین قوتیدار نینگ رفیقه‌سی - آفتاب آییم، ایکّینچیسی یېتمیشلردن اۉتکن بیر کمپیر. آفتاب آییم نینگ آنه‌سی - عایشه بی‌بی. اۉچاق باشیده قۉپالغینه، قیرق بېش یاشلر چمه‌لیق ینه بیر خاتین چای قَینه‌تیب یوره‌دیر. بو خاتین اېرسه عایله نینگ چۉریسی - تۉی بېکه. بیز بولر بیلن تنیشیشنی شو یېرده قالدیریب ایوان نینگ چپ طرفیده‌گی دریچه آرقه‌لیک اویگه کیره‌میز، هم اوی نینگ تۉریگه سالینغن اطلس کۉرپه، پر یاستیق قوچاغیده ساووقدن اېرینیب می و

www.ezgu.org

یا باشقه بیر سبب بیلن می اویغاق یاتقن بیر قیزنی کۉره‌میز. اونینگ قاره زلفی پر یاستیق نینگ تورلیک تامانیغه ترتیبسیز صورتده تۉزغیب، قویوق جینگیله کیپریک آستیده‌غی تیمقاره کۉزلری بیر نقطه‌غه تیکیلگن-ده، نیمه-دیر بیر نرسه‌نی کۉرگن کبی... قاپ-قاره کمان، اۉتیب کېتکن نفیس، قییغ قاشلری چیمیریلگن-ده، نیمه-دیر بیر نرسه‌دن چۉچیگن کبی... تۉلغن آیدېک غبارسیز آق یوزی بیر آز قیزیللیقغه ایلنگن-ده، کیمدن-دیر اویلغن کبی... شو وقت کۉرپه‌نی قَییریب اوشله‌گن آق نازک قۉللری بیلن لطیف بورنی نینگ اۉنگ تامانیده، طبیعت نینگ نهایتده اوسته قۉلی بیلن قۉندیریلغن قاره خالینی قشیدی و باشینی یاستیقدن آلیب اۉلتوردی. سریق روپاه اطلس کۉینگ نینگ اوستیدن اونینگ اۉرته‌چه کۉکره‌گی بیر آز کۉتریلیب تورماقده ایدی. توریب اۉلتورگچ باشینی بیر سیلکیتدی-ده، ایجیرغنیب قۉیدی. سیلکینیش آرقه‌سیده اونینگ یوزینی تۉزغیغن ساچ تاله‌لری اۉره‌ب آلیب جانسۉز بیر صورتکه کیرگیزدی. بو قیز صورتیده کۉرینگن ملک قوتیدار نینگ قیزی - کوموش بی‌بی ایدی.

کوموش بی‌بی بیر نېچه کوندن بېری ساووق هوا تېگدیریب، باش آغریغی و کۉز تینیشکه اۉخشش آغریغلردن شکایت قیلیب یورر، شونینگ اوچون آنه‌سی «تینچ اوخله‌سین، آرتیق اورینمه‌سین» دېب بو کون نمازگه هم اویغاتدیرمه‌غن ایدی.

کوموش، کیینیب اویدن چیقدی، تۉی بېکه تامانیدن حاضرلنیب بېریلگن ایسّیغ سوو بیلن یوزینی یوودی. اوییگه کیریب ارتینیب، توزه‌تینگچ ایوانگه چیقدی. ایوانده‌گیلرگه سلام بېریب آته‌سی نینگ یانیغه کېلیب اۉلتوردی.

قوتیدار قیزینی کوزه‌تدی:

- توزیک میسن، قیزیم؟

- یۉق، آته جان، باشیم همان آغریب توره‌دیر.

قوتیدار قیزی نینگ پېشانه‌سینی اوشله‌دی:

- اې-هه، کوموش، حلی ایسّیغینگ بار، - دېدی. - اۉزینگنی تېجه قیزیم، اۉرنینگنی قلین قیلیب بورکنیب یات، تېرله‌سنگ یاریشرسن، قیزیم. تۉی بېکه، کوموش نینگ چایینی آقلب بېر-چی.

آفتاب آییم اېری نینگ سۉزینی کوچلب توشدی:

- ایسّیغی بار، یوزی هم قیزریب بۉرتیب توریبدیر.

اۉزی نینگ روحسیز تاووشی بیلن عایشه بووی هم گپکه اره‌لشدی.

- نخ کېچه‌سی بیلمپسیز، نخ مېنی قۉرقیتیب اېنکه-تېنکه‌منی چیقردی. ایسیتمه‌سی اره‌لش الّه‌نوچکه سۉزلرنی ایتیب چیقدی...

کوموش بی‌بی یلت اېتیب بوویسیگه قره‌ب قۉیدی.

- اۉشه حرارتِ غریزه‌نیکی همه‌سی، - دېدی قوتیدار. - مېن بو کون بیرر حکیمدن سۉره‌ب قره‌ی-چی... آل قیزیم، شو پیاله‌ده‌گی چایینگنی ایچ-چی، - دېدی و تغین بیر قَیته قیزینی کوزه‌تدی.

چاینی ایچیب بۉلغندن کېین قوتیدار فاتحه اۉقوب اۉرنیدن توردی:

- مېن سېنگه ایتیب قۉیه‌ی، کوموش، - دېدی تورر اېکن قوتیدار آفتاب آییمغه، - بو کونگه بیر مهمان ایتکن ایدیم. چۉرینگنی چیقریب مهمانخانه‌نی تازه‌لت. اناوی ینگی قاپله‌غن کۉرپه‌لرینگنی بېر، تنچه‌گه اۉشه‌نی یاپسین. کتّه گیلمنی هم چیقر، اوییندگه مېوه‌لرینگ بار ایدی می؟

- بار.

- بار بۉلسه یخشی. بیر آزدن سۉنگ اېت آلیب کیرگوزرمن، ورقی پیشیریب قۉیینگیز.

آفتاب آییم ورقی پیشیریشدن بو کونگی مهمان نینگ اونچه-مونچه کیشی بۉلمه‌غنلیغینی بیلدی.

- قنه‌قه مهمان اېدی؟

www.ezgu.org

- سېن تنيمس‌سن، تاشكندليک بير ييگيت، تغى شو يېرده‌گى اوچ ـ تۆرتته آغه‌ينيلر.

توزيک مى، ايتكنلريمنى اوقدينگ مى؟

- اوقديم ـ اوقديم.

كوموش بى‌بى آته‌سى نينگ سۆزيگه التفات قيلمه‌دى. قوتيدار دكانيگه جۆنه‌غندن كېين آفتاب آييم تۆى بېكه‌نى مهمانخانه‌غه بويوردى و اۆزى خمير قيليشغه اۆلتوردى.

كوموش بى‌بى خاموش اېدى. بير نرسه تۆغريسيده اۆيلر ميدى يا كه باش آغريغيسى كوچليک ميدى، هر حالده نمازشام گل كبى ياپيق اېدى. قرشيسيده اۆلتورغن بوويسى نينگ اۆتكن ـ كېتكندن قيلغن حكايه‌لريگه اېرينيب‌گينه قولاق بېرر و كۆنگلينى آچيش اوچون ايتيلگن قيزيق سۆزلرگه ايلجه‌ييش بيلن جوابلنر اېدى.

كوموش بى‌بى اۆزى نينگ بير ساعتچه وقتينى شو كۆيى كېچيردى، سۆنگره اۆرنيدن توريب كيچكينه لطيف آياقلريغه آته‌سى نينگ يقينده‌غينه آليب بېرگن قله كوشينى كييدى و آشخانه يوميشى بيلن قاريشيب ياتقن آنه‌سى نينگ آلديغه باردى.

كوموش بى‌بى اېندى اۆن يېتّينى قۆييب اۆن سكّيزگه قدم باسقنليقدن بۆيى هم آنه‌سيغه يېته‌يازغن، اما جثه‌سى آنه‌سيغه كۆره تۆله‌راق اېدى. آنه‌سى نينگ يوميشيغه بير آز قره‌ب تورغنيدن كېين تشقريغه تامان كېتدى. ايوان نينگ بير چېتيدن مهمانخانه‌ده گيلم تۆشب اورينگن تۆى بېكه‌گه قره‌نغن بۆلدى ـ ده، ايوان نينگ اۆرته ستونيگه كېليب سويندى. اېندى بايه‌غيغه قره‌غنده بير آز يېنگيللنگن‌سومان، جان آلغوچى قاره كۆزلرى حركتلنه باشله‌غن، بۆغريققن قيزيل يوزلرى آچيلينقيره‌غن اېديلر. ايوان اوستونيگه سوينگچ، قاره قييغ قاشلرينى چيميريب كۆچه يۆلک تامانغه قره‌دى، بير آز قره‌ب توردى ـ ده، ايواندن يېرگه توشيب يۆلک تامانغه، اريق بۆييغه كېتدى.

سوو بير دكان نينگ آستيدن چيقيب، بو هوليده اوچ ـ تۆرت قولاچ چمه‌سى آچيق هواده آقر و كۆپريک ـ تام آستيغه كېتر اېدى. كوموش بى‌بى اريق بۆييدن بير اۆريننى كۆزله‌دى ـ ده، سكره‌ب نريگى يوزيگه اۆتدى و چۆنقه‌يدى. اونينگ كۆزلرى ملاييم‌غينه سوو اوستيگه آغديلر. اريق نينگ مصفا تينيق سووى ياواشغينه آقيب كېلر، كوموش بى‌بى نينگ قرشيسيغه يېتكنده گۆيا كه، اونينگ تعظيمى اوچون سېكين‌گينه بير چرخ اوريب قۆير، اۆز اوستيده اۆلتورگن ساحره نينگ سحريگه مسخر بۆلغن كبى تغى بير كتّه‌راق دايره‌ده ايلنگچ، آهسته‌غينه كۆپريک آستيغه آقيب كېتر اېدى. اريق سووى نينگ نهايت‌سيز بو حركتينى اوزاق كۆزدن كېچيريب اۆلتورغچ، قۆل اوزه‌تيب سوودن آلدى و يوزينى يوودى. اونينگ يوزينى اۆپيب توشكن سوو تامچيلرى بيلن اريق حركتكه كېليب چه‌يقلدى، گۆيا كه سوو ايچيده بير فتنه يوز بېرگن اېدى... ايكّينچى، اوچينچى قَيته‌لب يوز يوويشده بو فتنه تغى هم كوچه‌يدى...

نازک آياقلر تالديلر شېكيلّيک، صدف كبى آق تيشلرينى بير ـ ايكّى قَيته‌لب چه‌يدى، اريق بۆيينى و اونينگ سوولرينى تشلب كېتدى.

بايه‌غيغه قره‌غنده انچه‌گينه يېنگيللنيب ايچكريگه كيردى، حركتلرى هم بير مونچه اۆزگرگن اېدى. عايشه بووى اونده‌گى بو اۆزگريشدن سۆيينىدى:

- يېنگيل تارتدينگ مى، قيزيم؟

- شكر...

- اېندى آرتيق اورينمه قيزيم، تينچ اۆلتور.

* * *

قيش كونلرى بير توتم، «هه، دېگونچه» كېچ بۆله‌دير. بو كون هم «هه دېگونچه»گه هم قالمه‌ى كېچ بۆلغن، مهمانلرنينگ كېليشكنيگه يريم ساعتلب وقت اۆتكن اېدى.

www.ezgu.org

قوتیدار مهمانلرنی اخلاص و صمیمیت بیلن کوتر، ضیافت قویوق-سویوقلری بیلن تۉله-تۉکیس دوام اېتر اېدی. تۉی بېکه ایچکری بیلن تشقریغه یوگوریب دسترخوان ینگیلر، چای تشیر اېدی. خدمت توگه‌له‌یازغندن کېین تۉی بېکه اۉزی نینگ ساووب قالغن آشینی یېمک اوچون آفتاب آییملر یانیغه اۉلتوردی.

سۉزدن سۉز چیقیب آفتاب آییم تۉی بېکه‌دن سۉره‌دی:

- مهمانلر قنه‌قه کیشیلر اېکن، تنیدینگ می؟

- نخ سیز یاش مهماننی کۉرمبسیز، دنیاغه کېلمبسیز، - دېدی تۉی بېکه اۉنگ و تېرس آش چه‌ینب، - بیر چیرایلیک، بیر عقللیک، تغین اۉزی همه‌دن یوقاریده اۉلتوره‌دیر؛ حلی ییگیرمه هم بارمه‌غندیر، مویلبی هم اېندی‌گینه چیقه باشله‌غن... نخ بیزگه کویاو بۉله‌دیگن ییگیت اېکن، - دېدی و کوموش‌که قره‌ب کولیب قۉیدی. بو سۉزدن آفتاب آییم هم کولیمسیره‌ب قیزیغه قره‌دی:

- انه، کوموش، سېن اېشیتدینگ می، آپه‌نگ نینگ سۉزینی، تۉی بېکه سېنگه اېر تاپقن، سېن بۉلسنگ باشیم آغرییدیر دېب یاته‌سن.

کوموش بی‌بی نینگ سېزیلر-سېزیلمس کولیمسیره‌شیدن یاقوتدېک اِیرینلری آستیده‌گی صدفدېک آق تیشلری کۉرینیب کېتدی اېرسه-ده، بیراق اونینگ بو حالی تېزلیک بیلن تندلیققه الیشیندی.

- قالغن خدمتلرینگیز نینگ بیرته‌سی اېندی مېنگه اېر تاپیش اېدی.

تۉی بېکه کوموش نینگ تندله‌نیشینی اېله‌مه‌دی:

- اې... سینگلیم، حلی سېن بیلمه‌یسن، - دېدی، - او ییگیتنی بیر کۉرگین-ده، هو، دېب کېته‌بېرگین... سېن توگیل، شو یاشیم بیلن مېنیم هم اونگه تېککیم کېلدی، - دېدی و خخالب یوباردی.

کوموش بی‌بی چیرت اېتیب یوزینی تۉی بېکه‌دن اۉگیردی.

- تېزراق تېگیب قالینگ.

- کاشکی اېدی تېگالسم، - دېدی تۉی بېکه، - مېن اونینگ بیر توکیگه هم ارزیمه‌یمن.

اما سېن بۉلسنگ اونینگ بیلن تېنگلشر اېدینگ. «تېنگ-تېنگی بیلن، تېزه‌ک قاپی بیلن».

خه-خه-خه!..

تۉی بېکه نینگ شونینگدېک هنگامه‌لری باشقه وقتلرده کوموش‌نی یخشی‌گینه کولدیرسه هم حاضر اونگه یاتیشیب کېلمه‌دی شېکیلّیک، اچّیغلنغن کۉیی یاتیش اوچون اوییگه کیریب کېتدی. آفتاب آییم «بچه-مچه-دیر» دېب اۉیله‌غن اېدی. شونینگ اوچون بو تۉغریده سۉز آچمه‌دی.

- تشقریدن خبر آلینگیز-چی، آپه، - دېدی آفتاب آییم، - چای کېره‌ک بۉلدی میکین.

تۉی بېکه نری-بېری آشینی یېب تشقریغه چیقیب کېتدی. آره‌دن بېش دقیقه وقت اۉتکن یا اۉتمه‌گن اېدی، هویلیقیب ایوانگه کېلدی:

- توف-اې، قوریب کېتسین جانیم چیقیب کېتدی-یه!

بیر ساعتدن بېری جای نمازدن قۉزغلمه‌ی تسبیح اغدریب اۉلتورگن عایشه بووی تۉی بېکه‌نی باشدن-آیاغ کوزه‌تیب ینه ایشیگه مشغول بۉلدی. آفتاب آییم التفاتسیزگینه کولیمسیره‌ب تنچه‌دن سۉره‌دی:

- نیمه بۉلدی، نېگه مونچه قۉرقیش؟

تۉی بېکه دمینی راستلب ستون نینگ تېگیگه اۉلتوردی:

www.ezgu.org

- پاچّه‌مدن دسترخواننی آلیب قاقیش اوچون گیلاس نینگ یانیدن اۉترمن می، الّه‌کیم بلاگه تورتیپیب کېتدیم. قۉرققنیمدن آز قالدی که، دادلب یوبارسم... چمه‌سی مهمانلرغه قره‌ب تورغن اېکن.

- کیم بلا اېکن؟

- قارانغوده یخشی اجره‌تالمه‌دیم، توسینی غیره‌-شیره اناوی قاره حامدغه اۉخشتدیم. تغی او می‌-باشقه می - خدا بیلسین، شتیر‌-شوتیر قیلدی‌-ده، چیقیب کېتدی.

***

قوتیدار مهمانلرنی جۉنه‌تیب یاتیش اوچون یېشینر اېکن، آفتاب آییم سۉره‌دی:

- چیرایلیک ییگیت، عقللیک ییگیت، دېب مختیی‌-مختیی تۉی بېکه نینگ ایچه‌گی اوزیلدی، او کیم اېدی؟

- مهمانیمیز اۉشه اېدی، - دېدی قوتیدار، - تاشکندلیک یوسف بېک حاجی آتلیغ یقین آشنام نینگ اۉغلی.

- تۉی بېکه نینگ مخته‌غنیچه بار می، اۉزی؟

- بار، - دېدی قوتیدار و هوسلندی، - خدا کیشیگه اۉغیل بېرسه شونده‌یینی بېرسین‌-ده.

آفتاب آییم کوله‌-کوله تۉی بېکه نینگ آته بېک تۉغریسیده سۉزله‌گن گپلرینی و کوموش بیلن بۉلغن ماجراسینی سۉزلب چیقدی. قوتیدار هم کولگیدن اۉزینی تۉخته‌تالمس اېکن:

- تېنتگینگ نینگ عقلی بلا، کرایی کویاوینگ شونداغ بۉلسه، - دېدی.

٦. تاشکند اوستیده قانلیق بولوتلر

بو کونلرده مرغیلانده شونده‌ی خبر چیقیب قالدی. «تاشکند حاکمی بۉلغن عزیزبېک قۉقانغه قرشی باش کۉترگن. خان تامانیدن خراج (زکات، سالیق) اوچون یوباریلغن دېوان بېکلرینی اۉلدیرگن!» ایکّینچی کون بو خبر تغی هم باشقه‌چه تۉن کییدی: «مسلمانقول نار محمد قوش‌بېگیگه بېش مینگ سپاه قۉشیب، تاشکند اوستیگه جۉنتقن!»

بو خبرلر خلق تامانیدن جوده عادي، آرتیقچه ساووق‌قانلیق بیلن قرشی آلیندیلر. بو واقعه‌گه هېچ کیم عجبسینمه‌دی و بونده فوق العاده‌لیق کۉرمه‌دی. خلق بونگه حقلی اېدی، چونکه، بونده‌ی تینچسیزلیکلرنی اېندی کۉره‌-کۉره جوده هم اۉرگنیب قالغن، بو کون بۉلمه‌سه اېرته‌گه اۉزی نینگ باتیر باشیسی نینگ، آفتابه‌چه‌سی نینگ، خلص، کیم بۉلسه هم بېکلریدن بیری نینگ شونده‌ی تینچسیزلیک چیقریشیغه «ممکن و بۉله‌دیرغن ایش» دېب قرر اېدی. اما بیز آته بېک‌نی بو تۉغریده خلق بیلن بیرگه‌لشتیره آلمه‌یمیز. چونکه اول بو خبرگه ساووق‌قانلیق بیلن قره‌ی آلمس اېدی و قره‌ی آلمه‌دی. بو خبرنی اېشیتر اېکن، یېب تورگنی آغزیده، یوتکنی بۉغزیده قالدی: بونده‌ی اۉزباشیمچه‌لیک آرقه‌سیدن اۉزی نینگ آچیق کۉزی، اۉتکیر ذهنی آرقه‌لیق مدهش، فلاکتلیک منظره‌لر کۉرر، ملتینی - خلقینی - مسلمانینی قۉرقونچ جر، تېگسیز جهنم یاقه‌سیده، ییقیلیش آلدیده تاپر اېدی‌-ده، سېسکنیب «اۉزینگ سقله تنگریم!» دېر اېدی. بو خبرنی اېشیتکندن سۉنگ گنگیب اېسینی یۉقاتدی. یره‌سی ینگیلندی:

- آق بیلن قاره‌نی اجره‌تالمه‌غن فقرا نینگ بیر نېچه غرضگۉ مستبدلر کیفی یۉلیده بیر‌-بیریسی نینگ قانیغه تشنه بۉلیشلری و نتیجه‌ده استقبال نینگ وخیم کۉرینیشلری!

www.ezgu.org

شوندەی قیغولر ایچیدە بۆکیب اۆلتورر ایکن، حسنعلی قۆلیدە بیر مکتوب بیلن حجرەگە کیردی. مکتوبنی آتە بېک‌کە اوزەتیب -«تاشکنددن ایمیش، آتەنگیزدن بۆلسە کېرەک» دېدی. آتە بېک خطنی آچدی: کتّە کاغذدە، یۆغان قلم بیلن یازیلغن اوزون بیر مکتوب ایدی. اۆقودی (عیناً) :

«اوّلباری ... کۆزیمیزنینگ نوری، بیلیمیزنینگ قوّتی، حیاتیمیزنینگ میوەسی اۆغلیمیز ملا آتە بېک‌کە ییتیب معلوم و روشن بۆلغەی کیم، الحمدالله بیز دعاگۆی پدرینگیز، مشتِپر آنەنگیز و یقین دۆستلرینگیز موندە حق تعالی نینگ حفظ و حمایتیدە صحت و سلامت بۆلیب کۆز نوریمیزنینگ دعای جانینی صبح و شام، بلکە علی‌الدوام رب‌العالمین‌دن رجا و تمنا ایتمکدەمیز. جنابِ حق باد فرصتلردە، یقین و سعید ساعتلردە تۆکیس ـتوگللیک بیرلن دیدار کۆریشمک‌کە نصیب و رۆزی قیلسین، آمین یا رب‌العامین. بعد سۆزیمیز: اۆغلیم، مرغیلان‌غە صحت و سلامت ییتیش مکتوبینگنی آلیب حق تعالی‌غە شکرلر قیلدیک. بیزنینگ تاشکنددن احوال سۆرەسنگ، بلکە مرغیلان‌غە هم ایشیتیلگن ـدیر، موندە عزیزبېک قنداغ ـدیر بیر کوچکە تیەنیب قۆقانغە عصیان ایتدی. خزینە حسابینی آلیش اوچون کېلگن دیوان بېکلرینی اۆلدیریب اۆردە دربازەسیگە آسدی، بونگە قرشی قۆقان هم تینچ یاتمەغن بۆلسە کېرەک. بو کون کیراوچیدن بېش مینگ سپاه ایلە نار محمد قوش‌بېگینی تاشکند اوستیگە بویوریلغن‌لیغین ایشیتدیک. فقرا نینگ تغین قنداغ کۆرگولیکلری بار ایکن، اۆغلیم!

کېچەگینە قانلیق قیلیچینی فقرا اوستیدە یورگوزیب تورغن عزیزبېک‌کە اونینگ تیغِ ظلمی بیلن قارە قانیغە بېلەنیلگن اۆغلی نینگ، آتەسی نینگ، آنەسی نینگ، آغەسی نینگ مظلوم گودەسی توپراق آستیدە حلی چیریب بیتمەی توریب بو کون خلق ینە عزیزبېک‌کە، اۆشە قانخۆرغە اۆز قانی بیلن یمین ایتدی؛ عزیزبېکنی تا اۆزی نینگ بیر تامچی قانی قالغونچەلیق حمایە قیلماققە آند ایچدی. عزیزبېک نینگ بویروغی بیلن کېچە اۆردە تېگیگە برچە تاشکند خلقی ییغیلغن، بو ییغیندە علمالر هم بار، فضلا هم بار؛ خلاصە، شهرنینگ هر بیر صنفیدن هم حاضر ایدی. عزیزبېک اۆردە قراوولخانەسیدن توریب فقراغە سلام قیلدی. عزیزبېک نینگ سلامیگە مشرف بۆلغونچیلرنینگ کۆزلریدن یاشلر آقماقدە ایدی.

اۆغلیم، سېن بیر قدر آق بیلن قارەنی اجرەتە آلەسن، یازغنلریمنی دقّت بیلن اۆقی. عزیزبېک اۆردە دربازەسیغە آسیلغن ایکّی گودەنی کۆرسەتیب سۆرەدی:

«فقرا! کۆرەسیز می بو ایکّی گناهکارنی، نیمە اوچون بو جزاغە مستحق بۆلدیلر؟»

خلق:

«بیلمەیمیز، تقصیر».

عزیزبېک نینگ اۆزی جواب بېردی:

«بولر مسلمان چۆلاقنی سرکردەلریدن، قیپچاقلرنینگ یۆلباشچیلریدن و قارە چاپان نینگ دشمنلریدن بۆلگن ایکّی تۆنغیزنینگ گودەلری! مېن بولرنی سیز قارە چاپان فقرام تامانیدن اۆچ اوچون اۆلدیردیم، سیز قارە چاپان آغەینیلرنینگ قیپچاق قۆلیدە شهید بۆلغن قرینداشلرینگیز نینگ روحلرینی شادلندیرماق اوچون اۆلدیردیم! یاکە بو حرکتیم عدالتدن ایمس می، فقرا!»

خلق جواب بېردی:

«عدالت! خۆب قیلغنسیز، تقصیر! قیپچاقلرنینگ جزالری شوندەی بۆلماغی کېرەک!»

عزیزبېک مقصدغە کۆچدی:

«سیز قارە چاپانلیقلرغە خالصانە قیلغن بو خدمتیمگە قرشی البتە قیپچاقلر قصدیمغە توشرلر، مېنی تاشکند حاکملیگیدن عزل ایتمکچی و قۆللریدن کېلسە حتا اۆلدیرمکچی بۆلورلر! سیز بو احتمالگە قنداغ قرەیسیزلر؟!»

خلق اۆزی نینگ قوییدەغی جوابی بیلن کۆکنی کۆتردی:

www.ezgu.org

«بیر تامچی قانیمیز قالغونچه یؤلینگیزده جان بېره‌میز! قیپچاقلرده حد بؤلغه‌ی می که، بیز تیریک تورغن جایده سیزنینگ بیر تاله موییینگیزنی خَم قیلسینلر!»

عزیزبېک خلققه تشکر ایتیب یره‌سینی یاردی:

«رحمت فقرا! ایشیته‌من که، قیپچاقلر نارمحمد قوش‌بېگی قؤل آستیده تاشکند اوستیگه حرکت باشله‌غن ایمیشلر. بونگه قرشی بیزنینگ حاضرلنیشیمیز کېره‌ک می، یؤق می فقرا؟!»

خلق:

«کېره‌ک، البته کېره‌ک، تقصیر! اگر رخصت بېرسنگیز، بو کوندن باشلب قؤرغانلرنی توزه‌ته بېره‌میز!»

عزیزبېک:

«رحمت فقرا! آرقه‌مده سیزنینگدېک فقرام تورغنده مېنگه هېچ بیر قیغو یؤق دیر!»

خلق:

«سیز امان بؤلیب آسایش اؤلتیرسنگیز، قیپچاققه یؤل بېرمه‌یمیز، تقصیر! قؤرغان توزه‌تیشکه فاتحه بېرینگیز، تقصیر!»

عزیزبېک فاتحه بېردی. خلق اوروش حاضرلیغیغه کیریشدی. انه، اؤغلیم، بیزنینگ خلق نینگ حالیگه ییغلشنی هم بیلمه‌یسن، کولیشنی هم! هر حالده تاشکند اوستیگه ینه قانلیق بولوتلر چیقدی، ایش نینگ آخری نیمه بیلن تینچلنر- بو بیر خداغه‌غینه معلوم دیر.

باشقه سؤزلردن هم آرتیقراق ایسینگ‌گه شونی سالیب اؤته‌ی که، سیاست تؤغریلریده اؤیلنیبراق سؤزله! ارزیمه‌گن سببلر بیلن تلف بؤلگن جانلرنی همیشه کؤز آلدینگده توت! سېن بیلن منیم کؤنگیللریمیزده‌گی یره‌تغوچیغه‌غینه معلوم بؤلیب، اما فرغانه‌ده مېنی عزیزبېک نینگ شریکی دیر، دېب اؤیلشلری و سېنی بیر فتنه‌چی نینگ اؤغلی، دېب تنیشلری احتمالدن ییراق ایمس دیر، شو جهتلرنی ملاحظه قیلیب آیاغ باس! بو تینچسیزلیک وقتیده سېن بیلن منیم حیاتیمیزنینگ تهلکه آستیده بؤلغن‌لیغینی اونوتمه! شونی هم ایتیب قؤیه‌ی که، بو تینچلیکسیز باسیلمه‌غونچه تاشکندگه کېلمسلیگینگ مصلحت دیر. تاشکند تینچلنگندن کېین (اگر سلامت بؤلسم) اؤزیم خبر یوبارورمن. مونده برچه یار و دؤست سلامت، مېندن حسنعلی‌گه سلام ایت! ادایی آته‌نگ یوسف بېک حاجی. تاشکند، ۲۷-ده‌لو آییده ۱۲٦۴-ییلده یازیلدی».

آته بېک مکتوبنی توگتیب، توشونمه‌ی اؤتکن جمله‌لرینی قَیته کؤزدن کېچیرر ایکن، عزیزبېک واقعه‌سی اوستیگه کېلگنده اختیارسیز «تولکی» دېب یوباردی.

«...باسیلمه‌غونچه تاشکندکه کېلمسلیگینگ مصلحت دیر!» - بو جمله‌نی اؤقوغنده، - اونداغ بؤلسه سیره تینچیمنگیز، - دېدی-ده، یاواش‌غینه ایلجه‌ییب قؤیدی...

۷. مجبوریت

قؤقاندن هر کون دېیرلیک خبرلر کېلیب تورر ایدی. «قؤقان سپاهی تامانیدن تاشکند اؤره‌لدی» دېگن خبرگه اېندی اؤن بېش کونلب وقت اؤتگن ایدی. اما هنوز - «تاشکند آلیندی» دېگن گپ یؤق ایدی.

کېچه‌دن بېری کیشیلر آغزیده: «نار محمد قوش‌بېگی یره‌لنگن، قؤقان ییگیتیدن بیر یریم مینگی قیریلگن» دېگن خبر یوریب کېتدی. چمه‌سی، عزیزبېک آسانلیق بیلن جان بېره‌دیگن کؤرینمه‌یدیر.

اناوی یره‌سی نینگ اوستیگه تاشکند فاجعه‌سی کېلیب قؤشیلغچ، آته بېک تغین هم خیالچنلنگن، تغین هم خاموشلیگینی آرتدیرگن ایدی. حتا بعضی کونلر حجره‌سیدن تشقریغه چیقمس، کیشیلر بیلن سؤزلشمس، باشقه‌چه ایتکنده کوندن-کونگه گؤشه‌نشینلیک‌که یقینلشیب بارر ایدی.

www.ezgu.org

بو کون ایرته‌لبکی چایدن سۆنگ حسنعلی کېچه‌گی فکرینی چینلب عملگه آشیرماقچی بۆلدی. چونکه آته بېک‌ده‌گی اۆزگریش - کوندن‌ـکونگه رنگی نینگ سینیقیب باریشی، حجره‌دن چېتکه چیقمسلیگی، خاموشلیگی و باشقه‌لر حسنعلی‌نی یخشیغینه قۆرقووغه سالغن، اۆزی نینگ فقط تماشاچی‌غینه بۆلیب یوریشیدن رضاسیزلنگن ایدی. درست، اول آته بېک نینگ محبتیگه واقف بۆلغنیدن بېری بیر دقیقه هم اونی اۆزی نینگ کۆز اۆنگیدن اوزاق توتمه‌غن: محبوبه‌سی کیم، کیم نینگ قیزی، بیرر ایبینی قیلسه ممکن می؟ - منه شونینگدېک مسأله‌لرنی تېکشیریب، بیلیب هم اۆیلب کېلگن ایدی. اما بو تۆغریده آته بېک نینگ کۆمگیگه چینلب بېل باغلشدن اونی بعضی احتماللر تۆختته‌تیب: «آته بېک یاش، یاشلر محبتی اوچر قوش، بلکه، بو کون‌ـایرته اونوتیب هم یوبارر» کبی ملاحظه‌لرده بۆلینغن ایدی. نهایت، آته بېک‌ده‌گی اۆیچنلیق و اۆزگچه حاللرنینگ کوندن‌ـکونگه کوچه‌ییب باریشی حسنعلی حلیگی ملاحظه‌دن واز کېچدیریب، باشقه یۆسونلرنی قره‌تماققه مجبور ایتدی.

گرچه اونینگ قراری بیر نقطه اوستیده تۆخته‌غن بۆلسه هم شو حالده تینیب تورمه‌دی، ینه یوز تورلیک باشقه‌چه یۆسونلرنی اۆیله‌دی، مینگ تورلیک خَیاللرگه باریب قَیتدی، اما اولرنینگ بیرته‌سینی هم آته بېک آغریغیغه ایم دېب تاپمه‌دی و نهایت:

- کۆره‌ی‌ـچی، قدمیم مبارک بۆلر میکین، - دېب قۆیدی.

کېچلیک آشنی اۆتکزگچ، حسنعلی اۆز حجره‌سیدن کیینیب چیقدی‌ـده آته بېک یانیغه کیردی. آته بېک «بابرنامه» مطالعه‌سی بیلن مشغول ایدی. بعضی بیر احتماللرگه قرشی اۆزی نینگ نیتینی بیلدیرمه‌ی:

- مېنده یومیشینگیز یۆق می، بېک؟ - دېب سۆره‌دی حسنعلی. - حمّامگه بارماقچی ایدیم...

آته بېک کۆزینی کتابدن اوزمه‌ی جواب بېردی:

- یومیشیم یۆق، باره‌وېرینگیز.

حسنعلی چیقدی. قاش قاره‌ییب، قارانغو توشه‌یازغن ایدی. هوا بولوت، اچّیغ، ساووق یېل تۆرت تامانغه یوگورر، آنده‌ـسانده قار اوچقونلرینی قوولب زیریقتیرر ایدی.

ایروو وقتیده یریم بېلدن لای کېچیشکه تۆغری کېله‌دیگن کۆچه‌لرنینگ لایی قتقلاقلنغن، شونینگ اوچون یورگوچی قیینلمس، عکسینچه آله‌ـچلپاق قار پغه‌لرینی باسیشدن وجودگه کېلگن آیاق آستیده‌غی «غرچ‌ـغورچ» تاووشلری کیشیگه بیر تورلیک کیف، موسیقه‌یی ینگیللیک بېرر ایدیلر. دکانلر یاپیق بۆلسه‌لر هم چایخانه‌لر آچیق، کیشیلر اۆرته‌گه گلخن سالیب، چایخانه‌چی نینگ بچه‌سینی گاهی اۆزلریگه خان کۆتریب و گاهی «خان قیزی» دېب هم قۆیه‌دیرلر. خان سیله‌غوچیلر آره‌سیده یاش ییگیتلر بار بۆلغنیدېک، کتّه سلّه‌لیک ملانمالر، ییتمیش یاشلیق کېکسه‌لر هم کۆرینه‌دیرلر... قیش کېچه‌لری جوده اوزون، شونینگ اوچون چایخانه‌لر آباد؟ خلق لذتلنیب بچه نینگ تبرکلنگن چایینی ایچه‌دیر، حسنیگه تماشا قیلیب خدا نینگ قدرتیگه حیران قاله‌دیلر...

حسنعلی ضیا شاهیچی نینگ تشقریسیغه کېلیب کیردی‌ـده، مهمانخانه دریچه‌سیگه قره‌دی. دریچه تیرقیشیدن کۆریلگن یاروغلیق مهمانخانه‌ده کیشی بارلیقنی بیلدیرر ایدی.

حسنعلی توزه‌تینیب آلدی و ایچکریگه کیردی. ضیا شاهیچی نماز اۆقوماقده بۆلیب، مهمانخانه چېت کیشیدن خالی ایدی. بو تصادوفدن حسنعلی سۆیینّدی و ضیا اکه نینگ نمازنی بیتیریشینی کوتیب اۆلتوردی. ضیا شاهیچی یانیغه سلام بېریب جای نمازدن آرقه‌سیگه قره‌ب قۆیدی. فاتحه‌گه قۆل کۆتردی. فاتحه‌دن سۆنگ کېلیب حسنعلی بیلن سۆره‌شدی:

- کېلینگ آته، تینچلیک می؟

- شکر، تینچلیک.

تنچه تېوره‌گیگه اولتوریشدیلر. بیر مونچه وقت سۆزسیز ایدیلر. ضیا شاهیچی بو وقتسیز تشریفکه توشونه آلمه‌ی «نیمه قیلیب یوره‌سن؟» دېگندېک ایتیب، بیر نېچه قَیته حسنعلی‌گه قره‌ب آلدی.

www.ezgu.org

- عجبلنمنگیز، بای اکه، کېلیشیمده بیر مجبوریت بار.

- سیزنی آته بېک یوباردی می؟

- یۉق، اۉزیم کېلدیم، بای اکه.

ضیا شاهیچی ینه توشونه آلمه‌دی. تۉغریسی هم حسنعلی نینگ بو کېلیشی ضیا اکه اوچون یات بیر ایش اېدی. چونکه، حسنعلی آته بېک نینگ قولی. قوللر بیلن جدّي معامله‌ده بۉلیناق، اینیقسه ضیا شاهیچیلردېک آدملرغه فوق العاده بیر ایش. بونینگ اوستیگه مجبوریت آستیده اۉزیچه کېلیشی...

ضیا اکه نینگ باشی قاتیب آخرده سۉره‌دی:

- مجبوریتینگیز؟

حسنعلی کولیمسیره‌ب آلدی:

- مجبوریتیمنی اېشیتسنگیز، بلکه ایشانمس‌سیز.

- خۉش.

- اۉزینگیزگه معلوم که، - دېدی توزوکلنیب حسنعلی، - مرغیلان کېلگنیمیزگه ییگیرمه بېش کون، بیر آیلر چمه‌سی فرصت اۉتدی. شوندن بېری آته بېک دردمند.

ضیا اکه عجبلنگن اېدی:

- قنده‌ی دردمندلیک، آته بېک ساغ-کو؟

- تۉغری ایته‌سیز، - دېدی حسنعلی، - اما مېن هم اونینگ دردیگه بیر نېچه کونلب توشونمه‌ی یورگن اېدیم.

- خۉش، دردی؟

- محبت.

- محبت؟

- محبت! - دېب تکرارله‌دی حسنعلی. - شو ییگیرمه بېش کونلیک بیر مدت نینگ ایچیده اول بوتونله‌ی آدمگرچیلیکدن چیقه‌یازدی. بو اۉرته‌ده قنده‌ی تشویشلرگه توشمه‌دیم، سۉره‌سنگیز.

- کیمگه محبت قۉیغن، خبرینگیز بۉلدی می؟

- بۉلدی. قوتیدار نینگ قیزیغه.

- هه، هه-ه! - دېب یوباردی ضیا اکه و بیر آز اۉیلنغدن کېین سۉره‌دی، - بونی سیز انیق بیله‌سیز می؟

- انیق بیله‌من.

- اۉزی ایتدی می؟

- اۉزی ایتمه‌سه هم شونگه یقینلشتیردی.

- آته بېک قیزنی قه‌یېرده کۉرگن؟

- افسوس که، بونی بیله آلمه‌دیم.

حسنعلی نینگ کېلیش مجبوریتی و نیمه اوچون کېلگنلیگی ضیا اکه‌گه یخشی آنگله‌شیلدی اېرسه-ده، ینه شونده‌ی بۉلسه هم سۉره‌دی:

- اېندی نیمه قیلماقچیسیز؟

- حضورینگیزگه کېلیشیم نینگ باش سببی هم شوندن دیر، - دېدی حسنعلی.

www.ezgu.org

- بو تۆغریغه سیز قندەی یۆللر کۆرستەسیز و نیمه کېنگشلر بېرەسیز، البته شونگه قرەب بیر ایش قیلەمیز، دېب خدمتینگیزگه کېلدیم.

ضیا اکه اۆیلب قالدی. قیزیق گپ، دېب بیر-ایکّی قَیته ناس آتیب آلدی. بو آرەده حسنعلی باشدن-آیاق حکایەنی سۆزلب چیقدی.

- نازک گپ، - دېدی آخرده ضیا اکه، - اگر بیز آته بېک‌نی بو یېردن اویلندیریب قۆیسک، حاجی بیزدن خفه بۆلمس میکین؟

- کۆب یشەنگ، بای اکه. قولینگیز هم بو تۆغریده کۆب اۆیلەدیم. خفه بۆلسه نیمه چاره کیم، بیز شو ایشکه مجبور بۆلغن بۆلسق. شونینگ بیلن بیرگه یوسف بېک حاجی هم اونچەلیک عقلسیز کیشیلردن ایمس که، بو گپکه خفه بۆلسه. اما مېن قوتیدار کۆنەدی می، یۆق می، دېب بو تامانني اۆیلب تورییمن؟

ضیا اکه ینه اۆیلنیب باش قشیندی:

- ایتکنینگیزدېک مسأله نینگ بو طرفی هم نازک، - دېدی، - اما قوتیدار نینگ آته بېک‌که قرەشینی یخشی بیلسم هم اۆرتەده بیراغلیق مسألەسی بار... قیزیمنی مسافرگه بېرمەیمن، دېب قۆیر میکین، بیلمەدیم...

- مېنیمچه قوتیدار نینگ آلدیدن بیر یۆلی اۆتیلسین، - دېدی حسنعلی، - اگر-ده کۆنیب خۆب دېسه-کو خیر، کۆنمەگن تقدیرده بو خبرنی آته بېک‌که یېتکوزسک، زاره، شونینگ بیلن کۆنگلی ساویب توشسه.

حسنعلی نینگ بو سۆزی ضیا اکه‌گه هم معقول بۆلیب توشدی:

- بۆلمەسه، قوتیدارنیکیگه قچان باریلسین، دېیسیز؟

- بوندەگی اختیار سیزده دیر.

ضیا اکه اۆیلب توردی-ده، یوزیگه کولگی چیقردی:

- حاضر بارەمیز، - دېدی، - بیز هم عمرده بیر ساوچیلیق قیلەیلیق.

ضیا اکه کیینیش اوچون قۆزغلگن ایدی. حسنعلی اوندن سۆرەدی:

- منیم هم بیرگه بارغنیم معقول می یاکه یالغیز اۆزینگیز؟

ضیا اکه قۆل سیلکیب:

- سیزنینگ باریشینگیزدن ضرر یۆق، - دېدی.

۸. قوتلوغ بۆلسین!

... ضیا شاهیچی نینگ کولیب ایتکن سۆزلریگه قوتیدار سیره هم توشونمس و کوتیلمەگن مهمانلرنینگ کېلیش سببینی سۆرەماقدن ایيمەنر ایدی.

- آلاونی قۆیەتوریب، قودەلرگه دسترخوان آلیب چیقینگیز.

ضیا شاهیچی نینگ بو کولگولیگیدن سۆنگ قوتیدار تنچەگه آلاو قلشنی قۆییب دسترخوان بویوریش اوچون ایچکریگه قۆزغلدی. اونینگ کېتیدن حسنعلی: «تقدیر بیتکن بۆلسین-ده»، - دېب قۆیغن ایدی، شاهیچی قطعي قیلیب: «ان شاالله بیتر، شونداغ ییگیتنی کویاولیک‌که قبول قیلمەغن بیر کیشینی بیز آدمغه سنەمەیمیز» - دېدی.

قوتیدار قَیتیب چیقدی... ضیا اکه بیلن حسنعلی معنالیق قیلیب بیر-بیرلریگه قرەشیب آلماقده ایدیلر. قوتیدار، اینیقسه ضیا اکه نینگ آغزینی پایلب، کۆنگلی چقیریلمەغن مهمانلردن توشونماغی قیین بۆلغن بیر معنانی سېزمکده ایدی. آرەده‌گی سۆزسیزلیک اوزاققه چۆزیلەبېرگچ، قوتیدار حسنعلی‌دن سۆرەدی:

www.ezgu.org

- بېک سلامت می؟

ضیا اکه سۉز اۉنقاوی کېلگنینی پَیقب حسنعلی نینگ جیم توریشیگه اشارت قیلدی و اۉزی جواب بېردی:

- بیزنینگ سیزگه چقیریلمهغن مهمان بۉلیشیمیز هم آته بېک نینگ ساغلیغی اوچون دیر.

قوتیدار بو جوابدن بیر نرسه توشونالمهدی و شونینگ اوچون قَیتهلب سۉرهدی:

- آته بېک ساغ می؟

- بو کونگچه آته بېک سلامت، - دېدی ضیا اکه سلماقلب، - اما بېک نینگ موندن کېینگی ساغلیغی سیزنینگ قۉلینگیزده قالغنغه اۉخشهیدیر.

قوتیدار ینه توشونالمهی تعجب بیلن مهمانلرگه قرهب آلدی.

- توشونالمهدیم...

- یعنی آته بېک بو کونگچه سلامت، - دېدی ضیا اکه ینه. - اما موندن کېینگی ساغلیغی سیزنینگ قۉلینگیزده...

- مېنیم قۉلیمده؟

- سیزنینگ اختیارینگیزده.

- آته بېک کبی بیر ییگیت نینگ ساغلیغی هر بیر عقللی کیشی اوچون مقصد بۉلسه هم، - دېدی تعجب بیلن قوتیدار، - لېکن سۉزینگیزنینگ شونیسی قیزیق دیر کیم، بیر ییگیت نینگ ساغلیغی ایکّینچی بیر کیشی نینگ اختیاریده بۉلسین.

ضیا اکه بایهغی وضعیتینی بوزمهدی:

- عجبلنمنگیز، اۉرتاق، - دېدی، - بېک نینگ موندن کېینگی ساغلیغی سیزنینگ اختیارینگیزده؟ بو اۉیین اېمس - تۉغری گپ.

قوتیدار تۉسیندن مدعانینگ کیم و نیمه تۉغریسیده بۉلغنلیغینی پَیقب قالدی و اۉزیده بیر تورلیک اۉنگغهیسیزلیک سېزدی. ضیا اکه تۉی بېکه نینگ یازگن دسترخوانینی توزهتیب، کولچهلرنی سیندیردی. حسنعلی بیلن قوتیدارنی نانغه تکلیف قیلیب اۉزی مقصدنی آچیقراق آنگلتماقچی بۉلدی:

- محبت دېگن نرسه جوده آز کیشیلرگه نصیب بۉلهدیرغن بیر دُرِ بیبها دیر، - دېدی ضیا اکه. - قدردانینگیز یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی آته بېک - بیر نېچه کونلردن بویان پنهاني بیر درد بیلن آغریر اېدی. کۉرینیشده اونینگ قولی، اما حقیقتده آته بېک نینگ معنوی پدری بۉلغن حسنعلی آته اونینگ مخفي دردی نینگ اصلی عاملینی ایزلهیدیر، بېک نینگ اۉزی بۉلسه اۉز حالی تۉغریسیده هېچ نرسه سېزدیرمهی دردین یشیرهدیر.

شونداغ قیلیب خواجهسیگه اخلاصلیک حسنعلی نینگ تجربهلیک کوزهتیشیدن بېک نینگ مخفي دردی اوزاققه قاچالمهی نتیجهده سرِ آچیلهدیر... شریعت ایشیگه شرم یۉق، دېیدیرلر اۉرتاق، اگرچه سیز بیلن مېنگه بیر مونچه آغیرراق بۉلسه هم ینه سۉزلب اۉتیشگه حاجت بار: کونلردن بیر کون تقدیر شمالی یورهدیر ـ ده بیر کیمسه نینگ عفت پردهسی آستیده اۉلتورگن قیزی نینگ یوزیدهگی نقابینی کۉتریب ایکّینچی تاماندن بیزنینگ آته بېکنی شو عفیفهگه روبرو قیلهدیر. شو دقیقهدن باشلب بېکده او عفیفهگه قرشی بیر عشق، هم چین بیر عشق توغولهدیر...

ضیا شاهیچی اۉز تامانیدن هم ینه بیر مونچه گپلرنی قۉشیب چتیب، سۉزینی توگتدی. قوتیدار یخشیغینه اۉنغهیسیزلنگن اېدی. قوتیدارگینه اېمس، ساوچیلر هم اۉنغهیسیزلنگن اېدیلر. مسأله نینگ نازکلیغیگه اوچاولری هم توشونرلر و شونینگ اوچون اتفاق قیلگندېک چوقور بیر سکوتکه کېتگن اېدیلر.

گرچه مدعا کون کبی آشکارا بۉلگن بۉلسه هم نیمه اوچون ـ دیر قوتیدار ینه اۉزینی تغافلگه سالیب سۉرهدی:

- او کیم نینگ قیزی اېمیش؟

www.ezgu.org

ضیا شاهیچی قوتیدار طرفیدن اۋزیگه بېریلەدیرگن شو سوالنی کوتیب تورغن ایدی.

- سیزنینگ کریمەنگیز، - دېدی.

قوتیدار اۋزی نینگ جایسیز سوالیدن اۋکینیب یېرگه قرەدی. اۋرتەده تغین سۋزسیزلیک، اۋنگغەیسیزلیک باشلندی. بیر نېچه فرصت شو یۋسون جیم‌گینه اۋلتوریشکندن کېین ینه ضیا شاهیچی نینگ اۋزیگه گپیریشکه تۋغری کېلدی:

- بیز، اۋزیمیزنینگ بو کېلیشیمیزده سیزنینگ اوچون دنیاگه ارزیغولیق بیر اۋغول حدیه اېتکنیمیزدېک، انشاالله، قَیتیشیمیزده هم آته بېک اوچون مجسمۀ عفت بۋلغن بیر رفیقه تحفه قیلرمیز.

بو سۋزدن کېین حسنعلی نینگ یورەگی بېزیلّەی باشلەدی. چونکه شو دقیقەده قوتیدار آغزیدن یا رد و یا قبول جوابی اېشیتر ایدی. ایکّینچی تامانده، کوتیلمەگن بو ساوچیلیققه ایشانیشنی-دە، ایشانمسنی-ده بیلمەی شاشیب اۋلتورگن قوتیدار هم اۋزی نینگ آغزیغه تیکیلیب تورغوچی ایکّی کیشیگه قندەی جواب ایتیش اوچون گرنگسیگن ایدی.

- آته بېک کبی بیر ییگیتنی اۋغول قیلیش شرَفیگه نایل بۋله آلسم اۋزیمنی اېنگ بختلیک آتەلردن سنر ایدیم، - دېدی نهایت قوتیدار، - اما بو تۋغریدەگی همه اختیار اۋز قۋلیمده بۋلمەی آرەده کۋکرەک سوتی بېریب اۋسدیرغن خاتین هم بار... بو ایش اوچون یالغیز اۋزیم قبول جوابی بېرسم-دە، آنەسی بیر چېکّەده قالدیریلسه، احتمال، پُخته ایش قیلمەغن بۋلرمیز. اگر مصلحت کۋرسەلرینگیز بو تۋغریده اونینگ بیلن کېنگشیب کۋرر ایدیم...

قوتیدار نینگ جوابیدن صمیمیت و اخلاص معنالری تامیب تورر ایدی. جوابنی اېشیتکن ساوچیلرنینگ تامیریگه امید قانلری یوگوریب کېتدی.

- بو آت سوداسی اېمس، عمر سوداسی، برادر، - دېدی ضیا اکه، - ینگەمیز بیلن کېنگشینگیز، آته بېک و آتەسی تۋغریلریده بیلگنلرینگیزنی سۋزلنگیز، شوندن کېین خۋب اۋیلەشیب بیزگه جواب بېرینگیز.

شو گپدن کېین قوتیدار مهمانلرنی قالدیریب ایچکریگه کیردی. کوموش بی‌بی اوخلشقه یاتقن ایدی. تۋی بېکه بۋلسه اۋزی نینگ اۋچاق باشی یانیدەغی اویچەسینی تیرەتیب خورەّک آتر ایدی. قوتیدار اوی اېشیگینی آچر اېکن ایوانده اۋزینی کوتیب اۋلتورگن آفتاب آییمغه دېدی:

- شمعنی آلیب کیر-چی آلدیمگه.

اوی جهازگه غایتده بای، گۋیا موزەخانه توسینی بېرر ایدی. تخمانده تورلیک رنگده اطلس و شاهیلردن قاپلنغن کۋرپەلر، تخمان تاقچەلریغه اوییلگن پر یاستیقلر، قطار-قطار ختایی جانانلر: کاسەلر، کۋزەلر، چینّی چایدیشلر، لگنلر، کوموش قینلیک خنجر و قیلیچلر، قلقان و سپرلر، دارگه سالینغن تورلیک-تورلیک اېر و خاتین کیىملری:

پۋستین، چکمان و باشقەلر، قیپ-قیزیل گیلم و شاهی کۋرپچەلر کیشی کۋزینی قمشدیرر درجەده ایدیلر.

آشیقیب آغزینی پایلەغن آفتاب آییمغه قوتیدار بیر ایلجەییب قۋیدی-دە:

- خاتین، سېن حلی اېشیکدەگی ساوچیلردن خبرسیزدیرسن؟ - دېدی.

آفتاب آییم اېری نینگ «ساوچی» خبرینی عادي‌گینه قرشیلەدی، چونکه اېندی ایکّی-اوچ ییلدن بېری اویلریگه کون سیین ساوچیلر جماعەسی یاغیلیب یاتقنلیقدن بو ساوچیلر هم اۋشەلرنینگ بیریسی-دیر، دېب اۋیلەغن ایدی:

- خیرلیک بۋلسین، کیملر ساوچی؟

قوتیدار ینه بیر کولیب قۋیدی:

- ضیا شاهیچی، تغین سېنگه نامعلوم بیر کیشی.

www.ezgu.org

آفتاب آییم بو کونگی ساوچیلرنینگ قوتیدارغه باشقه‌چه‌راق اۉزگریش بېرگنلرینی پَیقه‌دی و بونی اېری نینگ صمیمیت هم آشیقیشیدن سېزدی:

- کیم اوچون کېلگنلر؟

- بوندن اۉن بېش کونلر ایلگری بیز بیر تاشکندلیک سوداگر ییگیتنی مهمان قیلغن اېدیک، بلکه اېسینگده ـ دیر؟

- اېسیمده بار، تۉی بېکه مختب کیرگن ییگیت.

- اۉلمه، خاتین، - دېدی قوتیدار، - انه شو ییگیت اوچون کېلگنلر.

بو سۉزدن آفتاب آییم بېزانغلب توشتی و اېریگه قرشی رضاسیزلیک وضعیتینی آلدی:

- مسافر ـ کو؟

آفتاب آییم نینگ بو سۉزی بیلن قوتیدار باش قشیب آلدی و امیدسیز بیر تاووشده:

- مېن هم شونیسیگه حیران بۉلیب قالدیم، - دېدی. - یۉقسه اۉزی عینِ بیز قیدیرغن، هر تۉغریده هم بېتوک بیر ییگیت اېدی.

آفتاب آییم باشقه خاتینلریمیزدېک اېری نینگ رأیی و خواهشینی، عموماً بوتون شخصینی احترام قیلغوچی بیر خاتین دیر. شونینگ اوچون اېری نینگ حاضرغی رأیینی گرچه اۉز تیله‌گیگه بوس ـ بوتون ضد تاپسه هم یالغیز «مسافرلیک» مسأله‌سی بیلن گینه گپگه خاتمه بېرمه‌ی، باشقه طرفلردن هم کمچیلیکلر تاپیب اساسلیک صورتده قوتیدار نینگ آته بېک‌که تامان حرارتلنه‌یازغن یوره‌گیگه ساووق سوو سېپمکچی بۉلدی:

- اۉزی قنده‌ی کیشی نینگ اۉغلی، آته‌سی سیزگه تنیش می؟

آفتاب آییم نینگ بو سوالی اۉزی اوچون ضررلیک بۉلیب چیقدی. چونکه قوتیدار، یوسف بېک حاجی نینگ قنده‌ی کیشی بۉلغن‌لیغینی، بو کونده قَیسی ایشده اېکنلیگینی و اۉزیگه بۉلغن مناسبتینی میده ـ چویده تفصیلاتلری بیلن سۉزلب چیقیب، سۉزی آخریده: «ییگیت نینگ نسلینی عیب‌سیتیب بۉلمه‌یدیر، تۉغریسیگه کۉچکنده بو ییگیت نسلاً بیزدن الّٰه‌قنچه یوقاریده توره‌دیر»، دېب قۉیدی.

آفتاب آییم اېندی ایکّینچی تورلیک یۉل بیلن کېتدی:

- اویلنگن می، یۉق می؟

- اویلنمه‌گن. بونی قیسی ـ دیر بیر مجلسده اونینگ قولیدن اېشیتکن اېدیم.

- یاشی نېچه‌لرده بار؟

- کۉپ بۉلسه ییگیرمه بېش یاشلرده بۉلور، بۉلمه‌سه ییگیرمه ایکّی ـ ییگیرمه اوچلردن آشقن اېمس.

- نیمه مجبوریتده بیزگه کویاو بۉلماقچی، تاشکنددن قیز تاپیلمه‌غن می؟

- تاپیلسه هم یاقتیرمس اېکن، - دېدی قوتیدار و اۉنگغه‌یسیز حالتده واقعه‌نی شیپشیتیب چیقدی. مسأله نینگ بو ینگلیغ باشلنیشیگه و بونینگ اوستیگه اېری نینگ مایلله‌نیشیگه آفتاب آییم نیمه دېییشنی بیلمه‌ی قالدی. توزیک، اېری نینگ میلینی انچه‌گینه دلیل و سببلرگه سویه‌نیب بۉلگن بیر مَیل اېکنینی آنگله‌غن، کویاو بۉله‌دیرغن ییگیتنی اۉزلریغه اۉغوللیققه لایق بیر کیمسه اېکنینی هم یخشی توشونگن اېدی، اما حاضر بو گپلردن هم ایلگریراقده «مسافرلیک» مسأله‌سی تورر؛ بیر نېچه ییللردن بېری موافق کویاو ایزله‌ی ـ ایزله‌ی نهایت تاشکندلیک بیر مسافرگه بېریش خۉرلیغی آفتاب آییم اوچون آغیر اېدی.

- اېندی قنده‌ی کېنگش بېره‌سن، خاتین؟

آفتاب آییم اۉز فکرینی آچیق ایتیشکه یوره‌کسینه آلمس، اېری نینگ کۉنگلی آلینیشیدن قۉرقر، اما - «مسافر» مسأله‌سیگه جان و دلدن قرشی اېدی.

www.ezgu.org

- سیز موافق کۉرگن بیر ایشقه قرشی توشیب، رأیینگیزنی قَیترهالمهیمن، - دېدی کۉب اۉیلهغندن کېین آفتاب آییم، - چونکه نیمه بۉلغنده هم سیزنینگ آتهلیق اسمینگیز بار، هم کۉبراق اختیار سیزنینگ قۉلینگیزده دیر. مېن البته کۉزینگیزنینگ آق و قارهسی بۉلغن یالغیز قیزینگیزنی یرهمس، بۉلمغور کیشیگه توتیب بېررسیز، دېب بیلمهیمن. بو جهت بیلن بو ایشکه رضالیغیم بیلینسه هم بیراق قرشیلیغیم شونده دیر که، کویاو تاشکندلیک بۉلغندن سۉنگ قیزینگیزنی اۉزی بیلن بیرگه آلیب کېتر و سیز بیلن مېنی یالغیز بالهمیزدن اییرر... بونگه قالغنده سیزنی بیلمهسم-ده، اما مېنینگ بوندهی جدالیققه سیره طاقتیم یۉق دیر... منه شو طرفنی یېنگیلراق اۉیلهغنگه اۉخشهدینگیز، جانیم.

- سۉزلرینگ تۉغری، خاتین، - دېدی اۉیلب قوتیدار، - لېکن تقدیر بیتکندن می، نیمهدن بۉلسه هم بو ییگیتکه قرشی کۉنگلیم جیزیلّب توره‌دیر. بو فکریم سېنگه معقول توشه‌دی می، یۉق می، هر حالده بیز اېندی اوزاق اۉیلهشیب اۉلتورمه‌یلیق-ده، اۉز خواهشیمیزچه قیلیب جواب بېرهیلیک: مثلاً، ساوچیلرغه رضالیغیمیزنی بیلدیریب، اما کوموش‌نی مرغیلاندن آلیب کېتمسلیکنی شرط قیلهیلیک. اگر شرطیمیزنی قبول قیلسه‌لر یالغیز باله‌میز ایکّی بۉلیب - عینِ بیزنینگ مدعامیز؟ یۉق، قبول قیلمهسه‌لر اول وقتده کینه‌لری اۉزلریدن بۉلسین، منه بو مصلحتکه نیمه دېیسن، خاتین؟

- مسافرلیغی؟

- بیز طعنه‌نی کویاو قیلمه‌یمیز، - دېدی قوتیدار، - بیزگه چین ییگیت کېره‌ک، خلق «مسافرگه بېردی» دېب سۉز قیلسه - قیلسین.

آفتاب آییم اېریده‌گی مَیلنی باشده‌یاق پَیقه‌گن اېدی، شونینگ اوچون تیلر-تیلهمس «اۉزینگیز بیله‌سیز» جوابینی بېردی. جوابنی آلیب قوتیدار ساوچیلر آلدیغه چیقدی و معلوم شرطنی اولرگه اعلان قیلدی. بو شرطنی آته بېک اسمیدن ضیا شاهیچی قبول اېتیب قوتیدارنی آته بېک‌دېک بیر ییگیتنی کویاو قیلیشی بیلن تبریکله‌دی و شو تکلفسیز ساوچیلیک ایله عمر سوداسی بیتکن حسابلندی. ایکّی یاش نینگ محبتلیک، اووه‌لیک-جووه‌لیک بۉلیشلریغه دعا قیلینغچ ساوچیلرغه زرین تۉنلر کییدیریلدی. حسنعلی قوتیدارگه اۉزی نینگ منّتدارچیلیگینی ایتیب توگته آلمس، سۉز آره‌لریده اونی دعالر بیلن غرق اېتمکده اېدی.

- تۉنلر مبارک بۉلسین!

- سیزگه کویاو اۉغول مبارک بۉلسین!

قوتیدار اخلاص و صمیمیت بیلن:

- قوتلوغ بۉلسین! - دېدی.

۹. قرشیلش

بو کونگی کوتیلمه‌گن تون حسنعلی آته‌نی گنگیتکن، اونینگ کېکسه کۉزلری اویقو بیلن تمام چپلشیب آلغن اېدیلر. اول بو خبرنی اېرته‌گه اېرته‌لب قَیسی یۉسون بیلن بېک‌که بیلدیریش یۉللرینی اۉیلر اېدی. بو فوق العاده سۉیینچ خبرنی بېک نینگ قَیسی یۉسونده قرشیله‌شینی اۉیلر اېدی. بو خبرنی اېشیتیش بیلن آته بېک‌ده کۉریله‌دیرگن اۉزگریشلرنی، حاللرنی، حرکتلرنی... برچه‌سینی بیرمه-بیر کۉنگلیدن کېچیرر اېدی. بو گپنی اېشیتگچ، هفته‌لب حجره ایچیدن چیقمه‌ی یاتقن بېکنی کۉچه‌لرده، بازارلرده، قوتیدار اویلریده شادلنیب، روحلنیب یورگنینی کۉرر اېدی. بو اۉیلرنی توگتکندن کېین اونینگ کۉزلری اویقو سری یومیله باشلب، قرشیسیغه آته بېک کېلیب تۉختر اېدی: «آته، مېن سیزنینگ بو قیلغن یخشیلیغینگیزنی سیره اونوتمسمن» دېب منّتدارلیک قیلغندېک بۉلر اېدی.

حسنعلی اویغانیب کېتر و قیته‌دن شو تۉغریده اۉیلب باشلر اېدی: «بې چاره. سویگنینگ تۉغریسیده اۉیله‌ی-اۉیله‌ی باشلرینگ آغریب، آهلر تارتیب یاته‌دیرگندیرسن... یاردمچینگ یۉقلیغیدن امیدینگ کېسیلیب، حسرتینگنی کیمگه ایتیشنی بیلمه‌یدیرغندیرسن.

www.ezgu.org

قَیغیرمه بېگیم. حسنعلی آته‌نگ او تۆغریده هم سېنی یادیدن چیقرمه‌دی... بو کېچه سېنینگ قیغولیق کېچه‌لرینگ نینگ اېنگ کېینگیسی و آیدینلیق هم شعریتلیک تونلرینگ نینگ عرفه‌سی دیر، بېگیم».

حسنعلی نینگ کۆزلری تغین اویقوغه کېتر، قرشیسیغه آته بېک بیلن کۆهلیک، کۆرکم بیر قیز کېلیب چیقر و ایکّیسی اونگه قره‌ب ایلجه‌ییشر اېدیلر: «بیزنینگ چین آته‌میزسیز» دېگندېک بۆلر اېدیلر. حسنعلی نینگ ینه اویقوسی قاچر اېدی. یاشیم آلتمیش تۆرتکه یېتدی، اۆغول-قیزیم بۆلمه‌دی... دنیادن چراغچیسیز باره‌من... درواقع آته بېک مېنگه اۆغوللیق قیلمس می، خاتینی مېنگه قیز بۆلمس می، اولرنینگ باله‌لری مېنی «بابا» دېب کېتیمدن یوگورمس میکینلر؟ توپراق آستلریده اونوتیلیب یاتقن کېزلریمده: «بیر وقت حسنعلی آته‌میز هم بار اېدی»، دېب یادله‌سه‌لر، یخشیلیق بیلن اېسله‌سه‌لر یېتر مېنگه شو».

تونلر اوزاق، تانگنی آتدیریب، آته بېک‌نی قوواندیریش‌غچه صبر چیده‌مس، کۆز یومیشغه حلیگیدېک خَیاللر مانع بۆلر اېدیلر. شو یۆسون یریم اویقو حالتده تانگنی آتدیریب سۆیینتیریش ساعتلری هم یېتدی.

چایدن کېین حجره‌سیگه چیقیب کېتکن حسنعلی قۆلتوغیده بیر نرسه بیلن کیریب بېک قرشیسیغه اۆلتوردی. آته بېک‌ده‌گی سکوت، خَیال، فکر کبی حالتلرنی یولیب، یولقیب آلیب، اولر اۆرنیگه چېچک دانه‌لری اېکیب، امید سوولری سېپمکچی اېدی. حسنعلی:

- اېندی مبارک بۆلسین سیزگه، - دېدی.

آته بېک توشونالمه‌ی حسنعلی‌گه قره‌دی. حسنعلی ایلجه‌یگن کۆیی قۆلتوغیده‌غی زرین چاپاننی آلیب سندل اوستیگه قۆیدی.

- بو قنده‌ی چاپان؟ - دېب سۆره‌دی بېک.

- مبارک بۆلسین، دېدیم-کو.

- نیمه مبارک بۆلسین؟

- سیزگه عفتلیک و سېویملیک رفیقه بیلن قوتیداردېک قه‌یین آته، حسنعلی‌گه کېلین.

آته بېک قیزیق حالتده قالدی: بیر تورلیک تیتره‌ب کېتدی، کۆزلری قیندن چیقر درجه‌گه یېتدی. غیراِختیاري قۆزغه‌لیب اۆلتورگندن کېین سۆره‌دی:

- بو نیمه دېگن سۆزینگیز؟

- نیمه دېگنیمنی سۆره‌منگیز و دېگنیمگه ایشانه‌بېرینگیز، - دېدی کولیب حسنعلی، - مېن سیزنی قوتیدار نینگ قیزیگه اویلندیریشکه قرار قیلیب، قراریمنی هم بو کون کېچه‌سی ضیا شاهیچی بیلن عملگه آشیردیم... یعنی قوتیدار نینگ قیزیغه سیزنینگ اوچون اونه‌شیب کېلدیک.

آته بېک گنگیب شاشیب سۆره‌دی:

- قَیسی قیزیغه اونه‌شیب کېلدینگیز؟

- قوتیدار نینگ یالغیز قیزیغه، - دېدی حسنعلی، - بوندن خاطرجمع بۆلینگیز، بېک. ضیا شاهیچی اېرته‌لبکی چاینی ایچیب باررمن دېگن اېدی، بیز اونینگ بیلن حلی تۆی کېنگشلرینی قیله‌میز.

آته بېک توسیده خورسند و خفه‌لیگی مجهول بیر حالت بار اېدی. اونه‌شیش مسأله‌سیگه قرشی توشمه‌گنیدېک، سۆیینچینی هم آشکار قیلمه‌دی...

* * *

کوموش بی‌بی اویقودن توریب، فوق العاده بیر حالگه اوچره‌یدیر:

- بیر کېچه‌ده همه نینگ توشیگه «تۆی» کیریب چیقغن.

www.ezgu.org

تۆی اوچون ینگی کۆرپەلر قاپلەماقچی بۆلەدیلر، پر تۆشکلر آلماقچی بۆلەدیلر، کویاو اوچون قندەی کیم یرەشماغی هم بحث قیلینەدیر. آفتاب آییم اېریگە آلتین کمر آلماققە بویورەدیر... توبە، دېمک چارە یۆق: آفتاب آییملرنینگ کویاولری کیم، قَیسی قیزلرینی اېرگە بېرەدیرلر، اولرنینگ کوموشدن هم باشقە قیزلری بار می؟ - اولرنینگ قیزلری یالغیز، دېمک کوموش اېرگە بېریلەدیر... توشونرلیک گپ اېمس:

- اېرگە کیم تېگەدیر؟

- کوموش.

- کوموش بی‌بی کویاونی یاقتیرەدیر می، یۆق می؟ بو تۆغریدە اونینگ فکرینی بیلیش کېرەک اېمس می؟

- سۆزلش هم کېرەک اېمس، بیلدیریش هم.

- نېگە؟

- چونکە عادت شول! کوموش آتە-آنە یاقتیرغن کیشیگە راضی بۆلیش اوچون مجبور!

کوموش بی‌بی کویاو نینگ کیم بۆلغن‌لیغینی تۆی بېکە نینگ شو سۆزلریدن سۆنگ پَیقب آلدی:

- منە، بېکەچیم، - دېدی کولیب تۆی بېکە. - تۆی بېکە آپەنگنی سېن هېچ نرسەگە سنەمەیسن. بیراق اونینگ نفس الامردە کرامتی بار. آپەنگ بیر نرسەنی تیلیگە و یا کۆنگلیگە آلدی می، درّو فرشتەلر «آمین!» دېیدیرلر. اناوی کونگی یاش مهماننی سېنگە مختەسم اچّیغلندینگ، اما کېلیب-کېلیب بو کون سېنی اۆشنگە بېردیلر...

اېندی موندن کېین تۆی بېکە آپەنگغە اخلاص قۆی، بېکەچیم!

بو خبرنی اېشیتکوچی کوموش بی‌بی نینگ قارە کۆزلری جیق یاشغە تۆلیب، کیپریکلری یاش بیلن بېلندیلر.

- ییغلەمە بېکەچیم، - دېدی تۆی بېکە، - بیز بیلەمیز سیزنینگ کۆز یاشلرینگیزنینگ نیمەگە اېکنین: اېرلر سۆیینگندە کولسەلر، سیزگە اۆخشش قیزلر ییغلەیدیرلر؟ سیزنینگ ییغلەغنینگیز - قووانغنینگیز... مېنی اېرگە بېرگنلریدە سېنگە اۆخشش مېن هم ییغلەغن اېدیم، اما ایچیمدن نکاح کونی نینگ تېزراق کېلیشینی کوتە-کوتە اۆلگن اېدیم.

- طاقتیم توگەدی، آپە، - دېدی کوموش، - آرتیق سۆزلەمنگیز.

- سۆزلەمەیمن، - دېدی تۆی بېکە، - لېکن سیرەسینی سۆزلەیمن... آە، کۆرسنگ اېدی بیر کویاونی. قندەی چیرایلیک، قندەی عقللیک اېکنینی بیلر اېدینگ، بېکەچیم. یولدوزینگیز نخ بیر-بیرینگیزگە تۆغری توشکن اېکن، ایکّینگیزنینگ هم بیر-بیروینگیزدن کملیگینگیز یۆق.

کوموش بی‌بی آرتیق چیدالمەدی، قۆرقونچ بیر تاووش بیلن هَیقیردی:

- آە، اۆلەمن، کۆپ سۆزلەمە!

کوموش نینگ بو تاووشیگە آفتاب آییم بیلن عایشە کمپیر اویدن یوگوریشیب چیقدیلر:

- نیمە بۆلدی، نیمە بۆلدی؟

کوموش بی‌بی آنەسی بیلن بی‌بی‌سی نینگ اویدن چیقیشلری ایلە باشینی سندل نینگ کۆرپەسیگە بورکب، یاتیب آلدی. تۆی بېکە جودە قۆرققن اېدی:

- قلّیغی تۆغریسیدە سۆز آچقن اېدیم، مېن بیلن اوریشدی.

آفتاب آییم تۆی بېکەنی قرغب بېردی:

- سېن عقلسیز اۆلگور، کوموش‌نی اویلتیرغنسن! تینچ یورسنگ سېنی بیرو بیر نیمە قیلەدی می؟ بار، ایشینگگە بار!

www.ezgu.org

آنه‌لر کوموش نینگ بو هَیقیریغینی اویلغنگه یۆیدیلر ـ ده، ینه اویگه کیریب بساط کولشکه، تۆی حاضرلیگینی کۆریشکه مشغول بۆلدیلر.

کوموش بی‌بی بیر نېچه فرصت‌کچه شو کۆیی بورکنیب یاتدی. سۆنگره اۆرنیدن توریب تشقری هولیگه قره‌ب کېتدی. کۆب ییغله‌غنلیقدن کۆزلری قیزرغن، قباقلری شیشکن، یوزلر بۆرتکن اېدی. اما بو اۆزگریشلر اونینگ حسنینی، لطافتینی بیر ذرّه هم کمیتمه‌ی بلکه، اۆن قَیته آشیرغن اېدیلر. تشقریغه چیقغندن کېین ایوان نینگ تومشوغیگه کېلیب اۆلتوردی و اۆنگ قۆلی نینگ کفیگه یوزینی آلیب فکرگه تالدی. شو حالده اوزاق قالدی. شوندن کېین اول قۆلینی یوزیدن بۆشتدی‌ـده، اېنتیکیب دم آلدی و کیمنی‌ـدیر ایزله‌گندېک، کیمنی‌ـدیر کوتگندېک تېوره‌گیگه قره‌ب قۆیدی...

- اریق بۆیی، سِرلیک اریق بۆیی.

یاشلیق کۆزلر اریق بۆییغه توشیب، نازک آیاقلر اریق بۆیی تامانغه حرکتلندیلر. اول اریق بۆییغه یېتکچ، معلوم اۆرینگه سکره‌ب اۆتدی‌ـده، چۆنقه‌یدی. بیر هاووچ سوو آلیب یوزیدن تۆکیب توشیردی و آهسته‌گینه یۆلک تامانغه قره‌ب آلغندن کېین سوونینگ آقیشیغه کۆزینی تیکدی. کوموش نینگ دردینی هېچ کیم بیلمس، اونینگ خَیالیگه هېچ کیم توشونمس، مگر شو اریق بۆیی توشونگندېک، بیلگندېک... سِرلیک اریق بۆیی اونگه نیمه‌لرنی‌ـدیر سۆزلر، اوندن نیمه‌لرنی‌ـدیر تینگلر، بونگه چېتدن هېچ کیم واقف بۆله آلمه‌یدیر‌ـده، بۆلماغی هم ممکن اېمس.

کۆزلریدن آقغن مروارید تامچیلرینی شو سِرلیک اریق سووی بیلن یوودی، بیر مرتبه‌گینه یوودی اېمس - قَیته‌لب‌ـقَیته‌لب یوودی. بایه‌غی اچّیغیدن بیر مونچه تینچلنیب، کۆز قیزیللیقلری کېتکن حالده بیرته‌ـبیرته باسیب ایچکریگه قَیتدی.

۱۰. تۆی، قیزلر مجلسی

قوتیدار نینگ تشقریسیغه اېر مهمانلر، ایچکریسیگه خاتین مهمانلر تۆلغنلر، اولر قوییوق، سویوق آشلر، حلوا، نشالده‌لر بیلن عزتلنه‌دیرلر. تشقریده بیر قۆشه سازنده‌لر دوتار، تنبور، غیجّک، رباب، نَی و امثالِ سازلر بیلن دنیاگه جان سووی سېپیب شهرنینگ مشهور حافظلری اشوله ایته‌دیرلر. تۆی جوده هم روحلیک...

ایچکریده خاتینلر مجلسی: آنه‌لرچه ایتکنده، اولر قوم‌ـتوپراقدېک کۆب، بیراق مجلس نینگ باریشیده ترتیب یۆق، هولی یوزی و اویلر خاتینلر بیلن تۆلغن، قَیسی هولی یوزیده بیر تباق آشنی یېب اۆلتوره‌دیر، کیم ییغله‌غن باله‌سینی آویتیش بیلن آواره، بیرو یار‌ـیار اۆقوب، تغین بیرته‌سی نینگ قوونچی ایچیگه سیغمه‌ی خخالب دنیانی بوزه‌دی، خلص بغ‌ـبوغ ییتّی قت کۆکدن آشه‌دیر...

آفتاب آییم قیغولیراق، توسی بیر آز سینیققن‌سومان... مهمان کوتیب چرچه‌غنیدن می، نیمه‌دن بۆلسه هم جوده کلاوله‌گن، بعضاً قیله‌دیرغن ایشیدن هم ینگلیشیب کېتکنی، مثلاً، اویگه کیرمکچی بۆلیب توانخانه‌گه کیریب قالغنی کۆریله‌دیر.

تۆیگه کېلگن خاتینلرنینگ «تۆیلر مبارک، کویاو اۆغول مبارک!» دېب سۆره‌شلریغه هم ایشانچسیز بیر آهنگده «قوتلوغ بۆلسین»، دېیدیر.

آفتاب آییم دانخانه نینگ اېشیگیدن توریب خاتینلر آره‌سیدن کیمنی‌ـدیر اۆز یانیغه چقیردی. یاشی اېلّیدن آشقن، کولگوسی ایچیگه تۆلیب تاشقن بیر خاتیننی دوووردن چیقیب، اۆزیگه قره‌ب یورگنینی کۆرگندن کېین دانخانه‌غه کیردی. خاتین هم ایچکریگه کیرگچ، آفتاب آییم اېشیکنی قییه بېکله‌دی‌ـده، قیغولیق بیر باقیش بیلن خاتینغه قره‌دی.

- نېگه قیغولیق کۆرینه‌سن، آفتاب؟

آفتاب آییم اوزاق تین آلیب اېشیککه قره‌دی و یریم تاووش بیلن:

- شو چاقده ایچیمگه چراغ یاقسه‌لر هم یاریمه‌یدیر‌ـده، اېگه‌چی، - دېدی و کۆزیگه جیق یاش آلدی.

www.ezgu.org

- نېگه؟

- قیزیم تۆغریسیدن...

- قیزینگگه نیمه بۆلدی؟

- اونه‌شیلغنیغه بو کون یېتّینچی کون، - دېدی آفتاب آییم، - شوندن بېری کوموش‌ینگیز تون هم ییغله‌یدی، کون هم، سببینی سۆره‌سم سیره جواب بېرمه‌یدیر-ده، دۆلانه‌دېک کۆز یاشیسینی آقیزه بېره‌دیر. بو کون تغین ییغیسی آشیب توشدی. هَیتاوور یلینیب، یلپاغلنیب ارنگ حمّامگه یوباردیق.

خاتین آفتاب آییم نینگ بو گپیدن حیران بۆلدی و اۆیلب سۆره‌دی:

- نیمه بلا، کویاوینگ کۆرکسیز می؟

- اۆزیم کۆرمه‌دیم، - دېدی آفتاب آییم، - اما کۆرگوچیلرنینگ سۆزلریگه قره‌غنده اۆخششسیز کۆرکم، تېنگسیز عقللی بیر ییگیت اېمیش... آته‌سی نینگ اۆزی ییگیتنی یخشی کۆریب کویاو قیلغن اېدی.

- کوموش نینگ اۆزی ییگیت تۆغریسیدن هېچ نرسه بیلمه‌یدیر می؟

- بیله‌دیر، - دېدی آییم، اونینگ آلدیده بیز جورتّگه کویاونی مختشه‌میز، لېکن بو مختاولرنی اېشیتگوسی کېلمه‌ی، قَیته‌غه ییغیسینی‌غینه آرتدیره‌دیر.

خاتین نینگ هم بو گپدن حیرتی آرتدی و بوندن قنده‌ی سِر بارلیغیگه عقلی یېتمه‌دی.

آفتاب آییمنی یوپه‌تیش اوچون اۆتکن-کېتکندن و باشده ییغلب اېرگه تېککن قیزلرنینگ چیمیلدیقده ییگیت بیلن اپاق-چپاق بۆلیشیب کېتکنلریدن حکایه قیلدی:

- قَیغیرمه، آفتاب، - دېدی، - کویاوینگ بونچه‌لیک سولوو بۆلسه، گپ-سۆزده تېنگگی بۆلمه‌سه، حلی چیمیلدیقده قیزینگ نینگ پېچک گلدېک بۆلیب اېریگه چیرمشقنینی کۆررمیز.

- آه، آپه‌جان، - دېدی امیدسیزچه آییم، - منیم بونگه کۆنگلیم چاپمه‌یدیر.

- چاپسین، آفتاب. مېن بونده‌ی ییغلاق قیزلرنینگ کۆپینی کۆردیم، شونده‌ی قیزلرنینگ اویلمه‌ی-سویلمه‌ی چیمیلدیقده حتا ییگیتدن هم آرتدیریب حرکت قیلگنلرینی هم کۆردیم، سېنینگ قیزینگ هم شولرنینگ بیرته‌سی، قَیغیرمه آفتاب.

- الاهی شونده‌ی بۆلسین-ده.

- بۆله‌دی-بۆله‌دی، - دېدی کولیب خاتین، - شاشمه-چی، آفتاب. اگر قیزینگ مېن ایتکندېک اۆزگریب کېتسه مېنگه نیمه بېرر اېدینگ؟

- سیزگه باش-آیاغ کییم.

- سۆزینگدن قَیتمه، آفتاب. پېچک گلدېک بۆلیب اېریگه چیرمشقنینی کۆررمیز حلی، خدا کۆرستسه، بار، اۆینب-کولیب مهمانلرینگنی کوت!..

شوندن کېین ایکه‌وی دانخانه‌دن چیقیب خاتینلر آره‌سیغه کیردی.

* * *

قیزلر مجلسی - گللر، لاله‌لر، طوطیلر، قُمریلر مجلسی! بو اویده - کوموش بی‌بی نینگ تاغه‌سی نینگ اوییده قیزلر مجلسی، گللر مجلسی!

بو اویگه اۆتّوز-قیرق چمه‌لیق قیزلر ییغیلغنلر، ییغیلیشدن مقصد: قیزلر اۆزلری نینگ اېنگ لطیف، اېنگ گۆزل بیر اعضالرینی بو کون خاتینلیق عالمیگه اوزه‌تماقچیدیرلر. بو اوزه‌تیش مجلسینی جانلیک، روحلیک اۆتکزمک اوچون برچه قیزلر اۆزلری نینگ اېنگ

www.ezgu.org

اصیل، اېنگ نفیس کییملرینی کییب، فوق العاده یسنیب، حسن عالمینی ینه بیر قت، ینه بیر قَیته بېجبدیرلر. اگر بو اویگه کیریب، بو مجلس اعضالرینی بیر مرتبه کۉزدن کېچیرسنگیز، حاضردناق ایتیب قۉییش ممکن که، البته اېسینگیز چیقیب کېتر:

- بو گل می، کۉهلیک؟ یۉق نریگیسی! اوندن کۉره بونیسی! بریسیدن هم اۉتەسی!.. انه شوندەی قیلیب اېسدن هم اجررسیز، گُل تنلشده بیر قرارغه کېلالمەی اېل ایچیده کولگیگه هم قالورسیز، رسوا هم بۉلورسیز.

منه، مجلس اعضالری شونەقنگغی بیر-بیرویدن اۉتاق ملکلر، پریلر اېدیلر.

مجلس نینگ شاعرلری، اۉیینچیلری، چیلدیرمه و دوتارچیلری - برچەسی هم حاضر بۉلیب فقط کوموش بیبیگینه حمّامدن قَیتمەغن اېدی. شونینگ اوچون مجلس آچیلمەغن، آچیلسه هم روحسیزراق، کوموش کېلگچ، مجلسکه روح کیریشیگه برچه ایشانەدیر و اونی تۉزیمسیزلنیب کوتەدیر.

کیم-دیر، آرەدن بیرتەسی «کېلیشدی!» دېب یوباردی. برچه قیزلر اوی نینگ دریچەسی یانیغه اویمەلشیب هولیغه قرەدیلر. چیندن هم اول یانیده ایکّی ینگەسی بیلن کېلگن اېدی. شو چاقده بیزگه آته بېک کېرەک اېدی! نېگه دېسنگیز، اول کېلسین اېدی-دە، سویگنینی بیر کۉرسین اېدی: حمّام بیلن اول... فقط جانغینه سۉرەیدیر، مجروح کۉکسلرگه اۉقغینه آتەدیر...

باشدەغی آق شاهی رۉمال، ایچدەگی آق شاهی کۉینگ، اوستدەگی آق کوموش زرین سیریلگن پۉستین، بقبقەلرنی اۉرەب اۉپیب تورغن یاقه قوندوزلری نینگ کېلیشکنی، سالینیب توشکن قاره جینگگیله ساچلرنینگ بۉیین تېورەگیگه چیرمشقنی، خام نقره یوزلرنینگ بۉغریققنی...

ینگەلر کوموش‌نی هولیدن توریب قیزلرغه تاپشیردیلر:

- منه کوموش بی‌بی - سیزلرگه، قیزلر! کوموش نینگ کۉنگلینی یخشیلب آچینگلر، قیزلر!

ایکّی-اوچ قیز چاپیب هولیغه توشدیلر-دە، کوموش بی‌بیدن پرنجینی آلیب اویگه باشلەدیلر. ینگەلر کوموش‌نی قیزلرغه تاپشیریب کېتدیلر. هولی اېر و خاتیندن بۉش، یالغیز قیزلرغەگینه خاصلنیب قالدی.

کوموش بی‌بی باشلەغوچی قیزلر بیلن اویگه کیردی، اوندن آنگقن عطر ایسلری بیلن اوی تۉلدی. قیزلر اۉزلری نینگ بیر تورلیک‌کینه سۉزلەشیشلری بیلن کوموش ایله کۉریشه باشلەدیلر:

- اېسان میسیز، سر و پالر مبارک؟

کوموش بی‌بی نینگ قیزلرغه بېرگن جوابی اېشیتیلر-اېشیتیلمسلیک اېدی:

- قوتلوغ...

کوموش بی‌بی اوی نینگ تۉریگه اۉتقوزیلدی. قیزلر اوی نینگ تېورەگیگه اۉلتوریشیب آلغندن کېین آرەغه نیمه اوچون-دیر بیر جیمجیتلیک کیردی. قیزلر معنالیک قیلیب بیر آستیدن کوموش‌که قرەیدیرلر. مجلسده بیر خیل مأیوسیت. قیزلر نیمەنی اۉیلەیدیرلر و نیمه تۉغریسیده مأیوسلنەدیرلر، بو اېرسه قیزلرنینگ بیزگه نامعلوم بۉلغن ایچکی سِرلری دیر.

قیزلر اېپکه چیزیلغن گلدېک اوی تېورەگینی آلغنلر، بونینگ اوستیگه یاواشلیق، اۉیچنلیق اولرنینگ توسلریگه معنوي بیر حسن و جدیت بېریب، بیرگه یوز حسن قۉشقن اېدی. اگر بیز شو کېزده زرشناسلیق اوچون یېنگ شیمرسک، یعنی گلنی گلدن اجرەتەدورغن بۉلسق بایەغیدېک اېسنکیرەب، متردد قالمەیمیز، چونکه کوموش بی‌بی لالەلر ایسیدەگی بیر گل و یا یولدوزلر آرەسیدەغی تۉلغن آی اېدی.

آرەده همان بایەغی جیمجیتلیک حکم سورر اېدی.

هر بیر مجلس نینگ جانلندیرغوچی، اداره قیلغوچی بیر-ایکّی قهرمانی بار بۉلگنیدېک، بو قیزلر مجلسی هم شوندەی قهرمانلردن حالی اېمس اېدی. مجلسنی بونچەلیک روحسیزلنیب، مأیوسیت ایچیده قالیشیغه گلسین بی‌بی چیدەب تورالمەدی:

www.ezgu.org

- بیز نیمه اوچون ییغیلدیق-ده، نیمه‌گه یېر چیزیشیب اۉلتوره‌میز! - دېدی. - بیز بو یېرگه عزا آچقه‌لی کېلدیک می؟

گلسین نینگ یانیغه خانیم بی‌بی قۉشیلیشدی:

- کۉپ اۉیلشمنگ، اۉرتاقلر! - دېدی، - بریبیر بو گپ همه‌میز نینگ هم باشیمیزده بار! تور سه‌وره! هولیغه آلاو یاقیب چیلدیرمه‌نگنی قیزیت! انارگول، سېن دوتارینگنی آل! کوموش بی‌بی، سیز اونچه خَیال سورمنگ کولیب اۉلتورینگ. بریبیر اېرته‌گه جایسیز چېککن قَیغینگیزدن اۉکینرسیز! - دېدی-ده، مجلسنی آست-اوست کولدیریب یوباردی.

کوموش بی‌بی هم اختیارلیک، اختیارسیز بو کولگولیک‌که تارتیلیب، اونینگ یاواشقینه ایلجه‌ییشیدن یاقوتدېک لبلری آستیده‌گی صدف کبی آق تیشلری بیر آز کۉرینیب قۉیدیلر.

شو گپدن کېین مجلسکه کوتیلمه‌گن بیر روح کیردی. انارگل نینگ قۉلیده‌غی دوتار «اۉرتاقلر» کوییینی تنلرگه لرزه بېریب، ترانه قیلدی. خانیم بی‌بی قیزلرغه قیستتیب اۉلتورمه‌ی اۉرنیدن سکره‌ب توردی-ده، اۉینب هم کېتدی. دوتار یانیغه چیلدیرمه نینگ چېرتمگی کېلیب قۉشیلغندن کېین بزم تغین هم جانلندی. چپکلر هم کۉتریلدی. اۉیین قیزیب بارر اېدی، اونینگ دریچه اېشیکلری بېکلنیب تاقچه‌لرغه شمع یاقیلغندن سۉنگ، بزم نینگ روحی ینه آشدی. یېل بیلن اۉینه‌شیب یانغن شمع نوری قیزلرنی الّه‌قنده‌ی عجیب حالتکه قۉیماقده، مجلس اېرسه «الف لیلی» حکایه‌لریده‌گی «پریلر» بزمینی خاطرلتماقده اېدی. دوتار «ایفار» کوییینی چلیب، چیلدیرمه هم نازک یۉل بیلن اونگه قۉشیلیشه باردی. اۉیین هم بیر تورلیک نزاکت کسب اېتیب، گلسین بی‌بی یۉرغه‌له‌ی کېتدی. دوتار کۉنگیل نینگ الّه‌قنده‌ی اینگیچگه جایینی قیتیقله‌یدیر، چیلدیرمه یوره‌کنی نیمه‌گه-دیر آشیقدیریب، گلسین قیزنینگ یۉرغه‌لشی بارلیق اعضانی زیریلّته‌دیر. بزم جوده قیزیق، جوده کۉنگیللیک اېدی.

کوموش بی‌بی‌نی هم بو قیزیق بزمدن باشقه‌لردېک حصه آله‌دیر، سۉیینیب قووانه‌دیر، دېب اۉیلنمه‌سین، چونکه وجودی قیزلر بزمی ایچیده بۉلسه هم خَیالی الّه‌قه‌یاقلرده اوچیب یورگندېک، کۉزلری اۉینه‌غوچی قیزلرده بۉلسه هم، اما حقیقتده باشقه بیر نرسه‌نی کۉرگندېک... کۉرینیشدن نتیجه چیقریب ایتکنده، بو قیزیق مجلس اونینگ اوچون بزم اۉرنینی اېمس، عزا جایینی توتقندېک...

ایکّی ساعتلیک قیزیق بیر بزمدن سۉنگ قیزلر چرچه‌دیلر-ده، اۉیینی تۉختتدیلر. گلسین بیلن خانیم بی‌بی اېندی دوتار بیلن قۉشیققه اۉلتوردیلر. گلسین اۉزی نینگ قۉنغوراقدېک تاوشی بیلن «ییغلرمن» کوییدن باشله‌دی:

اۉرتاقلریم، قۉلغه آلسم تاریمنی،
بې اختیار یادله‌یدیرمن یاریمنی!

ایکّینچی قَیتریب ایتیشده اونگه خانیم بی‌بی قۉشیلیشدی. بیر تورلیک، بیر آهنگلیک نفیس، موسیقه‌یی تاووشلر کیشی نینگ بارلیق وجودیگه، قان تامیرلریغه عجایب بیر اۉزگریش بېرگن اېدیلر. شو چاق‌قچه مۉلته‌ییب، خَیال ایچیده شۉنغیب اۉلتورغن کوموش بی‌بی بیر سېسکندی-ده، قۉشیقچی قیزلرغه قره‌دی.

قیزلر ایکّینچی بَیتکه اۉتدیلر:

بیر کۉرینیب یغما قیلغن کۉنگلیمنی،
قَیتیب ینه کۉرالمه‌دیم ناریمنی!

شو وقت کوتیلمه‌گن جایده کوموش نینگ ایکّی کۉزی جیق یاشگه تۉلغن اېدی. اوچونچیگه اۉتدیلر:

www.ezgu.org

اگر کۉرسم ایدی ینه یاریمنی،
بغیشلردیم همه یۉق و باریمنی!

تۉرتینچی:

بیلور میکین، بیلمس میکین او ظالم:
کونلر-تونلر تارتقن آه و زاریمنی!

کوموش طاقتسیزلنغن ایدی...
بېشینچی:

چیندین ایتینگ اۉرتاقلریم مېنگه سیز،
قَیته باشدن کۉررمن می یاریمنی؟

کېینگی:

کېتدی طاقت، کېتدی صبریم... کېتدیلر...
سیندیررمن اوریب یېرگه تاریمنی!

بو کېینگی بَیتکه قولاق سالغوچی قالمه‌دی. چونکه یانیده‌گی قیزغه آسیلیب ییغله‌ی باشله‌غن کوموش بی‌بی‌گه هر کیم تعجبده، هر کیم نینگ کۉزی، قولاغی شونده ایدی.
- نیمه بۉلدی، کوموش؟
- نېگه ییغله‌یسیز، کوموش آپه؟
- بیرر جایینگ آغرییدیر می، کوموش؟
کوموش بی‌بی اۉز اوستیگه دوو ییغیلغن قیزلرگه کۉزینی آچیب قره‌دی-ده، هوشیار تارتقنلردېک بیر حرکت قیلیب قۉیدی و تېز-تېز چۉنتگیدن رۉمالینی آلیب کۉزیاشیسینی قوریتدی.
- نېگه ییغله‌دینگ-ه؟
بو سوالنی بېرگوچی گلسین‌گه کوموش کوچ بیلن ایلجه‌ییب قره‌دی-ده:
- اۉزیم... - دېدی.
- وای شۉرگینه‌نگگه شۉروا تۉکیلسین، کوموش! - دېدی گلسین، - مېن شونده‌ی اېرنی تاپیب تېکسم باشیم کۉک‌که یېتر ایدی!
گلسین نینگ گپیگه قیزلر کولیشدیلر. کوموش جوده خفه کۉرینگنلیکدن اونینگ کۉنگلینی آچماققه تۉغری کېلر ایدی. شونینگ اوچون باشقه اۉیینلرنی قۉیه‌توریب مجلس نینگ اېنگ قیزیق طرفی بۉلیب سنلغن لپر ایتیشکه کۉچدیلر. گلسین کویاو رۉلینی

www.ezgu.org

اۋینر، خانیم بی‌بی کوموش رۋلیده، ایکّیسی نینگ بیر-بیریسیگه قره‌ب اۋقیشقن لپرلری برچه‌نی کولدیریب، ایچکلرنی اوزر درجه‌ده. بیراق کوموش نینگ تیشی نینگ آقینی کۋریش جوده قیین، اوننینگ همه ایشی فقط مونگغه‌ییب خَیاللنیش‌قینه...

قیزلرغه تۋیخانه‌دن آشلر، توَنلر کېلیب تارتیلدی. آشدن کېین ینگه‌لر کېلیب، قیزلردن کوموش‌نی سۋره‌دیلر. قیزلرنینگ، «یۋق، بیز کوموش بی‌بی‌نی سیزلرگه بېرمه‌یمیز!» دېب اۋینب ایتکن سۋزلری کوموش بی‌بی‌گه چیندېک بۋلیب اېشیتیلر، ینگه‌لر بیلن اویدن چیقر اېکن، کۋمک سۋره‌غندېک قیزلرغه تېرمولیب قرر اېدی. شو یۋسون قیزلر اۋزلری نینگ بیر اۋرتاقلرینی خاتینلیق دنیاسیگه اوزه‌تیب، مجلسدن ترقه‌لیشدیلر.

۱۱. کوتیلمه‌گن بخت

کوموش بی‌بی‌دن وکالت آلیش هم جوده قیین بۋلدی. داملا نینگ: سیز کیم کوموش بی‌بی میزراکریم قیزی، اۋزینگیزنی تاشکندلیک، مسلمان آته بېک یوسف بېک حاجی اۋغلیگه بغیشله‌ماق وکالتینی عمکینگیز محمد رحیم یۋلداش اۋغلیگه تاپشیردینگیز می؟ دېگن سۋراغی آلتی، یېتّی قَیتریلغندن کېین، شونده هم ینگه‌لر قیستاغی آستیده ارنگ اوننینگ رضالیغی آلیندی.

کېچکی ساعت بېشلرده قوتیدارنینگ هولیسی تۋرت کۋز بیلن کویاو کېلیشینی کوته‌دیر. کویاو اوچون پلولر، قویوق-سویوق آشلر، نېچه تورلیک نعمتلر حاضرلنیب، بولر هم کویاونینگ انتظاریده توره‌دیرلر. نهایت، ساعت بېش یریملرده کویاو کېلدی. ییگیرمه-اۋتّیز چاغلیق یاش ییگیتلر - رحمت نینگ اۋرتاقلری، اولر آره‌سیده آته بېک - کویاو کۋرینده‌ی: باشیده سیمابی شاهی سلّه، اوستیدن قاره ماووت سیریلگن ساوسر پۋستین، ایچیده اۋزی نینگ شامای‌ده تیکتیرگنی آسمانی رنگ ماووت کمزول، ماووت شیم: آیاغیده قله پای‌ابزاری، بېلیده کوموش بی‌بی نینگ اوسته قۋلی بیلن تیکیلگن شاهی قییغ... یوزلر قیزیل، آغیز ایریه‌یگن، کۋزلر اۋینب اله-کیمنی قیدیره‌دیر. آشلرینی ییب بۋلسه‌لر هم جورتّگه کویاو کۋریش اوچون اۋلتورغن محله کیشیلری بیر-بیرلرینی تورتیشیب: «توزوک-توزوک، کویاولیککه ارزیگوندېک، چکّی چکّیگه توشمپتی، آلمه-یو انار» دېییشدیلر. تامده کویاو کوتیب اۋلتورغن خاتینلر ایچیدن آفتاب آییم نینگ اېگه‌چیسی آشقیب سینگلیسی یانیغه توشدی-ده:

«آفتاب، درّو ایسیریق حاضرله، کویاوینگنی یامان کۋزدن اۋزی اسره‌سین!» دېدی. قوتیدار اېشیک آستیده قۋل قاویشتیریب مهمانلرنی کوتیب آله‌دیر، یېر آستیدن کویاویگه کۋز قیرینی تشلب، کیشیگه سېزدیرمه‌ی اۋزیچه کولیمسیره‌ب قۋیه‌دیر. مهمانخانه ایوانیده آق سقاللیق، کۋرکم سیما و آغیر طبیعتلیک داملا بیلن ضیا شاهیچی، حسنعلی، قیز وکیلی و تغین بیر نېچه کیشیلر اۋلتوردیلر. ییگیتلر کویاونی داملالر قرشیسیغه کېلتوریب تۋختتقندن کېین آته بېک وکیلی بۋلغن ضیا شاهیچی بیلن کوموش قیز وکیلی محمد رحیم آره‌لریده مَهر مسأله‌سی آچیله‌دیر. کۋب تارتیشقندن سۋنگ قوییده‌غی مبلغلر مَهر قیلیب بېلگولنه‌دیرلر: اوچ یوز آلتین پول، موندن کېین آلیب بېریش وعده‌سی بیلن مرغیلان‌دن اۋره‌دېک بیر هولی، ساغیش اوچون سیگیر، اسبابِ رۋزگار... بونگه آته بېک هم اۋز رضالیغینی بیلدیره‌دیر. داملا خطبه باشله‌یدیر. فارسیچه اۋقولغن حمد، صلوات و باشقه‌لردن سۋنگ خطبه اېنگ نازک بیر اۋرینگه کېلیب تۋختیه‌یدیر: «سیزکیم آته بېک یوسف بېک حاجی اۋغلی کوموش بی‌بی میزراکریم قیزینی اۋزینگیزگه شرعي خاتینلیققه قبول قیله‌سیز می؟» - فارس تیلیده سۋره‌لغن بو سوال آته بېک نینگ کولگوسینی قیسته‌تیب، کۋنگلیدن کېچیردیر:

- قبول قیله‌سیز می-یه؟

اول بیرینچی سۋراقده‌یاق - «اوچیب، قۋنیب قبول قیله‌میز» دېب جواب بېرمکچی بۋلسه هم بیراق خلق نینگ - «اۋلیب تورغن اېکن» دېب قیله‌دیگن طعنه‌سیدن چۋچیب، جواب بېرمه‌یدیر. ینه بیر قَیته یوقاریده‌گی «سیز کیم فلانچی...» جمله‌سی داملا طرفیدن تکرارلنه‌دیر. کویاولرگه اوچونچی سۋراقده جواب بېریش عادت حکمیده بۋلسه هم، آته بېک بو تکلفکه چیدالمه‌یدیر. گۋیا اوچینچی

www.ezgu.org

سۋراق اۋرنیغه «اېندی آلمس اېکنسیز کوموش بی‌بی‌نی...» دېب مجلس بوزیله‌دیرغندېک سېزیله‌دیر-ده، همه تاوشینی قۋییب، برچه‌غه اېشیتدیریب «قبول قیلدیک!» دېب یوباره‌دیر.

داملا الحمدالله، الحمدالله... بیلن نکاحنی توگتیب مجلس تامانیدن کېلین بیلن کویاونینگ حقلریغه دعا باشلنه‌دیر، همه دعاغه قۋل کۋتریب، حتا تامده‌غی تماشاچی خاتینلرغچه «آمین»گه کۋمکلشه‌دیرلر و شوندن کېین نکاح مجلسی یاپیله‌دیر. ییگیتلر کویاونی مهمانخانه‌غه آلیب کیره‌دیرلر، ضیافت باشلنه‌دیر.

آته بېک‌ده بیر دقیقه‌غه بۋلسین تۋزیم بۋلمه‌غن بیر وقتده بیر نېچه ساعتلرگه قره‌ب چۋزیلغن بو تاماق مجلسی بیلن البته اول یخشی چیقیشه آلمه‌یدیر. خفتنگه یقین بنه‌جی بیر اشتها بیلن یېییلیب بۋشه‌تیلغن لگن، تباقلر آلینیب دسترخوانلر ییغیلدی.

بیزنینگچه بیر یریم ساعت، آته بېک‌چه الّه-قنچه ییل حسابلنگن بیر فرصت اۋتیب، نهایت، ینگه‌لر کویاو سۋره‌دیلر. ایکّی یاشغه محبتلیک عمر سۋره‌ب فاتحه اۋقیلغندن سۋنگ آته بېک ایچکریگه اوزه‌تیلدی.

حسنعلی مهمانخانه ایوانیده بېکنی کوتیب تورر اېدی:

- اېندی کویاولیک مبارک بۋلسین، بېگیم؟

- قوتلوغ بۋلسین.

حسنعلی باشدن-آیاق بېکنی کوزه‌تدی، آته‌لیق محبتی بیلن بېک نینگ آرقه‌سینی سیله‌دی و یاشلی کۋزلری بیلن دعا قیلیب اونگه رخصت بېردی. آته بېک ینگه‌لر کوتیب تورغن طرفکه یوردی. اول حاضر قیزیق حالتده اېدی: بو نیمه گپ، توشی می، اۋنگی می، نیمه گپلر اۋتیب، نیمه‌لر بۋلماقده، بۋلیب تورغن ایش حقیقت می؟

بیز ایچکریگه کیره‌میز: هولی نینگ ایکّی تامانی تا کوموش بی‌بی نینگ اوییگچه قطار کویاو کوتکن خاتینلر، باله-چقه‌لر بیلن تۋلغن. بعضاً کوتکوچی خاتینلرنینگ قۋلیده یانیب تورغن شمع، کویاو توشه‌دیرگن اوی تۋیماللری بیلن جوده هم بېجلگن. یوقاریده یازیلیب اۋتیلگن قوتیدار اویی نینگ اکثر جهازلری شو اویگه، کوموش قیز اوییگه کۋچیریلگن.

بیر بولرگینه اېمس خاتین-قیزلر قۋلی بیلن چتیب ایشلنگن تورلیک زېنت چادرلری بیلن هم بېجلگن، شیپده (سقف‌ده) کتّه قندیل، قندیلده اۋتّوزلب شمعلر یانیب اوینی سِرلیک بیر حالتکه قۋیه‌دیرلر. بورچکده قیزلر مجلسیده کۋریلگن آق کییملر بیلن کوموش بی‌بی توره‌دیر... اونینگ حسنی بېجلگن اوی نینگ آقلری، کۋکلری، سریقلری و قیزیللری بیلن تاولنیب خیالي بیر سیماده... کۋز یاشلرینی آقوزیب ینگه‌سی نینگ سۋزیگه قولاق آسمه‌یدیر.

تشقریدن اېشیتیلگن «کویاو! کویاو!» سۋزی بیلن تغین هم اونینگ کۋز یاشیسی کۋپه‌ییب توسی هم اۋزگردی. ینگه‌سی کوموش‌نی شو حالده قالدیریب اۋزی یوگیرگنیچه اېشیککه چیقدی. کویاو کېلر اېدی: ایکّی تامانّی سیریب آلغن خاتین-قیزلر اۋرته‌سیدن آته بېک کېلر اېدی. اونینگ کېتیدن آفتاب آییم نینگ اېگه‌چیسی ایسیریق توته‌تر اېدی. خاتینلر قۋللریده شمع بیلن اونگه قرر و کوزه‌تیب قالور اېدیلر. کویاو اوی نینگ یانیغه یېتدی. اونینگ یوزی اویتیدن جوده قیزرغن، قاچقه‌لی جای تاپالمس اېدی. شو کېزده اوی نینگ اېشیگی آچیلدی-ده، ینگه تامانیدن قرشیلندی.

- کیرینگیز، بېک.

آته بېک نینگ یوره‌ک اوریشی احتمال ینگه‌سیگه هم اېشیتیلر اېدی... آته بېک اویگه کیرگندن کېین ینگه‌سی تشقری چیقیب، اېشیکنی اۋزی کۋررلیک قییه قیلیب یاپدی... اوی نینگ تۋریده یانینی آته بېک‌که بېریب رۋمالی نینگ اوچینی توگیب می، ییرتیب می کوموش بی‌بی توره‌دیر و کیم کېلدی، دېب یانیغه قره‌مه‌یدیر. رۋمال توگیش بیلن مشغول لطیف قۋللرنی چېت قۋل کېلیب سیقدی:

- جانیم!

کوموش بی‌بی بېگانه قۋلدن سېسکندی و قۋللرینی قوتقزماققه تیریشیب:

www.ezgu.org

- اوشله‌منگیز، - دېدی هم سیقووچی قۉلدن قوتیلیش اوچون آرقه‌غه تیسلندی.
تیتره‌غن و قاوجیره‌غن بیر تاووشده:
- نېگه قاچه‌سیز؟ نېگه قره‌مه‌یسیز؟ - دېدی بېک. کوموش بی‌بی شو چاق‌غیچه قره‌مه‌غن و قره‌شنی هم تیله‌مه‌گن اېدی. مجبوریت آستیده، یاو قره‌شی بیلن سېکین‌گینه دشمنیگه قره‌دی... شو قره‌شده بیر مونچه وقت قاتیب قالدی. شوندن کېین بیر نېچه قدم باسیب آته بېک نینگ پینجیگه یقین کېلدی و اېسنکیره‌گن، هیجانلنغن بیر تاووش بیلن سۉره‌دی:
- سیز اۉشه می؟
- مېن اۉشه، - دېدی بېک. ایکّیسی هم بیر-بیریسیگه بېِ اختیار تېرمولیشیب قالدیلر.
کوموش بی‌بی آغیر تین آلیب:
- کۉزلریمگه ایشانمه‌یمن، - دېدی.
آته بېک کۉزلرینی تۉلدیریب قرەب:
- مېن هم، - دېدی.
شو وقت ایکّی لب اۉز-اۉزیدن بیر-بیریسیگه قاویشدی... کیچکینه نازک قۉللر بېلکه اوستیگه، کوچلیک قۉللر قۉلتیق آستیغه یاپیشتیلر.
کوموش بی‌بی آته بېک نینگ یوزیگه اوزاق تیکیلیب توردی-ده:
- کوتیلمه‌گن بیر بخت، - دېدی و اۉزی نینگ آتیدېک بیر نرسه نینگ تاوشی کبی قیلیب کولیب یوباردی. بو کولیش هولیلرگچه اېشیتیلدی. قییه آچیلیب تورغن اوی اېشیگی هم قتّیق‌قینه یېکلندی. کوموش بی‌بی آته بېک نینگ قۉلیدن اوشلب قوییده یازیب قۉییلگن دسترخوان یانیغه باشله‌دی:
- سیز بۉلغن‌لیغینگیزنی ایلگریدن بیلگنیمده باشقه‌چه قرشیلر اېدیم، - دېدی.
- باشقه دېب اۉیله‌دینگیز می؟
- اۉیلش قه‌یېرده، سیز بۉلورسیز، دېب کۉنگلیمگه هم کېلمه‌گن اېدی، - دېدی-ده، تغین کولیب یوباردی.
دسترخوان یانیده کوموش بی‌بی نینگ لطیف بیلگیگه آته بېک آلتین اوزوک سالور اېکن، اول یېرگه قره‌غن حالده اېدی.
- مېن سیزگه هېچ نرسه هم حاضرله‌مه‌غن اېدیم...
- حاضرله‌مه‌غنینگیز اوچون اۉکینه‌سیز می؟
- ...
- اۉکینمنگیز، - دېدی بېک، - سیزدن بیر نرسه‌نی سۉره‌سم ایه‌مسسیز؟
- ایه‌مه‌یمن.
آته بېک کوموش بی‌بی نینگ لبلری اوستیده‌گی قاره خالیغه اشارت قیلیب:
- شو یېردن بیر اۉپیش بېرسنگیز، سیز هم کتّه اېسده‌لیک حاضرله‌غن بۉلور اېدینگیز، - دېدی.
کوموش بی‌بی قیزریندی.

* * *

آته بېک مرغیلان کېلگن نینگ ایکّینچی کونی پای ابزار بازاریده بۉلغن اېدی. عصر نمازنینگ وقتی اۉتیب بارغنلیقدن اول شونده‌گی دکاندارلرنینگ بیریسیدن طهارت آلیش اوچون سوو سۉره‌دی. کۉچه‌ده‌گی سوو اریق نینگ تېگیدن سَیاز آقر، شونینگ اوچون اوندن فایده‌لنیش قوله‌ی اېمس اېدی. دکاندار اونگه سوو نینگ قوله‌ی اۉرنینی کۉرستدی: «منه شو بورچکده‌گی دربازه‌دن ایچکریگه

www.ezgu.org

كيرسنگيز، اريق نينگ يوزه جايينى تاپيب طهارت آلورسيز»، دېدى. آته بېك دكاندار نينگ كۆرسەتيشيچه قوتيدار نينگ تشقريسيغه كيردى. شو وقت تصادفاً نيمه يوميش بيلن ـدير مهمانخانەدن چيقيب كېلگوچى فرشتەگه كۆزى توشدى.

كوموش هم اريق ياقەسيغه كېليب تۆختەغن چينگيلين ييگيتكه بېِ اختيار قرەب قالدى. اختيارى اېمس، غيرِ اختيارى ايكّيسى هم بير ـبيريسيدن بير مونچه وقت كۆز آلالمەديلر. آخرده كوموش نيمەدن ـدير چۆچيغندېك بۆلدى، يېنگيل گينه بير حركت بيلن اۆزينى ايچكرى يۆلك تامانغه بوردى. بو بوريليشدن اونينگ آرقه ـاۆنگينى توتيب ياتقن قيرق كاكللرى تۆلقينلنديلر. كوموش ايچكريگه قرەب چاپر اېكن، يۆل اوستيدن اريق ـبۆييده قاتيب تورغن ييگيتكه ينه بير قرەب قۆيدى و بو قرەشده اونگه يېنگيل گينه بير تبسم هم هديه قيلدى... كوموش ايچكريگه كيريب كۆزدن غيب بۆلدى، لېكن آته بېك ينه بير نېچه دقيقه يېرگه ميخلنگندېك قاتيب توردى... آخرده كۆزينى كتّه آچيب اۆتكن دقيقەده اوچرەشكنى خيالي گۆزلنى ايستب خَياللندى. بيراق حقيقت باشقەچه اېدى.

طهارت آلماق اوچون اريق بۆييغه اۆلتوردى. اما كۆزى خَيال يشيرينغن يۆلكده اېدى.

طهارتلنيب بۆلدى، ينه كۆزينى اۆشه طرفدن اوزالمەدى. ارتينيب آلغندن كېين ينه آياغ اوستيده تۆختب قالدى. يشيرينغن گۆزل ايكّينچى قَيته كۆرينمەدى، احتمال كه، آته بېكنى ايپسيز باغلب، اۆزى قَيسى بورچكدن بۆلسه هم اسيرينى تماشا قيلر اېدى.

كۆب كوتدى، عصر نمازينى قضا قيليب كوچ بيلن قوتيدار اوييدن چيقدى و شو دقيقەدن باشلب اونده محبت ماجراسى توغيلغن اېدى كيم، بو ياغى اۆقوغوچيميزگه معلوم دير.

كوموش بى‌بى نينگ يوقاريده «سيز اۆشه مى!» دېب سۆرەشى شونگه بناءً بۆليب، اما اونگه مسأله نينگ آنگلەشيلمەى قاليشى و چين بختنى بالعكس كوتيب آلينيشى قيزيق اېدى. شوندەى قيليب ايكّى ياش نينگ بيرينچى هم صاف محبتلرى قاويشيش بيلن نتيجەلندى.

۱۲. چقيمچيليق

- بو كون يېتّى كون... آته بېك قوتيدار نينگ قيزيغه اويلندى. اول بو خبرنى قۆقاندن قَيتيشده اېشيتكن اېدى. اۆزى نينگ قيافەسيگه يرەشه قۆرقونچ يۆللر ايزلر اېكن، قولاقلرى تېگيده «... قيزيغه اويلندى» جملەسى تكرارلنيب تورغندېك بۆلر اېدى.

اونينگ قۆقاندن قَيتيشى ايكّله خاتينى اوچون هم اولوغ بير فلاكت بۆلدى. چونكه ارزيمەگن بير سبب بيلن ايكّلەسى هم يخشيغينه تياق يېب آلدى. شونينگ اوچون ايكّى كونداش اونينگ آلديغه كيريشدن قۆرقيب، ينه تۆغريسى - اونينگ ساووق افتينى كۆريشدن جيركنيب هولى نينگ چېت ـچېتيده يوررلر، ايكّى كونداش بالاتفاق اونگه اۆليم سۆررلر: «قۆقانده اۆلسه، اۆليگينى ايتلر يېسه بيز اچينر مى اېديك»، دېيرلر اېدى.

اول اۆلتورگن كۆيى نيمه تۆغريسيده بۆلسه هم جوده باش آغريتيب اۆيلر اېدى. شو چاقده اونينگ توسيدن ييرتقيچليق، بير گناهسيزنينگ اوستيگه هجومگه حاضرلنغن وحشيليك بېلگولرى كۆريلور اېدى. هر حالده اول يخشيليقغه اېمس، قنداغ هم بۆلسه بير وحشيليككه يۆللر، رېجەلر ايزلر اېدى. آخرى اونينگ يوزيده استهزاليك بير ايلجەييش كۆريلدى ـده، بير نرسەگه قرار قۆيغندېك بير حركت يسەدى و اۆرنيدن سكرەب توريب قازيقدەغى كيرلب كېتكن سلّەسينى قۆليغه آلدى و هوليگه چيقدى. تشقريسيده بېش دكانلب ايش تۆقيب تورغن خليفه شاگردلريگه بعضى تعليماتلرنى بېرگچ، بير اولوغ دربازه آرقەليق كۆچەگه يوردى.

اۆرەليب بيتمەگن سلّەسينى توزەته ـتوزەته تار، كيردى ـچيقديليك كۆچەلر بيلن شهرنينگ كونباتر تامانيغه، بېكلر محلەسيگه قرەب كېتدى.

بېكلر محلەسى نينگ باشلەنيشيده، جَنوبگه قرەتيب قوريلغن اولوغ بير دربازه نينگ يانيده ايكّى نفر ميلتيق و قيليچليك ييگيت سۆزلشيب تورر اېديلر. بولرنينگ يانيغه بيزگه معلوم كيشى كېليب تۆختەدى و اولردن سۆرەدى:

www.ezgu.org

- بېک اویده میلر؟

سۉزنینگ بېلیگه تېپکنی اوچون ییگیت نینگ بیریسی اۉششه‌ییب سۉره‌غوچیغه قره‌دی، ایکّینچیسی قۉللری آره‌سیده‌غی میلتیغی بیلن ایچکریگه اشارت قیلیب جواب بېردی:

- بار!

دربازه‌دن ایچکریگه کیریلگچ، سرای کبی بیر هولی، ایوانده اۉن بېشکه یقین یراغلیق ییگیتلر تۉنکه‌لردن گلخن سالیب، ایسینیب اۉلتورمکده ایدیلر. اول تۉرده‌گی ایوان آرقه‌لیق یوریله‌دیرگن اوی نینگ اېشیگیده تورغوچی ییگیت آغه‌سی نینگ یانیغه باردی و قۉرباشی بیلن اوچره‌شمک آرزوسیده بۉلغن‌لیگینی ایتیب اوندن کیریشکه اجازه سۉره‌دی. ییگیت آغه‌سی نینگ رهبرلیگی بیلن ایچکریگه کیردی: باشیغه کۉک سلّه چولغه‌غن، اېگنیگه اۉره‌تېپه نینگ باسمه‌سیدن چکمن، بېلیگه کوموش کمر باغلب کوموش قینلیک قیلیچینی تیزه‌سیگه باسقن، قاره تنلیک بۉلسه هم کۉکناری می، ترپاک می استعمالیدن یوزی سرغه‌یغن قیرق-اېلّی یاشلر چمه‌لیق بیر کیشی یارلیق‌سومان بیر یازوونی اۉقوب اۉلتورماقده ایدی. قۉرباشی کېلگوچی نینگ سلامیگه اعتبارسیزغینه جوابلنغن بۉلدی-ده، روحسیز بیر تاووش بیلن:

- نیمه قیلیب یوریبسیز؟ - دېب سۉره‌دی.

- تقصیر، سیزگه عرض بار.

ییگیت آغه‌سی کېلگوچینی قالدیریب چیقدی. کېلگوچی اېشیک یانیده آیاغ اوستیده قۉل باغلب تورر ایدی.

- قنده‌ی عرضینگ بار؟

- تقصیر... اجازه بېرسنگیز اۉلتورسم...

- خۉب، اۉلتور.

کېلگوچی کۉپ توتولیب توسی اۉنگغن گیلم اوستیدن یوریب باریب، قۉرباشی قرشیسیغه تواضع بیلن اۉلتوردی. قۉرباشی قۉلیده‌غی یازوونی بوکلب قۉینیغه تیقدی-ده، کېلگوچینی یېر آستیدن کوزه‌تدی:

- قه‌یېرلیکسن؟

- تقصیر... شو یېرلیک، مرغیلانلیک.

- آتینگ نیمه؟

- تقصیر... حامد.

- نیمه کسب قیله‌سن؟

- اوسته‌کارلیک.

- یخشی، عرضینگنی گپیر؟

حامد اۉزی نینگ تاوشیغه یسمه بیر آهنگ بېریب عرضینی باشله‌دی.

- جنابِ پدرِ عروس شهنشاهی مسلمانقل بهادر زمانِ عدالتلریده هم، - دېدی حامد، - قاره چاپانلیقلر هنوز تینچ یاتمه‌ی یورتنی قیپچاق آغه‌لریغه قرشی آیاغلندیرماقچی بۉله‌دیرلر، ایشنی ینه تدبیرسیز قاره چاپانلر قۉلیغه آلیب مملکتنی بوزغونلیققه سالماقچی بۉله‌دیرلر... بیز بونده‌ی بوزوقیلر یالغیز تاشکندده‌گی عزیزبېک بیلن اونینگ یۉلباشچیسی بۉلغن یوسف بېک حاجی، دېب بیلگن ایدیک. بیراق اولرنینگ اوروغی بیزنینگ مرغیلانغه هم ساچیلغن ایکن.

قۉرباشی نینگ کۉزی آله-قوله کېلدی:

- نیمه دېیسن؟ او کیم ایکن مرغیلانده؟!

www.ezgu.org

- بیرته‌سی مشهور بوزوقی تاشکندلیک یوسف بېک نینگ حاضرده مرغیلان‌ده تورغوچی اۉغلی - آته بېک اسملیک بیر بیگیت، ایکّینچیسی اونینگ هم‌مسلکی و قه‌یین آته‌سی بۉلغن میزراکریم قوتیدار.

- حلی-یه؟

- شونداغ، تقصیر.

- سېن بو گپنی قَیاغدن بیلدینگ؟

- شو کونلرده اولرنینگ بیر مجلسلریده بۉلغن اېدیم، تقصیر...

- خۉش، خۉش، مجلسده؟

- مجلسده کۉب گپلر اۉتدی، تقصیر، - دېدی حامد، - مجلس نینگ باشلوغی بۉلغن آته بېک قیپچاقلرنینگ ظلم و تعدیسینی، قیپچاقلریدن ایشنی آلماق اوچون تاشکندده عزیزبېک و اۉز آته‌سی باشلیق بالفعل ایش باشله‌غنلرینی سۉزلب، مرغیلان نینگ هم موندن سۉنگ آیاققه قلقیشی کېره‌کلیگینی ایتدی... مجلس اهلی، اینیقسه میزراکریم اونینگ سۉزینی کوچلب توشدی. اگر بو ایش نینگ آلدینی آلینمه‌سه، حکومت و مملکت اوچون نتیجه قۉرقونچ دیر، تقصیر.

- مجلس کیمنیکیده اېدی؟

حامد طرفیدن کوتیلمه‌گن بیر سوال. حامد اۉزیگه بېریلگن بو سوال قرشیسیده تردّدلنیب قالدی. چونکه مجلس اۉرنینی ایتسه پاچّه‌سی بیلن جیینی رحمت نینگ هم قۉلغه توشیشلری انیق و بونینگ بیلن اول اۉز آیاغیگه بالته قۉیگن بۉلر اېدی. شو ملاحظه یوزه‌سیدن اول توتیلیقدی:

- مجلس اۉرنی یادیمده یۉق، تقصیر.

منطقسیز بو جوابگه قرشی قۉرباشی اچّیغی بیلن بقیردی:

- یادیمده یۉق؟!

حامد گرنگسیدی و بیر خیل سینیق تاووشده:

- اېسیمده بۉلسه هم نازک بیر جای اېدی، تقصیر، - دېدی.

- نازک بیر جای اېدی می! - دېب قۉرباشی زهرخنده قیلدی. - اگر ایتمه‌سنگ اۉشه متهملر تیقیله‌دیرغن چوقورغه سېن هم تشلنه‌سن.

- کېچیرینگیز، تقصیر.

قۉرباشی بیرتقیچلردېک بۉکیردی:

- کېچیریش یۉق!

حامد اوچون اېنگ کېینگی چاره‌دن باشقه علاج یۉق اېدی - چۉنتک کولشکه توتیندی و یوز مشقت بیلن یانچیغینی چیقردی. یانچیقدن اۉنگه یقین آلتینلرنی سناقسیزچه آلیب، قۉرباشیغه اوزه‌تدی:

- تقصیر... سیزگه اته‌غن نذریمیز اېدی...

حامد کَولنه باشله‌غندناق قۉرباشی نینگ اوستیدن ساووق سوو سېپیلگن اېدی. اول آلتینلرنی یانیغه سالیب جایله‌غچ، تاووش هم اېسکی حالیگه قَیتیب، سۉزلر هم ملایم تارتدی.

- دېمک، نازک جای اېدی، دېگین حامدبای.

- تقصیر...

- بدبختلر شونده‌ی مصلحت قیلدیلر می حلی؟

www.ezgu.org

- تقصیر... بو ایش نینگ آلدینی آلینمه‌سه نتیجه یامان البته.

- البته، بیز اۉشه بوزوقیلرنینگ جزالرینی بېرر‌میز... مېن حاضر باریب بېک‌که عرض قیله‌ی، شو کېچه‌دن قالدیرمه‌ی قۉلغه آله‌میز متهملرنی، - دېدی قۉرباشی.

حامد نینگ چهره‌سی آچیلیب کېتکن ایدی. قۉرباشی اۉزی نینگ ایما و اشاره‌سیگه اۉتکنلیکدن اونینگ کۉزیده اۉچ آلیش قووانچلری و اوندن کېینگی حامد نینگ اۉزیگه معلوم بۉلغن بیر بخت امیدلری اۉینر ایدیلر. قۉرباشی تاقچه‌دن دوات، قلم آلیب آلدیغه قۉیدی-ده، یازووغه حاضرلنیب سۉره‌دی:

- ایت-چی، حامدبای، متهملر کیملر ایدی؟

- بیرته‌سی تاشکندلیک یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی - آته بېک.

قۉرباشی یازدی:

- هه-هه! حلی یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی دېگین. بیزنینگ مرغیلان‌نی هم قانغه باتیرماقچی ایکن-ده، متهملر، ایکّینچیسی؟

- شو کونلرده آته بېک‌که قیزینی بېرگن مرغیلانلیک میزراکریم.

- پېس-پېسنی قارانغیده تاپقن ایکن، اوچینچیسی؟

- آته بېک نینگ قولی - حسنعلی.

- تۉرتینچیسی؟

حامد بیر آز اۉیلب جواب بېردی:

- بیلمه‌دیم... حاضر مرغیلان‌ده می، یۉق می، اندیجانلیک اکرم حاجی.

قۉرباشی یازدی:

- ایش کتّه ایکن، تغین؟

- ایندی یۉق، تقصیر، - دېدی حامد و سۉزیگه شونی هم قۉشدی، - آته بېک بیلن میزراکریم قۉلغه آلینسه‌لر ایلان نینگ باشی ینچیلگن حسابلنیب، اۉزگه‌لرنینگ قۉلیدن ایش کېله‌دیرگن آدملر ایمس، تقصیر.

قۉرباشی یازوونی بیتیریب قۉینیگه تیقدی - «بۉلمه‌سه ایش بیتدی، ایرته‌گه ایرته بیلن ماجرانی ایشیترسن»، - دېدی. حامد اۉرنیدن توریب قۉرباشیغه قوللیق قیلیب چیقدی.

۱۳. قماق

«یارمازار» موضیعیده شهر قۉرغانیغه تیره‌لیب سالینغن اۉرده. اۉرده دربازه‌سی نینگ صحنی باتمانلب حسابلنغن مېوه‌زار بۉلیب، بونده آلمه، اۉریک، ناک و توت یاغاچلری خیلیغینه بار ایدیلر. دربازه نینگ ایکّی بیقینینی اۉره‌ب آلغن لاییغه گللر، نقشلر توشیریلیب ایشلنگن سکّیز گزلر یوکسکلیکده اۉرده قۉرغانی، دربازه نینگ ایکّی برجیده الهچه می، بۉزدن می اوزون چاپانلر کییب، باشلریغه قولاقچین قۉندیرغن، قَییش کمر اوستیدن قیلیچ تیقینیب میلتیقلریغه سوینگن ایکّی ییگیت کۉرینه‌دیرلر - بولر نوبتچی اۉرده قراوولی، قارانغی توشیشکه یقینلشقن‌لیقدن قییه یاپیلیب تورغن دربازه‌نی کیم-دیر، ایچکریدن بیرته‌سی زیچلب یاپدی-ده، کوچ صرف قیلیب دربازه نینگ زۉر زنجیرینی شرق-شوریق اېتیب باغله‌دی. حاضر بیزگه اۉرده ایچیگه کیریش ممکن بۉلمه‌غنی اوچون قۉرغان نینگ تشقری تېگره‌سیده ایله‌نیب توره‌یلیق: دربازه نینگ سۉل بیقینیغه قره‌ب ایکّی یوز آدیم کېتسک قۉرغان دېواری توگه‌لب، بُرجه یېتیله‌دیر. قۉرغان برجیگه قراوول توریش اوچون مخصوص مناره شکللی جای یسلغن بۉلسه هم حاضرده نوبتچیدن خالی دیر.

www.ezgu.org

شوندن کېین بیر بۉشلیق یېر بیلن قۉرغان نینگ جَنوبیگه قرەب کېتیلەدیر. تۉرت یوز آدیملب باریلغچ، قۉرغان نینگ شرقی-جَنوبی برجیگه یېتیلیب، بو برجینی هم اناویسیدېک قراوولسیز تاپیلەدیر. بو برجدن قرەغن کیشیگه قۉرغان نینگ غربی-جَنوبی برجی هم کۉرینیب، شو یۉسونده اۉرده نینگ تۉرت برجینی ایلەنیب چیقیلسه بیر مینگ آلتی یوز آدیم باسیلغن بۉلیب اۉرده نینگ غرب تامانیدن بیز تنیشقن اۉرده دربازەسیغه کېلینەدیر.

حاضر قارانغی هم اۉبدن توشکنلیقدن کیشی کیشینی تنیمسلیق درجەده اېدی. بایەغی دربازه اوستیده کۉرینگن قراوللر همان قاره هیکل کبی قاتیب تورر اېدیلر.

شهر ایچیدن اۉرده دربازەسیغه قرەب کېلمکده بۉلغن بیر نېچه آت آیاغلرینی اېشیتیب قراووللردن بیرتەسی - «تویاق تاوشی می؟» دېب، ایکّینچیسیگه سوال تشلب قۉیدی.

ایکّینچی قراوول مۉرەلب-مۉرەلب یۉلغه قرەدی:

- اوچ آتلیق کۉرینەدیر.

- وقتسیز کېلگوچی کیم اېکن؟

- بوندەی وقتده قۉرباشیدن باشقه کیشی کېلمس اېدی، احتمال، اۉشەدیر.

درواقع، قۉرباشی اۉزی نینگ ایکّی ییگیتی بیلن یېتیب کېلدی و آتیدن قۉنیب جلوینی ییگیتی نینگ قۉلیغه بېرر اېکن، قراووللرغه بویوردی:

- دربازەنی آچسینلر!

قراووللر ایچکریگه خبر بېرگندن سۉنگ دربازه آچیلیب قۉرباشی ایچکریگه کیردی.

اۉرده نینگ تېورەک مساحتینی بیز چەمەلب کۉرگن اېدیک، شونینگ اوچون اۉرده نینگ قَی درجه کېنگ بۉلیشی هم بیزگه قیاساً معلوم. اما اۉرده نینگ کۉپراق قسمی دربازه تامانیده قالدیریلیب، جَنوبکه تارتیلغن خطِ مستقیم بیر دېوار بیلن بۉلینگن اېدی.

نریگی تامان اۉرده نینگ ایچکری قسمینی تشکیل اېتیب، اونده بېک - حاکم عایلەسی تورر اېدی.

اۉرده نینگ تشقریغی قسمی نینگ اوچ طرفی (جَنوب، شرق، غرب) بناسیز، فقط قۉرغان دېوارلری نینگ زینەلری اېدی. اما عمارت قسمی دربازه بیلن بیر قطارده بۉلیب، سۉل بیقینیده دېوانخانه، اونینگ قطاریده بۉییگه قیرق، اېنیگه ییگیرمه آلچین جای آلغن اۉن بېش دریچەلیک کتّەکان چارزری اوی، ایچیده اېلّی چاغلیق بېک ییگیتلری گلخن سالیب اۉلتورر اېدیلر. بو اوی نینگ قطاری آشخانه، آتخانه و شونینگدېک، حاجت اویلرینی تشکیل اېتر اېدیلر.

قۉرباشی دربازەبان یانیده تۉختب، اوندن سۉرەدی:

- بېک ایچکریده میلر؟

دربازەبان دربازەنی کوچەنیب یاپر اېکن، جواب بېردی:

- بیلمەدیم، تقصیر.

اۉرده نینگ چراغچیسی دربازه یقینیدەغی مشعله یاغاچیغه اۉت بېریب، بوتون اۉرده ایچی یاریب کېتدی. قۉرباشی دربازه نینگ اۉنگ طرفیگه قرەب یوردی. بو تامانده نهایتده زېبتلنیب بنا قیلینغن عالي عمارتلر بۉلیب، شهر اوستەلری نینگ همه صنعت و مهارتلری شو بنالرده گودەلنور اېدی. قۉرباشی بیرینچی اېشیک یانیده تورغن یراغلیق قراوولدن اۉتیب، کیچیکرەک، نقشلیق بیر اویگه کیردی. ایکّینچی اېشیکدن اۉتیب، اولوغ بیر سالونگه چیقدی. سالون جوده نفیس ایشلنگن اېدی: آلتین قندیلدەگی اېلّیلب شمعلرنینگ نوری بیلن منقش دېوارلرنینگ آلتین، کوموش، کوک-قیزیل، آق-پوشتی، سریق-قاره گللری یولدوزلردېک یشنب، اویگه بیر خیالیلیک بېرر اېدیلر. اوی نینگ آستیغه تۉشلگن قیزیل لاله گللیک گیلم کیشینی گۉیا بیر چمنده حس اېتدیرر اېدی. سالون نینگ تۉریده،

www.ezgu.org

کیچکینه حلدار بیر اېشیکچه یانیده، اطلس کۉرپچه اوستیده اۉن بېش یاشلر چمه‌لیق، قیزیل دوخوابه‌دن کیینگن کۉرکم بیر اۉغلان پلو یېب توررر اېدی.

قۉرباشی اېشیکدن کیرر اېکن، اۉغلانغه قره‌ب کولیمسیره‌دی:

- هه، احمدخان، سیز شو یېرده اېکنسیز، - دېدی.

احمدخان جاییدن قۉزغلمه‌دی:

- مېن همیشه شو یېرده، قنی، آشغه.

- رحمت. قوش‌بېگی ایچکریده‌دیرلر؟

- ایچکریده‌لر، - دېدی احمدخان، - مېن تۉییب قالدیم، کېلسنگیز-چی.

- بۉلمه‌سه، تبرک قۉلینگیز بیلن بیرته آشتسنگیز.

احمدخان قۉلیغه سیققونچه آش آلیب قۉرباشیغه توتتی، قۉرباشی اخلاص بیلن احمدخان نینگ قۉلیدن آشه‌دی. اول آشنی‌غینه اېمس، حتا احمدخان نینگ قۉلینی هم آشه‌یدیرغن اېدی.

کۉب فرصت اۉتمه‌دی. تۉرده‌گی کیچکینه اېشیک آچیلیب ایچکریدن تۉله یوزلیک، آسیق قاشلیق، آغیر قره‌غوچی کۉزلیک، سییره‌ک سقال، اۉرته بۉیلیق، اوستیدن کیمخاب تۉن کییب، بېلیگه قیلیچ آسقن قیرق بېش یاشلر چمه‌سیده بیر کیشی کۉریندی. احمدخان بیلن قۉرباشی نینگ اۉرینلریدن توریب تعظیم قیلیشلریدن بو ذات نینگ کیم اېکنلیگی بیلینر اېدی. بو کیشی کېلیب اطلس کۉرپچه اوستیگه اۉلتوردی و اۉزی نینگ سلماق تاوشی بیلن:

- قله‌ی، خالق بېک، - دېدی، - یورتلرینگیز تینچلیک می، اۉلتورینگ.

- خداغه شکر، دولتلری کۉلنکه‌سیده، - دېب قۉرباشی تواضعلندی و قۉل قاووشتیریب قوش‌بېگی نینگ یقینیغه چۉکّه‌له‌دی.

احمدخان بۉش لگننی دسترخوانی بیلن کۉتریب قوش‌بېگی کیرگن اېشیکدن چیقدی.

- کېچه‌گی اۉغریلر نیمه بۉلدی، قۉلغه توشیردینگیز می؟

- دولتلری کۉلنکه‌سیده... اۉغریلردن بیرته‌سی توتیلدی، دولتلری یاری بېرسه قالغنلری هم اوشلنور، دېب اۉیله‌یمن.

- باشقه نیمه خبرلر بار؟

قۉرباشی یوزیگه جدّیلیک حالتی بېردی:

- دولتلری یاری بېرسه حکومتیمیز اوچون قۉرقونچ بۉلغن بوزوقیلر اویه‌سینی تاپقندېکمن، - دېدی.

قوش‌بېگی اۉزیگه اۉنغه‌یسیزلیق بېرمکده بۉلغن قیلیچینی تیزه‌سیگه آلیب همان ساووق‌قانلیلیق بیلن سۉره‌دی:

- قنده‌ی بوزوقیلر اویه‌سی؟

- قنده‌ی بوزوقیلر اویه‌سی بۉلسین، تقصیر، - دېدی قۉرباشی، - دنیاده قاره چاپانلیقلردن هم کوچلیره‌ک بوزوقیلر بۉله‌دی می؟

قوش‌بېگی کۉتریلینقیره‌ب آلدی و کۉزلری بیر آز کتّه‌راق آچیلدی:

- خۉش؟

- معلومینگیز، اولردن عزیزبېک بیلن یوسف بېک تاشکندده بالفعل عصیان چیقریب یاته‌دیرلر. بیراق اولر شونینگ اۉزیگه‌گینه قانیقمه‌ی، مرغیلان‌نی هم بوزیش فکریگه توشکنلر و شو مقصدده بو یېرگه آدم هم کۉندیرگنلر.

- آدمی کیم، تنیدینگیز می؟

- تنیدیم، تقصیر، - دېدی قۉرباشی مغرور بیر آهنگده، - یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی و اۉزیمیز نینگ مرغیلان‌دن هم ینه بیر نېچه بوزوقیلر.

www.ezgu.org

- یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی؟

- تقصیر... اسمی آته بېک.

قوش‌بېگی نینگ کۉزی یاندی... منگله‌ی اېتلری تیریشیب، سۉل قۉل بیلن سقالینی توتملب فکرگه کېتدی. بو خبر اونگه باشقه‌چه تأثیر بېرگن اېدی: تاشکند نینگ قۉقانغه قرشی عصیان قیلغن بیر زمانیده، عصیانچیلردن بیری هم بیرینچیسی بۉلیب تنیلغن یوسف بېک حاجیدېک بیر کیمسه نینگ اۉز اۉغلینی مرغیلان‌گه یوباریب، بونده هم عصیان چیقریش قصدیده بۉلماغی اونینگچه جوده یقین و شبهه‌سیز اېدی.

- اول حاضر قه‌یېرده توره‌دیر؟

- میزراکریم قوتیدار اسملیک بیر کیشینیکیده.

- میزراکریم بیلن قنده‌ی علاقه‌سی بار اېمیش؟

- بارک اللّه، تقصیر، - دېدی قۉرباشی، - آته بېک نینگ مرغیلان‌دن تاپقن اېنگ یقین کیشیسی شو قوتیدار دیر. موندن بیر نېچه کون ایلگری آته بېک‌که اۉز قیزینی بېریب کویاو هم قیلیبدیر. ایتیشلریچه، آته بېک نینگ برچه رېجه‌لری شو قوتیدار بیلن کېنگشیب بۉلر اېکن.

- اولرنینگ تېوره‌گیگه کیملر ییغیلغن؟

قۉرباشی قۉینیده‌غی یازوونی آلیب قوش‌بېگیگه اوزه‌تدی:

- حاضرچه مېنگه معلوم بۉلغن بوزوقیلر شونده.

قوش‌بېگی یازووغه کۉز یوگورتیریب رۉیخطده‌گی کیشیلرنی درحال کېلتیریشگه بویوردی.

قۉرباشی قوللیق قیلیب چیقغچ، ینه بیر قَیته یازوونی اۉقوب فکرگه تالدی.

* * *

اۉتب بای قوش‌بېگی حاضرگینه ایچکری اۉرده‌دن قَیتیب چیقغن اېدی. شو آره‌ده قۉرباشی کیریب اونگه قوللیق قیلدی:

- کېلتیردیم، تقصیر. بیراق ایکّیسینی تاپالمه‌دیم.

قوش‌بېگی چیدمسیزلیک بیلن:

- آته بېک‌نی‌-چی؟ - دېب سۉره‌دی.

قۉرباشی مظفرانه جواب بېردی:

- توتدیم، تقصیر، قوتیدارنی هم.

- آلیب کیرینگیز.

قوش‌بېگی تینچلندی، قۉرباشی دهلیزدن تشقریغه اشارت بېردی و قَیتیب قوش‌بېگیگه رخصت قوللیغی ادا قیلدی و اوندن اذن آلیب اۉلتوردی. اېشیکدن ایکّی قورالّیک ییگیت محافظتیده آته بېک و قوتیدار کۉرینیب بېککه قولّوق قیلدیلر. قوش‌بېگی یراغلیق ییگیتلرنی قَیتیشغه بویوریب، گناهکارلرنی یاواشغینه قیلیب اۉز آلدیغه چقیردی.

آته بېک‌ده توشونمسلیکدن باشقه اۉزگریش سېزیلمه‌سه هم قوتیدار جوده قۉرققن، رنگی اۉچکن اېدی. ایکّیسی تېنگلیکده قوش‌بېگیگه قرشی چۉکّه‌له‌دیلر. آته بېک‌نی آرتیقچه بیر دقّت بیلن کۉز تېگیدن اۉتکرگچ، قوش‌بېگی سۉره‌دی:

- آته بېک دېگن سیز می؟

- تقصیر، من.

- تاشکندلیک یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلیسیز؟

www.ezgu.org

- تقصیر.

- حاضر مرغیلانده توره‌سیز می؟

- تقصیر.

- مرغیلان کېلگنینگیزگه کۉب بۉلدی می؟

- قیرق کونلر چمه‌سی.

- مرغیلانگه نیمه یومیش بیلن کېلگن ایدینگیز؟

- سوداگرچیلیک بیلن، تقصیر.

- اۉزینگیز یالغیز می؟

- بیر کیشیم بار ایدی.

قوش‌بېگی قۉلیده‌گی رۉیخطکه قره‌ب آلدی و دوام ایتدی:

- حسنعلی کیم بۉله‌دیر؟

آته بېک‌ده‌گی بایه‌غی توشونمسلیک بیر شبهه‌گه الیشیندی. اما پرواسیزچه جوابینی بېره‌وېردی:

- قولیمیز بۉله‌دیر، تاشکنددن کېلگنده‌گی یۉلداشیم شو سیز ایتکن حسنعلی ایدی.

- حسنعلی بو کونده قه‌یېرده؟

- مرغیلانده.

- سیز بیلن بیرگه توره‌دی می؟

- یۉق. سرایده بیر مونچهماللریمیز بۉلر ایدی، سرایده ماللرغه قره‌ب توره‌دیر.

- بو کیشی کیمینگیز؟

- قه‌یین آته‌میز.

- کۉبدن بېری می؟

- بو کون سکّیزینچی کون...

- ایلگری اۉزینگیز اویلنگن ایدینگیز می؟

- یۉق.

- اۉزینگیز تاشکندلیک بۉله‌توریب نیمه مجبوریت آستیده مرغیلاندن اویلندینگیز؟

بو سوالدن آته بېک بیر آز اۉنغه‌یسیزلنیب تۉخته‌دی. اما بو اۉنغه‌یسیزلنیشدن قوش‌بېگی نینگ آلدیده باشقه بیر حقیقت آچیلغندېک بۉلدی:

- جواب بېرینگیز.

- تقدیر، تقصیر.

قوش‌بېگی بیر آز اۉیلب آلیب ینه سوال بېردی:

- مرغیلانده کیملرنی تنیسیز؟

- مرغیلانده اوچ-تۉرت کیشیدن باشقه آدمنی تنیمه‌یمن.

- اکرم حاجینی تنیرسیز؟

- تنیمن. اونینگ بیلن بیر نېچه مجلسلرده اۉلتوریشکن ایدیم.

www.ezgu.org

- بو كونده اكرم حاجى آشنانگيز قەيېرده؟

- بيلمەديم، تقصير، - دېدى و قەيين آتەسيغه قرەدى.

قوتيدار جواب بېردى:

- اكرم حاجى بو كونلرده انديجانده بۆلسه كېرەک، تقصير.

- خۆب. آته بېک، سيز جواب بېرينگيز: اكرم حاجى بيلن بۆلغن مجلسلرينگيز كيمنيكيده ايدى؟

آته بېک بوندەى سۆراقلرنينگ بيكارگه ايمسليگينى پَيقب، بونينگ تېگيده قندەى بۆلسه هم بير گپ بارليغيغه ايشاندى:

- بيرينچى مجلسيميز موندن بير آى چمەسى بورون ضيا اكه دېگن نينگ اوييده، ايكّينچيسى (قوتيدارغه ايما قيليب) بو كيشينيكيده بۆلغن ايدى. شو مجلسلرده اكرم حاجى هم بار ايدى.

- ضيا اكەنيكيده بۆلغن مجلسينگيزگه كيملر اشتراک قيلدى؟

- مېن، ضيا شاهيچى، بو كيشى (قوتيدار)، - دېدى و بير آز اۆيلنيب آلدى، - ضيا اكه نينگ اۆغلى - رحمت، اكرم حاجى، حسنعلى، حامد اسمليک ينه بير كيشى.

حامد اسمينى ايشيتكن قۆرباشى تصديق قيلغندېک بير حركت يسب قۆيدى. قوشبېگى قۆرباشيغه يېر تېگيدن كۆز يوباريب آلدى-ده، دوام قيلدى:

- ايكّينچى مجلسينگيزده كيملر بۆلدى؟

- ايكّينچى مجلسيميزده بايەغى كيشيلرگينه بۆلدى. فقط حامد يۆق ايدى.

- بايه، مرغيلان كېلگنيمگه نېچه كون بۆلدى، دېدينگيز؟

- قيرق كونلر چمەسى.

- يخشى، - دېدى قوشبېگى، - ايتينگيزچى، قيرق كونلب مرغيلانده قاليشينگيز نينگ سببى نيمه ايدى؟

- معلوم كه، حاضر تاشكند قمل (محاصره) حالتيده دير. شوندەى وقتده تاشكندگه قَيتيش اۆزى عقلسيزليک بۆلر ايدى.

- قارەچاپانچى بۆلغنينگيز اوچون، - دېدى استهزا قيليب قوشبېگى، - قيپچاق آغەينيلردن قۆرقدينگيز مى؟

- سۆزينگيزگه توشونالمەيمن، - دېدى كوليب آته بېک. بو گپنى عادي كيشيگه ايتكندېک قيليب سۆزلەدى. قوتيدار اونينگ بو ايتكن گپيدن ايمس، كوليشيدن نهايت درجەده قۆرقووغه توشيب اۆزيده ايسّيقليق-ساووغليق بير حالت حس ايتكن ايدى. حاكملرگه گرچه تۆغرى بۆلغنده هم دغلراق سۆز ايتيش اۆليمنى تيلش بيلن تېنگ ايدى. اۆتب باى قوشبېگى زمانه حاكملرى نينگ توزوگى بۆلسه هم، كۆپ بۆلمەسه آزراق اولرنينگ تأثيرى بونده هم بار ايدى. آته بېک نينگ بو گپيدن قيزيشدى:

- قيپچاق دشمنى بۆلغن آتەنگيز يوسف بېک حاجينى اونوتدينگيز مى؟ آتەنگيز نينگ سيزگه بېرگن وكالتى قەيېرده قالدى؟

- قيپچاق دشمنى كيم، آتەم كيمگه قندەى وكالت بېرگن، خدا حقى اوچون آچيب سۆزلنگيز، بۆقسه ياريلەمن، تقصير!

- اۆزينگيزنى تغافلگه سالمنگيز، بېک ييگيت، - دېدى قوشبېگى، - آتەنگيزنينگ كيم ايكنينى، سيزنى مرغيلانگه نيمه اوچون يوبارغنينى، قوتيدار بيلن موندە قندەى ايشلر قيلماقده بۆلغنليغينگيزنى، برچەسينى حجتلرى بيلن بيلەميز. سيز مرغيلانليک آغەينيلرنى قيپچاقلرغه قرشى آياقلنديرماقچى بۆلەسيز، بونى هم يخشى بيلەميز!..

آته بېک

قوتيدار

آته بېک ازبراى بۆغيليب كېتكنيدن كۆكيمتيل تاولنغن، قوتيدار بېزگكلردېک تيترەى باشلەغن ايدى. آته بېک اۆزينى كوچ بيلن ييغيشتيردى:

www.ezgu.org

- بونده زۉر تهمت بار، تقصیر، - دېدی، - آتەمنی قیپچاق دشمنی و مېنی مرغیلان آغەینیلرینی عصیانگه حاضرلش اوچون کېلگن، دېب اۉیلەیسیز می؟

- اۉیلەمەیمیز، اما یخشی بیلەمیز. قوتیدار نینگ سیزگه نیمه اوچون قیزینی بېریب، کویاو قیلغنیغه هم یخشی توشونەمیز.

قوتیدار صورتدېک قاتیب قالدی، آته بېک بۉلسه اۉزیدەگی هیجاننی کوچ حال بیلن ترقتیشغه تیریشر اېدی. قوش‌بېگی بیلن قۉرباشی بو ایکّی گناهکارنی تعقیب اېتر، اولردەگی هر بیر حرکتنی اۉزلریچه بیر نرسەگه یۉیر اېدیلر.

اوچ-تۉرت دقیقەلیک سکوتدن کېین آته بېک تیلگه کېلدی:

- بیز بو دقیقەده سیزنینگ فکرینگیزچه گۉیا بیر اغواگر، گۉیا بیر عصیانچی بۉلیب تنلیب توریبمیز، - دېدی بېک، - چیندن هم شونداغ کیشیلرمیز می، یۉق می، بونی البته سیزنینگ تېکشیریشلرینگیز، حقیقتلرینگیز کۉرستر. مېن سیزنینگ قیلیچینگیز آستیده اۉلیمدن قۉرقیب یا که سیزگه خوش‌آمد اوچون سۉزلەمەی حکومت کیشیلریمیز آرەسیده توشونەدیرغن بیر آدم بۉلغن‌لیغینگیز وجهیدن آتەم نینگ هم اۉزیم نینگ قندەی فکر و مسلک کیشیسی اېکنلیگیمیزنی ایتیب اۉتمکچی بۉلەمن: بیز نه قیپچاقلرغه طرفدار بیر کیشی و نه شهرلیک آغەینیلرغه. بو ایکّی فرقه بیزنینگ نظریمیزده بیر-بیریسیدن ممتاز، اداره ایشیده بیری-بیریدن آرتیقراق خلقلر اېمسدیر. شونگه بناءً تورکستان خلقلری نینگ استقباللرینی بو ایکّی فرقه نینگ بیرتەسیگه حواله قیلیش بعینه قۉینی بۉریگه تاپشیریش قبیلیده بۉلەدیر. نېگه دېسنگیز، هر ایکّی تامان نینگ ایش باشیغه اینتیلگن کیشیلری نینگ کۉکرەگیگه قۉل سالیب کۉرسنگیز، بیریسی نینگ فقط اېل تلەماق، بایلیق آرتدیرماققەغینه بۉلغن غرضینی، ایکّینچیسی نینگ کۉرکلی خاتینلر، یوقاری تورمیشلر اوچون بۉلغن مقصدینیغینه کۉریب، ایکّی آرەدن «اېلنی تینچیتەی، اېل هم راحت-تیریکچیلیک قیلسین» دېگن اوچونچی بیر عالي مقصدنی چراغ یاقیب اخترسنگیز هم تاپالمسسیز.

منه بیز، تقصیر، شو کېینگی ایشده کۉریلمەسه هم فقط شیرین خَیاللردەگینه یورگن عالي فرقەغه اۉزیمیزده طرفدارلیک حس اېتەمیز. آتەم نینگ عزیزبېککه یقین توریشی قیپچاق دشمنی، قاره چاپان طرفداری بۉلغنیدن اېمس، بلکه بایەغی مسلککه بیر خدمت قیلماق اوچون دیر. تأسف که، آتەم نینگ عزیزبېکدن بۉلغن امیدی بۉشکه کېتدی: بو کون اول اۉزی نینگ یرەمس خَیالی یۉلیده خاندن یوز اۉگیردی و بو آرەده قنچه گناهسیزنینگ قانی تۉکیلیشیگه سبب بۉلماقدەدیر. منیم بو سۉزلریمگه ایشانینگ-ایشانمنگ، اختیار البته سیزدەدیر. اما بونداغ اېنگ جۉن بهتان بیلن قارەلنیشیمغه وجدانیم قرشیسیده سۉنگ درجه مذبذبمن، تقصیر!

قوش‌بېگی آته بېک نینگ بو گپلریدن یخشیغینه ترددگه توشکن اېدی، اما - «عزیزبېک نینگ آتەلیغی و کېنگشچیسی» بۉلغن یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی بۉلیشی اونینگ میيەسینی قاتیرغن، بلکه، بو گپلر شوندەی احتماللرگه قرشی دستور قیلیب بېریلگن بۉلمەسین، دېگن فکرگه کېلگن اېدی. آته بېک نینگ یوقاریدەغی گپلریدن سۉنگ بۉلغن اوندەگی اۉزگریش هم فقط بو ایشنی یخشیلب تېکشیریش و حاضردن بیر حکم بېرمسلیککینه بۉلدی.

- هر حالده سیزنینگ یخشی نیتلیک کیشیلر بۉلمەغنلیغینگیز کۉزیمیز اۉنگیدەدیر، - دېدی قوش‌بېگی، - شونینگ اوچون تا حقیقت آشکار بۉلغونچەلیک هر ایکّینگیز زندانده قالرسیز.

آته بېک بیر سۉز ایتمەی سکوت قیلدی. قوتیدار «چاره یۉق می؟» دېگندېک قیلیب کویاویگه قرەدی. قوش‌بېگی نینگ اشارتی بیلن ییگیتلر حاضر بۉلیب، گناهکارلر زندانگه جۉنەتیلدیلر. قوش‌بېگی نینگ - «اېرتەگه اوییده مجلس قوریلغنلرنی و بو مجلسده اشتراک قیلغن باشقەلرنی هم قۉلغه آلیب، حضوریمگه کېلتیرینگیز!» دېگن امریدن سۉنگ قۉرباشی هم رخصت آلیب چیقدی.

www.ezgu.org

۱۴. نجات ایستب تاشکندگه

بو کون سگّیز کوندن بېریگه - «کوتیلمه‌گن بیر بخت» ایگه‌سی بۆلیب آلغن کوموش بی‌بی اوچون بو حال کوتیلمه‌گن بیر بختسیزلیک، کوتیلمه‌گن بیر فلاکت ایدی. ایندی‌گینه «بېکنی اویلنتیردیم، سویگنیگه قۆشیب قووانتیردیم»، دېب بو اویلنتیریش نینگ حسنی و قبحینی توزوکره‌ک‌کینه اۆیله‌ی آلمه‌غن حسنعلی اوچون هم بو واقعه کیچکینه گپ، آزغینه قیغو ایمس ایدی. کۆزی نینگ آق و قراسی، یالغیز قیزینی مختاولیک کویاوگه بېریب، قیزی بیلن کویاوی نینگ بیر دقیقه هم بیر-بیرلریدن اجره‌شه آلمه‌غنلرینی کۆریب کۆینگیگه سیغمه‌ی یورگن آفتاب آییم اوچون کویاوی‌گینه ایمس، حتا ایری نینگ هم بو ورطه‌گه توشماغی چیده‌ی آلرلیق بیر حال ایمس ایدی. کوموش بی‌بی اۆزی نینگ «کوتیلمه‌گن بیر بختی» اوچون ایشانمه‌غنده‌ی بۆلیب یورر ایدی. چیندن هم موندن کېین قیته‌دن قاویشماغیگه ایشانمه‌ی قۆیدی. حسنعلی «قوتیلدیم» دېگن ایدی، ینه تاغدېک قیغوغه توتیلدی. آفتاب آییم نینگ سۆیینگنی ایچیگه توشدی.

کوموش بی‌بی بیلن آفتاب آییم نینگ بو فلاکتکه قرشی تاپقن-توتقنلری یالغیز کۆز یاشی تۆکیش‌کینه بۆلدی. بو فلاکت نینگ آغیرلیغی ینه اۆزی نینگ تاغدېک کته‌لیگی بیلن حسنعلی نینگ اوستیگه توشدی. کوموش بی‌بی ایری بیلن آته‌سی نینگ نجاتلرینی کیمدن کوتیشنی بیلمس ایدی-ده، قاره کۆزلرینی جیق یاشغه تۆله‌تیب - «ایندی نیمه قیله‌میز؟» دېگندېک حسنعلی‌گه تېرمولر ایدی. قوتیدار عایله‌سیده باشقه ایر ذاتی بۆلمه‌غنلیقدن آفتاب آییم قرینداشلریدن «جان‌کویر» دېب تنیلغن کیشی کوموش نینگ تاغه‌سی احمدبېک بۆلیب، اول هم عمری نینگ کۆپینی قۆقانده می، خجندده می اۆتکرر، شونینگ اوچون اوندن هم یاری کوتیش اوزاق گپ ایدی. منه بو جهتدن هم کوموش و آنه‌سی نینگ بیردن-بیر ایشانغنلری ینه حسنعلی نینگ اۆزی ایدی.

برچه آغیرلیق حسنعلی نینگ اوستیده. اۆزینگ نینگ توغیلیب اۆسقن یېرینگده آغه-اینیلرینگ، بیلیش-تنیشلرینگ بۆلیب هر نوچیکده اولردن شونینگدېک آغیر کونلرده سۆز بیلن، ایش بیلن بیر یاردم آله بیله‌سن. اما بیزنینگ حسنعلی تاشکندده ایمس - مرغیلانده، مسافرته، کیشیلرینی تنیمه‌غن بیر شهرده. باشده حسنعلی ضیا شاهیچی بیلن اونینگ اۆغلی رحمت‌دن یخشیغینه امید توتکن، هر حالده اولردن باشقه تیه‌نرلیق کیشیم یۆق، دېب اۆیله‌غن ایدی. بختکه قرشی بو فکردن هم تېزده قۆل یوودی: ضیا اکه بیلن رحمت هم قۆلغه آلیندیلر و حسنعلی نینگ اۆزی هم قیدیریله باشلندی. حسنعلی و کوموش بی‌بی‌لرنینگ قیغولری ینه بیر قت آشتی، قۆرقونچی اوستیگه قۆرقونچ قۆشیلدی.

حسنعلی هم آته بېک‌لر بیلن بیرلیکده بیرینچی کون قۆشیلیب قملغن بۆلر ایدی، بیراق اونینگ سرایده بۆلیشی اولردن اجره‌لیب قالیشیغه سبب بۆلغن ایدی. قۆرباشی ییگیتلری تامانیدن حسنعلی هم قیدیریلیب باشلنغچ، اولرده‌گی «بلکه بو کون، ایرته بۆشه‌تیب یوباررلر» دېگن امید هم بۆشغه چیقدی. باشده حسنعلی اۆز ایرکی بیلن حکومتکه تاپشیریلیب، محبوسلرگه جزا کېلسه بیرلیکده تارتیب، قوتیلیش میسر بۆلسه بیرگه قوتیلیشغه اۆیلب قره‌غن ایدی. اونینگ بو فکریگه کوموش بیلن آنه‌سی قرشی توشدیلر:

«سیزنینگ آزاد یوریشینگیز محبوسلر اوچون بلکه فایده‌لی بۆلر»، دېدیلر. حسنعلی نینگ اۆزی هم اولرنینگ رأیینی موافق تاپدی. بیراق اونینگ تشویشی ایکّی قت آشدی: هر دقیقه هدوکده، قۆرباشی ییگیتلریدن قاچیب یشیرینیشغه، هر ساعت جای ینگیلشکه مجبور ایدی.

حسنعلی کونلرینی تاماقسیز، تونلرینی اویقوسیز کېچیره باشله‌دی: آته بېک‌لر نېگه قملدیلر، قنده‌ی گناهلری بار ایکن؟ آته بېک نینگ ایپیدن-نینه‌سیگه بۆلغن سِری اونگه معلوم ایمس میدی؟ - بو جهت بیلن اۆیله‌غنده «قوتیدارلرنینگ بیرر ایشلری بلاسیگه قالدی-یاو»، دېب فکر قیلر ایدی. بو فلاکتنی عمومیراق تېکشیریب باشله‌سه، خلق آغزیده مقال اۆرنیده استعمال قیلینغن «اجلینگ نینگ یېتیشی قیلغن یازیغینگدن ایمس - بېک اکه‌نگ نینگ قانسیره‌شی» دېگن گپ کۆنگلیگه توشر ایدی-ده، بې اختیار اوفلب یوبارر ایدی.

www.ezgu.org

آره‌دن بېش کونلب اۉتدی، محبوسلر زندان بلاسیدن قوتیله آلمه‌غنلریدېک، اولرنینگ قملیش سِرلری هم هېچ کیمگه بیلینمه‌دی. حسنعلی شو بېش کون ایچیده محبوسلرنینگ نجاتلری یۉلیده قاره پوللیک ایش چیقره آلمه‌غنیدېک، بوندن کېین هم بیر ایش قیله آلیشیغه کۉزی یېتمه‌ی قالدی. چونکه قۉرباشی بیگیتلریدن سقلنه آلیش نینگ اۉزی هم اونگه کتّه وظیفه درجه‌ـسیده اېدی.

نهایت، مرغیلان‌ده توریش فکریدن قَیتیب، تاشکند جۉنه‌ش خَیالیگه توشدی. بو کونلرده هم تاشکند تینچسیزلیگی بیر طرفلیک بۉلمه‌غن، هنوز تاشکند قۉقان سپاهلری تامانیدن محاصره حالتیده اېکنلیگی تۉغریسیده‌گی خبرلر کېلیب تورماقده اېدی.

حسنعلی بو گپلردن خبرسیز اېمس، تاشکندگه کیریب آلیش نینگ قَی درجه قۉرقونچ بۉلغنلیغی هم اونینگ کۉز اۉنگیده اېدی. ایش شونداغ بۉلسه هم اول تاشکند جۉنه‌ش اوچون اۉزیده بیر مجبوریت حس اېتر، نجات یۉللرینی اېندی تاشکنددن ایزله‌مه‌سه باشقه چاره یۉق اېدی. قرارنی شونگه بېریب، بو فکرینی کوموش بیلن آفتاب آییمغه سۉزله‌دی.

اولرده اېپَقه‌لیک بیر میبه، هه‌ـسنه‌لیگه یۉل کۉرسه‌ته‌دیرغن اختیار قالمه‌غن، تاپقنلری فقط ییغی اېدی. حسنعلی نینگ «سیز بیلن منیم قۉللریمیزدن بیر ایش چیقه‌دیرغن اۉخشه‌مه‌یدیر. نیمه بۉلسه هم مېن تاشکند باریب، نجاتنی اۉشه یېردن ایزله‌مه‌سم بۉلمس»، دېییشیگه قرشی کوموش بی‌بی بیر خیل سینیق تاووشده:

- مرغیلان‌دن تاپیلمه‌غن نجات تاشکنددن تاپیلسین می؟ - دېدی.

- بیز اېندی شونگه مجبورمیز، قیزیم، - دېدی حسنعلی، - قه‌یین آته‌نگیز احتمال بونینگ بیرر چاره‌سینی تاپر.

- بیز اېندی شونده‌ی قاله بېره‌میز می، اگر ظالملر... - دېدی‌ـده کوموش سۉزی نینگ آخرینی ایتالمه‌ی اۉکره‌ب یوباردی.

حسنعلی هم اۉزینی کوچ حال بیلن ییغیدن باسر اېکن، کوموش‌نی یوپتدی:

- اونده‌ی بۉلمه‌غیر خَیاللرگه توشمنگ، قیزیم، - دېدی، - قوش‌بېگی باشقه‌لرغه قره‌غنده انصافلیک حاکم دیر. خدا خواهله‌سه، مېن تاشکنددن قَیتقونچه اولر هم زنداندن قوتیلورلر.

بو کون کېچه‌سی اول یۉل تیارلیقلرینی کۉردی. مینیب کېتیشی اوچون قوتیدارنینگ سمن یۉرغه‌سینی بېلگوله‌دی. اېرته‌سی اېرته‌لب مرغیلان نینگ قۉقان دربازه‌سیدن بیرینچی گلده چیقغوچی حسنعلی بۉلدی.

۱۵. تاشکند قملده

بو کون تاشکند قملی نینگ اېلّی بیرینچی کونی. ساووق بیر آز یومشب توشکن، قویاش آچیق هواده حرکت اېتمکده اېدی. قارلر اېریب، همه یاق شیلت‌ـپیلت لای، قۉرغان کنگره‌لریده‌گی قیراولر بۉغقه ایله‌نیب کۉککه کۉتریلمکده اېدیلر.

بو کون تانگدن باشلب، تاشکندنینگ سمرقند دربازه‌سی تامانیدن بۉلغن قۉقانلیلرنینگ هجوملری اۉزلری اوچون سۉنگ درجه‌ده هلاکت بیلن توگلگن. قۉقان سپاهلری اېندیگی هجومگچه شکست‌ـرېختلرینی توزه‌تیش، یره‌لرینی باغلش، دَملرینی آلیش اوچون قۉرغان یانیدن قه‌یاققه‌ـدیر، قۉشلریگه کېتکنلر. قره‌ماققه‌غینه اېمس، سۉزلشکه هم دهشت: کمالان دربازه‌سی بیلن سمرقندغچه بۉلغن قۉرغان آستلری (بو ایکّی دربازه آره‌لری بېش یوز آدیم کېله‌دیر) باشسیز و ایشتاندن باشقه‌سی تونلگن انسان گوده‌لری بیلن تۉلیبدیر. بو آچیق مزارستاننی قۉرغان کنگره‌لری اوستیده مدافعه‌دن سۉنگ چرچب، قویاشده جیلینیب اۉلتورگن سلّه‌لیک، قلپاقلیک و پاپاقلیک تاشکند مدافعلری مینگ تورلیک شادلیقلر ایچیده تماشا قیله‌دیرلر. بو ایکّی دربازه آره‌سیده ایکّی خیل حالت حکم سوره‌دیر - قۉرغان آستلریده جهنم دهشتی بیلن یلنغاچ، باشی تنیدن آلینیب قاره قانیغه بېلنگن آدم گوده‌لری یاتیب، قۉرغان اوستیده ایکّینچی کیشیلر دنیا شادلیغی ایچیده سوزه‌دیرلر.

www.ezgu.org

قۉرغان اوستیده‌گی قهرمانلردن بیرته‌سی کوله-کوله بیر سرکرده‌نی آتیب اۉلدیرگنلیگینی سۉزلب: «پدر لعنتینی اۉزیم خوبم آتدیم-ده، آت نینگ اوستیدن اوچ گز کۉتریلیب ییقیلدی!» دېیدیر. تغین بیرته‌سی اۉلیکلر ایچیدن کیمنی-دیر کۉرسه‌تیب: «انه، انه، هاو انه!

اۉشه قیپچاققه اۉق تېگیب اۉلیب اۉله‌لمه‌ی، یوریب یورالمه‌ی اینگره‌ب یاتقن اېکن. قیلیچیم بیلن باشینی شرتّه کېسیب، بېلیده‌گی آلتین کمری و اوستیده‌گی کیمخاب پۉستونینی آلیب چیقدیم!» دېیدیر. هر کیم بو کونگی اوروشده‌گی اۉزی نینگ اېرلیکلری بیلن، قۉلغه توشیرگن آلتین کمری، یاقوت کۉزلیک اوزوگی، ساوسر پۉستونی، کوموش قینلی قیلیچی و باشقه اۉلجه‌لری بیلن مختنه‌دیر.

شو وقتده قۉرغان اوستیدن قۉشیق تاوشی اېشیتیله‌دیر:

زمانینگ زمان بۉلسین - یار،
عزیز بېگینگ امان بۉلسین - یار.
دردیگه دوا تاپمه‌ی - دۉست،
نارمتینگ یانیب اۉلسین - یار!

بیز اېندی شو اۉلیکلر یانی بیلن قۉرغان بۉیلب بیر آز ایلگریگه یورسک آلتی گز یوکسکلیکده، بېش گز کېنگلیکده، ایکّی یانی سکّیز گزلیک قۉرغان دېواری بیلن اۉره‌لغن، کون‌باترغه قره‌تیب قوریلغن سمرقند دربازه‌سی یانیده تۉختمیز. تېوره‌گیمیزدن دشمن نینگ هجوم قیلیش قۉرقونچی بۉلغنلیقدن بیز آرتیقچه چیدمسیزلیک بیلن دربازه‌نی قاقه باشلرمیز:
- آچینگیز بېک اکه، تېزراق آچینگیز!
دربازه بېکلری بیزگه التفات قیلمه‌ی اۉلتوره بېره‌دیرلر. بیزنینگ اۉن بېش دقیقه‌لیق جان اچّیغیده قخشه‌غنیمیزدن کېین دربازه‌بانلردن بیرته‌سی زېریکیب سېکین‌گینه قۉرغان دېواریگه چیقه‌دیر-ده، مۉره‌لب بیزگه قره‌یدیر. اول بیزنی انیق تاشکندلیک بۉلغنیمیزگه ایشانسه دربازه‌گه سالینگن نارتویه نینگ باشیدېک قفلنی مینگ مشقت بیلن آچیب، زنجیرینی توشوره‌دیر. بیز اۉزیمیزنی ایچکریگه آلغچ، دربازه‌بان اۉزی نینگ هضمی کۉترگن قدَر بیزگه پۉنغیلّه‌یدیلر-ده، دربازه‌نی بېرکلش حرکتیگه توشه‌دیر. اېندی بیز دربازه نینگ هیئتیگه قره‌یمیز: آشلنگن قۉی پۉستگیدن پۉستون کییب، بېلیگه بوتون بیر بۉزدن بېل‌باغ باغله‌غن و بېل‌باغیغه یریم گز چمه‌لیق کَلید آسقن، توركمن پاپاقلیک بیر کیشی. شوندن کېین بیز دربازه نینگ اۉنگ تامانیگه قره‌ب یوروییمیز.

دربازه‌دن اۉن بېش آدیملر نریده، شیپانگه اۉخشش تۉرت طرفی آچیق بیر بناده دربازه بېکلری گلخن سالیب، چیلیم چه‌کیب اۉلتوره‌دیرلر. بیز قۉرغان نینگ آستی بیلن ایلگریلشده دوام اېته‌میز. اېندی بیز بایه‌گی مدافعلرنی ایچکریدن کۉره‌میز: مدافعلر قۉرغان نینگ اېنگ یوقاریغی پاغانه‌سیده اۉزلری نینگ تورلیک توس و بیچیقده‌گی کییملری بیلن قَیسیلری شه‌شور توتیب، قَیسیلری میلتیق اوشلب، قۉرغان کنگره‌سیگه سویه‌نیب، باشلرینی قویاشغه بېریب اۉلتوره‌دیرلر. قۉرغان نینگ کمالان دربازه‌سیگچه بۉلغن قۉروق اۉرینلری شونینگدېک مدافعلر بیلن تۉلغن بۉلیب، اۉزیگه بیر تورلیک کۉرینیش تشکیل اېته‌دیر.

کمالان و سمرقند دربازه‌لری نینگ اۉرته بیر بیری بۉلغن قۉرغان آستیده کیمخاب تۉن کییب، سیمابی سلّه اۉره‌غن، بېلیگه کوموش باغلب، قیلیچ تقینغن بیر بېک آلدیده‌گی بیر اویوم نرسه‌گه اشارت قیلیب یانیده‌گی بیر ییگیتکه نیمه‌نی-دیر اوقدیرماقده اېدی. بیز ینه اېلّی-آلتمیش آدیم یوریب حلیگی سۉزلشیب تورغن بېکلر یقینیغه بارسق، قۉرغان تشقریسیده کۉرگن دهشتلریمیزنی اۉزی نینگ کۉله‌گه‌سیده قالدیره‌تورگن ینه بیر «دهشتلر تېپه‌سی»گه کۉزیمیز توشه‌دیر-ده، قۉرقوویمیزدن ساعتلب هوشیمیزنی یۉقاتیب قۉییشگه مجبور بۉله‌میز.

www.ezgu.org

اوچ ـ تۆرت یوز انسان باشیدن تورغوزیلغن بیر تېپه. قریچغه کېلهدیرگن اوزون سقاللر، باشدهغی خون آلود سییرهک ساچلر، بۆزرغن یوزلر، قانغه بېلهنیب، یریم آچیق حالده قارهچیق اۆرنینی قۆرقونچ بیر آقلیق باسقن کۆزلر دنیاگه و شو حیاتکه لعنت اوقوغندېک قرهیدیرلر. اینیقسه بیر باش، احتمال که، حلی بیگیرمه بیلنی هم اۆتمهگندیر، مورتی هم چیقمهغن. خون آلود قویوق قاشلری آستیدهگی یریم آچیق کۆزلری کیمنی ـ دیر ایزلهگندېک قرهیدیر... یریم آچیق اِیرینلری ایچیدهگی آق تیشلری بیلن تیلینی غرچّه تیشلهگن ـ ده، گۆیا شو تورموشده، شو بېسر خلق ایچیده توغیلغنی اوچون «اتّنگ» اۆقویدیر.

بو باشلر اویومی اوستیده تورغن قۆرغان بېگیسی یانیدهغی ییگیتکه باشلر آرهسیدن بیرینی کۆرسهتیب، اۆز تنیشلریدن بیر بېک نینگ باشی بۆلگنلیغینی سۆزلهیدیر. شو پیتده کمالان دربازهسی تامانیدن یراغلنغن اوچته آتلیق نینگ آت چاپتیریب کېلگنلری کۆریلیب، قۆرغان اوستیده اۆلتورگن مدافعلر ایچیده آلهغوو قۆپتی:

- هودهیچی، سلیمان هودهیچی! - دېییشدیلر.

هودهیچی قۆرغان بېگی قاتیغه ییتیب، بېک حضرتلری نینگ حاضر ییتیب کېلیشلریگه بشارت بېردی، ینه آتی نینگ باشینی بوریب ییگیتلری بیلن آرقهغه قَیتدی. هودهیچیباشی نینگ خبریدن بو کونگی اولوغ مظفریتنی قوتلهغهلی عزیزبېک نینگ کېلیشی معلوم بۆلر ایدی.

هودهیچی جۆنهغچ، قۆرغان بېگی نینگ پایتابهسیگه قورت توشیب، تیپیرچیلب قالدی و او یاقدن ـ بو یاققه یوگیره باشلهدی:

- های قۆرغان اوستیدهگی عظمتلر! حاضر بۆلینگیز، یساو تارتینگیز، بېک کېلهدیرلر! های هوسهینبېک، دربا ـ زبانلرگه یوگیر، حاضر تورسینلر! غنیبېک یوزباشی، سیز ییگیتلرینگیزنی ترتیبلنگیز! یساوولباشی، حاضر بۆلینگیز!

قۆرغان نینگ قۆروق اۆرنیدهگی قهرمانلر حرکتکه کېلدیلر، یوقاری قۆروقدن بیر پاغانه قوییغه توشیب صف ـ یساو تارتدیلر. چاوقین ـ سوران آرهسیده قۆرغان بېگی آت اوستیده قۆرغان نینگ او باشیدن ـ بو باشیغه چاپیب:

- حاضر بۆل، ییگیتلر! ترتیبینگنی توزهت، سلامگه تیارلن! - دېب قیچقیریب یورر ایدی.

قهرمانلر قۆللریدهغی میلتیق، شهشور، آیبالته، قیلیچ و نیزهلری بیلن تیزیلیشیب آلدیلر. صف نینگ اۆرته یېریدن یشیل بیراق کۆتریلدی. شونینگ بیلن عزیز پروانهچی نینگ استقبالیغه لازم و واجب بۆلغن برچه ترتیب و طنطنهگه حاضرلنیلغن بۆلیندی.

۱٦. عزیزبېک

آرهدن اوچ ـ تۆرت دقیقه اۆتکندن کېین کمالان طرفیدن بیر یوز چمهلیق سرکرده و ییگیتلری بیلن عزیزبېک کۆریندی. طلا جبدوقلی قیزیل اَیغیرغه مینگن، قویاش یاغدوسی بیلن تورلیک توسکه کیریب تاولنهدیرغن، یاقه و ابتکلریگه آلتین اوقه توتیلگن کیمخاب تۆن کییب، بېلیدهگی آلتین کمرگه کوموش قینلی جزایری قیلیچ آسقن، باشیغه آق شاهیدن سلّه اۆرهب، آیاقلرینی کوموش اوزنگیگه تیرهگن، سییرهک قاشلیک، چۆقّی سقال، بوغدای رنگلیک، قیرق بېش ـ ابلّی یاشلر چمهلیق بیر کیشی ایدی. اونینگ آرقهسیدن قاره آتغه آتلنیب، زنگاری ماووتدن اوقهلیک تۆن کییگن، کوموش کمرنینگ اۆنگ تامانیغه قیلیچ، سۆلیغه تفنگچه قیستیرغن، باشیغه برّه پاپاق کییب، جِن یلهغن دېگنلریدېک قاشسیز، قارهمتیل یوزلیک، ایکّی چکهگی نینگ اوستیده بیر آز، ایپهگیده بیر آز سییرهک، کۆریمسیز قاره سقاللیق، کۆزلری ایچیگه باتیغراق، اما قان قوییلغن سومان بیر کیشی کېلر ایدی. بو کیشی عزیزبېک نینگ امیرِ لشکری و اۆنگ قۆلی بۆلغن رحیم بېک دادخواه ایدی. اونینگ قطاریدهغی ایکّینچی کیشی کیچیکراق سمن آتکه آتلنیب، اوستیگه بخارا نینگ آله بیراق متاسیدن چاپان کییب، کمر اۆرنیگه چاپانینی توگمهلهگن، باشیغه کتّه سلّه اۆرهب، قمچی ساپی بیلن ابگرنینگ قاشیغه تکیه قیلغن؛ توله کۆرکم یوزلیک، کتّه ملّه کۆزلیک، اوزون ماش ـ گوروچ سقاللیک ملانما بیر ذات بۆلیب، بو کیشی یراقسیز ایدی. عزیزبېک آرقهسیدن کېلگوچی بو ایکّی آتلیقدن سۆنگ سپاهلر تورکومی باشلنیب، زنگار ماووتدن تیزهگچه توشکن کلته کمزول، قیزیل ماووتدن

www.ezgu.org

شیم، آیاغیده سغری ېتیک، باشده رحیم بېک دادخواه نینگ باشیده‌غیدېک پاپاق، اما اوست تامانی قیزیل ماووتدن، آق قَییشدن کمر، سۆلیغه قیلیچ آسیلیب، اۆنگ تامانیگه تفنگچه قیستیریلغن هر قطارده تۆرتته‌دن آتلیق کېلمکده ایدیلر. سپاهلرنینگ کېکسه‌لیکلری تۆغریسیده‌گی نقصاننی اعتبارگه آلینمسه، کۆرینیش منتظم ایدی.

قۆرغان اوستیده یساو تاتقن قهرمانلر قۆل باغلب ایکّی بوکیلگن‌سومان تعظیم بیلن عزیزبېکنی ایلگریگه اۆتکزه باشله‌دیلر. عزیزبېک اولرگه قرشی آلتین ساپلیک قمچیسینی کۆکره‌گیگه کۆنده‌لنگ قۆییب باشی بیلن هم جواب اشاره‌سی بېریب آلدینلر ایدی. شو کېزده باشلر اویومی یانیده تورغن قۆرغان بېگیسی آتیدن یېرگه توشیب جیلاوینی قاووشتیریلگن قۆللری آره‌سیغه آلدی. باشلر اویومی بیلن عزیزبېک آره‌سی قیرق-ایلّی آت آدیمی قالغن ایدی.

عزیزبېک قهرمانلرنینگ سلاملریگه جواب قَیتریشنی هم اونوتیب، کۆزینی کېسیک باشلرگه تیکدی. عزیزبېک نینگ آرقه‌سیده‌غی سرکرده و سپاهلر هم بو دهشت اویومیگه ایگرگه قییشیق اۆلتوریب تماشا قیلیب کېلر ایدیلر. عزیزبېک کیشیلری بیلن باشلر یانیغه کېلیب تۆخته‌دی.

عزیزبېک بیر مونچه وقت باشلرنی تماشا قیلیب توردی-ده، قرشیده قۆل باغله‌غن قۆرغان بېگیگه قره‌ب ایلجه‌یدی:

- بارک اللّٰه غیرتلرینگیزگه، - دېدی عزیزبېک، - بو کون قیپچاقلرغه رستمانه جواب بېریب، اۆزلرینی هم ایتدېک قیرغنسیز. بونچه‌لیک غیرت کۆرستگن فقرالرگه رحمت، دنیا تورگونچه تورسینلر!

عزیزبېک تشکرینی بیتیرگچ، هوده‌یچی قۆرغان اوستیده‌گی قهرمانلرغه همه تاوشینی قۆییب قیچقیردی.

- بېک جنابلری بو کونگی رستمانه غیرتلرینگیزگه رحمت ایتیب، حقلرینگیزگه دعا قیله‌دیرلر!

مدافعلر دنیانی بوزیب جواب بېردیلر:

- قوللیق تقصیر، قوللیق! تقصیریمیز دنیا تورگونچه توریب، سایهٔ دولتلری باشیمیزدن کم بۆلمه‌سین!

عزیزبېک قمچیسینی کۆنده‌لنگ قۆییب مدافعلرگه قوللیق قیلدی و هوده‌یچیگه بویوردی:

- قۆرغان بېگیگه کیمخاب تۆن، یوزباشیلرغه اطلس چاپان، باشقه ییگیتلرگه اوچ تنگه‌دن پول انعام بېریلسین.

هوده‌یچی نینگ خبریدن سۆنگ مدافعلر جواب قَیتردیلر:

- دولتلری زیاده بۆلسین!

خزینه‌چیلر سپاهلر آرقه‌سیدن ایکّی آتنی یېتکلشیب هوده‌یچی یانیغه یېتدیلر. بیر آت نینگ اوستیگه چاپانلر آرتیلغن، ایکّینچی آتده‌غی کتّه خورجین نینگ ایکّی کۆزی لیق تنگه ایدی.

باشلب هوده‌یچی آت اوستیدن بیر کیمخاب تۆننی آلیب، قۆرغان بېگیگه کییدیردی. قۆرغان بېگی تۆننی کییب عزیزبېک حقیگه اوزون دعا قیلدی. سۆنگره هوده‌یچی بیر ییگیتکه تۆن قۆلتیقله‌تیب، ایکّینچی ییگیتکه تنگه‌لردن آلدیریب قۆرغان بېگی بیلن بیرگه قهرمانلر یانیغه چیقدی. قۆرغان بېگی نینگ کۆرسه‌تیشیچه کیمگه اوچ تنگه پول، کیمگه ادرس چاپان اوله‌شیلیب باشلندی.

عزیزبېک آت اوستیده باشلر اویومی تېوره‌گیده ایله‌نیب رحیم بېک دادخواه و آله-بیراق تۆنلیک کیشیگه اۆزی نینگ تنیش سرکرده‌لریدن بۆلغن کیملرنینگ-دیر باشلرینی کۆرستمکده، تیریک وقتلریده نیمه ایشلرده بۆلینیب و قاره چاپانلیلرغه قنده‌ی ظلملر قیلغنلرینی سۆزله‌مکده ایدی. عزیزبېک نینگ بو گیلرینی رحیم بېک دادخواه صمیمي اېشیتسه هم آله‌بیراق تۆنلیک آدم «تقصیر، تقصیر» بیلن جواب بېریب، باشلر اویومیدن جیرکنگن‌سومان ایگری نینگ قاشیغه کۆزینی تیکیب تورماقده ایدی.

یریم ساعتلیک بیر فرصتدن کېین قۆرغان نینگ باشدن-آیاق یساو تارتقن قهرمانلریگه انعاملر اوله‌شیلیب بیتدی-ده، هوده‌یچی اۆزی نینگ قوروق خورجینی بیلن عزیزبېک قاتیغه کېلیب قولّوق قیلدی. عزیزبېک قرشیسیده قۆل باغلب تورغن قۆرغان بېگیدن سۆره‌دی:

www.ezgu.org

- ییگیتلرینگیز نینگ برچه‌سی هم قوروق قالمه‌دی می؟

- دولتینگیز سایه‌سیده، تقصیر.

- قیپچاقلرنینگ بو کونگی هجومی قَی وقتده بۉلدی؟

- تانگ یاریر-یاریمس آق تېپه تامانیدن تۉپ آته باشله‌دیلر، - دېدی قۉرغان بېگی، - اۉن بېش دقیقه اۉتر-اۉتمس آتلیق قیپچاق قۉشینلری کۉرینیب سمرقند دربازه‌سیگه یوگیردیلر. شونگچه مېن هم دولتینگیز سایه‌سیده ایکّی دربازه آره‌لریغه مېرگنلرنی یه‌یرتقن ایدیم. باشلب سمرقند دربازه‌سی قۉروغیدن آتیشغه بویوردیم. مېرگنلر اۉن بېش دقیقه آرقه‌سینی اوزمه‌ی میلتیققه اۉت بېریب توردیلر.

قیپچاقلر بیزنینگ تاماندن آتیلغن میلتیق اۉقلریغه چیدالمه‌ی، سمرقند دربازه‌سینی تشلب، کمالان دربازه‌سیگه یوزلندیلر. سۉنگره دولتلری کۉلنکه‌سیده کمالان قۉروغیده‌غی مېرگنلرنی ایشکه قۉیدیم. بیر ساعت چمه‌سی آتیشقندن سۉنگ یاو بیزنینگ اۉقیمیزغه چیدالمه‌ی، ایکّی دربازه آره‌سیده اوچ-تۉرت یوز اۉلیک قالدیریب، قاچیشغه مجبور بۉلدی. بیزدن یالغیز بېش کیشی اۉلیب، تۉقّیز کیشی یره‌لندی.

عزیزبېک جوده ذوقلنغن ایدی، ینه بیر قَیته بارک اللّه اۉقوب، سۉره‌دی:

- نارمت قیپچاق کۉریندی می؟

- یۉق تقصیر: قۉرغان یقینیغه یۉله‌مه‌دی، یۉله‌غنده...

- اۉشنگه حاضر بۉلماق کېره‌ک.

- دولتلری یاری بېرسه، البته بیزنینگ مدعا هم شونده...

عزیزبېک اۉز آغزی بیلن مدافعلرگه «مېن سیزلردن راضی!» دېب قیچقیردی و مدافعلرنینگ قیی-چوو دعالری آستیده سپاهلری بیلن سمرقند دربازه‌سیگه تامان حرکت قیلدی.

بو کون عزیزبېک غالبیت دلده‌سیده قۉرغانلردن بیر ایله‌نیب چیقماقچی ایدی. شونینگ اوچون سمرقند دربازه‌سیدن اۉتیب قۉرغان آستی بیلن چیقرغه قره‌ب یوریشدیلر. قۉرغان چقر نینگ چوقور جرلیک اریغیغه تقه‌لیب توگه‌لر ایدی. چقر سووی اوستیگه قۉرغان تیکلش ممکن بۉلمه‌ی، جرنینگ اوستی قۉرغاندن طبیعی بۉش ایدی. اما جرنینگ نریگی تامانی بیر تېپه‌دن عبارت بۉلیب، جَنوب بیقینی معلوم چقر سووی بیلن، غربی بۉز سوو و کۉکچه اریغی بیلن اۉره‌لغن بورون کبی بو تېپه قۉرغانسیز هم دشمن نینگ هجومیگه اۉنگغه‌یسیز ایدی. تېپه اوستیده سپاه توریشی اوچون بیر نېچه بنالر سالینغن، جَنوبی-غربیغه قره‌تیب بیر، غربغه قره‌تیب بیر و شِمالی-غربیغه قره‌تیب ینه بیر، بریسی اوچته تۉپ قۉییلغن ایدی. بو تېپه اوستیده دایمي تۉپچی و قراووللر تورر ایدیلر.

عزیزبېک سپاهلری ایله جرگه توشدی و سوو کېچیب حلیگی تېپه‌گه یوزلندی. تۉپچی، قراووللر کۉزدن کېچیریلیب، اولرگه بیر نېچه تنگه‌دن انعام بېریلدی. شوندن کېین تېپه نینگ کون چیقیشیغه قره‌ب قَیتدیلر. چونکه تېپه نینگ باشقه تامانلری یوقاریده ایتیلگندېک بیر نېچه تېره‌ک بۉیی جرلیک بۉلغنلیقدن کۉکچه دربازه‌سیگه اۉتیش اوچون سوزوک آته مزاری یقینی بیلن کۉکچه اریغیغه توشیلر و اوندن کېین کۉکچه قۉرغانلریغه قَیتیب کېلینور ایدی.

کۉکچه قۉرغانلری قۉروغیده اناوی قۉرغانلرنیکیدېک مدافعلر کۉب بۉلمه‌سه هم، یۉق هم ایمس ایدیلر. هوده‌یچی عزیزبېکدن ایلگریراقده قۉریقچیلرنی آگاهلنتیریب بارر، میلتیق، ششور توتکن یاش و کېکسه محافظلر اونی سلاملب قرشی آلر ایدیلر و عزیزبېک نینگ «رحمت فقرالریم!» سۉزینی اېشیتیب یخشیغینه تلته‌ییشیب قالر ایدیلر. شو روشده کۉکچه، چیغتای، سغبان، قاره‌سرای، تخته‌پول، لبزخ دربازه‌لرینی اۉتیب، اېنگ کېین قشقر دربازه‌سیگه یېتدیلر. قشقر دربازه‌سی اۉرده‌گه یقین بۉلغنی اوچون مونده محافظ و سپاهلر تله‌یغینه بار ایدیلر. اولرنینگ سلاملریگه کۉیلیب، عزیزبېک قشقر دربازه‌سی نینگ مویوشیگه یېتکن هم ایدی، تشقریدن کیم نینگ-دیر

www.ezgu.org

دربازەنی آشیغیچ تق-تق اورگنی اېشیتیلیب، عزیزبېک نینگ آتی هورکیب می، قۉرقیب می کېتیگه بوروليب تۉختەدی. باشقەلر هم تۉختشغه مجبور بۉلدیلر.

عزیزبېک قرشیسیده قۉل باغلب تورغن دربازه بېگیغه بقیردی:

- نېگه قرەب تورەسن، دربازه اوستیگه چیق، کیم اېکن او ایت؟! دربازه بېگی یوگوریب قۉرغان دېواریگه چیقدی:

- تقصیر، بیر چال!

- دربازەنگنی آچیب، ایچکریگه آل! - دېدی عزیزبېک. دربازه آچیلدی. تشقریدن سمن آتینی یېتکلب حسنعلی کیردیده، کوتیلمەگن ایش اوستیدن چیقغنی اوچون قۉرقیب، عزیزبېک‌که سلام بېردی.

۱۷. یوسف بېک حاجی

رحیم بېک دادخواه نینگ یانیدەگی بیزگه تنیش آلەبیراق تۉنلیک کیشی حسنعلی‌نی کۉریشی همانا:

- هه-ه-ه، بیزنینگ حسنعلی-کو! - دېدی، - کېل، حسن کۉریشەیلیک، آته بېک اېسان می؟

حسنعلی کېلیب کۉریشدی، یوسف بېک حاجی کۉریشر اېکن، عزیزبېک‌که دېدی:

- بو بیزنینگ کیشیمیز تقصیر، مرغیلان‌دن کېلەدیر.

عزیزبېک لبینی تیشلب قالدی. چونکه دربازه تقیلّەتیب، آتینی هورکیتکن حسنعلی‌نی جلّادغه تاپشیریش نیتی، البته یۉق اېمس اېدی. یوسف بېک حاجی نینگ سۉزیگه جواب بېرمەی یۉلیده دوام اېتدی. حسنعلی سپاهلر آرقەسیدن، یوسف بېک حاجی عزیزبېک کېتیدن اۉردەغه قرەب یوردیلر. اۉرده دربازەسیگه یېتکندن کېین کوتیب تورغن اۉرده بېگی عزیزبېک نینگ قۉلتیغیدن آلیب آتدن توشیردی. عزیزبېک اۉرده ایچیگه کیرمکده اېکن، یوسف بېک حاجی آتدن قۉنیب سۉرەدی:

- مېنگه رخصت می، بېک؟

عزیزبېک یۉل اوستیدن حاجیگه قرەدی:

- رخصت، اېرته‌گه چاینی اۉرده‌گه کېلیب ایچینگ.

- یخشی، تقصیر.

یوسف بېک حاجی سپاهلردن بیری نینگ قۉلتیقلشی بیلن آتیغه مینیب، نریده کوتیب تورغن حسنعلی‌گه قرەب یوردی. سپاهلر هم اۉرده ایچیغه آت یېتکلشیب کیره باشلەدیلر.

یوسف بېک حاجی حسنعلی نینگ وقتسیز هم آته بېک‌که قَیتیشیدن تشویشلنگن و قندەی بۉلسه هم بیر فلاکت یوز بېرگنیگه ایشانگن اېدی:

- نېگه وقتسیز کېلدینگ، آته بېک ساغ می؟ - دېب سۉرەدی.

یوسف بېک حاجی حسنعلی‌گه یېتمسدناق بو سوالنی بېردی، حسنعلی اېشیتمەدی می یاخود اېشیتسه هم اېشیتمەگنگه سالیندی می، هر نوچوک جواب بېرمەدی.

- نېگه ایندەمەیسن؟

- آته بېک سلامت...

- بۉلمەسه، نېگه وقتسیز کېلدینگ، آته بېک قنی؟

آته بېک نینگ قملیشیدن خبر بېریش حسنعلی اوچون جوده آغیر توییلگن اېدی. نهایت کۉزیده‌گی یاشینی ارتدی-ده:

- آته بېک مرغیلان حاکمی طرفیدن قملدی، - دېدی.

www.ezgu.org

- نېگه، نېگه؟ - دېدی حاجی، آتیدن سچره‌ب ییقیلیشگه یېتکن اېدی. - سببی نیمه؟

- سببی معلوم اېمس.

- استغفرالله، - دېب قۉیدی حاجی، اۉزینی بیر آز تۉختتقن اېدی.

حسنعلی آته بېک نینگ مرغیلان بارغنیدن تارتیب، قملیشیغچه بۉلغن حکایه‌لرینی سۉزلب کېتدی. یوسف بېک حاجی بېک نینگ اویله‌نیشینی هم عادي گپلر قطاریده اېشیتیب اۉتکردی.

- مرغیلان‌ده توریب بیر ایش چیقریشغه کۉزیم یېتمه‌گندن کېین تاشکند کېلیشکه مجبور بۉلدیم، - دېدی حسنعلی و شو گپ بیلن ماجرانی سۉزلب توگتدی. حاجی واقعه‌نی اېشیتیب، چوقور بیر ملاحظه ایچیده بارر اېدی. اونینگ قنده‌ی کیشی بۉلغنینی تاشکند نینگ یېتّی یاشریدن یېتمیش یاشریغچه بیلگنلیکدن گذر و محله‌لرده اونگه دوچ کېلگن کیشیلر جایلریدن توریب سلام بېررلر، حاجی بۉلسه جواب قَیتریشنی بیلمس، گۉیا کیشیلرنی هم کۉرمس اېدی. نهایت شو حالده کۉب یورگچ، آرقه‌سیده کېلمکده بۉلغن حسنعلی‌گه قره‌ب آتی نینگ باشینی بوردی و:

- آته بېک بیلن بیرگه قملغنلرنی نېچه کیشی دېدینگ؟ - دېب سۉره‌دی.

- اوچ کیشی: بیری میزراکریم قوتیدار، ایکّینچی ضیا شاهیچی، اوچونچی رحمت.

- یخشی، سېن بو تۉرتاوی نینگ اۉلتوریشلریده بۉلغن میدینگ؟

- بۉلغن اېدیم.

- نیمه و قَیسی تۉغریلرده سۉزلشدیلر، آته بېک قیپچاقلرغه قرشی سۉزله‌مه‌دی می؟

- سۉزله‌مه‌دی. باشقه‌لرنینگ هم بو تۉغریده سۉزلری بۉلمه‌دی.

- اولرنینگ مجلسلریده بۉلمه‌گن وقتینگ هم بۉلدی می؟

- هر بیر اۉلتوریشلریده مېن حاضر اېدیم.

- یخشی، سېن اولر بیلن قَی یېرلرده اۉلتوریشدینگ؟

- بیرینچی مرتبه ضیا اکه‌نیکیده بۉلدیق، ایکّین-چی...

- تۉخته، ضیا اکه‌نیکیده مهمانلر نېچه کیشی اېدیلر؟

- قوتیدار، آته بېک، اندیجانلیک اکرم حاجی، مېن، ضیا اکه نینگ قَینیسی - حامد دېگن بیرو. ضیا اکه و اونینگ اۉغلی... همه‌سی یېتّی کیشی.

یوسف بېک حاجی آتی نینگ یالینی قمچیسی بیلن ترر اېکن، اوچ-تۉرت دقیقه اۉیلب قالیب، سۉنگره سۉره‌دی:

- ایکّینچی اۉلتوریش قه‌یېرده بۉلدی؟

- ایکّینچی اۉلتوریش ضیا اکه‌نیکیدن ایکّی کون سۉنگ قوتیدارنیکیده بۉلدی. بو مجلسده هم اۉشه بیرینچیده‌گی کیشیلر اېدیلر. یالغیز حامد یۉق اېدی.

- تغین قه‌یېرده اۉلتوریشدینگیز؟

- باشقه جایده اۉلتوریشمه‌دیک... مونڈن ییگیرمه کوندن کېین تۉی بۉلدی. تۉیده البته بونده‌ی سۉزلر گپوریشیلمه‌یدیر.

- ایکّینچی مجلسینگیزده کیم حلی، حامد دېدینگ می، نېگه یۉق اېدی؟

- بیلمه‌دیم، نېگه یۉق اېدی... قوتیدار ایتمه‌گن بۉلسه کېره‌ک.

- قملغوچیلر: آته بېک، قوتیدار، ضیا اکه، رحمت، شونداغ می؟

- شونداغ، حاجی.

www.ezgu.org

- سېنی هم قۉرباشی ییگیتلری قیدیردیلر؟
- قیدیردیلر.
- اکرم حاجی اندیجان کېتکن اېدی. شونینگ اوچون اونی تاپالمه‌دیلر، شونداغ می؟
- شونداغ.
- حامدنی-چی؟
- اونی قیدیرمه‌دیلر شېکیلّیک... آته بېک قملغندن سۉنگ الّه قه‌یېرده کۉرگندېک بۉله‌من.
- بیزگه کېلین بۉلمیشنی، گۉزل، دېدینگ می؟
- الاهی آته بېک سلامت قوتیلسین، محبت قۉیغنیچه بار...
- کېلین نینگ سولوولیگی مرغیلان‌ده معلوم اېکن می؟
- معلوم اېکن، تیللرده داستان اېکن.
- حامد اویلنگن ییگیت می، بیلدینگ می؟
- اویلنگن. بیزنینگ حجره‌گه کېلگنده، ایکّی خاتینی بارلیغینی اۉز آغزیدن اېشیتکن اېدیک.
- حامد سیزنینگ حجره‌گه نیمه اوچون کېلگن اېدی؟ - دېب سۉره‌دی حاجی، - نېگه بونی بایه سۉزله‌مه‌گن اېدینگ؟
- اېسیمدن چیقیبدیر، - دېب عذر ایتدی حسن، - حامد رحمت بیلن بیرگه آته بېک‌نی ضیا اکه‌نیکیگه تکلیف قیلغه‌لی کېلگن اېدی و بیز اولرگه آش-سوو قیلیب جۉنتقن اېدیک. اما اولرنینگ اونده‌ی-بونده‌ی سۉزلری بۉلمه‌غن، تۉغریلیکچه کېلیب کېتکن اېدیلر.
- یخشی، اۉشه حامدنی سېن قنده‌ی آدم، دېب اۉیله‌یسن؟
- قۉلنسه سۉزلیک، ایچی قارراق بیر ییگیت اېدی، - دېدی حسنعلی، بیر آز بارغچ سۉره‌دی.
- آته بېک نینگ ایشینی آغیر، دېب اۉیله‌مس‌سیز؟

حاجی جواب بېرمه‌دی. اول جواب بېرگه‌لی هم قۉرقر اېدی. اونینگچه ایش جوده نازک، غایتده قۉرقونچ اېدی. چونکه، مرغیلان زندانیده یاتگوچی قیپچاق دشمنی بۉلغن عزیزبېک آته‌لیغی نینگ اۉغلی اېدی. تاشکند نینگ عصیان چیقرغن بیر زمانیده آته بېک‌دېک بیر ییگیت نینگ مرغیلان‌ده قنده‌ی گناه بیلن بۉلسه-بۉلسین اوشله‌نیشی هر جهتدن هم مدهش اېدی.

اول اۉغلی نینگ قوتیلیشی یۉلیده هر بیر ملاحظه کۉچه‌سیگه کیریب چیقماقده، اما هر بیریسیدن هم بۉش و امیدسیز قَیتماقده اېدی. اېنگ سۉنگ اۉغلیغه هجوم قیلغن بو فلاکت نینگ تدبیریدن عقلی عاجز قالدی، مییه‌سی ایشلشدن تۉخته‌دی و شوندن سۉنگ - «پروردگارا، کېکسه‌یگن کونلریمده داغینی کۉرستمه»، دېدی و کۉز یاشلری بیلن سقالینی یوودی.

- حسنعلی، زنهار اونینگ قملغنینی آنه‌سی بیلمه‌سین.
- البته.

شوندن سۉنگ آتلرینی یېتکلشیب ایچکریگه کیردلر.

۱۸. جر

... بو کون ساعت اۉن ایکّیده آته بېک ایله قوتیدارنینگ عصیانچیلیق گناهی بیلن دارغه آسیلیشلرینی جرچی شهرگه خبرلب یورر و خلق آغزیده آته بېک‌لرنینگ اېمیش-مېمیش حکایه‌لری اېدی.

حامد ایله بیرگه‌لشیب کیرگن میرشبنی قۉرباشی تشقریغه چیقماقغه بویوردی-ده، حامدنی اۉلتوریشکه ایمله‌دی.

www.ezgu.org

قۆرباشی نیمەنی ـدیر سۆزلەماقچی بۆلسە هم، نېگە ـدیر اونینگ تیلی آسانلیک بیلن حرکتکە کېلمس و اۆزی هم بیر تورلیک اۆنگغەیسیزلیقدە اېدی. نهایت قۆرباشی اۆزیگە بیر تورلیک جسارت بېردی:

- باٻالر: «دنیانیکی میری کم ایکّی» دېگنلر، - دېدی، - تۆغریسی هم شونداغ: اۆزینگنی یوز یاقغە اورسنگ هم تیریکلیک نینگ ینە بیر باشقە یماغی چیقیب تورەدیر...

تویغون حامد قۆرباشی نینگ نیمە مقصدی بارلیگینی پَیقەدی:

- تۆغری سۆزلەیسیز، تقصیر، - دېدی، - دنیانیکی همیشە میری کم ایکّی، شو یېتیشمسلیک بلاسیدن تۆییب، بعضی وقتلردە کیشی نینگ دنیادن چیقیب کېتکوسی کېلیب قالەدیر. یخشی کیم، دنیادە آشنا، آغەینی دېگن کیمسەلر بار... اگر شولر بۆلمەسە ـچی، کیشی اللّٰە ـقچان دنیادن چیقیب کېتەدیر. شونینگ اوچون مېن آغەینیلرنی کۆزلریم اوستیدە توتەمن، اولرنی محتاجلیق چاغلریدە کۆرسم، اۆزیمنی گرو قۆییب بۆلسە هم احتیاجدن چیقریشغە تیریشەمن.

قۆرباشی تیزەسی اوستیگە کۆندەلنگ قۆیغن قیلیچی نینگ ایکّی طرفیدن باسیب، بیر قۆزغەلیب قۆیدی:

- بلی، بلی، ملا حامد، موندەی آغەینیلرنینگ صدقەسی کېتسنگ هم ارزیر، - دېدی تاماقلرینی قیریب قۆیدی. - شو کونلردە اۆغیلچەلرنینگ یاشی یېتیب، سنتِ نبیونەنی بجا کېلتیریش تقاضا اېتەدیر... تۆی کېرەکلریدن کۆپینی تدارک قیلغن بۆلسم هم، یېتیشمەگن یېرلری هم کۆب. شونی سیزنینگ کېلیشینگیز آلدیدە اۆیلب اۆلتیرر اېدیم...

- بېک اکە، - دېدی حامد و توسیگە یسمە کولیش چیقردی، - سیز اچّیغلنسنگیز هم ایتەی: بېکلر ذاتی کیشیگە سیرە هم آشنا بۆلمس اېکنلر. اینیقسە سیز همان اۆزینگیزنینگ بېکلیغینگیزگە باریب، استغنانگیزنی اېسکیچە آلیب بارەسیز... باشینگیزدە شونچەلیک قَیغینگیز بۆلور اېمیش ـدە، بیر آغیز مېنگە ایتمس اېمیشسیز؟

قۆرباشی حامد نینگ ذکاوتیگە قایل بۆلیب ایلجەیدی:

- یۆق، یۆق، ملا حامد، - دېدی، - بو یاقدە گپ بار: حکومت خدمتیدە تورغنینگدن کېین یوز یاق نینگ ملاحظەسینی قیلر اېکنسن...

- توزیک، بېک اکە، اما منیم آشناچیلیغیم تمام باشقەچە دیر، - دېدی حامد و یانچیغینی چیقریب بیر قۆلیدن ایکّینچی قۆلیغە آلتینلرنی سنب توشیرە بېردی.

قۆرباشی نینگ کۆزی آلتینلر اوستیدە اۆینب بولر برکەسیدە قیلەدیرغن سنت تۆییسینی، مرغیلان بېکلری آلدیدە آرتدیرەدیرغن آبروسینی اۆیلەماقدە اېدی. آلتینلردن ییگیرمەتەسی اجرەتیلگچ، سناققە ایشانمەی کۆریب تورغنیم توش می، دېب اویقوسیرەدی. حامد آلتینلرنی اوزەتدی، - منە، بېک اکە، بو ارزیمەگن آلتین خالص آشنالیغیمیزنینگ باغلەنیشی دیر، ینە یېتمەگنی بۆلسە قرەب تورمسمیز.

قۆرباشی تیترەب، قخشب آلتینلرنی جایلەدی. حامددن نهایتدە خورسند اېدی:

- خۆش، ملا حامد، اېندی بو کونگی هنگامەلردن سۆزلشەیلیق، - دېدی بېک. - پاچّەنگیز ایلە جیینینگیزنینگ بو ایشکە آرەلشیب قالغنلری یامان بۆلدی ـدە.

بو سۆزدن حامد نینگ یوزیگە قَیغیریش علامتی چیقدی و اعتبار بیلن قۆرباشی نینگ آغزیغە قرەدی.

قۆرباشی دوام اېتدی:

- بو ایکّی بیِ‌گناە نینگ قملیشلریغە هم اۆشە یرەمس سبب بۆلدی. یۆقسە اولرنی قماققە آلیشغە قوش‌بېگی بویورمس اېدی. اما کېچەگی قوش‌بېگیگە سۆزلەغن سۆزینگیز آتە بېک ایلە قەیین آتەسینی اۆلیمگە محکوم قیلگنیدېک، پاچّەنگیز ایلە جیینینگیزنی بیر قدر آقلەیدیلر. شونینگ اوچون مېن بارغن سۆنگ بۆلەدیرغن حکم مجلسیدە احتمال قرینداشلرینگیزنی قوتقزیشغە موفق بۆلورمن. هر حالدە

www.ezgu.org

قرینداشلرینگیز نینگ قتّیغ جزا تارتیشلری شبهه‌لیک دیر، سیز پَیقه‌دینگیز می، یۉق می کېچه مېن جرچیغه بو کونگی آسیلغوچیلرنی آته بېک ایله میزراکریم بۉلغن‌لیغینی تعیینله‌گن ایدیم.

- مرحمتینگیزگه قولّوق، - دېدی حامد، - اما شونداغ بۉلسه هم قرینداشلریم تۉغریسیده خوفده‌من... بونینگ باشقه‌چه‌راغ بیر ایبینی تاپیب بۉلمس میکین؟

بایه‌غی مکافاتلر قۉرباشینی چینلب باش آغریتیشغه مجبور ایتر ایدی. بو تۉغریده اول انچه اۉیلب آلدی:

- کېچه قوش‌بېگی آلدیده آته بېک‌لرنی قَی روشده عیبلب سۉزله‌غن ایدینگیز، تغین بیر ایشیتیب ایش نینگ رېجه‌سینی آله‌ی-چی؟

- قوش‌بېگیگه سۉزله‌غنیم شونده‌ی ایدی - «آته بېک ایتدی: ایندی بیزنینگ تاشکند خلقی قیپچاقلرنینگ جبر و ظلمی و تدبیرسیز اداره‌سی آستیده یاتیب جوده تۉیدی. باشلب تاشکنددن قیپچاق بلاسینی یۉقاتیش اوچون عزیزبېک و آته‌م باشلیق عصیانگه تیارلندیلر. شو مقصدده مرغیلان آغه‌ینیلرینی هم قیپچاقلرغه قرشی آیاقلندیرماق اوچون مېنی بو یېرگه یوباردیلر. بیز قچانگچه قیپچاقلر قۉل آستیده ایزیله‌میز و بیر هاووچ دله‌تابلرغه باش ایگه‌میز، دېدی. آته بېک نینگ بو سۉزیگه قوتیدار و اکرم حاجیلر قۉشیلیشیب، اونگه بو یۉلده یاردملشمکچی بۉلدیلر. اما مېن بۉلسم بو گپکه قرشی توشیب: سیزلرنینگ بو فکرلرینگیز ینگلیش دیر، بیز اوچ ییل بۉیی جنابِ اۉتب بای قوش‌بېگی نینگ قۉل آستلریده یشب هېچ بیر ظلم کۉرمه‌دیک. شو حالده حکومت اوستیگه اقدامیمز کفرانِ نعمت بۉلور، دېدیم. آته بېک مېنگه قتّیغ سۉزلر ایتدی. پاچّه‌م ایله جیینیم بۉلسه منیم فکریمده ایدیلر، اما اوییمیزگه کېلگن مهمان، دېب اولرگه آچیق قرشیلیک قیلمه‌دیلر. بو مجلسدن کېین مېن بیر نېچه وقت آته بېک و یۉلداشلری نینگ قانلری تۉکیلمه‌سین، دېب بو گپنی ایچیمگه سالیب یوردیم. بیراق تاشکندده عزیزبېک و یوسف بېک حاجیلر عصیانی باشلنغندن سۉنگ، اۉزیم نینگ بو ایشیمنی حکومتیمیز اوچون خیانت بیلیب، قۉرباشی جنابلریگه خبر بېردیم. اۉزیم نینگ صادقانه بو خدمتیم عوضیگه جنابلریدن عاجزانه اۉتینچیم شول که، بو سِرنی سیزلرگه بیلدیرگووچی مېن بۉلغنلیغیمنی اۉزلریدن باشقه کیمرسه بیلمه‌سین، حتا متهملر هم سېزمه‌سینلر» - منه، فقیرنینگ آته بېک‌لرنی عیبلشیم و قرینداشلرنی آقلشیم خلاصه‌سی شوندن عبارت دیر.

- بارک اللّه، - دېدی قۉرباشی، - سیزنینگ بو گپلرینگیز جوده هم اۉرینلیک توشکن، مېن ایشانه‌من کیم، ضیا اکه بیلن رحمت قوتولورلر.

- بونی نیمه‌گه سویه‌نیب ایته‌سیز؟

- سوینچیغینگیز معلوم، - دېدی قۉرباشی، - قوش‌بېگیگه آته بېک ایله قوتیدارنی آسماق فکرینی بېرگن بو سۉز، پاچّه‌نگیز بیلن جیینینگیزنی نوچوک قوتقرمه‌سین.

- پاچّه‌م بیلن جیینیم ایلگریگی سۉراقده قنده‌ی جواب بېرگن ایدیلر، بونی خاطرله‌ی آله‌سیز می؟

- اولرنینگ جوابلری کېچه‌گی سیزنینگ آقله‌شینگیزغه سیره هم قرشی کېلمه‌یدیر. چونکه اولر مجلسده بونده‌ی سۉز بۉلمه‌دی، دېب تاندیلر. بو ایرسه اۉز اویلریگه کېلگن مهمانلرنی رعایه قیلیشلری بۉلیب چیقه‌دیر-ده، ینه ایش سیزنینگ آقله‌شینگیزغه یاپیشیب کېله‌دیر.

حامد تغین بیر ملاحظه‌گه توشکن ایدی. اونینگ بو حالینی کوزه‌تیب تورغن قۉرباشی:

- ایندی آرتیق اۉیله‌منگیز، ملا حامد، - دېدی، - آره‌ده سیز قۉرقلیق هېچ بیر ایش یۉق.

حامد نیمه-دیر ایتمکچی بۉلر ایدی-ده، اۉنغه‌یسیزلنیب تۉختر ایدی. بیر کونی قَیته آغزینی جۉپلب قره‌سه هم ینه سۉزله‌ی آلمه‌دی. قۉرباشی اونینگ بو حالیدن خبر تاپدی:

- گپورینگ، گپورینگ، مونده یات کیشی یۉق.

www.ezgu.org

قۆرباشی نینگ بو سۆزی دلدەسیدە حامد جسارتلندی:

- بو کون حکم مجلسیدە پاچّەم ایلە جیینیم سۆزلریدن ینگلیشیب کېتسەلر نیمە بۆلەدیر؟

- نېگە ینگلیشسینلر، اولر بیلگنلریدن آرتیقنی البتە سۆزلەمسلر. اۆلیم دېگن نرسە کۆز اۆنگیگە کېلیب تۆختەغندن کېین آتە بېکدېک مهمانلر رعایەسی کۆنگیلدن یوویلور، سۆزنینگ تۆغریسینی ایتیشکە مجبور بۆلورلر و ایش هم سیزنینگ عیبلش، آقلشلرینگیز روحیگە کېلیب تۆختر.

حامد ینە هم اۆنگغەیسیزلنیب توشدی، اۆزی نینگ ایچکی سرّیگە شو چاقغچە توشونە آلمەغن قۆرباشیغە لعنتلر اۆقور ایکن:

- عیبلش، آقلش سۆزلریم نینگ روحینی سیز بیر یاقعە قۆیە بېرینگ-دە، ایش نینگ ایچکی تامانینی ملاحظە قیلینگ، قۆرباشی اکە، - دېدی.

خاین ایلە ساتیلغن کۆزلر تۆقنشدیلر-دە، بیر-بیریسیدن معنا آلیشدیلر و آرەگە بیر نېچە دقیقە سۆزسیزلیک، جیمجیتلیک کیردی.

قۆرباشی چیندن هم بو اۆرینگچە حامد نینگ ایچکی سرّیگە مطلع بۆلمەغن، قۆلیغە کیرگن آلتینلرنی هم یالغیز اونینگ قرینداشلری نینگ قوتیلیشلری یۆلیدەگی چاپچقەلر، دېب بیلر ایدی. اما اېندی ایلگری و حاضردە کیسّەگە توشکن آلتینلرنی آتە بېک ایلە قوتیدار نینگ قان بهالری اېکنلیگینی سېزیب وجدانی تۆلقینلنەیازدی و متردد بۆلدی. قۆرباشی نینگ بو حالی حامدنی معلوم ایکّی یۆل اوستیدە قالدیرگن ایدی. بو ایکّی یۆل اوستیدە قالگن حامد سراسیمە ایدی. اۆزینی جهنمگە یوباریش و نجاتکە چیقریش اختیاری قرشیسیدەغی بېک نینگ قۆلیدە ایدی.

اونگە تېز-تېز قرر و حال تیلی بیلن اونگە ینە کۆپ آلتینلر وعدە قیلر ایدی. بو وعدەلرنی حامد نینگ یوزیدن اۆقوغن قۆرباشی - «ایکّی کیشی نینگ خون بهالری!» قیچقیرماققە بۆلگن وجدان صداسینی اېشیتیب اۆلتورمەدی:

- اېندی بونگە قرشی قندەی یۆللر کۆزلەیسیز؟

حامد اۆزی نینگ نجات تامانیغە آغیشقنینی سېزیب اېنتیکدی:

- قوش‌بېگیگە قیلغن عیبلش، آقلش یۆللریمنی پاچّەم ایلە جیینیمگە توشوندیریش کېرەک، دېب اۆیلەیمن.

- توشوندیرسک، تغین یخشی.

- رحمت، بېک اکە، اونداغ بۆلسە وقت قاچیرمسدن اولرنینگ یانلریغە توشیب، تا حکم وقتیغچە اوقدیرە آلەسیز می؟

- ممکن، اۆزینگیز توشسنگیز ینە یخشی.

حامد باشینی چەیقەدی:

- آتە بېک ایلە قوتیدارلرنینگ‌گینە اېمس، حتا پاچّەم ایلە جیینیم نینگ هم منیم بو ایشلردە اشتراکیم بارلیغینی بیلمسلیکلری کېرەک دیر.

- معقول. اما بوندە سیزنینگ مقصدینگیزغە قرشی بیر گپ بار کیم، حکم چاغیدە قوش‌بېگی سیزنی یۆقلەسە نیمە بۆلەدیر؟ بو تقدیردە اولر سیزنینگ بو ایشنی عاملی بۆلغن‌لیغینگیزنی بیلمسلر می؟

مسألە نینگ بو تامانی هم حامد اوچون یامان ایدی. فرشتەدېک صاف حالدە قالماقچی بۆلغن حامد نینگ بو حال سرّینی آچر، یوزیدەگی نقابینی آلیشغە، رقیبلر ایلە یوزمە-یوز کېلیشکە مجبور اېتر ایدی:

- حکم مجلسیدە بۆلمسلیغیمنی عهدەنگیزگە آلالمەیسیز می؟

- عهدەگە آلماق قیین، - دېب باش چەیقەدی قۆرباشی، - اما بو بیر احتمال‌گینە دیر، چونکە، قوش‌بېگی نینگ بیر نرسەگە قرار بېرگچ، آرتیق تېکشیریب اۆلتورەدیرگن عادتی یۆق دیر.

حامد اوزاق اۆیلب تورمەدی، یوزیدەگی ساووق بیر اۆزگریش ایچیدە:

www.ezgu.org

- میلی، بشرطی یوزلشماققه تۉغری کېلگنده هم مېن حاضر، - دېدی، شوندن سۉنگ اجره‌لیشدیلر.

۱۹. حکمنامه

اۉتکیر، قانسیره‌غن خنجرینی بېلیگه آسیب، آی‌بالته‌سینی کۉترگن جلاّد قوش‌بېگی نینگ حکمیگه منتظر اېدی. قوش‌بېگی نینگ اۉنگ تامانیده قۉرباشیدن تارتیب شهر اعیانلری، قرشیسیده آته بېک، قوتیدار، ضیا شاهیچی و اونینگ اۉغلی رحمت - گناهکارلر و اولرنینگ آرقه‌سیده محافظ ییگیتلر.

آته بېک بیلن قوتیدار نینگ گناهلری اولوغ بۉلغنلیقدن قۉللریده کیشن، ضیا اکه بیلن رحمت نینگ قۉللریده بو نرسه یۉق اېدی. قوتیدار نینگ یوزیگه اۉلیک توسی کیرگن، آته بېک بۉلسه گرنگسیگن قیافته. اناویلر اۉزلرینی بیر مونچه تېتیک توتماقده اېدیلر.

قوش‌بېگی اۉزی نینگ یازیلیب قۉییلگن حکمنامه‌سینی قۉلیغه آلیب اۉقیشغه حاضرلندی.

همه تیپ-تینچ، یېرگه قره‌غن اېدی:

«مېن کیم مرغیلان حاکمی اۉتب بای قوش‌بېگی اۉز حکمیمنی خاقان ابن خاقان جنابِ عالي خدایارخان اسمی شریفلریدن اېشیتدیره‌من...»

خدایار اسمینی اېشیتکوچی اعیان اونینگ تعظیمی اوچون اۉرینلریدن توریب ینه اۉلتوردیلر.

قوش‌بېگی حکمینی اۉقودی: «اعتمادلیک بیر کیشی نینگ شهادتیگه بناءً تاشکندلیک یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی - آته بېک، بو کونده خانیمیزغه قرشی باش کۉترگن عزیز پروانه‌چی و اۉز آته‌سی نینگ وکالتلری بیلن مرغیلان کېلیب، بو یېرده‌گی فقرالرنی هم خان جنابیغه قرشی آیاقلندیرماقچی بۉلغن آته بېک نینگ بو حرکتی علوالامر بۉلغن جنابگه باغیلیق بۉلیب، اونی، یعنی آته بېک یوسف بېک حاجی اۉغلینی اۉلیم جزاسی بیلن جزالش تقاضا اېته‌دیر. ایکّینچی، آته بېک‌که یۉلده کۉمکچی بۉلیب یورگن مرغیلان فقراسی میزراکریم قوتیدار هم شو جزاگه سزاوار توتیله‌دیر. ضیا شاهیچی بیلن اۉغلی رحمت بو باغیلیقدن خبردار بۉله‌توریب، وقتیده حکومتکه معلوم قیلمه‌غنلری اوچون بیر ییلدن زندان جزاسیگه محکوم بۉلورلر!»

- حقسیز جزا، - دېب آته بېک کولیمسیره‌ب قۉیدی... قوتیدار بۉلسه چین اۉلیک توسیگه کیرگن اېدی.

ضیا اکه بیلن اۉغلی زندانغه جۉنه‌تیلدیلر و آته بېک بیلن قوتیدار جلاّد قۉلیغه تاپشیریلدیلرده، شونینگ ایله حکم مجلسی تمام بۉلدی.

آره‌دن اۉن دقیقه چمه‌سی فرصت کېچکن اېدی، قوش‌بېگی نینگ اعیانگه سۉزلب اۉلتورگن حکایه‌سینی تېزراق بیتیشینی کوتمکده بۉلگن قۉرباشی نهایت چیدالمه‌ی اۉرنیدن توردی و:

- دار آستیغه باریب حکم اجراسی وقتیده حاضر توریشیمغه اجازه‌لری بۉله‌دیر می؟ - دېب سۉره‌دی. اول بو سۉزنی توگتر-توگتمس اۉرده قراوولی پیرمت کۉرینڈی-ده، قوش‌بېگیگه قولّوق قیلدی:

- بیر خاتین کیشی عرضیم بار دېیدیر، کیرسین می؟

قوش‌بېگی قۉرباشیغه رخصت اشاره‌سینی بېریب، پیرمت‌که دېدی:

- کیرسین.

اۉخشه‌مه‌غن یېرده بیر خاتین نینگ عرضگه کېلیشی قۉرباشی نینگ کۉنگلیگه شبهه سالدی.

مجهوله خاتین نینگ قنده‌ی عرضی بۉلغن‌لیغینی بیلیب کېتیشکه تیله‌سه هم قوش‌بېگیدن رخصت آلیب قۉیغنی اوچون محکمه‌دن چیقیشگه مجبور اېدی. قۉرباشی محکمه اېشیگیدن دهلیزگه چیقر اېکن، اېسکی گینه پرنجیگه اۉره‌لغن بیر خاتین قوش‌بېگی

www.ezgu.org

تۆغریسیغه تۆختب، بوکیلیب تعظیم قیلدی. خاتینده هیجان و ﺍېنتیکیش حالتلری بار ﺍېدی. شونینگ اوچون قۆرباشی نینگ بایه‌غی شبهه‌سی ینه کوچه‌یدی، قوش‌بېگی نینگ کۆزیدن یۆقالیب توریش مقصدیده اۆزینی اېشیک نینگ آرقه‌سیگه آلیب کېتمه‌ی تۆخته‌دی.

خاتین شاشیلیب کوشینی یېشدی-ده، اېشیک آستیده نیمه‌نی-دیر پرنجی ایچیدن آختریندی. خاتین نینگ بو حرکتیگه توشونالمه‌ی عجبلنگن قوش‌بېگی:

- ایچکریگه کیریب عرضینگیزنی سۆزلنگ، آپه، - دېدی.

خاتین ایچکریگه کیردی و قوش‌بېگی آلدیغه باریب اونگه نیمه-دیر بېردی-ده، آرقه‌سیغه قَیتیب اېشیک یانیغه کېلیب توردی. خاتین نینگ بېریب کېتکن نرسه‌سی اوچ، تۆرت بوکلنگن بیر کاغذ اېدی. قوش‌بېگی سېکین-سېکین کاغذ تخترینی آچه باشله‌دی...

- خدا رضاسی اوچون تېزراق. یۆقسه... ایکّی گناهسیزنینگ قانلریغه باترسیز!

خاتین نینگ بو سۆزیدن اعیان بیر-بیرلریگه قره‌شدیلر. قوش‌بېگی تېز-تېز کاغذ تخلرینی آچیب بیتیردی و یۆغان قلم بیلن یازیلگن اوزون بیر مکتوبنی اۆقوماققه آلدی.

مکتوبنی اۆقوب چیقیش اوزاققه چۆزیلغنلیقدن نهایتده طاقتسیزلشگن اېدی. آخرده قوش‌بېگی مکتوب نینگ سۆنگراغیغه کېلیب تۆخته‌دی-ده، چقیردی:

- پیرمت، پیرمت!

پیرمت یوگوریب کیردی.

- لبیک، تقصیر!

قوش‌بېگی نینگ تاوشیده شو چاقغچه اېشیتیلمه‌گن بیر حالت بار اېدی:

- درّو حلیگی آسیلیش اوچون یوباریلغن گناهکارلرنینگ آرقه‌سیدن آت بیلن یوگیر!

دار آستیدن بۆلسه هم قَیتریب کېل! بوییروغیمنی قۆرباشیغه ایتسنگ اونر!

پیرمت قوللیق قیلیب دهلیز تامانغه قره‌دی:

- قۆرباشی هم شو یېرده‌لر، - دېدی.

- چقیر!

دهلیزدن قۆرباشی کیریب قوللیق قیلدی.

- خدمت، تقصیر.

- یخشی، سیز کېتمه‌گن اېکنسیز، - دېدی قوش‌بېگی، - پیرمت بیلن باریب، درحال بایه‌غی گناهکارلرنی قَیتریب کېلینگیز.

شبهه‌سینی بېکارگه بۆلمه‌غنینی سېزگن قۆرباشی یانیده تیک تورغوچی خاتینغه قره‌ب آلدی:

- سبب، تقصیر؟

- سببینی سوریشتیره‌دیگن وقت اېمس، چاپ دېدیم، چاپ!

قۆرباشی قوللیق قیلیب پیرمت بیلن چیقدی. اونینگ کېیندن قوش‌بېگی «پدر لعنت» دېب سۆکینیب اعیانلرگه قره‌دی. اېندی خاتین نینگ هیجانی بیر آز باسیله توشکن اېدی. قوش‌بېگی قۆلیده‌غی خطنی ینه اۆقوشغه توتیندی. اعیانِ شهر بونچه‌لیک ایشکه یره‌گن قوش‌بېگی نینگ قۆلیده‌گی مکتوبگه و اونی کېلتیرگوچی خاتینگه قره‌شماقده اېدیلر.

قوش‌بېگی مکتوبنی ایکّینچی مرتبه اۆقوب چیقیب خاتینگه قره‌دی:

- اۆلتورینگیز، سینگلیم، - دېدی.

www.ezgu.org

خاتین اۏلتیرمکچی بۏلغن ایدی پرنجی ایچیدن اونینگ اطلس کۏیلکلری و نفیس آق قۏللری کۏرینیب کېتدی. قوش‌بېگی یېر آستیدن خاتیننی کوزه‌تدی-ده، قۏلیده‌غی مکتوب نینگ آرقه، اۏنگینی تېکشیریب قره‌دی. مکتوب انچه‌گینه اورینغن، کاغذی شلاقلنغن ایدی. سۏنگره خاتیندن سۏره‌دی:

- قوتیدار بیلن آته بېک نینگ کیمی بۏله‌سیز، سینگلیم؟

- قوتیدار نینگ قیزی، آته بېک نینگ خاتینی.

بو سۏزنی اېشیتکوچی اعیان بیر-بیرلریگه قره‌شیب قۏیدیلر.

- بونی نېگه ایلگریراق آلیب کېلمه‌دینگیز؟

قوش‌بېگی نینگ بو سوالیدن کوموش بی‌بی قۏرقونچ بیر معنانی آنگله‌دی. گۏیا «ایش اۏتکن سۏنگ کېلیبسن» دېگندېک توشونگن ایدی. شونینگ اوچون اول تیتراق بیر آواز بیلن سۏره‌دی:

- اېندی یره‌مه‌یدی می؟

- یۏق، یۏق، قیزیم، - دېدی قوش‌بېگی، - مېن نېگه کېچه و اۏتکن کونلرده آلیب کېلمه‌دینگیز دېمکچیمن.

کوموش بی‌بی بیر اېنتیکیب قۏیدی و اۏزینی تۏخته‌تیب:

- اۏزیم هم بو مکتوبنی شو بوکون کۏردیم، - دېدی.

- مکتوبنی ایلگری کۏرمه‌گن اېدینگیز می؟

- کۏرمه‌گن اېدیم.

- مکتوب قه‌یېرده اېکن؟

- اونینگ اېسکی کمزولی نینگ چۏنته‌گیده اېکن.

شو گپدن کېین قوش‌بېگی مکتوبنی اۏزیگه یقین اۏلتورغن عظیم پانصد باشیغه اوزه‌تدی:

- سیز هم اۏقوب کۏرینگ‌-چی، پانصد، - دېدی و کوموش‌دن سۏره‌دی، - اۏقوغن میسیز؟

- اۏقوغنمن.

- اېرینگیز نینگ حکومتکه قرشی حرکتینی ایلگری هم بیلر اېدینگیز می؟

- قنه‌قه حرکتینی؟

- مثلاً، بیز آته‌نگیز بیلن اېرینگیزنی نیمه اوچون آسماقچی بۏلدیق؟

- حقسیز، گناهسیز!

- بو مکتوب بیلن اېرینگیزنی اۏلیمدن قوتیله آلیشینی سیزگه کیم ایتدی؟

- اۏزیم بیلدیم.

- بۏلمه‌سه ایلگریدن اېرینگیز نینگ اۏشه حرکتینی هم بیلر اېکنسیز-ده؟

- یۏق، تقصیر، - دېدی کوموش. قوش‌بېگی نینگ مقصدیغه اېندی توشونیب آلگن اېدی، - مېن آنه‌م بیلن تا شو کونگچه اولرنینگ نیمه گناه بیلن قملغنلرینی بیله‌لمه‌ی حسرتده اېدیک. فقط بو کون کیشیلرنینگ آغزیدن اېشیتیب بیلدیک که، سیز اونی تاشکنددن عصیان چیقرغه‌لی کېلگوچی، دېب گناهکار قیلور اېکنسیز. آنه‌م بیلن منیم بختیمگه کوتمه‌گن جایدن معجزه‌دېک بو مکتوب تاپیلدی-ده، مېن خدمتینگیزگه یوگیردیم... - کوموش سۏزینی توگته آلمه‌دی، چاپیشیدن هلاّسله‌گن پیرمت دهلیزدن کۏرینیب، بېک‌که قولّوق قیلدی:

- دار یانیدن قَیتیشدیلر!

www.ezgu.org

کوموش بی‌بی سچره‌ب پیرمت نینگ یوزیگه قره‌دی و اوزاق تین آلیب قۉیدی. شو چاقغچه خط اۉقوب اۉلتورگن پانصدباشی مکتوبدن یخشی اثرلنگن ایدی. مکتوبنی یانیده‌غیغه بیرر ایکن، قوش‌بیگیگه دیدی:

- بو خط تاشکندلیک یوسف بیک تۉغریسیده‌گی فکریمیزنی تمام اۉزگرته‌دیر، تقصیر!

اونینگ عزیزبیک تامانلیق بیر کیشی ایکنلیگی فرغانه نینگ هر بیر خاص و عامی آغزیده نقل قیلینسه هم اما هیچ بیر کیمسه اونینگ ایچیگه کیریب چیقمه‌گندیر. هر کیم نینگ کۉنگلیده‌گینی یالغیز بیر خدادن باشقه کیم بیلسین!

«یاو قاچسه باتیر کۉپه‌یر» قبیلیدن شو چاقغچه لام دیمه‌ی اۉلتورگن شهر اعیانلری هم مسأله‌نی آنگلب، سۉزگه اره‌لشه کیتدیلر:

- خدا حقنی ناحق قیلمه‌دی، بیچاره یاش ییگیت نینگ حقسیزگه قانی تۉکیلمه‌دی.

- قوتیداردیک قۉی مزاج بیر آدم نینگ بونده‌ی زۉر ایشکه آره‌لشقنلیغیگه عقل هم باور قیلمس ایدی.

گۉیا بو سۉزلر کوموش بی‌بی نینگ اۉچکن چراغینی قیته‌دن یاقرلر، امید آسمانی نینگ یۉقالیب، یشیرینیب کیتکن یولدوزلری ینه قیته‌دن اۉز اۉرینلریگه کیلیب قۉنغندیک بۉلورلر، اونینگ کۉز اۉنگیده جای آلگن قاره‌لیقلر شو یاقیله باشله‌غن نجات شمعلری پرتَوی بیلن اۉز-اۉزلریدن یۉقالغندیک کۉرینرلر ایدی.

دهلیز ایشیگی آستیده بیر دورکوم آیاق تاووشلری ایشیتیلیب قۉرباشی کۉریندی.

- کیلیشدیلر، تقصیر، کیرسینلر می؟

قوش‌بیگی جواب بیریش اۉرنیگه مکتوبنی آلیب کۉرپچه آستیغه یشیردی و کوموش بی‌بی‌نی تنبیه‌له‌دی: «مجلسده منیم رخصتیمدن باشقه سۉزله‌شینگیز آته‌نگیز بیلن ایرینگیزنینگ اۉلیملرینی تیله‌شینگیزدیر، توشوندینگیز می؟» کوموش قبول افاده‌سینی بیرگندن سۉنگ قوش‌بیگی دهلیزده قره‌ب تورغن قۉرباشیغه «کیرسینلر» دیدی.

کوموش بی‌بی اولرنی بایه یۉل اوستیده، ییگیتلر آره‌سیده کۉرگن بۉلسه هم بیراق دهشت ایچیده فقط اۉرده‌گه قره‌ب یوگیره بیرگن ایدی. ایندی «کیرسینلر» جمله‌سینی ایشیتگچ، یوره‌گی آرتیقچه شاپیرینیب کیتدی، اونینگ استقبالیغه توریشنی و بۉیینیغه آسیلیب ییغلشنی تیله‌سه-ده، قرشیسیده‌گی «آله‌بۉجیلر» بونگه مانع ایدیلر. شو وقت ییگیتلر آلدیده، قۉللریده کیشن بۉلغنی حالده آته بیک بیلن قوتیدار کیردیلر.

- ییگیتلر، سیز چیقینگیز! قۉرباشی، سیز کیشنلرنی ییشینگیز! - دیب بویوردی قوش‌بیگی.

اۉزی نینگ موندن کیینگی کۉرگولیکلرینی فاجعه‌لر وادیسیده کۉرگن قۉرباشی باشلب کیشن کلیدینی قوتیدار قۉلیغه سالدی. کلیدنی بورر ایکن، اونینگ قۉلی دیر-دیر قلتیره‌ماقده ایدی. حامد نینگ نامعلوم بیر غرضی یۉلیده قربان قیلینه‌یازغن و بو غرضده اۉزی نینگ هم اشتراکی نینگ بارلیغیغه قایل بۉلغن قۉرباشی ایشنی بو ینگلیغ عکسله‌نیشیدن سِرینینگ آچیلغنینی مقرر بیلیب، اۉزینی شو ساعت جلّاد قۉلیغه تاپشیریلیشینی انیق کوتمکده ایدی. مینگ بلا بیلن قوتیدار قۉلینی بۉشه‌تیب، گل آته بیک‌که ییتدی. آته بیک قۉللرینی بۉشتغوچی قۉرباشی نینگ بونچه‌لیک تیتره‌ب، قلتیره‌شیدن اۉز رقیبلریدن بیرته‌سی شو کیشی بۉلغنینی اۉیله‌دی. گرچه اۉزی نینگ نجاتی حلی قارانغو ایرسه-ده، قۉرباشینی بیر سینب کۉریش اوچون همه کوچینی ایکّی کۉزیگه ییغدی-ده، اونگه قره‌دی.

فوق العاده دهشت کسب ایتکن اونینگ کۉزلری قرشیسیده قۉرباشی نینگ گناهکار کۉزلری چیده‌ی آلمه‌دیلر-ده، ییرگه باقدیلر، آته بیک نینگ بو سینشی اۉز فکری نینگ تۉغری بۉلیشی بیلن نتیجه‌لندی.

قوش‌بیگی نینگ بویروغی بیلن ایکّی گناهکار تیز بوکیب اۉلتوردیلر. قۉرباشی هم تۉربه‌سینی یۉقاتقن گدایدیک قوش‌بیگی نینگ چپ یانیغه، کوموش بی‌بی نینگ یوقاریسیغه باریب اۉلتوردی. آته بیک و قوتیدار نینگ کۉزلری کوموش بی‌بی‌گه توشکن بۉلسه هم اۉز قیغولری بیلن بۉلیب اونگه التفات قیلمه‌غنلر، حاکم محکمه‌سیده پرنجیلیک خاتین نینگ نیمه قیلیب یورگنلیغیده‌گی فوق العاده‌لیک هم ایسلریگه کیلمه‌گن ایدی. دار آستیدن قَیتیش سرّی، قۉلدن کیشنلرنی آلینیش سببی اولرنی جوده شاشیرغن، شونینگ

www.ezgu.org

اوچون قوش‌بېگی نینگ آغزیغه قره‌غن ایدیلر. قوش‌بېگی بۉلسه نېگه-دیر اوزاق اۉیلب اۉلتورر، تېزده گپ آچمس ایدی. بو حالده بوتون مجلس اهلی قبضیتده، قیرق قولاق بۉلیب اونینگ آغزیغه تیکیلگن ایدیلر. اما بو حالگه قۉرباشی جان و دلدن طرفدار، شو حالده بیر نېچه کونلب ایمس، ییللب سۉزسیز قالیشنی تیلر ایدی.

- آته بېک، - دېدی قوش‌بېگی سۉز باشلب، - قۉلغه آلینغن کونینگیز مېنگه اۉزینگیز بیلن آته‌نگیز نینگ قنده‌ی کیشیلر بۉلغنینگیزنی، یعنی مسلکینگیزنی سۉزله‌غن ایدینگیز. اما بیز اۉشل سۉزلرینگیزگه دلیل و اثباتسیز ایشانه آلمه‌یمیز. سیزنی دار آستیدن قَیتریب کېلیشیمیز هم اۉشل دعوانیگیزگه بیرر اثباتینگیز بار می یا که قوروق بیر گپ می، دېب حکم نینگ اجراسینی بیر آز فرصتکه تۉخته‌تیش دیر. اېندی سیز اۉشل دعوانگیزنی اثبات قیله آله‌سیز می؟

- اۉشل کونگی منیم سۉزله‌غنلریم، آته‌م بیلن منیم ایچکی سِرلریمیز ایدی، - دېدی بېک، - البته بونگه گواه و اثبات تاپیش قیین دیر. اگر-ده آته‌م کېلیب منیم سۉزیمنی قوّتله‌غنده هم برییر سیز، اۉغلینی قوتقزیش اوچون سۉزله‌یدیر، دېر ایدینگیز-ده، اغواگرلرنینگ گپیگه ایشانیب اۉز حکمینگیزنی قیله بېرر ایدینگیز.

یشیندېک سۉققن اونینگ بو سۉزلریدن قوش‌بېگی اۉزینی ارنگ تۉختتدی:

- دېمک، اۉشه سۉزلرینگیزنی اثبات قیلیش اوچون حجتینگیز یۉق؟

- یۉق... اثبات اوچون وجدانیمدن باشقه شاهدیم یۉق.

- یقین آره‌ده تاشکنددن بیرر نرسه آلغن میدینگیز؟

- یعنی نیمه؟

- مثلاً خط.

آته بېک کۉب اۉیله‌ی آلمه‌دی، بوتون بارلیغی بیلن حرکت قیلیب قیچقیردی:

- آلدیم، آلدیم! اثباتیم هم بار!

اعیانِ شهر اونینگ بو حالیگه چیده‌ب تورالمه‌ی کۉزلریگه یاش آلدیلر.

آته بېک ینه دېدی:

- آدم قۉشسنگیز مېن کېلتیره‌ی گواهیمنی!

- تینچلنینگیز، آته بېک، - دېدی قوش‌بېگی، آته بېک بیر آز اۉزینی ییغیب آلغندن کېین سۉره‌دی، - نیمه آلغن ایدینگیز؟

- مکتوب.

- کیمدن؟

- آته‌مدن.

- قچان؟

- تاشکندده عصیان باشلنیش آلدیدن.

- اوندن کېین-چی؟

- آلمه‌دیم.

- آته‌نگیز اۉشه خطیده نیمه‌لردن بحث قیلر ایدی؟

- توشونمه‌گن تاشکند خلقینی عزیزبېک نینگ مکریگه اوچکنیدن، اېنگ آخرده... - اثرلنیب تۉختب آلدی، - منیم شو حالگه توشماغیمنی کرامت قیلیدن سۉزلب، مېنگه بیر مونچه نصیحتلر هم قیلگن ایدی.

www.ezgu.org

آته بېک نینگ بو سۆزیدن کېین پانصدباشی - «اېندی بۆلر» دېگندېک قیلیب قوش‌بېگیگه قره‌دی. قۆرباشی اېرسه آته بېک نینگ اوستیده حلی بونچه‌لیک تېرگشلر بارلیغی اوچون اۆزینی بیر آز تۆختەتیب قالدی. قوش‌بېگی کۆرپچه آستیدن خطنی آلیب آته بېک‌که کۆرستدی.

- بو قنه‌قه مکتوب، تنییسیز می؟

آته بېک کۆرگوچی کۆزلریگه ایشانمه‌غندېک:

- تنییمن، - دېدی، - تعریفینی سیزگه سۆزله‌غنیم، آته‌م مکتوبی! تعجب، بونی سیزگه کیم کېلتیردی، تقصیر؟

قوش‌بېگی یېنگیل‌گینه ایلجه‌ییب کوموش بی‌بی‌گه اشارت قیلدی:

- نجات فرشته‌سی، - دېدی. قوتیدار بیلن بېک یلت اېتیب کوموش‌که قره‌دیلر. اېندی کوموش آرتیق چیده‌ب تورالمه‌دی:

- آته جان، مېن قیزینگیز!

آته بېک نینگ قولاغیغه اېشیتیلگن بو تاووش اونینگ یوره‌گینی اینگیچگه ییریگه باریب تېککن اېدی. اېسینی یۆقاتیب تورغن قه‌یین آته‌سیغه قره‌مه‌ی:

- سیز می، کوموش می؟ - دېب سۆره‌دی.

- مېن، مېن!

بو سوال-جواب ایله ایکّی وجودنینگ همه حسرتلری، الملری بیر-بیرلریگه آنگله‌شیلغن، ایکّی تاووش نینگ بیر-بیریسیگه کېلیب قۆشیلیشیدن ایکّیسیگه هم تیل بیلن آنگله‌تیب بۆلمسلیق بیر حال یوز بېرگن اېدی.

- بو سېن می، قیزیم؟

- مېن، آته جان!

بو اۆرینگچه باشقه بیر ملاحظه‌ده اۆلتورگن قوش‌بېگی اولرنینگ سۆزلرینی بۆلیب، آته بېک‌دن سۆره‌دی:

- قولینگیز حسنعلی‌نی نېگه شو کونگچه تاپیب بۆلمه‌دی؟

- قملغن کونیمدن بېریگه اوندن خبریم یۆق، تقصیر، - دېدی-ده، آته بېک کوموش‌که قره‌دی.

- بو کون اۆن ایکّی کون، حسنعلی آته تاشکند کېتمیشدیر، شوندن بېری اوندن درَک بۆلمه‌دی، - دېدی کوموش.

- تاشکند کېتیشکه اونی نیمه مجبور قیلدی؟ - دېب اۆرینسیز بیر سوال بېرگن اېدی قوش‌بېگی، کوموش بی‌بی اونینگ نیمه اوچون کېتکنلیگینی ایتیب قناعتلنتیردی.

مسأله ینه خط اوستیگه اۆتیب، آته بېک قوش‌بېگیدن سۆره‌دی:

- قۆلینگیزده‌غی مکتوب بیلن احتمال بیز آقلنغن چیقرمیز؟ - قوش‌بېگیدن تصدیق اشاره‌سینی آلیب دوام اېتدی. - حاضر بیز سیزنینگ عدالتلیک حکمینگیزدن بیر نرسه‌نی سۆره‌یمیز: اول شولدور کیم، بیزنینگ تۆغریمیزده یامان مقصد بیلن سیزگه چقیمچیلیق قیلغوچی اغواگر و غرضگۆلر بو مجلسکه حاضرلنسینلرده، اۆزلری نینگ مشعوم کشفلرینی و یا کۆرگن-اېشیتکنلرینی اثبات قیلیب بیزنی قَیته باشدن دار آستیغه یوبارسینلر. بالعکس اثبات قیلالمس اېکنلر، بیزگه قزیغن چوقورلریغه اۆزلری ییقیتیلسینلر! عدالتینگیزدن بیزنینگ طلبیمیز شول! - دېدی و قۆرباشیغه قره‌دی. اونینگ یوزیده قۆرقیش و اضطراب علامتلری کۆردی.

- طلبینگیز اۆرینلیک، - دېدی قوش‌بېگی، - اما خصمینگیزنی بو مجلسکه حاضرلش اوچون وقتیمیز آزدیر و لېکن بو کون اونی قۆلغه آلرمیز و بیریسی کون بېشاوینگیزنی بیر یېرگه جمعلب اۆز حکمیمیزنی بېررمیز، - دېدی. کوموش بی‌بی‌گه یوزینی اۆگیردی. - قیزیم، سیزنینگ بونچه‌لیک ذکاوت و جسارتینگیزگه آته‌نگیز بیلن اېرینگیز هر قنچه تشکر ایتسه‌لر و اۆزلری نینگ موندن سۆنگغی عمرلرینی

www.ezgu.org

سیزنینگ بخشیشینگیز، دېب بیلسه‌لر ارزیر. مېن هم سیزنینگ بو خدمتینگیز عوضیگه اېرینگیز بیلن آته‌نگیزنی حاضردن باشلب آزاد قیلدیم. اما آته بېک ایش بیر طرفلیک بۉلغونچه اۉزی نینگ قاچمسلیغی اوچون کفیل بېریشکه مجبور دیر.

همه مال و ملکی بیلن قوتیدار آته بېک که کفیل بۉلدی و قوش‌بېگی نینگ حقیغه دعا قیلیب، اوچاولری محکمه‌دن بیرگه‌لشیب چیقدیلر.

- ضیا اکه بیلن اۉغلی رحمت‌نی بۉشه‌تینگیز، سۉنگره اناوینی قۉلغه آلینگیز! - دېگن امرنی آلیب، قۉرباشی هم سیلجیدی. شونینگ ایله بو کونگی حکم مجلسی تمام بۉلیب، شهر اعیانلری تعجب ایچیده ترقه‌له باشله‌دیلر.

۲۰. استقلال دردی

بیتمیش کونلیک بیر محاصره‌دن کېین اوچ مینگ سپاهنی بیر یریم مینگگه توشوریب، بیر یریم مینگ سپاهنی تاشکند قۉرغانلری آستیده قربان بېریب، نار محمد قوش‌بېگی قوروق قَیتیشغه مجبور بۉلدی.

بو بېتمیش کونلیک قمل وقتیده عزیزبېک نینگ صادق فقرالری بۉلغن تاشکندلیکلر ازته‌دل اونگه خدمت قیلیب، جانبازلیق کۉرسه‌تیب، نهایت قیپچاقلرنی امیدسیز قۉقان‌غه قَیتریشغه نایل بۉلدیلر. نایل بۉلدیلر، اما اۉزلری هم یخشی‌غینه بۉلیب قالدیلر.

بېتمیش کونلیک بیر قمل، بېتمیش کونلیک چېتدن و اېنگ آزی قیشلاقلردن مناسبتنی اوزیب توریش، البته تاشکندنی بۉلدیریب قۉیغن اېدی. بو بېتمیش کونلیک بیر قمل تاشکند نینگ حلی ییغیشتیریب کیره آلمه‌غن دانلرینی، اېکینلرینی یاو قۉلیده قالدیردی.

سودا ایشلری بوتونله‌ی تۉختب، سوداگرلر زۉر فلاکتکه اوچره‌دیلر. کاسب، فقیر خلق نینگ حالی جوده یامان اېدی: نانسیز، دانسیز، کییمسیز، سووسیز، علی‌الهذاالقیاسسیز بۉلیب اېنگ آخرگی چېککه یېتکنده‌گینه قمل بلاسیدن «یلتیره‌سین، قلتیره‌سین» مظفریت بیلن قوتیلدیلر. خلق اۉزی نینگ بو بېتمیش کون ایچیده تارتقن مشقت و عذابلرینی قیپچاقلر اوستیدن چلغن غلبه‌سی بیلن بیر درجه یوودی-ده، کسبیگه، اېکین-تیکینیگه اورنیب کۉریشنی اۉیله‌دی، تۉغریسی اۉیله‌ی هم آلمه‌دی...

عزیزبېک، موندن کېینگی تاشکند نینگ مستقل حکمداری عزیزبېک! قیپچاقلرغه چلغن غلبه‌سی اوچون اول تېریسیگه سیغمه‌یدیر... اول اېندی «قیپچاقلر تاشکندنی آلیب قالسه‌لر...» دېگن مدهش خوفدن قوتیلغن، اول اېندی تاشکند و اطرافی نینگ خانی، خاقانی! اېندی دوخوابه و اطلسلر اوستیده‌گینه اۉلتورماققه قناعتلنمه‌ی اۉز شأنیگه، اۉز قدرتیگه موافق تاجلر، تختلر یسه‌ماقچی. اۉزی نینگ اېسکی محرمیگه کۉنگلی تۉلمه‌ی باشقه بیر اۉیینچی، اشوله‌چی، حسن‌دار بیر محرم تاپماقچی و اۉزی نینگ بو مشهور محرمی بیلن بیر یوزیگه (تورکستان و بخاراگه) دانگ، شهرت چیقرماقچی!

عزیزبېک اېندی جوده خاطرجمع اېدی. قیپچاقلرنینگ قیته‌دن تاشکند اوستیگه کېلیشلرینی احتمال هم توتمس اېدی. چونکه اۉزی نینگ قیپچاقلرغه بېرگن ضربه‌سینی اولرگه یوز ییلسیز اۉنگغه‌لیش بېرمس، دېب بیلر اېدی.

همه ایش جاییده، لېکن بیر نرسه‌گینه کۉنگیل نینگ اینگیچگه یېرینی جراحتله‌یدیر. عزیزبېک کۉزیگه حاضر یاروغ دنیا قارانغو، بو قارانغولیق ایچیده بایه‌غی شیرین خَیاللر، ایشله‌تیله‌دیرگن تاج و تختلر و باشقه‌لر کۉرینمه‌ی قاله‌دیرلر: بېتمیش کونلیک قیپچاق اوروشی مینگ تورلیک یۉللر بیلن ییغیلغن خزینه‌نی برباد بېرگن، خزینه قیپچاقلر اوستیدن غلبه و استقلال مستلیکلری یۉلیده قوریغن، فقرا نینگ جان آتیب، قیپچاقلرنی قیریب یۉغگنلری اوچون انعاملرگه، احسانلرگه و آزیق-طعاملرغه قربان قیلینغن.

منه شو اېدی عزیزبېک نینگ کۉز اۉنگلرینی قارانغولته‌دیرغن جراحت!

بو ایش نینگ کېنگشیگه اېمس، بېریلگن قرارنی عملگه آشیریب بېریشلیک اوچون یوسف‌وبېک حاجیگه ییگیت یوباریب، حاضر اونی تۉرت کۉز بیلن کوتیب اۉلتورر اېدی. نهایت یریم ساعتلیک بیر کوتیشدن سۉنگ یوسف بېک حاجی اېشیک آستیدن

www.ezgu.org

کۉریندی. عزیزبېک عادتي قرشیلش یانیغه بیر نوازش هم علاوه قیلیب، حاجیگه یوقاریدن جای کۉرستدی. بو فوق العاده نوازش سببینی اۉیله‌ماققه حاجی نینگ وقتی یۉق، چونکه اۉزی نینگ قیغوسی اۉیلشقه، فکرلشقه یېترلیک دیر. کۉزی نینگ آق و قاره‌سی بۉلغن آته بېک نینگ حالی نیمه کېچتی، قارانغی زندانلرده، رطوبتلیک، زخ یېر آستلریده آچلیکدن، تشنه‌لیکدن، ساووقلیکدن عزیز کۉکره‌گینی یېرگه بېریب جان بېردی میکین؟ - ظالم بېکلر، قانخۉر حاکملر، رحمسیز جلاّدلر، مشعوم دارلر و قۉرقاق خلقلر آره‌سیده کېکسه آته‌سینی، مشتِ‌پر آنه‌سینی کۉرالمه‌ی دنیادن کېتدی میکین؟

- منه شونده‌ی مینگ تورلیک وسوسه‌لر ایچیده قرشیسیده‌غی عزیزبېکنی هم اونوتماقده ایدی. عزیزبېک بۉلسه «جواهر قده‌لغن تاجلر، آلتین تختلر، نازنین پریوشلر، دانغدار محرملر» حقیده‌غینه اۉیلر ایدی.

- حاجی، - دېدی عزیزبېک سۉز آچیب، - منیم سیزنی اۉرده‌غه چقیرغنیم سببینی البته بیلمه‌گندیرسیز؟

یوسف بېک حاجی خَیالیدن کۉز آچدی:

- تقصیر... چقیریشینگیز البته فقرانینگ تینچلیغی، رعایا نینگ راحتی، حکومت نینگ برقرار تورماغی اوچون دیر.

حاجی نینگ بو سۉزی عزیزبېکنی یشیندېک اوردی. اونینگ کۉز اۉنگلری قارانغیلنیب، حلیگی شیرین خَیاللر تغی قارانغیلیقده یشیرینديلر. اول آرتیقچه اۉنغه‌یسیزلندی و تیلر-تیله‌مس:

- شونداغ... - دېدی و بیر آز اۉیلنیب قالگندن کېین: - یېتمیش کونلیک قمل بیلن خزینه‌میز جوده غریبلندی، حتا شو کېینگی کونلرده سپاهلرنینگ آزیغی اوچون هم قیینه‌لیب قالدیق. منه شو تۉغریلرده سیزنی کېنگشکه چقیرغن ایدیم، - دېدی.

- معقول، تقصیر.

- مېن بو تۉغریده بیر قرارغه هم کېلیب قۉیدیم.

- قرارلری مبارک بۉلغه‌ی.

- قراریم شوندن عبارتدیر کیم، ایرته‌دن باشلب یورتکه اۉتّوز ایکّی تنگه‌دن سالیق ساچه‌سیز.

یوسف بېک حاجی یورت بې‌سرانجاملیغی و اۉغول قیغوسی بیلن عصبیلشکن ایدی.

عزیزبېک نینگ بو ابلهانه قراریگه قرشی قیزیشدی. عزیزبېک نینگ بو ظالمانه بویروغیغه قرشی قتّیغ سۉزلر ایتیشکه اۉیله‌سه هم اچّیغینی قنده‌ی کیشیگه ایتیلیشینی اۉیلب، اۉزینی بیر آز بیغدی.

- تقصیر، امرینگیزگه قرشی توشه‌دیرغن جاییم یۉق، - دېدی، - لېکن شونیسینی بیر آز اۉیله‌ماق کېره‌ک که، یورت یېتمیش کون قمل کېچیردی. آنه‌دن توغمه عذابلر، آچلیقلر اۉتکردی و اۉتکرمکده. مېنگه قالسه بو کونلرده اۉتّوز ایکّی تنگه ایمس، اۉتّوز ایکّی قاره پول سالیش هم آغیردیر. یورت بېش-اۉن کون آرقه-اۉنگینی آلسین، سۉنگره... - حاجی سۉزینی توگته آلمه‌دی، حاجی نینگ تېرس سۉزیگه چیدالمه‌گن عزیزبېک وحشیلرچه هَیقیردی:

- نیمه دېیسن؟!

حاجی ایش نینگ بونچه‌لیک یامانغه کېتیشینی اۉیله-مه‌غن ایدی. شو دقیقه‌ده ایش نینگ آلدینی آلمه‌سه، اېندی گپ فقط عزیزبېک نینگ جلاّد چقیریشیغه کېلیب قالدی:

- تقصیر، سیز بیغ، دېر ایکنسیز ایرته‌گه ایمس، بو کونداق بیغه باشله‌یمن. یورت قنی بېرمه‌سین-چی؟ فقط مېنگه سیزنینگ بویروغینگیز کفایه دیر.

بو سۉز عزیزبېککه سحر کبی تأثیر قیلدی، دهلیزده تورغوچی ییگیت آرقه‌لیق جلاّد چقیریشغه جۉبلنگن تیلی اۉز ضرریگه حرکتلندی:

- اۉرده بېگیگه ایت، حاجیگه بیر کیمخاب تۉن چیقریب کییدیرسین! - دېدی.

www.ezgu.org

* * *

يوسف بېک حاجی ئېگنیده کیمخاب چاپان بیلن ئۇردەدن چیقدی. ئۇردەدەگی «چاپان مبارک بۇلسین!» دېب سۇرەغوچیلرغە استهزا ایلجەییشی آستیده بیر تورلیک مهمل جواب بېرر ایدی. اول ئۇردە کۆپروگیدن ئۇتر ایکن، بایەغیدېک قیلیب ئۇزیچە ینە بیر کولیمسیرەب قۇیدی و تېلبەلرچە ئۇز-ئۇزیگە سۆزلنیب کېتدی: «ئۇتّوز ایکّی تنگەدن سالیق ییغ، ایمیش... بیر هفتەدن کېینگە قالمەسین ایمیش... سالیق ییغیشدە قرشیلیق قیلغننی درّەگە یاتقیزیش، موافق کۆریلگندە آسدیریش حقّی هم مېنگە بېریلگن ایمیش... گۆیا یوسف بېک هم ئۇزیدېک بیر قانخۆرغە، بیر ظالمگە ایلنسین ایمیش... مېن قانخۆرلیق اوچون خدا نینگ فرض قیلغن حجینی ادا قیلمەدیم؛ آلدیمدە ئۇغلوم بار، مېندە باشقەلرنینگ ئۇغلینی درّەگە یاتقیزیش چاغیدە کۆندەلنگ کېلەدیرگن وجدان بار، دین بار، دیانت بار. بیزنینگ خلقنی یېر یوتسین. عزیزبېک نینگ تولکیلیگیگە اوچدی-دە، اونینگ کېچەگی ظلملرینی اونوتدی، یېتمیش کونلب بیر زمان جان بېریب، جان آلیب نهایت خدمت حقّی اوچون ئۇتّوز ایکّی تنگە مکافات، ایېنگ کېینگی بوردە نانینگنی هم بېر!»

۲۱. انقلاب

یوسف بېک حاجی اوستیدە بایەغی کیمخاب تۆنی بیلن شیخانتهور نینگ زنجیرلیغیگە یېتیب، گذردە ییغیلیب ئۇلتورگن و ئۇزیگە سلام بېریش اوچون ئۇرینلریدن تورگن خلققە خطاب قیلدی:

- اویینگ کویسین، مسلمانلر! یخشی دېب یۆلیدە جان بېرگنینگ عزیزبېک، بو کون سېنلرگە یخشیلیغینگنی ئۇتّوز ایکّی تنگە سالیق بیلن قَیترماقچی بۆلدی. حاضر سېنلرگە ایکّی یۆل: ئۇغول، قیزینگنی ساتیب بۆلسە هم ئۇتّوز ایکّی تنگەنی عزیزبېک خزینەسیگە تۆلش یاکە ایس باریدە ایتکنی یاپیب عزیزبېکنی آرەدن کۆتریش... اویینگ کویدی، مسلمانلر!

- ئۇتّوز ایکّی تنگە!

خلق یوسف بېک حاجیدن بیر ذرّە یامانلیق یا کە بۆلمەغیر بیر کېنگش ایشیتمەگن و شونینگ اوچون اول قەیاققە یورسە، شو یاققە باریشقە حاضر توررر ایدی. اینیقسە ئۇتّوز ایکّی تنگە داوروغی گذر اهلی نینگ یورەکلرینی اویوشدیریب، بونی ایشیتیش بیلناق عصیانگە قۇل قۇیدیلر.

باشلب زنجیرلیق خلقی کۆچەلرگە چیپ تشلش، عزیزبېککە قرشی اوروش حاضرلیگی کۆریش خَیالیگە توشدی. یوسف بېک حاجی تا ایسکی جۆوەگە یېتکونچە ئۇزی نینگ یوقاریدەغی سۆزینی کۆی، گذر خلقیغە تکرارلب کېلمکدە ایدی. ایسکی جۆوەدە عظیم بیر جماعت ییغیب، عزیزبېک بیلن بۆلگن ماجراسینی سۆزلەدی و اوستیدەگی کیمخابنی کۆرسەتیب استهزا طریقەسیدە:

- سالیقنی بېرمنگیز دېمەیمن، چونکە سیزنینگ اطاعتینگیز مېنگە بونداغ تۆنلر بېرر! - دېدی.

خلق نهایتدە قیزیشدی. گۆیا بیریسی قوورەغن تۆقەیغە ئۇت توردی. هۆل و قوروق دېگنلریدېک کتّە-کیچیک برابر یانماققە آلدی.

- یخشیلیغیمیزنی اونوتدی، دۆنغیز! ئۇتّوز ایکّی تنگەنی یخشیلب بېرەیلیک بیز اونگە!

آزی بیر آی ئۇتمسدن می، اندیشەسیز؟! - دېگن سۆزلر ایشیتیلە باشلەدی. درّو اوچ کیشینی سبزار، کۆکچە و بېش یاغاچ دهەلریگە خبر اوچون جۆنەتیلدی. یا قیریلیب بیتیش و یا عزیزبېکنی آرەدن کۆتریشکە فاتحە ئۇقیلدی.

آرەدە بیر ساعت هم ئۇتمەدی، بوتون دکانلر یاپیلیب، تاشکند کۆچەلری چیپلر بیلن تۆلدی. برچە یراغلنگن، اوروشکە حاضر ایدی. شهر نینگ آلەلنیش خبری ئۇردەگە هم ایشیتیلدی. ایشنی کیچکینە دېب ئۇیلەغن عزیزبېک شهردن احوال آلیش اوچون رحیم بېک دادخواهنی ایلّی چاغلیق ییگیت بیلن بویوردی. احوال آلغوچیلر زنجیرلیققە یېتیش بیلن نق ایش نینگ قَی درجەگە یېتکنینی پَیقەدیلر: کۆچەلر چیپ بیلن تۆلغن، چیپ آرقەلری ششور، میلتیق، خنجر، نیزە اوشلەگن آلامان بیلن لیق ایدی. رحیم بېک دادخواه نینگ

www.ezgu.org

«چیپلرنی بیغیشتیرینگیز، اۋزلرینگیز ترقەلیشینگیز!» دېب ایتکن یخشی سۉزیگە قولاق سالغوچی بۉلمەدی. دادخواه دغللیک قیلگن ایدی، آلاماندن بیرتەسی میلتیق آتیب، ایکّی سپاهنی ییقیب هم قۉیدی.

کېچکی ساعت تۉرتلر، عصردن بیر آز ایرتەراق حکومت عسکری بیلن خلق آرەسیده اوروش باشلندی. بیریم ساعتلیک آتیش، چاپیشدن سۉنگ سپاهلر زنجیرلیق آلامانلرینی قاچیریب، بلند مسجد چیپیگە یېتدیلر. جان اچّیغیغه اوچرەگن عزیزبېک اۉردەگە بیر مونچە سپاه قالدیریب، بوتون کوچینی بیغیشتیرغن حالده رحیم بېک دادخواه کۉمگیگە یېتیشدی.

بونینگ ایله سپاهلر تغین هم کوچەییب، آلامانّی خدرەگە قرەب سوریشکە موفق بۉلدیلر. خدره چیپیده قانلیق اوروشلر باشلندی. اۋتّوز ایکّی تنگە سالیق خوفیده آلامان هم بېش یاغاچ، سېبزار، کۉکچە دهەلریدن اۋزیگە هر زمان یراغلیق یاردملر آلیب تورماقده ایدی.

بو کون کېچەسی تاشکند قان ایچیده، محلەلرده بۉلغن حکومت کیشیلری خلق تامانیدن اۋلدیریلەدیرلر، اویلریگە اۋت قۉییلیب ماللری تالانغە توشەدیر. شهرنینگ یورەکلیک ییگیتلری خدره چیپیگە قرەب چاپەدیرلر، یورەکسیز و کېکسەلر گذر و محلەلرگە تۉنکەلردن گلخن سالیب، «اۋتّوز ایکّی تنگە» قیغوسیده آلامانغە مظفریت تیلەیدیرلر.

بریم کېچەلر وقتی آلامان خدرەدن ایسکی مسکرلیککە قرەب سوریلیشکە مجبور بۉلدی. کوتیلمەگن بو سوریلیشلر یوسف بېک حاجینی کتّە تشویشکە سالیب قۉیدی. موندن سۉنگ خلق نینگ اۋزیگە ایشانیب تورالمەی تاشکندنی آلالمەی قَیتقن نار محمد قوشبېگیگە یاردمگە یېتیب کېلیش اوچون چاپر یوگورتیردی.

ایسکی مِسکرلیکده ایکّی طرف هم تانگ آتدیردیلر. ایرتەلب ینە قانلی اوروشلر باشلندی.

اما خلق اېندی اۋزینی انچە توتیب قالگن و هر دقیقه تۉرت طرفدن ینگی کوچلر آلیب تورر ایدی. شونینگ اوچون سپاهلر بیر آدیم ایلگری باسالمەی قالدیلر. اما خلق سپاهلرنی باسسه باسقوندېک تاورەنر ایدی. بو حالدن نهایتده بۉغیلغن رحیم بېک دادخواه قیلیچ یلنگلب، سپاهلر آلدیده آلامانغە قرەب یوگوردی. بیراق اونینگ بو غیرتی اۋزی اوچون هلاکت بیلن نتیجەلنیب، اوسته مومن جان اسملیک بیر میلتیق اوستەسی نینگ آتقن اۋقی بیلن کۉکرەگیدن یرەلنیب ییقیلدی.

رحیم بېک دادخواه عزیزبېک حاکمیتی نینگ تیرەگی ایدی. اونینگ قتلیدن سۉنگ سپاهلردن روح توشتی. حتا عزیزبېک نینگ بویروغیغه هم قولاق سالمەی تۉس-تۉسکە قاچیب باشلەدیلر. نهایت عزیزبېک هم یانیدەغی قیرق، ایلّیک صادق کیشیلری بیلن قاچیب، اۉردەگە قملیشغه مجبور بۉلدی. یوسف بېک حاجی باشلیق ییر و کۉککە سیغمەغن مظفر خلق اۉرده تېورەگینی قورشب توشدی. عزیزبېک تېزده بېریلمەگنی اوچون مینگلب خلق اۉرده اطرافیدن سیلجیمەی، حتا آش-سوولرینی هم شونده یېب خاطرجمع یاتیب آلدیلر.

عزیزبېک اوچون کوتیلمەگن فلاکتلر یوز بېرگن ایدی. قاچیب قوتیلیش ممکن بۉلغنی حالده توزاققە توشکندېک اۉردەگە هم قملیب بېرگن ایدی. نیمه قیلسین، قناتی یۉق که اوچیب قوتیلسه... قمەلیشی نینگ ایکّینچی کونی اۉرده تامیگە چیقتی، ایڭ کېینگی، هم ایڭ پسترین چارەنی کۉرمکچی ایدی بو خاقان. باشلب فقراغه سلام بېردی، سۉنگره سینیق و عاجز قالگن بیر تاووش بیلن خلققه عذر ایتدی:

- اېندی اۋزیم نینگ قیلمیشلریمدن پشیمان بۉلدیم... مېن سیزلرنینگ قیلغن یخشیلیقلرینگیزنی اونوتقن ایکنمن... سیزلر اۋزلرینگیزنینگ بو ایشلرینگیز بیلن منیم کېتکن عقلیمنی ینه میەمگە اۋرنتدینگیز... رحمت فقرا... گناهیمنی کېچیرینگیز، قیلمیشلریمدن پشیمان بۉلدیم، فقرا!

اما خلق بوندەی یالباریشلرغه، توبه-تزرعلرگە قولاق سالمەدی، چونکه ایش اۋتکن، خشت قالبدن کۉچکن ایدی:

www.ezgu.org

- اېندی اېسینگ کیردی می، اۉغری؟ بوروندن اۉیلب ایش قیلسنگ باشینگده بو بلالر یۉق اېدی! سېن بیزلرگه نیمه ایشلرنی قیلمه‌دینگ؟ کون سیین نېچه گناهسیزلرنی آسدیرغن، کېسدیرگن، باله‌لریمیزنی یتیم، آنه‌لریمیزنی قان ییغلتقن سېن اېمس میسن؟ خنجرینگنی حیف کۉریب محله‌لرگه چَیان سالیغی سالغن، آغه‌لریمیزنی چَیان زهری بیلن اۉلدیرگن کیم اېدی؟ کېت تۉنغیز، کېت، توبه قیلیش زمانی اۉتدی، تقدیرینگگه سېن هم تن بېر! - دېر اېدی خلق.

خلق شونینگدېک گپلر بیلن یوز یاقدن اونگه هجوم قیلیب، حتا ادبسیز سۉزلر بیلن هم سۉکر اېدی. عزیزبېک همان «توبه قیلدیم، فقرا!» جمله‌سی بیلن عذرینی ایتیب تورر اېدی:

- سیز یخشیلریم، بو قیسقه اۉیلشینگیز بیلن اۉز آیاغینگیزغه اۉزینگیز بالته اوریب، ینه قیپچاقلر قۉلیگه قرم بۉله‌سیز! منیم توبه‌منی لااقل اۉزلرینگیز اوچون قبول قیلینگیز!

عزیزبېک نینگ بو سۉزلریدن کېین آلامان تغی قیزیشیب، قوییده‌گی سۉزلری بیلن کۉکنی کۉتردی:

- ایکّی قَیته الدنیش یۉق! سېندېک ایتدن بیزگه قیپچاق یخشی!

خلق نینگ بو جوابی ایش نینگ نې درجه‌گه یېتکنینی آنگله‌ترلیق اېدی. شو گپدن کېین عزیزبېک تمام امیدسیزلنیب، دنیالرچه مأیوسیت ایچیده تامدن توشیب کېتدی.

یوسف بېک حاجی نینگ نار محمد قوش‌بېگیگه یوبارغن چاپری کیراوچی یقینیده اونگه یېتکن و قوش‌بېگینی تمامی سپاهلری بیلن تاشکندگه قَیترغن اېدی. المزده قوش‌بېگی بو سۉیینچ خبردن اوچیب-قۉنیب عزیزبېک نینگ اۉرده‌گه قمه‌لیشی نینگ اوچونچی کونی کرنَی-سورنَی بیلن یېتیب کېلدی. آلامان یانیغه قیپچاق سپاهلری کېلیب قۉشیلغندن کېین اۉرده‌گه باسیب کیردیلر-ده، عزیزبېکنی اوشلب هم آلدیلر.

یېتمیش کون بیر مدت آواره قیلیب، مینگلب کیشی قانینی تۉکیشکه سبب بۉلغن عزیزبېکنی قۉقانغه آلیب باریب تاپشیریش نار محمد قوش‌بېگی اوچون قیمتلی اېدی. اول اۉرده‌ده اۉلتورر اېکن، بونده‌ی اولوغ دشمننی قۉلغه توشیریش نینگ باش عاملی بۉلغن یوسف بېک حاجیگه اۉز منّتدارچیلیغینی ایتیب توگته آلمس، اونینگ بو خدمتینی خان بیلن مسلمانقولغه سۉزلب، اونگه کتّه بیر مرتبه آلیب بېریشکه وعده‌لر بېرر اېدی. البته یوسف بېک حاجیگه بو وعده‌لرنینگ هېچ اهمیتی یۉق، فقط اول اۉغلی نینگ ساغلیغینی بیلسه و مرغیلان زندانیدن اونینگ قوتقریلیشیغه وعده آلسه، اونینگ اوچون دنیالرچه مرتبه و حرمت اېدی. قوش‌بېگی نینگ وعده‌سیگه التفاتسیز قولاق بېریب توردی-ده:

- التفاتینگیز اوچون رحمت، قوش‌بېگی، - دېدی. - مېن اېندی دنیادن اۉته‌یاتگن بیر کیشی، اېندیگی منصبلرغه اونچه قیزیقه آلمه‌یمن. اگر منیم قیلغن خدمتیم شونده‌ی التفاتلرگه لایق کۉریله‌دیگن بۉلسه، جان جنابیدن سۉره‌یدیرغن بیر نېچه تیلکلریم بار.

- سۉره‌نگیز حاجی، خان بېرمه‌گنده هم آلیب بېریشکه مېن کفیل.

- منیم بیرینچی خالص تیله‌گیم، البته مظلوم خلق تیلیدن بۉله‌دیر: موندن سۉنگ تاشکند حاکملیغیگه هر قنده‌ی بۉلمه‌غیر آدم قۉییلمه‌سین.

- جان جنابی نینگ همه مقصدی هم شونده. چونکه، بیز عزیزبېک کبیلردن خلقنی‌غینه اېمس، بلکه، اۉزیمیزنی هم قیینتدیرماقده‌میز.

تاشکند بېکلیگی تۉغریسیده کۉب مذاکره و مصالحه‌دن کېین یوسف بېک حاجی اۉز یره‌سی اوستیده تۉختلدی. اول بیرینچی مرتبه اۉله‌راق اۉزی نینگ ایچکی کسلینی حاذق دېب نار محمد قوش‌بېگیگه آچدی. سۉزلر اېکن، یوره‌گی مشعوم بیر احتمال نینگ دهشتیدن تیترر، تیلی هم آسانلیق بیلن حرکتلنمس اېدی. زېرا اۉزی نینگ بو اۉتینچینی قوش اوچکن سۉنگ آتیلماقچی بۉلغن ساپقان قبیلیدن حسابلر و فایده‌سیز بیر التماس دېب چۉچیر اېدی.

www.ezgu.org

- اگر منیم بو خدمتیم جان جنابی نینگ مرحمتیگه لایق کۉریلور ایکن، - دېدی حاجی، - مېنگه اینگ منظور بۉلغن مکافات - اۉغلیم نینگ آزاد قیلینیشیدیر. دنیا ماجراسیدن قۉل یووماقچی بۉلغن بیر آتهغه کېکسهیگن کونلریده فرزند داغینی کۉرمسلیک نینگ اۉزی هم اولوغ مکافات دیر، - دېدی و کۉزیگه یاش آلدی. بوندن قوشبېگی هم نصیبهسیز قالمهی متأثر یوسف بېک حاجیگه تسلا بېردی:

- قۉرقمنگیز حاجی، - دېدی، - مرغیلان حاکمی اۉرینسیز قان تۉکووچی کیشی ایمس دیر. قۉقانگه بارغچ، بیرینچی ایشیم اۉغلینگیزنی قوتقریش بۉلسین، جایسیز قیغولنمنگیز، حاجی.

- قولّوق، قوشبېگی، اگر بو خدمتنی اۉز ذمّهنگیزگه آلور ایکنسیز، اوستیمگه کتّه منّت قۉیغن بۉلهسیز... بیراق مېن قۉرقهمن کیم، سیز قۉقانغه باریب یېتکونچه ایش وقتیدن اۉتسین...

قوشبېگی هم بو تۉغریده اۉیلب قالدی و حاجی نینگ احتمالیدن چۉچیب، شو ساعتده بیر مکتوب بیلن قۉقانغه چاپر یوبارماقچی بۉلدیلر، بو ایش نینگ موافق کیشیسی البته حسنعلی بۉلغنلیقدن چاپر بۉلیب بېلگولندی. اۉن بېش کونلردن بېریگه شوندهی خدمتنی کوتیب یاتقن حسنعلی آت نینگ باشینی قۉقان تامانغه قرەب قۉیدی-ده، دقیقه ایچیده کۉزلرگه کۉرینمس بۉلیب کېتدی.

بیر کون کېین نار محمد قوشبېگی هم بیر مونچه سپاهنی تاشکندده قالدیریب، قۉقانغه جۉنش حرکتیگه توشدی. تاشکند آلامانی نینگ طلبلری بیلن عزیزبېک نینگ ایکّی آیاغیدن ارقان بیلن باغلب آت نینگ چاویغه سودرەتمه قیلدیلر.

سپاهلر قۉقانغه قرەب حرکت قیلر ایکن، قۉقان دربازەسیگه تۉلغن خلق عزیزبېک نینگ آت آیاقلری آستیده سودرەلیب کېتیشیگه حضورلنیب تماشا قیلر ایدی.

۲۲. «بیر غریبِ بېچاره»

بو تاریخدەگی خان اۉردەسی قۉقان نینگ بو کونده خاده بازار اتلغن اۉرنیده ایدی.

رۉمان نینگ اۉن اوچونچی فصلیده مرغیلان اۉردەسی نینگ تعریفی یازیلغنلیقدن و بو اۉرده نینگ هم تشقریغی ایلنەسی اۉشه اۉرده قبیلیدن بیر توسده، بیر اسلوب و بیر وسعتده بۉلغنلیقدن بو اۉرینده ینه کاغذ قارەلش آرتیقچه دیر. اۉرده دربازەسی، نوبتچی قراوول، دربازه صحنی نینگ کېنگلیگی - برچەسی هم اۉشل اۉرده سینگری، اما بونینگ تشقریغی کۉرینیشیدەغی آرتیقلیغی تۉرت بورچیده قدەلیب تورغن نوبتچیلری ایدی. اۉرده دربازەسیدن ایچکریگه کیریلگچ، بوندەگی توزیلیش مرغیلاندەغیدن تماماً دېیرلیک باشقەچه بۉلیب چیقر، شونگه بناءً بو یېر بیلن تنیشماق احتیاجی توشر ایدی.

اۉرده نینگ ایچکریگی اۉنگ، چپ بیقینلری سپاه توریش اوچون سالینغن بنالر و صحنیده بیز تاشکندده کۉریب تنیشقن روشچه کییملیک سپاهلر (ییگیتلر) تورکیم-تورکیم بۉلیب، پانصد باشیلر قرەماغیده قیلیچ اوریش مشقینی تعلیم آلماقده ایدیلر.

اۉرده نینگ بېلیدن، یعنی شِمالدن شرققه قرەب بیر خطِ مستقیم بیلن دېوار و بول دېوار نینگ ایکّی طرفینی برابر - لینگ تشلنیب، اۉرده نینگ ایچکری قسمیغه خان سراییگه کیریلەدیرگن دربازه قوریلغن ایدی. بو دربازه ایسکیرگنسومان کۉرینسه هم اصلی یرەتیلیشدەغی نفیسلیک، معماري صنعتکارلیک اۉچەیازغن بۉلسه هم، بیراق اوندەگی ایویر-جیویر سِرلر، اۉیمه نقشلر حلی هم کیشینی حیران قالدیررلیک ایدیلر. اینیقسه دربازه نینگ ایکّی بیقینیدەغی «اۉگیرمهگل» طرزی بیلن ایشلنگن گلدستەلر، دربازه رواقیدەغی گنچدن قبرتیریلیب یسلغن بۉرتمه نقشلر، گُللر حلی اۉزلری نینگ نفاستلرینی اونچەلیک یۉقاتمەغن ایدیلر. قویاش غربگه قرەب آغقن، گلدستەلر اوستیگه قۉندیریلغن آلتین هلال علامتلری قویاش نوری بیلن کۉزنی ایلیتریلیک درجەده یشنر ایدیلر. دربازه نینگ ایکّی یانیدەغی مخصوص ایشلنگن قراوولخانه - صفهچەلرده ایکّی نفر نوبتچی تورر ایدی. نوبتچیدن اۉتیب، دربازەگه کیریلسه گنبذ روشیده یۉلک،

www.ezgu.org

اۋنگغه يوريلسه دېوانخانەغە، سۆلغە كېتيلسە خان محكمەسيگە چيقيلەدير ـ دە، محكمە بۆساغەسيدە ينە حليگيدېك ايكّى نفر نوبتچيگە اوچرەشيلەدير.

مرغيلان اۋردەسيدە كۆرگنيميزدېك بير دهليز، اما بو اۋزى نينگ نقشلرى، گُللرى، انواعِ سيرلرى، عاليليق و كۆركمليگى بيلن مرغيلان‌نيكينى كۆلەگەدە قالديررليق ايدى اېرسە ـ دە، اېسكيرگنليگى اونينگ آرتيقليغيغە خلل بېرمكدە اېديلر. دهليزدن ايچكريگە قرەلسە بير منقش و مزين زال، ايكّى تامانيدە خان نينگ شاغاوول باشيلرى، يساوول باشيلرى، دسترخوانچى و آفتابەچيلرى، تونقطار و پروانەچيلرى آتەليق و مهترباشيلرى و تغى الّه قنچە وزير ـ وزرالرى قطار تيزيليشيب اۋلتورمكدە اېديلر.

زال نينگ اوچونچى دريچەسيدن نريغى تامان بير يوپقە منقش دېوار بيلن اجرەتيلگن بۆليب، ايچكريگە كيريلەديرگن اېشيكسيز بير يۆل، بو يۆل بيلن حليگى دېوار ايكّيگە اجرەليب، هر بير بۆليم دېوار نينگ اۋرتەسيدە كيشى باشى سيغرليق بير تويىنوك، بو تويىنوكلر يانيدە قۆليغە آى‌بالتە اوشلەگن ايكّى نفر جلاّد قاتيب تورر اېديلر. شو جلاّدلر آرەسيدن اۋتيب اوچونچى بۆليمگە كيريلسە، قرشيدە يريم گزلر يوكسكليكدە تۆرت آياغليق آق مرمردن يسلغن تخت اوستيدە آلتين كمرگە تقيلغن آلتين ساپليق قيليچينى تيزەسى اوستيگە كۆندەلنگ قۆييب، قيزيل دوخوابەدن تيكيلگن پۆستون كمزول اوستيدن ادرس تۆن كييگن، باشيغە سيمابى شاهى سلّە اۋرەغن اۋن سكّيز ياشلر چمەليق، چۆزيق‌قينە يوزليك، بوغداى رنگليك خان اۋلتورر اېدى. بو خداىار اېدى. خان نينگ سۆل تامانيدەغى آلتين حلليك كرسى كيشيدن بۆش، اۋنگدەگى ـ ايچكى سرايگە كيرەديرگن اېشيكچە يانيدەغى كرسى اوستيدە اۋرەتېپە چكمنى اوستيدن قَييش كمر باغلب، سادّەغينە قيليچ تقينغن، باشيغە آق برّە پاپاق كييب، بشرەسيدەگى بورنى يوزى بيلن بير قطاردە دېيرليك تېكيس يرەتيلغن، اۋرتەچە سقال، قيسيق كۆز، بوغداى رنگ، اۋرتە ياشليق بير قيرغيز ـ مسلمانقول اۋلتورر و حاضرغينە هودەيچى طرفيدن اۋزيگە تاپشيريلغن عريضە و مكتوبلردن آچيب اۋقور اېدى. اۋقوب تورغن عريضەسى اهميتسيز بۆلسە كېرەک كاغذنى ايكّيگە ييرتدى ـ دە، آياغى نينگ آستيغە تشلەدى و ايكّينچى مكتوبنى آچدى. بونيسى اۋش حاكمى طرفيدن يازيلگن اېدى:

«دولتيميز ستونى، پدرِ عروس شهنشاهى مسلمانقول بهادير حضورلريگە نامهٔ همايون برابرِ اۋش مداريساتيدە تحصيلدە بۆلينغن فقير قيرغيز طلابيغە مرحمت بويورغنلرى هدايا طلاب نينگ درجهٔ علميەلرينى امتيازاً تقسيم قيلينديلر. اشدِ فقر و احتياجدە اوقاتِ تلخ مروريگە مجبور و مسبور اۋلغن قيرغيز ملالرى پدرِ عروس شهنشاهى نينگ الطافِ شاهانەلريدن رقتكە كېليب آبِ ديدە قيلديلر و حق تعالى درگاهِ وسيعەسيدن عدوى بدكردارلريگە ظفرياب بۆلماقلرينى و زالانە يشب امير تېمور كۆرەگاندېك جهانگير بۆلماقلريغە دعا و نياز اېتديلر. بعدە خاطرِ عاطر عاليلريغە مخفي قالمەغەى كيم، شهر و اطراف اېللريميز دولتِ عظيمهٔ قويەلرى سايهٔ حمايتيدە ناباب بدعهدلر خواطر و خوفيدن تينچ دير.

نامە آخريدە ياش شاهيميز جناب خاقانِ خواقين، سلطانِ سلاطين حضرتلريگە پدرِ عروس شهنشاهى نينگ پناهى حمايتلريدە كۆب ييللر دور و دوران، عافيت و سلامتليک تيلب نوكرلرى...»

مسلمانقول خداىارگە اۋش احوالينى سۆزلب، اوچونچى مكتوبنى آچدى، بو مكتوب خصوصي بير كيشيدن بۆلسە كېرەک، مُهر و اۋزگە تكلفلردن خالى اېدى:

«مظلوملر داديغە، مقهورلر فرياديغە اۋزى نينگ عدالتليک قيليچى بيلن يېتيشقوچى مسلمانقول قيپچاق خدمتلريگە... كۆزلريم ظلم ياشى بيلن جيق، كۆنگليم دولت خايينلرى قۆرقونچيدن تيترەگن بير حالدە قلم تېبرەتەمن. دولت نينگ صادق بير فقراسى، اخلاصليک بير ييگيتى دولت اوستيگە اۋزى نينگ مدهش ضربەسينى تشلب تورغن بير بدعهد اۋغلينى اۋشنداغ كە آتەسى نينگ وكالتى بيرلن ايكّينچى بير تينچ، اولوغلرغە مطيع، فرمانبردار بير شهر اهلينى آياغلنديرماق بۆلغن اېدى. اونى اثباتلرى، شاهدلرى بيرلن دار آستيغە تارتقوچى صادق بير قولنى كۆكلرگە كۆتريش اۋرنيگە قمەماق و آياغيغە ظلم زنجيرينى اورماق بۆلەديرلر... مسلمانقول جنابيدېك بير بهادردن انديشە قيلمەى اونينگ دشمنلرينى سرفراز ايلب دۆستلرينى غمگين قيلەديرلر.

www.ezgu.org

مکتوب نینگ تومنلیک معناسیگه توشونه آلمه‌غن مسلمانقول بو اۉرینده تۉخته‌دی-ده، مکتوب نینگ آخریغه کۉز تشلب آلدی:

«بونگچه منیم هیجان و قیغو آره‌سیده یازغن یۉللریمه بلکه توشونمه‌گن-دیرسیز، بونینگ اوچون غضبلنمه‌ی بو گناهیمنی سیزگه صادق بیر قوللیغیم یۉلیغه کېچیررسیز. بو کونده‌گی تاشکند عصیانی نینگ باشلیقلریدن بۉلغن یوسف بېک حاجی عزیزبېک نانکۉرنینگ مشورتی بیرلن مرغیلانلیقلرنی هم جنابینگیزگه قرشی آیاقلندیرماق مقصدیده اۉز اۉغلینی مونده یوبارغن اېکن. فقیر صادق قولینگیز بو اغواگر ییگیت نینگ تېوره‌گیگه اۉز طرفدارلرینی ییغیب قورغن بیر مجلسلریگه راست کېلیب و اونینگ مرغیلان‌گه نیمه اوچون کېلگنلیگینی پَیقب، نهایتسیز خوفکه توشدیم. اونینگ سۉزلری قیپچاقلرنی یۉقاتیب، حکومتنی شهرلیکلر قۉلیغه آلیش اېدی. قیپچاقلر خیرخواهی کمینه قولینگیز بو سِرنی ایچیمگه یوتالمه‌ی، بیر نېچه واسطه‌لر بیرلن مرغیلان حاکمی اۉتب بایگه بیلدیردیم. اۉتب بای قوش‌بېگی یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی بۉلغن مذکور آته بېک بیلن اونینگ طرفداری و قه‌یین آته‌سی میزراکریم آتلیق کیشینی قۉلغه آلیب زندان قیلدی. قوش‌بېگی نینگ چقیریشی بیلن حضوریگه حاضر بۉلیب، آته بېک آغزیدن نیمه‌ایکه اېشیتکن بۉلسم بیر-بیر سۉزلب بېردیم. خالص شهادتیم سۉنگیده آته بېک بیلن قه‌یین آته‌سی میزراکریم‌نی قوش‌بېگی آسیب اۉلدیریشکه بویوردی. اما اۉتب بای نینگ کیسهٔ خیانتیگه میزراکریم نینگ هولیسیدن کېلیب توشکن بیر خلطه آلتینلر برابریگه دار آستیغه یېتکن اغواگرلرنی اۉلیمدن آزاد قیلدی، دولت نینگ صادق قوللریدن بۉلغن کمینهٔ خالصنی متهملر یېریگه زندان قیلماق و آسیب اۉلدیرماق بۉلدی. چونکه کمینه قولینگیزنینگ سیزگه شکایت قیلیشیمدن بی‌نهایت قۉرقر اېردی. اما دولتلری یاری بېریب، صداقتلیک خدمتکارلرینگیزدن بۉلغن مرغیلان قۉرباشیسی نینگ یاردمی بیرلن اۉتب بای نینگ چنگلیدن ارنگ قوتیلیشغه موفق بۉلدیم...»

مکتوب نینگ شو یېریگه یېتکنده مسلمانقول خطدن باش کۉتردی. حاضر اونینگ کیپریکسیز قیسیق کۉزلریگه اۉتلر یانماقده اېدی. قیچقیردی:

- چیلیم!

«شونداغ قیلیب سیزنینگ اۉز کیشینگیز بۉلغن اۉتب بای توز حقینگیزنی اونوتدی. بیر همیان آلتین دېب دشمنلرینگیز طرفیگه اۉتدی. سیزنینگ خیرخواه قوللرینگیزدن بۉلغن بیری اۉز شهرینی تشلب قۉقان قاچماقده و اولوغ درگاهینگیزگه سیغینماقده مجبور بۉلدی. مېن، خالص قولینگیز اۉزیم نینگ صداقتیم عوضیگه بونده‌ی مکافات آلغنیم اوچون قَیغیرمه‌یمن و لېکن اۉتب بای و آته بېک کبی خایینلرنی کوندن-کونگه کوچ آلیب دولتِ شهریاریغه دهشتلیک بیر فلاکت توغدیریشلریدن قَیغیره‌من. بو مکتوب صادق بیر قول نینگ خالص صداقتیدن بیر نمونه دیر. مېن شونینگ ایله شاید اۉز بۉینیمده‌غی وظیفه‌نی ادا اېتکن بۉلورمن. شاید دولت دشمنلرینی اۉز آیاغلریدن ییتیب کېتیشلریگه سبب بۉلغن بۉلورمن.

اۉزیم نینگ بو خدمتیم عوضیگه بیر مکافات آلیش مدعاسیده بۉلمه‌غنیمدن و نیمه‌ایکه جنابلری یۉلیده مشقت چېککن بۉلسم اۉزیم نینگ بیر وجدانی وظیفه‌م دېب بیلیب، بو مکتوبده اۉز آتیمنی یازیشغه هم تیله‌مه‌دیم. یاش خانیمیزگه تینچ و شوکتلیک دور، دولت خایینلریگه اۉلیم تیلب بیر غریبِ بی‌چاره».

مسلمانقول نهایتده توتاقن اېدی. حاضرگی بارلیق المینی تنباکودن آله‌دیرغندېک هوده‌یچی کېلتیرگن چیلیمگه یاپیشدی-ده، شیغ اېتدیریب، سرخانه‌نی سیندیریش درجه‌سیگه یېتکوزیب تارتدی. آغزیدن پغه-پغه توتون چیقرر اېکن، خط نینگ مضمونینی خدایارغه سۉزله‌دی. تاشکند اوستیگه یوبارغن سپاهلری بیلن نار محمد قوش‌بېگینی نهایت تاشکندنی آلالمه‌ی قَیتیش خبرینی اېشیتیب، سۉنگ درجه‌ده مأیوسیت ایچیده اۉلتورگن مسلمانقول اوچون بو مکتوب یره اوستیگه توز سېپیش قبیلیدن تغین هم الملیک بۉلیب توشکن اېدی.

- هوده‌یچی!

www.ezgu.org

- لبیک تقصیر!

- میزرانی چقیر! - دېدی مسلمانقول، سۉنگره قۉلیدهگی مکتوبنی تخیغه سالر اېکن، خدایارغه دېدی: - اېشیتدینگیز می، اۉغلیم! عزیزبېک بیلن یوسف بېک بیزگه نیمهلر قیلماقچی بۉلهدیرلر؟ اۉزیمیز نینگ صادق کیشیمیز، دېب اۉیلهغن اۉتب بای هم دشمنلریمیز بیلن بیرگهلشیب باشلهغن... خیر قۉلّریدن کېلگنني قیلیب کۉرسینلر-چی، بیز هم موندن کېین اۉشنداق کۉرنمکلر بیلن قیلهدیرغن معاملهمیزنی بیلرمیز.

اۉز سلطنتیگه رخنه سالیشدن عبارت بۉلغن بو خبرلردن خدایارخان نینگ متأثر بۉلغنلیگی بېلگوسیز، اول بو گپنی اېشیتمسدن ایلگری قندهی بۉلسه، حاضرده هم شو حالده اۉزگریشسیز اېدی. مسلمانقول نینگ یانیب تورغن، اۉتدېک توتاقیب سۉزلهغن گپینی سکوت بیلن کېچیرمسلیک اوچونگینه بۉلسه کېرهک قوروق و شیرهسیز قیلیب:

- همهدن هم اۉتب بایني ایتینگیز، ابله بیر آدم اېکن، - دېدی، - مېنی سیلهمهغنده هم سیزنی رعایه قیلسه کېرهک اېدی.

- یخشیلیق قیلغن کیشینگدن هېچ بیر یخشیلیق قَیتمس اېکن، - دېدی مسلمانقول.

- جملهدن، بیرتهسی کۉز اۉنگیمیزده - عزیزبېک. مېن اونی یاشلیغیدن باشلب اۉز قۉلیمده اۉستیردیم، تاشکند حاکملیگیدن سلیم ساق بېکنی آلیب اونینگ اۉرنیگه حاکم تعیینلهدیق. بیراق شونچهلیک یخشیلیقلریمیزغه قرشی نتیجهده بیزگه یاغي بۉلدی، بۉلسین؟ اول تاشکند نینگ اۉزیگهگینه قناعتلنمهی مرغیلان بیلن هم ایش قیلماقچی بۉلسه، بونیسینی هم بیز کۉرهیلیک.

میزراباشی کیریب خانغه قوللیق قیلدی و مسلمانقولغه قرهب قۉل باغلهدی.

مسلمانقول ینه خماری بۉلغن اېدی - «چیلیم!» دېب تشقریغه قیچقیردی، سۉنگره میرزاباشیغه دېدی:

- حاضر مرغیلان حاکمی اۉتب بای قوشبېگیگه بیر خط یازیب، چاپر بیلن یوبار. خطنی آلغن زمان یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی آته بېک دېگنني آلیب حضوریمیزگه کېلسین!

میرزاباشی قوللیق قیلیب آرقهسی بیلن یوریب چیقدی.

۲۳. مسلمانقول

ارکانِ دولت ییغیلیب، خدایار تختیگه مینگن، مسلمانقول خان بۉلمهسه هم خانلیقدن-ده یوقاری بیر کوچکه مالک بۉلغن سیاست کرسیسیگه اۉلتیرگن اېدی. باشلب آتهلیق کیریب خانغه سلام بېردی و اونینگ حقیغه اوزون دعا قیلیب چیقدی. آتهلیقدن سۉنگ اۉزگه اعیان بیرمه-بیر کیریب، دعا قیلیب چیقه باشلهدیلر. دعاخوانلرنینگ اېنگ سۉنغیده هودهیچی کۉرینди، سلام و دعادن کېین یوزینی مسلمانقولغه اۉگیریب:

- مرغیلان حاکمی اۉتب بای قوشبېگی حضورِ عالیلریغه کیریش اوچون اذن سۉرهیدیر! - دېدی.

همه فکری ذکری اۉتب بای اوستیدهگینه قالغن مسلمانقول بو خبرنی اېشیتیش بیلن کوچلیک بیر تین آلیب هودهیچیگه قرهدی:

- یالغیز اۉزی می یا که یانیده کیشیلری هم بار می؟ - دېب سۉرهدی. هودهیچی ینه بیر قوللیق قیلدی:

- اۉن چاغلیق یراغلیق ییگیتلری هم بار.

- تغین-چی؟

یراغسیز ینه بیر ییگیت هم کۉرینди.

- اۉتب بای نینگ اۉزینی حضوریمیزگه کیرگیز، - دېدی مسلمانقول، قوللیق قیلیب چیقه باشلهغن هودهیچینی ینه تۉختهتیب سۉرهدی: - اۉتب بای نینگ ییگیتلری اۉرده نینگ تشقریسیده می، ایچکریسیده؟

- تقصیر، ایچکریسیده.

www.ezgu.org

- یخشی، قوش‌بېگی بیزنینگ یانغه کیرگندن سۉنگ اۉرده ییگیتلری اولرگه حاضر بۉلسینلر!

هوده‌یچی قوللیق قیلیب چیقدی. اونینگ کېتیدن مسلمانقول تاووشیغه مظفریت آهنگی بېریب خانغه دېدی:

- اۉغریلرنینگ ایکّیسی قاپقانگه توشدی، خان!

- طالعیمیز.

قوش‌بېگی کیردی. خانغه ایکّی بوکیلیب تعظیم قیلغچ، کېلیب اونینگ قۉلینی اۉپدی.

اۉتب بای نینگ ملاقاتی اوچون مسلمانقول هم گۉیا هېچ نرسه کۉرمه‌گندېک اۉرنیدن توریب اونینگ بیلن قوچاقلشیب کۉریشدی. اۉت بای مسلمانقول نینگ کۉرسه‌تیشی بیلن خان نینگ چپ تامانیده‌غی کرسیگه اۉلتوردی. اول مسلمانقول نینگ صمیمي ملاقاتیدن قۉرقوولیق یوره‌گینی بیر قدر تۉخته‌تیب آلغن اېدی. کرسیدن ینه توریب خانغه قوللیق قیلیب باز اۉلتوردی. مسلمانقول قوش‌بېگینی یېر تېگیدن کوزه‌تر اېکن سۉره‌دی:

- یورتلرینگیز تینچلیق می، اۉزینگیز هم ساغ مسیز؟

- الحمدالله، یاش شاهیمیزنینگ دولتلری و حسنِ توجهلری سایه‌سیده یورتیمیز تینچلیق، فقرامیز جنابِ عالي نینگ دعای جانلری بیلن مشغوللر.

خدایار آزغینه اشارت بیلن اونگه تشکر بیلدیردی. بونگه قرشی قوش‌بېگی کرسیدن قۉزغه‌لیب قوللیق قیلدی. مسلمانقول مورتینی سیله‌ب نیمه نینگ ـ دیر ملاحظه‌سیده اېدی. اونینگ بو حالی بیرر دقیقه‌غه چۉزیلغنلیقدن خدایار بیلن قوش‌بېگی اونینگ آغزیغه تیکیلگن اېدیلر.

- سیزنینگ خبرینگیز بۉلدی می، یۉق می بیز تاشکند اوستیگه یوبارغن نار محمد قوش‌بېگیدن جوده یره‌مس بیر خبر آلدیق، - دېب مسلمانقول اۉتب بایگه قره‌دی، اوندن خبرسیزلیک جوابینی آلغچ، سۉزیده دوام اېتتی - نار محمد قوش‌بېگی اوچ مینگ سپاه بیلن یېتمیش کون تاشکندنی قمب یاتیب، نهایت بیر ایش چیقره آلمه‌ی آدملری بیلن قیتماققه مجبور بۉلیبدیر. عزیزبېک بیلن یوسف بېک حاجیلرنینگ ازته‌دِل قرشیلیقلری بیزنینگ کیشیلرنی قوروق قَیتریشغه مجبور قیلیبدیر. منه شونینگ اوچون موندن کېین بیزنینگ باشقه بیر یۉل بیلن ایش کۉرمگیمیز تقاضا قیله‌دیر... کېچه بیز کیمدن ـ دیر یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی بۉلغن آته بېک دېگننی سیزنینگ مرغیلانده دېب اېشیتدیک. موندن سۉنگغی تاشکند تۉغریسیده کۉره‌دیرگن تدبیرلریمیز اوچون اونینگ کېره‌گی بۉلور، دېب اۉیلب سیز بیلن بیرگه اونی حضوریمیزگه چقیرغن اېدیک... - بو جایده قوش‌بېگی مسلمانقولنی تۉختتدی ـ ده، کولدی، سۉنگره خدایارغه دېدی:

- آته بېک اوستیده انچه ماجرالر بۉلیب اۉتدی. بونینگ حکایه‌سی اوزون، الحال مینگباشی نینگ رأیلرینی اېشیته‌یلیک... دوام قیلینگیز ـ چی.

- آته بېک اۉزینگیز بیلن بیرگه می؟ - دېب سۉره‌دی مسلمانقول، بیرگه‌لیک جوابینی آلیب، تمام خاطرجمع بۉلغن حالده دوام اېتدی: - یوقاریده ایتکنیمدېک منبعد تدبیر یۉلی بیلن عزیزبېکنی یۉقاتیشدن باشقه چاره‌میز یۉق دیر. بیزنینگ بو کېینگی رېجه‌میز یۉلیده ایش بېره‌دیرگن کیشی بۉلسه اول هم مېنگه قالسه شو آته بېک بۉلور. چونکه باشقه‌لرغه قره‌غنده اونینگ تاشکند باریشی و عزیزبېک نینگ یقین آدمی نینگ اۉغلی بۉلغنی اوچون اونینگ بیلن علاقه‌ده بۉلیشی، زهر بېریش و یا باشقه‌چه بیر یۉل بیلن اونی آره‌دن کۉتره آلیشی، اونگه اېنگ قوله‌ی بیر ایش دیر. آغریق نینگ توزه‌له‌سی کېلسه اېمچی اۉز آیاغی بیلن کېلور، دېگنلریدېک، آته بېک‌نی مرغیلانده بۉلیش خبرینی اېشیتیب خان بیلن مېن جوده قووانیشدیق... منه سیزنی چقیریشدن بۉلغن مقصدیمیز شو دیر. ینه سیزنینگ بو حقده‌غی رأیینگیز نیمه بۉلسه اېشیته‌میز.

www.ezgu.org

مسلمانقول نینگ بو سۉزلریگه اۉتب بای قوش‌بېگی تمام ایشانغن، اما خدایار اېرسه اونینگ ایلگریگی مقصدینی یخشی بیلگنلیکدن بو سۉنگغی گپلر بیلن نهایته ترددگه توشکن اېدی. تۉغریسی هم مسلمانقول نینگ بو کېینگی گپی کیشینی متردد قیلمه‌ی قۉیمس اېدی.

-بو فکرینگیز مېنیمچه هم معقول، -دېدی قوش‌بېگی، -اما بونده بیر گپ بار، اول هم: آته بېک بو وظیفه‌نی اۉز بۉینیگه آله‌دی می، یۉق می مسأله‌سی دیر. چونکه آته بېک نینگ عزیزبېک طرفداری بۉلغنلیغیگه شو اۉرته‌ده اۉزیم تېگشیرگن بیر ایش مېنی شبهه‌گه توشوره‌دیر. شونداغ که، موندن بیگیرمه بېش کونلر ایلگری، قۉرباشیم نینگ خبر بېریشی بیلن عزیزبېک طرفیدن مرغیلان‌ده تۉپالان چیقرغه‌لی کېلگندیر، دېب اۉیلب، یانیده‌غی بیر نېچه کیشیلری بیلن زندانگه سالدیردیم. اونینگ یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی بۉلیشی هم اۉشه ملاحظه‌م نینگ تۉغریلیغیگه مېنی ایشانتیرر اېدی. ینه قۉرباشیغه آته بېک اوستیدن شکایت قیلغوچی نینگ شهادتی بیلن بو شبهه‌مگه ایشانیب، موندن بېش کون ایلگری آته بېک بیلن اونینگ قه‌یین آته‌سی میزراکریم دېگن مرغیلانلیکنی اۉلیم جزاسیگه حکم قیلدیم. گناهکارلرنی دار آستیغه آلیب کېتکنلریگه بیر مونچه فرصت اۉتکن اېدی، محکمه‌گه بیر خاتین حاضر بۉلیب، قۉلیمگه بیر مکتوب بېردی. اۉقوب قره‌سم، عزیزبېک تاشکندده قۉقانغه قرشی عصیان چیقرماقچی بۉلیب یورگن فرصتده یوسف بېک حاجی تامانیدن اۉغلی آته بېک‌که یازیلغن بیر مکتوب بۉلیب منیم قۉل، آیاغیمنی بۉشَشدیردی. چونکه بو مکتوب یوسف بېک حاجی نینگ عزیزبېک‌که تماماً قرشی بیر کیشی بۉلغن‌لیغینی آنگله‌تر اېدی. گناهکارلرنی دار آستیدن قَیتریشغه مجبور بۉلدیم. مېن فقط شو مکتوب دلالتیگه باور قیلیب، گناهکارلرنی بۉشته بېرمه‌ی، قۉلیمدن کېلگنچه ینه تېکشیریب تېرگه‌دیم. آته بېک نینگ سۉزلری کیشینی تمام ایشانتیررلیق درجه‌ده مکتوبگه موافق اېدی. شونداغ بۉلسه هم فقط میزراکریم‌نی آزاد قیلیب، کېینگی تېرگشلر تمام بۉلغونچه‌لیق آته بېک‌نی کفیلگه بېردیم. اۉزی نینگ بیرار عداوتی اوچون بونده‌ی گپلرنی قۉزغه‌تیب یورگن بۉلمه‌سین، دېب حلیگی مېنگه شهادت بېرگننی اوشلب آته بېک و باشقه‌لر بیلن یوزلشدیرماقچی بۉلگنیمده نیمه سببدن-دیر اول قاچدی. شو کونگچه اونی تاپیب بۉلمه‌دی. مونینگ قاچیشی گرچه بو شهادت نینگ بیرر عداوت یوزه‌سیدن بۉلغن شهادت اېکنینی آنگله‌تر اېدی اېرسه هم مېن ینه هنوز آته بېک‌نی کفالتده سقلر اېدیم که، جنابِ عالیدن بو خبر یېتدی. درحال آته بېک‌نی ییگیتلردن اۉره‌تیب سعادتخانهٔ شهنشاهیگه جۉنه‌دیم. آته بېک نینگ مرغیلان ماجراسی شوندن عبارت بۉلیب، منیمچه آته بېک اوستیده حلی شونده‌ی تېرگاولر باره‌یاتقن بیر وقتده اونگه بونداغ جوابگرلیک وظیفه‌نی تاپشیریش قله‌ی بۉلر ایکین، دېیمن...

مسلمانقولدېک مکار تولکی نینگ اۉیله‌غنلرینی قوش‌بېگی نینگ تۉغری سۉزلری آست-اوست قیلیب، اونینگ اۉتب بای تۉغریسیده‌غی سوءِ ظنلری بیر مونچه آزه‌ییب توشدی. اما مسلمانقول نینگ ایکّی کیشی اوستیگه یۉنلگن قهر و غضبی اۉزی نینگ بارلیق دهشتی بیلن فقط آته بېک اوستیگه تیکیلدی و تاشکند قۉرغانلری آستیده قربان بۉلغن سپاهلری نینگ قانینی عزیزبېک نینگ اۉنگ قۉلی بۉلغن نینگ اۉغلیدن آلماقچی بۉلدی.

-یوسف بېک حاجی نینگ مکتوبی یانینگیزده‌دیر؟

- تقصیر، - دېدی قوش‌بېگی، مکتوبنی آلیب مسلمانقولغه اوزه‌تدی. مسلمانقول اۉنده-سۉنده مکتوبگه کۉز یوگورتیریب چیقدی-ده، زهرخنده ایچیده اۉتب بایغه قره‌دی:

- یوسف بېک حاجی نینگ قورغن حیله‌لریگه توشونمه‌گوچی احتمال مرغیلان‌دن تاپیلمه‌غندور! او تولکی اۉز اۉغلینی مرغیلان‌ده تۉپالان چیقریش اوچون، دېب یوباریشیده‌یاق هر بیر احتمالگه قرشی بو مکتوبنی یازیب بېرگن، بونگه مرغیلان کلوَکلری توشونمه‌سه‌لر هم بیز توشونه آله‌میز! - دېدی و مغرور بیر توسده خدایارغه قره‌ب قۉیدی. قوش‌بېگی اونینگ بو استهزاسینی یوتیشکه مجبور اېدی. چونکه آزغینه تیلدن تایسه اۉزی نینگ هم آته بېک قطاریگه کیریتیلیشینی یخشی آنگلر اېدی. سکوت قیلدی:

- هوده‌یچی!

www.ezgu.org

- قولینگیز!

- حلیگی قوش‌بېگی بیلن بیرگه کېلگن ییگیتنی حضوریمیزغه حاضرله!

مسلمانقول نینگ اېتی آرتیق دهشتلیک بیر حالگه کیرگن، تخت اوستیگه قۉندیریلغن جانلیک خدایار هیکل هم سکوتده، اۉزی نینگ نیمه بۉلیشیغه توشونمه‌گن اۉتب بای هم بارلیق، یۉقلیق حالتده...

آته بېک هوده‌یچی آرقه‌سیدن کیریب خانغه تعظیم قیلدی و قۉل باغلب تۉخته‌دی. آته بېک مسلمانقول آتینی، اونینگ بیرتقیچلیغینی یخشی بیلسه هم، اما شخصاً اۉزینی کۉرمه‌گن، شونینگ اوچون خان نینگ یانیده‌غی خاقانغه التفات اېتمه‌دی. اونینگ بو التفاتسیزلیگی مسلمانقولغه اثرسیز قالمه‌دی‌ـده، اچّیغی اوستیگه اچّیغ، کېک اوستیگه کېک قۉشیلدی و شولر ایچیده یسه‌لیب چیقغن بیر استهزا ایلجه‌ییشی و بیر تاووش بیلن:

- منگه قره‌نگ، بېک ییگیت، - دېدی. آته بېک اۉزیگه قره‌غچ: - سیز کیم بۉله‌سیز؟ - دېب سۉره‌دی. اول هنوز بایه‌غی مسخره حالتده اېدی.

- مېن آته بېک.

- دنیاده آته بېک‌دن کۉپی بار می، سیز قنده‌ی آته بېک؟

- آته بېک یوسف بېک حاجی اۉغلی.

- هه‌ـه‌ـه، شونداغ دېنگ‌ـچی... تاشکندلیک یوسف بېک حاجی کیم، عزیزبېگیمیزنینگ گماشته‌سی بۉلغن ذاتِ شریف نینگ اۉغیللری؟

آته بېک بو چۉلتاغ سوپورگینی تنیدی و اونینگ استهزالرینی پَیقه‌دی. او بوندن سۉنگغی کۉرگولیگینی تمام معناسی بیلن آنگلب، معناسیز بو سواللرگه جواب بېریب اۉلتوریشدن سکوتنی خیرلیک تاپدی. گۉیا اۉزی نینگ بو سکوتی بیلن مسلمانقولغه معنالیک بیر جوابنی افاده قیلر اېدی. چیندن هم مسلمانقول بو سکوتدن تحقیرلندی، توتونی کۉککه کۉتریلر اېکن بقیردی:

- نېگه جواب بېرمه‌یسن؟!

- سیز مېنی قنده‌ی تنیغن بۉلسنگیز‌ـبۉلینگیز، مېن اۉشنداغ کیشی نینگ اۉغلی، - دېدی بېک. - مېن بیلن آته‌م سیز بیلن قوش‌بېگیگه بیر نېچه تورلیک بۉلیب تنیلسق‌ـده، اۉز وجدانیمیز آلدیده بیر تورلیک‌کینه‌دیرمیز! شونینگ اوچون سیز تیله‌گن طرفینگیزگه حکم قیلینگیزده، بویروغینگیزنی بېره‌وېرینگیز!

مسلمانقول نینگ یوزیده‌گی بایه‌غی اچّیغلر یېرینی بیر ذوقلنیش وضعیتی آلدی.

کولیمسیره‌ش ایچیده آته بېک‌نی کوزه‌تر اېکن:

- داو یوره‌گینگ بار اېکن، ییگیت... حیف که، گناهینگ بۉیننگده، - دېدی و چقیردی: - جلاّد!

اېشیک یانیده کوتیب تورگن آی‌بالته‌لیقلر حرکتلندیلر:

- خنجریمیز قانسیره‌غن!

جلاّدلرنینگ آلدیده کیرگن هوده‌یچی خانغه عرض قیلدی:

- تاشکنددن بیر چاپر بار، حضورینگیزگه کیریش اوچون اذن سۉره‌یدیر!

خدایار مسلمانقولغه قره‌دی. مسلمانقول اېرسه آته بېک‌نی جلاّدگه تاپشیریش اوچون اۉنگلنغن تیلینی قیسیشغه مجبور بۉلدی.

- کیرسین! - دېدی و اۉزیدن امر کوتیب تورگن جلاّدلرگه: - بیر آزدن سۉنگ، - دېدی، چیقیب تورماققه اشارت قیلدی. نېگه‌که، چاپرنینگ تاشکنددن بۉلیشی بو حکمده بیر آز شاشمسلیقنی ایستر، چاپر واسطه‌سی بیلن هم بو حکم احتمال حقلیک بیر حکم بۉلیب چیقر و مسلمانقول هم لااقل اۉز عمریده بیر مرتبه بۉلسه‌ـده، اۉرینلیق قان تۉککن بۉلر اېدی.

www.ezgu.org

آته بېک گرنگسیگن‌سومان دېوارگه سوینگن، مونده‌گی الّه‌ـقنده‌ی معنالرنی آنگلتقن تخت، تاج، خان، بېک کبی لش‌ـلوشلر اونینگ کۉز اۉنگیده قاره پوللیک قدر و قیمتسیز... تۉغریسی اول عجیب بیر طبیعتکه کیرگن، اونینگ وجودی قوروق و حس‌سیز... یۉق، اول سېزسه‌ـده، بیلسه‌ـده، گۉیا آیاغ، قۉلی باغلنیب بۉغیزلنیشگه حاضرلنگن بیر قۉی کبی قَیره‌له‌یاتگن پیچاققه بوتونله‌ی پرواسیز، قۉرقووسیز تماشا قیلر اېدی. بو تورمیش، بو حاکمیت، چېکی کۉرینمه‌گن بو قارانغیلیق... اونینگ اوچون سیره قیزیقرلیق اېمسلر: اول یۉق اېدی - تینچ اېدی، اول کېلدی - تینچیمه‌دی، اول ینه یۉق بۉلسه احتمال ینه تینچیر اېدی.

منه شونینگ اوچون هم اول بېزره‌یگن اېدی. فقط... فقط شو تورمیشده‌گی بیروگینه اونینگ کۉنگلیدن تېزراق یوویلمس و یوویلیشی هم قییندېک... نهایت، بوندن هم قوتیلغندېک بۉلدی. اما... اما سۉنگ نفسیده اونینگ بیلن وداعلشسه، بۉغزیغه خنجر باتر اېکن، اونینگ یوزیگه قره‌ب‌قینه کۉزی نورسیزلنسه... اونینگ همه آرزوسی شو اېدی حاضر.

هوده‌یچی چاپرنی باشلب کیردی. چاپر نامه‌نی تیز بوکیب خدایارغه تاپشیرغچ، آرقه‌سیگه قَیتیب، کۉزینی دېوارده‌گی بېزره‌یگنگه تشله‌مه‌سون می... اول اۉزی نینگ خان حضوریده بۉلغنینی هم اونوتدی‌ـده، اۉزینی آته بېک اوستیگه تشله‌دی، تاشکند چاپری نینگ بو کوتیلمه‌گن حرکتی خاننی، مسلمانقولنی، قوش‌بېگی هم هوده‌یچینی و آلدینغی زالده اۉلتورگن اعیاننی بیر حیرتده قالدیرغن اېدی. آته بېک نینگ تسلا بېریشی بیلن حسنعلی اوندن قۉل تارتدی اېرسه‌ـده، بیراق اوندن هیجان، ییغی حلی اریمه‌گن اېدی.

- ادب! - دېب قیچقیردی مسلمانقول، سۉنگره اۉزیگه قره‌ب قۉل باغله‌غن حسنعلی‌دن سۉره‌دی، - سېن کیم نینگ چاپری؟

- نار محمد قوش‌بېگی نینگ.

- قه‌یېردن؟

- تاشکنددن، تقصیر.

مسلمانقول تعجب ایچیده اۉزیگه خدایار تامانیدن اوزه‌تیلغن نامه‌نی آلدی. آچیب کیشی اېشیترلیک قیلیب اۉقودی:

«یاش خانیمیزغه و پدرِ عروس شهنشاهی مسلمانقول بهادر حضورلریگه. یاش شاهیمیزنینگ بخت و طالعلری روحسیز تنلریمیزگه قَیته باشدن روح، مأیوس کۉنگیللریمیزگه قَیتیب چیقمسلیق امید بغیشله‌دی. فقیر قوللری موندن تۉرت کونلر ایلگری تاشکنددن سپاهلر بیلن امیدسیز قَیتیشگه مجبور بۉلیب، اول تۉغریده حضورلریگه خبر هم یوبارغن اېدیم. شو حالده بیز سپاهلر بیلن کیراوچی یقینیغه یېتکن هم اېدیک، آرقه‌میزدن بیر چاپر تاشکندده عزیزبېک‌که قرشی عصیان باشلنغنینی، بیزنی کۉمک اوچون یوسف بېک حاجی نینگ تاشکندگه چقیرغنلیغینی سۉزلب، اونینگ اسمیدن بیر مکتوب بېردی. مېن درحال سپاهلرنی تاشکند قَیتیشگه بویوردیم‌ـده، خبر آلغنی ایکّینچی کونی تاشکندگه یېتدیم. بیز تاشکندگه کیرگنده یوسف بېک حاجی باشلیق آلامان عزیزبېکنی اۉرده ایچیگه قمب یاتر اېکنلر. آلامان، اینیقسه، یوسف بېک حاجی بیزنی جوده یخشی قرشیله‌دیلر. بیز بارغندن کېین اۉرده‌گه باسیب کیردیک‌ـده، عزیزبېکنی اوشلب آلدیق. باشده مېن یوسف بېک حاجینی بلکه، تاشکند بېکلیگی اوچون طمعلنور دېب اۉیله‌غن اېدیم. اما اونینگ بوتون اۉرده و خزینه، اشیا و یراقلرینی منیم قۉلیمغه تاپشیریشی بو فکریمنی بۉشکه چیقردی. یوسف بېک حاجی نهایتده طمعسیز، خلق منفعتینی کوزه‌تکوچی بیر آدم اېکن. بناءً علیهِ اونینگ تۉریسیده‌غی بیزنینگ سوءِ ظنلریمیز خطا بۉلیب چیقه‌دیر. اونینگ عزیزبېک‌که قرشی خلقنی آیاقلندیریشی هم بیزنینگ تاشکنددن جۉنه‌شیمیزنینگ ایکّینچی کونی عزیزبېک نینگ نېچاغلیق سیقیلغن خلق اوستیگه اۉتّوز ایکّی تنگه‌دن چاچکن سالیغی بۉلیبدور. تاشکند خلقی عزیزبېک نینگ حیله‌سیگه الدنیب، بیزگه یاغیلیق قیلغنی اوچون پشیمان و اونینگ ظلمیدن قوتیلغنی وجه‌دن خورسند دیر.

مېن یوسف بېک حاجی نینگ بونچه‌لیک کتّه خدمتی عوضیگه خان حضرتیدن اولوغ بیر مرتبه آلیب بېریشکه وعده بېرگن اېدیم. اول بونگه قرشی عذر ایتیب، تاشکندگه انصافلیک بیر بېک بېلگولنسه، منیم اوچون کفایه، دېدی. اونینگ خان جنابیدن کوتکن بیر مرحمتی بار اېکن کیم، شو یقینده سودا بیله مرغیلانده یورگن یالغیز اۉغلینی نامعلوم بیر سبب ایله اۉتب بای قوش‌بېگی نینگ

www.ezgu.org

قمه‌غنلیغینی ایشیتیبدیر. اونینگ بو خدمتینی بیرر مکافاتکه ارزیگولیک کۉرسه‌لر، اۉشل قماقده بۉلغن اۉغلینی آزاد ایتمس اوچون خان حضرتلری نینگ اَیله‌دیرغن عنایتلری هر بیر نرسه‌دن هم اونگه عزیزراق بیر مکافات بۉلور. فقط قولینگیزچه هم یوسف بیک حاجی نینگ دولتیمیز اوستیگه قۉیغن بو منّتی کیچکینه گپ ایمسدیر. بناءً علیهِ اونینگ اۉغلی گرچه اۉلیم جزاسیغه سزاوار بۉلسه هم، مرحمتِ شاهانه نینگ جۉشغه کیلتیریلیشی بیز نوکرلریگه هم موافق کۉریله‌دیر. وقتینچه تاشکند بیکلیگیگه قۉشدادخواه‌نی بیلگولب، یانیگه بیر مونچه سپاهلر بیردیم. اۉزیم عزیزبیکنی آلیب تیزده خدمتلریگه یورسم کیره‌ک، نار محمد قوش‌بیگی، مُهر».

مسلمانقول مکتوبنی توگتدی ـ ده، اویتسیز روشده آته بیک‌که قره‌ب ایلجه‌یدی و هوده‌یچیگه بویوردی.

- ایکّیته زرین تۉن کیلتیر!

آته بیک نینگ معجزه قبیلیدن سۉنگ دقیقه‌لریده ایکّینچی قَیته قوتیلیشنی کۉرگن اۉتب ای قوش‌بیگی بی‌ اختیار یاقه‌سینی اوشله‌دی. خدایارخان هم بیرتقیچ قه‌بیناته‌سی نینگ چنگلیدن قوتیلغنینی تبریک قیلغندیک آته بیک‌که کولیب باقدی.

مسلمانقول آقساقلنیب، اۉز قۉلی بیلن آته بیک‌که زرین تۉن کییگوزر ایکن:

- آته‌نگیزنینگ کتّه خدمتی سایه‌سیده اۉلیمدن قوتیلغنینگیزدیک زرین تۉنلیق هم بۉلدینگیز، - دیب ینه بیر قَیته اویتسیزلندی.

تغین بیر نیچه کون توریب قیتماق اوچون آته بیک مرغیلان‌غه، حسنعلی آته یوسف بیک حاجینی تینچیتیش اوچون تاشکندگه جۉنه‌دیلر.

بیرینچی بۉلیمی نینگ سۉنگغی

عذر

رومان دیب سیزگه تقدیم قیلینگن بو نرسه دنیاغه کیلیشی بیلناق بختسیزلیک‌که اوچره‌ی باشله‌غن ایدی: بیش ییللب باسیله آلمه‌ی یاتدی. نهایت، بو کون باسیلیشی میسر بۉلغنیده هم تورلیک ضربه‌لرگه اوچره‌دی. املاسی اوچ ـ تۉرتته املاچیلریمیز تامانیدن توزه‌تیلیب (!) عجایب بیر قوراق حالیگه کیلدی، مصحیحلریمیزنینگ مصاحه‌لری آرقه‌سیده تخنیک جهتی کۉز کۉریب قولاق ایشیتمه‌گن بیر یۉسونده چیقدی. بولرنینگ سببی باسیلیش چاغیده اۉزیم نینگ حاضر بۉله آلمه‌غنلیغیم بۉلدی. اما بو اۉرینده اۉزیم نینگ جهالتیم تۉغریسیده ایتیب توریشنی لازم کۉرمه‌یمن ـ ده، فقط اۉقوغوچیلرنینگ عفولرینی سۉره‌یمن.

رومان نینگ ایکّینچی بۉلیمینی بونده‌ی خطالردن صاف بۉله آلیشیغه وعده بیره آلمه‌سم ـ ده، اما باسیلیش تقدیری ناشر قۉلیده بۉلغن‌لیغینی بیلدیریب قۉیه‌من.

www.ezgu.org

ایکّینچی بۉلیم

عزیزبېک تاشکنددن جۉنهتیلدی. اونینگ ییریگه قۉقاندن نارمحمد قوش‌بېگی بېلگولنیب کېلدی.

عزیزبېکنی قۉلغه توشوریب بېریش بیلن قیپچاقلر نزدیده هم یوسف بېک حاجی نینگ قدر و قیمتی یوقاریلنغن ایدی. اما اۉزی نینگ منصب سویمسلیگی وجهیدن ینه اېسکیچه «یوسف بېک حاجی» بۉلیب قاله بېردی. شونینگ بیلن بیرگه عزیزبېک یانیده قندهی موقع توتگن بۉلسه، نارمحمد قوش‌بېگی آلدیده اوندن هم یوقاریراق و معنالیراق اعتبار قازاندی. اونینگ هر بیر رأییگه نارمحمد قوش‌بېگی قانوناً مجبور بۉلمه‌سه-ده، اما معناً بیر مجبوریت حس اېتر ایدی: اۉرینسیزگه کیشی اۉلدیریشلر، وقتسیز هم اۉرینسیز سالیق سالیشلر، بېهوده اۉرده اوسرافاتلری، بۉلمغور تقیقلر و آرتیقچه دینی تکلفاتلر بیر مونچه ایکه آلیندیلر.

اوچ ییللب عزیزبېک استبدادیده اېزیلگن تاشکند خلقی اېرکین نفس آلدی: سودا-ساتیق، اېکین-تیکین و کسب و کار کۉتریلیب باشله‌دی. آدملر جانلنغندېک بۉلیب بو حالنی:

«زمان-زمان دارالامان،

نارمه‌ت تۉره‌م بۉلسین اېسان!» -

دېب باشله‌غن اولرنینگ اشوله‌لری هم افاده قیلر ایدی.

۱. آته-آنه آرزوسی

اۉزبېک آییم اېلّی بېش یاشلر چمه‌لیق، چله-دومبول طبیعتلیک بیر خاتین بۉلسه هم، اما اېریگه اۉتکیرلیگی بیلن مشهور ایدی. اونینگ اۉتکیرلیگی یالغیز اېریگه‌گینه اېمس، تاشکند خاتینلریغه هم عام ایدی. اۉزگه خاتینلر اونینگ سایه‌سیگه سلام بېریب تۉیلریده، عزالریده، قیسقه‌سی، تیق اېتگن ییغینلریده‌غی اویلری نینگ تۉرینی اۉزبېک آییمغه اته‌غن ایدیلر. بیر بوگینه اېمس، قیز چیقره‌تورغن، اۉغول اویلنتیره‌دیرغن، سنت تۉیی قیله‌دیرغن خاتینلر اۉز تۉیلرینی اۉزبېک آییم کېنگشیدن تشقری جۉنه‌ته آلمس ایدیلر. اۉزبېک آییم اره‌لشقن تۉیلیک خاتینلرنینگ کۉنگیللریده‌گی آرزو هوسلری هم اېرلری تامانیدن کمچیلیکسیز بجریلر، چونکه «اۉزبېک آییم شونداغ بویوردیلر» دېگن سۉز اېرلر اوچون هم فرض کبی اېشیتیلیب، اۉزبېک آییم نینگ ایتکنیچه حاضرلیک کۉریله باشلنر ایدی. بو تاماندن قره‌غنده اۉزبېک آییم نینگ اۉتکیرلیگی اېرلر تامانیدن هم تصدیق اېتیلگنلیگینی اقرار قیلیشغه تۉغری کېله‌دیر.

اۉزبېک آییم اونچه-مونچه تۉی و عزالرگه «کوشیم کۉچه‌ده قالغن آیمس» دېب بارمس ایدی. شونینگ اوچون خاتینلر اۉز تۉیلرینی اۉزبېک آییم اشتراکی بیلن اۉتکزیب آلسه‌لر، اۉزلرینی شهرنینگ اېنگ بختلیک خاتینلریدن سنب «منینگ تۉییمنی بېک آییم اۉز قۉللری بیلن اۉتکزدیلر» دېگن جمله‌نی مجلسلرده افتخار اۉرنیده سۉزلب یورر ایدیلر. اۉزبېک آییم نینگ آبروسی یالغیز شولر بیلن‌گینه چېکلنیب قالمس، اونی اۉرده خانیملری هم احترام قیلیب اۉزلری نینگ «آنه‌خانلری» دېب بیلر ایدیلر. شونگه کۉره قَیسی بیر وقتلرده اۉرده یساوولّری یوسف بېک حاجی نینگ اېشیگیگه ارابه کۉنده‌لنگ قیلیب «اۉرده بېگی آییم بویوردیلر»، دېب اۉزبېک آییم نینگ یسه‌نیب چیقیشینی کوتر ایدیلر. بو تامان بیلن قَیسی بیر مجلسلرده اۉزبېک آییم خاتینلرنینگ اېسلرینی هم چیقریب یوبارر ایدی:

«کېچه اۉرده بېک آییمدن مېنگه ارابه کېلگن اېکن، فعلیم اَینب تورغن ایدی، بارمه‌ی ارابه‌دن بۉش قَیتردیم... با خدا، اۉرده بېکچی بۉلسه اۉزیگه، دېدیم» دېر ایدی.

www.ezgu.org

ایکّینچی وقتده: «اۉتکن کون اۉردهگه بارغن ایدیم؟ خانیملر یاتیب قالهسیز دېب قۉیمهدیلر، ناعلاج بیر کېچه یاتیب کېلدیم»، دېب سۉز آرهسیغه قیستیریب کېتر ایدی. بو سۉزلرنی ایشیتکوچی خاتینلر اۉزلری نینگ قنداغ بیر خاتین نینگ صحبتیگه نایل بۉلغنلرینی اۉیلب، اۉزبېک آییم نینگ احترامینی تغین هم کوچهیتیرر ایدیلر.

اول اۉز اوییده اۉلتورغنیده هم اوستیدهگی اطلس کۉینگ بیلن ادرس مورسکنی، آق شاهی دکنه بیلن کهربا تسبیحنی قۉیمهی، قیش کونلری تنچهدن پر یاستیققه سویهلیب، یاز کونلری ایوان نینگ تۉریگه یاسلنیب حسنعلی نینگ خاتینی بۉلغن آیباداققه، چۉری قیز حنیفهگه خمیرنی اچیتمسلیکنی، پلونی قیرماچ آلدیرمسلیقنی تنبیهلبکینه اۉلتورر ایدی.

آته بېک نینگ مرغیلاندن اویلنیب قۉییشی آتهسی اوچون اونچه رضاسیزلیککه موجب بۉلمهسه هم، اما اونینگ اۉغول تۉییسیدن باشلب، تاشکند قیزلرینی آست-اوست قیلیب او «بونینگ قیزی یخشی بۉلسه هم، اوی-جایلری یرهمس ایکن؟ بونینگ اوی-جایلری توزیک بۉلسه هم، قیزی کۉرکسیز ایکن؟ بونینگ قیزیده، اوی-جایلری-ده توزیک، بیراق ذاتی پس ایکن» دېب قیز، قوده، اوی، جای، نسل و نسب تېکشیریب یورغوچی اۉزبېک آییم نینگ آته بېکنی اویلندیریب بونینگ آرقهسیدن کۉرهتورگن آرزو-هوس، تۉی و تماشالرینی شرتّه کېسیب قۉیغن بو اویلهنیشکه نیمه دېییشی و قندهی قرهشی البته معلوم ایدی. بیرته-یو بیرته اۉغلی مرغیلان دېگن جایده، اله-کیملرنینگ قۉلیده، اصلی نامعلوم کیشیلرنینگ قیزیغه اویلنسین-ده، بو کون-اېرته اۉغلوم نینگ آرزو-هوسینی کۉرهمن، دېب اېنتیکیب اۉلتیرغن و اۉغول باقیب کتّه قیلغن آنه - اۉزبېک آییم ایکّی قۉلینی بورنیگه تیقیب قرهب قاله بېرسین...

بو خبرنی حسنعلیدن ایشیتکن کونلری اول بو ایشکه چیدهب تورالمهدی: «اېندی مېنگه مونداغ اۉغول کېرهک ایمس... آق سوتیمنی آققه، کۉک سوتیمنی کۉککه ساغدیم... اېندی تاشکندگه کېلمهسین اول اۉزباشیمچه بې تییوق!» دېب بقیریب-چقیریب، ییغلب-سیختب، درد و حسرتنی باشیغه کییب آلدی. آرهدن اۉن بېش کون اۉتر-اۉتمس مرغیلاندن آته بېک کېلدی. اوچ آیلب کۉرمهگن اۉغلینی قوچاغیغه آلیب کۉریشمک اۉرنیگه اوندن یوزینی اۉگوریب، سن کیمسن، کېلدینگ می، دېب سۉرمهدی و سلامیگه علیک هم آلمهدی. گۉیا اوخلهماقچی بۉلغن تاووقدېک هورپهییب آلدی. آته بېک آنهسی نینگ عرضیگه الّه-قچان توشونگن، هم شو حالنی مرغیلاندهیاق کوتکن ایدی. بیر-ایکّی قَیته عذر ایتیب کۉرگندن سۉنگ اۉزبېک آییم نینگ اېپَقهغه کېلیشیگه ایشانمهی قالدی و شونینگ اوچون اول هم گۉیا بیلمهگن، توشونمهگن کیشیدېک یوریی بېردی.

تورغن گپ، آته بېک نینگ مرغیلانغه اوزاق بارمهی توریشی ممکن ایمس ایدی.

اۉرتهدن ایکّی هفته اۉتر-اۉتمس آتهسیغه الّه-قندهی بهانه کۉرسهتیب، یۉل حاضرلیگینی کۉره باشلهیدیر و آنهسیغه بیلدیرمهییاق مرغیلان جۉنهیدیر. اۉزبېک آییم اۉغلی نینگ «اۉلگننی اوستیگه چیقیب تېپیش» قیلیدن بۉلغن بو حرکتیدن توتونی کۉککه چیقیب، بارلیق قهر و غضبینی اېری اوستیگه تۉکهدیر: «سیز قریب اېسینگیزنی ییب قالیبسیز، اۉغلینگیزنی مرغیلانلیققه تاپشیریب قۉییب، ینه اېل ایچیده باشینگیزنی کۉتریب یورمکچی بۉلهسیز می؟..» دېیدیر.

یوسف بېک حاجی نینگ قیزیق بیر طبیعتی بار: خاتین بیلنکینه ایمس، عموماً اوی ایچیسی بیلن هر قندهی مسأله اوستیده بۉلسه بۉلسین اوزاق سۉزلشیب اۉلتورمهیدیر. آته بېک می، آنهسی می، حسنعلی می، ایشقیلیب اوی ایچیدن بیرتهسی نینگ سۉزلری و یا کېنگشلری بۉلسه، کېلیب حاجی نینگ یوزیگه قرهمسدن سۉزلب بېرهدیلر. مقصد ایتیب بیتکندن سۉنگ سېکینگینه کۉتریلیب اونینگ یوزیگه قرهیدیرلر. حاجی بیر نېچه وقت سۉزلهغوچینی اۉز آغزیغه تیکیلتیریب اۉلتورغندن سۉنگ، اگر معقول توشسه «خۉب» دېیدیر، گپکه توشونمهگن بۉلسه «خۉش» دېیدیر، نامعقول بۉلسه «درست ایمس» دېیدیر و جوده هم اۉزیگه نامعقول گپ بۉلسه بیر ایلجهییب قۉییش بیلن کفایهلنیب، موندن باشقه سۉز ایتمهیدیر و ایتسه هم اوچ-تۉرت کلمهدن نریگه آشمهیدیر. اوی ایچی اونینگ بو فعلیگه جوده یخشی توشونگنلیکلریدن کۉپینچه بیر آغیز جواب آلیش بیلن کفایهلنهدیرلر. اما آته بېک بیلن بیرر تۉغریده سۉزلشمکچی بۉلسه، اونی اکثر مهمانخانهگه چقیریب یا که چقیرتیریب آلهدیر. اۉزبېک آییم یوقاریدهغی اۉزی نینگ عتاب و خطابیگه اېریدن بیر ایلجهییب

www.ezgu.org

قۉییش جوابینی آلیب دَمی ایچیگه توشه‌دیلر و چار-ناچار اۉتّوز کونلب بیر زماننی اۉزیچه مرغیلانلیقنی قرغش بیلن کېچیره‌دیر. آته بېک تاشکندگه قَیتیب کېلیب، «اېندی عرض بیتکن-دیر» دېگن اۉیده آنه‌سیغه سلام بېره‌دیر. عرض بیتیش قه‌یېرده، اۉزبېک آییم نینگ اۉغلیغه قرشی کینه‌سی تغین بیر نېچه قت آرتقن، اما بو گل سلام بېرگوچیگه بیر قره‌یدیر-ده، «اۉغلیم، مېنگه سلام بېریب نیمه قیله‌سن، مرغیلانلیق آنه‌نگ نینگ دعاسینی آل!» دېب یوزینی چېتکه اۉگوره‌دیر. اول آنه‌سی نینگ بو کنایه‌سینی کولگولیک بیلن کېچیریب، ینه اېسکیچه عرضده قاله‌وېره‌دیرلر. آته بېک ینه اۉن بېش کوننی اۉتکزیب، تغین بیر نازک سببنی اۉرته‌غه تشلب آنه‌سی نینگ رخصتیسیز مرغیلان‌غه جۉنب ساله‌دیر.

تغین اۉزبېک آییم نینگ رنگی اۉچکن، قانی قاچقن: تباقنی کاسه‌گه، چۉمیچنی پیاله‌گه اوریب داد و فریاد: «سیز آته میسیز، نیمه‌سیز اخیر، اۉغلینگیزنی تییب آلیش سیره اېسینگیزگه کېله‌دی می؟ اۉغلینگیزنینگ بو ایشی بېچیز اېمس: مرغیلانلیق سحر قیلدی می، جادو قیلدی می، هَیتاوور سیز شو یۉسونده یوروی بېرسنگیز، اېرته-ایندین اۉغولدن اجره‌له‌سیز. بو کلوَک اۉغلینگیز مرغیلانلیق نینگ اېشیگیده قول بۉلیب یاتیب آله‌دیر...» اما یوسف بېک حاجی خاتین نینگ سۉزینی بو گل هم اېله‌مه‌یدیر، فقط: «قۉیه بېر، خاتین، اۉزی ساغ بۉلسه، بیر کون اېسینی تاپر»، دېب قۉیه‌دیر. بیر یریم آیلر وقتنی مرغیلانده اۉتکزیب، تغین آته بېک تاشکندگه کېله‌دیر. تغین آنه-باله آره‌لریده کینه-کدورت... تغین عرض... اۉن بېش کون اۉتمسدن ینه اندیجان سفری، ینه اۉزبېک آییم نینگ فغانی فلککه...

مرغیلانلیق نینگ سحرچی-جادوچیسیگه اۉلیم تیلش؛ مېنی اۉغلیمدن اجره‌تسه اۉزی هم سویگنیدن اجره‌سین، قرغیش...

نهایت آره‌دن بیر ییل چمه‌سی وقت اۉتیب مرغیلانغه قتنش یېتّی-سکّیزگه یېتکچ، اۉزبېک آییم نینگ غیدی-غیدیسی بیلن بۉلسه کېره‌ک یوسف بېک حاجیده هم بیر اۉزگریش کۉریله باشله‌یدیر. خاتینی نینگ: «اۉغول اۉسدیریشنی، اۉغول تییشنی بیلمه‌یسیز» دېب شیلته‌لشیگه: «نیمه قیل، دېیسن اېندی؟» دېب سۉره‌یدیر.

- بیز آته بېک‌نی تاشکنددن اویلندیریب باشینی باغله‌مه‌سق، کون سیین اونینگ مرغیلان یوگیریشیدن قوتیله آلمسمیز. تاشکنددن اویلنسه سوو قویغندېک تینر-قالر؟

مرغیلان بلاسینی اېسیدن هم چیقرر... - دېیدیر اۉزبېک آییم. یعنی همیشه یوره‌گینی شاپیرتیریب، مییه‌سینی مشغول قیلغن مدعانی ایتیب سالیش فرصتینی قاچیرمه‌یدیر.

- اۉغلینگ قَیتسین-چی، بۉلمه‌سه...

اېری نینگ بو سۉزیگه اۉزبېک آییم آرتیقچه قیزیشه‌دیر، لبی-لبیگه تېگمه‌ی بابیللب بېره‌دیر:

- سیز شو کونگچه برچه اختیارنی اۉغلینگیزگه تاپشیریب، باله‌نی باله قیلمه‌دینگیز، بیر خودبین قیلدینگیز... اۉغول اۉسدیریش بو توروده بۉلمس؟ اول تیله‌سین-تیله‌مه‌سین شرتّه-شرتّه تیله‌گنینگیزچه قیلینگیز-ده، قره‌ب توره بېرینگیز. سیز اۉزینگیزنینگ شو «اۉغلینگ بیلر» دېگن گپینگیز بیلن قنچه یخشی جایلردن قالیب، نهایت مرغیلانلیق بلاسیغه یۉلیقدینگیز...

اېندیکی اختیار منده: اول کېلگونچه بیر یخشی جایگه اونه‌شه‌یین-ده، کېلگندن سۉنگ تۉینی هم جۉنه‌تیب یوباره‌یلیق!

- توره‌تور-چی...

حاجی نینگ بونچه‌لیک بۉش کېلیشی اۉزبېک آییمغه قنات-قویروق بېرگندېک بۉلدی و موندن سۉنگ تینیب-تینچیب تورالمه‌دی. شو گپ نینگ ایکّینچی کونی حسنعلی‌نی قۉیرده-قۉیمه‌ی ارابه قۉشدیریب شهرنینگ تۉرت تامانیغه قیز کۉریش اوچون یوریب کېتدی.

مرغیلانلیق کېلین نینگ تعریفینی حسنعلی‌دن کۉب اېشیتکن اېدی. آته بېک نینگ کۉنگلینی اۉشه گۉزل مرغیلانلیقدن ساویتیش یۉلیده اوندن هم کۉهلیک، اوندن هم سولوک قیز تاپیش کۉییگه توشدی. شونگه کۉره اونگه اونچه-مونچه قیز یاقمه‌ی، شهرده‌گی کۉب اېشیکلرنی سنشغه تۉغری کېلدی. یېتّینچی مرتبه کۉچه‌گه چیقیشده عالم پانصد دېگن نینگ قیزی یاقه توشیب حاجیگه

www.ezgu.org

عرض قیلیندی. حاجی باشده خاتینی نینگ بو گپیگه کولدی، اوندن کېین «تورەتور، اۉغلینگ کېلسین»، دېدی. اۉزبېک آییم نینگ بابیللشی کوچەیە بېرگچ:

«نیمه قیلسنگ اۉزینگ بیل، بشرطی اۉغلینگ کۉنمەسه مېن زۉرلەمەیمن!» دېدی. اۉزبېک آییم اېریگه یلینیب باشلەدی:

- بیر سۉزلیغینگیزنی قۉیینگ، اېر، اۉزی اصلزاده، لااقل بیر آغیز اۉغلینگیزگه ایتیب اۉتیشکه وعده بېرینگ-چی، - دېدی.

- یخشی. وعده هم بېرەیین، اما سن اونەشمەی تور.

- اونەشمەیمن، لېکن اۉغلینگیزگه اونەشدیق، دېب اېشیتدیرمیز... توزیک می؟

- معقول.

شو اۉلتوریشدن سۉنگ اۉزبېک آییم جوده هم جانلنیب کېتدی و اېرتەسیگه عالِم پانصدنیکیگه قرەب ینه ارابه قۉشدیردی. بو ایکّینچی ساوچیلیقده گۉیا قودەچەلردېک قرشی آلیندی. عالِم پانصدباشیلر: یوسف بېک حاجیغه قوده بۉلر اېکنمیز، دېب جوده هم تیپیرلشیب قالغن و عزت-اکرامنی حددن آشیرغن اېدیلر. یېگن آغیز اویەلر قبیلدن اۉزبېک آییم هم معاملەنی قودەلرچه قیلدی، حتا: «بېک آتەنگیز بیلن مېن سۉزنی بیر جاییگه قۉیدیق. فقط ایش آته بېک نینگ کېلیشیگه قالدی» دېب قۉیدی. کېچقورون اویگه قَیتیب بو ایتکن سۉزینی حکایه قیلغن اېدی، حاجی لبینی تیشلب قالدی و: «سنگه سیره عقل بیتمەی کېتر اېکن-دە»، دېدی.

بیر آیلب کېچیککندن سۉنگ آته بېک قَیتیب کېلدی و بو کېلیشی نینگ وجدان عذابی و تیلەمەگن بیر تکلیفنی اېشیتیش اوچون‌گینه اېمس، بلکه قبول قیلیش اوچون بۉلغن‌لیغینی پَیقەدی. اول بو گپنی آنەسی نینگ ایلگریگی اچیمسیق سۉزلرینی و عرضلرینی توگلگنیدن و اۉرنیگه چوچوک سۉزلر، سیلّیق معاملەلر بیتیب «اېسان-ساغ کېلدینگ می، بالەم»لریدناق سېزگن اېدی. بوندەی بۉلمغور تکلیفنی اېشیتمس اوچون اۉزینی چېتکه آلیب، آتەسی، اینیقسه آنەسیغه یۉلیقیشدن قاچیب یوریشکه مجبور بۉلدی. ایکّی آرەدەغی بو قاچیش-قوویش ایشی اوزاققه چۉزیلمەی، بیر کون مهمانخانەده آته-اۉغول سۉزلشیب اۉلتورگن نینگ اوستیگه اۉزبېک آییم کېلیب کیردی و اۉلتورمسدناق حاجیگه ایملب قۉیدی. بو ایمقۉقنی آته بېک پَیقەمەغن بۉلسه هم لېکن انوو گپنی انیق شو مجلسده آچیلیشیغه کۉزی یېتیب، چیقیب کېتیش نینگ علاجینی قیلالمەدی. اۉزبېک آییم کېلیب کیرگندن سۉنگ یوسف بېک حاجی بیر نېچه وقت اۉیلب قالدی. اۉزبېک آییم دېپسینیب-دېپسینیب اېریگه قرەب آلر اېدی. انچەگینه سۉزسیز اۉلتورغندن سۉنگ حاجی ملایمانه سۉز آچدی.

- اۉغلیم، حلی سن اېشیتدینگ می، یۉق می هَیتاوور بیز سېنینگ اوستینگدن بیر ایش قیلیب قۉیدیق...

آته بېک معلوم که، اولرنینگ «قیلیب قۉیگن یا که قیلماقچی بۉلغن ایشلرینی» البته بیلر اېدی. شونداق هم بۉلسه بیلمەگنگه سالیندی:

- عقللیک کیشیلرنینگ اۉغوللری اوستیدن قیلغن ایشلری البته نامعقول بۉلمس، - دېدی.

حاجی اۉغلی نینگ بو جوابیدن یېرگه قرەدی و نیمه دېب دوام قیلیشنی بیلمەی قالدی.

استهزا ارەلش خاتینیغه قرەب آلدی. ینه آرەغه جیمجیتلیک کیردی. بو سۉزسیزلیک معناسیغه اۉزبېک آییم توشونه آلمەغن اېدی. بیر آز قرەب اۉلتورغچ، یورەگی قَینب کېتکندېک بۉلدی:

- بیز سېنینگ اوچون عالِم پانصدباشی نینگ قیزیغه اونەشیب قۉیدیق... اېندی سن بیلن تۉی مصلحتینی قیلیشماقچی اېدیک...

آته بېک آنەسیغه بیر آغیز سۉز دېمەی، معنالیک قیلیب آتەسیغه قرەب آلدی. حاجی اویتلیک‌سومان «شونداغ» دېب قۉیدی.

- سیزلرنی رنجیتیب بۉلسه هم بیر مرتبه اویلنگن اېدیم-کو، اېندی...

- سن اویلنسنگ بیز رنجیر میدیک؟ - دېدی کولیب حاجی.

- رنجیمەسەلرینگیز...

حاجی توزوکلنیب اۉلتوریب آلدی:

www.ezgu.org

- بو رنجیشدن ایمس، حاجتدن اۉغلیم.

- نیمه حاجت؟

-حسنعلی نینگ سۉزیگه قره‌غنده، قه‌یین آته‌نگ قیزینی تاشکندگه یوبارمس ایکن.

اۉغیل اۉسدیریب کتّه قیلغن آنه‌نگ نینگ بۉلسه آلدیغه کېلین قۉیغوسی کېله‌دیر...

آته بېک آنه‌سیغه قره‌دی:

- بو کونگچه کېلینسیز هم یشب کېلدینگیز، بوندن کېین هم شوسیز توریب بۉلردی ـ کو، - دېدی.

اۉزبېک آییم مرغیلانلیق تامانیدن سحرلنگن اۉغلیغه قرشی قیزیشیب کېتدی. بیر ییللردن بېری ایچیگه ییغیب کېلگن کینه‌سینی تۉکیب بېردی:

- من سنی بو امید بیلن باقیب کتّه قیلمه‌غن ایدیم... سن بیزنینگ نسلیمیزنی کۉتریش اۉرنیگه، یېرگه اوریب بولغه‌دینگ. بیز سنی مرغیلان اندیسیگه بونچه‌لیک موکّه‌دن کېتیشینگنی اۉیله‌مه‌غن ایدیک، ادبسیز... اۉزینگگه قالسه شو مرغیلانلیقنی خاتینغه حسابلب کېته بېرر ایکنسن ـ ده، اویتسیز! ..

آته بېک هم قیزیشدی:

- خاتین بۉلمه‌سه نیمه، اخیر؟!

- قاشلیق، کۉزلیک بیر اندی!

- اندی دېگنینگیز نیمه اۉزی؟

یوسف بېک حاجی اۉغلینی باسیش اۉرنیگه جواب بېر، دېگندېک قیلیب ایلجه‌یگن حالده خاتینیگه قره‌دی. اۉزبېک آییم «اندی» معناسینی بیلدیریب، اندیلرنینگ سحرینی رد قیلیش اوچون بیر آز توتیلیقیب قیینلدی:

- اندی... اندی... اۉزی ختای می، نیمه بلا... اۉزی قلماقدن ترقه‌غن بۉله‌دیر... توشونمه‌گن بۉلسنگ، لۉلیلرنینگ بیر طایفه‌سی...

بو جوابگه یوسف بېک حاجی اۉزینی خخالب کولیشدن تۉختته آلمه‌غنیدېک، آته بېک هم کولیب یوباردی. خاتینی نینگ تیرناق آستیدن کیر ایزلب و دعواسی نینگ اثباتی اوچون غۉلدیره‌شیدن آرتیقچه کولیب کیفلنگن یوسف بېک حاجی کۉزیگه چیقغن یاشلرنی ارتر ایکن، جدیت بیلن اۉغلیغه دېدی:

- اۉغلیم، سن آنه‌نگ نینگ گپیگه اچّیغلنمه. اول هر نرسه دېسه فقط مرغیلاندن اویلنگنینگ‌گه قرشیلیغیدن ایته‌دیر. اما مېندن سۉره‌سنگ، مرغیلانده‌غی نه قوده‌میز و نه کېلینیمیزنی هیچ بیر وجه بیلن کمسیته آلمه‌یمن، بلکه بیزگه قوده بۉلماققه اېنگ موافق کیشیلر ایدی، بلّی اۉغلیم، دېیمن. سنینگ تینیب ـ تینچیشینگ، اۉسیب ـ اونیشینگ اوچون قووانمه‌غن آته ـ آنه ساغقه حسابلنمه‌یدیر. سن بونگه یخشی ایشان. اما بیزنینگ حاضرگی بعضی بیر رأیلریمیز سنگه یاتیشیب کېلمس ایکن، بونگه حقّینگ هم بار، لېکن ایکّینچی طرفدن بیزنی هم حقسیز تشلب قۉیمه. اۉغلیم، بیزنینگ سندن باشقه امید نشانیمیز، حیات قووانچیمیز یۉق. دنیاده کۉریب اۉته‌تورغن برچه آرزومیز، هوسیمیز فقط سنگه‌گینه قره‌ب قالغن. بیز خدای تعالی‌غه مینگلب شکر ایته‌میز کیم، سن باشقه‌لرنینگ فرزندیدېک ایسلیک ـ هوشلیک بۉلدینگ. کیشیلردېک سېن بیلن افتخار قیلالمه‌سق ـ ده، سن آرقه‌لیک خجالت چېکمسیمیزگه ایشاندیک. اینیقسه آنه‌نگ نینگ سنینگ طفیلی کېچیره‌تورگن امیدلری تاباره آرتیب باردی. بو کون آنه‌نگ سنینگ آلدینگغه تیز چۉکیب و آنه‌نگ کۉنگلی اوچون مېن هم آره‌غه توشیب سندن سۉره‌یمیز: سن اۉز خواهشینگ یۉلیده اویلنگن ایکنسن، رفیقه‌نگ سنگه مبارک بۉلسین. ایسلیلیک دعواسیده یورگن آته ـ آنه‌نگ تیله‌گی البته شوندن باشقه بۉلمس. شو بیلن بیرگه سنینگ سببِ وجودینگ بۉلغن بیر کیشی اۉز حیاتی ایچیده باله‌سی آرقه‌لیق بیر آرزو ـ هوس کېچیرمکچی... اونینگ بو آرزوسیغه حق بېره‌سن می، یۉق می ینه اختیار اۉزینگده...

www.ezgu.org

حاجی نینگ بو سۆزی اۆزبېک آییمغه نېچاغلیق یاقتن بۆلسه، آته بېک‌نی شو قدر یېرگه قرەتقن ایدی. حاجی اۆزیدن آشیریب سۆزلەغن بو سۆزلرینی شو گپ بیلن تامملەدی:

- بیلگن تاپیب سۆزلر، بیلمەگن قاپیب، دېگنلریدېک، آنەنگ نینگ ایتمکچی بۆلغن سۆزی فقط شو ایدی. بایەغی گپلری بۆلسه اۆز حقّینی حمایه یۆلیده اونینگ پاپیسەلری‌گینه بۆلیب، مېندن هم کۆره آنەنگ نینگ فعلینی اۆزینگ یخشی بیلەسن...

آته بېک همان سکوتده، اۆزبېک آییم بۆلسه باشی بیلن «شونداغ» اشارەسینی بېرر ایدی. یوسف بېک حاجی یوقاریده اۆتکن گپلرنی قوروق و اساس‌سیز سۆزلەمەغن، بلکه شو تورموش نینگ رکن و اساسینی بیر درجه ایتیب اۆتکن، آته بېک اېسه بونی شو محیط نینگ بیر اۆغلی بۆلیب اېشیتکن ایدی. تۆغریسی هم اول دەسی تاماندن سۆزلنگن حلیگی قانونغه قرشی چیقیش اوچون لازم بۆلغن کوچکه مالک ایمس. پس، کوچسیزلیک نینگ نتیجەسی اېسه سکوت ایدی. اول بیر تاماندن شوندەی آرزو-هوس اوچون باله اۆسدیرغن آته-آنەنی مکافاتلندیرمکچی و آتەسی ایتکن خجالت چېکدیرمەیتورغن اۆغوللردن بۆلماقچی ایدی اېرسه هم، ایکّینچی یاقدن اۆزینی اسیر اېتکن شهلا کۆزلر اونگه نفرتلنیب قرەغندېک بۆلورلر، گۆیا که وفاسیز، وعدەسیز، دېب قیچقیررلر ایدی. تۆغریسی هم اونی آته-آنه مکافاتیگه قرشی آیاقلندیرماقچی بۆلغن نرسه حلیگی کۆزلرگینه، اما اونینگ بو عصیان‌نما حرکتیدن باشقه عنصرلر قیدیریش و چیقریش اۆرینسیز توشر ایدی. آته-آنه آرزوسینی ایفا اېتیشدن بیر ثانیه هم اۆزی نینگ کۆز اۆنگیدن خَیالی کېتمەگن انوو الهی محبت اوچون هېچ بیر تورلیک کمچیلیک کېلمسیگه ایشانسه هم حاضر اونینگ یورەگینی باشقه بیر حقیقت تیرنەی باشلەغن و وجدانینی فقط شو مسألەکینه اۆرەب آلغن ایدی. آته بېک‌چه اېنگ نازک سنلغن بو مسأله قراشیدەغی جواب کوتیب اۆلتورغوچیلرنی نهایت زېریکتیردی.

- بیزنی کوتدیرمه، اۆغلیم.

آته بېک مغلوب بیر باقیش بیلن بو سۆزنی ایتکوچی آتەسیغه قرەدی و یلینچاق بیر آهنگده جواب بېردی:

- مېن سیزلرنینگ آرزولرینگیزنی بجریشکه - اگر خورسندچیلیغینگیز شو بیلن بۆلسه - هر وقت حاضرمن. اما بیر بېچارەگه کۆره بیله توریب جبر هم خیانت...

حاجی اۆغلی نینگ مقصدیغه درّو توشونه آلمەدی و سۆرەدی:

- کیمگه، خاتینینگغه می؟

- یۆق، سیزنینگ آلەدیرغن کېلینینگیزگه. اۆغلینگیزنینگ وجودی بیلن آرزووینگیزنی قاندیریش آسان بۆلسه هم کېلینینگیز قرشیسیده مېنی بیر جانسیز هیکل اۆرنیده تصور قیلینگیز.

یوسف بېک حاجی یلت اېتیب خاتینیغه قرەدی. اۆزبېک آییم نینگ بۆلسه آلەدیرغن کېلینیگه اعتمادی یوقاریلیغیدن اۆیلب-نېتیب تورمەدی:

- میلی، بالەم؟ بویاقنی حاضر سن اۆیلەمەی قۆی، - دېدی.

آته بېک بیر آغیز سۆز ایتمەی سکوت قیلدی، یوسف بېک حاجی نینگ اېسه اۆغلی نینگ سۆزینی تۆغریلیغیغه، کېیندن یوز کۆرسەتەتورغن کۆنگیلسیز ایشلرگه عقلی یېتسه هم، اما بیر ملاحظه یوزەسیدن استقبال نینگ قارانغی ایشلرینی حاضر اونچه ملاحظه قیلیب کۆرمەدی:

- جوده تۆغری ایتەسن، اۆغلیم. بیراق آنەنگ نینگ بیر ملاحظەسیزلیگیگه باشدەیاق مېن لیبمنی تیشلب قالغن ایدیم. حاضرده هم شو حالده قالماقچه مجبورمن، - دېدی و:

- بیز حاضر اندیشه نینگ بندەسی، مېن ایمس آنەنگ بیرونی ایشاندیریب قویغن: بیزنینگ عایلەدن لفظ‌سیزلیک چیقیشی مېنگه معقول کۆرینمەیدیر.

www.ezgu.org

آته بېک آته-آنه آرزوسیغه اۈز تعبیریچه جانسیز هیکل بۈلیب رضالیق بېردی. اما اۈز رضالیغی نینگ شرطی قیلیب تۈیدن ایلگری مرغیلان باریب کېلیشنی و بیر درجه اولرگه ایتیب اۈتیشنی، شوندن سۈنگ تۈی باشلشنی عهد قیلدی. ایش نینگ یېنگیل کۈچیشیگه سۈیینگن آنه آته بېک نینگ بو شرطیگه لام دېمسدن کۈندی و آرزولیق تۈینی تېز باشلش اوچون اۈغلینی مرغیلان کېتمک که قیستهی باشلهدی.

۲. اونوتمهیسیز می؟..

اونینگ بو گلگی مرغیلان یۈلیگه قۈزغهلیشی آرتیقچه بیر آغیرلیق بیلن، ایکّیلنیش بیلن اۈرهلغن اېدی. کوموش بیبی اوچون دنیاگه سیغمسلیق بیر شادلیق نینگ، کۈرگوچی کۈزلریگه ایشانه آلمسلیق بیر بخت نینگ بو گل کۈتریب بۈلمهیتورغن بیر قیغو، چیدهب بۈلمهیتورغن بیر حسرت بۈلیب باریشینی اول یخشی توشونر اېدی. هر بیر گل مرغیلان بارغنیده آلیب بارهتورغن نفیس ساوغهلری بو گل جوده زهرلیک، آرتیقچه الملیک بیر ساوغهغه ایلنگن، کوموش بیبی بو ساووق کونداش ساوغهسینی کۈرگنده احتمال... نیمهلر بۈلر و قنداغ حاللرگه توشر اېدی. بو مدهش ساوغهنی احتمال که، اونینگ آته-آنهلری هم قبول قیلمسلر: بیردن-بیر یالغیز قیزلری اوچون بوندهی گپ نینگ یرهشمسینی ایتیب: «ساوغهنگ هم کېرهک اېمس، اۈزینگ هم» دېگن جواب بیلن یوزیگه هم اوررلر. منه، اونینگ بو گلگی آغیر حرکتی و قۈزغهلیشیغه نیمهلر سبب اېدی.

بو آغریققه آرزو اېگهلری نینگ قیستاقلری نهایت بېردی. یعنی چار-ناچار بو توتوریقسیز ساوغهنی کۈتریب یۈلغه توشیشکه مجبور بۈلدی.

آت نینگ باشینی اۈز اختیاریگه قۈیغن، ایلگریگیدېک یورهک آشیقیشلری ایچیده آتنی تېز یوریشکه قیستهمهی سووگه توشکن ناندېک بۈکیب-بۈشهشیب، یوز خیل ساووق، یرهمس خَیالّلر قۈلیده اېزیلیب، اۈزی نینگ دنیاده بار می-یۈق میلیغیغه هم توشونمهی کېته بېرهدیر.

حاضر کۈکلم کونلری: قیرلر، تاغلر، سایلر کۈک-قیزیل، آق-قاره، سریق-زنگار، پوشتی-گۈلس و تغین الّه-قنچه رنگلیک چېچکلر بیلن اوسترینی بېجب، قیشی بیلن تۈنگگیب ارنگ یېتیشکن عاشقلریغه ینگی حیات، ینگی امید بېرهدیلر. قیش بۈیی الّه-قَیسی گۈر آستلریده جونجیب چیقغن قوش ذاتلری: چومچوقلر، چیتّکلر، تۈرغهیلر، صعوهلر و باشقه الّه-قنچه قوش دورکوملری اۈز تۈپلری بیلن ویجیر-ویجیر، چوغور-چوغور سَیرهب کولهدیرلر، یېر یوزینی توتکن چېچک گیلملری اوستینی اۈپیب یلهیدیرلر، یاتیب چۈقییدیرلر، سپچیب اوچهدیرلر... اوزاق-اوزاقدن ککّو قوش هم عرضِ وجود قیلهدیر: «ککّو-ککّو».

پایانسیز قیرلرنینگ نهایتسیز بیجیر-بیجیر کۈریب تۈیمسلیق کۈک گیلملری و اولرنینگ دماغلرغه مجبوري ایسکتکن دوا ایسلری، یاقیملیق هیدلری هر قنداغ ایشدن چیقهیازغن حیات اېگهسینی آزغینه بۈلسه هم اېپکه آله بیلهدیلر. شونینگدېک، بو چېچک قیرلری اۈز بغریده سوزیب بارغن آته بېکنی هم اۈزیگه قرهتمهی قۈیمهیدیر.

اونینگ فکری انوو قارانغولیقلر ایچیده سوزمه هم کۈزی چېچک و سبزهلر تماشاسیده، دماغی هیدلر استشمامیده، قولاغی قوشلر نغمهسیده بۈلهدیر. نیمه بۈلسه هم تېورهگیدهگی کۈکلم بېجکلرینی کۈزدن کېچیره بارهدیر. باره-باره فکری هم شو کۈرینیشلردن حصه آلماققه باشلهیدیر.

- هاو انه بیر قلدیرغاچ، تۈغریغه قرهب اۈقدېک آتیلیب بارهدیر، اوچکن یۈلیده ویجیر-ویجیر سَیرهب هم قۈیهدیر. قلدیرغاچ نینگ قیغوسی یۈق، سویگنی نینگ آلدیغه تېزراق یېتیش اوچون شاشهدیرغندیر: سَیراغی هم سویگنی نینگ کۈریش شادلیغی اوچون دیر...

www.ezgu.org

بختلیک قلدیرغاچ: آلغن ساوغه‌سی هم قۉرقونچ ایمس دیر، آته-آنه‌سی نینگ هم آرزو-هوسلری یۉق دیر. اولرنینگ تورموش قانونلری جوده ییngیل، ایکو-ایکو، سویگن-سویگننی آله‌دیرلر-ده تاغلرده، ییرلرده، کۉکلرده اوچیب یورووی بیره‌دیرلر. مېن هم شو قلدیرغاچ‌بېک اونینگ سری آتیلیب، ویجیر-ویجیر سَیره‌ب اوچر ایدیم.

اونینگ قلدیرغاچلیق قناتی آته-آنه مکافاتی بیلن قَیریلغن. اونگه اوچکه‌لی ایرک بیرمه‌یدیرلر. لېکن حیوان اونینگ قَیریلغن قناتیغه قره‌مسدن اۉزی نینگ ایسکی آدیم تشله‌شیده قیرلر، تاغلر آشیب سوولر کېچه‌دیر. ییتّی-سکّیز قَیته باریب کېلگن تنیش شهریگه اینتیلگندن اینتیله بیره‌دیر. بو آشیشلر، بو کېچیشلر اۉزگه وقتلرده آته بېک اوچون حضور و آشیقیش بغیشله‌غن بۉلسه‌لر، بو گل اونی نفرتلندیره‌دیرلر، بارمه‌ی قَیتیش فکری حلیدن-حلی کۉنگلیگه کېلیب توره‌دیر.

اوزاقده قۉش هَیده‌ب یورگن ییگیت نینگ اشوله‌سی ایشیتیله‌دیر: «ایکّی یارنی اجره‌تووچی بو فلک نینگ گردشی!» روحلیک، کوچلیک کۉکره‌کدن چیقغن بو اشوله تېوره‌کنی زیرّ ایتدیریب یوبارغندېک، آته بېک‌که هم باشقه‌چه بیر تأثیر بیره‌دیر. گۉیا بو دهقان اونینگ استقبالیدن حکایه قیلغندېک بۉله‌دیر. بو بَیت دهقان نینگ آغزیدن ینه تکرارلنیب تغین تېوره‌کنی یانغیره‌ته‌دیر. ایندی آته بېک نینگ کۉنگلیدن بیر گپ هم اۉتیب کېته‌دیر:

«ایکّی یارنی اجره‌تقوچی بو فلک نینگ گردشی ایمس، آته-آنه نینگ آرزوسی!» اۉزی نینگ سِرلیک معناسیغه آته بېک نینگ استقبالینی آلیب کۉرینگن بو بَیت نهایت اونی ییغلته‌دیر. کۉز یاشلری یوزی آرقه‌لیق ایگری نینگ قاشیغه و آتی نینگ یالیغه تامه باشله‌یدیر...

* * *

مرغیلان‌غه تۉرت قۉنیب کیرر ایدی، بو گل آلتینچی قۉنیشده ییتدی. تېوره‌کدن عصر اذانی ایشیتیلگن وقتده آتدن قۉندی. آتینی قوتیدارنینگ یۉله‌گیگه ییتکلر ایکن، نیگه-دیر یوره‌گی اۉینب کېتدی. بو گل اۉز عادتیدن اۉن کونلر چمه‌سی کېچیککنی اوچون «بلکه کوتیب اۉلتورغندیر» دېب اۉیلب حلیگی یوره‌ک اۉیناغیسی تغین هم کوچه‌یدی و یۉلکدن مهمانخانه هولیسیغه چیقغچ، اختیارسیز آتی نینگ بۉینیغه سویه‌لیب تۉخته‌ماققه مجبور بۉلدی.

چیندن هم اول ایوان نینگ آلدیده کوتیب اۉلتورگن ایدی. خَیالات ایچیده آته بېک نینگ کېلیب کیرگنینی سېزمه‌ی هم قالدی. نهایت، قاره آهو کۉزلرنی تۉلدیریب بونگه قره‌تیب آلغچ، اۉرنیدن توردی-ده، ایچکری هولیسیغه بوریلیب کېته بېردی. بو بوریلیش معناسیغه آته بېک الّه-قچان توشونیب قالغن، بو اۉزی نینگ کېچیکیب اونی زاریقدیرغنی اوچون... کېچیکیش اوچون بونچه‌لیک عرض قیلغن بو گۉزل نینگ کونداش اوچون قنداغ حالگه توشماغی معلوم ایدی. آته بېک تمام بیر ایسنکیره‌شده قالدی. آتینی اخته‌خانه‌غه باغلب، ساوغه-سلام تۉلدیریب کېلگن ایپک خورجیننی کۉتریب ایچکریگه کیردی. سویوکلی کویاونی یۉلکده کۉرگن آفتاب آییم قیلیب تورغن یومیشینی اولاقتیریب آته بېک نینگ آلدیغه یوگوردی، جانینی مینگ تصدّق قیلیب کۉریشکچ، کېچیککنی اوچون نې‌چاغلیق تشویشلر تارتیب و قنداغ توشلر کۉرگنینی لبی-لبیگه تېگمه‌ی سۉزله‌ی کېتدی. اله-قیاقلرده یورگن تۉی بېکه هم یوگوره کېلیب سۉره‌شماققه اویلسه هم، اما «چیرایلیک ییگیت» نینگ قۉلیده‌غی خورجیننی آلدی.

آفتاب آییم یوگوره-یوگوره قت-قت کۉرپچه‌لر سالیب، کویاونی اۉلتوریشکه تکلیف قیلدی و قرشیلشنی هر گلگیدن هم آشیریب یوباردی. لېکن آته بېک بو قرشی آلینیشلرغه جوده ایشانچسیز قرر، بو کون بۉلمه‌سه ایرته‌گه «آته-آنه آرزوسی» بیلن بو سیله‌نیشلرنی بیردن اۉزگریب کېتمگیگه ایمان کېلتوریب، قَیسی یۉسونده اۉلتوریب آلغنینی هم پَیقه‌مس ایدی. آفتاب آییم نینگ بیر قنچه یخشی تیلکلر بیلن بۉلغن دعاسیگه هم ایشانچسیز قۉل کۉتردی و مشعوم «آرزو» نینگ بونداغ یخشی دعالرنی آست-اوست قیلیشینی اۉیله‌دی.

www.ezgu.org

فاتحه‌دن کېین آفتاب آییم تباقنی خمره‌گه، خمره‌نی تباققه اوروشدیریب کویاوگه قتیق آلیب چیقدی و آته بېک نینگ ایچمه‌گنیگه هم قۉیمه‌ی «ایچینگیز، یۉل غبارینی آله‌دیر» دېب قیسته‌ی باشله‌دی. سۉنگره تۉی بېکه‌نی چای قَینه‌تیشغه بویوریب اۉزی کویاوی بیلن سۉره‌شدی:

- آته‌نگیز، آنه‌نگیز سلامتلر می؟

- شکر، سیزگه سلام ایتدیلر.

- حسنعلی آته‌م ساغ می، نېگه سیز بیلن کېلمه‌دی؟

- شکر، ساغ، بعضی ایشلر بیلن بۉلیب کېلالمه‌دی، -بو جوابنی بېریش همانا کۉنگلیدن کېچدی: «نېگه یالغان گپیره‌سن، حسنعلی تۉی حرکتلری بیلن مشغول اېمس می...»

آته بېک نینگ کیریب اۉلتورگنیگه بیر نېچه دقیقه فرصت اۉتکن بۉلسه هم همان کوموش اویدن چیقمه‌دیده، عرضینی قتّیغ اوشله‌گنچه اۉلتوریب آلدی. آفتاب آییم کویاوی یوزیده کۉریلگن اۉیچنلیقنی کوموش نینگ اویدن چیقمه‌غنلیغیغه یۉییب قیزینی چقیردی:

- کوموش! قللیغینگ کېلدیله-یه، چیقیب سۉره‌شیشنی هم بیلمه‌یسن!

آفتاب آییم نینگ شو یۉسون چقیریشی اوچ-تۉرت قَیته‌لب بۉلسه-ده، کوموش اېشیتمه‌گنگه سالینیب ارزیمه‌گن نرسه‌لر بیلن شغللنغن بۉلیب چیقه بېرمه‌دی.

آته بېک نینگ یوزیده‌گی اۉیچنلیققه رزم قۉیغن سیین آفتاب آییم نینگ حلیگی شبهه‌سی اولغیه باردی، کویاو نینگ کۉزینی شمع‌غلط قیلیب قیزی نینگ آلدیغه کیردی و شیویرلب کوموش‌نی اوریشه باشله‌دی: «اېسینگنی یېدینگ می قیزیم، اېرینگ سنی دېب تاشکند دېگن شهردن کېلسه-یو، سن کیم کېلدی دېب آلدیغه چیقمه‌سنگ. تور، چیقیب سۉره‌ش، عرضلب کېتیب قالسه نیمه قیله‌سن؟»

آفتاب آییم نینگ بو کېینگی سۉزی چیندن هم کوموش‌نی اۉیله‌تیب قۉیدی: «... کېتیب قالسه نیمه قیله‌من؟» دېگن جمله‌نی کۉنگلیدن کېچیردی-ده، آنه‌سیدن ایلگریراق گۉیا که، ایوان تاقچه‌سیدن بیر نرسه آله‌دیرغندېک بۉلیب، اۉزیگه تېرمولیب تورغن آته بېک‌که یېر آستیدن سېکین‌گینه بیر کولیب باقدی و تاقچه‌ده‌غی کېره‌کسیز بۉلغن بیر پیاله‌نی آلیب، ینه اویگه کیریب کېتدی.

اۉزبېک آییم نینگ سحرچی-جادوچی دېب قرغه‌شی هم حکمتسیز بیر گپ اېمس.

کوموش بی‌بی نینگ بو کولیب قره‌شی آته بېک‌که عجیب بیر انقلاب یسه‌غن اېدی. اونده‌گی آني بو اۉزگریش جوده قیزیق و سیره ایشانمسلیق اېدی. اول بو یېر تېگیدن بیر کولیب باقیش تأثیری بیلن اوستیده‌گی تاغدېک باسیب یاتقن «آرزو»نی اغدریب سالغن و قوشدېک یېنگیل تارتقن اېدی.

اونینگ آني بو اۉزگریشی شوندن عبارت اېدی: «اولرنینگ آرزو و رضالیقلری، بو رضالیق شرافتی بیلن تاپیله‌دیرغن ثواب، یورت نینگ یوقاری-قویی گپلری - برچه‌سی هم کوموش نینگ یالغیز شو بیرگینه کولیب قره‌شی آلدیدن اۉته‌بېرسین!»

آني بو اۉزگریشدن سۉنگ تردّدسیز شو قرارنی کۉنگلیدن کېچیردی: «اولرنینگ آرزولرینی بولرگه سۉزله‌مه‌یمن-ده، تاشکندلریگه هم بارمه‌یمن».

اونده‌گی بو اۉزگریش آني بۉلغنیدېک جوده جدّي هم اېدی. کۉنگلیگه نېچه کونلردن بېری اوزه‌له توشیب یاتقن بو چیگیل «بیر کولیب باقیش» سحری بیلن یېشیلگن و مرغیلاندّه دایمي تورغونلیققه دېب توگیلگن اېدی... بو اۉزگریشدن کېین آنه‌دن توغمه بۉلیب یېنگیل تارتدی، گۉیا که موندن سۉنگ اۉزینیکی بۉلغندېک قیلیب ایشانچ و ساکت کۉزلری بیلن اویگه قره‌دی. شو وقت اوی ایچیده‌گی ستمگر پری اۉزی نینگ سحرلیک کۉزلری بیلن آته بېک‌که ینه کولیب قره‌ب تورر اېدی-ده، گۉیا که شو کولیش بیلن اۉز سحری نینگ قَیسی درجه‌لرده کوچلیک بۉلغنینی سۉزلب فخرلنر اېدی.

www.ezgu.org

* * *

اۋرتەدن اۋن بېش كونلر وقت اۋتدی. كوموش نینگ قَیتەلب سۋرەشیغە:

- چیندن-چیندن: موندن سۋنگ تاشكند بارمەیمن، - دېگن جوابنی بېرر ایدی. كوموش بو گپكە عجبلنر، تۋغریسی، شادلنر ایدی.

* * *

مرغیلان كېلگن نینگ ییگیرمنچی كونی. آتە بېك حاضرغینە قەیاققە-دیر چیقیب كېتكن ایدی. قوتیدار عادتیغە قرشی بازاردن كوندوز ساعت اوچلردە قَیتیب كېلدی-دە، آتە بېك‌نی سۋرەدی، یۋقلیغینی بیلگندن سۋنگ خاتینینی مهمانخانەغە باشلب چیقدی.

- تینچلیک می؟ - دېب سۋرەغوچی آفتاب آییمغە سۋیینچ و یا قووانچلیغی بیلینمەگن بیر وضعیت بیلن جواب بېردی:

- تینچلیک.

مهمانخانەدە ایر و خاتین یانمە-یان اۋلتوریشدیلر. آفتاب آییم بو باشی-آیاغی یۋق ایشدن یاریلر درجەسیگە یېتەیازگن ایدی.

- آتە بېك‌دن هېچ بیر سۋز اېشیتدینگ می؟ - دېب سۋرەدی قوتیدار.

- قندەی سۋز اېشیتەی، هر قچان سۋزلەیدیر، البتە مېن اېشیتەمن.

- تاشكند تۋغریسیدە هېچ گپ ایتمەیدی می؟

- تاشكندگە بیر گپ بۋلغن می؟

- تاشكندگە هېچ گپ بۋلمەغن، - دېب كولیمسیرەدی قوتیدار. - منیم مدعام باشقە تۋغریلردە. قیزینگدن هم هېچ گپ اېشیتمەدینگ می؟

- هېچ گپ... هە، ایتكندېک كېچە، اېری نینگ موندن كېین تاشكند بارمسلیغینی سۋزلەغندېک بۋلغن ایدی.

قوتیدار بیر ایشكە توشونگندېک كۋزینی اۋینەتیب آلدی و سۋرەدی:

- اېندی تاشكند بارمس اېمیش می؟

- بیلمەدیم، چین می، چین اېمس می، هَیتاوور قیزینگیزدن اېشیتكندېک بۋلغن اېدیم.

نیمە، آتە-آنەسی بیلن اوریشیب كېلگن می؟

- یۋق، - دېدی قوتیدار و چۋنتگیدن بیر نرسەنی آلە-آلە ایتدی، - مېن بو كون تاشكنددن قیزیق بیر خط آلدیم.

- كیمدن؟

- قودەنگدن، - دېدی قوتیدار و خطنی آچە-آچە، - شونی سنگە اۋقوب بېرمكچیمن، - دېدی.

- اخیر اۋزی نیمە گپ؟ - دېب سۋرەدی آفتاب آییم.

- اېشیتسنگ بیلەسن.

«قودەمیز میزراكریم قوتیدارغە و قودەچەمیز خانیمغە یېتوب معلوم بۋلغەی كیم، بیزلر موندە ساغ-سلامتدیرمیز و اول جانبدەگی سیز حرمتلیک و عزتلیكلرنی پروردگارِ عالمدین صحتلرینگیزنی صلاتِ خمسە آلدیدە سۋرەب تورماقدەمیز. بعدە مخفي قالمەغەی كیم، كویاو اۋغلینگیز خدمتلریگە یوباریلغن ایدی. انشاالله، سلامت یېتكن بۋلسە كېرەک. اما سیز حرمتلولرگە معلوم دیر، بیزنینگ شول آتە بېک‌دن اۋزگە فرزندیمیز بۋلمەی، دنیادە اۋزیمیزدن كېین قالدیرەتورغن تویاقیمیز و كۋز تیككن آرزو-هوسیمیز، امید هدفیمیز فقط شول آتە بېک دیر. محترم سیز برادریمیزنینگ شول یگانە اۋغلیمیزنی فرزندلیک‌كە قبول قیلیب، اما بیزنینگ كېلین بالەمیزنی تاشكندگە یوبارمەغنلری بیزنینگ جنابلریدین بۋلغن منّتدارلیغیمیزنی و ینە اۋغلیمیزغە بۋلغن مرحمتلرینی بیر آز توگللەی آلمەدیلر. اما كمینەلری بو خصوصدەگی عینی سیزنینگ اوستینگیزگە بوتونلەی یوكلەی آلمەیمیز، زېراكە، بیزنینگ باشیمیزدە بۋلغن «یالغیز تویاقلیق» سوداسی

www.ezgu.org

سیزنینگ هم باشینگیزده باردیر. نچوک کیم، آته بېک نینگ کۉپ عمری مرغیلانده اۉتیب، بیزلرنی هم سیز اۉیله‌غن آغیرلیققه سالماقده‌دیر. برادرِ عزیز، سیز منیم بو سۉزلریمدین خفه بۉله کۉرمنگیز، زېرا که، فقیرینگیز بو سۉزلرنی بیر یۉسین کېلیش وجهیدین یازیب اۉتدیمیز. دنیا آرزو-هوس اویی دېرلر. یوقاریده بیان قیلینغنیدېک و اۉزلری بیلگنلریدېک، اینیقسه قوده‌چه‌لری نینگ دنیاگه کېلیب کوتکنی شو یالغیز اۉغول نینگ آرزو-هوسیدیر. جنابلری بول ایشکه حق بېرورلر می، یۉق می، اما عزیزلرنینگ رخصتلرینی آلمسدناق آته بېک‌نی تاشکنددن هم تعلقدار قیلماقچی بۉلیب، بول معنیگه بعضی حرکتلرینی قیلیب قۉیگن اېردیک.

اما بیزلرنینگ بول رأییمیزگه اۉغلینگیز قرشی توشیب هرچند رد قیلسه هم نهایتیده آنه‌سی نینگ سۉزینی یېرده قالدیرمسلیق اوچون قبول قیلغن اېردی. اما بول تۉغریسیده‌غی سیز جنابلری نینگ رخصتلرینگیز بعدیده جواب بېرمکچی بۉلیب، خدمتلریگه کېتکن اېردی. سیز حرمتلولر بول معنینی ثواب تاپرسیزلر می-یۉق می، بو جهتی ینه مرحمتلرینگیزگه باغلیق دیر. بو مکتوبنی یازیشدن قصدیمیز شول کیم، آته بېک نینگ او ایکّینچی تعلققه اصلا رأیی بۉلمه‌ی و ینه سیزلرگه ایتمه‌ی بول طرفده بیزلرنی خجالت چېکدیریب قۉیر می، دېب اۉیله‌دیق. برادرِ کرامی، سیز دنیا کۉرگن بیر کیشیسیز، آنه‌سی نینگ بو طلبینی خۉب ملاحظه قیلیب کۉرینگیز، بو تۉغریده‌غی رأیی اۉغلینگیزگه قره‌غنده هم فقیرلریچه سیزلرده بۉلغنی وجهیدین البته کۉندیریشکه سعی و کۉشش قیلورسیز، دېب ایشانه‌میز. آته بېک نینگ ایکّینچی تعلقی تۉغریسیده کېلین باله‌میزغه بیلدیریلمه‌سه خۉب اېردی. بیزلرنینگ خورسندچیلیکلریمیز یۉلیده آته بېک بیلن بیرگه تاشکند توشیب، اۉز قۉللری بیلن تۉییمیزنی اۉتکزیشینگیزگه ایشانیب یوسف بېک حاجی و قوده‌چه‌لری.

۱۷-نچی ثور آییده ۱۲۶۵-ینچی هجریه‌ده یازیلدی».

قوتیدار خطنی اۉقوب بیتیردی-ده، خاتینیغه قره‌دی. آفتاب آییمغه بو خط موزلیک سووگه شۉنغوتیب آلیش تأثیرینی بېرگن و اۉلتورگن یېریده سیرّه بۉلیب قاتیب قالغن اېدی. آته‌لر اوچون بونداغ گپلر اونچه‌لیک یامان تأثیر بېرمه‌سه-ده، خاتینلرغه قنده‌ی اثر قیلیشی بیلگولوک دیر. آفتاب آییم اوچون گۉیا که قیزی نینگ بیرر عیبی اوچون بو ایشکه مجبور بۉلینغندېک، کوموش اېسه اېندی اېریگه سویومسیز، ایشدن چیقغن و بورچککه تیقیلغن اووه‌ده‌ېک بۉلیب کۉرینه باشله‌غن اېدی. مکتوبنی اېشیتکن قولاقلری ینگلیش اېشیتکندېک بۉلر اېدی.

- تغین اۉقوب کۉرینگیز-چی...

قوتیدار خاتینی نینگ سۉزیدن کولدی:

- قَیتریب اۉقیش نینگ فایده‌سی یۉق، خط نینگ مقصدی سن آنگله‌غندېک، - دېدی.

آفتاب آییم باشی ینچیلغن ایلاندېک تۉلغندی:

- قیزیم اوستیگه کونداش؟!

قوتیدار قفسکه ینگی سالینغن قوشدېک اورینمککه آلغن خاتینینی باسماق بۉلدی:

- آرتیقچه اورینمه، ایلگری حقیقتکه توشون-چی...

- حقیقتی نیمه‌سی؟

- بونده گپ بار.

- نیمه گپ بار؟

- اگر بو ایشده کویاوینگ نینگ هم ایزی سېزیلگنده اېدی، سن اېمس من هم بو گپکه چیدمس و قیزیم اوستیگه توشکن بو آغیر مسأله‌نی تینچلیک بیلن قرشی آلمس اېدیم. اما بونده کویاوینگ نینگ اشتراکی کۉریلمه‌ی، شونینگ ایله منیم دَمیم کېسیلیب قالدی. حلی اونینگ قیزینگغه: «موندن کېین تاشکند بارمه‌یمن»، دېب ایتکنینی سۉزلب اېدینگ-ه؟

- یالغان می، چین می، - دېدی آفتاب آییم تیلر-تیله‌مس، - اېشیتکندېک بۉلغن اېدیم.

www.ezgu.org

- ایشیتکندېک بۆلغن بۆلسنگ هم بو سۆز چین دیر، - دېدی قوتیدار، - نېگه دېسنگ، خطی نینگ مضمونیدن هم آنگلشیله‌دیر کیم، بو ایکّینچی اویله‌نیشکه آته بېک بوتونله‌ی قرشی بۆلیب، فقط بو گپ قوده‌لرینگ نینگ‌گینه ایشلری دیر. شونینگ اوچون کویاوینگ نینگ اویله‌نیشینی قیزینگ اوستیگه چین معناسی بیلن کونداش دېب بۆلمه‌یدیر.

آفتاب آییم کوتمه‌گن جایده قوتیدار تماماً آته بېک‌نی ایکّینچی اویلنتیریش طرفیده توریب سۆزلر و اۆلگن نینگ اوستیگه چیقیب تېپر ایدی.

- اگر آته بېک بو ایکّینچی اویله‌نیشکه رضا بۆلسه ایدی، بیرینچیدن رخصت آلیش اوچون مرغیلان‌غه کېلیب یورمس...

- شاشمنگ‌ـچی، - دېدی آفتاب آییم، - اۆزینگیزچه نیمه‌نی سۆزله‌ی یاتیبسیز؟

- بو ایکّینچی اویله‌نیشده آته بېک نینگ رضاسیزلیگینی.

- کویاوینگیزنینگ رضالیغی بۆلمه‌سه خدا خیرینی بېرسین، والسلام.

- گپ اونده ایمس‌ـده، - دېدی کولیب قوتیدار.

- نیمه‌ده؟ - دېدی قیزیشیب آفتاب آییم. - قیزینگیز اوستیگه کونداش بلاسینی اۆز قۆلینگیز بیلن یوکله‌مکچی بۆله‌سیز شېکیلّیک!

قوتیدار ساووق‌قینه قیلیب کولیب قۆیدی:

- توشونمه‌ی یاتیبسن، خاتین.

- همه گپکه توشونیب توریبمن.

- توشونگن بۆلسنگ بو خطکه نیمه دېب جواب بېره‌میز؟

- بیزگه معقول ایمس، دېنگ.

- معقول ایمس، دېییش بیلن ایش بیتمه‌یدیر، بیررته دلیل کۆرسه‌تیش کېره‌ک.

- تاپرسیز، اخیر دلیلنی.

قوتیدار تماماً تۆننی تېسکری کییب آلغن خاتینیغه قره‌ب باشینی قشیب آلدی:

- خطده ایکّینچی اویلنتیریش اوچون بۆلغن سببنی قیزیمیزنی تاشکند یوبارمه‌غنلیغیمیزده کۆرسه‌تیله‌دیر، - دېدی قوتیدار. - سن ایتکنچه کویاوینگ تاشکنددن ایکّینچی اویلنمه‌سین‌ـده، کوموش‌نی قوده‌لرینگ آلدیغه تورغون قیلیب یوباره‌یلیق، توزیک می؟

- نېگه مېن یالغیز قیزیمنی تاشکندگه یوباره‌ی، - دېدی کۆزینی آله‌لندیریب، - بیز قیزیمیزنی بېریشده مرغیلان‌دن تشقریغه آلیب کېتمس وعده‌سی بیلن بېرگنمیز.

- بو گپینگ تۆغری‌ـیه، - دېدی قوتیدار، - مېن هم کوموش‌نی تاشکند یوبارماققه قرشیمن. گپ بو یېرده: بیز آته بېک‌دن بو وعده‌نی آلغن چاقده، «آته‌ـآنه‌نگدن کېچه‌سن، ایکّینچی اویلنمه‌یسن» دېگن وعده‌نی هم آلغن می ایدیک؟

- بونده‌ی وعده‌نی بېرگن بۆلسین‌ـبۆلمه‌سین، - دېدی اینتیکیب، - سویوب آلغندن سۆنگ ایکّینچی اویله‌نیش سۆزینی هم آغزیغه آلمه‌سین.

- کیم ایتدی سنگه، آغزیغه آلدی، دېب؟

- هېچ کیم ایتمه‌گن بۆلسه هم سیز آره‌غه توشمنگ دېیمن، اۆز آیاغینگیزگه اۆزینگیز بالته قۆیمنگ، دېیمن.

- پیچاقنی اۆزینگ‌گه اور، آغریمه‌سه باشقه‌غه، دېگن بیر گپ بار، - دېدی جدّي وضعیتده، - مېندن هم سن یخشیراق توشونیب توریبسن که، اگرده بیزنینگ رضالیگمیز بۆلمس ایکن، آته بېک سیره هم ایکّینچی اویلنمه‌یدیر. مثلاً، بیز ایکو - قوده‌لرنینگ اۆرنیده بۆلیب، یالغیز اۆغلیمیز باشقه بیر شهرده، بیز تنیمه‌غن بیر قیزغه اویله‌نیب قالغنده - اۆیلب قره، چیده‌ی آلور می ایدیک. اۆغلیمیز

www.ezgu.org

کۉنمه‌گنده هم اۉز شهریمیزدن ایکّینچی اویلنتیریشکه کیریشمس می ایدیک. بو تیله‌گیمیزگه قرشی توشیب اۉغلیمیزنی اۉز شهری و اۉز اوییده آلیب اۉلتورغوچی قوده‌لریمیزغه لعنت اۉقوب اۉلیم تیله‌مس می ایدیک؟

بو سۉز آفتاب آییمنی بیر آز اۉیله‌تیب قۉیدی. لېکن حلی هم آیاق اوزه‌تمه‌غن ایدی.

- ایندی نیمه قیلماقچیسیز؟

- نیمه قیلر ایدیم، - دېدی قوتیدار، ایندی همه اختیارنی اۉز قۉلیغه آلیب قۉیغن ایدی، - آته بېک کۉنمه‌گنده هم کۉندیریب، اۉزیم بیرگه‌لشیب تاشکند توشه‌من...

- قیزینگیز بې‌چاره‌گه...

- قیزیمگه هېچ گپ یۉق. حلی هم عزتی، حرمتی اۉز قۉلیده.

- قوریب کېتسین شو دنیانینگ ایشلری!

- قیزینگنی تاشکند جۉنه‌تیشکه کۉن بۉلمه‌سه.

آفتاب آییم جواب بېریش اۉرنیگه اۉکره‌ب-اۉکره‌ب ییغله‌دی.

* * *

قه‌یین آته، قه‌یین آنه، کویاو... بو اوچ بورچکلیک اۉلتورمیشدن آته بېک کۉنگلیده نېچه تورلوک شبهه توغیلماقده ایدی. بو عادتدن تشقری چقیریق نېگه مهمانخانه‌غه بۉلدی؟ نېگه کوموش بو اۉلتوریشکه چقیریلمه‌دی؟ قه‌یین آنه‌سی نېگه اونگه تېرمولیب باقه‌دیر؟ قوتیدار تامانیدن شو آره‌ده اول کوتمه‌گن بیر سوال هم تشلنیب قۉییلدی.

- آته بېک، اویلمه‌ی، تارتینمه‌ی جواب بېرینگیز، بو گل تاشکنددن چیقیشینگیزده‌گی اصل مقصدینگیز نیمه‌گه ایدی؟

آته بېک طرفیدن کوتیلمه‌گن بو سوال اونی شاشیردی و نیمه دېب جواب بېریشنی بیلمه‌ی قالدی.

- اۉزیم... سیزلرنی کۉریش اوچون.

- تۉغریسینی سۉزلنگیز، بېک، - قوتیدار بو گپنی یریم جدّي قیلیب کولیب ایتدی. چونکه آته بېک‌نی شو یۉسون بعضی یاقلردن تأمین ایتمکچی و اونگه بو تۉغریده جسارت بېرمکچی ایدی.

- ایتدیم-کو.

- تۉغری ایتمه‌دینگیز...

آته بېک شاشقن حالده ایدی:

- تاشکنددن چیقغنیمده‌گی مقصدنی سۉزلش سیزلرگه بیر بې‌حضورلیک بېرگنیدېک اۉزیمگه هم آغیر... او تۉغریده قطعي بیر قرارغه کېلگنیم اوچون سیزلرگه سۉزلب اۉلتوریش هم فایده‌سیز، - دېدی.

آفتاب آییم ایریگه قره‌ب آلدی، قوتیدار یاواشقینه بیر تاووش بیلن سۉره‌دی:

- سۉزلش آغیر می؟

- مېنگه‌گینه ایمس، همه‌میزگه هم آغیر...

- اگر-ده بیز رضالیق بېرسه‌میز-چی؟

ایری نینگ بو جسارتیگه قرشی آفتاب آییم نینگ یوزیگه رضاسیزلیق بېلگوسی چیقدی. آته بېک ایرسه سېسکنیب اویقودن اویغانغندېک بۉلدی و ایکّیلنیب سۉره‌دی:

- سیز نیمه‌گه رضالیق بېره‌سیز؟

- بو گل تاشکنددن نیمه مقصدده چیقغن بۉلسنگیز - اۉشنگه.

www.ezgu.org

آته بېک خجالت بیلن تېر چیقردی:
- تاشکنددن نیمه مقصدده کېلگنیمنی بیله‌سیز می؟
- بیله‌میز، - دېب کولدی قوتیدار.
- سیزنی بونده‌ی ایشکه رضالیق اوچون کیم و نیمه مجبور اېته‌دیر؟
- هېچ کیم مجبور قیلمه‌یدیر، - دېدی کولیب قوتیدار، - مجبور قیلغن نرسه: شونده‌ی کونلر اوچون اؤغول اؤسدیرغن آته-آنه نینگ رضالیقلری‌غینه، بلکه سیزنی هم شو گپ مجبور قیلر.
- آته‌م بیلن آنه‌م نینگ رضالیقلری اوچون شوندن باشقه سبب قوریب قالغنیغه نیمه دېییشیمنی هم بیلمه‌یمن. گرچه تاشکندده اېکن چاغیمده بو رضالیق یؤلیغه بېل باغلنغن بؤلسم هم، اېندی بو بېل باغلشنی بوتونله‌ی اؤرینسیز بؤلغنیغه توشوندیم...
آفتاب آییم آز قالدی که، «تؤغری!» دېب قیچقیرسین. اما قوتیدار خاتینیغه خؤمره‌ییب قره‌دی.
- قیسقه‌راق اؤیله‌یسیز، آته بېک، - دېدی، - آته‌نگیز بیزگه مراجعت قیلمه‌غنده اېدی، بیز بو ایشده بې‌طرف قالسق بؤلر اېدی. حاضرده بیز هم سیزنینگ سؤزینگیزگه قؤشیلسق سیز اېمس، یامان آتلیق بیز بؤله‌میز.
- اونینگ ملاحظه‌سینی قیلمنگ.
- نېگه قیلمه‌یلیق؟
- همه عیبنی منیم اوستیمگه یوکلب جواب یازینگیز.
قوتیدار کولدی و سؤره‌دی:
- تاشکندده اېکن چاغینگیزده آته‌نگیز نینگ تکلیفینی قبول قیلغن اېدینگیز می؟
- قبول قیلغن اېدیم.
- بیزنینگ رخصتیمیزنی آلغه‌لی مرغیلان‌غه هم کېلگن اېدینگیز، شونداغ می؟
- شونداغ...
- بارک اللّه، مرغیلان‌غه کېلیب بو گپدن اَینه‌دینگیز-ه؟
- اَینه‌دیم...
- اېندی تاشکندگه مرغیلان‌دن اَینب باره‌سیز؟
- ...
- منه کؤردینگیز می، فقط بو ایشده بیزگینه یامان آتلیق بؤله‌میز. اؤزینگیزنینگ شو خطانگیز اوچون هم بو گپنی قبول قیلماققه مجبورسیز.
آته بېک نیمه دېب ایتیشدن عاجز قالدی و اؤزی نینگ باله‌لیق حرکتیدن سېسکندی و خجالت آره‌سیده سؤره‌دی:
- آته‌م سیزگه قچان خط یازغن اېدی؟
- کېچه آلدیم. دېمک، کؤندینگیز؟
- مېن بو گپکه درستلب اؤیله‌مسدن جواب بېرالمه‌یمن.
- قنچه اؤیله‌سنگیز هم جوابینگیز بیرگینه بؤلیشی کېره‌ک؟ یعنی رضالیق.
قوتیدار نینگ بو سؤزی جوده هم قطعي اېدی. بو قطعیتنی آنگله‌غوچی کؤنگیلدن چیقره‌یازغن بو مسأله‌نی چینلب اؤیله‌ماققه مجبور اېدی. نیمه بؤلغنده هم کؤنگلی نینگ بیر چېکّه‌سینی کیرلتیب یاتقن بو «آته-آنه آرزوسی» بیر تاماندن قره‌لغنده جوده یېنگیل کؤچکن اېدی. اما ایکّینچی تاماندن مسأله نینگ یېشیلمه‌گن اؤرینلری هم بار اېدی.

www.ezgu.org

- يخشی، - دېدی، - مېن سيزنينگ تکليفينگيزگه کۆنه‌يين، اما کۆنيش نينگ و رضاليق نينگ ضروری قيزينگيزده اېمس می؟

شو چاققه‌چه مونگغه‌ييب اۆلتورگن آفتاب آييم يلت اېتيب اېريگه باقدی، ينه چېکسيز بير مهربانچيليق نظری بيلن آته بېک‌که قره‌دی.

- سيز قيزيميز نينگ انديشه‌سينی قيليب اۆلتورمنگيز، بېک، - دېدی قوتيدار، - بو ايشنی اېنگ يخشيسی اونگه بيلديرمسليکدير، کېينراق اۆزی کۆنيکيب کېتر، بو طرفلردن تشويش لازم اېمس.

- يۉق، - دېدی بېک، - مېن بو ايشکه بشرطی کۆنگيمده هم قيزينگيزدن يشيرمه‌يمن.

- نېگه؟

- نېگه‌که اونينگ رضاليغينی آلمسدن توريب، بو ايشکه آياغ قۉييشيم ممکن اېمس.

- اگر کۆنمه‌سه-چی؟

- کۆنمه‌سه، مېن هم کۆنمسليک‌که مجبورمن.

بو اوزيل-کېسيل سۆزدن قوتيدار اۆيلب قالدی. آفتاب آييم بۉلسه، قيزی نينگ قدرينی بونچه‌ليک عرشلرگچه کۆترمکده بۉلغن ييگيتکه اۆزيده چېکسيز محبت، پايانسيز احترام سېزمکده و نيمه اوچون-دير ييغله‌غوسی و کوياوی يوزيدن اۆپکوسی کېلمکده اېدی.

- توزيک، - دېدی قوتيدار، - اونينگ رضاليغينی اۆزينگيز آلماقچی ميسيز؟

- يۉق، نېگه‌که قيزينگيز اوچون حقارت بۉلغن بو سۆزنی ايتيش منيم قۉليمدن کېله‌ديرگن ايش اېمس، - دېدی. اېر و خاتين بير-بيرلريگه قره‌شيب قۉيديلر. کېينگی سۆزنی ايتيب بيتيرگچ، آته بېک نينگ کۆزيگه ياش کېلگن اېدی. اۆزی نينگ حاليدن اويلدی شېکيلّيک، اولرنينگ آلديدن توريب تشقريغه چيقدی. اول چيقغندن سۉنگ اېر و خاتين ينه بريم ساعتچه جنجللشيب اۆلتورديلر.

* * *

خفتن نمازيدن سۉنگ ينگيلگن تشويشلرنی بير آز اونوتديرر اميدی ايله پايچيراغ يانيغه اۆلتوريب، فضولي دېوانينی ورقلر اېدی. اما فضولي نينگ رنگ-برنگ شعرلری اوستيده قناعتلنيب تۉخته‌مس، همان ورقله‌غندن-ورقلر اېدی. شاعرنينگ نفيس شعرلری حاضر اونينگ اوچون توزسيز سۆزلر ييغينديسيدن باشقه بير نرسه هم اېمس اېديلر. اول شو وقت تۉسيندن کتابنی ياپدی-ده، ايوانغه قولاق سالدی. چونکه حاضرگينه سۆزلشيب اۆلتورگن کوموش بيلن آنه‌سی نينگ تاووشلری اۆچکن اېدی. اول بو حالدن شکللندی. ايواندن آنه-باله نينگ قه‌ياققه-دير يۉقالغنلرينی پَيقه‌غچ، توسيده اۆزگريش بۉلغنی حالده قَيتيب کېليب اۆلتوردی. نيمه اوچون-دير حاضر اونده بيرر فاجعه‌گه توشکوچی نينگ حالتی بار اېدی. کيشی اضطرابکه توشکن کېزلرده تيلب اېمس، اختيارسيز بعضی بير يۉسونسيز ايشلرگه اورينه‌دير. شونينگدېک، اول هم جدّي بير روشده فضولي مطالعه‌سيگه بېريلدی.

اول اۆزی نينگ شبهه‌سيده‌گی گپکه قانع، آره‌دن بريم ساعتلب اېمس، بير ساعتلب وقت اۆتيب بارغن بۉلسه هم بو اونگه زېريکرليک اېمس، تېز کېلگندن کېلمه‌گنی يخشی.

يخشيليق می، ياماني‌ليق می هَيتاوور بۉله‌ديرغن کۆنگيلسيز گپنی کېچيککنی يخشی...

فضولينی يخشيلب اۆقوش کېره‌ک. شونينگ اوچون هم معناليک شعرلردن باشينی کۆترمه‌يدير-ده، گۉيا که ايترسيز کتابکه ميخلنگن...

کوموش نينگ اويگه کېليب کيرگنی هم اونگه سېزيلمه‌ی قالدی. اول قوشلر کبی لطيف تاووش چيقرمسليق قيليب گيلم اوستيدن يوريب کېلدی-ده، سېکين‌گينه شمع يانيغه - آته بېک قرشيسيغه اۆلتوردی. اونينگ کۆينگی نينگ چيقرغن يېنگيل‌گينه شمالی بيلن يانيب تورغن شمع «لاپ» اېتدی-ده، کۆريشکندېک، اۆينشقندېک بۉلدی. بو حالدن کتاب اوستيگه موکّه‌دن کېتيب اۆلتورغوچی

www.ezgu.org

چۉچیب کۉتریلیب قره‌دی. قرشیسیده: فضولي تعبیریچه سببِ زنخدانی نېگه-دیر قیزریب، ناوکِ مژگانی کۉز یاشلری بیلن جفتلنگن حلیگی پری اېدی...

بیرینچی قره‌شده‌یاق کوتکن ایشی نینگ تۉغریلیغیغه ایناندی و عاصیلر کبی کۉزینی یېرگه تیکدی. اول کوموش‌دن عتاب‌آمیز سۉزلر، اچیّغ خطابلر کوتر، بیرینچی عتابده‌یاق آته-آنه گناهیگه توبه قیلیشغه حاضرلنر اېدی. اما ایش اول کوتکونچه چیقمه‌دی. کوتیلمه‌گن جایده، گۉیا که اونی بو آغیر حالدن قوتقرماقچی بۉلغندېک:

-فضولي یخشی کتاب، -دېدی کوموش، -مېن هم یالغیز قالغن کېزلریمده بو کتابدن باشیمنی آلالمس اېدیم، سیزم می؟

بو عالیجناب گۉزلگه نیمه دېییشنی بیلمس، قه‌یېردن سۉز باشلشقه حیران اېدی:

-کیم بیغلتدی سیزنی؟

-ییغلبمن می؟

-کۉزینگیز، کیپریکینگیز...

-اۉزی شونه‌قه...

-ییغلتغن مېن اېمس می؟

-کتابنی نېگه یاپدینگیز؟ آچیب اۉقونگ، مېن اېشیته‌ی.

-آته-آنه رضالیغینی بیر تامچی کۉز یاشینگیزگه ارزیتدیم می؟

-مېن راضی، مېن کۉندیم، -دېدی دفعتاً کوموش، بو سۉزنی نیمه‌دن-دیر قۉرقغندېک شاشیب ایتدی.

-کۉندینگیز... نېگه، ه؟

آته بېک حیرت و تعجب ایچیده اېدی.

-نېگه که، -دېدی کوموش، -مېن سیزگه ایشانه‌من...

-شونینگ اوچون...

-شونینگ اوچون کۉندیم...

-کۉنگلینگیز فرشته‌لر کۉنگلیدېک.

-سیزنینگ هم کۉنگلینگیز...

ایکّی جان، ایکّی یوره‌ک گۉیا که بیرته‌دېک بیر-بیریسینی آنگلر، بیریسیدن-بیریسیگه اۉتیب یورر اېدی شو وقت.

-بۉلمه‌سه نېگه ییغله‌دینگیز؟

بو سوالدن کوموش بیر مونچه اۉنگغه‌یسیزلنیب، اویت اره‌لش بیر تبسم بیلن:

-اۉزیم... -دېدی و کېیندن اۉزی نینگ همه تیلک و شرطلری معناسی نینگ جمعی بۉلغن، -مېنی اونوتمه‌یسیز می؟ -دېگن سۉراغینی بېردی. اول نیمه دېب ایتیشگه سۉز تاپالمه‌ی قالدی. چونکه یوره‌ک سِرینی افاده قیلرلیق جمله تاپیش ممکن اېمس اېدی. جواب بېریش اۉرنیگه اۉزیچه سۉزلندی: «آته-آنه آرزوسی...»

-بیله‌من، -دېدی آووتقوچی تاووش بیلن کوموش.

-منیم آرزومنی هم بیله‌سیز می؟

کوموش آته بېک یقینیغه سوریلدی و تیرسکلری بیلن اونینگ تیزّه‌سیگه یانباشلب اېرکه‌لندی...

* * *

قوتیدار طرفیدن اېرته‌گه تاشکند جۉنش اعلانی بېریلدی. ایکّیسی نینگ همه وقتلری شمع یانیده سۉزلشیب کېچدی...

www.ezgu.org

۳. قباق دېوانه نینگ بېل‌باغی

آچ قارینغه سریمساق یېب، کۉکچای ایچیشدن زېریککن کیشیلر چایخانه‌گه قباق دېوانه نینگ کیریشی بیلن اونگه سۉز قاته قالدیلر:

- کېلینگ ـ کېلینگ، دېوانه!

- بیر کاسه چایلرینگ بارمی، خۉوری؟

- بار ـ بار، اولیه، بیرته بچه بۉلسنگیز ایدیشی بیلن سیزنیکی.

قباق دېوانه دېگنیمیز اۉرته یاش، سیره‌ک سقال، قاتمه، کون ایسّیغلیغیغه قرشی اۉچه‌کیشکندېک باشیغه اېسکی تېلپک، اېگنیگه پخته‌سیدن باشقه‌سی تۉزیب کېتکن گوپّی چاپان کییب، ینگی بۉز بېلباقنی بېش ـ آلتی ایلندیریب باغله‌غن و اونگه بېش ـ آلتیته چیلیم قباقدن تارتیب تا سووقاواق، ناس‌قباق و تماشا قباقلرغچه آسقن؟

قباقلرنینگ آغیرلیغیدن ارنگ حرکت قیله‌دیرغن اۉز زمانه‌سی نینگ مشهور بیر دېوانه‌سی اېدی. بو دېوانه تاشکند نینگ برچه‌سیگه معلوم، بېکلردن، بایلردن، قیسقه‌سی، شهرنینگ کتّه ـ کیچیگیدن اۉزیگه اخلاصمندلر آرتدیرغن و کۉبلرنینگ طرفیدن قیلغن کرامتلری روایت اېتیلگن بیر مجنون اېدی. شهرده‌گی هر کیم اونینگ آشناسی، کرامتی بیلن بې‌پروا بۉلغنلر هم اونینگ قیزیق حرکتلریگه و تاتل سۉزلریگه قیزیقر اېدی. بو چایخانه‌ده‌گیلر هم شو کېینگی صنفدن اېدیلر.

بیرته اخلاصمند قۉلیدن بایلب تاماق یېگن بۉلسه کېره‌ک، حاضر اۉشه نینگ چنقاوینی باسماق فکریده اېدی.

- بچه‌نگ کیم، بچه‌نگ؟ آنه‌م مېنی بچه‌لیک اوچون توغمه‌غن...

چایینگدن بېر، چایینگدن!

- آنه‌نگیز سیزنی نیمه اوچون توققن؟

- خان نینگ قۉیینی باقیش اوچون، قباقلرنی بېلگه تقیش اوچون. چایینگدن بېر ـ چی، خۉوری!

دېوانه‌گه بیر پیاله چاینی ایچیشکه هم تینچلیک بېرمه‌دیلر. اولردن بیرته‌سی کۉزنی شمع‌غلط قیلدی ـ ده، بېلیده‌گی قباقدن بیرته‌سینی یولیب هم قاچدی. ایش یامانگه ایلندی.

قوولب توتالمه‌دی. سۉنگره کېلیب ینه بیر کاسه چاینی ایچدی و اونگه ـ بونگه قاواغی تۉغریسیده التماس قیلیب قره‌دی. بۉلمه‌غچ، قاواغینی قۉمسب هۉنگیر ـ هۉنگیر ییغله‌ماققه آلدی. اېرمکچیلرنینگ کوتکنی هم فقط اونینگ یاشی میشیغیغه، میشیغی توپوگیگه قۉشیلیب ییغلشی اېدی.

قباقنی یولیب قاچقن تامدن کېلیب صفه نینگ اوستیده‌گی سۉریگه قباقنی آسدی و اۉزی توشیب دېوانه نینگ یانیغه کېلدی:

- قباق اۉغریسینی اوشله‌دینگیز می، دېوانه؟

- یۉق، اوکه! قاواغیمدېک شیشیب اۉلسین، قاچقنچه کېتدی!

بیرو اېسکی جۉوه‌ده کۉرگنلیگینی و قباققه مینیب کېته‌یاتقنینی سۉزله‌دی. ایکّینچیسی «زېپ قباق اېدی ـ ده» دېگن اېدی، اوچینچیسی «اتّنگ ـ ه» دېب قۉیدی. دېوانه نینگ اۉپکه‌سی شیشیب کېتدی. اېرمکچیلر اونینگ یوره‌گیگه گلمه ـ گل اۉت یاقر اېدیلر.

- قاواغینگیزنینگ اۉزی بو اقلیمده یۉق نرسه اېدی ـ ده، - دېدی بیرو. دېوانه قاواغی نینگ ترجمهٔ حالینی سۉزلب بېردی:

- دده‌م مثلث قباق، آییم ماش قباق، مېن بېل قباق... - دېدی. کولیشدیلر.

www.ezgu.org

اېرمکچیلردن بیرتەسی یوقاریده آسیلغن قباقنی کۉرسەتیب عجبلندی:

- اِیی-اِیی، انوو کیم نینگ قاواغی-یە؟

دېوانه سویوکلی قاواغینی سۉریده کۉریب قووانه کېتدی:

- وای خۉورینگنی... جِنّیلر، وای اېسی یۉق خۉوریلر! قاواغیمنی بېر جِنّیلر!

- توزیک-توزیک، اولیا. قاواغینگیزنی توشیریب بېرسم نیمه بېرەسیز؟

- سۉرەغنینگنی آل، جِنّي... آییم قیشلاغیغه بېک بۉل، تېنتک: طلا جبدوقلیق آت مین، جِنّي...

- مېن آییم قیشلاغی نینگ بېکلیگی اوەدەسیدن چیقالمەیمن. قباقلرینگیز نینگ کسبینی ایتیب بېرسنگیز بۉلەدی منگه. دېوانه بو شرطکه کۉندی، قباق توشیریلیب، دېوانه نینگ قۉلیغه اېسن-امان تېگدی. محبوبه آرتیقچه بیر احتیاط و اعتبار بیلن بېلگه - باشقه یۉلداشلری یانیغه توگیلدی.

- قنی، اېندی بۉلسین، دېوانه!

قباق دېوانه بېلیدەگی قباقلردن بیرته اېگری میماغینی کۉرسەتیب: - مناو مسلمان چۉلاق، - دېدی، اونینگ یانیدەغی کیچکینه تماشا قباقنی تورتیب: بوناو، خدای بچه (خدایاربچه)، - دېدی، سوو قاواغینی اېرکەلب «نار کلّه» (نار محمد قوش‌بېگی)، - دېدی. قالغن ایکّیته سیلّیق قباقچەلرنی «ناس‌قباق، یوپقه تاماق»، دېب قۉیدی. اېرمکچیلر کولیشدیلر. بو قباق اۉغریلری ایچیدن تېزراق قاچیب قوتیلیش اوچون کېتیشکه اینتیلگن اېدی، بیروی اوشلب قالدی.

- تۉختەنگ حلی، گپ بار! - دېوانه سۉکینیب تۉختەدی. - منەوی بېلینگیزدەگی بېلباقنی قەیېردن اۉغیرلب آلدینگیز؟

- قۉی، جوان مرگ بۉغور!

- اۉتکن کونی اۉغیرلتقن بېل‌باغینگ شو اېمس می، کریم‌قول؟ - دېب یانیدەغیغه قرەدی اېرمکچی.

- هه، هه، خودّی اۉغیرلتقن بېل‌باغیم، توتدیک اۉغرینی!

قباق دېوانه خودّی بېل‌باغیدن اجرەیتورغندېک ایکّی قۉلی بیلن بېلیگه یاپیشدی.

- سنیکی بو اېمس، تېنتک!

- یۉق، خودّی منیکی شو، پیش، بۉلمەسه میرشب چقیرەمن.

- خۉورینگنی... نیمه دېیدی، بو!

- تۉغری ایت، بونی قەیېردن اۉغیرلەدینگ؟!

دېوانه بېل‌باغی نینگ توگونیگه ازتەدل یاپیشقنی حالده:

- اۉغیرلەمەدیم، تېنتک، حاجی پاچّەنگنی تۉییدن آلدیم، جِنّي! - دېدی.

- حاجی پاچّەنگ کیم؟ یالغان سۉزلەمە، اۉغری!

- حاجی پاچەنگنی تنیمەیسن می، تېنتک؟

- تاشکندده حاجی پاچەدن کۉپی بار می، اۉغری؟

- اېسینگ کېتیبدی، جِنّي... یوسف بېی حاجینگ-چی. اخیر؟ تۉی بۉلدی، بزم بۉلدی، اۉغول اویلندی... قۉی، جوان مرگ، بۉغور!

دېوانه اېرمکچیلر قۉلیدن ارنگ قوتیلیب چیقدی. اما اولرنینگ ایچیدەگی کۉزینی باغلەغن بیر کیشی نیمه اوچون-دیر دېوانه نینگ آرقەسیدن اېرگشدی. چایخانەدن انچەگینه اوزاقلشقن اېدیلر.

- دېوانه! - دېب چقیردی حلیگی اېرگشووچی.

www.ezgu.org

دېوانه ئۆزىگه قرەب كېلگوچى بو كۆز آغرىغىنى تنىدى. سويوكلى قباقلر اوستيگه كېلگن بلا بۆلمەسين اوچون، كېتر اېكن، قباقلرينى احتياطلب اوشلەدى:

- نيمه دېيسن، كۆز آغرىغى؟

- قۆرقمنگيز، دېوانه! - دېدى كۆز آغرىغى و آديملرينى تېزلتدى.

- نيمه ايشينگ بار؟

- تۆختەنگ.

دېوانه ارنگ تۆختەدى. كۆز آغرىغى اونى چۆچيتمس اوچون نريدن توريب يانچيغينى كولەى بېردى.

- سيزگه نذريم بار.

بو سۆزنى اېشيتيب، دېوانه يۆلغه توشدى. كۆز آغرىغى اونينگ كېتيدن يوگيردى و:

- منگ! - دېب پول كۆرستدى. دېوانه التفاتسيز كېته بېرگن اېدى: - تۆخته دېيمن! - دېب دۆق اوردى. دېوانه نريده تۆختەدى:

- كېلمه، كېلمه، كۆز آغرىغى!

كۆز آغرىغى اۆن آديمچه نريده توردى:

- حلى، كيم اۆغلينى اويلنتيردى، دېدينگ؟..

- كيم اويلنتيردى، دېدينگ؟

- ايتدينگ ـ كو چايخانەده!..

- ايتدينگ ـ كو چايخانەده...

- بېلباقنى قەيېردن آلدينگ؟

- بووينگ بېردى.

- تۆغرى ايت!

- تۆيگه كېلدينگ مى؟

- تۆيگه كېلديم...

- يوسفبېي نيكيگه مى؟

- يوسفبېي نيكيگه.

- بېلباغينگ يۆق مى؟

- يۆق.

- تۆى اۆتكنده كېليبسن.

- يوسفبېي قَيسى اۆغلينى اويلنتيردى؟

- نېچته اۆغلى بار؟

- نېچته اۆغلى بار!

- بيرته... قارەتېگيندن كېلدينگ مى، آپەنگ آمن مى؟

- امان... قچان اويلنتيردى؟

- اۆزينگ اويلنگن ميسن؟.. قارەتېگيندن نېچه كونده كېلدينگ؟

- بېش كونده. قچان اويلنتيردى؟

www.ezgu.org

- ایشککه مینیب می، یَیاو؟
- ایشککه مینیب.
- نشه‌نگ بار می؟
- بار.
- قیتّه بیر-چی.
- بیره‌من، آلدین ایت، قچان اویلنتیردی؟
- تؤی اؤتکنده کیلیبسن، تینتک... منگه-چی، بیر تاغاره آش تیگدی.
- بازاردن آش آلیب بیرسم ییبسن می؟
- یوزینگگه قچان چیچک چیقدی؟
کؤز آغریغی بو توتل سؤزلردن عصبیلشیب کیتدی:
- قچان اویلنتیردی دیبمن؟
- تؤی اؤتکنده کیلیبسن دیدیم-کو... بیر هفته بؤلدی، اؤن کون بؤلدی، بیر آی بؤلدی. هه، هه، چرلری ایندی بؤلر ایمیش... چرلرگه بار. قاره‌تیگین.
- تاشکنددن اویلنتیردی می؟
- خی، خی، خی، احماق. تاشکنددن بؤلمه‌ی، قاره‌تیگیندن اویلنتیرسین می؟
شوندن کیین کؤز آغریغی چایخانه‌گه قَیتدی...

۴. جادوگر هندی

قه‌یین آته‌سی نینگ آغریغن کسلیدن توزه‌له آلمه‌ی و یا تیزراق اؤلیب تیریکلرنی قوتولتیرمه‌ی «چرلر» بلاسی بیلن اؤزینی ایپسیز باغلنغنی اوچون سؤنگ چیکده سیقیلغن، شونگه کؤره آنه‌سیغه اچیتیب سؤزله‌مکده ایدی:
- اؤیلب-باقینگ آنه‌جان! بیر بی‌چاره سیزنینگ آرزووینگیزنی دیب، قیزی اوستیگه کونداش یوکله‌دی و بیرگه‌لشیب تؤیینگیزنی اؤتقوزیشدی. ایش کوچیدن قالیب، اؤن کونلب تاشکندده یوردی. نیمه بؤلغنده هم بیرو نینگ یخشیلیغینی بیلیش کیره‌ک ایدی.
اؤزبیک آییم اؤزی نینگ بیر هفته‌لیک سؤزینی تکرارلر ایدی:
- ایندی نیمه قیل دیبسن باله‌م، اؤتقوزمه‌ی کیتیشینگ اویت.
- اویت دیبسیز-ده، اویتکه اؤزینگیز توشونمه‌یسیز.
اؤزبیک آییم اؤغلی نینگ تیرس سؤزیدن قیزیشدی.
- جوده هویلیقه بیرمه، اؤغلیم. چرلر هم اؤتر، اندی نینگ یوزینی هم کؤررسن! ..
- آنه‌جان، - دیدی آته بیک، - سیزنینگ زهرلیک سؤزلرینگیزگه نیمه دیبیشکه هم حیرانمن... بالله که، مننینگ هولیقیشیم سیز ایتکنچه بؤلسه... خاتینیمنی‌غینه ایمس، اونینگ آته-آنه‌لرینی اندیشه‌سیده شاشه‌من. اولرنینگ کؤنگیللریگه گپ کیلمه‌سین دیگن ملاحظه‌ده هولیقه‌من. مین سیزنینگ آرزونگیزگه بوتونله‌ی قرشی توشیب، تاشکندینگیزنی تیلگه آلمسلیق‌قچه بارغنیمده اؤشه بی‌چاره‌لر سیزنینگ رعایه‌نگیز بیلن مینی بو ییرگه سودره‌غندیک قیلیب آلیب کیلدیلر... اویتنی بیلسنگیز، اینگ آزی شونینگ اندیشه‌سی کیره‌ک ایمس می؟
- بؤلمه‌سه چرلرنی کوتمه‌گین-ده، یوگیره قال، - دیدی اؤزبیک آییم، - مرغیلانلیق نینگ اؤکچه‌نگدن اورغنلیغی انیق ایکن.

www.ezgu.org

آته بېک کمالِ بۉغیلغنیدن سکوت قیلیشغه مجبور بۉلدی، چونکه بو آرزو هوس آنه‌سی یره‌نی هر زمان کتّه‌راق آچه باریشغه جوده هم اوسته و بو اوسته‌لیق اونینگ برچه کوتکنلری نینگ کوندن ـ کونگه بۉشکه چیقه بارغنلیغیدن ایدی. اینیقسه اونگه حاضر بوتون معناسی بیلن سرِ آنگله‌شیلیب، مرغیلانلیق نینگ جادوسینی جوده هم کوچلیک ایکنیگه ایمان کېلتیردی. اۉغلی نینگ آرزو ـ هوسینی کۉردی - کۉریش بۉلسه - آرزوله‌غندن آرتیق. بیراق بو آرزو ـ هوس آرقه‌سیدن کوتیلگن مرغیلانلیق بلاسیدن اۉغلینی قوتقریش مسأله‌سی اونینگ تیله‌گیچه بۉلیب چیقمه‌دی ـ ده، ینه مرغیلانلیق نینگ سحری اۉتکیرلیک قیلدی...

نکاح کونی آته بېک نینگ کییملرینی جهود داملادن اۉقوتیشلر، مرغیلانلیقدن ساویتیب تاشکندلیککه ایسیتیشلر - برچه‌سی هم حاضر اۉز اجزلرینی اونگه اقرار قیلر ایدیلر. کېینگی «بېشباش» داملا نینگ بېرگن توتقی، اېزیب ایچکی، دعا و طومارلری هم نېگه ـ دیر تأثیر اثرینی سېزدیرمه‌دیلر...

اۉزبېک آییم مرغیلانلیق نینگ داملاسینی کوچلیک ایکنیده شبهه قیلمه‌سه هم، اما بیر ایشکه جوده حیران ایدی: جهود نینگ قیلغن جادوسینی - جهود، مسلمان داملانیکینی - مسلمان دفع قیله آلور ایدی، نېگه بولر اثر قیلمه‌یدی سیره؟ - حاضر اۉزبېک آییم بونینگ سرّینی اۉیلب تاپالمس ایدی. بو باشی بېرک کۉچه‌ده اول اوزاق قملیب قالمه‌دی - بونینگ سرّینی دفعتاً تاپدی، هم جوده تۉغری تاپدی: «مرغیلانلیق نینگ داملاسی جهود هم ایمس، مسلمان هم ایمس - هندی! هندیلرنینگ هم هنّاسی: پس، هنّاسی نینگ سحرینی نه مسلمان داملاسی قَیترسین و، نه جهود. اۉشل هندی نینگ اۉزی قَیترمه‌سه، اۉزگه علاج یۉق!»

نیمه قیلماق کېره‌ک؟ تاشکندده بیرته هندی داملاسی یۉق که، علاجینی قیلیب بېرسه... اېندی خاتین باشی بیلن مرغیلان‌غه مراجعت قیلسون می؟

باشقه توشکننی کۉز کۉرر، دېگن سۉز بار. اۉزبېک آییم هم باشیغه توشکن بو کلفتنی کۉریشکه مجبور ایدی: «شو گلدن قالدیرمه‌ی آته بېک نینگ یانیغه حسنعلی‌نی قۉشیب مرغیلان‌غه یوباره‌من، حسنعلی او یېرده‌گی هندی داملاغه اوچره‌شیب، آته بېک اوستیده‌گی سحر ـ جادولرنی یېشدیرسین... هندی هر قنچه آلسه هم میلی، بساطدن او ـ بونی ساتیب پول قیلیب بېره‌من».

آته بېک آنه‌سی نینگ قرشیسیده بایه‌غی سکوتکه کېتکنیچه جیم اۉلتورر ایدی. اۉزبېک آییم حلیگی کشفیاتدن قوتیلیب بو تۉغریده سۉنگغی قرارینی هم بېریب بۉلغچ، آته بېک‌که دېدی:

- اۉغلیم... ینگی اویلنگن آتینگ بار. منیم آلدیمده اۉلتوریب نیمه قیله‌سن؟ بې‌چاره یالغیز اۉلتوریبدیر.

آته بېک آنه‌سیغه بیر قره‌ب آلدی ـ ده، جواب بېرمه‌دی.

- بار، باله‌م، بار. یخشی ایمس بو ایشینگ... - اۉزبېک آییم سۉزینی بۉلیب دریچه یانیغه کېلیب تۉخته‌غن آیباداققه قره‌دی.

- سوتچای تیار بۉلدی، سوزیب کیره‌ی می؟

- ایکّی کاسه‌نی کېلینلیک اویگه بېر، مېن بیلن حسنعلی‌نیکینی شو یېرگه کېلتیر.

آیباداق کېته باشله‌غن ایدی، آته بېک اونی تۉختتدی:

- منیکینی هم شو یېرگه آلیب کیر، - دېدی. آیباداق اۉزبېک آییمغه قره‌دی. اۉزبېک آییم اۉغلیغه خۉمره‌یدی. آته بېک خۉمره‌ییشغه التفات قیلمه‌ی، آیباداققه «شونداق قیل» اشاره‌سینی بېردی.

- بۉلمه‌سه کېلین‌نیکینی هم شو یېرگه بېریب، اۉزینی چقیر. حسنعلی اوییده ایچسین، - دېدی اۉزبېک آییم. آیباداق کېتکچ، اۉغلیدن سۉره‌دی: - بو نیمه قیلیق، باله‌م؟

- قیلیق ایمس.

- کېلین بیلن بیرگه ایچسنگ نیمه بۉلر ایدی؟ بیرو نینگ باله‌سینی مونچه‌لیک خوارلش یخشی ایمس.

- بوندن خوارله‌غنلیق چیقمه‌یدیر. اۉزینی شو یېرگه چقیردینگیز - ایش بیتدی.

www.ezgu.org

اۉزبېک آییم تغین نیمه-دیر ایتمکچی ابدی، آیاداق دسترخوان کۉتریب کیریب قالدی.

- کېلینگه ایتدینگ می؟

- ایتدیم.

دسترخوان یازیلیب، توشلیک چای کېلدی. اۉزبېک آییم کاسه‌سیگه نان تشلب کۉزی ابشیکده، یعنی کېلینی کوتر ابدی. کېلین ابشیکدن کۉرینگچ، اۉغلیغه «قرشی آل» دېگندېک قیلیب قره‌ب قۉیدی. اۉن یېتّی یاشلر چمه‌لیق، کلچه‌لیک یوزلیک، آپّاققینه، اۉرته‌چه حسنلیک زینب قه‌یین آنه‌سی نینگ تیلک و شأنیگه لایق تواضع - آدابلر بیلن بیرته-بیرته باسیب دسترخوان یانیغه کېلدی. قه‌یین آنه تامانیدن «اۉلتورینگ» رخصتی بېریلگنیدن سۉنگ، قیسیلیب-قیمتینیب تاووش چیقرمه‌ی‌غینه اۉلتوردی. اۉزبېک آییم نینگ کۉزی اۉغلیده. اۉغلی بۉلسه چایگه نان هۉللب یېماقده ابدی. بیر-ایکّی قَیته خۉمره‌ییب-خۉمره‌ییب اۉغلیغه قره‌دی-ده، اونینگ کۉزینی اوچره‌شدیره آلمه‌غندن کېین، اونگه سۉز قاتیشغه مجبور بۉلدی:

- چرلرینگ هم بۉله قالمه‌دی که، قه‌یین آته‌نگنی باریب کۉرسنگ. یاکه چرلرسیز هم کۉره قاله‌سن می؟

زینب کۉزینی ابریگه تیکیب قالدی. آته بېک سلقین‌غینه آنه‌سیغه جواب بېردی:

- کۉرسم بۉله‌دیر... - دېدی و کولیمسیره‌گن‌سومان زینب‌که قره‌دی. زینب هم کولگن بۉلدی. شو کیچکینه‌گینه کولیمسیره‌ش اۉزبېک آییمنی انچه تینچیتدی. اما مصاحبه شونینگ بیلن تۉخته‌لیب، آره‌غه ینه بایه‌غی جیمجیتلیک کیردی. اۉغلی نینگ میریدن سِرینی اجره‌تیب اۉلتورغوچی آنه ینه الهزرک آغریغیغه یۉلیقدی. زینب نینگ کۉزی تېز-تېز آته بېک‌که توشر، او بۉلسه خۉر-خۉر چاینی ایچر ابدی. بو حالدن اۉزبېک آییم ایچ-ابتینی ییب، یوتکن لُقمه‌سی نینگ مزه‌سینی هم بیلمس، قیسقه‌سی اۉلتوریش سۉزسیز، گۉیا توزسیز و معناسیز ابدی. بو معناسیزلیک تدبیرینی کۉریش ینه اۉزبېک آییم اوستیده:

- کېلین پاشّاغه طلا اوزوک بویوردینگ می؟

- بویوردیم. ابرته-ایندین بیتیب قالر. - آته بېک سۉزنی چۉزماقّه یۉل قۉیمه‌دی. اما آنه‌سی گپدن گپ چیقریب، سۉزگه سۉز اوله‌ماقچی ابدی:

- طلا چاچ‌پاپوگینگیز بار ابدی می؟

زینب ابریگه قره‌دی و ایمنیب‌گینه جواب بېردی:

- یۉق.

- یۉق بۉلسه آلیب بېره‌من، - دېدی آته بېک. اۉزبېک آییم انچه‌گینه جانلنیب آلدی.

تغین اوندن-موندن سۉز اورینتیرماقچی بۉلغن ابدی، اونچه موفقیتلیک چیقمه‌ی باشله‌دی. سوتچایدن سۉنگ قومغانده چای کېلدی. زینب بیرینچی پیاله‌گه قوییب اۉرنیدن توردی و قه‌یین آنه‌سیغه ایکّی قۉللب اوزه‌تدی، ایکّینچی پیاله‌نی تۉلدیریب اۉرنیدن تورماقچی بۉلغن ابدی، اونی آته بېک تۉختتدی.

- موندن کېین چای بېریشده اۉرنینگیزدن توریب اۉلتورمنگ، - دېدی. - اۉلتورگن یېرینگیزدن بېرسنگیز هم بۉله‌دیر.

لېکن بو گپ قه‌یین آنه‌غه یاقمه‌دی، اعتراض قیلدی:

- نېگه اونداغ دېیسن، باله. اۉرنیدن توریب چای بېریش آدمزاد نینگ زېنتی دیر، کېلینلرنینگ بار-یۉغی کېلینلیگی هم شونده-کو!

- سیزنینگ اوچون هم اۉلتوریب چای بېرسین، دېمه‌یمن؟ اما بو تکلف نینگ مېنگه کېره‌گی یۉق، - دېدی و قۉلیده‌غی چاینی تېز-تېز ایچیب بۉشتدی. فاتحه اۉقوب اۉرنیدن تورر ابکن: - البته، سیزگه اۉرنیدن توریب چای بېریشی لازم... - دېدی و چیقدی. بو گپنی

www.ezgu.org

زینب چینگه حسابله‌غنی اوچون باشقه نرسه پَیقه‌مه‌غن، اما اۉزبېک آییم بۉزریب قالیب درّو اېسیگه هندی نینگ جادوسی کېلیب توشکن اېدی.

شو اۉلتوریشدن بیر ساعتچه کېین اۉزبېک آییم اوینی خالیله‌تیب حسنعلی‌نی اۉز آلدیغه چقیرتیریب کیردی. حسنعلی بو چقیرتیریقدن بیر نرسه هم سېزمه‌گن، چونکه، خواجه‌بېکه‌سی نینگ ایچکی سرّیگه اونچه آشنا اېمس. چرلر مصلحتی دیر، دېب اۉیله‌ماقده اېدی. اۉزبېک آییم اوی نینگ اېشیگینی بېکلب کېلدی ـ ده، حسنعلی نینگ یقینراغیغه اۉلتوردی و یریم تاووش بیلن مدعانی آچه باشله‌دی.

- اېندی ایش تاشکند داملالری بیلن بیته‌تورغنگه اۉخشه‌مه‌یدی... اۉیلب قره‌سم، مرغیلانلیق نینگ داملاسی هندی اېکن. شونینگ اوچون ناعلاج سنی آلدیمغه چقیرتیردیم.

سن هم آدم‌سومان گیپمگه توشونیب، بو تۉغریده عقلینگ یېتکنچه ذهنینگنی یوگیرتیرگین... اۉزینگگه معلوم که، کوندن ـ کونگه مرغیلانلیقنی اونوتیش اۉرنیگه هر ساعت اونگه اېسی باره‌دیر. بو حاللرنینگ برچه‌سی اۉشه هندی نینگ جادوسیدن بۉلیب، موکّللر آته بېک نینگ بۉیندن سیرتماق سالیب مرغیلان‌غه تارته‌دیرلر...

حسنعلی خواجه‌بېکه‌سی نینگ کۉبدن بېری داملاخواجه بیلن سرگردان بۉلیب یوریشینی بیلسه ـ ده، اما اونینگ «هندی، سیرتماق سالیب تارتیش» کبی سۉزلریگه توشونمه‌دی.

بېکه‌سی نینگ فعلی خوییني یخشی بیلگنی اوچون، یعنی اونینگ قرغه‌شیدن قۉرقیب توشونمه‌گنلیگینی بیلدیرمه‌دی ـ ده، «قنی گپ نینگ تېگی قه‌یېرغه بارر اېکن»، دېب جیم، قولاق سالغن بۉلیب اۉلتوره بېردی. اما اۉزبېک آییم سۉزینی حلیگی یېرده تۉختەتیب: «سن شونگه نیمه کېنگش بېره‌سن؟» دېگن سوالنی بېردی.

- مېن نیمه دېر اېدیم... سیز نیمه‌نی معقول کۉرسنگیز شو ـ ده، - دېدی. حسنعلی نینگ توشونمسلیک آرقه‌سیده بېرگن بو جوابی اۉزبېک آییمغه نهایتده یاتیشیب کېلدی:

- بارک اللّه، حسن. انه شونینگ علاجینی اۉزینگ قیله‌سن.

- یخشی...

- اېرته ـ ایندین چرلر بۉلیب اۉتسه، البته آته بېک مرغیلان‌غه یوگیره‌دیر. شو وقتده سن هم بیر نرسه‌نی بهانه قیلیب بیرگه مرغیلان باره‌سن ـ ده، قه‌یېردن بۉلسه هم اۉشه هندینی تاپه‌سن و نذرینی بېریب یخشیلب قَیترتیریق قیلدیره‌سن...

- کیمنی؟

- کیمنی بۉلر اېدی، آته بېک‌نی ـ ده.

- نېگه؟

- توشونمه‌دینگ می؟

- توشونیش بۉلسه - توشوندیم... شونچه که انیقلب آلماقچیمن ـ ده.

- مرغیلانلیق ـ کو آته بېک‌نی هندی داملادن اۉزیگه باغله‌تیب قۉیبدیر. انه شونی سن هم پَیقب یورگن ـ دیرسن ـ کو؟

- پَیقه‌مه‌غن بۉلسم هم اما مقصدینگیزگه اېندی توشوندیم، - دېدی کولیب حسنعلی. - نیتینگیز آته بېک‌نی مرغیلانلیق کېلیندن ساویتیش.

- بارک اللّه، - دېدی اۉزبېک آییم، - ساویتیش گینه اېمس، اونینگ چنگلیدن آته بېک‌نی اوزیل ـ کېسیل قوتقریش.

حسنعلی حیران بۉلدی. چونکه خواجه‌بېکه‌سی نینگ مرغیلانلیققه مونچه‌لیک عداوتی بار دېب اۉیله‌مس اېدی.

- نېگه اېندی؟

www.ezgu.org

- اۉغلیمنی مرغیلانلیقلرنینگ قۉلیغه بېریب قۉیمه‌یمن-ده، اخیر. بوروں تاشکندده خاتینی بۉلمه‌غن بۉلسه - اېندی بار، موندن کېین اندی کېلینگه بیزنینگ محتاجلیگیمیز یۉق...

- خیر، اېندی نیمه قیلماقچیسیز؟

- نیمه قیلیشیم کوندن هم روشن، - دېدی اۉزبېک آییم و تمام قناعت و ایشانچ بیلن بایه‌غی مقصدنی تکرارله‌دی: - اۉزینگگه ایتکنیمدېک، مرغیلانده‌غی هندی داملا نینگ اۉزیدن بیر مرتبه قیتریق قیلدیرسق مرغیلانلیق نینگ سِر-جادولری باطل بۉلیب، آته بېک اۉز-اۉزیدن اندینی طلاق قیلیب یوباره‌دیر...

- سیز مرغیلانلیق هندی داملا نینگ اۉغلینگیزگه قیلگن جادوسینی قه‌یردن بیلدینگیز؟

اۉزبېک آییم بو سوال بیلن اۉزی نینگ کشفیدن بیر آز شبهه‌لندی-ده، ایشانچسیزراق قیلیب:

- اۉزیم بیلدیم، - دېدی.

- اۉزینگیز قه‌یاقدن بیله‌سیز، اخیر بیرو ایتکن-دیر سیزگه؟

- اۉز عقلیم بیلن تاپدیم.

حسنعلی اۉزینی توتالمه‌ی کولیب یوباردی:

- لېکن شونگه قالغنده عقلینگیز بیر آز ینگلیشیبدیر...

- نېگه؟

- نېگه که ایکّی اۉرته‌ده سحرچی هندی هم یۉق، سحر قیلدیرغوچی مرغیلانلیق هم، آته بېک هم سحرلنگن اېمس.

- نېگه بۉلمه‌سه آته بېک هدېب اویلنسه هم مرغیلان‌گه آشیقه بېره‌دیر؟

- بونینگ سببینی حلی هم بیلمه‌یسیز می؟

- بیله‌من، سحر-جادو قوّتی.

- جادونی کیم قیلدیره‌دیر؟

- قه‌یین آته‌سی، قه‌یین آنه‌سی، قاله بېرسه خاتینی.

- ینگلیشه‌سیز، آیی.

- نېگه ینگلیشه‌من؟

- سحر-جادو قیلیشدن اولرنینگ مقصدی نیمه، دېب بیله‌سیز؟

- کلوَک اۉغلیم نینگ عقلینی اۉغیرلب، پولینی یېمکچیلر.

- پولینی یېمکچیلر؟ - دېب کولدی حسنعلی. - مرغیلانلیک قوده‌لرینگیزنینگ دولتی آلدیده بیزنیکینی یۉق، دېسه بۉله‌دیر. اوندن کېین مېن یخشی بیله‌من که، اولر آته بېک‌که اوچ پوللیک هم رۉزغار قیلدیرمه‌یدیرلر. بونی اۉزیم یخشی بیلگنیمدېک اۉغلینگیزنینگ اۉزیدن هم «اولرنینگ رۉزغار قیلدیرمه‌غنلریدن جوده سیقیله‌من» دېگن سۉزینی نېچه قَیته اېشیتدیم. شونی هم یخشی بیلماق کېره‌ک کیم، اۉشه جادوگر قوده‌لرینگیز یامان کیشیلر بۉلغنلریده آته بېک‌نی تاشکنددن اویلنتیریش سیز اۉیله‌غنچه قوله‌ی ایش بۉلمس اېدی. اۉغلینگیزنینگ مرغیلان بارغندن سۉنگ وعده‌سیدن اَینه‌گنینی البته حاجیدن اېشیتکن بۉلسنگیز کېره‌ک...

اۉزبېک آییم یېنگیله‌یازگن بۉلسه هم، اینیقسه حسنعلی‌دن تیل قیسیب قالغوسی کېلمس اېدی. گۉیا که شونچه اۉتکن گپلرگه قیمت بېرمه‌گندېک:

- مېن بونینگ سرّینی اېندی خۉب بیلیب آلدیم، - دېب قۉیدی.

حسنعلی کولدی.

www.ezgu.org

- بیلسنگیز هم ینگلیش آنگلبسیز، چونکه بونینگ سرّی سیز اۋیله‌غنچه ایمس.

- قنداغ؟

- اۋغلینگیزنینگ هر زمان مرغیلان‌غه آشیقماغی... اینیقسه بو گل قه‌یین آته، قه‌یین آنه‌لریدن اندیشه قیلیبدیر. اوندن کېین...

- اوندن کېین؟

- اوندن کېین کتّه کېلینینگیز اۋغلینگیزنینگ کۋز آچیب کۋرگنی.

- کۋز آچیب کۋرگنی؟ - دېدی اۋزبېک آییم و استهزالنیب کولدی. - زینب اۋشه مرغیلانلیقچه بۋلمپتی، دېگین؟

- مېن قَیاغدن بیله‌ی... احتمال اۋغلینگیزچه شونده‌ی-دیر...

- اۋزینگ اولرنینگ ایکّیسینی هم کۋرگنسن، عندالله سۋزله: اولردن قَیسی بیریسی نینگ حسنی آرتیق؟

حسنعلی بو سوال قرشیسیده نیمه دېب ایتیشکه بیلمه‌ی قالدی...

- محبت دېگن نرسه حسنگه قره‌مه‌یدیر.

- قره‌یدیر می، یۋق می، سندن اونی سۋره‌یاتقنیم یۋق. قَیسی بیریسی کۋهلیکره‌ک دېب سۋره‌یمن؟

حسنعلی قیینلدی و گپنی باشقه‌غه چلغیتیش اوچون:

- اېندی مصلحت نیمه بۋلدی؟ - دېب سۋره‌دی.

- آلدین سۋزیمگه جواب بېر-چی، یېر یوتکور!

- سوالینگیز قیزیق، نیمه دېب جواب بېریشگه حیرانمن... تۋغریسینی ایته‌ی می؟

- تۋغریسینی!

- تۋغریسینی عندالله سۋزله‌سم، - دېدی و قیینه‌لیب تۋخته‌دی، - هر بیر گل نینگ ایسی اۋز یۋلیغه.

- تۋغریسینی دېیمن!

- انوو کېلینینگیزنینگ اۋلسه اۋلیگی آرتیق...

- گپیرمه-گپیرمه، - دېدی اۋزبېک آییم، - باشده شو مرغیلانلیق بلاسیگه اۋزینگ سببچی بۋلغن میسن، حلی هم اۋشه نینگ تامانینی آلیب سۋزله‌یسن! سندېک سقالی اوزون، عقلی قیسقه‌دن کېنگش سۋره‌ب اۋلتورغن مېن هم احماق!

حسنعلی نینگ چلغیتیشی و حیران بۋلیشی اۋزبېک آییم نینگ طبیعتینی یخشی بیلگنی اوچون ایدی. اول اۋز خواهشیگه تېسکری کېلگن حقیقتنی کۋرمه‌یدیرگن قیزیق بیر طبیعتکه مالک ایدی.

- اۋزینگیز تۋغریسینی سۋزله‌تیب، تغین نېگه مېندن خفه بۋله‌سیز، آیی، - دېب مقابله قیله باشله‌غن ایدی، اۋزبېک آییم ینه گورولّب کېتدی:

- بۋلدی-بۋلدی... توزینگنی ایچیب، توزلیغینگگه توپورگننی خدای کۋترسین، - دېدی.

حسنعلی خواجه‌بېکه‌سی نینگ قرغیش و کاییشی آستیده کوله-کوله اویدن چیقدی.

بو مصاحبه کۋرینیشده اۋزبېک آییمغه اونچه اۋزگریش بېرمه‌گندېک سېزیلسه هم، لېکن روحاً اونی انچه بۋششدیرغن ایدی.

* * *

شو گپدن بیر هفته چمه‌سی کېین و چرلر کوتیش نینگ اۋن بېشینچی کونلری ایدی. آته بېک مهمانخانه‌ده تاقچه‌ده‌غی کتابلر آره‌سیدن قنده‌ی-دیر بیر کتابنی اخترر ایکن، حسنعلی اونینگ یانیغه کیردی.

- پنجشنبه کون چرلر اېمیش، خبرینی بېریب کېتدی.

www.ezgu.org

آته بېک کتابلردن بیرینی سوغوریب آلدی و ورقلر اېکن، «چرلری هم قورسین»، دېب قۉیدی. کۉنگلیدن کېچیردی: - «بو کون دوشنبه بۉلسه، تغین آره‌ده تۉرت کون بار».

- منه بو خط هم سیزگه اېمیش، - دېدی-ده، حسنعلی اونگه بیر مکتوب اوزه‌تدی، - بایه بیرو بېریب کېتکن اېدی، - دېدی و شاشیب-پیشیب قضا بۉله‌یازغن عصر نمازینی اۉقوش اوچون جای نماز یازدی. آته بېک مکتوب نینگ عنوانیگه کۉز تشله‌دی:

«تاشکندده... محله‌سیده تورغوچی آته بېک یوسف بېک حاجی اۉغلیغه تېگسین». کیم تاماندن یازیلغنلیگی اونگه معلوم بۉلیب، قۉلیده‌غی کتابنی تاقچه‌غه قۉیدی و شاشه-پیشه خطنی آچدی.

کتّه کاغذده توسسیزراق سیاه بیلن یازیلغن اوزون بیر خط. اونینگ کۉزی یازوو اوستیده سوزدی. سوزگن سیین نېگه-دیر اونینگ توسیده اولوغ بیر اۉزگریش، وجودیده بیر تیتراق واقع اېدی.

بو خط اونگه سۉیینچ بېرر اېدی می، دهشت می اۉزیدن باشقه‌غه مجهول اېدی. شو مجهول اۉزگریشلرنینگ سۉنگ چېکیگه باریب یېتکندن کېین خطدن کۉزینی آلدی و اختیارلیک می، اختیارسیز می، هَیتاوور بار تاووشیچه «قۉرقوتماقچی!» دېب یوباردی. بو سۉز بیلن حسنعلی هم نری-بېری نمازینی بیتیردی-ده، جای نمازدن بوریلیب قره‌دی:

- نیمه گپ؟

- هېچ گپ یۉق، - دېدی آته بېک و اېسنکیره‌ش وضعیتیده اونگه قره‌دی:

- قۉرتقوتماقچی، دېدینگیز-کو، خط کیمدن؟

- خط می؟ - دېدی و شونینگ ایله بیر آز اېسینی اۉزیگه ییغیب آلغندېک بۉلدی، - خط کېلینینگیزدن... قۉرقوتماقچی بۉلیب بعضی بیر کنایه‌لرنی یازیبدیر...

بو گپنی ایتکندن سۉنگ خطنی بوکله‌ی بېردی. حسنعلی فاتحه اۉقوب آته بېک یانیغه کېلدی.

- کنایه‌لر یازیشی کېچیککنینگیز اوچون دیر، - دېدی. آته بېک تصدیق اشاره‌سینی بېرگندېک باش سیلکیب قۉیدی.

- اینیقسه شو گل کېچیکیشینگیز بې‌چاره کېلینگه آغیر توشیب کنایه‌لر یازیشغه مجبور بۉلغن، - دېدی حسنعلی: - انیغی هم بې‌چاره‌گه جوده آغیر، «کونداش - خاتین ذاتی نینگ اۉلومی» دېگنلر. اېندی، نیمه بۉلغنده هم آره‌نگیزده آز قالدی، چرلرنی اۉتکزه جۉنه‌یسیز-ده. آته بېک جواب بېرمه‌دی، چونکه حسنعلی نینگ کېینگی سۉزیدن رضا بۉلمه‌غن اېدی.

حسنعلی اونی تینچیتیش اوچون: - اگر کۉنگلینگیز تینچیمه‌سه، - دېدی کولیب، - سیز هم کنایه‌لیک بیر خط یازیب بېرینگیز. خط کېلتیرگوچی اېرته‌گه خبر آلیب اۉتیشینی بیلدیرگن اېدی.

آته بېک بو سۉزدن بیر آز جانلنغندېک بۉلدی. چونکه اونینگ کۉنگلیگه بو کنایه‌لیک مکتوبنی جورتّگه یازیلغن بۉلغنلیغی کېلیب توشگن اېدی.

- بو گپ تۉغری می؟ - دېب سۉره‌دی.

- تۉغری. اېرته‌گه اېرته بیلن کېلیب، خط بۉلسه آلیب کېتمکچی اېدی.

- یخشی، - دېب کولیمسیره‌دی آته بېک، - اېرته‌لب کېلسه خط بېره‌من.

حسنعلی مهمانخانه‌دن چیقغچ، اۉزینی تۉخته‌تیب آلغنی حالده ایکّینچی قَیته خطنی کۉزدن کېچیردی:

«وفاسیزگه. مېن اۉزیم نینگ بو مکتوبیمنی کۉز یاشلریم بیلن یازه‌من. نېگه که حاضرده منیم یالغیز کۉز یاشلریم‌گینه اېمس، بوتون بارلیغیم سیاه دیر. مېن اېندی آغیزلرده‌غی «وفا» سۉزیگه ایشانمه‌یمن. چونکه مېن اۉزیم نینگ وفاسیگه ایشانغنیم بیر بیگیتدن اولوغ وفاسیزلیک کۉردیم. اویتیمدن کۉزلریمنی آچالمه‌یمن. نېگه که یېرو کۉکلر، تاغ و تاشلر و دنیاده‌گی برچه نرسه‌لر منیم الدنغنیم

www.ezgu.org

اوچون کولیب مسخره قیلغندېک قرەیدیرلر... بو کونیمدن، بو حسرتیمدن قوتیلیش اوچون اۋزیمگه اجل چقیرەمن. لېکن اجل هم مېن شۋرلیکدن نفرتلنگندېک، گۋیا اول هم مېنگه وفاسیزلیک قیلەدیر.

بېگیم، گرچه اچّیغلنسنگیز هم ایتیشکه مجبورمن: سیزده وجدان، انصاف، رحم، وعده، وفا، یخشیلیقنی بیلیش، بارینگ-چی، آدمگرچیلیکدن هېچ گپ یۋق اېمیش. بالعکس سیز: حیله‌کار بیر تولکی، آغزی قان بیر بۋری، رحمسیز بیر جلاّد، اویتسیز بیر ییگیت!

سیزنی حیله‌کار دېدیم: اېسینگیزده بار می، سادّه آته‌منی، گۋل آنه‌منی قنداغلر قیلیب الده‌دینگیز؟ یادینگیزده بار می، شمع یانیده مېنی الده‌ب ایتکن سۋزلرینگیز، بېرگن وعده‌لرینگیز، «منیم آرزوم» دېب قیلغن خطابلرینگیز، تۋککن کۋز یاشلرینگیز؟..

پس، بو حیله‌لر، بو مکرلر سیزدن باشقه کیمده تاپیلسین؟

سیزنی آغزی قان بیر بۋری دېدیم: چونکه سیزده رحم یۋق. سیز اۋزینگیزنینگ زهرلیک تیشلرینگیز بیلن مظلوملر کۋکسینی، بَیارولر بغرینی چاک اېته‌سیز؟ ینگی آچیلغن گللرنی، اېندی باش تارتقن لاله‌لرنی وقتسیز سۋلدیره‌سیز، آچیلیب بیتمه‌ی اۋلدیره‌سیز!

سیزنی اویتسیز دېدیم: ایلگریگی وحشتینگیز بیلن اۋزینگیزنینگ حقّینگیز بیتکنلیگینی بیله‌توریب هم ینه اویلمه‌ی-قیزرمه‌ی وجدانسیزلر امرینی بېره‌سیز و اویتسیزلیغینگیزنی ینه بیر قت آرتدیره‌سیز!

مېن سیزنینگ بعضی بیر دعوالرینگیزگه حیران قالەمن: آته‌م تاشکندده اېکن چاغده بو گپنی ایتیشکه اویلغن اېمیشسیز... گۋیا بونینگ ایله ناموسلیک بۋلیب کۋرینمکچیسیز شېکیلّیک؟!

آنه‌م بعضی وقتلرده:

ینگی یار تاپقنده دۋستلر،

اېسکیدن کېچماق کېره‌ک،

اېسکینی اۋلگن سنب،

لتّه کفن بیچماق کېره‌ک

بَیتینی اۋقوب قۋیر، مېن بۋلسم اول وقتلرده بونینگ معناسیگه توشونمس اېدیم. اما... اېندی بو بَیتنی کیمگه ایتیلگنیگه و اونینگ معنالریگه خۋب توشونمکده‌من.

تشلندیقلیق نینگ سۋنگ اۋتینچی قیلیب سیزدن شونی سۋره‌یمن: اوچونچی یار تاپقنده ایکّینچی بېچاره‌گه هم شونده‌ی اویتسیزلیک قیلینمه‌سه اېدی. بو تیله‌گیم اوچون عجبلنمنگیز، چونکه، «پیچاقنی اۋزینگگه اور، آغریمه‌سه اۋزگه‌گه سال»، دېیدیرلر.

سیزگه ینگی یار، مېنگه اویتسیزلیک نینگ قربانی بۋلیش مبارک. کوموش اېمس، توپراق بی‌بی یازدیم. ۱۷-جوزا، ۱۲۶۵-ینچی ییل مرغیلان».

۵. خیانت

قوتیدار نینگ تاشکنددن یالغیز قَیتیب کېلیشی کوموش‌نی انچه اېنتیکدیرگن اېدی. اما آته بېک‌که واقع بۋلغن عذر مسأله‌سی بیر قدر اونی تینچیتدی. ایشانر-ایشانمس شبهه و وسوسه‌لردن بیر آز اریدی: «اول مېنی اونوتمه‌گن، وعده‌لری چین، سۋزلری تۋغری... اول هم مېنی سویر اېکن...» دېب بورونغی عادتی بیلن گاهی اېری نینگ یۋلیغه چیقیب کوتمک‌که هم باشله‌دی.

آته‌سی نینگ کېلیشی نینگ سکّیزینچی کونی اېدی. اول بو کېچه‌سی کۋرگن بعضی بیر توشلرینی اونینگ بو کون کېلیشیگه یۋیدی-ده، اېرته‌لبدن توریب ساچلرینی یېشدی. ساچلری آره‌سیده‌غی چیگیللرینی دقّت بیلن ترەب، جام یانیغه اۋلتوردی. اونینگ نفیس قاره ساچلری آرقه-اۋنگیگه تۋزغیب عجیب بیر منظره بېردیلر. ساچینی قتیقلب و صابونلب یووگچ، آنه‌سیدن ایکّیته قیلیب اۋردیردی.

www.ezgu.org

آفتاب آییم نینگ: «نېگه قیرق کاکل قیلمه‌یسن؟» دېب سۋره‌شیغه: «قیزینگیز اېندی قیزلیک دوریدن اۋتیب، کېلینلیک دوریگه کیردی. قیزینگیز نینگ موندن سۋنگ کویاوینگیزدن باشقه ساوچیلری هم یۋق»، دېب کولدی. اما بو ایکّی اۋریم ساچ قیرق کاکلیگه قره‌غنده جوده هم اۋزیگه کېلیشیب توشیب، اونگه ینه بیر قَیته اولوغوارلیق و عالیلیق بغیشله‌دیلر. ساچینی اۋردیرغندن کېین اوییگه کیردی-ده، کییملر تخلنگن تاقچه یانیغه تۋخته‌دی. رواقلیق تاقچه‌ده اونینگ اۋن بېش چمه‌لیق اصل کۋینگلری اویولگن اېدی. سریق روپاه اطلسینی کییشکه چاغلب کۋرگن بۋلسه-ده، بیراق کۋینگنی آلغن یېریده بو فکریدن قَیتدی. قیزیلنی... کۋکنی... آلمه گللینی... قیسقه‌سی قَیسی بیریسینی کییشکه تردلندی. کۋینگلر ایچیده اۋزیگه یره‌شمه‌یدیرغنی یۋق: آق آلمه اوچون برگی هم، گلی هم بیر... اونینگ اۋزیگه سریق اطلس خوش کېلسه-ده، بیراق حاضر اۋز خواهشینی بیر یاققه قۋیه‌توریب آته بېک کۋنگلیچه کیینیشکه قرار بېردی. چونکه آته بېک کۋپینچه قاره کۋینگ کییشکه قیستر اېدی. ساوسر گلی قاره اطلس کۋینگینی کییب، باشیغه زنگار شاهی رۋمالینی سالدی و مروارید کۋزلیک کیچکینه آلتون حلقه‌نی قوتیدن آلیب قولاغیغه تقدی. شو ساده‌گینه یسه‌نیشدن سۋنگ، ایکّینچی تاقچه‌ده تیراغلیق تورغن کۋزگی یانیغه باردی. کۋزگی ایچیدن تۋزغیب، چووه‌لیب کۋرینگن ساچ تاله‌لرینی تۋغریلب اۋزینی کوزه‌تدی. کۋزگی ایچیدن کۋرینگن ملک اۋز اېگه‌سینی هم کیفلندیریب سېکین‌گینه ایلجه‌ییب قۋیگن اېدی، نریگی یاقده‌غی فتنۀ دوران هم صدفدېک آق تیشلرینی یاقوت کبی ایرینلری آره‌سیدن کۋرستکندېک بۋلدی. بو حسنگه آته‌لیق وظیفه‌سینی اۋته‌غندېک کۋرینگن لطیف بورنی یانیده‌غی قاره خالینی طبیعیلیغیغه ایشانمه‌غندېک قشیب کۋردی و کۋزگی یانیدن جۋنه‌دی. جۋنر اېکن، «... چیرایلیک بۋلسه هم مېنیکیدېک خالی یۋق-دیر»، دېب کۋنگلیدن کېچیردی.

کېچکی آلاو وقتیده تشقری حویلیسیده او-بوگه آواره بۋلیب یورر اېدی. بو کونگی کۋرگن توشی اونی آرتیق ایشانتیرگن، شونینگ اوچون تۋی بېکه نینگ تشقری هولیده قیله‌دیرغن یومیشینی هم اۋزی بجرماقده، تۋی بېکه‌دن سوو سېپدیریب اۋزی یېر سوپورر اېکن، قولاقلری یۋلک تاماندن اېشیتیله‌دیرگن آیاق تاووشلریده اېدی.

هولیده‌گی ایکیر-چیکیر ایشلرنی تماملغچ، ایوان نینگ آلدیغه اۋلتوریب توزه‌تیندی، توزه‌تینر اېکن یۋلکدن یوریب کېلمکده بۋلغن بیر آیاق تاوشینی اېشیتیب یوره‌گی نیمه اوچون-دیر آشیقینیب-شاپیرینیب کېتدی. آیاق تاوشی ایچکریگه یقینله‌غن سیین اول اۋزیده تیتراق اره‌لش بیر حال سېزر اېدی. نهایت، یۋلکده‌گی آیاق تاوشی توگه‌لیب، کوموش کوتمه‌گن جایده پرنجیلیک بیر خاتین کېلیب چیقدی. کوموش اوزاق بیر اېنتیکیب قۋیدی.

خاتین کوموش‌که قره‌ب کېلر اېدی. اول یېردن بیچیب آلغندېک پک-پکنه، بورنی یوزی بیلن برابر دېیرلیک تېپ-تېکیس، کۋزی قاقفن قازیق اۋرنیدېک چوپ-چوقور، آغزی قولاغی بیلن قاشیق سالیشر درجه‌ده جوده کتّه، یوزی قیرق ییللیک آغریقلرنیکیدېک سپ-سریق، قیرق بېش یاشلر چمه‌سیده بیر خاتین اېدی. کوموش بی‌بی اۋزیگه تامان کېلگوچی بو دهشتلیک خاتیننی عمریده بیرینچی مرتبه کۋرر اېدی. «نیمه قیلیب یوریبتی بو آچ ارواح!» دېب اۋیله‌دی. خاتین اۋن آدیملب اوزاقدن یوزیگه ساووق و توشده قۋرقرلیق بیر کولگی توسی بېردی.

دماغی بیلن «قیخ» اېتیب قۋیدی.

- خی-خی-خی، ایلنه‌ی سیزدن، پاشّه قیز! میزراکریم بای نینگ هولیلری شو می؟ - دېب سۋره‌دی. کوموش «شو» جوابینی بېرگندن سۋنگ اۋزی بیلن کۋریشمکچی بۋلغن بو خاتین آلدیغه ایکّی آدیم یوریب تیلر-تیله‌مس یېلکه‌سینی توتدی. اونینگ تۋغری موزون قامتیگه یېردن بیچیب آلینغن مدهش خاتین نینگ قۋللری زۋرغه یېتدی-ده، «اېسان میسیز، پاشّه قیز» دېب سۋره‌شدی. خاتین پرنجیسی بیلن ایوان نینگ آلدیغه اۋلتوریب آلغچ، «اوفف» دېب چه‌یقلدی و «انچه یۋل اېکن، تینکه‌لریم قوریب کېتدی-یه؟» دېب شکایتلندی.

- میزراکریم بای نینگ هولیلری انیق شو می؟

www.ezgu.org

- شو.
- سیز کیملری بۉله‌سیز بای نینگ؟
- مېن، قیزلری.
- قیخ... سیزگه بېرسم هم بۉلر اېکن، - دېدی خاتین و یانچیغیدن بیر خط چیقردی.
- اۉغلیم تاشکند بیلن مرغیلان آره‌سیده قتنب آلیق-ساتیق قیله‌دیر. بو گل تاشکنددن قَیتیشیده بیرو اونگه شو خطنی بېریب، میزراکریم بای نینگ هولیلریگه تېز یېتکوزیب بېره‌سیز، دېب التماس قیلیبدیر. قیخ، خی-خی، ایلنه‌ی سیزدن پاشّه قیز، قیخ... مختنغولیق بۉلمه‌سین، اۉغلیم هم اۉزیمگه اۉخشش بیرو نینگ خدمتی یۉلیده اۉلیب قوتیله‌دیر: بو کون توش وقتیده تاشکنددن کېلدی-ده، آنه‌سی بیلن سۉره‌شیشنی هم بیلمه‌ی شو خطنی قۉلیمغه توتقیزدی. «جان آنه، اۉزیم یۉلده جوده اورینیب کېلدیم، سنگه ادبسیزلیک بۉلسه هم درّو میزراکریم باینیکینی سۉراغلب شونی اېلتیب بېر، بېرگووچی تېز بېره‌سیز دېب اۉتینگن اېدی»، دېدی. مېن هم کۉنگیلچنگمن، ایلنه‌ی پاشّه قیز، کسلدن یقینده تورگنیم اوچون بیر قدم باسیشغه طاقتیم بۉلمه‌سه هم ثوابدن قوروق قالمه‌یین، دېب سورگه‌له-سورگه‌له هولینگیزنی سۉراغله‌ی-سۉراغله‌ی تاپقونیمچه اۉلیب بۉلدیم... قیخ... - دېدی. کوموش خطنی خاتین نینگ قۉلیدن آلیب رحمت ایتدی و خط نینگ عنوانیگه کۉز تشله‌دی: «مرغیلان شهریده ساکن میزراکریم قوتیدار هولیسیغه».
- ینگلیشمبسیز، آیی.
- نېگه ینگلیشه‌ی ایلنه‌ی سیزدن، پاشّه قیز. اولوغ درگاهلرینگیزنی کۉچه‌ده‌گی هر کیم بیلر اېکن، - دېدی خاتین و یلتاقلنیب اۉرنیدن توردی. - اېندی مېن کېته‌قاله‌ی، باله‌غینه‌م یۉلدن آچ کېلیب، بیر قاشیق ایسّیققه زاریقیب اۉلتورگندیر.
- ایچکریگه کیرینگ، چای قَیینه‌ته‌یلیق.
- رحمت، پاشّه قیز. انچان ایچرمیز چای بۉلسه... قیخ. بیر کۉرگن بیلیش، ایکّی کۉرگن تنیش، دېیدیرلر...
کوموش بی‌بی خاتیننی آرتیقچه قیستب اۉلتورمه‌دیده، یۉلک‌کچه کوزه‌تیب باردی. خاتین یۉلک‌که بوریلر اېکن قَیریلیب تۉخته‌دی:
- بو دنیاده شونه‌قه حاجت چیقریشلردن تاپقنمیز، اگر تاشکندگه می، قۉقان‌غه می آته‌نگیز نینگ خط-پتلری بۉلسه اۉغلیم بجان دل آلیب کېته‌دی. شو اۉرته‌لرغه کېلیب قالسم خبر آلیب اۉته‌ی می؟ - دېب سۉره‌دی. کوموش نینگ «یۉق» دېییشکه آغزی بارمه‌ی «میلینگیز، آغیر کېلمه‌سه» دېب جواب بېردی. خاتین یۉلک‌که بوریلدی. کوموش ایوان تامانغه قَیتر اېکن آشیقیب خطنی آچتی. خط کیچیکراق کاغذده اۉلچاولیک سۉزلردن عبارت اېدی.
«کوموش بی‌بی بنت میزراکریم بایگه - زوجی تاشکندلیک آته بېک یوسف بېک حاجی اۉغلیدن. آته‌نگیز تاشکندده اېکن وقتیده مېن بو ایشنی آچماققه آغیرسینغن، تۉغریسی اویلغن اېدیم. معلومینگیز تاشکنددن اویلنگنیمدن سۉنگ یالغیز باشیمغه هم تاشکنددن، هم مرغیلان‌دن ایکّی خاتین اوشلب توریش آغیرلیق قیله باشله‌دی. شونینگ اوچون بو ایکّی خاتین نینگ بیریسیدن کېچیشکه تۉغری کېلیب، نهایت تورمیشیم اوچون یېنگیل و آرزومگه موافق بۉلغن بیر نرسه‌گه قرار بېردیم. اول هم تاشکندلیک خاتینیم بیلن گینه قالیب، سیزنی طلاق قیلیش اېدی. مکتوبنی آلغن کونینگیزدن باشلب اۉزینگیزنی مېندن بیگانه و نکاحیمدن تشقری حسابله‌سنگیز بۉله‌دیر. منیم بو طلاق خطیمنی البته شریعت پېشوالری شرعي حسابلب عدّه‌نگیز بیتیش بیلن سیزگه باشقه اېر قیلماققه اختیار بېرسه‌لر کېره‌ک. آته بېک یوسف بېک حاجی اۉغلی.
۱۳-اینچی جوزا، ۱۲۶۵-اینچی ییل، تاشکند».

www.ezgu.org

... اول بو مکتوبنی اۉزی نینگ سۉنگ تامچی کوچی بیلن اۉقوب تمام قیلدی-ده، جانسۉز بیر تاووش ایله «اویتسیز!» دېب قیچقیردی و یېرگه ییقیلیب اۉزیدن کېتدی... ییقیلیشده قۉلیدن چیقغن کاغذ پرچه‌سی شمال بیلن اوچیب باریب باشی یانیغه توشدی. یۉلک پنه‌سیدن مدهش بشره چیقیب بیر-ایکّی قَیته اونگه کولیب قره‌غچ، یۉقالدی...

بازاردن قَیتقن قوتیدار یېرده هوشسیز یاتقن قیزی اوستیگه دهشت ایچیده یوگوریب کېلدی. چکّه‌سینی زخ یېرگه بېریب ییقیلغن و کېسک کبی حسسیز قیزینی جان حالتده قوچاغیغه آلدی. «قیزیم... کوموش... کۉزینگنی آچ!» اما کوموش‌دن جواب یۉق ایدی.

دهشتی یوز درجه آرتقن حالده کوموش‌نی کۉتریب آلیب ایچکریگه یوردی. اویده آفتاب آییم بیلن تۉی بېکه قیی-چوو قۉپاردیلر. ایوانغه یاتقیزغن بۉلسه‌لر هم کوموش‌نی اۉزیگه کېلتیریش چاره‌سینی بیلمه‌ی، تۉغریسی نیمه چاره کۉریشنی اېسلری تاپمس ایدی. برکت بېرسین که، اېسی یریم بۉلسه هم تۉی بېکه عمریده بیرینچی ایش قیلدی: ساووق سوو کېلتیریب کوموش نینگ منگله‌ی و کۉکسیگه سېپکن ایدی، سېسکنیب اۉزیگه کېلدی. هوشدن اجره‌له‌یازغن بېچاره‌لر بو حالدن سۉنگ بیر آز جانلنغندېک بۉلدیلر. کوموش‌نی ساووق تېر باسیب بیر نېچه وقت جیم یاتدی، شوندن کېین آهسته‌غینه اۉنگلنیب یاتیب آلغچ، کۉزینی آچدی.

- نیمه بۉلدی قیزیم، کۉزینگگه بیر نرسه کۉریندی می؟

کوموش کۉزینی یومدی-ده، اېنتیکیب قۉیدی. جواب بېرمه‌دی. بو سوال آته‌سی تامانیدن هم بېریلگندن سۉنگ:

- مېنی تشقریدن کیم آلیب کېلدی؟ - دېب سۉره‌دی.

- مېن، قیزیم!

- یانیمده هېچ نرسه کۉرمه‌دینگیز می؟

قوتیدار بو سوالدن باشقه گپ توشوندی:

- یۉق، قیزیم، سېن اۉزینگ یالغیز یاتر ایدینگ.

- شونداق یا... - دېدی. سۉزی نینگ سۉنگغینی ایتالمه‌دی.

- گپور، گپور، قیزیم.

- یانیمده بیر خط بار ایدی... مېنی بو حالغه قۉیغوچی شو خط دیر، - دېدی، بو سۉزنی نهایتده کوچلنیب ایتدی.

وقت خفتنگه یقینلشغن ایدی. قیزی نینگ حلیگی جوابی بیلن صبرسیزلیککه توشکن قوتیدار قۉلیغه شمع آلیب تشقریغه چیقدی و یېردن خطنی آلدی. قیزینی بونچه‌لیک فلاکتکه سالغن خطنی آلغن یېریدن قۉزغلمه‌ی‌یاق اۉقوب چیقدی. خط حقیقتاً جانسۉز ایدی. قوتیدار نینگ هم آز قالدی کیم، هوشی باشیدن اوچسین... سۉنگ چېکده خۉرلنغن و فوق العاده چه‌یقلغن یوره‌گی بیلن اختیارسیز «مکار، انصافسیز!» دېدی. کۉز اۉنگلری قارانغولنیب بیر نېچه وقت سېرره‌یگنچه قالدی. ینه «یخشیلیقنی بیلمه‌گن حرامزاده» دېب قۉیدی. بایه بو خطدن خبرسیز ایدی. اېندی قیزی نینگ آلدیغه کیریب، اونینگ بېتیگه قره‌ش اونگه جوده هم آغیرلشقن، چونکه بو فاجعه نینگ باش عاملی دېب اۉزینی تنیغن ایدی. باریب ایوان نینگ آلدیغه اۉلتوردی و باشینی قۉللری آره‌سیغه آلدی. بو خۉرلیک، بو عادتدن تشقری اویتسیزلیک بېچاره قوتیدارنی جوده ایزگن؟ نیمه قیلماقغه، خۉرلنغن، تحقیر اېتیلگن قیزینی نې یۉسونده یوپه‌تیشکه، بو قاره کونلرنی قنداغ قیلیب اۉتکزیشکه بیلمس ایدی. شو حالده نې وقتغچه‌دیر قالدی. اېری نینگ کېچیکیشیدن خوفکه توشیب، آفتاب آییم اونینگ یانیغه چیققنده هم اول بایه‌غی حالده ایدی.

اېر و خاتین قیزلری نینگ یانیغه کیردیلر-ده، اونینگ آیاق تامانیغه اۉتیب سېکین-سېکین اۉلتوریشدیلر. انچه‌گینه بیر-بیلریگه قره‌شیب قالغچ، آفتاب آییم آلغن تأثراتینی ایچیگه یوته‌بېریشکه چیده‌لمه‌دی-ده، یاغموردېک کۉز یاشینی تۉکه بېردی. قوتیدار هم خاتینینی کوتیب تورگندېک کۉز یاشلری بیلن سقالینی یوومککه آلدی. کۉزی یوموق بۉلسه هم اولرنینگ حاضرگی حاللرینی سېزیب

www.ezgu.org

یاتغن کوموش نینگ ـده قَینب چیقغن کۉز یاشلری ایکّی چکّه‌سیدن یاستیقغه آقیب توشه باشله‌دی. شو چاقده نه اوچون ـدیر تاقچه‌ده یانیب تورغن شمع هم لیپ ـلیپ قیلدی ـده، اۉچدی... شونینگ ایله بو هولینی چین معناسی بیلن قارانغولیق باسدی.

***

بو واقعه نینگ اوچونچی کونی کوموش بی‌بی بیللب یاتغوچی آغریقلردیک سرغه‌ییب آزغن، ایندی‌گینه غنچه‌دن چیقه‌یازگن بو یاسمن گُلنی خایین قۉللرنینگ زهری سۉلیتکن، فساد اۉچاغی نینگ اویتسیز مفسدلری حسن باغی نینگ بو ینگی ایرکه‌سینی ایشانغن و کۉز تیککن جهتی اسمیدن تحقیر قیلدیریب امیدسیز بیر وجود یاکه جانسیز بیر هیکل حالیغه قۉیغن ایدیلر. اونینگ کۉزلریده دایمي بیر مأیوسیت، اریمس بیر حزن، هر آنده بیر ایتیکیب چه‌یقه‌لیش ایدی. آفتاب آییم هم سۉنگ چیکده خۉرلنغن ایسه ـده، لیکن اونگه بو خۉرلیقدن بورون او ـبو بیلن قیزینی آویتیش، اونینگ کۉنگلینی آچیب بو ساووق، اویت گپنی اونوتدیریش، هر حالده کۉزی نینگ آق و قاره‌سی بۉلغن کوموش‌نی بیرر کسلگه چلینمسلیغی یۉلیده تیریشیش مهمراق ایدی. و ایکّی گپ نینگ بیریده «آرتیق اۉیله‌مه، قیزیم... ایسینگدن چیقر، ایندی خفه بۉلغنینگ بیلن سیره فایده‌سی یۉق»، دیر ایدی. کوموش بۉلسه هوشسیزلرچه آنه‌سی نینگ آغزیغه اغره‌یر و هر قچان مأیوس ایدی. کوموش نینگ بو حالی بیچاره آنه نینگ یوره‌گینی اوزر، یوز خیل وسوسه‌لرگه سالر ایدی.

- کوموش، - دیدی آفتاب آییم توشلیک چایدن کیین، - قَیته‌غه تاغنگنیکیگه باریب کیلمه‌یمیز می؟

- نیمه قیله‌میز تاغه‌منیکیده؟

- نیمه قیلر ایدیک. اۉینب کوله‌میز، قیغولرینگنی کۉچه‌گه تشله‌یمیز.

کوموش آنه‌سی نینگ سۉزیگه نیمه اوچون ـدیر کولدی و «میلی» دیدی.

- تور بۉلمه‌سه، یوز ـقۉلینگنی یوویب آتلن، خدا اۉلیم بیرسین اویتسیز ایرینگگه.

کوموش ملایمغینه قیلیب آنه‌سیغه قره‌ب آلدی. اۉرنیدن توریب تۉی بیکه حاضرلب بیرگن آبدسته یانیغه یووینیش اوچون اۉلتوردی.

اولر تماماً یۉلغه حاضرلنغن ایدیلر، یۉلک تاماندن اۉتکن کون خط کیلتیرگن خاتین کۉرینددی. کوموش نینگ کۉزیگه بو خاتین آفت کبی کۉرینسه هم، اما ایکّینچی طرفدن اول سۉییندی. آنه‌سینی کیلگوچی خاتین بیلن تنیشدیریب، کیم بۉلغن‌لیغینی سۉزله‌دی.

- خی ـخی، ایلنه‌ی بایویچّه‌لردن... شونداغ قیزیمنیکیگه اۉتکن ایدیم، قیخ... الوعده دین، دیب یۉل اوستیدن بوریلیب کیردیم... دیب پوچوق خاتین سۉزلنیب کیلر ایدی. آنه ـباله قۉلغه آلغن پرنجینی ییرگه قۉیمشغه مجبور بۉلدیلر. خاتین کوموش بیلن کۉریشکچ، اچینغن‌سومان سۉره‌دی: - هه، ایلنه‌ی، پاشّه قیز، سیزگه نیمه بۉلدی، جوده اۉزینگیزنی آلدیریب قۉییبسیز؟

پوچوققه جای کۉرسه‌تیب، آفتاب آییم جواب بیردی:

- بیر ـایکّی کوندن بیری تابی یۉق.

- خدای سقله‌سین، خدای سقله‌سین، - دیدی خاتین، - قیخ... بیوقت کیلیب سیزلرنی یۉلدن تۉخته‌تدیم می... خیر، خدا سینگلیمنی یامان کۉزدن اسره‌سین، - دیب فاتحه اۉقودی.

- خوش کیلیبسیز، - دیدی آفتاب آییم...

- خوشوقت بۉلینگلر، ایلنه‌ی، قیخ... - دیدی خاتین و کوموش‌که قره‌ب دوام ایتدی، - انوو کونگی سۉزینگیز بیلن یۉلدن قَیریلیب کیرگن ایدیم. ایرته‌گه اۉغلیم تاشکند جۉنه‌ماقچی، آته‌نگیز نینگ خط ـیتلری بۉلسه... قیخ.

کوموش جواب بیریش اۉرنیگه آنه‌سیغه قره‌دی. قیزی نینگ قره‌شیده‌غی معناگه توشونگن آفتاب آییم «یوباره‌تورغن خطیمیز یۉق دیر»، دیب جواب بیردی. بو سۉز بیلن پوچوق خاتین غیلت ایتیب کوموش‌که قره‌ب قۉیدی. کوموش آنه‌سینی اونگه خبرسیز کۉرسه‌تیب جواب بیردی:

www.ezgu.org

- آتەم نینگ خطلری یۆق، مېنیکی بار، آزغینه کوتیشکه وقتینگیز بۆلسه، یازیب بېرر ایدیم.

پوچوق نینگ کېلیشیدن مقصدی فقط شو یازیب بېریلەدیرگن خط گینه ایدی. کوموش نینگ اۆتینچی اونگه مای کبی یاقیب توشدی:

- یازیب بېرینگ ایلنەی، پاشّه قیز، بارەتورغن جاییمدن کېچیکسم ـدە، ثوابی بار ـکو، قیخ... - دېدی. کوموش خاتیندن منّتدار بۆلیب اوییگه خط یازیش اوچون کیردی.

* * *

یوقاریده آته بېک تامانیدن آلینغن مکتوب نینگ حقیقتی منه شو یۆسون خیانت نینگ نتیجەسی ایدی کیم، بیز اېندی خیانت قهرمانلری بیلن اۆقوغوچینی تنیشدیرەمیز.

٦. ایسیتمه آرەسیده

سرطان نینگ ایکّینچی کونی... مرغیلان نینگ شِمالیده بۆلغن ب... محلەسی نینگ کون چیقر تامانیده جَنوبگه قرەب بورولغن تار کۆچه نینگ یوقاریغی بورچگیده آتی نینگ تیزگینینی اوشلەگنی حالده بیر ییگیت کیمیگه اۆلتورگن چنگ ـتۆزانلرینی قاقر ایدی.

ییگیت نینگ اوزاققینه یۆلدن کېلگنلیگی، اونینگ کیپرەک و قاشلریغه، هم اېندی گینه چیقه باشلەغن سقال ـمورتلریگه اۆلتورغن تۆزانلردن بیلگولیک ایدی. ییگیرمه ایکّی یاشلر چمەسیده بۆلغن بو ییگیت سریق تنلیک، اوکّی نینگ کۆزیدېک چەقچەییب، اۆینب و یانیب تورغن قیزیل کۆزلیک، یوزیگه پرچینلنگندېک یوزه (پوچوق) بورونلیک، منگلەیی قنچه تشقریغه اۆسیب چیقغن بۆلسه، یوزی اۆشنچه ایچکریگه کېتکن، قیسقەسی وقتسیزراق یرەتیلیب قالغن بیر مخلوق ایدی. بورچکده یېردن ایکّی یریم گزلر یوکسکلیکده کونباتیشغه قرەتیب قوریلغن ایکّیته کۆریمسیز بیر بېتلیک اېشیکلر یوزلریگه یاپیق حالده ایدیلر.

معلوم ییگیت باشیدەغی قلپاغینی قۆلیغه آلدی ـدە، حلیگی اېشیکلرنینگ اۆنگ تامانیدەغیسینی آچیب، آتی بیلن ایچکریگه یوردی. اېشیک آرتیقچه تار بۆلغنی اوچون آت سیقیلیب کینه اۆتدی ـدە، اېندی اوزونغینه اوستی آچیق یۆلک باشلندی. یۆلکدن سۆنگ هولی ایدی.

هولی نینگ شرق و جَنوب تامانلری بوزیلیب ـیاریلیب یاتقن اېسکی خرابه عمارتلر بۆلیب، هولی یوزی تورلیک اخلطلر بیلن بولغنچ، گۆیا ییللردن بېری تازەلنمەغن، سوپورگی کۆرمەگندېک ایدی. هولی نینگ اۆرته یېریده پکنه گینه بلیق توت اۆسیب، آستیغه کول و باشقه اخلطلر تۆپلنغن ایدی. هولی نینگ کون باتر تامانیده خرابەلیقدن آزغینه بېریده بۆلغن، بایەغی یۆلککه تیرەلتیریب سالینغن ایکّی دریچەلیک بیر اوی، بو اوی قطاریده بیر ایوان بۆلیب، شونینگ ایله بو هولی نینگ تیکّەیگن بناسی نینگ حسابی تمام ایدی. بو خاندان نینگ آشخانەسی بۆلمەغنی اوچون بۆلسه کېرەک حلیگی ایوان نینگ بیر بورچگیگه اۆچاق قورولغن. توتونلر بیلن ایوان دېگنیمیز قاب ـقاره ایس، گۆیا ایوان بۆلغنیغه آند ایچمکده. بونینگ اوستیگه اۆچاق باشیدەغی تباق ـتاشیقلر، تاغاره و قازانلر ترتیبسیز روشده افلاس یاترلر، قازان تېورەگیده اویمەلشمکده بۆلغن اوچ ـتۆرتته تاووقلر مونده گی افلاسلیکنی ینه بیر قت آشیرماقده ایدیلر. ایوان نینگ نریگی یانیدەغی دریچه آرقەلیق اوییگه کیریلور ایدی. اوی نینگ یرمیسی قوروق بیر - قاره شیبدن عبارت بۆلسه ـدە، اما تۆریده چقیچ باغلب بیلتیرەمکده بۆلغن - کیر، یولدوز کبی ایلمەتېشوک جفاکش آق کیز، هم تخماندەغی اېسکی صندوق اوستیگه ییغیب قۆیولغن بیر تۆده پختەسی چیقغن اووەدەلر کۆرپه ـیاستیق آتینی اۆز اوستیلریگه آلور ایدیلر. بیرته تاقچەدەغی چېتی اوچکن، قانی قاچقن اوچ تۆرتته پیاله و بیر قاره قومغاننی، ایکّینچی تاقچەدەغی عمریده یووینیب کۆرمەگن قاره مس برکشنی، بۆش قازیقلر کۆنگلی اوچون آسیلغن بیرته گینه کیر دسترخواننی تیلگه آلیش بیلن بو هولی نینگ بوتون جهاز ـاملاکی رۆزغارینی یازیب چیقیلغن بۆلینور، بورچکدەگی تاقچەده قتّیغ نان موجیب اۆلتورغوچی سیچقاننی کۆرسەتیب اۆتیلمەسه، بو اویده باشقه جانلیق ذات هم کۆرینمس ایدی. قرشیدەغی

www.ezgu.org

بۉغاتی توشیب اۉرتەسی یېمیریلگن، دېوارلریدن بقه سلّەسی اونیب چیقغن خرابه بنالرنینگ اۉنده-سۉنده کۉریلمەده بۉلغن اېسکی نقشلریدن و سِرلریدن بو عایله نینگ ایلگریده دولتلیک بیر خاندان بۉلگنلیگی، اما بو کونده آرتیقچه فقیرلیکده یشەگنلیگی آنگله‌شیلور اېدی.

ییگیت آتینی توت یاغاچیغه باغلب، اویگه تامان یورگن هم اېدی، بورچکدەگی خرابه اویدن اۉزینی توزەتیب اۉقوغوچی نینگ قوتیدار هولیسیده کۉرگنی پکنه خاتین گۉیا آنەلرنینگ «زیانداش البستی»لریدېک خنک قیافەده ییگیتکه قرەب یوگیریب کېله باشله‌دی. خاتین ییگیت بیلن اېسان-ساغلیق سۉرەشقچ، ایکّیسی اویگه کیردیلر. ییگیت تۉنینی یېشیب اوی نینگ تۉریگه ایرغیتدی، باشیدن قلپاغینی آلیب قازیققه ایلدی. شوندن سۉنگ، ایکّیسی هم اۉلتوریشدیلر.

- قله‌ی، - دېب سۉره‌دی خاتین، - ایشینگ اۉنگیدن می؟

- چکّی اېمس.

- اۉزی حاضر شو یېرده اېدی. اېلب کېلسه شو اېدی، دېب تشویشلنیب اۉلتوردی. سن کېلور آلدینگده‌غینه چیقوب کېتکن اېدی.

- اویگه کېتدی می؟

- بیلمه‌دیم، کېلیب قالسه کېره‌ک. اۉزی هم قتنه‌ی-قتنه‌ی اۉلەیاتیبدیر، کېچه قَیته کېلیب-کېتدی، قیخ...

- نیمه‌دن تشویشلنه‌دیر؟

- ایشنی ایتکنیمدېک قیله آلمه‌سه، همه محنت تۉرت پول، دېیدیر.

ییگیت کولیمسیره‌ب آلغچ، سۉره‌دی:

- اۉزیمیزنینگ ایشلر قله‌ی؟

بو سوالدن خاتین نینگ یوزیگه امیدسیزلیک توسی کیردی:

- بیلمه‌دیم، دۉستدن می، دشمندن می هَیتاوور آلدینگ آچیلمه‌ی توره‌دیر، ساوچیلیققه چیقمه‌غن کونیم یۉق، قیخ... یامان قۉشنینی یېر یوتسین؟ مره‌ییم کودینگچی بۉششقندېک بۉلغن اېدی، اونی هم قۉشنیلر اۉلگور اَینەتیبدیلر... حامدبای بۉلسه بو کون اونه‌شسه‌لرینگ اېرته‌گه تۉینی باشله‌یمیز دېیدیر، قیخ... - بو سۉزدن ییگیت نینگ کۉزلری آله‌ییب الّه‌نېچون توسکه کیردی.

- قَیسی قۉشنی اېکن، او؟

- قوریب کېتسین، یامان قۉشنیلر، قیخ... من سنگه قَیسی بیر قۉشنینی توتیب بېره‌ی، همه‌سی هم اَینه‌تر اېمیش.

- سن منگه اۉشه... نی کۉرسه‌تیب بېر، تابینی آلیب قۉیه‌ی اۉشه آنەنگنی...

ایکّیسی شو ماجراده اېدیلر. یۉلکدن کیریشده‌یاق توتکه باغلنغن اۉزی نینگ آتیدن آدم نینگ کېلگنینی بیلگن حامد ایواندن ایلەنیب کیریشکه صبری چیدمه‌ی، دریچه‌دن آشیب اویگه کیردی-ده، ییگیت بیلن قوچاقلشیب کۉریشه کېتدی. اۉلتورر-اۉلتورمس حامد اوندن سۉره‌ی باشله‌دی:

- خۉ-اۉ-اۉش، صادق پالوان، ایشلر قنه‌قه، تاشکندده نیمه گپلر بار؟

- نیمه گپلر بۉلسین. تاشکندده تینچلیک. بهانه بیلن تاشکندنی هم کۉریب آلدیق.

- اېشیگینی تاپه آلدینگیز می؟

- تاپدیم. ایتکنینگیزدېک، اونینگ اېشیگینی تاشکندده هر کیم بیلور اېکن.

- بولمه‌سه، خطنی هم تاپشیرغن-دیرسیز؟

www.ezgu.org

- تاپشیردیم.
- بلی شہر، خطنی قۆلینگیزدن کیم آلدی؟
- بیر چال.
- یوزی چۆزیقراق، چکّەسی سیقیقراق چال-دیر.
- خودّی اۆزی.
- خطینی هم آلالدینگیز می؟ - دېدی و صبرسیزلنیب صادق نینگ آغزیغه تیکیلدی. صادق یوزیگه مغرور بیر توس و آوازیغه مظفریت آهنگی بېریب «خطینی هم آلدیم»، جوابینی ایتدی. بو جوابدن سۆنگ حامد نینگ آغزی نینگ طنابی جوده هم قاچقن و صادق نینگ یېلکەسیگه قاقه باشلەغن ایدی. صادق قۆینیدەغی خطنی آلور ایکن، ایشلتکن حیلەسینی حکایه قیلدی:
- خطنی چالغه بېردیم-ده، ایرته‌گه مرغیلان کېته‌من، خط بېرسەلرینگیز بی‌ملال، دېدیم. چال بیر آز اۆیلب آلغندن کېین، حاضرغه خطیمیز یۆق، سیزگه ملال کېلمه‌سه ایرته بیلن بیر خبر آلیب کېتمه‌یسیز می، اۆزینگیز حاضرده قه‌یېرده توریبسیز، دېب سۆره‌دی. من آغیرسینغن‌سومان اۆیلنیب آلدیم و خۆب، دېدیم، قۆشخانه‌م اوزاق بۆلسه هم بیر خبر آلیب اۆترمن، دېدیم. ایش نینگ اۆنگله‌نیشیگه قووانیب، بیر کېچه‌نی چایخانه‌ده کېچیریب، ایرته‌سیگه وعده وقتیغه ینه باردیم، ایمان تاپکور آته‌م خطنی موزدېک قیلیب تیارله‌تیب قۆیغن ایکن، مرغیلان قه‌یېرده‌سن، دېب بیر آت، بیر قمچی جۆنه‌ی سالدیم.
حامد خطنی آلور ایکن، صادق نینگ یېلکەسیگه قاقیب «رحمت، رحمت»، دېب قۆیدی و: «بیز هم سیزنینگ حرکتینگیزده»، دېگن سۆزنی هم قۆشیب قۆیدی. خطنی آچر ایکن، حامد نینگ یوزیده قووانچ اره‌لش بیر جدیت مشاهده ایتیلر ایدی.
«امیدیم یولدوزی، آرزوم چېچگی، حیاتیم تیره‌گی کوموشیمگه!
کنایه و اچّیغلر بیلن تۆلیق بۆلغن مکتوبینگیزنی آلدیم. خطنی یازغن چاغینگیزده تمام بیر اۆت ایچیده، غضب دېنگیزیده سوزغنلیغینگیز گوده‌لنیب کۆز اۆنگیمدن اۆتدیلر. اۆتدیلرگینه ایمس، حتا مېنگه شونچه‌لیق تأثیر ایتدیلر کیم، گۆیا ملکه‌سی نینگ غضبیگه اوچره‌غن قول قَی درجه‌ده ایس-هوشیدن اَیریلسه، قیلر ایشیدن، اۆیلر اۆییدن ینگلیشسه، منینگ-ده حاضرگی حالیم بونینگ یوز درجه یوقاریسیغه یېتدی.
تۆغریسی زهر آلود مکتوبینگیزگه آدملرچه توشونه آلمه‌دیم و توشونیشکه هم لزوم کۆرمه‌دیم، چونکه غضب اوستیده ایتیلگن سۆزلر عقللی کیشیلرچه لایقِ محاکمه و مطالعه بۆلالمس، گلخندن سۆنگ النگه حسابینی هېچ بیر وقتده آلینمس. لېکن مکتوبینگیزنینگ بیر اۆرنیگه نیمه معنا بېریش اوچون تماماً عاجز قالدیم: «ایلگریگی سۆزینگیز بیلن اۆزینگیزنینگ حقینگیز بیتکنلیگینی بیله‌توریب هم ینه اویلمه‌ی، قیزره‌ی وجدانسیزلر امرینی بېریب قۆیه‌سیز-ده، اویتسیزلیغینگیزنی ینه بیر قت آشیره‌سیز...» و «آته‌م تاشکنده ایکن کېزده بو گپنی ایتیشکه اویلغن ایمیشسیز»، «گۆیا بونینگ بیلن ناموسلیک، اویتچن بیر ییگیت بۆلیب کۆرینمکچیسیز شېکیلّیک؟!»
بو سۆزلرینگیز بیلن نیمه دېمکچی بۆله‌سیز، تنینگیز ساغ می؟ درست، من آته‌نگیزگه بیرگه کېتالمسلیگیمنی، چرلرنی اوچ-تۆرت کون کوتیب قالیشیمنی بیر نېچه وقت ایتالمه‌ی یوردیم و نهایت آته‌نگیز کېتیشکه رخصت سۆره‌ی باشله‌غچ، آته‌م آرقه‌لیق عذریمنی ایتیردیم، پس، بونده قنده‌ی اویتسیزلیک بۆلسین، گمانیمچه ایسیتمه‌نگیز قتّیغ اوشله‌غن کۆرینه‌دیر و بو تېلبه‌لرچه مکتوبینگیزنی ایسیتمه آره‌سیده یازغن اۆخشه‌یسیز...»
حامد مکتوب نینگ بو اۆرنیگه یېتکنده اختیارسیز خخالب یوباردی-ده، «وای احماق» دېب قۆیدی. پوچوق خاتین بیلن صادق کولیب اونگه قره‌سه‌لر هم اول التفاتسیز اۆقوشیده دوام ایتدی:
«مکتوبنی ایسیتمه آره‌سیده یازغنینگیزغه تماماً قناعت قیلدیم. شونینگ اوچون سیزنی عیبلشکه حقیم یۆق، هم سیز معذورسیز. بو کنایه و زهرلیک مکتوبنی یازیشغه سیزنی مجبور ایتکن، مېنی حیله‌کار تولکی، آغزی قان بۆری، اویتسیز ییگیت... و تغین الّه قنچه

www.ezgu.org

مرتبه‌لرگه میندیریلیشلریم نینگ باش عاملی البته آته‌نگیزدن هم اېشیتکن بۉلسنگیز کېره‌ک، شو کونگچه چرلر بلاسی بیلن توتقون بۉلیشیم آرزو-هوس قه‌یین آته‌سی نینگ آغریب یاتیش شوملیگی دیر. نهایت سیزنینگ اچّیغ خطینگیز برکه‌سیده بو کون چرلر خبری هم کېلیب قالدی. سیز مېنینگ بو خطیمنی اۉقوب، گناهلریمنی یرلقب تورغن کېزلرینگیزده، البته من مرغیلان یۉلیده بۉلسم کېره‌ک. آته‌نگیزنینگ اۉقویتورغن بَیتی مېنینگ شأنیمگه تماماً تېسکری، چونکه آته-آنه آرزوسی هېچ بیر وقت یېنگی یارلیک وظیفه‌سینی اۉته‌ی آلمس و همیشه باشقه‌لرنینگ آرزو-هوسی بۉلیب قاله بېرر. سیز اۉزینگیزنی توپراق بیلن تېنگلشدیرمکچی بۉلغنسیز، لېکن من حاضر کوموش‌که هم قناعتلنمه‌ی آلتین بی‌بی دېب اته‌ماق فکریگه توشدیم...

بارلیغیم محبتینگیز النگه‌سی بیلن توتشقنی حالده زوجینگیز آته بېک.

۲۶ جوزا، ۱۲۶۵-نچی ییل. تاشکند».

مکتوب نینگ باش تامانینی اۉقوغنده حامد نینگ یوزیده کۉریلگن شادلیک اۉزگریشلری خط نینگ آخری بیلن نېگه-دیر یوویلغندېک و شادلیق اۉرنینی چوقور بیر ملاحظه آلغندېک بۉلدی. بیر-ایکّی دقیقه‌لیق فکردن سۉنگ آته بېک نینگ «سیز مېنینگ بو خطیمنی اۉقوب گناهلریمنی یرلقب تورغن کېزلرینگیزده، البته من مرغیلان یۉلیده بۉلسم کېره‌ک...» جمله‌سینی کۉزیدن اۉتکزدی-ده، صادقدن سۉره‌دی:

- تاشکنددن چیقغنینگیزگه نېچه کون بۉلدی؟

- آلتی کون.

صادق نینگ جوابی اونینگ اوستیده‌گی یوکنی تغین هم آغیرلشتیرغندېک سېزیلیب اول باشینی قوییگه اېنگشتیردی و چوواق سقالینی توزه‌تیب فکرده قالدی. حامده‌گی کېینگی اۉزگریشدن خبرسیز تخمانده‌غی اووه‌ده‌لرنی توزه‌تیش بیلن آواره بۉلیب یورگن پوچوق خاتین حامد نینگ یانیغه اۉلتوریب، خنک بیر ایلجه‌ییش آره‌سیده سۉره‌دی:

- قله‌ی، حامدبای، ایشلر اۉنگدن می؟ پاشّه نساگه اېندی ساوچیلیققه باره‌وېره‌میز می؟

حامد امیدسیزچه باشینی چه‌یقه‌دی و سلماقینه قیلیب جواب بېردی:

- ایشیمیز حلی او درجه‌گه یېتکن اېمس، بیز حاضر فقط ساوچی نینگ یۉلیده‌غی بیرینچی غاونی‌غینه بوزدیق.

حامد پوچوق خاتین آرقه‌لیق کوموش نینگ خطینی آلدیریش بیلن اۉزی نینگ بیرینچی مرتبه یوبارغن خیانت‌نامه‌سینی فوق العاده بیر موفقیت بیلن نتیجه‌لنگنلیگینی سېزیب، آته بېک کۉکره‌گیگه هم قوّل سالیب کۉرمک و اونینگ کوموش بی‌بی‌گه بۉلغن مناسبتینی بیلیب، هم شونگه قره‌ب ایش یوریتمک اوچون کوموش نینگ مکتوبینی صادق آرقه‌لیق تاشکندگه یوبارغن، صادق اېسه اۉقوغوچیغه معلوم مکتوبنی آته بېک‌که تاپشیریب، آته بېک نینگ کوموش‌که یازغن مکتوبینی هم آلیب کېلگن اېدی که، یوقاریده بو خط حامد تامانیدن اۉقولیب اۉتدی.

آته بېک نینگ بو مکتوبی آرتیغی بیلن اۉزی نینگ کوموش‌که بۉلغن مناسبتی نینگ همان اېسکی حالیده باقیلیغینی اعلان قیلر و اۉزی نینگ آسانلیق بیلن رقیبکه بېریلمسلیگینی سۉزلر اېدی. بو یۉلده بیرینچی قدمینی موفقیت بیلن باسقن حامد کېینگیلرینی بیرینچیدېک کېتیشی اوچون قیغولنر اېدی. بو کون-اېرته آته بېک کېلر-ده، کوموش بیلن تاپیشر. خیانت‌نامه نینگ اۉزینیکی بۉلمه‌غنلیغینی اثبات اېتیب، حامد نینگ اۉیله‌غن ایشینی ینه کېینگه سیلتر یاکه بوتونله‌یگه حامد نینگ امیدینی اوزر - منه بو آچیق، کۉرینیب تورگن احتمال اېمس، حقیقت آلدیده اول حیران و بونگه قرشی تدبیر اۉیلش بیلن گرنگ اېدی. اول بو تۉغریده اوزاق اۉیلب تورمه‌دی، بیر نرسه‌گه قرار قۉیغن کبی فکردن کۉزینی آچدی و پوچوق خاتینغه دېدی:

- جنت آپه، بیر چیلیم بېرینگیز-چی، - جنت آپه چیلیم سالیش اوچون قۉزغلغچ، صادققه دېدی: - اینیم صادق بای، ایشیمیز جوده خام حلی.

www.ezgu.org

صادق نینگ قیزیل اوکّی کۉزلری اۉینب جواب بېردی:

- غم یېمنگ، اکه، خام بۉلسه اۉبدن پیشیتره‌میز، اۉلمه‌سک.

صادق نینگ بو جوابی حامد نینگ ایشانچینی مایله‌غندېک بۉلدی، تۉپّیسینی باشیدن آلیب نمتکه تشله‌غچ، منّتدارلیک آهنگی بیلن:

- سن بیلن جنت آپه‌م تیریک بۉلسه‌لرینگیز پیشیتره‌میز، البته! - دېدی و جنت آپه قۉلیده‌غی چیلیمنی آلیب تکیر-توکیر قیلیب پیشیتدی و شی-غ-غ-غ اېتدیریب سرخانه‌نی سیندیریب یوبارر درجه‌ده ایچیگه تارتغچ، آغزیدن چیقغن پغه-پغه توتونلر آره‌سیده چیلیمنی صادققه اوزه‌تیب، جنت آپه‌غه دېدی: - آپه، سیز تغین بیر مرتبه قوتیدار نینگ اوییگه خط آلیب باره‌تورغن بۉلدینگیز...

- قیخ، جانیم بیلن ایلنه‌ی. صادق آلیب کېلگن خطنی می؟

حامد کولدی.

- یۉق، آپه، اگر بو خطنی آلیب بارسنگیز، شونچه‌لیک قیلغن ایشلریمیز بیرپول دېگن گپ بۉله‌دیر. ایلگریگی گل یازدیریب بېرگنیمدېک اۉز رېجه‌میزگه موافقلب آته بېک تیلیدن ینه بیرینی اۉمرتیریب بېره‌من.

- خی-خی-خی، ایلنه‌ی، قیخ... من بو ایشلرنی قه‌یاقدن بیله‌ی، حامدجان.

- البته بیلمه‌یسیز. لېکن موندن سۉنگ یخشی بیلماغینگیز کېره‌ک، آزغینه ینگلیشیب کېتسنگیز هم همه قیلغنلریمیز شمالغه اوچه‌دیر، اوندن سۉنگ... - تۉستدن بو اۉرینده حامد نینگ اېسیگه اۉزی نینگ بیر خطاسی کېلیب توشدی: بیرینچی گل آته بېک تیلیدن یازغن ساخته خطینی اونینگ قۉل یازووینی ملاحظه قیلمسدن یوبارغن و بو کونگچه بو سِرنی قوتیدار، کوموش بی‌بی‌لر تامانیدن سېزیلیب قالیشیدن قۉرقیب کېلمکده اېدی. اېندی بو ایکّینچی ساخته خطنی یازدیریشده گرچه حاضر آته بېک نینگ قۉلیازمه‌سی اۉز قۉلیده بۉلسه هم ینه قۉرقونچی یۉق اېمس اېدی. اېندیگی خطنی نهایتده احتیاط بیلن نسخه‌گه قره‌ب یازدیریشنی کۉنگلیدن اۉتکزدی-ده، ینه قَیسی تۉغریده-دیر اوزاق اۉیلب آلغچ، صادققه دېدی:

- اینیم صادق بای، سیزگه هم ینه کتّه بیر خدمت بار، بشرطی...

- کیشی نینگ خدمتیدن قاچقن ییگیت اېمس‌من!

حامد صادق بیلن جنت آپه‌غه قره‌ب آلدی و: - شونداق می؟ - دېب ایشانمه‌غن‌سومان تکرار سۉره‌دی، اوندن ایجابي جواب آلغچ، یانینی کولشدیره بېریب:

- جنت آپه، - دېدی صادق هاریب قارنی آچیب کېلگن کۉرینه‌دیر، من هم اېرته‌دن بېری تاماق یېگن اېمس‌من، بیز صادق بیلن سۉزلشیب اۉلتورسک-ده، سیز منه شو پولگه گذردن چیقیب بیر چارک اېت کېلتیریب، شۉربه قیلیب بېرسنگیز. - جنت آپه پرنجیسینی یاپینیب اېتکه کېتدی، سۉنگره حامد صادق‌دن تکرار سۉره‌دی:

- کیشی نینگ خدمتیدن قاچقن ییگیت اېمس‌من، دېنگ-چی؟ - نېگه-دیر حامد صادق نینگ تکرار-تکرار: «قاچقان آدم اېمس‌من، سینه‌مسدن خدمتینی ایته بېرینگ»، دېییشیگه ایشانمس اېدی. نهایت:

- بشرطی سیزگه بویوره‌دیرغن خدمتیم بو کونگچه قیلغن ایشلرینگیزدن تماماً باشقه و آغیر بۉلسه-چی»، - دېدی. صادق حامد نینگ مقصدیغه توشونگندېک بۉلدی و اۉیلب تورمه‌ی:

- آدم اۉلدیریش می؟ - دېب سۉره‌دی. حامد صادققه ایشانمه‌غنی حالده بیر دقیقه چمه‌سی قره‌ب توردی، سۉنگره تېوره‌گیگه النغلب آلغچ، هزل طریقه‌سیده:

- بشرطی آدم اۉلدیریش بۉلسه-چی؟ - دېب سۉره‌دی.

www.ezgu.org

- بو کونگچه ایکّیته‌سینی جایلشدیردیم، اوچونچیگه اۉتسه نیمه قیله‌دی؟ - دېدی صادق و مغرور کولیب قۉیدی. بو سۉزدن سۉنگ حامد اوستیده‌گی یوکنی آتقندېک سۉلیش آلیب قۉیغن اېدی.

- من کیشی نینگ خدمتینی اونوته‌تورغن ییگیت اېمس‌من، - دېدی حامد و دوام قیلدی، - اۉغول باله اوچون اۉغول باله‌لیغیم، یامان اوچون یامانلیغیم بار، بشرطی شو خدمتنی بجریب بېریشنی بۉیینینگگه آلسنگ، آند بیلن ایته‌من که، دولتیم نینگ یرمیسی سنیکی بۉلسین!

صادق اۉلتورگن جایدن قۉلینی حامدگه اوزه‌تیب «قَیتمه‌یسیز می؟» دېب سۉره‌دی. حامد قۉلینی آلیب «سۉز هم بیر، خدا هم بیر» جوابینی بېردی.

شو کون نینگ اېرته‌سیدن باشلب، صادق قوتیدار نینگ اېشیک آلدی تېوره‌گیده آته بېک‌نی کوتمکچی، اول کېلیب یۉلککه کیردی دېگونچه آرقه‌دن باریب اونینگ ایشینی سرانجامله‌ماقچی اېدی. صادق نینگ فکریچه، بو ایشنی دربازه‌دن تشقریده بجریش موافق بۉلسه هم، نیمه اوچون‌دیر حامد بونگه کۉنمه‌ی قوتیدارنینگ اوزون قارانغی یۉله‌گینی قوله‌ی بیلمیش اېدی. صادق نینگ «قَی وقتده کېلر اېکن؟» سوالیگه:

- البته، شهر نینگ دربازه‌سی اېرته‌لب آچیلیب، شام بیلن یاپیله‌دیر، گمانیمچه اېرته‌لب قۉقاندن چیقسه، عصر وقتلریده مرغیلان‌غه کیره‌دیر، - دېدی و سۉز آخریده آره‌ده سۉزلنیب اۉتیلگن شرطنی ینه تأکیدله‌دی.

- یخشی اۉیله، صادق. عالم حادث قۉلغه توشیب قالسنگ، سۉراق کېزیده عیبنی فقط اۉز بۉیینینگگه آلیب، آره‌غه مېنی قاتیشتیرمه‌یسن.

- خاطرجمع بۉلینگ، صادق دېگنینگیز بونده‌ی خومسه‌لیکنی جلّاد نینگ قۉلیده هم قیلمس، ازبرای خدا.

- اوندن سۉنگ ایکّینچی شرط: بو سِر فقط ایکّیمیزنینگ آره‌میزده‌غینه قاله‌دیر، اۉزینگ هم سېزگن بۉلسنگ کېره‌ک کیم، جنت آپه‌نی اېتکه آواره قیلیشیم اونی هم بو سِردن تشقریده توتیش اوچون اېدی.

- کۉنگلینگیزنی مېندن جوده تۉق توته بېرینگ، اکه! اوغانی خنجرینگیزنی بېره‌من دېگن اېدینگیز-ه؟

- شۉربه پیشگونچه کېلتوره‌من، - دېدی حامد و کېتدی.

۷. قوولنیش

اوچینچی کوندن بویاقّه قوتیدارنینگ اېشیگی تېوره‌گیدن صادق اَیریلمس اېدی... حاضر کېچکی ساعت ییتّیلر بۉلیب قالغنی اوچون بو کون هم اونینگ کېلمسلیگیگه قرار بېرگن و کېتیشنی چاغلر اېدی، لېکن اوزاقدن کېلگوچی بیرر آتلیقنی کۉرسه بلکه شو بۉلمه‌سین، دېب ینه کوتیب قالر اېدی. احوال بیلیش اوچون بۉلسه کېره‌ک، حامد هم آتیگه قییشیق مینیب اۉتیب کېتدی. سوال نظری بیلن قره‌غن اېدی، صادق باشینی چه‌یقب جواب بېردی. نهایت قوتیدار هم کونده‌گی وقتده بازاردن قَیتیب اوییگه کیردی. وقت شامغه یقینلشیب قالغنلیقدن بیرته-یریمته دکانلر هم یاپیلیب، اۉتکونچیلر هم سیره‌کسیب قالدیلر.

شونچه کوتکن نینگ اۉن دقیقه‌سی دېب بۉلسه کېره‌ک، اول همان شو اۉرته‌ده ایله‌نیب یورر اېدی.

پای ابزار رسته‌سی نینگ شرققه قره‌ب تارتیلغن کۉچه‌سی باشیدن بیر تۉده ییگیتلر مونگه قره‌ب کېلر اېدیلر. باشده اول کېلگوچیلرنی تنیمه‌غن اېدی، ییگیتلر یقینلشیب کېلگچ، اۉزی نینگ اۉرتاقلری اېکنینی بیلیب اۉنگغه‌یسیزلنه باشله‌دی. اۉزینی اولردن یشیریش اوچون قوتیدار نینگ یۉله‌گینی جۉبله‌غن هم اېدی، ییگیتلردن بیرته‌سی: «بو یېرده صادق نیمه قیلیب یوریبدیر» دېب یوباردی، ایکّینچی ییگیت «صادق بای، صادق بای!» بیلن چقیریشغه توتینیب، شونینگ ایله صادق بوریلغن جاییده تۉختب قالیشغه مجبور بۉلدی.

www.ezgu.org

- نېگه بو يېرده تېگيرمانچى نينگ ايشسيز قالغن اېشگيدېک جونجەييب اۉلتوريبسن، صادق؟ - دېدى بير ييگيت. باشقەلر بونينگ سۉزيگه کوليشديلر. صادق هم کولگيگه اشتراک قيليب، ييگيتلرنينگ يقينيغه کېلدى.

- بيروده ايشيم بار اېدى، شونى کوتيب اۉلتوريبمن.

- صادق دېدى حليگى ييگيت و صادقدن «هه» جوابينى آلغچ، -بورنينگ مى رسالت خالەم نينگ رپيدەسى؟ -دېدى. ييگيتلر تغين کۉچەنى کۉتريب کوليشيب يوبارديلر.

- جور، بزمگه!

- قنەقه بزمگه؟

- شمشادبېک نينگ بزميگه، حلى شمشادبېک نينگ تۉييدن خبرينگ يۉق مى؟ جور، صادق جيينيم، بشرەنگ مى، دۉلده قالغن تېپّى مى؟

صادق ايکّيلنيب جواب بېردى:

- من کېينراق بارەمن.

- ايه خومسه، - دېدى ييگيت و اريقدن سکرەب صادق نينگ يانيغه اۉتدى. انديجاندەگى قيماقخان هم کېليبتى، بزمِ جمشيد دېسنگ-چى، جور! - ييگيت صادقنى سودرەى باشلەدى. باشقەلر هم اونينگ آرقەسيدن ايتره کېتديلر. صادق اۉرتاقلرى نينگ جبرى آستيده علاجسيزگينه بارسه هم، لېکن ايکّينچى تاماندن کوتکنينى بو کون هم کېلمسليگيگه قرارى هم يۉق اېمس اېدى. اۉن-اۉن بېش آتلەمدن سۉنگ اۉرتاقلريغه ايترتيريب اۉلتورمسدن اۉز اختياريچه يوريى باشلەدى. کۉچه نينگ جَنوبيگه قرەب بارر اېديلر. آرەدەغى غربغه قرەب تارتيلغن کۉچەنى هم باسيب تۉغريغه اۉته باشلەغن اېديلر، اوزاقدن آت يېلديريب تۉغريغه کېلگوچى آتليقنى کۉرگن صادق کۉچه نينگ اۉرتەسيده تۉختەدى. حليگى موشتوم زۉر ييگيت اونى بير تورتدى-ده: - «يور، يور، ايتبچه، جِنّي-مينني بۉلدينگ مى؟» دېب سودرەى باشلەدى، باشقەلر هم اونگه تۉرت تاماندن چوغورچيقدېک ياپيشديلر. شوندەى قيليب «بي‌چاره» صادقنى اۉز خاليغه قۉيمەى کۉچەدن انچەگينه نريگه سورگب کېتديلر. اولر بو کۉچەدن اۉتّوز-قيرق آديملب اوزاقلشغن هم اېديلر، حليگى اوزاقده کۉريلگن آتليق تۉريق يۉرغەسينى قرسيلّەتيب کتّه کۉچەگه چيقدى و ييگيتلر کېلگن تامانغه -شِمالگه بوريلدى. صادق کېتر اېکن، آتليققه بوريليب قرەدى. حسنعلى‌دن خط آلغنى بارغنيده آتخانەده کۉرگن قاره تۉريق آتنى تنيغنى آن قۉلتوغيغه کيريب آلغن رۉدەپادن قوتيليشغه تيريشيب باقدى، لېکن اوەدەسيدن چيقالمەغچ، کۉزينى ييرتقيچلرچه چخچەيتيريب «ايت اېمگن دأيوس!» دېدى قۉلتوغيدەغى جانليک کيشنگه...

* * *

اوياق-بوياقدن شام اذانى اېشيتيله باشلەغن اېدى. معلوم آتليق قوتيدارنينگ دربازەسيده آتينى تۉختتدى-ده، اۉنگ آياغينى اوزنگودن اوزدى. شو وقتده شام نمازيدن قالمس اوچون شاشيليشيب قوتيدار هم يۉلکدن چيقيب کېلدى. آتينى کۉچه نينگ اۉرتەسيده قالديريب، قەيين آتەسى بيلن کۉريشمک اوچون يوگيرگن کوياوى آلديده نمازينى هم اونوتکن قوتيدار دغ-دغ تيترەب تۉختەغن اېدى. کۉريشمک اوچون اۉزيگه اوزەتيلغن قۉلنى بۉش هواده قالديريب، دربازەسى يانيغه باردى. بوندەى معامله آلديده آته بېک نينگ قندەى حالده قاليشى ايضاحکه اونچه محتاج بۉلمەسه کېرەک. اول تورگن جاييده قازيقدېک قاقيليب قالغن اېدى. قوتيدار نينگ آلديغه يوريشنى-ده بيلمس، سۉزلشکه هم تيلى کېلمس اېدى.

- بو قندەى حرکت، آته؟

قوتيدار تيتراق و هيجانلى بير تاووش بيلن:

www.ezgu.org

- اویتسیزگه مېنینگ اوییمدن اۆرین یۉق، اویتسیز بیلن سۉزلشیشکه هم طاقتیم یۉق... بارینگیز، مېنینگ ایشیگیم یانیده تۉختهمنگیز! - دېدی-ده، اۉزینی ایچکریگه آلدی و دربازهنی یاپیب شیلدیر-شیلدیر زنجیرینی باغلهی باشلهدی...

آته بېک ایسینی باشیغه ییغیب، میخلنغن یېریدن قۉزغلغنده شام نمازی اۉقولیب بیتکن، کیشیلر اویلریگه قَیته باشلهغنلر ایدی.

اول ماشینهواری کېلیب آتیغه میندی و «چوه» دېدی، لېکن آت قۉزغلمهدی. ایکّی-اوچ قمچیدن سۉنگ تالغه باغلنغن تیزگین شرط ایتیب اوزیلیب کېتکچ، بایه یوریب کېتکن آتینی اۉتکونچیلردن بیرتهسی نینگ باغلب تورغنینی ایسلهدی. «چوه» دېدی. آت کۉچه نینگ شرقیغه قرهب کېتدی.

بو کېتیشده اونینگ هوشی اۉزیده دېب ایتیش قیین، شونینگ اوچون آت نینگ باشینی قهیاققه قرهب سالغنی هم بېلگولیک ایمس، احتمال که اونگه حاضر آت یورسه بس بۉلغهی.

آت کۉچه نینگ اَیریلیشیغه یېتیب «اېندی قهیاققه یورهمیز» دېگندېک تۉختهغن ایدی، ایگهسی ینه «چوه» دېب جواب بېردی. آت شِمالگه قرهب بوریلدی. بو کۉچه بیلن اوزاق یورگچ، آلتینچی فصلده اۉقوغوچی بیلن تنیشدیریلغن ب... محلهسیگه چیقیب، آت ینه قَی تامانگه یوریشنی سۉرهب تۉختهدی.

- چوه.

آت کۉچه نینگ شرقیغه یوریب اۉقوغوچیغه معلوم بورچکدهگی ایکّیته ایشیکدن هم ینه شِمالگه بوریب، تار کۉچه بۉیلب اوزاق کېتدی. وقت خفتنگه یقینلشیب قالغنلیقدن قارانغی اۉبدن توشکن ایدی. آت اۉزی نینگ بو گلگی تۉختشیده ایگهسی نینگ چوه-چوهیگه هم سیرت بېریب توریب آلدی و آته بېک کۉزینی آچیب یۉل قرهشغه مجبور بۉلدی. آت نینگ تار کۉچه نینگ نهایتلیگه یېتیب یۉلسیزلیکدن تۉختلغنینی آنگلهغچ، اۉتکن ایشلردن اۉزیگه حساب بېره باشلهدی. قهیین آتهسی ایشیگیده آتینی یۉلگه سالغنینی بیر آز ایسلهسه هم باشقهسینی بیلمس ایدی. هر حالده مرغیلان نینگ چېتراغیدهگی باشی بېرک کۉچهده و کتّه بیر دربازه یانیده تورغنلیغینی توشوندی. آت نینگ باشینی بوریشنی-ده، بورمسنی-ده بیلمهی بیر آز اۉیلب تۉختهدی. اول اۉیلب تورغنده دربازه ایچکریسیدن ایکّی کیشی نینگ خیرلشیب اجرهلیشقنلری سېزیلر ایدی. ایچکریدهگی آیاق تاووشی دربازهگه یقینلشه بېرگچ، اول چیقغوچیغه خلل بېرمس اوچون آتی نینگ باشینی چېتکه بوردی.

آته بېک تۉختهغن اۆرین تۉرت تاماندهغی عمارتلر بیلن اۉبدن قارانغی، شونینگ اوچون دربازهدن چیقغوچی نینگ فقط باشیدهغی آق سلّهسیدن اۉزگهسی کۉزگه ایلینمس ایدی.

چیقغوچی دربازه یانیده تورغن آتلیقدن چۉچیب می و یا اۉزیچه می سۉرهدی:

- کیم آتده تورغن؟

- مېن، - دېدی آته بېک و اۉزی نینگ منطقسیز جوابیدن اۉنغهیسیزلنیب تۆزیک جواب بېریشکه آغزینی جۉبلهغن هم ایدی، چیقغوچی «سیز کیمسیز؟» دېگن سوال بیلن اونی تۉختهتیب قۉیدی.

- مېن... بیر مسافر غریب، - دېب جواب بېردی-ده، نېگه-دیر تامیشکه اینتیلگن کۉز یاشیسینی کوچ بیلن تۉختهتیب قالدی. - مرغیلانغه شام وقتیده کیرگن ایدیم، کۉزلهگن جاییمنی تاپالمهی ادهشدیم...

- قنی بۉلمهسه، جورینگ بیزنیکیگه، مهمان، - ایتکوچی نینگ سۉز آهنگیدن اۉرتاقلیق بۉیی کېلیب آته بېک نینگ دماغیگه اورسه هم:

- رحمت سیزگه، اکه، - دېدی، لېکن اونینگ بو سۉزی هم اۉرینسیز کېتکن ایدی.

- اۉزینگیز ادهشدیم، دېدینگیز-کو، تغین قهیاققه بارماقچی بۉلهسیز؟

- سیزگه آغیر کېلمهسه...

www.ezgu.org

- آغیرلیغی یۆق، یورینگیز، - دېدی و آلدینغه توشیب آته بېک‌که یۆل باشله‌دی: - من هم سیزگه اۆخشه‌گن بیر غریب.

آته بېک کیشی آرقه‌سیدن کېتدی، آلدینمه-کېین سۆزلشمسدن‌گینه کۆچه نینگ آیاغیغه قره‌ب بارر اېدیلر. انچه‌گینه یورگچ، باشلاوچی «آتینگیزگه هم جای بار»، دېب قۆیدی.

آته بېک جواب بېرمه‌دی. شو کۆیی سۆزسیزگینه کۆچه نینگ بوریلیشیگه یېتدیلر-ده، کیشی آته بېک‌نی تۆختشغه بویوردی، اۆزی شاشیلیب اۆقوغوچیغه معلوم جنت آپه اېشیگی نینگ چپ تامانیده‌غی ایکّینچی اېشیکنی آچیش اوچون قفلنی تیمیسکیله‌دی. اېشیکنی آچیشی بیلن:

- آتدن قۆنینگیز، مهمان، - دېدی آتنی آته بېک قۆلیدن آلغچ، - سیز خورجینینگیزنی آلیب یۆلکدن تۆغریغه کیره‌بېرینگیز، - دېدی. آته بېک خورجیننی کۆتریب اېشیککه کیردی، اوستی یاپیق قاپ-قارانغی یۆلکدن اۆتیب کتّه‌گینه بیر هولیگه چیقدی و خورجوننی هولی نینگ اۆرته‌سیغه اېلتیب قۆیدی. کیشی آتنی بورچکده‌گی اوستی یاپیق آخرغه می، صفه‌گه می باغله‌غچ، کېلیب خورجیننی آلدی.

- قنی ایوانغه، - دېب یۆل باشله‌دی. کیشی آته بېک‌نی اۆتقوزغچ، تاقچه‌دن صفال لگن بیلن قاووقنی آلیب چقماق سورتدی. شمع یاقیلدی. بو کیشی قیرق یاشلر چمه‌لیق، قانسیز یوزلیک، سیره‌ک‌کینه سقاللیک، قۆی کۆز، کۆب وقت مدرسه ریاضتینی چېککن‌نما، قاتمه، اوزون بۆیلیک بیر آدم اېدی. ایوان نینگ پولاس و اسبابلریده اونچه بایلیق کۆریلمه‌سه هم پُخته، آزاده، چیرک یوقتوریلمه‌غن یۆسونده ییغیشتیریلغنلیغیدن اېگه‌سی نینگ ریند طبیعتلیک اېکنیگه شهادت بېرمکده اېدی. ایوان نینگ سۆل تامانیده کۆریلگن بیر اېشیک ایله اوی می، حجره می، بارلیغی بیلینر اېدی.

اوی اېگه‌سی آته بېک‌نی یخشیلب کۆز آستیدن اۆتقوزغچ، سۆره‌دی:

- قارنینگیز البته آچدیر، مهمان؟ - آته بېک‌دن جواب کوتیب تورمه‌ی اۆزی حکم هم بېریب قۆیدی. - یۆل بیلن البته آچیققنسیز، سوزی-پیاز و گۆشتلریم همه‌سی تیار، فقط اۆچاققه آلاو یاقسم، خلاص، اۆزیم هم حلی خۆراک قیلغنیم یۆق، کۆب اېمس آزغینه، بیر چیمدیم‌گینه قیله‌من. - آته بېک نینگ عذریگه قولاق بېرمه‌ی آشغه اورنشکه آلدی. آته بېک اېندی اۆتکن ایشلرنی کۆز اۆنگیدن اۆتکوزه باشله‌غن اېدی. بو کونگی بېش دقیقه آره‌سیده بۆلیب اۆتکن واقعه‌نی هېچ بیر یۆسون بیلن مییه‌سیگه سیغدیره آلمس، چیندن بۆلغن ایش دېب اۆیلشغه عقلی باور قیلمس اېدی. لېکن قولاقلری آستیده حاضرغینه ایتیلگن «اویتسیزگه منینگ اوییمدن اۆرین یۆق... بارینگیز، اېشیگیم یانیده تۆخته‌منگیز!» سۆزی نینگ صداسی قنده‌ی بۆلسه هم اونگه بیر حقیقتنی آچیق سۆزلر و نفسیده سېزیلگن خۆرلنیش و هیجان بونی تصدیقلر، بوگینه اېمس یوزیگه یاپیلغن دربازه نینگ، شیلدیر-شیلدیر قیلیب باغلنگن زنجیر نینگ صداسی هم بو حقیقتنی تأکیدلر اېدی. بوندن سۆنگ کوموش نینگ زهرلیک معما مکتوبی بیر سیدیره کۆز اۆنگیدن اۆتیب کېتدی. مکتوبده‌گی توشونیشی قیین بۆلغن نکته و اشارتلر ینه بیر قَیته زهر ساچیب اۆتکنده‌یک بۆلدیلر. لېکن بولرنینگ برچه‌سینی ییغیب آچیق-آیدین بیر نتیجه چیقریش کوچیدن عاجز، گۆیا ایسیتمه وقتیده بۆله‌تورغن توتوریقسیز، باغلنیشسیز الجی-بیلجی حالتنی کېچیریب، ایشنی بیر-بیریسیگه باغله‌ی بیلمس اېدی. اما حاضرگی دقیقه‌ده اونگه اېنگ آچیق تأثیر اېتکن نرسه: «بارینگیز، اېشیگیم یانیده تۆخته‌منگیز!» جمله‌سی بۆلیب، تۆلقینلنغن عزت نفسی همیشه «قاره آهو کۆزلرنی» کۆریشکه اۆرگنمیش یوره‌ک کۆزینی خۆرلیک پرده‌سی بیلن یشیریشغه تیریشر اېدی. واقعاً توغیلیب اېرکه‌لیکده‌گینه اۆسکن، حیات نینگ دغل معامله‌سیدن بېگانه، فقط اونینگ چوچوک سۆزلرینی‌گینه تینگلب کېلگن آته بېک‌که بو خۆرلیک تورمیشدن بیرینچی ضربه اېدی. شونینگ اوچون کوموش‌که بغیشلنغن یوره‌ک توگونینی یېشیلغن حالده کۆرر، گۆیا مروارید توگیلگن حریر رۆمال اۆغیرلیقدن سۆنگ آیاق آستلریده بۆم-بۆش یاتقنده‌یک و اېگه‌سی شو اۆغیرلنغن جواهراتی نینگ المینی چېکیب تورغنده‌یک اېدی.

اوی اېگه‌سی آشغه سوزی باسیب، آته بېک یانیغه کېلدی، اول باشقه حسیات و فکرلرینی وقتینچه‌غه اونوتیب، اۆزینی تېتیکلیک‌که آلدی. اوی اېگه‌سی آته بېک یانیغه اۆلتورر اېکن، سۆره‌دی:

www.ezgu.org

- سیزنیکی قه‌یېرده، مهمان؟
- تاشکنددن، ملا اکه.
- اسمینگیز؟
آته بېک منگله‌یینی قه‌شیب آلغچ، جواب بېردی:
- شاکربېک...
- مرغیلان‌غه بیرینچی کېلیشینگیز می؟
- بیرینچی کېلیشیم...
- سودا وجهی بیلن کېلگندیرسیز؟ - اوی ایگه‌سی آته بېک نینگ قیافت و اوست-باشیدن سوداگرگه اۉخشتقن ایدی.
- یۉق... من اصلی قۉقانغه کېلگن ایدیم، اما مرغیلان‌ده آته‌م تنیشلریدن بیرته‌سیده آزراق آله‌سیمیز بۉلیب، شو کیشیگه اوچره‌شیب کېته‌یین، دېب مرغیلان‌غه اۉتکن ایدیم، - آته بېک اۉزی نینگ یالغانلشیدن اۉنغه‌یسیزلنیب بیر آز تۉختب آلدی: - بو کیشی نینگ قه‌یېر-ده توریشی منگه آچیق معلوم ایمس ایدی و مرغیلان‌ده باشقه تنیشیم بۉلمه‌غنلیقدن و وقت نینگ کېچلیگیدن اده‌شیب قالدیم...
اوی ایگه‌سی کولدی:
- نصیبه‌دن قاچیب بۉلمه‌یدی، شاکربېک؟ بو کون کېچه‌سی مېنگه مهمان بۉلیشینگیز بار ایکن. اوچره‌شه‌تورغن کیشینگیزنینگ آتی نیمه؟
- کامل بای...
اوی ایگه‌سی اۉیلب توردی-ده:
- بیزنینگ بو یقینلرده بونده‌ی کیشی یۉق، احتمال نریگه دهه‌ده-دیر، - دېدی و توریب آشیغه قره‌ب کېتدی. آته بېک اۉزی نینگ قیپ-قیزیل یالغانلشیدن وجدانی آلدیده قیزرینددی.
اما اول بیر تاماندن بونگه مجبور هم ایدی، چونکه اونینگ قوتیدار بیلن قمه‌لیش و اۉلومگه حکم ایتیلیش تاریخی بوتون مرغیلان‌غه مشهور بۉلیب، حقیقي اسمینی یشیرمه‌ی ایتکنده، احتمال که باشقه سِرلرنی هم آچماققه تۉغری کېلر ایدی. اوی ایگه‌سی قازان یانیغه کېتکچ، اول هم اۉرنیدن توریب هولیغه توشدی. ایوان نینگ نریگی یانی بیلن شرققه قره‌ب کیریله‌تورگن بیر یۉلک آرقه‌لیق بیر باقچه‌غه می، میدانگه می چیقیلیشینی بیلیب شو یاققه یوردی و کیچیکره‌ک بیر مېوه‌زارگه چیقدی. کېچه نینگ قارانغیلیغی اوستیگه مېوه‌لرنینگ قویوق یپراقلری قۉشیلیشیب، بو میدان اینیقسه آته بېک نینگ حاضرگی کۉنگلیگه یقینلشیب کېلر ایدی. اونینگ کۉنگیل مېوه‌سی بو کونگی قاره واقعه بیلن قنده‌ی اۉره‌لیب، یۉقالیب کېتگن بۉلسه، بونده‌گی درختلر هم اۉز مېوه‌لرینی کېچه رنگی بیلن بۉیب، یشیل یپراقلری ایله کۉمگن ایدیلر، یعنی بونده اۉسکن درختلر قنده‌ی مېوه بېره‌دیر - اجره‌تیش قیین ایدی. اول شو قارانغیزار بیلن قۉشیلیشیب کېتکندېک و قارانغیلیق نینگ قوچاغیگه کیره بارغندېک مېوه‌زار نینگ ایچکریسیگه یوریی باردی. و نهایت بوتاقلری بغریغه سالینیب توشکن بیر درخت نینگ آستیغه اۉلتوردی و بو اۉلتوریشده اوزاق فرصت قاتیب قالغندېک حرکتسیز ایدی. اۉن بېش دقیقه‌لردن سۉنگ ایچیگه یپل قملغن پوووه‌کدېک اوففف ایتیب یوبارگچ، اۉرنیدن توردی. باقچه نینگ کون‌باتری بیلن خرابه‌زار عمارتلرنی یانلب یوردی.
آته بېک ایوانغه قَیتیب کېلگنده، اوی ایگه‌سی آشنی دَملب بۉلیب ایوانده کوتیب اۉلتیرمکده ایدی.
- آتینگیزگه آزراق جاخاری بېریب قۉیدیم.

www.ezgu.org

- رحمت، ملا اکه، - دېدی آته بېک، اوی اېگەسی نیمه-دیر سۆزلەمکچی بۆلسه هم اۆنگغەیسیزلنغن سومال آته بېک‌که تیکیلیب-تیکیلیب قۆیماقده اېدی.

- کسبیم تۆقوغوچیلیق، شاکربېک، - دېدی اوی اېگەسی. آته بېک سۆزنی توگلمه‌گنلیگینی بیلیب، اونینگ آغزیغه قرەب توررر اېدی:

- دایم زخده اۆلتوریب ایشله‌گنیمدن می یا که اۆزیم نینگ طبیعتیمده ضعیفلیک بار می، ایش قیلیب نیمه بۆلسه هم کۆپ وقتدن بېری بېدرمان تارتیب یوریبمن، - دېدی و دوام اېتدی، - گاها کۆکرەک هم آغریب قۆیەدیر. یقینلرده طبیبلرگه کۆرستکن اېدیم، قانینگیز آز، قیمیز ایچینگ، خۆراک آلدیدن مەویز استعمال قیلینگ، دېب کېنگش بېردیلر.

اولرنینگ کېنگشی بۆیونچه اوچ-تۆرت کون قیمیز و مەویز استعمال قیلیب باققن اېدیم، واقعاً بیر مونچه فایدەسی هم معلوم بۆلدی. سیزگه بونی سۆزلب شونی ایتمکچیمن که، آش آلدیدن بیر-ایکّی پیاله مەویز ایچیب یوبارسم، البته بونگه سیزنینگ قرشیلیغینگیز بۆلمس-ە؟ - دېدی و کولدی.

- قندەی قرشیلیغیم بۆلسین، سیز معذورسیز.

اوی اېگەسی ایلجەیگن حالده حجرەگه کیریب، اۆزی نینگ تعبیریچه می اېمس، بیر کۆوەچه مەویزنی آلیب چیقدی، تاقچەدن پیاله آلغچ، کېلیب آته بېک نینگ یانیغه اۆلتوردی. مەویزنی پیالەگه چولدورەتیب قویر اېکن، مهمانگه بیر آستیدن مۆرەلب کولیمسیرەب قۆیدی.

- سیزنینگ هم ایچکنینگیز بار می؟

- یۆق.

تۆغریسی هم آته بېک ایچکولوکدن قتّیغ حذر قیلر و بو کونگچه مینی اۆزیگه دشمن کبی کۆریب کېلر اېدی. اوی اېگەسی قویگن پیالەسینی سیمیریب یوبارغچ، سېزدیرمسلیک قیلیب سېسکنیب قۆیدی و:

- انیق ایچمه‌گن میسیز؟ - دېب ینه سۆرەغن اېدی، آته بېک باشنی چەیقش بیلن کفایەلندی.

- قتّیغ عذر بۆلمه‌غنده ایچمه‌گن هم معقول، - دېدی و ایکّینچی پیالەنی تۆلدیرر اېکن، دوام قیلدی، - لېکن بو نرسه بیر تاماندن کیشی نینگ سلامتلیگیگه فایده بېرسه، ایکّینچی جهتدن تیریکلیک نینگ قیغو و الملرینی-ده اونوتدیریب توررر اېکن.

باشیمغه اۆلگونچه اونوته آلمسلیق قیغو-حسرتلر توشدی، شاکربېک. اینیقسه کېینگی ییللرده اۆزیمگه هېچ بیر قەیېردن آوینچاق تاپالمەی، نهایت شو اچّیغ سوو بیلن آوینەتورغن حالغه کېلیب قالدیم، - دېدی و اوزاق تین آلیب تۆلغیزغن پیالەسینی آلدیغه قۆیدی. ایکّیسی هم بیر نېچه وقت سکوتده قالدیلر. اول ایکّینچی پیالەنی ایچکچ، آته بېک‌نی دقّت بیلن کوزەتیب چیقدی.

- اگر ینگلیشمەسم، سیز هم بیر آز قیغولیراق کۆرینەسیز مهمان، بیر پیالەنی ایچیب یوبارمەیسیز می؟

- رحمت، ملا اکه، - دېدی آته بېک، اما اۆزیده تعریفی سۆزلنیب اۆتیلگن نرسەگه بیر احتیاج سېزه باشلەغن و اۆزینی هم معذورلر قطاریغه قۆیەیازگن اېدی. اونینگ بو حالینی اوی اېگەسی سېزدی می یاکه سینب کۆرمکچی بۆلدی می، هَیتاوور، اوچونچی پیالەنی تۆلدیریب آته بېک‌که اوزەتدی:

- قۆلیمنی قَیترمنگ، مهمان. ایکّیمیز هم معذور کۆرینەمیز.

آته بېک عذرینی ایتیب، پیالەنی آلمەی تورغن اېدی، اول هم پیالەنی اوزەتقنچه کولیب تورەبېردی.

- من مەویزنی تمام شرعي قیلیب تیارلەیمن، تونگاو کون محلەمیز نینگ آخونلری هم حلاللیغیگه فتوا بېریب کېتدیلر.

www.ezgu.org

آته بېک پیاله‌نی آلیشغه مجبور بۆلدی. اوی اېگه‌سی نینگ ایتکنیدېک مه‌ویز جوده هم تینیق، یخشی چیقغن کۆکچای کبی مصفا اېدی. پیاله‌گه اوزاق قره‌ب تورمه‌ی ایچیب هم یوباردی. آچ قارینغه توشکن اۉتکیر می ویجج اېتدیریب معده‌نی قَینه‌تدی-ده، تاماق آستینی لاوولتماققه آلدی. آته بېک‌که بیرینچی پیاله‌نی ایچیرغندن سۆنگ، اوی اېگه‌سی آشنی سوزیشکه کېتدی.

۸. بخت و بختسیزلیک

آشنی سوزیب کېلتیرگچ، مهماننی آشغه تکلیف قیلیشدن بورون ینه تاقچه‌ده‌گی کۉوه‌چه‌نی آلیب بیر پیاله‌نی تۉلدیردی و آته بېک‌که اوزه‌تدی.

- ایچینگ بونی هم، سۆنگره آشنی ییمیز، - دېدی. بو گل اونچه قیسته‌تیشقه تۉغری کېلمه‌دی، بیرینچی پیاله بیلن اونینگ کۉز اۉنگلری جیمیرلشمک‌که و اۉزیده بیر یېنگیللیک حس اېتمک‌که باشله‌غن و بو ایکّینچی پیاله گۉیا «مېنی ایچسنگ تغین هم یېنگیل تارته‌سن»، دېر اېدی. آته بېک نینگ ایکّینچی پیاله‌سیدن سۆنگ آشغه اۉلتوردیلر. بیرته «دان» هضمینی هم تصور قیلمه‌غن اونینگ معده‌سی کېتمه-کېت توشیب تورغن لقمه‌لرنی اعتراضسیز قبول قیلماقده اېدی. بونده‌ی اشتهانی، احتمال که، اول اۉز عمریده بیرینچی مرتبه کۉرگندیر. تاماق آره‌سیده اوی اېگه‌سی نینگ بېرگن سواللریگه یخشی جواب بېرگنیدېک، اۉزی هم بعضی سۉزلرنی تۉقیب یوبارماقده، بایه‌غی آز سۉزلیلیکلر اۉرنینی اېزمه‌لیک بۉلمه‌سه هم معتدل بیر حال آلغن اېدی.

آشدن سۆنگ لگن و دسترخواننی ییغیشتیریب آلغوچی اوی اېگه‌سیگه سرخوش و قیزرغن کۉزلری بیلن اوزاق قره‌ب قۉیدی. بو قره‌ش اونگه منّتدارلیق و تشکر قره‌شی اېدی. اوی اېگه‌سی آته بېک نینگ یانیغه ایکّیته یاستیق آلیب قۉیدی و بیرته‌نی اۉز یانباشیغه هم آلدی.

- یانباشلنگیز بېک، - دېدی، باشلب اۉزی یانباشله‌دی. آته بېک هم اونگه اېرگشدی.

ایکّیسی نینگ آره‌سیده‌غی شمع یېل بیلن اۉیناشیب‌غینه نور سېپر، ایکّیسی هم سۉز قۉییشقندېک شمعگه کۉز تیکیب قنده‌ی اۉیغه-دیر بېریلگندېک کۉرینر اېدیلر. بیر نېچه وقتدن سۆنگ اوی اېگه‌سی کۉزینی شمعدن آلدی و یېر آستیدن آته بېک‌نی کوزه‌تکچ، سۉره‌دی:

- اویلنگن میسیز، بېک؟

آته بېک نینگ کیفی کوچلیک می اېدی یا که سۉزنی آنگله‌مه‌ی قالدی می، هَیتاوور شو آنده جواب بېرالمه‌دی.

- اویلنگنمن.

سۉره‌غوچی بیر آز تۉختب آلغچ، ینه سۉره‌دی:

- خاتیننگیزگه محبتینگیز بار می؟

آته بېک بو سوال قرشیسیده گرنگسیب قالغندېک بۉلدی، واقعاً آره‌غه آغیر سوال توشکن اېدی، بیلینتیرمسلیک قیلیب اوفلب آلدی.

- محبتیم یۉق.

- یخشی اېکن، - دېدی اوی اېگه‌سی. آته بېک اونینگ بو سۉزیگه توشونه آلمه‌ی، «نېگه؟» دېگندېک قره‌ب تورر اېدی.

- سۉزیمگه عجبلندینگیز شېکیلّیک؟

- یۉق، - دېدی آته بېک، لېکن اونینگ تعجبی اوی اېگه‌سیگه آچیق کۉرینیب تورر اېدی.

www.ezgu.org

- بلکه محبت بختلیک کیشیلر اوچون یخشی ـ دیر، لېکن اؤز تجربه‌مچه، بختسیز کیشی اوچون بدبختلیک دیر. مثلاً، سیز اگر چیندن هم خاتینینگیزغه محبتسیز بۇلسنگیز، اؤزینگیز هم اقرار قیله آله‌سیز: اویگه کیرسنگیز خاتینینگیز باردېک، کؤچه‌گه چیقسنگیز یۇقدېک، پس، سیزگه خاتین نینگ آغیرلیک و یېنگیللیگی بیرده‌ک. شونداق اېمس می؟

- شونداق، - دېدی آته بېک، اما محبت تؤغریسیده سؤزلنگن بو سؤزلر اونینگ کیفلیک کؤزینی آچه یازدیلر.

اوی اېگه‌سی دوام قیلدی:

- مېن بو سؤزلرنی اؤز حالیمدن چاغلب ایته‌من، احتمال که مېن ینگلیشرمن، - دېدی و اوزاق تین آلغچ، سؤره‌دی: - سیز اویلنگنده اؤزینگیز یاقتیرب اویلندینگیز می یا که آره‌ده‌غیلرنینگ یاقتیریشلری بیلن می؟

آته بېک سؤره‌غوچی نینگ قنده‌ی مدعاسی بارلیغیغه توشونمه‌ی قالدی.

- آنه‌م نینگ یاقتیریشی بیلن.

- بارک اللّه، - دېدی اوی اېگه‌سی و، - منیمچه، همه بلا اؤزینگ کؤریب، سوییب اویله‌نیشده، - دېدی و اېشیتکوچیسی کوتمه‌گن جایده سکوتکه کېتدی. آته بېک بیر کؤینگنی اؤزیدن بورون بیرتکن کیشی تؤغریسیده گؤیا اؤز سرگذشتی نینگ اېسکی تاریخینی ملاحظه قیله باشله‌غن، قرشیسیده اؤلتورغوچینی ـ ده، قه‌یین آته اېشیگیدن قوولنغن کیشی دېب بیلگن اېدی. قه‌یین آته‌نگ سنی هم قووله‌دی می، دېب ایتمه‌سه هم شونگه یقین بؤلغن «سویگن خاتینینگیز سیزنی تشلب کېتدی می؟» دېگن سوالنی بېردی. اوی اېگه‌سی باشینی چه‌یقه‌دی:

- تشلب کېتیشکه - کېتدی، لېکن اؤز اختیاریچه اېمس، - دېدی. آته بېک بو سؤزدن سؤنگ بونینگ هم قه‌یین آته‌سی یا که قه‌یین آنه‌سی تامانیدن ظلم کؤرگنیگه ایشانغن اېدی.

- یامان آدم نینگ یوزی قورسین، - دېب قؤیدی، بو سؤز اوی اېگه‌سیگه توشونرلیک بؤلمه‌دی شېکیلّېک، آته بېک‌که سوال نظری بیلن قره‌ب آلدی.

- اېزمه‌لیک بؤلسه هم باشیمدن اؤتکنلرنی سؤزلب بېره‌ی می، مهمان؟ - دېدی.

اؤز سرگذشتی بیلن فرقسیزغه اؤخشب کؤرینگن بو حکایه‌نی اېشیتیشکه اونینگ اشتیاقی آرتقن اېدی:

- سیز سؤزله‌مه‌سنگیز ـ ده، مېن سؤزلتماقچی بؤلیب تورر اېدیم.

- منیم سرگذشتیمده سیز کوتکن قیزیقلیق یؤق. لېکن شونده‌ی بؤلسه هم سؤزلب بېره‌یین، - دېدی و یاستیقنی کؤکره‌گیگه قؤییب آلغچ، حکایه‌سینی باشله‌دی:

- مېن اؤزیم اصلی قؤقانلیقمن. آته ـ آنه‌مدن یاشلیقده یتیم بؤلیب، تاغه‌م نینگ قؤلیده اؤسدیم. یاشیم ۱۷-۱۸ لرگه بارغندن سؤنگ اؤز کونیم اؤزیمگه قالیب، بیر اؤرتاغیم نینگ کېنگشی بیلن بوندن ییگیرمه ییللر بورون مرغیلان‌غه کېلیب، بو کونگی اوسته‌کاریم نینگ آته‌سیغه تؤقووچیلیق هنریگه شاگرد توشدیم. تؤرت ییل چمه‌سی قیلغن خدمتیمدن سؤنگ حلیگی اوسته‌کارگه خلیفه بؤلیب ایشله‌ی باشله‌دیم. باشقه ییگیتلردېک آرتیقچه اؤرینسیز صرفلریم بؤلمه‌غنی اوچون آز زمان ایچیده اوچ ـ تؤرت طلا پوللیک هم بؤلدیم. ایشیمگه اخلاص بیلن قره‌غنیم اوچون منینگ تؤقوغن ایشلریم اؤزگه‌لرنیکیدن قدرلیک یورر و خلق آره‌سیده هم آتیم «اوسته علیم کیچکینه» بؤلیب شهرتلنگن اېدی.

معلوم که، بافنده‌لر آلدیغه کؤپینچه خاتین ـ قیزلر کېلیب، ینگی نسخه قیدیریب یوریبدیرلر. منینگ تؤقوغن ایشلریم و چیقرغن نسخه‌لریم همه‌گه مقبول، اینیقسه خاتین ـ قیزلر اوچون مشهور بؤلیب، هر دایم تؤقوو دکانیم یانیدن خاتین ـ قیزلر اَیریلمس اېدیلر.

www.ezgu.org

كونلردن بير كون حلى كيشيدن قاچر درجه‌گه يېتمه‌گن اۋن اوچ-اۋن تۆرت ياشلر چمه‌ليق دۋنديق‌قينه بير قيز كېليب، مېن چيقرغن ينگى نسخه شاهيدن سۆره‌دى. قيزنينگ سۆره‌غن نسخه‌سى تۆقيليب و ساتيليب كېتكن اېدى. شونينگ اوچون «يۆق» دېب جواب بېرديم.

قيز كۆزيني جاوديره‌تيب توريب، «منينگ اوچون تۆقيب بېرالمه‌يسيز مى؟» دېب سۆره‌دى. مېن قيزنينگ يوزيگه قره‌ب، «ممكن اېمس آپه، بير كييمليك شاهى دېب نسخه بۆيش آغير»، دېديم. قيز سۆزنى ايلنتيريب مېندن وعده آليشغه تيريشر اېدى. مېن سۆز آره‌سيده ينه اونگه قره‌ب آلديم. يانيمده‌غى خليفه‌لردن بيرته‌سى قيزغه اۋله، «تۆقيب بېرينگ، اوسته، آپه‌نى خفه قيلمنگ!» دېب قۆيدى. اوچونچى قره‌شده اۋزيمده قيزغه قرشى بير يقينليق حس اېتكن، اونگه اوزاق‌قينه قره‌ب قاليشغه مجبور بۆلغن اېديم. گرچه قيز ايتكن نسخه‌نى تيارلش آغير بۆلسه هم قنده‌ى-دير بير كوچ تأثيريده حليگى قيزغه وعده بېريب يوباريبمن. اول چيقيب كېتكچ، قنده‌ى وعده بېرگنيمنى اۋيلب كۆريب، وعده كونى كېلسه تۆقوى آلمه‌ديم دېرمن، دېگن سۆزنى كۆنگليمدن اۋتقوزديم، لېكن قيزنينگ گناهسيز اۋينب تورغن قاره كۆزلرى، قيزيل آلمه‌دېك ترەم-ترەم يوزلرى همان كۆز اۋنگيمده كۆرينيب تورر اېديلر و «منينگ اوچون تۆقيب بېرالمه‌يسيز مى؟» سۆزى قولاق آستيمده تكرار ايتيلگندېك بۆلر اېديلر.

بير نېچه كون شو يۆسون ايكّيلنيب يورغچ، نهايت اۋزيمگه توشونيلمه‌گن بير شوق آستيده وعده‌منى ايفاگه هم باشلبمن، بير كيیم شاهى، دېب اۋتّوز كيیم بۆله‌تورغن ايپكنى بۆيش، تنده، ارقاق، گۆله مشقتلرى كۆزيمگه هېچ كۆرينيبدير. وعده‌مدن ايكّى كون ايلگريياق شاهينى تۆقيب، اونينگ كېلر يۆلينى پايلر اېديم، اول كېلمس اېدى. نهايت وعده كونى هم كېليب اۋتدى، كېلمه‌دى. سيزگه شونى هم ايتيب قۆيه‌ى كه، بير كۆرگن كيشينگيزنينگ توسينى البته اوزاق فرصت خاطرينگيزده توتالمه‌يسيز، لېكن بو قيز تۆغريسيده من تمام باشقه‌چه حالتده بۆلديم: شونداق كه، اونينگ قاشينى، كۆزينى، توسينى، قۆغورچاقدېك قدّينى كۆز اۋنگيمده توته-توته تمام بير ييلليك بيليشلردېك بۆليب قاليبمن. اونينگ تاووش آهنگلرى قولاغيم خاطره‌سيده او درجه يخشى سقلنمه‌غن بۆلسه-ده، اما «منينگ اوچون تۆقيب بېرالمه‌يسيز مى؟» سۆزينى حاضرغينه اېشيتكندېك بۆلر اېديم.

وعده كونيدن اوچ-تۆرت كون اۋتيب كېتكن بۆلسه هم هنوز اول كېلمس اېدى. مېن اونينگ كۆچه‌سينى سۆره‌ب قالمه‌غنيمدن خفه بۆلر اېديم. چونكه، شاهينى اۋزيم اېلتيب بېريشكه هم اېندى حاضرلنيب قالغن اېديم. بو كوتيش كونلريمده نه اوچون-دير يانيمده‌غى خليفه شاگردلر بيلن بۆله‌تورغن معامله‌لريم هم اۋزگره باشله‌غن، يعنى سۆزلريم دغل و تندليك كه ايلنگن، گۆيا بونينگ ايله على نينگ كېككينى ولى‌دن آلر اېديم.

نهايت وعده نينگ بېشينچى كونى قيز كېلدى. قيزنى كۆريش بيلن مېن بارليق-يۆقليق حالتده قالغن، بير نېچه زمان منينگ اوچون سۆز تاپيش هم قيينلشقن اېدى. قيز شاهينى سۆرمه‌ى مېنگه تېرموليب تورر اېدى. اونينگ منّتدارچيليگينى فقط شاهى بيلن آلماق-چى بۆلغنيم اوچون بو حال مېنگه آغير كېلدى. «نېگه وعده‌گه كېلمه‌دينگيز؟» دېديم. قيز اۋنغه‌يسيزلنيب، گناهكارلرچه كۆزينى يېرگه تيككنى حالده سۆره‌دى:

- شاهينى ساتيب يوباردينگيز مى؟

يانيمغه قۆييب اۋلتورغن شاهينى قيزغه اوزه‌تديم. اول شاهى نينگ آرقه-اۋنگينى اغدريب كۆردى و: «يخشى تۆقيبسيز»، دېب مېنگه اميدسيزچه قره‌ب قۆيدى. شاهينى مېنگه بېريب قۆليده‌گى ميده چقه‌لرنى آلديمغه تۆكدى.

- شاهينگيز قنچه پولليك؟

مېن جواب اۋرنيگه چقه‌لرنى سنب چيقديم، بيرته آلتميش پولليك تنگه‌سيدن باشقه‌سى بير پولليك، بېش پولليك زنگ باسقن چقه‌لر بۆليب، كۆپ وقتلردن بېرى ييغيليب كېلگنليگى معلوم اېدى. بېرگن پولى شاهى نينگ يريم بهاسينى قاپلر-قاپله‌مس بۆلغن‌ليغينى ايتديم.

www.ezgu.org

- تغين قنچه کېرەک؟ - دېب سۆرەدی.

- اوچ تنگه، - دېدیم. قیزنینگ اۆیچن یوزینی ینه قیغو باسدی. مېن اونینگ یوزیدن کتّه حسن‌دار قیزلرده کۆریله‌دیگن بیر اولوغلیق تماشا قیلر اېدیم و اونینگ اۆز وعده‌سیگه کېله آلمه‌غنلیغی سرّینی آنگلر اېدیم. بو یاش فرشته‌نی بو حالده قالدیریشغه کۆنگلیم بۆلمه‌دی و دېدیم:

- قالغنینی قچان آلیب کېله‌سیز؟ - بونگه هم تېز جواب بېرمه‌دی و جوابسیزلیک بیلن ینه اۆز حالینی مېنگه عرض قیلغندېک بۆلدی.

- پول تاپقنده کېلتیره‌سیز می؟ - دېدیم‌ـ‌ده، اونینگ جوابینی کوتمه‌ی قۆلیگه شاهینی توتقزدیم. قیز مېنگه ایشانمه‌ی باشله‌غن اېدی:

- مېنگه ایشانه‌سیز می؟

مېن ایشانچ بیلدیریب اۆلتورمه‌دیم:

- اوییڭگیز قه‌یېرده؟

- چ... محله‌سیده.

- کیم نینگ قیزیسیز؟

- شریف میلتیقچی نینگ قیزیمن.

- آته‌نگیز قریب قالغن می؟

- اۆلگن. آنه‌م بار.

- اکه‌نگیز یۆق می؟

- یۆق. بیرته کیچکینه اۆغول اوکه‌م بار.

- اسمینگیز نیمه؟

- سعادت.

شوندن سۆنگ سعادتنی شاهی بیلن جۆنه‌تیب یوباردیم. سعادت منینگ بو ایشیمگه ایشانمه‌ی‌غینه چیقیب کېتدی. خلفه شاگردلر: «توزیکسیز‌ـ‌کو اوسته»، دېب مېنگه پیچیق آتیشدیلر. اما مېن سعادت اوچون هر بیر آغیرلیقنی کۆترگوندېک کۆرینر اېدیم...

اوی اېگه‌سی بۆلغن اوسته علیم حکایه‌سینی تۆخته‌تیب، آته بېک‌دن سۆرەدی:

- حکایه‌م اوزه‌ییب کېتدی شېکیلّیک، زېریکدینگیز می؟

آته بېک اونی آرتیقچه بیر اعتبار بیلن اېشیتر اېدی، سرخوشچه‌سیگه:

- سۆزله‌ی بېرینگیز، - دېدی.

اوسته علیم دوام اېتدی:

- مېنگه اوچ تنگه نینگ اهمیتی یۆق اېدی. اما سعادت بیلن باغلنیب توریشیم اوچون بو اوچ تنگه مینگ تنگه نینگ ایشینی قیلر اېدی. آره‌دن اۆن کوننی اۆتکوزیب، اوچ تنگه بهانه‌سی بیلن سعادت نینگ اوییگه باردیم. سعادت خاله‌سی نینگ اوییگه کېتکن اېکن، آنه‌سیغه اۆزیمنی تنیتیب، دېوار آرقه‌لیق انچه‌گینه سۆزلشدیک: اېری اۆلیب اېرککسیز قالغندن، ایپ ییگیریب آوقت اۆتکرگنیدن و قیزی نینگ کېنگشمسدن شاهی بویورغنیدن حسرت قیلیب کېتدی؟ سۆزی نینگ آخریده ینه بیر هفته کوتیب توریشیمنی التماس قیلدی. بیر هفته‌دن سۆنگ علاقه‌نی اوزیب قۆییش منینگ تینکه‌منی قوریته‌تورغن بۆلغنی اوچون ایشنی باشقه رېجه‌ده یورگیزمکچی بۆلیب ایتدیم: - اۆزینگیز ایپ ییگیریب، کون کۆریب تورگن بۆلسنگیز، سیزگه اوچ تنگه اېمس، اوچ پول بېریش هم آغیر اېکن، اگرده

www.ezgu.org

سیزگه معقول بۆلسه کۆنگلیمگه بیر گپ کېلەدیر، شونداق که، سیز ایرککسیز بۆلغنینگیزدەک، مېن آته-آنەسیز یالغیز ییگیتمن. کۆپینچه کیر یوودیریش و ییرتیق-یماق وجهلریدن قیینەلەمن. اۋشه سیزدەگی پول عوضیگه بیر نېچه وقت کیر-پیریمگه قرەب، ییرتیق-یماغیمنی یمب بېرسنگیز، قنداق بۆلر ایکن... کمپیر بو سۆزیمنی ممنونیت بیلن قبول قیلدی و اېرتەسی کونگه کیرلریمنی آلیب کېلیش اوچون سعادتنی یوبارماقچی بۆلدی. شونداق قیلیب بو کون باغلەنیشنی یخشی اساسکه قوریب قَیتدیم. اېرتەسیگه سعادت کېلیب کیرلریمنی آلیب کېتدی. اوچ کوندن سۆنگ یوویلگن کیرلرنی کېلتیریب، تۆقوو دکانیم نینگ یانیده انچه‌گینه قرەب اۋلتوردی. مېن اونینگ کېلیشی اوچون هر هفته پنجشنبه کونینی بېلگولەدیم. کوندن-کون سعادت‌که قتّیغراق باغلنه بارغنیمنی آنگلر ایدیم، پنجشنبەنی هییت سینگری قرشیلر ایدیم. آرەدن اوچ-تۆرت هفته اۋتکندن سۆنگ قۆلیغه «آیینگ‌گه ایلتیب بېر» دېب ییگیرمه-اۋتّیز چقه پول هم بېردیم. سعادت بیلن علاقه قیلغنیم نینگ تۆرتینچی آییده رمضان هییتی کېلدی. فطر رۆزه بهانەسی بیلن سعادت اوچون سکّیز تېپکی خان اطلس، آنەسی بیلن اوکەسیگه بۆز کۆینگ قیلیب، سعادتلرنینگ اوییگه اۋزیم چقیریب باردیم. سعادت مېنی یۆلکدن قرشیلەدی و گناهسیزچه قۆلیمدن توتیب ایچکریگه باشلەدی. مېن: - سعادت، اېسینگنی یېدینگ می، آنەنگ مېندن قاچمەیدی می؟ - دېدیم. سعادت تارتیشیده دوام ایتیب:

- قاچمەیدی، اۋزی مېنگه اوسته اکەنگ کېلسه قاچمەیمن، دېگن.

مېن سعادت نینگ یۆلباشچیلیغی بیلن ایچکریگه کیردیم. ایوان نینگ آلدیده سعادت نینگ آنەسی ایپ ییگیریب اۋلتورر ایکن، قیزی نینگ قۆلیده بېگانه ییگیتنی کۆرگچ، حیران بۆلیب قالغن ایدی. سعادت مېنی هولی نینگ اۋرتەسیده قۆییب آنەسی نینگ آلدیغه یوگوردی و:

- اوسته اکەم-کو! - دېدی. آنەسی نری-بېریده دکنەسینی توزەتیب اۋرنیدن توردی. سلام علیکدن سۆنگ سۆرەشدیق. سعادت تېگیمگه کۆرپچه یازدی، مېن قۆینیمدەغینی آلیب اۋرتەگه قۆیدیم. فاتحەدن سۆنگ بیر آز یاتسیرەشیب، اویەلیشیب آچیلیشالمەی قالدیق.

سۆنگره کمپیر سعادت نینگ منیم تۆغریمده ایتەتورگن سۆزلریدن مقّدمه قیلیب دېدی:

- سعادت سیزنی خودّی اۋز اکەسیدېک یخشی کۆرەدیر، توناو کون عراقی صابون آلغیل، دېب اۋتّوز پول بېرگن ایکنسیز. صابوننی آلیب کېلگچ، یاتیب اویقوسی کېلمەدی، وای اوسته اکەمدن ایلنەی، وای اوسته اکەم نینگ عمرینی خدا بختیمگه اوزون قیلسین، دېب بوتون تانگنی تانگ آتدیریب دعا قیلیب چیقدی.

بو سۆزنی کمپیر سۆزلر ایکن، مېن اۋنغەیسیزلنیب کېتیب یېر آستیدن سعادتکه قرەب قۆیدیم. سعادت قیزریب-بۆزریب چېتکه بوریلیب آلغن ایدی. کمپیر دوام ایتدی: - مونچەلیک بیزنینگ حالیمیزغه قَیشغنینگیز اوچون بېش وقت نمازنینگ آلدیده مېن هم حقینگیزگه دعا قیلیشنی اونوتمەیمن و هفته سیین قیلیب تورغن مرحمت‌ینگیزنی کۆریب اۋیلەیمن: خدا بندەسیگه مهربان، حالیمیزنینگ رحمینی یېب سخاوتلیک بو ییگیتنی بیزگه اوچرەتدی دېب، کۆنگلینگیزدەگی هر نه تیلەگینگیز اۋزیگه عیان دیر. سیز یتیملرنینگ غمینی یېسنگیز، سیزنینگ غمینگیزنی اۋزی یېسین. کمپیر بیر اوفلب آلغچ، دېدی: - منگلەییم شۆرلیک ایکن، بالەم، سعادت نینگ قیوم جان آتلیق بیر اکەسی بار ایدی، یاشی یېتّیگه چیقیب، آتەسی رحمت‌لیک ایندی‌گینه تۆی قیلەمن دېب تورغنده، قیزەمیق دېگن بیر فلاکت کسل بیلن آغریب دنیادن اۋتدی، بونینگ اوستیگه سعادت نینگ آتەسی هم مرحوم بۆلیب بیزلرنی آره یۆلده قالدیریب کېتدی. لااقل شو باله بۆلغنده هم ایدی، بیز بو یۆسون آغیر کونلرگه قالمس می ایدیک، دېب اۋیلەیمن، - کۆز یاشیسینی ارتیب سۆزینی بیتیردی. - بندەسی نینگ قۆلیدن کېلەتورگنی آه-واەدن نریگه اۋته آلمس ایکن، بالەم!..

مېن کۆنگیل کۆترگن بۆلدیم:

www.ezgu.org

- آلدینگیزده یاش بۆلسه‌لر هم قیزینگیز و اۆغلینگیز بار ایکن، بو کون بۆلمه‌سه ایرته‌گه اخیر سیز هم یاروغلیق کونگه چیقیب قالرسیز، آنه، - دېدیم و کېلتورگن نرسه‌منی کمپیرنینگ آلدیغه سوریب: - شو ارزیمه‌غن نرسه‌نی سعادت بیلن اوکه‌سیگه هییتلیککه آلیب کېلگن ایدیم، بو عیبیم اوچون البته مېندن کاییمس‌سیز، دېدیم.

- آدمگرچیلیگینگیزدن اۆرگوله‌ی، - دېدی کمپیر و آغزیغه کېلگن سۆزلر بیلن دعا متّدارچیلیک قیله باشله‌دی. بایه‌غی سۆزدن کېین اویلغنیچه بیزدن اوزاق‌راقده اۆلتورگن سعادت سېکین‌گینه بیزنینگ یانغه کېلدی و کاغذغه اۆره‌لغن کییملیکنی آچیب اطلسنی آلدی. «بو مېنگه می؟» دېب مېندن سۆره‌دی و جوابیمنی کوتیب هم تورمه‌ی یۆللیک بۆزنی آلدی. «بو سیفی‌گه»، دېدی. اونینگ آره‌سیده‌غی آدیمی بۆزنی کۆروب: «بو آییمگه»، دېدی.

سعادت بو نرسه‌لرنی جوده عادي قیلیب کۆردی و ساده‌چه حلیگی سۆزلرنی ایتیب قۆیدی. گۆیا بو نرسه‌لرنی ایلگریدن کوتکن ایدی. اطلسنی یخشیلب کۆریب چیقغچ، یاقتیرغندېک بۆلدی، بیر مېنگه و بیر اطلسکه قره‌ب توریب نیمه‌ـدیر ایتمکچی بۆلسه هم ایتالمه‌دی. مېن نیمه دېمکچی بۆلغن‌لیگینی سېزگن ایدیم. بو آره‌ده بیز کمپیر بیلن حسرتلشیب تورغن ایدیک، اول کېلیب سۆزنی بۆلدی:

- اوسته اکه، - دېدی، مېن قره‌دیم. - رۆزه میسیز؟

- رۆزه‌من.

- رۆزه بۆلمه‌سنگیز چای قَینه‌تر ایدیم، - دېدی. آنه‌سی کولدی.

- چاینی هییتده کېلگنیمده قَینه‌تیب بېررسن، - دېدیم.

- هییتده کېلسنگیز آش هم قیلیب بېرر ایدیم، - دېدی و آنه‌سیغه قره‌دی.

- اکه‌نگگه هر نرسه قیلسنگ هم ارزیبدیر، قیزیم، - دېدی کمپیر و نه اوچون‌ـدیر کۆزیگه یاش آلدی، مېن هم ارنگ کۆز یاشیمنی تۆخته‌تیب قالدیم.

- بۆلمه‌سه بو کون افطار قیله‌قالینگ. - سعادت نینگ بو سۆزیگه آنه‌سی هم قۆشیلیشدی.

مېن عذر ایتدیم. لېکن حقیقتده ایسه، سعادت بیلن بیرگه اۆلتوریب افطار قیلیشنی کۆنگیل ایسته‌ی باشله‌غن ایدی. اوزاق سۆزلشیب اۆلتوردیم، بو اویدن چیقیب کېتکیم کېلمس، بیر ساعت آره‌سیده تماماً آچیلیب‌ـساچیلیب کېتکن سعادت نینگ باله‌لرچه قیلیغینی کۆریب تۆیمس ایدیم. سعادت گاه مېن بیلن، گاه اطلس بیلن مشغول، بایه‌غی اویه‌لیب توریشینی بیر یاققه ییغیشدیریب قۆیغن، آنه‌سی بیلن مېنی کولدیریب، انچه‌کینه کۆتریلیب قالغن لطیف کۆکره‌گی اوستیگه «سېن‌گینه‌دن ایلنه‌نیی!» دېب اطلسنی باسیب قوچاقلر ایدی. مېن بۆلسه گۆیا اطلس ایمس، قوچاقلنغوچی اۆزیم بۆلغندېک کیفلنر ایدیم.

مېن کمپیر بیلن خیرلشیب چیقه باشله‌غن ایدیم، سعادت «پنجشنبه کون باره‌ی می»، دېب سۆره‌دی. مېن کمپیرنینگ آلدیغه قَیتیب باردیم‌ـده، ایتدیم: - سعادتینگیزنینگ بۆیی چۆزیلیب قالغن کۆرینه‌دیر، موندن سۆنگ مکتبدن بۆشه‌غن وقتیده سیفی‌نی یوبارسنگیز قله‌ی بۆلر ایکن و قۆلیم بۆشه‌غن کېزلرده اۆزیم هم کېلیب توررمن، - دېدیم. گۆیا کمپیر هم مېندن شو سۆزنی کوتیب تورغن ایکن، همیتیمگه و عقلیمگه تحسین اۆقودی و قیزیغه قره‌دی. «انه، ایشیتدینگ می اوسته اکه‌نگ نینگ سۆزینی، ایندی وقت‌ـبېوقت کۆچه‌گه هم چیقه بېرمه!» دېدی. مېن چیقه‌توریب سعادت‌که قره‌غن ایدیم، مېندن اۆپکه‌له‌گن‌سومان کۆریندی. اما منینگ بو سۆزیم بېکارگه ایمس، بلکه خلیفه شاگردلردن بعضیلری نینگ اونگه یامان کۆز بیلن قره‌غنلرینی پَیقه‌غنیم اوچون ایدی.

شو یۆسونده سعادت نینگ آنه‌سی هم مېندن قاچمه‌ی قۆییب، علاقه‌میز تغین هم قتّیغلشدی. کوتمه‌گن بو موفقیتیم بیر نېچه کونگچه کۆزیمده‌گی اویقونی هم قاچیریب قۆیدی. اوچ‌ـتۆرت کون گۆیا بو کون‌ـایرته سعادت‌که اویلنه‌تورغن کبی هویلیقیب هم یوردیم.

www.ezgu.org

اونچه-مونچه نرسه‌نی ایه‌مه‌غنیم اوچون بۆلسه کېره‌ک، تېز زمانده گۆیا سعادتلر عایله‌سی نینگ باشلیغی حالینی آلیب قالدیم.

جمعه کونلری مثللیغنی کۆتریب سعادتلرنیکیگه بارر، سعادت نینگ قۆلیدن آش قیلدیریب یېب قَیتر اېدیم. سعادت کوندن-کونگه اۆسیب بارر، شو نسبتده حسنیگه حسن قۆشیلر و مېن بدتر اونینگ مفتونی کېسیلر اېدیم. شو حالده آره‌دن ایکّی ییل چمه‌سی فرصت اۆتیب کېتیب، سعادت هم اۆن آلتی یاشلرغه یېتیب قالدی. اېندی منینگ عاشقانه تېرمولیشلریم معناسینی آنگله‌ی باشله‌غن، نېگه-دیر «اکه» دېب قیله‌تورغن خطابلرنی-ده ترک اېتکن اېدی. ایکّی ییلدن بېری کمپیرنینگ آلدیغه ساوچی کیرگوزیشنی اۆیلب کېلگن بۆلسم-ده، اما نیمه اوچون-دیر سعادت‌دېک قیزغه اویله‌نیش بختیگه اېریشمکنی اۆزیمگه تصور قیلالمس اېدیم. بو تۆغریده بۆلگن همه امیدیم سعادت نینگ آنه‌سیدن اېدی، بلکه اۆزی سۆز آچر و یا کیم آره‌غه کیشی قۆیر، دېب کوتر اېدیم. آره‌غه باشلب اۆزیم ساوچی قۆییشدن اۆنگغه‌یسیزلنر، تۆغریسی اۆزیمگه توشونیلمه‌گن بیر خوف آستیده بو جسارتدن محروم اېدیم.

بیر کون عادتیمچه سعادتلر اوییگه بارغن اېدیم. آش-سوودن کېین کمپیر سعادت‌نی اۆچاق‌باشی یومیشیگه یوباریب، مېنگه قره‌ب کولدی:

- سعادتکه بیر یخشی جایدن کویاو چیقیب قالدی. کېچه اونشسک اونشکوندېک هم بۆلغن اېدیک، بیراق سیزنینگ مصلحتینگیزنی آله‌یین، دېب ساوچیلرنی قَیتردیم، - دېمه‌سین می، اوستیمدن بیر چېلک ساووق سوو قویغندېک اېنتیکدیم، قنده‌ی جواب بېریشکه تیلیم کېلمه‌ی قالدی. اوزاق وقت کېسک کبی حرکتسیز قالغچ، کوچ آرقه‌سیده تیلیمنی بزۆر شو سۆزگه حرکتلنتیردیم:

- جایی یخشی بۆلسه، اۆیلب کۆریش کېره‌ک...

کویاونینگ کیم نینگ اۆغلی بۆلغن‌لیگینی و قنده‌ی کسب قیلیشینی شرح قیله باشله‌غن اېدی، صبریم تمام بیتدی:

- اونداغ بۆلسه، کېچه ساوچیلرنی بېکار قَیتریبسیز، - دېدیم. کمپیر منیم بو کنایه‌مگه توشونمه‌غن اېدی:

- کویاونینگ تېگی-تختی مېنگه معقول بۆلیشکه بۆلدی-یه، فقط اېندی ایش سیزنینگ کېنگشینگیزگه قره‌ب قالدی، سیز سعادت‌که آته بۆلمه‌سنگیز هم لېکن آته‌لیقدن یوقاری ایشلرنی قیلیب کېله‌سیز. اېندیلیکده سعادت‌نی اوزه‌تیشده هم آته‌لیغینگیزنی ایه‌منگیز، - دېدی.

بو سۆز بیلن ینه اۆلگن نینگ اوستیگه چیقیب تېپیلگندېک بۆلدیم. چَیان کبی مېنی زهرله‌مکده بۆلغن کمپیرنینگ تۆغری سۆزینی اېشیتیب توریشکه آرتیق تۆزلمه‌دیم-ده، اېرته‌گچه اۆیلب جواب بېریشنی ایتیب کمپیرنینگ آلدیدن چیقدیم.

چیقغچ، آیاغی کویگن تاووقدېک تۆرت تامانغه یوگوره باشله‌دیم. اېیَقه‌لیک بیر گپ اېسیمگه کېلمس اېدی. نهایت، عقلیمنی باشیمغه ییغیب، سِریمدن واقف بیر آشنامغه کېنگش سالدیم. اول اوزاق اۆیلب تورمه‌ی، اېرته‌سی کونگه تامانیمدن ساوچی بۆلیب کمپیرنینگ آلدیغه بارماقچی بۆلدی. لېکن بوتون تونی بیلن کۆزیمگه اویقو کېلمه‌ی، تیکنگه اغنه‌غن کبی عذابلنر اېدیم و سستلیگیم اوچون اۆز-اۆزیمنی سۆکر اېدیم...

اوسته علیم حکایه‌سینی بو یېرگه یېتکوزگچ، شمع نینگ سۆخته‌سینی مقراضیله‌دی و آغزینی پایلب تورغوچی آته بېک‌دن «زېریکمه‌دینگیز می؟» دېب سۆره‌ب آلیب، دوام اېتدی:

- ساوچینی یوباریب تینچیب آلمه‌دیم، ایشکه قۆلیم بارمس و بیر جایده تۆختب تورالمس، او یېردن توریب بو یېرگه اۆلتورر، مینگ تورلیک خَیال بیلن داودیر صفتیگه کیرگن اېدیم. یوبارگن کیشیم تېزده قَیته بېرمه‌گچ، بیر-ایکّی باره سعادتلر اېشیگی یانیغه باریب کېلدیم. نهایت، مییه‌م شیشیب سعادت نینگ اویی یقینیده بۆلغن بیر یانغاق نینگ سایه‌سیده اۆلتورغن اېدیم، ساوچیم چیقیب قالدی-کو: یوره‌گیم آرقه‌مغه تارتیب کېتدی. و آلدینغه توشیب یوریی بېردیم، چونکه ساوچیغه اوچره‌شیب حقیقتنی آنگلش هم مېنگه دشوار مشکل کېلگن اېدی.

www.ezgu.org

- شاشمه-شاشمه، ها، کویاو! - دېدی ساوچیم. هزلمند بۉلغنی اوچون ایش نینگ چېّه کېتکنیگه ایشانغن، اونینگ بو «کویاو» دېگن سۉزینی کنایه‌گه یۉیغن ابدیم، کېته بېردیم. اول آرقه‌مدن تېز یوریب یېتدی:

- قنی، تۉننی یېش! - دېدی و تۉنیمنی اۉزیگه تارته باشله‌دی.

- یوره‌گیم یاریلیشغه یېتدی، هزللشمه! - دېدیم.

حقیقتاً سۉزی چین ابکن، آغزیدن اۉپدیم. جیق تۉلغن کۉز یاشیمدن هم اویه‌لیب تورمه‌دیم. ساوچیم یۉل بۉیلب کمپیر بیلن بۉلغن حکایه‌سینی سۉزلب کېتدی: سعادت‌که بیر ییلدن بېری هر کون دېیرلیک ساوچیلر قتنر، کمپیر همه‌سیگه هم باشی باغلیق، دېب جواب بېریب کېلر ابکن. شونینگ برابریده منینگ آغزیمنی پایلر یا که کیشی قۉییشیمنی کوتر ابکن. نهایت، بیر طرفینی چین و بیر طرفینی سۉز آلیش مدعاسی بیلن کېچه‌گی سۉزنی مېنگه ایتگن و شونگه قره‌ب ایش قیلماقچی بۉلغن. اوزون سۉزنینگ قیسقه‌سی کمپیرنینگ جوابی: بیر قیزیم ابمس، یوز قیزیم بۉلغنده هم اوسته علیم‌گه نذر تارتدیم - بۉلیبدیر.

تېریمگه سیغمس ابدیم، ایکّی ییللیک یوره‌ک دردیم نهایت حاذقینی تاپقن ابدی. بیر نېچه کون اویه‌لیب کمپیرنینگ آلدیغه بارمه‌ی یورگن ابدیم، اۉغلی آرقه‌لیق یۉقلتدی. باردیم. لېکن باریشیمده‌غی سېزگولریمنی سیزگه بو تیل بیلن توشونتیرالمه‌یمن. مېن بارلیق یۉقلیق ابشیکدن کیرگنیمده، سعادت کیر یایر ابدی. مېنی کۉرگچ، قیزرینیب کېتدی و یاییلغن کیر آرتیغه یشیرینر ابکن، شهلا کۉزلریده‌گی سېزیلر-سېزیلمس تبسم نینگ فرقیغه باردیم.

کمپیر بیلن اویه‌لیشیب‌کینه تۉی تۉغریلرینی سۉزلشدیک. کمپیر آرتیقچه تکلفلر قیلیشغه یۉل قۉیمه‌سه هم، اما اۉزیم سعادت نینگ کۉنگلی اۉکسیمه‌سین اوچون تۉینی کتّه قیلیشغه طرفدار ابدیم. کمپیر بیلن تۉی و نکاح کونلرینی مقیم قیلغچ، مېن کېتیشکه توردیم. سعادت کیر یانیده مېنگه بیر کۉرینگندن سۉنگ، قَیتیب کۉرینمه‌گن ابدی. ە، مېن بۉلسم ینه اونی بیر کۉرمکچی و اۉزیگه بیر-ایکّی آغیز سۉز ایتمکچی ابدیم.

اۉچاقباشیده قازان یوور ابکن، تۉغری آلدیغه یوریب باردیم. اول مېنی سېزمه‌دی می یا که سېزسه هم بیلمه‌گنگه سالیندی می، هَیتاوور آرقه‌سی اۉگوروغلیق ابنگشکن حالده ایشکه مشغول ابدی. بیر اۉریم بۉلیب توشکن اوزون قۉنغور ساچی اونینگ حرکتی بیلن قۉلتوغی آستیده اۉیناقلر ابدی. انچه‌گینه آرقه‌سیدن تماشا قیلیب تورغچ:

- سعادت، - دېدیم. قره‌دی. اۉچاقده یانغن آلاو ایسّیغیدن می یا که اویتیدن می اونینگ یوزی قیپ-قیزیل آلمه ابدی. قۉلیده‌گی ساچیغی بیلن آلدیمغه یقین کېلیب تۉختَه‌دی.

- ابشیتدینگ می، - دېدیم. یېرگه قره‌دی. اونی آرتیقچه اویلتیرمس اوچون ابشیککه قره‌ب یوریی باشله‌دیم-ده: - میلی می؟ - دېب سۉره‌دیم. جواب اۉرنیگه:

- آش یېمه‌ی کېته‌سیز می؟ - دېدی. بو اونینگ ایکّینچی تورلیک قیلیب ایتیلگن «میلی» جوابی ابدی. بیر بوگینه ابمس، قیرق ییللیک قدردان خاتین تامانیدن ابریگه قیلینه‌تورغن مهربانچیلیق نینگ ابنگ لذتلیسی ابدی. چیقر ابکنمن، «آش یېمه‌ی کېته‌سیز می؟» سۉزی نینگ کیفیگه تمام مست بۉلغن ابدیم.

اوسته علیم شو سۉنگغی سۉزلرینی ایتیب بیتیرر ابکن، آته بېک نینگ قاشلری چیمیریلیب، گۉیا اۉزی نینگ هم شو یۉسون خاطره‌لری نینگ ابدي قَیتیب کېلمسلیک - یۉقلیقغه چیققنلیغینی ینه بیر کرّه آنگلر ابدی. اوسته علیم دوام ابتدی:

- اۉن کون آره‌سیده حاضرلیکنی بیتیریب تۉی قیلدیق. نهایت، سعادت مېنیکی بۉلیب، سعادتلیک کونلریم باشلندی. سعادت‌که بۉلغن محبتیم بیر درجه سیزگه معلوم بۉلغنلیقدن او کونلرده‌گی مسعودیتیمنی هم شو اۉلچاوغه سالیب بیله آله‌سیز.

رفیقه‌م سعادت چین سعیده ابدی. بو ییل اۉزیمگه کوتمه‌گن درجه‌ده بیر کوچ و استقامت آرتدیریب، تۉی بیلن تولگلگن بایلیغیمنی قَیترغن ابدیم. توریشکه سعادتلر اویی آرتیق تارلیق قیله باشله‌غنلیقدن شو هولینی (جنت آپه هولیسیغه اشاره قیلیب) حاضرغی

www.ezgu.org

قۉشنیمیزدن ساتیب آلیشغه موفق هم بۉلدیم. قه‌یین آنه‌م، قَینیم و ایر و خاتین شو هولیغه کۉچیب کیلیب توره باشله‌دیق. کوندن ـ کونگه سعادت‌که بۉلغن محبتیم آشقندیک کسبیم هم اونوملیک بۉله باشله‌غن، اویله‌نیشیم نینگ ایکّینچی ییلی حلیگی قۉشنیمیزدن اۉزینگیز کۉرگن باقچه‌نی هم ساتیب آلغن ایدیم.

اویله‌نیشیم نینگ اوچونچی ییلی سعادت یوکلیک بۉلدی. ایر و خاتین بیریمیز آته و بیریمیز آنه بۉلماغیمیزنی اۉیلب قووانر ایدیک. کیچه‌لری یاتیب اویقومیز کیلمس ایدی. نهایت، سعادت نینگ آی ـ کونی یقینلشدی... - اوسته علیم اوزاق تین آلیشدن سۉنگ دوام ایتدی: - ... یقینلشدی... لیکن ابدي بختسیزلیک کونلریم، منهوس ساعتلریم هم یقینلشدی... - دیدی و سۉزدن تۉخته‌دی.

- دوام قیلینگیز، - دیدی آته بیک، اوسته علیم بیر اوفلب آلغچ:

- سعادت باله‌دن قیینه‌لیب اوچ کونگچه عذابلندی ـ ده، تۉرتینچی کونی اۉلدی، - دیدی.

آته بیک نینگ کیفی ترقه‌غندیک بۉلیب، کۉزلرینی زۉره‌یتیریب آچدی و اۉزینی یاستیقدن آلیب اۉلتورغچ، سۉره‌دی:

- اۉلدی؟!

اوسته علیم کۉز یاشیسینی ارتیب:

- اۉلدی، - دیدی و دوام ایتدی: - دنیاغه کیلیب کۉرگن بیردن ـ بیر قووانچیمدن اَیریلغن ایدیم. حیات نینگ همه عمریمگه کفایه قیلرلیق مدهش ضربه‌سینی شادلیق ایچیده قرشیله‌غن ایدیم. آیلر بۉییچه کۉز یاشیمنی یامغور کبی تۉکدیم. چونکه مینگه بوندن باشقه بیر آوینچاق قالمه‌غن ایدی. کۉز یاشلریم نینگ تییلمه‌غنینی کۉرگن قه‌یین آنه‌م سعادت نینگ وفاتی نینگ ایکّینچی ییلی مینی زۉرلب اویلنتیردی. لیکن بو ایکّینچی خاتین مینگه سعادت بۉلالمه‌دی. حقیقتاً سعادتیم کۉمیلگن ایدی. کیینگی ییللرده فتوردن کیته باشله‌غن قه‌یین آنه‌م قیزیدن ییگیرمه آی سۉنگ، اۉن بیر یاشلیق اۉغلینی مینگه تشلب دنیادن اۉتدی. قه‌یین آنه‌م نینگ وفاتیدن سۉنگ، بیلیک اۉز قۉلیغه قالغن کیینگی خاتینیم فحش صورتده رۉزغاریمنی تۉزیته باشله‌دی. اۉغریلیقچه و تۉغریلیقچه قمارباز اکه‌سیگه انعام قیلیشغه کیریشدی. کوندن ـ کونگه ایشیم کیین کیتیب، ایشله‌گنیم رۉزغارگه اوچورواق هم بۉلمه‌ی باشله‌دی. یامان خاتین نینگ شوم قدمی بیلن اوییمدن برکه کۉتریلگنلیگینی و برچه برکه‌لریمنی رفیقه‌م سعادت بیلن بیرگه کۉمیلگنلیگینی آنگلب، کیینگی خاتینیمنی طلاق قیلدیم. ایندی اوچونچی ییلدیر که، خاتینسیز یشه‌یمن و اویله‌نیشنی هم اۉیلب کۉرمه‌یمن. چونکه مرحومه سعادت بیلن کیچیرگن کونلریم نینگ تاتلی خاطره‌لری مینگه ابدي لذت بغیشله‌غنلریدیک، هم اچّیغ ـ اچّیغ ییغلته‌دیرلر. اویله‌نیشیمگه کینگش بیرگوچی اۉرتاقلریمغه: - مین ایندی دنیادن اۉتکن کیشی، بو کون بۉلمه‌سه ایرته‌گه یار قبری اوستیده یانغن شمعده اۉزینی هلاک قیلغوچی بیر پروانه، - دییمن.

ایندیگی اۉیله‌غنیم فقط قَینیمنی اویلنتیریش، سۉنگره... سۉنگره یوزنی یاروق قیلیب سعادت قوچاغیگه کیریش... - دیدی و درمانسیزلنغن کبی یاستیققه یانباشله‌دی.

اوسته نینگ بو سۉنگغی سۉزی آته بیک‌نی آرتیق اثرلنتیرگن، کۉز چوقوری بیر ـ ایکّی قَیته یاش سووی بیلن تۉلیب چیققن ایدی.

ایکّیسی هم اوزاق جیم قالدیلر. آته بیک اۉز قیغوسینی بوتونله‌ی دیبرلیک اونوتیب قۉیغن، قرشیسیده‌غی ییرگه سینگیب‌کینه یاتقن مجسم عشقدن کۉز اوزالمه‌ی باشله‌دی.

اوسته نینگ ماضیسیده ایمس، حالیده اولوغ بیر معنا کۉرر ایدی. اما اونینگ استقبالیده بیر بۉشلیقدن اۉزگه هیچ گپ اوچره‌ته آلمه‌سه ـ ده، ینه اولوغ بیر معنا کۉرگندیک بۉلر ایدی. اۉز استقبالینی هم شو اوسته‌نیکی قبیلیدن کۉرمکچی بۉلسه ـ ده، بونینگ اوچون بیر نرسه کمدیک، ییتیشمه‌غندیک کیلر، ایکّینچی اوسته علیم بۉلیش اوچون بیر «اۉلدی» سۉزی‌گینه آره‌دن تاپالمس ایدی. کیینراق بو «اۉلدی» سۉزینی قۉشقن بیلن هم اوسته علیم بۉلیش قیینلیغینی آنگله‌ی باشله‌دی، چونکه آته بیک کوموش تامانیدن سۉکیلگن و تشلنغن ایدی. حال‌بوکه، سعادت سۉکمه‌گن و تشله‌مه‌غن، بلکه ایری نینگ بیر گناهی سببیدن یاش عمرینی خزان قیلغن و اوسته علیم قه‌یین

www.ezgu.org

آته‌سی تامانیدن حیوانچه قوولنمه‌غن... و قه‌یین آته تامانیدن کویاو یۉلیغه توزاق قۉییلیب، سعادت‌نی چیقریب آلیش فکریگه توشیلمه‌گن، یعنی آره‌غه شیطنت آره‌له‌مه‌غن... بو سۉنگغی فکرنی اول اۉیله‌مه‌غن جایدن الهام قبیلیدن تۉقیب آلغن ایدی، یعنی اۉزی نینگ تاشکنددن اویله‌نیشیگه قوتیدار تامانیدن رضالیق بېریلیشینی، حتا اونینگ تۉینی اۉز قۉلی بیلن اۉتکزیب کېلیشینی ایلگریدن حاضرلنیب کېلینگن توزاق، دېب توشونگن ایدی. محاکمه‌سی شو یېرگچه کېلیب یېتکچ، اوسته علیم درجه‌سیگه یېتیش اوچون اۉزیده هېچ بیر مناسبت کۉرمه‌دی... اوسته علیم یازیب بېرگن اۉرینگه کیریب یاتر ایکن، اۉز-اۉزیگه ایتر ایدی:

«قوولنیشغه، تحقیر ایتیلیشکه لایق کۉریلگن آته بېک اوسته علیم بۉلیشغه هم سزاوار ایمس!» اول اویقوغه کېتر ایکن، یوره‌گی باله‌لرینی اوچوریب کېتکن کرروک نینگ اویه‌سیدېک بۉم-بۉش ایدی.

* * *

آته بېک ایرته‌گی نمازگه تورغنده کۉزی شمشادبېک نینگ بزمیدن اذانده قَیتیب کېلیب، دانگ قاتیب اوخلب یاتقن سیفی‌گه توشدی. اۉن بېش یاشلر چمه‌سیده بۉلغن بو ییگیت اۉزی نینگ اۉتکور حسنی بیلن سعادتدن خبر بېرر ایدی.

بیر-ایکّی پیاله چای ایچکن بۉلدی-ده، اوسته علیم بیلن خیرلشدی.

۹. اونوتالمه‌سه نیمه قیلسین؟

بو گل آته بېک نینگ کوتیلمه‌گن روشده مرغیلان‌دن تېز قَیتیب کېلیشینی اۉزبېک آییم اۉزی نینگ جوهود داملادن قیلدیرغن جادوسی نینگ هند سحرینی یېنگگنلیگی، دېب سۉیینگن ایدی.

بیراق آته بېک نینگ کۉپیسینچه مهمانخانه‌ده یاتیب قالیشی اونی بو تۉغریده شبهه‌گه توشوریب قۉیغن و بونده قنده‌ی حکمت بارلیغینی بېواسطه بیلیب آلیش اوچون بیررته رامچی داملاغه باریش فکریگه توشکن ایدی. یوسف بېک حاجی نینگ بۉلسه بونده‌ی میده ایشلرنی تېکشیریب یوریش اوچون فرصتی هم یۉق، اونینگ نار محمد قوش‌بېگی یانیدن بۉشه‌غن وقتی پانصد و بېکلرنیکیده کېنگش و ضیافتلر بیلن توگه‌لر ایدی. اونینگ دقّتینی جلب ایتکن نرسه بۉلسه، اول هم آته بېک نینگ تدبیرسیز سیاست و احماق باشلیقلر موضوعیدن آلیب قیله‌تورغن شکایت و حسرتینی کېینگی کونلرده جیم-جیت بۉلیب کېتکنلیگی ایدی. بو کونلرده آته بېک‌که اینگ یقین تورغن کیشی حسنعلی آته ایدی. چونکه آته بېک بو کېینگی کونلرینی مهمانخانه‌ده اۉتکزگنلیکدن حسنعلی‌گه هم اونینگ یانیغه کیریشکه و بیر مونچه سۉزلشیب اۉلتوریشکه تۉغری کېله باشله‌غن ایدی. شونینگ اوچون آته بېک نینگ قیغولیک حاللری، اویقوسیز مطالعه‌ده اۉتکن تونلری و عموماً اونده‌گی اۉزگریشلر بو تۉغریده حسنعلی‌نی اۉیلتسه-ده، سببینی سۉره‌شغه باتیرلیغی یېتمس و سۉره‌شنی هم فایده‌سیز دېب بیلر ایدی. چونکه اول آته بېک‌ده‌گی بو حاللرنینگ سرّینی بیلگندېک، محبتی آره‌سیغه چۉب بۉلیب توشکن کېینگی اویله‌نیشی المیدن دېب قرار قۉیغن ایدی.

آته بېک نینگ آرزولیق کېلین آلدیغه کیرمسلیگی وجهیدن اۉزبېک آییم اچّیغلندی، نهایت اچّیغیغه چیده‌ی آلمه‌غن بیر کونی مهمانخانه‌ده آته بېک یاتر اۉرنینی یازیب تورغن چاقده کیریب کېلدی و یازیلغن اۉریننی بوزیب ییغیب تشله‌دی و:

- مهمانخانه‌ده یاته بېریب نیمه قیله‌سن، ایچکریگه کیریب یات! - دېب جېکیردی. لېکن اۉغلی ایندی ایلگریگی آته بېک ایمس ایدی، آنه‌سی نینگ جېکیروغیغه قولاق سالمه‌دی-ده، قیته‌دن اۉرینني یازیب باشله‌دی. اۉزبېک آییم نینگ غضبی تغین هم النگه آلدی:

- سۉزیمنی ایشیته‌سن می، کر؟!

آته بېک ساووقینه قیلیب جواب بېردی:

- کر ایمس‌من، لېکن سیزنینگ بو تکلیفینگیز آلدیده هم کر، هم کۉرمن. بو تۉغریده سیز ایندی آرتیقچه باش آغریتمنگ!

www.ezgu.org

- انصافسىز، عدالتسىز!
آته بېک زهرخنده بىلن سۆرەدى:
- مېن باشده سىزگه نیمه دېگن ایدیم؟
- نیمه دېگن ایدینگ؟
- کېلىنىنگىز مېندن یخشىلیق کورمس، دېمەگن می ایدیم؟ سىز بىلن آتەم بونگه کۆنمەگن می ایدینگىز، سىز بونى انکار قیلەسىز می؟
- آته-آنەمدن وعده آلغنمن، دېب شوندەی خاتینغه جبر قیلیب یوره بېرەسن می؟
- کېلىنىنگىزگه جبرنى خواهلەمەسنگىز و اۆزینگىز ایتکن انصافکه قَیتسنگىز، اېنگ آسان بیر یۆل بار، - دېدی و آنەسیدن معلوم «نیمه؟» دېب بىلەتورگن سوالنى کوتیب تۆختەدی.
اما اۆزبېک آییم سۆراق اۆرنیگه لبینی تیشلب باشینی ایکّی یېلکەسیگه تېبرەتدی. - سىز سۆرەشنی تیلەمەسنگىز-ده، مېن ایتەی: کېلىنىنگىزگه جبرنی خواهلەمەسنگىز مېندن طلاق قیلدیرینگىز و بیر بې‌چارەگه بو یۆسون عذاب بېریب یورمنگىز! - دېدی و بیر آز تۆختب دوام ایتدی. - سىز بىلگن انصافنی مېن هم بىلەمن. بیر بې‌چارەنی فقط سىزنینگ کیفینگىز اوچون عذاب ایمس، چېککن خۆرلیغینی اۆیلب هر کونی بیر قت ایتدن توشەمن... اگر اۆز کیفینگىزدن کېچسنگىز، یخشی بىلینگىز کیم، بیر ایمس ایکّی جاننی عذابدن قوتقرغن بۆلەسىز، آنه جان! - دېدی.
اۆزبېک آییم اۆغلی نینگ بونچەلیک قطعي کېتیشینی کوتمەگن ایدی و بو یۆسون قتّیغ معاملەنی-ده آته بېک‌دن بیرینچی مرتبه کۆرر ایدی. سۆز قَیتریشغه اۆرین تاپالمەدی می و یا جنجل نینگ اولغەییشیدن قۆرقدی می، هَیتاوور اوزاق‌قینه استهزالنیب قرەب تورغچ، «ایسینگنی یېبسن، بالەم»، دېدی-ده، مهمانخانەدن چیقدی.
آته بېک یالغیز مهمانخانەده یاتیب کون کېچیریش بىلن‌گینه قالمەدی. کېچەلری الّەقیاقلرغه کېتیب، یۆقالەتورغن عادتلر هم چیقردی و بیر-ایکّی قَیته آرتیقچه مست بۆلغن حالده قَیتیب، حسنعلی‌نی تمام حیرتده قالدیردی. اول آته بېک‌که نصیحت قیلیشنی هم بىلمس و بو سِرنی بیروگه ایتیش اوچون هم حیران ایدی.
بیر کون کېچەسی اول ینگی عادتی بۆییچه الّەقیاقه کېتکن ایدی. حسنعلی نینگ کۆنگلی بو کون هم بیر ایشکه گواهلیک بېرگندېک بۆلیب، ایچکریده یاتکوسی کېلمەدی، اۆریننی مهمانخانەغه یازیب، دربازەنی زنجیرلب کېلدی. اگر بو کون هم اول اۆشه حالده قَیتسه، بیر نرسه دېمکچی، یعنی قۆلیدن کېلگن نصیحتنی قیلماقچی ایدی. اوخلەمەی کوتیب اۆلتوردی. اما اول تونگی ساعت اۆن بیر بۆلسه هم کېلمس، اۆن ایکّیده هم درَکسیز ایدی.
نهایت، کوته-کوته اویقوسی تنگ قیلغچ، اۆرنیگه چۆزیلیب کیپرەگینی کیپریگیگه اولب یاتدی و اوخلب کېتگنینی اۆزی هم سېزمەی قالدی. آرەدن نامعلوم بیر مدت اۆتیب دربازه نینگ سۆنەقەسیز تقیلّەشیدن چۆچیب اویغاندی و یۆلککه یوگوردی. قارانغوده زنجیرنی تیمیسکیلر ایکن، «کیم؟» دېب سۆرەدی و جوابیغه «مممن» دېگن سرخوش تاووشنی ایشیتدی. بو تاووش اونینگ یورەگینی اویوشدیریب یوبارغن و «بو کون هم شونەقه» دېگن سۆزنی کۆنگلیدن اۆتقوزغن ایدی. زنجیرنی توشوریب، دربازه نینگ بیر طبقەسینی آچیشی همانا شو طبقەغه سویەلیب تورگن آته بېک حسنعلی نینگ آیاغی آستیغه ییقیلیب توشدی. حسنعلی بو کونگی کیف نینگ اۆتەچه کېتکنلیگینی پَیقەغن، یۆلکنی توتیب کېتگن ایچکولیک ایسیدن اۆقچی‌یازغن ایدی. آته بېک‌نی سویب مهمانخانەغه کېلتورر ایکن، ایکّی کۆزی ایچکری هولی نینگ ایشیگیده، چونکه یوسف بېک حاجی نینگ تونلری تشقریغه چیقەتورغن عادتی نینگ شو وقتغه تۆغری کېلیب قالیشیدن یورەگی تکه-پوکه ایدی. آته بېک‌نی ییشینتیرر ایکن، رضاسیز بیر آهنگده دېدی:
- اۆغلیم، سیزگه شو شیطانی ایش نینگ نیمه ضرورتی بار؟

www.ezgu.org

آته بېک مستلرچه کولدی:

- مممېنگه ضرورتی بۆلمه‌سه کککیمگه بار؟!

- نیمه بۆلغنده هم مېن بو ایشینگیزدن راضی ایمس‌من، - دېدی حسنعلی و قنده‌ی جواب ایشیتیشینی کوتیب توردی. آته بېک اۆرنیگه یاتیب آلغچ، کوچلیک قیلیب بیر اوفلب آلدی. حسنعلی اوندن جواب کوتر ایکن، بیر آزدن سۆنگ جواب اۆرنیگه خورّک تاوشینی ایشیتدی... آته بېک نینگ کوتیلمه‌گنده بو ینگلیغ یره‌مس کۆچه‌لرگه کیریب کېتیشیگه هېچ بیر تورلیک معنا بېرالمه‌ی باشی قاتسه هم، اما اونینگ کۆز اۆنگیدن ایگنه‌گه زۆرلب تقیلغن ایپ نریگه کېتمس ایدی. اوندن سۆنگ، ایکّی آیلردن بېری مرغیلان‌نی تیلگه آلمسلیقده اونی بیر آز شبهه‌گه توشیریب، «آره‌لریدن بیرر ساووقچیلیق اۆتدی می ایکن»، دېب هم کۆنگلیدن کېچیردی. آته بېک بیلن بیرگه چای ایچیش مقصدیده ایرته‌لب آیباداق نینگ دمله‌غن چاییغه بارمه‌ی، آته بېک نینگ اویغانیشینی کوتیب یوردی. آته بېک توشکه یقین اویغانغچ، حسنعلی چای حاضرله‌دی. دسترخوان یازیب اۆزینی کوتیب اۆلتورگن حسنعلی یانیغه قیسینیب-قیمتینیب آته بېک کېلدی. تونده‌گی حالی ایسیگه توشیب بۆلسه کېره‌ک، باشینی ییردن کۆتریب حسنعلی‌گه قره‌مس و بیر آغیز بۆلسین سۆز ایتمس ایدی. آته بېک نینگ بو حالی حسنعلی نینگ نیچکه یوره‌گیگه قتّیغ تأثیر ایتکن و اۆیلب قۆیغن نصیحتلرنی اونوتیب، بېکزادنی بو آغیر حالدن قوتقزیش فکریگه‌گینه توشکن ایدی.

- یاشلیک - بې‌باشلیک، دېگن ایکن مشایخلر، - دېب کولیب قۆیدی حسنعلی و: - اوی ایچیدن بیرته-یریمته‌سی سېزیب قالمه‌غه‌ی دېب جوده خواطرده بۆلدیم... هَیتاوور هېچ کیم پَیقه‌مپتی، - دېدی. آته بېک تشکر ایتکن‌سومان حسنعلی‌گه کولیب قره‌دی و اۆزی نینگ بو کېتیشیدن رضاسیزلیک بیلدیرگن کبی اینتیکیب تین آلدی. حسنعلی سۆزنی اورینتیریب آته بېک‌نی اۆز حالیغه قۆیمس ایدی. اونر-اونمسدن بحث قیلیب، نهایت، بو اونر-اونمس نینگ آخریغه شو سوالنی هم اولب یوباردی:

- بو گل مرغیلان‌غه کېچیکدینگیز می؟

بیز یوقاریده هم تورتیب اۆتکن ایدیک کیم، آته بېک نه یوسف بېک حاجیغه، نه اۆزبېک آییمغه و نه حسنعلی‌گه مرغیلان‌دن تېز قَیتیب کېلیش سببینی ایتمه‌گن، مرغیلان بیلن اوزیل-کېسیل علاقه‌سی اوزیلگنلیگینی چورق ایتیب سۆزله‌مه‌گن، سۆره‌لمه‌غن سۆزگه جواب بېریلمس قبیلیدن جیم-جیت المینی ایچکولوکدن آلیب‌غینه یورگن ایدی. ایکّی آیدن بېری بیرینچی مرتبه مرغیلان تۆغریسیدن سۆره‌لغن سوال هم فقط شو حسنعلی نینگ کېینگی سۆزی بۆلیب، سِرنی آچیش اۆنقاویده کېلگندېک ایدی. لېکن جواب تمام حقیقتکه مغایر و کیشینی حیرتکه سالرلیق بۆلدی:

- بو کون جۆنه‌ماقچی بۆلیب توریبمن، - دېدی.

حسنعلی نینگ شبهه‌سی بۆشکه چیقدی. چایدن سۆنگ اول اۆزی نینگ سۆزینی عملده کۆرسه‌تیب، آته‌سیدن هم رخصت آلیب قۆیدی و پېشیندن کېین یۆلغه چیقیش اوچون حاضرلیک هم کۆره باشله‌دی. اونینگ سرّینی بیلگوچی و «ایندی مرغیلان‌ده نیمه قیله‌سن؟» دېب سۆره‌غوچی آره‌ده بۆلمه‌غنیدېک، اول بو سۆراقنی اۆز-اۆزیگه هم بېریب قره‌مه‌غن ایدی. گۆیا بورونغیدېک مرغیلان یۆلیغه آشیقیب حاضرلنر ایدی...

ییگیرمه کون اۆتر-اۆتمس مرغیلان‌دن قَیتیب کېلدی. بو باریشدن بیرر ایش چیقره آلدی می-یۆق می، بو تۆغرینی بیز کېله‌سی فصللرنینگ بیریدن اۆرگنرمیز.

کېلیب تاشکندده بیر هفته چمه‌سی توردی، سۆنگره یانیغه حسنعلی‌نی آلیب آق مسجد شهریگه جۆنه‌دی. اول ایکّی ییلدن بېری تۆختب قالغن سوداگرچیلیک ایشینی قیته‌دن باشله‌ماقچی ایدی...

۱۰. بیزده کیم کۆپ ییغله‌یدیر؟

www.ezgu.org

غیرِ مشروع طلاق خطی تېککنیگه آلتی آیلرچه فرصت اۉتیب کېتکن اېدی. کوموش نینگ گۉزللیک تعریفینی غیبانه اېشیتیب، آغزی نینگ سووی کېلگوچی خاتینلیق و خاتینسیز آرزومندلر «یاتیب قالغونچه، آتیب قال!» سۉزیگه عمل قیلیب، قوتیدارنیکیگه ساوچیلرنی تورنه-قطار یوباره باشله‌غن اېدیلر.

البته، بونده شبهه یۉق دیر کیم، کوموش نینگ اېردن چیقغن خبرینی کوموش نینگ اۉزیدن هم ایلگری توشونگن و آته بېک‌دن هم ایلگری سېزگن حامدنینگ ساوچیسی باشقه ساوچیلرنینگ مقدّمه‌سی، یاز باشیده کېله‌تورگن قلدیرغاچلرنینگ یۉلباشچیسی اېدی. حامدنینگ ساوچیسی بیر مرتبه کېلیش بیلن‌گینه قناعتلنمه‌دی، اوچ-تۉرت قَیته‌لب کېلیب قوتیدارغه حامدنینگ کویاو اۉغول بۉلیش نیتیده اېکنلیگینی عرض و نیاز قیله باشله‌دی. نتیجه‌ده حامدبای نینگ ساوچیسیغه بېریلگن جواب شو بۉلدی: «بیز حامدباینی اۉزیمیزگه کویاو اۉغول قیلیشدن هېچ بیر مانعلیک کۉرمه‌یمیز. اما قیزیمیز موندن سۉنگ اېر قیلمسغه قتّیغ اصرار اېته‌دیر. شونگه کۉره حامدبای بیزنی کېچیرسین». باشقه ساوچیلرغه هم جواب شو اېدی. قوتیدار بیلن آفتاب آییم نینگ بو جوابلری اۉزلریچه اېمس، بلکه کوموش نینگ کۉنگلیگه قره‌ب بېریلر اېدی.

بیراق کوموش بی‌بی نینگ «من اېندی اېر قیلیب بۉلدیم، موندن سۉنگ اېرگه احتیاجیم یۉق»، دېگن قطعي جوابیغه اولر اوزاق قولاق سالیب تورالمه‌دیلر، چونکه اونینگ بو اصرارینی «چیدمس نینگ سۉزی» دېب آنگلر و توزوکره‌ک جایی چیقغنده، اېرگه بېریشکه هم حسابلری یۉق اېمس اېدی. شونگه کۉره، کېلگن ساوچیلرنینگ اۉزلریگه یاقمه‌غنیغه گناه نینگ برینی کوموش نینگ بۉینیگه اغدریب جواب بېرر، اما ایکّینچی یاقدن توزوکره‌ک جایینی کۉزلر اېدیلر.

کوتیلمه‌گن یېرگه شهرنینگ اېنگ آلدینغی اعیان و سروتدارلریدن بۉلگن سلیم شربتدار دېگن نینگ کامل بېک اسملیک اۉغلیدن ساوچیلر کېلیب قالدی.

آته-آنه نینگ کوتکنلری شونده‌ی تېگ و تختلیک کویاو بۉلغنی اوچون بیرینچی مرتبه ساوچیلرنی یخشی سۉزلر و قویوق-سویوق آشلر بیلن جۉنه‌تیب، ایکّینچی کېلیشکه اۉیله‌شیب جواب بېره‌تورگن بۉلدیلر. اېرو خاتین اوزاق اۉیله‌شیب تورمه‌ی (چونکه اۉیلشتورغن جای اېمس اېدی) ساوچی نینگ ایکّینچی کېلیشیده جواب بېریشکه قرار قۉیدیلر.

کوموش نینگ قرشی توشمگی تۉغریسیده، البته، اولرنینگ شبهه‌لری یۉق اېدی. شونینگ بیلن بیرگه آته-آنه نینگ سۉزینی یېرده قالدیره‌دی، دېب هم اۉیله‌مس اېدیلر.

* * *

کوز کونلری نینگ آیاغی و قیش کونلری نینگ باشی اېدی. درختلرده‌گی سریق برگلر تۉکیلیب توگلگن، یېر یوزی اۉزی نینگ قیشقی سریق کییمینی کییگن اېدی. تۉرت تامانی نینگ اۉرلغنلیغی سایه‌سیده یپراقلرینی تۉکیلیشدن سقلب قالغن بو گیلاس یاغاچلری هم بو کون تونگی قاره ساووققه چیدالمه‌ی، یېل نینگ آزغینه حرکتی بیلن-ده برگلرینی شیرت-شیرت اوزیب تشله‌ماقده اېدیلر. هوا آچیق بۉلیب، قویاش توزوک‌کینه کۉتریلگن، اما اونینگ اۉزی هم بو کون اونچه تأثیری یۉق، بو کونگی قاره ساووق قویاش کوچینی-ده کېسکن اېدی.

اۉرته اېشیکدن کوموش بی‌بی کۉرینده‌ی. بورونغی تۉله‌لیغی کېتیب آزغینلنغن و لېکن بو آزغینلیق اونینگ حسنیگه کمچیلیک بېرمه‌ی، بالعکس یوقاریلتقنلر. کمان قاشلری آرتیق موج اوریب اۉزینی کۉرستگن، بیر آز باته توشکن شهلا کۉزلر تغین هم تیم قاره‌لیق، تغین هم نورلیلیک کسب اېتکن اېدیلر. بو کونگی ساووققه قرشی کییب آلغن ساوسر پۉستینی نینگ یاقه‌لیغی کیشی نینگ حسدینی آرتدیریب، نفیس بغبقه‌لرنی اۉپیب یاتر اېدیلر.

بیراق اونده بیر کمچیلیک باردېک کۉرینر اېدی: شهلا کۉزلر بورونغیدېک اۉینب تورمس و سۉنگ چېکده‌گی بیر آغیرلیق بیلن حرکتلنر اېدی. بیر تاماندن قره‌غنده بو آغیرلیق-ده اونگه بیر عالیلیک، اولوغوارلیق بغیشله‌غندېک. کېلیب ایوان موییشیغه

www.ezgu.org

ئۆلتوردی-ده، کۆزلرینی آغیرغینه حرکتلندیریب، کېتمه-کېت چیپ-چیپ اېتیب تۆکیلمکده بۆلغن خزانلرغه قرەدی و هر بیر یپراقنی یوقاریدن کوزەتیب یېرگه قۆیه باردی. اول یېرگه توشکن هر بیر یپراقده اۆزی نینگ ترجمۀ حالینی اۆقور، اۆزینی-ده موقعیدن اَیریلیب، هېچکه چیقیب تورغن شو خزانلردن اییره بیلمس اېدی. اییره بیلمەدی-ده، لطیف کۆکرەگینی تۆرت اېنلیک کۆتریب تین آلدی و کۆزلری جیق یاشغه تۆلدی. یېنگ ایچیدن بیر-بیریسیگه اۆتقوزیلغن ایکّی قۆلینی برابر کۆتریب کۆز یاشینی ارتر اېکن، ایچکری هولیدن آفتاب آییم چیقیب کېلر اېدی. اول یېر آستیدن قیزیغه کۆز قیرینی تشلب مهمانخانه اېشیگینی آچیشغه توتیندی. آفتاب آییم نینگ آرقەسیدن عایشه بی‌بی هم کۆریندی، کېلیب کوموش یانیده تۆختب سۆرەدی:

- نیمه قیلیب تشقریده اۆلتوریبسن؟

- اۆزیم، - دېدی کوموش قاشلرینی چیمیریب، چېتکه یوزینی اۆگیردی.

- مهمانخانه‌گه کیرسنگ، سېن بیلن ایکّی آغیز مصلحتیمیز بار اېدی.

- نیمه مصلحتینگیز بار؟

- آلدین کیر، بالەم، - دېدی کمپیر و کوموش نینگ یېلکەسیگه قاقیب تورغیزدی. اولر ایچکریده‌گی ساوچی خاتینلرنی یالغیز قالدیریب، کوموش نینگ سۆزینی آلیش اوچون تشقریغه چیقغن اېدیلر. اما کوموش بۆلسه ساوچیلرنینگ آلدیدن رضاسیزلیغینی آنگلتقندېک بیر نمایش بیلن کېتکن اېدی. اول مهمانخانه‌غه کیرگندن سۆنگ هم تېرسەییب تاقچەلردن نی-دیر اخترغندېک یورینه باشلەدی.

- تاقچەده سن قیدیرغن نرسه یۆق، کېلیب یانیمیزغه اۆلتور، - دېدی آفتاب آییم.

- اۆلتورگنیمدن سیزگه بیر پوللیک فایده یۆق، ساوچینگیزگه اۆزینگیز بیلگن جوابنی بېرەوېرینگ!

عایشه بی‌بی قیزیغه معنالیک قیلیب بیر قرەب آلدی:

- بالەم، اخیر ایکّی آغیز گپ اېشیت-چی آلدین! - دېدی.

کوموش اۆلتوره بېرمه‌گچ، آفتاب آییم قیزیشدی.

- قیزیم، سنینگ بو قرشیلیغینگدن مدعانگ نیمه؟!

- سیز بیلن آته‌مغه مدعامنی نېچه قَیتەلب ایتدیم-کو: موندن سۆنگ بو ایشنی خواهله‌مەیمن.

- دنیادن تاق اۆتەسن می؟

- تاق اۆتەمن می، یۆق می، بونی تنگری بیله‌دیر.

- من سنینگ حلی هم اۆشه اویتسیز اېرینگدن کۆنگیل اوزالمه‌غنینگنی بیله‌من.

سنینگ بو خام‌طمعلیغینگ کانی باله‌لیغینگدیر. سن یخشی بیل که، موندن سۆنگ آته‌نگ اول اویتسیزگه اۆز اوییدن جای بېرمه‌گنیدېک، اویتسیزنینگ اۆزی هم اوزیل-کېسیل سنی تشله‌غندیر. اگر سۆزیمگه ایشانمه‌سنگ منه بونی اۆقوب قره، دېدی-ده، کوموش‌که بیر کاغذ اوزەتدی و دوام اېتدی. - بیز بونی سن اونگه خط یازغنینگدن سۆنگ جواب اۆرنیده آلغن اېدیک. بیراق اۆشه وقتده بو اویتسیزنینگ بیرینچی طلاق خطیسی هم سنگه یېتیب آرتقنلیقدن بونیسینی سندن یشیرغن اېدیک. همان-ده سنینگ امیدینگ کېسیلمه‌گنی اوچون بو خطنی هم کۆرستمکچی بۆلدیم! - دېدی. کوموش کاغذنی آنه‌سیدن آلدی:

«مطلوقه‌م کوموش بی‌بی‌گه. منیم بیرینچی خطیم بیلن سیزنینگ مېنگه قیله‌تورغن اېرکه‌لیکلرینگیزگه بیر چېک قۆییلغن کبی اېدی. لېکن بونگه توشونمبسیز می و یا توشونیشکه تیله‌مبسیز می، هَیتاوور ینه هم اېسکی اېرکه‌لیکلرینگیزنی ترک اېتمبسیز.

خطینگیزنی اۆقور و اۆزیمنی کولگیدن تۆختته آلمس اېدیم. آرزوگه عیب یۆق، دېیدیرلر.

www.ezgu.org

چېکدن آشیب قیلغن هجوملرینگیز اېسکی قدردانلیغینگیز آتیغه کېچیریلهدیر. اېندیلیکده سیزگه مېندېک وفاسیز و حیلهگر بۆلمهغن ینگی اېر تاپیلغهی اېدی، دېب ادای آته بېک یوسف بېک حاجی اۆغلی، ٢٦ جوزا، ١٢٦٥-نچی ییل، تاشکند».

مکتوب اونینگ یورهک جراحتینی قیتهدن تیرنب تشلهغن اېدی. کۆز یاشینی دوو-دوو تۆکیب، خطنی اۆز تخیغه سالدی و اۆزیدن جواب کوتیب تورغن اچهسی بیلن آنهسیغه دېدی:

- مېن بو اویتسیز ییرتقیچ بیلن یرهشماق اوچون امید توتمهیمن، شونینگ بیلن بیرگه اېر هم قیلمهیمن!

- نېگه؟ - دېب سۆرهدی آنهسی.

- نېگه می؟ - دېدی کوموش و ییغلهغن کۆیی جواب بېریب باشلهدی: - نېگهکه مېن اۆزیم نینگ سویگن و محبت قۆیغن اېریمدن بونچه اویتسیزلیک، بو ینگلیغ وفاسیزلیک کۆردیم. اېندی اېر دېگن شو بۆلیبدی می؟ موندن کۆره دنیادن تاق اۆتکن یخشیراق، یالغیز یورگن تینچراق دیر. شونینگ اوچون قیزینگیزغه اېر آتیدن سۆزلهمنگ-ده، یپراق کبی تیترهیتورغن یورهگیگه دهشت هم سالمنگ!

بو سۆزدن سۆنگ آفتاب آییم نینگ آنهلیق کۆنگلی اېریب کېتکن، ایچکریده جواب کوتیب اۆلتورغوچی ساوچیلرغه قندهی بهانه تاپیب کیریشنی-ده اۆیلب اولگورمهغن اېدی:

- ییغلهمه، - دېدی. کوموش‌نی مهمانخانهده قالدیریب آنهسی بیلن چیقدی.

* * *

سلیم شربتدارنیکی قوتیدارغه نهایتده معقول توشیب قالغن اېدی. شونینگ اوچون خاتینی و قیزیدن سۆرهب اۆلتورمهی بیر کون دکانیدن اېرکک ساوچیلر بیلن بیتیشیب هم کېلدی و خاتینیغه «مېن بو کون فاتحه قیلیب کېلدیم، نیمه بۆلغنده هم اېندی قیزینگنی کۆندیرمهسنگ بۆلمهیدیر»، دېدی. اما آفتاب آییم نینگ اېر آتینی اېشیتکنده تیترهی باشلهیتورغن قیزی بیلن اوچرهشماققه اصلا طاقتی یۆق، اېری نینگ بو سۆزینی اېشیتکنده تمام اۆزینی یۆقاتقن اېدی. اول قیزینی کۆندیریش اوچون قوتیدارغه وعده بېرگنده اۆز حالینی ایکّی یاقدن اۆقتهنیلغن خنجر آرهسیده قالغوچیغه اۆخشهتر، قَیسی تامانغه قیمیرلهسه هم مهلک یره آلیشینی انیق بیلر اېدی. شو کوندن سۆنگ بېچاره آنه نینگ آغیر کونلری باشلندی. اېریگه بېرگن وعدهسینی اصلا بجره بیلمس، بول حقده قیزیغه آغیز آچیب سۆزلهی آلمس اېدی. هر کون بازاردن قَیتیب کېلیب بیرینچی سۆزی «کۆندیردینگ می؟» بۆلیب قالغن اېریدن تونی بیلن کاییش اېشیتر و کوندوزلری کوموش‌که آغیز آچیشغه یورهکسینه آلمهی عذابلنر اېدی.

بیر نېچه کوندن سۆنگ قوتیدار هم اېندی اۆز خطاسینی آنگلهغن، چونکه هر کون دېیرلیک سلیم شربتدارنیکیدن کېلیب تۆی کونینی سۆرهغوچی کیشیگه تورلیک-تورلیک بهانهلر ایته بېریب زېریککن و اویتیدن دکانگه توشیشنی-ده ترک قیلیش فکریگه کېلهیازگن اېدی. بیر کون دکاندن نهایتده اچّیغلنیب قَیتدی و آفتاب آییمنی عمریده اېشیتمهگن سۆکیشلر بیلن سۆکدی: «قیزینگنی دېب شهرده باش کۆتریب یورالمهیتورغن بۆلدیم. کۆندیرسنگ کۆندیر، بۆلمهسه مېندن اومیدینگنی اوز، مېن اېندی سنلرنینگ دستینگدن شهردن قاچیب کېتمهسم بۆلمهیدیرغن درجهگه یېتدیم!» دېدی. اېرتهسی کون بېچاره آنه قیزیغه مشعوم موضوعدن سۆز آچیشغه مجبور بۆلدی. قیزی نینگ یانیغه اۆلتوریب سۆزلش اۆرنیگه یوم-یوم ییغلهی باشلهدی. کوموش اېسه آنهسینی بو حالغه سالغن سِردن واقف، شونینگ اوچون ییغی سببینی سۆرهب اۆلتورمهی، اول هم کۆز یاشیسی بیلن یوزینی یوومککه توتیندی. آنه-باله اوزاق ییغلشدیلر، کۆز یاشلری بیتکونچه بۆزلشدیلر.

- بو کونلردن کۆره دنیاغه کېلمهگن بۆلسم اېدی. بو تیریکلیگیمدن کۆره، اۆلیب کېتکن بۆلسم اېدی! - دېدی آخرده آفتاب آییم.

www.ezgu.org

-ینگلیش سۉزلەیسیز، آنه جان! -دېدی کوموش و: -سیز دنیاده توریشکه لایق اېدینگیز، لېکن سیزنینگ دنیادن تۉییشینگیزگه و قان-قان ییغلەشینگیزگه سببچی مېن بۉلدیم. مېن سیاه بخت دنیاغه کېلمەگن بۉلسم اېدی، سیزگه مونچەلیک کلفتلر، مونچەلیک اندوهلر هم یۉق اېدی. شونینگ اوچون سیز تنگریدن سۉرەنگ کیم، تېزراق مېن مشعومەنی محو اېتیب، سیزگه اوچ-تۉرت کون تینچلیک بېرسین، آنه جان! سیزنی بو حالده کۉریشکه و اۉز تیلەگیم یۉلیده سیزنی قربان اېتیشکه آرتیق طاقتیم بیتدی. تشلندیق بو قیزینگیز، قۉلمه-قۉل یورغوچی بو اۉیینچیق قیزینگیز کیم و، سیزدېک بیر مهربان آنەنی قان ییغلەتیش کیم؟ ییغلەمنگیز، آنه. سیزنینگ تۉکیب کېلگن کۉز یاشلرینگیزنینگ بیر تامچیسیغه هم بو تشلندیق قیزینگیز ارزیمس، سیز آتەمغه منینگ رضالیغیمنی تشویشلنمەی بیلدیرەوېرینگیز. اول هم کیشیلر آلدیده بو بختسیز قیزی نینگ طعنەسیگه قالمەسین. سیز منیم یوزیمگه اېزیلیب قرەمنگیز، اۉیلەمەی-نېتمەی رضالیغیمنی بیلدیرەوېرینگیز! -دېدی و یوزیگه تۉزغیب توشکن ساچینی تۉغریلب آلغچ، دوام اېتدی: -اگر سیز مېنگه آرتیق اچینسنگیز، رضالیغیم نینگ بیر شرطی قیلیب تۉینی کېلەسی کوزگه بۉلیشینی ایتیب اۉتینگیز، اگرده آتەم بختسیز قیزی نینگ بو تیلەگینی قبول اېتسه-اېتسون، بۉلمەسه منیم بو تیلەگیم هم سیزنینگ بیر تامچی کۉز یاشینگیزگه ارزیمس، آنه جان، سیزنینگ شادلیغینگیز یۉلیده هر بیر آغیرلیقلرغه بو بختی قرا قیزینگیز راضی دیر، آنه جان!

آفتاب آییم کوموش نینگ بو سۉزلریگه تۉزیب تورالمەی، قیزینی بغریغه باسیب قوچاقلەدی، آنه-باله تغین شدّتلیک روشده کۉز یاشیغه کۉمیلدیلر...

***

آفتاب آییم نینگ قطعي اصراریگه بناءً قوتیدار هم قیزی نینگ شرطینی قبول اېتکن.

قودەلر هم کېلەسی کوزگچه کوتیشکه راضی بۉلغن اېدیلر. دېمک، کېلەسی کوزگه قوتیدار سلیم شربتدار کبی بیر کیشیگه قودەلشیب آلغنیدېک، کوموش بی‌بی هم آته بېک اۉرنیگه کامل بېکنی المشدیرر اېدی.

۱۱. «نوا» کویی

خلقیمیز تعبیریچه، بو زمانلر «مسلمان‌آباد» بۉلسه-ده، بیراق بو طنطنەلیک تعبیرنی بوزیب قۉیەتورغن ایشلر هم یۉق اېمس اېدی. خان مسلمان، بېک مسلمان، خلق مسلمان، بونینگ اوستیگه یوریش-توریش هم مسلمانچه، حکملر هم شریعتچه اېدی. اۉغیرلیق قیلغن اوچون قۉل کېسیلەدیر و یا دارغه آسیلەدیر. زانی بیلن زانیەلر هم پېشتاقدن تشلنەدیرلر، ایچکولیک ایچکن اوچون قیرق درّه اوریلەدیر. رئیس افندی ملازملریگه درّه کۉترتیریب، نمازسیزلرنی تېکشیرەدیر، فرض عین بیلمەگنلرنی اوردیرەدیر اېدی. ایش شونچەلیک نازک بۉلەتوریب هم اۉغریلر اۉز تیریکلیکلری آرقەسیدن قالمەیدیرلر. اېش اکه بیلن تاش اکه نینگ اویلری آرقەسیدن تېشیلیبماللری اۉغیرلنه بېرەدیر، پېشتاقدن قاپقه بۉغیلیب تشلنماق اوچون فاحشەلر هم یېتیشیب تورەدیرلر.

بوتون عمریده پېشانەسی سجده کۉرمەگنلر هم کۉب، اما فرضِ عین نینگ باش تامانیدن تۉرت-بېش جملەنی هر کیم قیینلمسدن سَیرەی آلر اېدی. کۉب کیشیلرنینگ اویلریده مثلث بیلن بۉزەلر خُملب قَینب یاتسه، ایکّینچی تامانده رسمي صورتده ایچکولیک ساتیش بیلن تیریکلیک قیلغوچیلر هم یۉق اېمس اېدیلر. تاشکند نینگ چوقور قیشلاق دېگن یېریده قزاقلر تامانیدن آچیلغن و همیشه رستم‌نما کیشیلر بیلن ایقیریب یاتقن بۉزەخانەلر هم یۉق اېمس اېدی.

بېش آیلب آق مسجد سفریده یوریب کېتکچ، آته بېک تۉغری شو چوقور قیشلاق بۉزەخانەلریدن بیریگه کېلیب توشکندېک بۉلدی. اونی کوندوز کونلری بۉزەخانەده اوچرەتیب بۉلمەسه-ده، اما بۉزەخانەغه کېلمەگن کېچەسی جوده آز اېدی. بۉزەگر آته بېک

www.ezgu.org

نینگ کیم بالەسی ایکنلیگینی یخشی بیلگنی اوچون همه ایشنی اونینگ تیلەگیگه قرەب قیلر، اول کېلدی دېگونچه عادي بۆزەخۆرلر یانیغه اۆتقوزمەی اۆزی نینگ مخصوص حجرەسیگه آلیب کیرر، باشقەلرغه بېریلەتورگن لایقه بۆزەدن بېرمەی، بۆزه نینگ گلی بیلن مهمان قیلر ایدی.

حاضر هم اول شو بۆزەخانەده ایدی. ایندی اوچونچی کووەچەنی توگتیب، تۆرتینچینی چقیرغن ایدی. بۆزەگر کیردی:

- بۆزه بېرەی می، بېک؟ - دېب سۆرەدی.

- بېرینگ، - دېدی و: - مشّاغینگیزنی هم کیرگیزینگ!

وقت یریم کېچەدن هم آغقن، کوندوز کونیدن بېری ایچیشیب چرچەغن خورندەلر بقیریشیب-چقیریشیب ترقەلیشقن ایدیلر. بۆزەخانه تینچیگن ایدی. قۆلمه-قۆل یوریب چرچەغن مشّاق هم بۆشب، آته بېکدن کتّه-کتّه احسانلر کۆرگنی اوچون، وقت نینگ کېچلیگیگه هم اعتبار قیلمەی کیرگن ایدی. مشّاق آته بېک نینگ سرخوش قۆلیدن بیر پیاله بۆزەنی ایچکچ، دوتارینی چېرتیب سۆرەدی:

- قندەی کوینی چلەی، بېک اکه؟

آته بېک سرخوش تاووش بیلن جدّي‌گینه قیلیب جواب بېردی:

- بیلسنگیز، هَیدەلیش کوبینی چلینگیز، اجرەلیش کوبینی چلینگیز!

مشّاق عجبسینغن ایدی:

- دنیاده بوندەی کویلر بارلیغینی عمریمده بیرینچی مرتبه اېشیتەمن، بېک اکه!

- دنیاده بوندەی کوی یۆق دېب اۆیلەیسیز می، سیز اېشیتمەگن بۆلسنگیز منینگ اېشیتکنیم بار... بیلمەسنگیز، بیلگن کویینگیزنی چلینگیز!

مشّاق دوتارینی سازلر ایکن، ینه سۆرەدی:

- بو کویلر ینگی چیقغن می؟

- ینگی چیقغن.

- قەیېرده اېشیتدینگیز؟

آته بېک نینگ کیفی ترقەغندېک بۆلیب، مشّاققه قرەدی:

- بو کویلرنی فرغانه نینگ مرغیلانیده اېشیتدیم... - دېدی.

دوتارنی سازلش اوچون رېزه کویلردنگینه آلیب تورغن مشّاق، آته بېک کوتمەگن جایده «نوا»دن باشلب یوبارغن ایدی. کوی نینگ باشلەنیشی بیلناق اونینگ وجودی زیرّ ایتیب کېتکندېک بۆلیب کېینگی پیالەسینی بۆشتدی و اختیارسیز روشده دوتارنینگ مونگلیک تاوشیغه بېریلدی. دوتار تاوشی قندەی-دیر اۆزی نینگ بیر حسرتینی سۆزلەغندېک، حکایه قیلغندېک بۆلیب اېشیتیلر ایدی. یۆق، بو حسرتنی اول اۆز تیلیدن سۆزلەمس ایدی - آته بېک تیلیدن سۆزلر ایدی... آته بېک نینگ کۆز اۆنگیدن اۆتکن کونلری بیرمه-بیر اۆتیب باشلەدیلر-ده، نهایت «انوو» خاطرەلری، «انوو» هنگامەلری هم کۆرینیش بېریب اۆتدیلر... یۆق، اۆتمەدیلر... اونینگ کۆز اۆنگیده کېلیب تۆختەدیلر-ده، شو کۆییی توره بېردیلر... دوتار بو کۆرینیشنی اونینگ کۆز اۆنگیگه کېلتیریب تۆختتقچ، بو فاجعەگه اۆزی هم چیدەب تورالمەغندېک ییغلەی باشلەدی... دوتار قوروق‌قینه ییغلەمس ایدی، بلکه بوتون کایناتنی زیرّ اېتدیریب و خسته یورەکلرنی دیرّ سیلکیتیب ییغلر ایدی... آته بېک آرتیق چیدەب تورالمەدی-ده، رۆمالی بیلن کۆزینی یشیریب ییغلەماققه کیریشدی... اول کۆز یاشلرینی تۆختتماقچی بۆلر ایدی. بیراق حاضرگی اختیار اۆزیده اېمس ایدی - همه اختیار دوتارنینگ حزین «نوا»سیده، طاقتسیز ییغیسیده ایدی... دوتارنینگ نازک تارلریدن، طلسملیک یورەکلریدن چیقغن «نوا» کوبی اۆز نالەسیگه توشونگوچی آته بېک‌دېک ییگیتلرگه جوده محتاج

www.ezgu.org

ایدی. اۉز دردیگه توشونگن بو بیگیتکه بارغن سیین دردینی آچیب سۉزلر، ییغلب و اینگرەب سۉزلر ایدی... ایشیتکوچی ایسه دنیاسینی اونوتیب ییغلر، کوچینی ییغیشتیریب ییغلر و حسرت و المینی کۉز یاشیسی بیلن تۉکیب ییغلر ایدی...

نهایت «نوا» کویی اونینگ بوتون تنیدەگی سوولرینی کۉزی آرقەلیق تۉکدیردی-دە، فلک نینگ تیسکری حرکتیدن شکایت ایتیب قۉیدی و دنیاده یالغیز حسرت‌کینه بۉلمەغنلیگینی بیلدیرگندیک اۉزی نینگ «صوت» کویینی ییر یوزیگه شادلیق و سۉیینچ یاغدیریب عرض ایته باشلەدی. «نوا» نینگ سحرلیک «صت»ی آته بیک نینگ کۉز یاشلرینی قوریتدی-دە، بیر یینگیللیک بغیشلەدی. «نوا» بیلن یوویلیب کیتکن اونینگ امید گلزاریده ینگی چیچکلر اونیب چیقدی...

* * *

بو اۉلتوریشدن سۉنگ اول بیر آیلب بۉزەخانەغه کیلمەی کیتدی. مرغیلاندن قَیتیب کیلگچ، ینه ایسکی عادتیده دوام ایته باشلەدی...

* * *

آته بیک نینگ اۉشه واقعەدەن سۉنگغی مرغیلان قتنشلری فقط نتیجەسیز قورووقینه بیر قتنش ایدی. بو قتنش نینگ هر بیریسیده اوسته علیم‌نیکیگه توشر، اما هنوز اوندن اۉزی نینگ سرّینی یشیریب، اندیجاندن قَیتیب کیلیشینی و یا باریشینی و یۉل اوستیدن کۉریب کیتیش اوچون کیرگنینی ایتیب اوسته علیم‌نی منّتدار قیلر ایدی. اول مرغیلانده کۉب تۉختەمس، بیر کون، اوزاققه تارتیلسه ایکّی-اوچ کون توریب قَیتر، بعضی وقتلرده یۉل اوستیدن «خواجه معاذ» مزارینی هم تونب کیتر ایدی. اونینگ اۉن کونلب یۉل مشقتینی اۉز اوستیگه آلیب، مرغیلانده قیله‌تورغن ایشی شو مشقتلر عوضیگه ارزوغولیق ایدی می، یۉق می، اۉقوغوچی بونی قوییدن آنگلر:

مرغیلاندن نتیجەسیز، تماماً بۉشکه قَیتیب تاشکند کیلگچ، کوموش‌نی اونوتکندیک بۉلیب اوچ-تۉرت کون او-بو بیلن آوینیب یورر، سۉنگره هفته، اۉن کوندن سۉنگ ینه مرغیلان تۉغریسیده اۉیلب باشلر، اۉیلب اۉیی نینگ تیگیگه ییته آلمەغچ، اۉزینی قەیاققه اوریشینی بیلمەی قالر، شوندن سۉنگ همه المینی چوقور قیشلاققه حواله قیلیب، اۉن-اۉن بیش کون باسیم ایچکنیدن سۉنگ ایچکولوکدن هم لذتلنمەی قالر و شونینگ یانیده اونینگ کۉنگلی بیر نرسه نینگ بویینی آلغندیک سیزینر، گۉیا مرغیلان بارسه بیر گپ بۉله‌تورغندیک، بارمەی قالسه کیینچه‌لیکده اۉزی اۉکینه‌تورغندیک...

شوندن سۉنگ تۉستدن مرغیلان یۉلیغه توشیب قالر، یۉلده بارر ایکن، اۉزینی تۉرت کۉز بیلن کوتیب تورغندیک سیزیلگن مرغیلانغه هر نیمه-دیر، بیر ساعت ایلگریراق ییتیش اوچون آشیقر ایدی. لیکن... لیکن مرغیلان دربازەسیدن کیریشی ایله اونینگ حالی اۉزگریب باشلر، یورەگی قینیدن چیقر درجەده اۉینەماققه آلور، اینیقسه پای ابزار رستەسیگه یقینلشگچ، اونینگ بو اضطرابی شدّتلنور، پای ابزار رستەسی نینگ یقینی بیلن بونچه‌لیک اۉزگریشده قالغن آته بیک رسته نینگ اۉزیده قندەی حالغه توشماغینی تصوردن عاجز کیلور و رسته کۉریندی دیگونچه آتی نینگ باشینی چپکه بوریب یوبارر و آرقەسیدن کیم نینگ-دیر «... بارینگیز، ایشیگیم یانیده تۉختەمنگیز... اویتسیز!» تاوشی ایشیتیلگندیک بۉلر ایدی... اۉز-اۉزیگه «حقیقتاً مین اویتسیز»، دیب قۉیر و شونینگ ایله همه کوتیلگن-کوزەتیلگن گپلر، بیش کونلیک یۉل مشقتلری هواغه کیتر، حتا خَیالده ایمس، حقیقتده اۉیلب قۉیغن قەیین آتەسی بیلن خاتینینی شریعتکه چقیریش فکری هم اونوتیلر و یۉقالور، «حیله‌گرنینگ یوزینی قاضیخانەده کۉرەی می، اۉزی هم قورسین، یوزی هم!» دیر ایدی-دە، آتینی تۉغری اوسته علیمنیکیگه قرەب سالر ایدی.

آته بیک اوسته علیم‌نی جوده یوقاری درجەگه قۉیغنیدیک، اونینگ مجلسی بیلن هم انچه یینگیللشر، اۉن ییللردین بیری اوسته علیم یورەگیده سقلنغن و قبرغه هم بیرگه کیتیشی کوتیلگن عشق تاریخینی قیته-قیته ایشیتکوسی کیله بیرر، اوسته علیم هم اۉزی نینگ اۉلگن سعادتی تۉغریسیدەغی ایپیدن-ایگنەسیگچه بۉلغن خاطرەلرینی تکرار-تکرار حکایه قیلیب، حکایەسی آخریده: «پیشانەمگه سیغمەدی-دە، اۉلدی»، دیب قۉیر، بو سۉز آته بیک نینگ هم یورەگیگه ساووق سوو سیپکن تأثیرینی بیریب، اول هم کۉنگلیدن: «منیم

www.ezgu.org

هم پېشانەمگە سیغمەدی-دە، تیریکلەیین اۆلدی» دېگن سۆزنی اۆتقوزر اېدی. شو حالدە ایکّی-اوچ کون اوستە علیم‌نیکیدە تورغچ، اېنگ سۆنگغی مرتبە مرغیلان بیلن خیرلشکن کبی شهرنینگ هر بیر نرسەسیگە الوداع نظری بیلن باقر و باشی آغقن تامانغە کېتکندېک مرغیلان نینگ اۆنغەی کېلگن دربازەسیغە قرەب یۆل آلور اېدی. قۆقاندە بیر-ایکّی کون، کیراوچی‌دە اوچ-تۆرت کون، قورەمە، تېلاو و شونینگدېک، قیشلاقلردە هم بیر نېچە کونلب قۆنە-قۆنە نهایت، تاشکندگە کېلیب یېتر ینە... ینە...

آتە بېک نینگ مرغیلان‌غە باریب کېلیشی شو یۆسوندە اېدی. اونینگ سرّی اۆزیدن باشقە هېچ کیمگە معلوم بۆلمەغنلیقدن، آرەدە اونینگ حالیغە کولگوچی و اوندن حساب آلغوچی بیرو هم یۆق، فقط اول همە حسابنی اۆز یورەگیدن آلیب، اۆز یورەگیگە بېرر اېدی. شو یۆسون آرامسیزلیک و بې‌سرانجاملیک ایچیدە اونینگ آی-کونلری اۆتیب تورر اېدی.

۱۲. جانسۆز بیر خبر و قۆرقونچ بیر کېچ

اگر آلغن حسابیمیز تۆغری چیقسە، بو گل اونینگ مرغیلان‌غە قوروق قتنب یوریشی نینگ یېتّینچی قَیتەسی اېدی. ۱۲۶۷-ینچی ییل نینگ کوزی - بو واقعەغە اۆن سکّیز، اۆن تۆققوز آیلر اۆتیب کېتکن اېدی.

اېرتەلبکی چایدن سۆنگ، اوستە علیم اۆزی نینگ قَینیسی بیلن آشخانەسی یانیغە ینگی‌گینە قورغن تۆقوو دکانلری یانیدە ایپککە آهار بېریش ایلە آوارە اېدی. اما اول بۆلسە، دکانخانە نینگ اوستونیگە سویلگن کۆیی قندەی-دیر بیر اۆی بیلن مشغولدېک کۆرینر، اوستە نینگ تاشکند تۆغریلریدە بېرگن سواللریگە «شونداق، هە، یۆق، البتە» کبی قیسقە جوابلر بیلن قرشی تورر اېدی. اول شو کۆیی یریم ساعتلر چمەسی سۆزسیزلیک سۆنگگیدە، سۆزسیزگینە کۆچە اېشیک تامانغە چیقیب کېتە باشلەدی، اوستە علیم کۆزینی ایشیدن اوزیب سۆرەدی:

- یۆل بۆلسین، شاکربېک؟

آتە بېک یۆلک یانیدن جواب بېردی:

- شهرنی بیر ایلەنیب کېلمکچیمن.

- جودە یخشی، - دېدی اوستە و: - اما پېشیندن کېچکە قالمنگ، مېن آشنی دملب سیزنی کوتیب اۆلتورەمن، توزیک می؟

- توزیک، - دېدی آتە بېک و یۆلکدن اۆتیب اېشیک آلدیغە - کۆچەگە چیقدی. چیقیشی بیلن نریگی اېشیکدن صادق هم کۆرینیب قالدی-دە، آتە بېک بیلن تۆقنش کېلدی. صادق التفاتسیزگینە اونگە قرەب آلغچ، شاشە-شاشە اۆنگدەگی تار کۆچەگە یوریب کېتدی. اما آتە بېک تۆغریغە، کتّە کۆچەگە قرەب یوردی. هوا بولوت اېدی. آق بولوتلر بۆلغنلیقدن قویاش نینگ نوری اونچە کېسیلمەگن، قویاش تۆر رۆمال ایچیدە اۆلتورغن کېلینلر کبی یېر یوزیگە سوزیلیب قرر اېدی. بولوتلرنینگ آهستەگینە سیریدن سېزیلر-سېزیلمس خفیف بیر شمال یوریب، یېنگیل‌گینە بیر ایزغیریق هم یوزگە کېلیب تۆقونر، بو ایزغیریق کیشیگە اونچە راحتسیزلیک بېرمەسە-دە، لېکن قەیېردە-دیر داغ قیلینماقدە بۆلغن زیغیر مایی نینگ اچّیغ ایسینی دماغقە کېلتوریب اوریشیدن کیشیگە بیر بې‌حضورلیک حاصل بۆلر اېدی. آتە بېک یۆل نینگ اَیریلیشیغە باریب تۆختەغن اېدی. یوزیدن ایکّیلنیش حالتی سېزیلر اېدی. بو حالت ایکّی یۆل اوستیدە واقع بۆلغنلیقدن آنگلنماغی یېنگیل، چونکە بیر تاماندە پای ابزار رستەسی نینگ یۆلی، ایکّینچی یاقدە تۆغری کۆچە اېدی. اوزاق تۆختب تورمەی ثابت و کوچلیک آدیملر بیلن پای ابزار رستەسیگە یوردی. گرچە بو کۆچە اونینگ یوزیگە قیزریب-آقریش و بۆزریب-سرغەییش توسلری بېرر اېدی، ینە هر حالدە اول ثابت‌قدم اېدی، اۆشە واقعەدن سۆنگ، آنەلر تعبیریچە، «ایلان چیقغن» بو کۆچەگە بیرینچی کیریشی، بیرینچی جسارتی اېدی.

www.ezgu.org

کۆچه نینگ بوریلیشیده ینه بیر آز اونینگ آدیملری سېکینلشسه هم، لېکن آلدینله‌شینی قۆیمه‌ی باره‌وېردی. اوزاقدن قوتیدار نینگ طلسملیک دربازه‌سی کۆرینیب تورر اېدی... دربازه یانیده‌غی مشعوم تال درختی هم نامبارک بیر ایشکه گواهلیک بېرگن کبی بۆلر اېدی.

بارلیق کوچینی عصبیت مرکزیگه ییغیب، تغین بیر قَیته دربازه‌گه قرەب آلدی. بو قره‌شیده بوتون اۆتکن کونلرینی ینه بیر قَیته خاطرله‌غندېک بۆلدی و اهتزازات آره‌سیده اوفلب یوباردی. کۆرینگن گیلاس یاغاچلری نینگ آستیده بیر وقتلرده کیم-دیر بیرو اونی کوتیب آلر اېدی، اېندی-چی... اېندی کیمنی کوتر اېکن؟- دېگن سوال میه‌سینی شیپیریب کېتدی... اول کوموش‌نی تماماً اۆز محبتیده باقي دېب بیلر و آته‌سی نینگ ظلمیگه محکوم، دېب توشونر اېدی. شونینگ اوچون کۆرینگن گیلاس یاغاچی نینگ کوز بیلن سرغه‌یغن برگیدېک کوموش نینگ زعفران یوزینی کۆردی، اۆزی اوچون اېمس، اونینگ قلبی پرچه‌لنغندېک بۆلدی. حاضر اول کوتیلمه‌گن بیر جسارتکه مالک بۆلغن کبی اېدی.

کیره‌ی می، دېب اۆیله‌دی، بیِواسطه اۆزی بیلن آنگلشه‌ی می، دېب جسارتلندی... لېکن... لېکن دربازه نینگ قرشیسیده‌غی مشعوم تال یاغاچی اونگه قرەب کولگندېک بۆلر اېدی:

«بارینگیز، اېشیگیم یانیده تۆخته‌منگیز، عارسیز...»

اول دربازه‌گه یقینلشه‌یازگن اېدی، نیمه‌دن-دیر چۆچیب چېتکه بوریلدی. چونکه دربازه‌دن چیقیب قالغن ایکّی کیشینی کۆریب، بولرنینگ بیرینی قه‌یین آته‌سی بۆلیب چیقماغیدن هورککن اېدی. هَیتاوور چیقغوچیلر بېگانه آدملر بۆلیب، آلدینگه تابه یوریی باشله‌دیلر. بایه‌غی «... عارسیز» جمله‌سی بیلن اونینگ کیریش فکری تماماً سۆنگن اېدی.

اما «بیرولر» تۆغریسیده نیمه بۆلگنده هم بیر گپ اېشیتمک هوسی توغیلغن اېدی.

بو چیقغوچیلر گرچه قوتیدارنینگ ایتی حقیده بۆلسه-ده، بیر معلومات بېررلر-کو، دېب اۆیله‌دی و اولرگه یېتیب آلیش اوچون آدیملرینی کېنگه‌یتیردی. اولردن اوچ-تۆرت آدیم بېریده بارر اېدی. بختکه قرشی اولر چورق اېتمه‌ی‌گینه کېتر اېدیلر. نهایت، یوز آدیمچه بارگندن سۆنگ، اولردن سۆز اېشیتیشکه تۆغری کېلدی؟ بیریسی ایکّینچیسیگه دېدی:

- تۆی بیلن نکاحنی بو کونگه قیلغنیمیز یخشی بۆلدی.

-نیمه، جوونگه هم تۆی باشقه، نکاح باشقه بۆلر میدی؟ باردی-کېلدی بیرته جووان قیزی بار-کو، مونگه تۆوینی باشقه، نکاحنی باشقه قیله‌میز دېگنیگه حیرانمن.

- اخیر قوتیدار هم باابرو آدم-ده، - دېدی بیرینچی کیشی.

جانسۆز بو خبرنی اېشیتکن آته بېک نینگ هوشی باشیدن اوچکن کبی بۆلدی-ده، آدیم اوزگن جاییده میخلنگندېک قاتیب قالدی. گۆیا اوستیدن بیر چېلک قَینه‌غن سوونی اغدرغن اېدیلر-ده، بوتون تېریسی آیاغیگه سیدیریلیب توشکن اېدی... بېش دقیقه‌لب یۆل اوستیده اېسنکیره‌گن، هوشسیزلنگن کۆیی قاتیب تورغچ، ماشینه‌واری بیردن یوریب کېتدی...

«کیشی نینگ خاتینینی طلاقسیز چیقریب آل-ده، بو کون اېرگه بېر»، دېدی و تېلبه‌لرچه نیمه اوچون-دیر کولیب قۆیدی، اۆز-اۆزیگه سۆزلنیب مرغیلان کۆچه‌لریده تېنتکلرچه یوگوره باشله‌دی. اونینگ بو کونگی حالیغه قره‌ش یوره‌کلرنی یارغنیدېک تصویرگه هم قلم کوچی عاجز دیر...

* * *

آی نینگ اۆن بېشلری بۆلسه-ده، هوانینگ بولوتلیغی بیلن آی کۆرینمس، چین معناسی بیلن قارانغی کوزنینگ قارانغی بیر تونی اېدی. بیر نېچه یوز ییللردن بېری یشب فوق العاده زۆره‌ییب کېتکن «خواجه معاذ» مزاری نینگ چکه‌لگی بو قارانغیلیق‌قه بیر منبع کبی اېدی. کوچلیک بیر ییل تورغن، قنده‌ی-دیر بیر ایشکه حاضرلنغن کبی تۆرت تامانغه یوگوریب یورر اېدی. مزار چکه‌لگی نینگ بیر

www.ezgu.org

بورچگیده توتب یاتغن تۆنکه یانیده ساچلری اۆسیب سقالیغه قۆشیلیب کېتکن بیر دېوانه بو مدهش قارانغیلیقه قرشی کوره‌شکن کبی گلخننی یاندیریشغه تیریشر، گلخن تېوره‌گیدن ایله‌نیب قۆلیده‌غی کسوی بیلن تۆرت تامانیدن کاولر ایدی. یېل بارغن سیین کوچلنه باردی، چکه‌لک ترتیبسیز حالغه کیریب کېتدی، بیرته-بیریمته تۆکیلمه‌ی قالغن یپراقلر شیتیر-شیتیر تۆکیلیشکه آلدیلر، قرغه و زاغچه‌لر عینِ اویقو زمانیده تینچسیزله‌گنی اوچون یېلگه قرشی نمایش قیلغندېک غا-غو بیلن چکه‌لک اوستیدن ایلنه باشله‌دیلر. یېل کوچه‌یگندن کوچه‌ییب بارر و شو نسبتده مزار ایچی هم ینه بیر قت قۆرقونچ حالغه کیرر ایدی، یېل کېتمه-کېت بۆکورر، بونگه چیده‌ی آلمه‌غن شاخ-شبّه‌لر قرس-قورس سینر، کېکسه یاغاچلر غییق-غییق اېتیب یالباریش تاوشی چیقرر ایدیلر. یېل آرتیقچه بیر غضب اوستیده ایدی، یېر یوزیده‌گی تیکّه‌یگن نرسه‌نی بوکیب-ینچیب تشله‌ماقچی بۆلغندېک پیشقیرر ایدی. چِنارلردن بیریسینی یېرنی تیره‌تیب ییقیتدی، دېوانه نینگ گلخنینی هم تۆنکه-پۆنکه‌سی بیلن کۆتریب چکه‌لک نینگ ایچیگه آتدی. بوتون مزار ایچینی اۆت اوچقونی ایله تۆلدیریب، ینه کۆرینیشکه باشقه‌چه بیر توس بېردی. مزارنی بو حالغه سالغندن سۆنگ گۆیا شونینگ اوچون غیرتلنگندېک بیر آز پسه‌یه توشدی، آچ قالغن شېر کبی پیشقیریب بۆکیریشلری باسیلغندېک بۆلدی. یریم ساعت چمه‌سی جانسره‌ک که اوچره‌ب اوچیب یوریشکه مجبور بۆلغن قرغه‌لر یېل نینگ غضبی باسیلغنینی بیر-بیرلریگه خبر بېرگندېک غا-غو بیلن اېسکی اۆرینلریگه قۆنه باشله‌دیلر. کۆکنی اۆره‌ب آلغن قاره بولوتلر هم توس-تۆسکه بۆلینیب، آی هم قاره پرده ایچیدن یریم یوزینی آچیب یېر یوزیگه مۆره‌لب قۆیدی. گنبذ نینگ قرشیسیده‌غی ایکّی توپ کېکسه چِنارنینگ ایسکلیت کبی قوروق شاخلریغه یېل بیلن الّه‌قیاقلرغه اوچوب کېتکن بایقوشلر تۆپی هم کېلیب قۆنه باشله‌دیلر. آی پرچه‌لنغن قاره بولوتلر بیلن بېکینمه‌چاق اۆینه‌غن کبی حلی کۆرینیب، حلی یشیرینر ایدی. اول یېر یوزیگه کولیب قره‌غنده مزارنینگ چکه‌لک قسمیگه اَیترلیک اۆزگریش بېره آلمه‌سه-ده گۆرستان قسمیده‌گی دۆمباق قبرلرنی و اولرنینگ اوستیده‌گی مرمر قبر تاشلرینی چوقور بیر سکوت ایچیده اېکن، تقدیم قیلر ایدی. بایقوشلر اویه‌سی بۆلغن ایکّی توپ چِنارنینگ قرشیسیده گنبذگه روبرو قیلیب سالینغن ایوان-زیارتخانه بار، اما آی تیک کۆتریلگنلیکدن زیارتخانه ایچی قاپ-قارانغی ایدی. چِنار شاخلری تسبیح کبی چیزیلغن بایقوشلر بیلن تۆلغن. اولر آی نوریدن اونچه خورسند اېمسلر، چونکه آی یېر یوزیگه کولیب قره‌ی باشله‌سه، اولر باشلرینی کفلری ایچیگه آله‌دیرلر-ده، دوم-دومه‌لاق بۆلیب سیقیلیب کېته‌دیرلر.

آی بولوتلر آستیغه کیرسه، اولر راحتلنغن کبی چیغ-چیغ-چیغ، کی-کی-کی قیلیب سَیره‌ب هم یوباره‌دیرلر. بو وقت شو بایقوشلر سَیراغی ایچیدن اینگره‌نیش کبی بیر تاویش هم اېشیتیلگندېک بۆله‌دیر.

مسجد مناره‌سیدن روحانیت یاغدیریب مونگلیک اذان تاوشی اېشیتیلدی-ده، اویقو قوچاغیده یاتقن طبیعت اویغانیب جواب بېرگن کبی جانغیره‌ب کېتدی. «اللّه اکبر» نینگ سۆنگغی تکراریده آته بېک زیارتخانه ایوانیدن توشدی-ده، شیلدیره‌ب آقیب تورغن اریق یانیده طهارت آلیشکه اۆلتوردی...

۱۳. کولیب قره‌مه‌غن بخت

اېندی اونینگ امیدی آرتیغی بیلن اوزیلغن اېسه-ده، یوره‌گی نینگ یانیشی باسیلورلیق اېمس ایدی.

ایلان چققن کیشیدېک داودیر و بې‌سرانجام کۆزلری بیلن تېوره‌ککه بېجا-بېجا نظر تشلر ایدی. «نهایت، آته‌سی اۆز مدعاسیگه یېتدی، قیزینی ینگی کویاوگه تاپشیریب تینچلندی، کېچه کېچه‌سی او...» دېر ایدی-ده، موندن کېینگی آغولیک حقیقتینی بیر تورلیک هم اۆزیگه سینگدیره آلمس و بونی اۆیله‌مسلیککه تیریشیب و اۆزینی الهسیتماققه اۆله تېوره‌گیگه بېجا-بېجا نظر تشلر ایدی.

اېندی مرغیلان قتنب یوریشلرغه خاتمه بېریلگندېک و مرغیلان هم اوندن «تغین مېندن نیمه ایلینجینگ بار؟» دېب سۆره‌غندېک بۆلر ایدی. اول «خواجه معاذ»دن چیقیب تۆغری اوسته علیم‌نیکیگه قره‌ب بارر ایدی و او یېردن آتینی مینیب عمرلیک که

www.ezgu.org

مرغیلان بیلن وداعلشماقچی ایدی ایسه ـ ده، آشنا بیر کیمسه اونینگ کۉز اۉنگیگه کۉرینگندیک و بیگانه رحمسیز بیر ییگیت نینگ قوچاغیدن قوتیلیش اوچون اوندن امداد سۉره‌غندیک بۉلر ایدی.

اوسته علیم ایشیگیگه ییته‌یازدی. تام بیر مأیوسیت ایچیده باشینی قویی سالغن ایدی، اۉتیب تورغوچیلرنی پَیقه‌مس، لخجه چۉغ کبی یانیب تورغن یوره‌ک اۉتی بیلن سرخوشدیک ایدی.

قرشیده‌غی صادق نینگ ایشیگیدن چیقغوچینی هم پَیقه‌مه‌ی قالدی و بیر قره‌ب آلسه هم تنیمه‌غن ایدی. آته بیک اوسته علیم‌نیکیگه کیلیب کیرگچ، صادق‌نیکیدن چیقغوچی حامد اونینگ آرقه‌سیدن قره‌ب یۉل اوستیده قاتیب قالدی...

* * *

شاکربیک نینگ کیچه ایرته‌لب چیقغنیدن بیری درَکسیز کیتیشیگه تشویشلنیب اۉلتورگن اوسته علیم اونی یۉلکده کۉریشی بیلناق سۉره‌دی:

- ایبی، بارک اللّه سیزگه، شاکربیک، قَیاغلرده قالیب کیتدینگیز؟ جوده هم تشویشلندیم ـ ده اۉزیم... نیگه بیر کونده بونچه‌لیک اۉزینگیزنی آلدیریب قۉیدینگیز؟

چیندن هم اول اۉزینی تنیلمسلیک درجه‌ده آلدیرغن، اۉلت تیککن کیشیلردیک کۉزلری ایچیگه چۉکیب کیتگن ایدی. کیرته‌یگن کۉزیگه کوچ بیلن کولگی توسی بیردی.

- «خواجه معاذ»گه بارغن ایدیم...

- نیمه اوچون؟

- تونشکه.

اوسته علیم تعجب ایچیده ینه بیر قت اونی کوزه‌تیب چیقدی:

- تونه‌دینگیز؟..

آته بیک ایوان پیشانه‌سیگه اۉلتورر ایکن، اوسته‌نی شبهه‌ده قالدیرمس اوچون دیدی:

- کۉبدن بیری بیر تونه‌سم، دیگن خَیالیم بار ایدی.

- بویوکدن سۉره‌یتورغن تیلکلرینگیز بار ایکن ـ ده، - دیدی اوسته علیم و کولدی. بو وقت ایکّیسی هم یۉلکده یوریب کیلگن آیاق تاویشیغه قره‌دیلر. قۉپال قیلیب باشیغه سلّه اۉره‌گن، اوسته‌غه اۉخشش رنگسیزگینه بیر ییگیت کیریب کیلر ایدی. اوسته علیم کیلغوچی نینگ استقبالی اوچون اۉرنیدن توردی: «ایی، اوسته فرفی، کیلینگ، کیلینگ ـ کیلینگ، بار میسیز!» دیدی. اوسته فرفی سلام بیریب، اوسته علیم بیلن کۉریشدی. آته بیک کۉریشیشگه حاضرلنمه‌گن هم ایدی، اما کیلگوچی نینگ اۉزی قۉل اوزه‌تدی ـ ده، «سلامت میسیز، مهمان» دیب کۉریشیب آلدی.

ایوانغه اۉلتورگچ، فاتحه اۉقولدی. اوسته علیم کیلگوچینی خوش آمدی قیلر ایکن:

- سیز هم کیلر ایکنسیز ـ ه، اوسته فرفی، - دیب پیچینگ آتیب قۉیدی. ساغ و سلامتلیک سۉره‌لیب بۉلینغندن سۉنگ اوسته فرفی قرشیده‌غی ینگی قوریلغن تۉقوو دکانلریگه اشارت قیلیب دیدی:

- ایشلر کتّه ـ کو، اوسته. دکانلرنی هم قوریب یوباریبسیز.

- دکاننی قورغنیمیزغه اینَدی اۉن بیش کونچه بۉلیب قالدی. فاتحه اۉقیشغه کیلر میسیز، دیب کوتدیم، شو چاقغچه دره‌گینگیز بۉلمه‌دی.

- اۉزینگیز نینگ باشینگیزدن اۉتکن، اوسته، - دیدی بیرو نینگ کفیلینی آلغندن سۉنگ ایشنی تشلب چیقیش قیین، جمعه نینگ شرافتلری بیلن آشنا ـ آغه‌ینیلرنیکیگه باریلمه‌سه باشقه علاجی یۉق، اخیر اۉزینگیزنینگ هم باشینگیزدن اۉتکن ـ کو.

www.ezgu.org

- يۉق-يۉق، - دېب كولدى اوسته عليم، - مېن سيزگه اۉخشب دكان نينگ اوستيده سيره تخم باسقن اېمس‌من، سيمكارنى كۉزيم قييمه‌يدير دېسنگيز، مېن ايشانر اېديم.

- بو گپينگيز تۉغرى، - دېدى كوليب اوسته فرفى، - جۉجه‌لرى توشكير ييلدن-ييلگه كۉپه‌ييب باره‌ديرلر، قازاننى سووگه تشله‌غن كونيميز جنجل.

اوسته عليم دسترخوان يازيش اوچون حجره‌سيگه كيرگنده اوسته فرفى آته بېک‌كه قره‌دى.

- سيزنيكى قه‌يېردن، مهمان؟

- تاشكنددن.

- جوده يخشى، قنى يوقاريگه چيقينگ، مهمان، - دېدى. آته بېک رحمت ايتيب جاييدن قۉزغلمه‌دى. اوسته فرفى اونى ينه بير قت كۉزدن كېچيريب آلغچ، چۉكّه‌لشينى بوزيب چاردانه قوريب آلدى. دسترخوان يازيليب، اېرتنگى نانشته اوچون دملب قۉييلغن چاى آلينيب كېلينىدى. اوسته عليم شاكربېکنى يوقاريغه چيقيشغه قيسته‌سه هم اول كوشينى يېشمه‌ى اېسكيچه اۉلتوره بېردى. اوندن-بوندن سۉزلشيب چاى ايچيشكه باشله‌ديلر. اوسته عليم بيلن اوسته فرفى نينگ سۉزلريدن ايلگريده بير اوسته‌كارنيكيده ايشله‌گنليكلرى، موندن بيگيرمه كونلر بورون اوسته عليم نينگ اوسته‌كار بيلن نيمه اوچون-دير اوريشكنليگى و شوندن سۉنگ اۉز اوييگه دكان قوريب اۉزيچه ايشله‌ى باشله‌غنليغى آنگله‌شيلر اېدى. اوسته فرفى اوندن اچّيغلنيش سببينى سۉره‌سه هم اول قناعتلنديررليک جواب بېرمس، فقط «يامان آدم اېكن، تۉنغيز» بيلن كفايه‌لنر اېدى. شو وقت آته بېک قۉليده‌غى پياله‌سينى بۉشتدى-ده، اوسته عليمگه دېدى:

- اېندى مېنگه رخصت بېره‌سيز، اوسته. مېن جۉنه‌يمن.

اوسته عليم عجبسينيب اونگه قره‌دى و:

- نېگه تغين كېتمكچى بۉليب قالدينگيز؟ اوچ-تۉرت كون تورماقچى اېمس مى اېدينگيز؟ - دېب سۉره‌دى.

- مرغيلانده‌غى ايشلريم بيتيب قالدى، اۉزيم هم زېريكيب باشله‌ديم...

- بۉلمه‌سه چاى توگلسين، شوندن سۉنگ سيزگه رخصت، - دېدى اوسته عليم و بير پياله چاى تۉلديريب بېردى. آته بېک نينگ اذن سۉره‌شى بيلن بۉلينيب قالغن سوالينى اوسته فرفى دوام اېتديردى:

- تۉغريسينى ايتينگيز-چى، اوسته، نيمه اوچون اوسته‌كار بيلن اچيغلشدينگيز؟

- او سيزگه انيق ايتمه‌دى مى؟

- ايتمه‌دى. سۉره‌سم، گپنى باشقه طرفكه چلغيته‌دى.

- ايمانسيز، ايتيشكه اويلغن، - دېدى اوسته عليم و كيمگه-دير نفرتلنيب قره‌غندېک بوجمه‌ييب قۉيدى.

- هَيتاوور سيز بيلن اچّيغلشقن سببينى سۉره‌سم، گپنى چېتكه بوره‌دى.

اوسته عليم قۉليده‌غى پياله‌سينى قولت اېتيب بۉشتدى-ده، اوسته‌كارى بيلن اچّيغله‌شيش سببينى سۉزلب بېردى:

- مېن حامد نينگ قَينيم سيفى‌گه يامان كۉز بيلن قره‌ب يورگنينى سل-پل سېزيب يورر اېديم... اوريشه-تورغان كونيميز نينگ اېرته‌لبيده سيفى‌نى ايلگريراق ايشكه جۉنه‌تديم-ده، اۉزيم نيمه‌گه‌دير اوريني كېچراق قاليب بارديم. دربازه‌دن كيريشيم بيلن ايشخانه ايچيدن كيم نينگدير ييغلب-يالبارغن تاوشينى اېشيتيب عجبسينديم و ايشخانه اېشيگينى آچيب كيرسم، ايمانسيز حامد قَى-نيمغه زۉرليق قيليب تورغن اېكن. اېشيک آچيليش بيلن چۉچيب سيفى‌نى بۉشتدى-ده، مېنگه قره‌دى. مېن اچّيغيمدن نيمه دېييشنى بيلمه‌ى قالغن اېديم. تۉنغوز ايشخانه‌دن چيقيب باشله‌غن اېدى: «سېن بيلن آته‌نگغه بيگيرمه ييللب خدمت قيليب، نهايت سېندن كۉرگن يخشيليغيم شو بۉلدى مى؟» دېديم. چورق اېتمه‌ى چيقيب كېتدى. نيمه‌گه-دير، سيز، كريم و آرتيقبايلر هم ايشخانه‌گه كېلمه‌گن اېكنسيزلر.

تۉنغوز وقتدن فايده‌لنيب سيفى‌گه ياپيشقن اېكن. منه، آره‌ميزدن اۉتكنى شول.

www.ezgu.org

اونینگ آرقه‌سیدن مېن هم سیفی‌نی آلیب چیقیب کېلدیم‌ـده، ایکّینچی اوچره‌شمه‌ی اویگه دکان قوریش حرکتیگه توشدیم، ‏-دېدی. اوسته فرفی هم اوسته‌کار نینگ بو قیلیغیدن نفرتلنگن ایدی:

‏-اۋبه پدرلعنتی، حلی شونه‌قه ایش قیلدی دېنگ‌ـچی؟ اۋزی آدم ایمس، حلی بو اونینگ هنرلری نینگ اېنگ پچاغی، ‏-دېدی و تاوشینی سېکینله‌تیب دوام اېتدی: ‏-بدبخت، عقللر ایشانمسلیق درجه‌ده بۋلگن هر بیر یامانلیقلرنی قیلر اېکن که، بیز بیلمس اېکنمیز.

آته بېک اوسته علیم نینگ حکایه‌سینی التفات بیلن اېشیتکن ایدی. شونینگ اوچون اوندن سۋره‌دی:

‏-بو قنده‌ی حامد، قاره چۋتیر کیشی ایمس می؟ مېن حلی اونی قۋشنینگیز اوییدن چیقغن حالده کۋرگن اېدیم.

اوسته علیم عجبسینیب آته بېک‌که قره‌دی:

‏-اۋشه‌ـاۋشه، سیز اونی قه‌یاقدن تنیسیز؟

‏-اونینگ بیلن الّه‌قه‌یېرده‌ده سۋزلشکنیم بار ایدی.

اوسته فرفی آته بېک‌که کولگی اره‌لش قره‌ب آلیب دېدی:

‏-بۋلمه‌سه، اونینگ قۋلنسه سۋزلریگه خۋب ذوقلنغندیرسیز.

آته بېک معنالیک قیلیب ایلجه‌یدی. اولرنینگ سۋزی شو یېرگه یېتکنده رۋمالده توگیگلیک بیر نرسه کۋترگنی حالده سیفی کیریب کېلدی، سلامدن سۋنگ اوسته فرفی بیلن کۋریشدی و آته بېک‌که قره‌ب دېدی:

‏-کېچه سیزنی کوته‌ـکوته آشلریمیز ساویب قالدی، بېک اکه.

‏-مېن بو کونگه می، دېب اۋیلبمن، ‏-دېدی کولیب آته بېک.

سیفی هویلیقیب بیر نرسه دېییشکه حاضرلنر ایدی:

‏-بو کون کېچه‌سی حمّام نینگ آغیلیده بیرونی اۋلدیریب کېتیبدیرلر، ‏-دېدی.

‏-کیمنی؟ ‏-دېب سۋره‌دی اوسته علیم.

‏-کیم اېکنینی بیلمه‌دیم.

اوسته فرفی جواب بېردی:

‏-کېلیشیمده قۋرباشیلر باشلیق اۋلوکنی ارابه‌گه آرتر اېکنلر، اۋلدیریلگن سلیم شربتدار نینگ اۋغلی بې‌چاره کامل بېک.

‏-توبه، ‏-دېب قۋیدی اوسته علیم و سۋره‌دی: ‏-اۋلدورغوچی اوشلنگن می؟

‏-اوشلنیش قَیاغده، اۋلوک نینگ اۋزینی قیدیره‌ـقیدیره زۋرغه یریم کېچه‌ده تاپقنلر، ‏-دېدی اوسته فرفی. آته بېک بو خبرنی ساووق‌قینه اېشیتیب اۋلتورر ایدی و فاتحه اۋقوب توریشکه حاضرلنر ایدی.

‏-گماندار بار می؟ ‏-دېدی اوسته.

‏-گماندار‌ـکو یۋق، اما بې‌چاره نینگ اۋلومی جوده قیزیق کونگه تۋغری کېلیشی عجیب، ‏-دېدی اوسته فرفی و دوام اېتدی: ‏-کېچه کامل بېک نینگ میزراکریم اکه نینگ قیزی بیلن نکاحلری بۋلماقچی اېکن. بې‌چاره نکاحدن ایکّی ساعت چمه‌سی ایلگریراق یانیغه بیر اۋرتاغینی آلیب حمّامگه بارغن و بیر آنده حمّام ایچیدن یۋقالغن، حتا اونینگ یانیده‌غی کیشی هم قه‌یاققه کېتکنینی سېزمه‌ی قالغن. قیزنیکیده همه تجملنی تیارلب، کامل بېک نینگ آته‌سیدن تارتیب نکاح قیله‌تورغن قاضی‌ـیو قضاتلرغچه کویاونی کوتیب اۋلتورر اېکنلر. بیر وقتده حلیگی بیرگه‌لشیب حمّامگه توشکن ییگیت هاویلیقیب قیزنیکیگه کېلگن، کویاو کوتیب اۋلتیرگنلر کویاودن درَک سۋره‌سه‌لر، اول اولردن کویاونی سۋره‌غن و واقعه‌نی ایتیب، حمّامده کییملرینی هم قالدیریب بیر آنده یۋقالغنینی خبر بېرگن. شوندن سۋنگ نکاح‌ـنکاحده، آش‌ـآشده قالیب کویاونی قیدیریب کېتکنلر. نهایت، یریم کېچه‌ده حمّام نینگ طهارتخانه‌سی یانیده‌غی بیر

www.ezgu.org

آغیل نینگ آخریدن قانیغه بیله‌شیب یاتقنی حالده تاپقنلر. بې‌چاره طهارت اوچون آغیلغه کیرگنده تاووش چیقرمسلیق یېریگه خنجر اوریب، آخرغه تیقیب کېتکن اېکنلر.

جوده قیزیق گپ... کیم اۉلدیرغن و نیمه اوچون اۉلدیریلگن هېچ کیم بیلمه‌یدیر، - دېدی.

آته بېک تمام آنگله‌شیلمه‌غن بیر حالتده قالغن اېدی. بو خبردن قوواَنیشغه ـده بیلمس و خفه‌لنیشغه هم یۉل تاپمس اېدی. رقیب نینگ اۉلدیریلیشی اونینگ تمام سۉنیب بیتکن امیدینی ینه قَیترغندېک بۉلسه هم، نیمه اوچون ـدیر اول بو ایشدن اۉزیگه تینچلیک آرتدیره آلمه‌غن، عکسینچه تینچسیزلنه باشله‌غن اېدی. بو فاجعه‌دن آرتیقچه اثرلنگن اوسته علیم «وای بې‌چاره ـبې‌چاره»، دېر اېدی.

- بیررته دشمنی بارلیغی معلوم ـدیر، اخیر؟ - دېب سۉره‌ب قۉیدی.

- البته باردیر، - دېدی اوسته فرفی و آته بېک‌که قره‌ب قۉیدی. بو قره‌شدن آته بېک بارلیق ـیۉقلیق حالغه کیرگن اېدی. اوسته فرفی دوام اېتدی: - دنیاده قنده‌ی آدم یۉق، دېب اۉیله‌یسیز، کیشی نینگ رزقیغه توپورگنلر، آخرتینی اۉیله‌مه‌غنلر همه یاقده هم تۉلیب یاتیبدیر، - دېدی، ینه آته بېک‌که قره‌ب آلدی... آته بېک یاریلیش درجه‌سیگه باریب قَیتدی... اوسته فرفی نینگ بو کېینگی قره‌شینی اوسته علیم پَیقه‌غن اېدی و اوسته فرفی نینگ بو تۉغریده بیر نرسه بیلیب ـده، سۉزلشکه آته بېک‌دن ملاحظه قیلیب تۉخته‌دی می، دېب اۉیله‌غن اېدی:

- سۉزله‌ی بېرینگیز فرفی بای، بو کیشی اۉزیمیزنیکی ـدیر، - دېدی.

- نیمه‌نی سۉزله‌ی بېره‌یین؟

- کامل بېک نینگ دشمنی تۉغریسیده بیلگنینگیزنی.

- مېن سیزگه بیر نرسه‌نی بیله‌من، دېدیم می؟ - دېدی و کولیب آته بېک‌که قره‌دی: - بو آدم نینگ اۉسماقچیلشینی قره‌نگ ـه؟ بو سۉز بیلن آته بېک بیر آز یېنگیللشدی.

- مېنگه بیر ـایکّی قَیته قره‌ب آلغنینگیز اوچون بیلسنگیز هم سۉزلشکه مېندن یاتسیندینگیز می، دېب اوسته اۉیله‌دیلر شېکیلّی، - دېدی آته بېک.

- تۉغریسینی ایتسم، سیز بو تۉغریده بیر نرسه بیله‌سیز، لېکن سۉزلشکه شاکربېک‌دن چۉچیب توره‌سیز، - دېدی اوسته.

- قوروق تهمتنی قۉیینگ ـچی، - دېدی اوسته فرفی.

- قوروق تهمت اېمس، بیلیب تهمت، - دېدی اوسته و: - شاکربېک سیز اۉیله‌گن کیشیلردن اېمس، اصلا تپ تارتمه‌ی سۉزله‌ی بېرینگ، - دېدی.

- استغفرالله، - دېب کولیب قۉیدی اوسته فرفی و بیر آز اۉیلب آلغچ دېدی: - سیز بیلن مېنگه شو نرسه نینگ نیمه ضرورتی بار، اوسته!

- اوّلا سۉزله‌مه‌یتورغن بۉلغندن سۉنگ پوک بېریش کېره‌ک اېمس، تیلدن ایلینگندن کېین بیزگه ضرورتی بۉلمه‌سه هم بیلگننی ایتیش کېره‌ک، - دېدی اوسته علیم.

اینیقسه اوسته‌دن کۉره هم آته بېک صبرسیزلنه باشله‌غن اېدی. حاضرگینه اۉیلب تورغن جۉنش مسأله‌سی هم اونینگ اېسیدن چیقغن، چونکه رقیبی نینگ قاتلی کیم اېکنلیگینی بیلیب آلیش همه‌دن هم اونگه قیزیق و اهمیتلی اېدی.

اوسته فرفی اېندی ایتمه‌سه بۉلمسلیگینی آنگله‌دی، شونینگ اوچون سیفی‌گه ایشانمه‌غن‌سومان قره‌دی:

- جیین، سېن یاشسن حلی، سېنینگ آغزینگگه ایشانچ یۉق، - دېدی و: - بیر آز دکانینگ‌گه باریب تور، اچّیغینگ چیقسه هم.

اوسته علیم هم قَینیسینی توریشکه اشارت قیلدی و اۉره‌دن سوزی آلیب تۉغره‌شگه بویوردی. باله کېتگچ، اوسته فرفی آهسته‌گینه دېدی:

www.ezgu.org

- اگر گمانیم تؤغری بؤلسه، کامل بېک نینگ قاتلی حامد دیر.

بو سؤز آته بېک‌نی عجبسینتیرغندېک، اوسته علیم‌گه هم غریب اېشیتیلگن اېدی.

- حامد دېیسیز می؟! - دېب سؤره‌دی اوسته علیم.

- حامد، - دېدی، ینه سېکین‌گینه اوسته علیم‌دن سؤره‌دی: - سیز عمربېکنی حامدغه یقین دؤست اېکنلیگینی بیلرسیز، البته؟

- بیله‌من، همه وقت یوریش-توریشی اؤشه نینگ بیلن اېدی.

- بلی، - دېدی اوسته فرفی، - اؤشه عمربېک بیلن آره‌لریغه یقینده بیر ساووقلیق توشدی-ده، موندن اؤن کونچه ایلگری حامد نینگ بیر مدهش وحشتی تؤغریسیده عمربېکدن بیر سِر اېشیتدیم. حامد کامل بېکنی اؤلدیرگنده اوستیده بؤلمه‌غن بؤلسم هم، اما حلیگی اېشیتکن سِریم نینگ دلالتیگه قره‌ب البته کامل بېک نینگ قاتلی حامد دېگن فکرگه توشدیم... سیز موندن اوچ ییلچه ایلگری مرغیلان کېلیب میزراکریم اکه نینگ قیزیغه اویلنگن آته بېک اسملیک تاشکندلیک بیر ییگیتنی حلیگی قه‌یین آته بؤلمیش میزراکریم اکه بیلن قمه‌لیب، آسیلیشغه حکم قیلینغنلریده دار آستیدن قوتقریلیش واقعه‌لرینی خاطرله‌یسیز می؟.. البته یادینگیزده بؤلسه کېره‌ک، هاو، بیز سری بای نینگ دکانیده چای ایچیشیب اؤلتورغن اېدیک-کو، یادینگیزگه توشدی می؟

- اېسیمده بار، اېسیمده بار، - دېدی اوسته علیم و آته بېک‌دن سؤره‌دی، - بلکه سیز تنیرسیز، تاشکندده مشهور بؤلغن یوسف بېک حاجی دېگن نینگ اؤغلی.

- تنییمن، - دېدی آته بېک و حکایه‌نی بونچه اوزاقدن سالغنی و اؤز اوستیده گپ یورگیزگنی اوچون تانگ عجب ایچیده اوسته فرفی نینگ آغزیغه قره‌ب قاتقن اېدی.

اوسته فرفی یریم-یریم تاویشده دوام اېتدی:

- انه شو ییگیت نینگ آلغن خاتینی جوده هم نازنین بیر قیز بؤلیب، بو قیزغه بیزنینگ حامد هم خریدار اېکن. حلیغی آته بېک قیزغه اویلنیب قؤیغچ، بیزنینگ حامد تیکنگه اغنب، آره‌دن آته بېک بیلن میزراکریم اکه‌نی کؤتریش فکریگه توشکن و بؤلمه‌غن چقیمچیلیقلر بیلن اولرنی دار آستیغچه تارتیشغه موفق بؤلغن... (سؤز بو یېرگه یېتکنده، آته بېک بیلینتیرمسلیک قیلیب بیر اېنتیکیب قؤیدی). اوسته فرفی دوام اېتیب دېدی: - اما خدا نینگ حقینی ناحق قیلمسلیغی سایه‌سیده بیر مکتوب سببی بیلن کوتمه‌گن جایده دار آستیدن نجاتکه چیقغنلر. بولر آقلنغچ، حامد نینگ اؤزی قمه‌له‌تورغان بؤلیب اما قؤرباشی نینگ یاردمی آرقه‌سیده قؤقانغه قاچیب قوتیلغن و اول یېرده هم تینچ یاتمه‌ی اؤتب بای قوش‌بېگینی پاره‌خؤرلیکده عیبلب، مسلمان چؤلاققه عریضه بېرگن، - دېدی و سؤزینی بو یېرده تؤخته‌تیب اوسته‌دن سؤره‌دی: - اؤزینگیز هم بیلسنگیز کېره‌ک، حامد بیر کېچه یؤقالیب، اوچ آیلب بېِدرَک کېتکن و اونی قؤرباشی ییگیتلری قیدیریب یورگن اېدیلر.

اوسته علیم تصدیق اشاره‌سینی بېریب:

- سؤزله‌ی بېرینگیز، - دېدی. اما آته بېک بو دهشتلیک حقیقتنی اېشیتمکده بؤلغن قولاقلریغه ایشانمس و اؤزینی کوچ آرقه‌سیده توتیب توررر اېدی.

اوسته فرفی تاوشینی سېکینله‌تیب دوام اېتدی:

- حامد نینگ مسلمان چؤلاققه بېرگن عریضه‌سیدن سؤنگ آته بېک بیلن اؤتب بای قوش‌بېگی قؤقانغه چقیریله‌دیرلر-ده، سؤراقدن سؤنگ ینه آقلیققه چیقه‌دیرلر.

اما حامد اوچ آیلب مرغیلان کېلالمه‌ی یورگچ، نهایت ینه قؤرباشی نینگ یاردمی بیلن کېلیشکه هم موفق بؤله‌دیر. بیراق حامد هنوز تینچ یاتالمه‌یدیر.

www.ezgu.org

فرصتی کېلیشی بیلن ینه بیر یامانلیق قیلماققه، قوتیدار نینگ قیزینی اۉزینیکی اېتیشکه اۉیلب یوره‌دیر. تۉنغیزنینگ بختیگه بو فرصت هم تۉغری کېلیب، ینه یامانلیققه یوز قۉیه‌دیر.

شونداق که، آته بېک نینگ تاشکنددن هم اویلنگنینی بیلیب، اونینگ تیلیدن بیر طلاق خطی یازدیره‌دی‌ده، میزراکریم اکه‌نیکیگه کیرگوزه‌دیر.

آته بېک اۉزینی نېچاغلیق باسیب اوشلب کېلگن بۉلسه هم، لېکن اېندی ایچیدن قَینب تاشیب کېتکن حسیاتینی باسالمه‌دی - «وجدانسیز، تۉنغوز!» دېدی‌ده، اختیارسیز اۉرنیدن توریب کېتدی. اوسته علیم هم اۉزینی تینچ توتالمه‌دی، «بدبخت، کافر!» دېب قۉیدی.

آته بېک نینگ اۉزگریشیدن اوسته فرفی شبهه‌گه توشه‌یازغن بۉلسه‌ده، لېکن اوسته علیم نینگ هم اونگه قۉشیلیشی اونی اۉیله‌تیب تورمه‌دی، آته بېک قَیتیب اۉرنیگه اۉلتورغچ، اول دوام اېتدی:

- بو ساخته طلاق خطی تۉغریسیده آته بېک نینگ نیمه قیلغنلیغی حامدگه هم معلوم بۉلمه‌یدیر. لېکن ایش حامد نینگ اۉیله‌غنیچه نتیجه‌لنیب، بیر نېچه وقتدن سۉنگ میزراکریم اکه نینگ قیزینی طلاق قیلینیشی خبری چیقیب قاله‌دیر. آره‌دن اوچ-تۉرت آینی اۉتکزوب، بیزنینگ حامد میزراکریم اکه‌نیکیگه ساوچی کیرگوزه‌دیر. اما میزراکریم اکه اونینگ ساوچیلرینی قوروق قَیتره‌دیر. بیر نېچه وقتدن سۉنگ، حامد نینگ ساخته طلاق خطیسی بیلن اېریدن چیقغن قیز کامل بېک‌که بېریله‌دیر و نیمه اوچون-دیر تۉیلری بیر نېچه وقتکه کېچیکیب قاله‌دیر-ده، آره‌دن بیرر ییلنی اۉتکزیب، نهایت، کېچه اولرنینگ تۉی و نکاح کونلری اېکن که، کامل بېک نینگ حمّامده اۉلدیریلگن خبرینی اېشیتیب توریمیز.

منه مېن یوقاریده‌غی سببلرگه بناءً کامل بېکنی اۉلدیرگوچی انیق حامد، دېب اۉیله‌یمن، - دېدی.

اوسته علیم باشینی چه‌یقب:

- بوندن شبهه یۉق، نخ حامد نینگ اۉزی، - دېدی و اۉزیچه: - اېه، اېسسیز مسلمانچیلیق، شونچه‌لیک هم انصافسیزلیک بۉله‌دی می، اۉزینگ نینگ بیر اېمس ایکّیته خاتینینگ بۉله‌توریب، تغین بیر ییگیت نینگ حلالیگه کۉز آله‌یتیریش... ینه اۉزینگ نینگ بۉیینگ یېتمسلیگینی بیله‌توریب هم، ایکّی آره‌ده بیر گناهسیزنینگ قانینی تۉکیش - اېه، شیطان باله‌سی! - دېب قۉیدی.

- بو بیر ایت! - دېدی اوسته فرفی، تامده‌گی لُقمه‌نی اۉزی هم یېیالمه‌یدیر، باشقه‌غه هم یېدیرمه‌یدیر، نخ ایت نینگ اۉزی!

آته بېک اۉز حیاتیده‌گی فاجعه‌لرنینگ منبعی بۉلغن بیر خبیثنی نهایت بیرینچی مرتبه تنیب تورر اېدی. بو پلید دشمنگه قرشی اۉزیده قۉزغلغن بیتمس-توگنمس نفرت و غضب حسیاتینی سِری نینگ فاش بۉلیشیدن قۉرقیب ایچیگه یوتیشکه مجبور اېدی.

شونداق بۉلسه هم ایچده قَینه‌غن حسیات اۉز شرفه‌سینی اونینگ یوزیگه آچیق تشلب تورماقده، کۉزی اۉت کبی یانر و یوزی یوز خیل توسکه کیرر اېدی.

انچه‌گینه آره‌دن سۉز کېسیلیب قالغندن سۉنگ اوسته فرفی دېدی:

- سیز بیلن مېن شو چاق‌غچه حامدنینگ بونده‌ی ایشلری بار اېکنیدن خبرسیز یورگنیمیزگه حیران قاله‌من.

- حیران قالیشغه اۉرین یۉق، - دېدی اوسته علیم، - سیز-کو یقینده کیریب ایشله‌ی باشله‌دینگیز. اما مېن ییگیرمه ییللب شونینگ اوییده قالیب سیره هم حامد نینگ ایچیده‌گیگه توشونه آلمس اېدیم و همیشه کۉزیمگه دیملنگن قارانغو اۉره‌دېک قۉرقونچ کۉرینر اېدی، - دېدی و بیر آز تۉختب آلغچ، بیر نرسه تاپقندېک حرکت یسه‌دی. - بو گپلرنینگ باش عاملی البته حامد بۉلسه هم، لېکن بونده اونینگ باشقه یاردمچیلری هم بار کۉرینه‌دیر، یادینگیزده بار می، کۉپینچه چخچه‌یغن کۉزلیک بیر ییگیت ایشخانه‌میزگه اونی سۉره‌ب بارر اېدی؟

- بیله‌من، بو کونده هم حامد بیلن سېرمعامله، آتی صادق بۉلیب، سیزنینگ قۉشنینگیز اېمس می؟

www.ezgu.org

- آتەنگ گە رحمت! انە شو ییگیت بیلن اونینگ آنەسی بو ایشدە حامدنینگ اېنگ ایشانچلیک یاردمچیلری بۆلسە کېرەک کە، اول ایکّی ییلدن بېری شو قۆشنیمنیکیگە همیشە قتنب قالغان اېدی. صادقلر اۆز طعاملرینی هم اۆتقوزالمەغن حالدە فقیرلیکدە یشب ییل سیین مېنگە آز-آز یېرلریدن ساتیب تیریکلیک قیلر اېدیلر. بیر ییلچە بۆلدی، بیردن سوو آلیب قالدیلر و صادق اویلنیب هم قۆیدی. مېن هَیتاوور بې‌چارە یۆلینی تاپیب آلدی‌یاو دېب یورر اېدیم. اېندی بیلسم، صادق‌نی اویلنتیرگوچی هم شو حامد اېکن، - دېدی و آتە بېک‌دن سۆرەدی: - سیز حلی حامد نینگ قۆشنیمنیکیدن چیقیب کېتکنلیگینی سۆزلب اېدینگیز می؟ - آتە بېک تصدیق اشارەسینی بېرگچ، نېگە-دیر بیر اېنتیکیب قۆیدی. حقیقتاً اوستە علیم نینگ بو کېینگی سۆراغی اونی اېنتیکتیرلیک اېدی. اۆتکن کونلرینی زهر بیلن بولغب کېلگن بو مدهش دشمنیگە قَیسی یۆسون بیلن جواب قَیتریش یۆللرینی ایزلب تورغن چاقدە بو سوال بېریلیب، حامد بیلن بایەغی اوچرەشیشینی اونگە خاطرلتقن و اېندی هم کولیب قرەمەغن بختیغە لعنت اۆقوتقن اېدی. اول اۆزی نینگ حاضرگی حیاتینی-دە اولوغ تهلکە آستیدە بۆلغن‌لیغینی و بو تهلکە نینگ اۆتکندەگیلرگە قرەغندە تماماً باشقەچە بیر دهشتدە بۆلیشینی آنگلر اېدی.

اوستە علیم آشخانەغە باریب آش قیلیش حرکتیگە توشکن اېدی. آتە بېک نینگ تۆستدن کېتیش حرکتیگە توشیب قالغنینی کۆریب:

- بېک، شونچە اۆلتورگن نینگ قطاریدە ینە یریم ساعتکە تحمل قیلسنگیز، آشنی یېب یۆلغە توشەسیز. منە مېن، سوزینی هم باسدیم، - دېدی.

آتە بېک قَیتیب اۆلتورمەدی و هولی نینگ اۆرتەسیدن توریب عذر ایتدی:

- رحمت، اوستە، مېن بو کون آشیغیچ یوریب، اېرتەلب جۆنب کېتگن یوکلرنینگ کېتیدن یېتیب آلمەسم بۆلمەیدیر.

- آشنی تشلب کېتسنگیز خفە بۆلەمن، قیرققە چیدەگن قیرق بیریگە هم چیدەی آلەدیر.

- اۆلتورینگ-اۆلتورینگ، مهمان، - دېدی اوستە فرفی. - آشغە سوزی باسیلدی - پیشدی!

- مېن اوستە نینگ آشینی بیرینچی مرتبە یېب یاتقنیم یۆق، اگر سوداگرچیلیک امان بۆلسە، هر اۆن بېش کوندە بیر کېلیب اوستە نینگ جانیغە هم تېگەمن، - دېدی آتە بېک و باقچەغە قرەب یوریی بېردی.

اوستە علیم آشغە سوزی باسیش بیلن آوارە اېدی:

- مېن سیزنی زۆرلەمەیمن، لېکن یۆل اوستیدە قارنینگیز آچیب قالسە، اۆزینگیزدن اۆپکەلنگ، - دېدی.

آتە بېک میداندە آتینی سوپیریب اېگرلر اېکن، میدان نینگ غریبدەگی خرابە اوی نینگ دېواریدن بیر باش کۆتریلیب مونگە قرەب تورر اېدی. موندن اونینگ خبری بار میدی، یۆق می، لېکن اول بو تامانغە قرەمسدن آتینی اېگرلش بیلن مشغول اېدی. اول اېگرلنیب بۆلینغن آتینی هولیغە قرەب یېتکلەی باشلەغندە، هولیگە قرەب تورغن باش هم دېواردن قوییغە توشیب یۆقالدی. اول آتینی هولی نینگ اۆرتەسیغە قنتریب قۆییب ایواندەغی خورجون و پۆستونینی آلر اېکن، اوستە فرفی بیلن خیرلشدی. آتنی سیفی یېتکلەگنی حالدە اوستە علیم آتە بېک‌نی کۆچەگە اوزەتیب چیقدی و اونینگ قۆلتوغیدن آلیب آتکە میندیرر اېکن، اۆپکەلش آهنگیدە دېدی:

- آشنی تشلب کېتکنینگیزنی اونوتمنگ، بېک.

آتە بېک اېگرگە اۆلتوریب آلغچ سۆرەدی:

- خفە بۆلدینگیز می؟

- نېگە خفە بۆلەیین، اما یۆلدە آچیقیب قالیشینگیز اوچون سیزگە اچینەیاتیبمن.

- تیار آشنی تشلب کېتیب، یۆلدە آچلیقدن قیینەلیشیمنی اۆزیم هم توشونیب توریبمن، اوستە، - دېدی آتە بېک و، - بیراق تویەکشلر بیلن اندیجاندە بو کونگە اوچرەشیش اوچون وعدەلشکن اېدیم، اولرگە یېتیب آلیب یۆل خرجتلر اوچون بیر آز اقچە بېرمەسم، یعنی اۆز راحتیمنی کۆزلب سیزنی آشینگیزنی کوتیب قالسم، بېش کیشینی کۆرە بیلە توریب آچ قۆیغن بۆلەمن.

www.ezgu.org

اوسته علیم آت نینگ جیلاویدن قۉلینی آلیب سۉره‌دی:

- اندیجان اۉتکن کېزلرینگیزده یۉل اوستیدن کیریب توریشکه وعده بېره‌سیز می؟

- بۉلمه‌سه-چی، - دېدی آته بېک، - شو اۉن بېش کون نینگ ایچیده سکّیز تېپکی اطلسدن لااقل ایکّی کۉره ییغیب قۉیینگیز، یادینگیزدن چیقرمنگیز!

- یادیمده بار، خاطرجمع بۉلینگیز!

- خیر، خۉش!

- یخشی قال، سیفی!

سمن یۉرغه یۉلگه توشدی، چاویغه عادتدن تشقری بیر-ایکّی قَیته کېلیب توشکن اچّیغ قمچی ضربی بیلن بیر آنده کۉزدن غیب بۉلیب کېتدی. آته بېک‌نی اوزاقله‌تیب اوسته علیم اویگه کیرگن هم ایدی، جنت آپه نینگ اېشیگی آچیلدی-ده، صادق آت یېتکله‌گن حالده چیقیب کېلدی. اول آتقه مینر اېکن، اېشیک ایچیده کۉرینگن حامد - «تېزراق!» - دېگن امرنی بېردی. صادق هم آته بېک ایزیچه آتینی هَیده‌ب یوباردی...

اوسته علیم آته بېک‌نی کوزه‌تیب کېلیب، ایوان پیشانه‌سیگه اۉلتورر اېکن:

- طبیعتی جوده قیزیق ییگیت-ده، - دېب قۉیدی.

اوسته فرفی سۉره‌دی:

- بو ییگیت بیلن قنده‌ی آشنالیغینگیز بار؟

- مېن سیزگه اۉزاغی ییلی بیر ییگیت نینگ حامد نینگ دربازه‌سیده اده‌شیب یورگنلیگینی و مېن بیلن بیرگه هولیغه کېلیب بیر کون یاتیب کېتکنلیگینی سۉزلب اېدیم شېکیلّیک؟

- هه، هه، حلی اۉشه ییگیت شو می؟

- شو. شوندن بېری هر بیر مرغیلان کېلگنیده و اندیجان اۉتکنیده منینگ آلدیمغه کیرمسدن کېتمه‌یدیر. اۉزی جوده آغیر و عقللیک ییگیت، بونینگ اوستیگه قیزیق طبیعتی هم بار، - دېدی.

- قیزیغی قنه‌قه، - دېب سۉره‌دی اوسته فرفی.

- جوده قیزیق، - دېدی اوسته و کېچه‌گی واقعه‌نی سۉزلب چیقدی. - کېچه اېرته‌لب شهرنی بیر ایله‌نیب کېله‌یین دېب چیقیب کېتکن و توشلیک آشکه یېتیب کېلیش اوچون وعده هم بېرگن اېدی. مېن وعده وقتیغه آشنی دملب اۉلتوریبمن-اۉلتوریبمن، سیره کېلسه-چی!

نهایت، سیزدن سَل ایلگریراق کېلیب تورغن اېدی. سۉره‌سم: «خواجه معاذ»نی تونب قالدیم، دېیدیر. کۉزی اویقوسیزلیقدن بیر قریچ ایچیگه توشیب کېتیبدیر. جوده هم طبیعتی قیزیق ییگیت.

- یخشی ییگیت اېکن، - دېب قۉیدی اوسته فرفی.

آشنی یېب بۉلغنلریده او یاق-بو یاقدن جمعه تاووشی کېله باشله‌غن اېدی. شونینگ اوچون چای ایچیب اۉلتوریشکه تۉغری کېلمه‌ی اوسته فرفی اوسته علیمدن ایلگریراق نماز جمعه‌گه قۉزغلدی و اېشیکدن چیقیشی بیلن اۉز اوییدن کېله‌یاتقنده‌یک کۉرینگن حامدگه اوچره‌شدی.

- هه، اوسته فرفی، بخه‌ی؟ - دېدی حامد.

- اوسته علیم‌نیکیگه کېلگن اېدیم.

- بۉلمه‌سه ضیافت قویوق اېکن-ده!

www.ezgu.org

- قویوق! - دېدی کولیب اوسته فرقی، - اوسته علیم اۋز اوییگه دکان قورغن اېکن، گیلهلب یورمهسین دېب فاتحهگه کېلگن اېدیم.

- شونداق می! - دېب قۉیدی حامد. بیرگهلشیب کېته باشلهدیلر.

- بۉلمهسه اوسته علیم اۋز اوییگه دکان قوریبدیر، دېنگ-چی!

- دکان قوریبدیر.

- ارواح پیری بېرمسدن-ه؟

- قیشده ارواح پیری قیلیب بېرماقچی! - دېدی اوسته فرقی. ینه بیر نېچه دقیقهغه آرهدن سۉز کېسیلیب قالدی.

- آش قیلیب بېرگندیر؟

- البته.

- باشقه مهمان هم بار اېکن می؟ - دېب سۉرهب قۉیدی حامد. اوسته فرقی آته بېک نینگ حامد بیلن اوچرهشغنینی خاطرلهغن اېدی.

- تاشکندلیک بیر سوداگر مهمانی هم بار اېکن، - دېدی. مسجدگه یقینلشیب قالغن اېدیلر. حامد ینه نیمهنی-دیر سۉرهماقچی بۉلسه هم، اوسته فرقی شاشیب مسجدگه بوریلدی.

۱۴. رقیب ایزیدن

اۋن آلتی-اۋن یېتّی کونلیک آی آق بولوت ایچیدن قۉتاسلنیب کۉرینر اېدی. همه خفتن نمازیگه کیریب کېتکن، کۉچهلر سوو قویغندېک تینچ اېدی. کۉچه نینگ بو تینچ پیتیدن فایدهلنغن کبی اوسته علیم نینگ اېشیگی یانیغه کېلیب تۉختهغن کیمسه نینگ کیم اېکنلیگینی بیلیش اوچون آی یاروقلیغیغه قرشی توشکن بۉغات خلل بېرر اېدی. بۉغات پنهسیده و اېشیک حلقهسیده قدهلیب بیر مونچه وقت نیمهنی-دیر کوتیب تورغن بو کیشی نهایت، اوهیلب‌گینه اېشیکنی آچیب اۋزینی یۉلککه آلدی. تغین انچهگینه اېشیک نینگ ایچکریگی قسمیده تورغچ، آچیشیدهغی احتیاط بیلن اېشیکنی یاپدی.

آی یاروقلیغی اوچ بورچک روشده یۉلککه توشیب تورر اېدی. بو نامعلوم کیمسه آیاق اوچی بیلن یوریب کېلدی-ده، مۉرهلب ایوانغه قرهدی. ایوان نینگ تاقچهسیده شمع یانیب، سیفی اۋرین یازیش بیلن آواره اېدی. نامعلوم کیمسه یۉلک نینگ قارانغی قسمیغه اۋزینی آلیب، کۉزینی سیفیدن اوزمهی توره باشلهدی، سیفی اۋرنینی تۉشب بۉلغندن سۉنگ ایوان نینگ پېشانهسیده یازیلیب یاتقن دسترخوان و لگننی کۉتریب حجرهگه کیردی.

یۉلکدهگی مجهول کیمرسه گۉیا شونی کوتیب تورغندېک آیاغ اوچینی آنده-سانده تشلب اۋزینی میدان ایچیگه آلدی...

برگی تۉکیلیب قوروق شاخلری بیلن قالغن میدان ایچی تومنلیک آیدین، مجهول کیشی یوزینی آیدینغه بېریب، خرابه اوی آستیده قدهلیب تورغنلیقدن اونینگ کیم اېکنلیگینی تنیش آسان اېدی. بو المزده، ظلمدیده یوز اېنگ سۉنگغی کورهشکه حاضرلنغن بیر ییگیت اېدی...

آته بېک خرابه اوی دېواری یانیده سۉنگ چېکدهگی بیر اعتبار بیلن ایچکریگه قولاق سالماقده اېدی. ایچکریدن اۋتین یاریب اۋچاققه اۋت قهلش حرکتلری اېشیتیلر، گاهی خاتین کیشی نینگ تاوشی هم کېلیب قۉیر اېدی. اول بیر-ایکّی قَیته آهسته آدیملر بیلن خرابه اویلرنینگ او باشی بیلن بو باشیغه باریب کېلدی، یعنی ایچکریگه آشیب توشمک اوچون قولهیراق اۋرین چاغلر اېدی. خرابه عمارتلرنینگ اۋرته بیر یېریدهگی رخنهدن آشیب توشیش قولهیراق بۉلغنی اوچون شونینگ آستیغه شومشهییب اۋلتوردی. اۋلتوریشی

www.ezgu.org

همانا قه‌یاقدن-دیر آیاق تاوشی اېشیتکنده‌یک بۉلدی-ده، سېکین‌گینه اۉلتورگن جاییغه ییرگه سینگگنده‌یک قیلیب یاتیب آلدی. آیاق تاوشی تۉختب نریگی یاقدن اوسته علیم نینگ تاوشی کېلدی.

اوسته علیم نینگ خفتندن قَیتیب کېلگنلیگینی آنگله‌دی و اونینگ میدانگه کیریش احتمالی بۉلغنلیقدن شو کۉیی یاته‌بېردی.

وقت جوده سېکین حرکت قیلر اېدی. اول اۉزی نینگ هر بیر یوره‌ک تیپیشینی سنه‌غنده‌یک اۉتکوزر اېدی. کوزنینگ یاقیمسیز شمالی اۉپکه‌نی قیچیتیب، یۉتلنی قیسته‌تر، اول چلقنچه یاتقن کۉیی آغزینی اۉره‌ملب کۉمک کوتکن کبی کۉک‌که کۉزینی تیککن اېدی.

آره‌دن بیر-بیر یریم ساعتلر چمه‌سی وقت اۉتیب کېتدی. تېوره‌کدن «جنت قوشلری» نینگ بیرینچی تاوشی قیچقیریلیب اۉتدی، شو کېزده خرابه هولی تاماندن بیر نېچه آیاق تاووشلری اېشیتیلدی-ده، اول اۉرنیدن توریب قولاق سالیشغه مجبور بۉلدی. بیر مونچه وقت آنگله‌شیلمه‌غن سۉزلشیش تاووشلری کېلیب تورگچ، دریچه نینگ غییق اېتیب آچیلیشیدن سۉنگ، بو تاووشلر ینه هم اوزاقلشدیلر. آته بېک دېوارغه اینتیلدی و سېکین‌گینه یوقاریغه کۉتریلدی. بوزوق اوی نینگ دریچه‌سیدن نریگی قطارده‌غی ایوان و اونده‌گی اۉچاقده یانیب تورغن اۉت کۉرینددی. اما آچیق‌قینه بۉلیب اوی ایچیدن کیشیلر تاوشی کېلر اېدی. اول اۉمریلمسلیق اېتیب دېوار اوستیگه میندی و آسان‌غینه خرابه اوی ایچیگه اۉزینی آلدی. چونکه اوی تامی اۉپیریلیب آستیغه باسقنلیقدن اوی نینگ صحنی جوده هم یوزه اېدی.

اوه‌یلب اوچ-تۉرت آدیم باسدی-ده، اوی نینگ بوزوق دریچه‌سی یانیغه کېلیب تۉخته‌دی و مۉره‌لب‌قینه هولی یوزیگه قره‌دی. قرشیده‌غی اوی نینگ هر ایکّی دریچه‌سی هم یاپیق، اما تیرقیشلریدن شمع یاروقلیغی کۉرینر و بایه‌غیغه قره‌غنده سېکینراق بیر تاووشده غۉنغیر-غۉنغیر سۉزلشیش اېشیتیلر اېدی. آره‌دن اۉن بېش دقیقه چمه‌سی فرصت اۉتیب تاووشلر بیر آز یوقاریلشیب کېلمک‌که باشله‌دی. بو آره‌ده اویدن قۉلیغه لگن اوشله‌گن بیر خاتین چیقدی-ده، قازاندن لگنگه بیر نرسه‌نی کۉتره بېردی. آته بېک گۉیا شونی کوتیب تورغنده‌یک اوزاق بیر تین آلدی و اۉزینی چېتکه بوردی. خاتین لگن بیلن اویگه کیریب کېتکچ، ایچیدن تقینغن خنجرینی قینیدن سوغوریب آلدی-ده، دَمینی آیدینغه سالیب باقدی و خنجری نینگ اوچینی یانباشیدن آرقه‌سیغه اۉتقوزیب اوشله‌دی، ینه اوینی کوتیب تۉخته‌دی. خاتین ینه چیقغن و تاباقلرغه شۉربه سوزه باشله‌غن اېدی. اویگه بیر-ایکّی قتنب سوزیلگن شۉربه‌لرنی تشیب بیتیرگن، اوی نینگ اېشیگینی بېکله‌دی-ده، کیریب کېتدی.

آته بېک هولی نینگ اۉرته‌سیغه، توت یاغاچی نینگ یانیغه کېلیب تۉخته‌غن و جَنوبده کیشی یۉق می، دېب النغلر اېدی. اول بو تۉغریده بیر قناعت حاصل اېتکچ، بیرته-بیرته باسیب کیشیلیک اوی نینگ یۉلک تامانیده‌غی دریچه‌سی یانیغه یېتدی و اۉزینی سۉنگ چېکده احتیاطلب دریچه آستیغه اۉلتوردی. اۉلتوریشی همانا دماغیغه ایچکولیک بیلن شۉربه ایسی کېلیب اوردی.

اویده‌گیلرنینگ سۉزلرینی‌گینه اېمس، حتا تاماق چه‌ینشلرینی هم اېشیتسه بۉلر اېدی.

ایچکریدن کیم-دیر بیرو شپ-شپ اېتیب چه‌ینب دېر اېدی:

- اېندی مېنگه بېرمه، صادق، موتل پالوانغه بېره‌وېر!

آته بېک بو تاووش نینگ کیمنیکی بۉلغن‌لیغینی بیلگن اېدی.

- هدېب مېنگه بېره‌وېره‌سنلر می، آره‌لتیب جنت آپه‌مگه هم بېریب قۉی، خه-خه-خه!

- بیزنینگ کمپیرگه بېرسنگ قَیترمسدن ایچه بېره‌دیر!

- بېرسه ایچه‌بېره‌من، قیخ... اۉزیم خاتین بۉلسم هم موتل پالوانلرنینگ اۉنینی قاچیره‌من، قیخ...

بو سۉزدن سۉنگ، اوی ایچینی کوچلیک بیر کولگی تاوشی قاپله‌دی. کولگی باسیلغچ، سۉز باشلندی:

- اېندی شونی ایچه‌سیز، حامد اکه!

www.ezgu.org

- يۆق، صادق بای اینیم، مېن جوده هم بۆلیب قالدیم، اۆزی هم جوده کوچلیک چیقغن اېکن.
- ایچمه‌سنگیز قۆیمه‌یمن، نېکین...
- موتل پالوانگه بېر! سیز آلینگ-چی شونی!
- انیق ایچمه‌یسیز می؟ کوموش آپه‌م نینگ سلامتلیگیگه هم ایچمه‌یسیز می؟
بو سۆزنی اېشیتکن آته بېک اختیارسیز اۆرنیدن توریب کېتدی. جنت آپه نینگ خی-خی-خی قیلیب کولگن تاوشی اېشیتیلدی.
- آره‌غه نازک بیر اسمنی کېلتوریب سالمه‌سنگ، خدا حقی ایچمس اېدیم. قنی، بۆلمه‌سه بېر-چی، کوموش اپه‌نگ نینگ سلامتلیگی همه‌دن هم مېنگه کېره‌ک دیر.
- خه-خه-خه، نازک جایدن اوشله‌دیم می؟
آته بېک بو سۆزلرنی اېشیتر اېکن، زۆرغه-زۆرغه اۆزینی دریچه‌گه هجوم قیلیشدن باسیب قالغن اېدی. آره‌ده بیر مونچه میده سۆزلر سۆزلنگچ، کیم نینگ-دیر اوففف، دېب یوبارغنی اېشیتیلدی.
- تغین نیمه بۆلدی، حامد اکه؟
- بو کونگی گپ جوده هم مېنی چۆچیتیب قۆیدی-ده، صادق بای!
- منینگ گپیمگه نیمه اوچون ایشانمه‌یسیز، اخیر! یوز مرتبه سیزگه ایتیب یاتیبمن-کو، خومسه‌نی دربازه‌دن چیقردیم، تغین قنچه‌غچه آرقه‌سیدن باریب تا کاروانلرگه قۆشیلیب کېتکونچه کوتدیم، سۆنگره قَیتیب کېلدیم، دېب. اگر اۆشه کېتیشی بۆلسه، بو کون خودّی قۆقانغه باریب یېتکن.
- اې، سن بیلمه‌یسن، اوکه!
- نېکین منگه قالسه، شو ایشدن هېچ بیر قۆرقه‌تورغن گپ یۆق، اوسته بیلن تنیشلیغی بۆلسه، اونینگ اوییگه مهمان بۆلغندیر، سوداگرچیلیغی بۆلسه مرغیلان‌غه کېلگندیر، اخیر کېتیب تورغنده‌غی سۆزینی اۆز قولاغینگیز بیلن اېشیتدینگیز-کو!
- بو ملاحظه‌نگ توزیک-کو، بیراق مېن بیلن اچّیغلشقن بیر کیشینیکیده مهمان بۆلیشی باشنی قاتیره‌دیر، تغین سیزلرنینگ هولیلرینگیز یانیده...
- اگر سرّینگیزدن اوسته علیم نینگ خبری بۆلسه، اول وقتده قۆرقسنگیز هم ارزییدیر.
اما مېنگه قالسه او خمپر (آته بېک‌نی ایته‌دیر) مرغیلان‌ده خاتینی بارلیغینی هم اونیتیب یوبارغن، دېب اۆیله‌یمن.
- منینگ بو سرّیمنی سیزدن باشقه هېچ کیم بیلمه‌یدیر. عمربېک بیلن بیر آز نری-بېری بۆلیب قالغن اېدیک، هَیتاوور تغین آره‌نی آچیب یوباردیق.
- اونداق بۆلسه تغین نیمه‌دن قۆرقه‌سیز؟
- مېن اونینگ تاشکند کېتیشینی کۆز بۆیش اوچون بۆلغن حیله می، دېب قۆرقه‌من.
- خیر، کېتمه‌گن هم بۆلسون: اول حالده اۆزینگیز ایتکندېک قیلیب تۆپّه-تۆغری اېرته‌گه سلیم شربتدارنینگ آلدیغه باره‌من-ده، اۆغلینگنی میرزاکریم اکه نینگ ایلگریگی تاشکندلیک کویاوی اۆلدیردی، مېن اۆز کۆزیم بیلن کۆردیم، دېیمن. انه اوندن سۆنگ خومسه نینگ حالیغه میمونلر ییغله‌سین! اگر اول سرّینگیزنی بیلگن بۆلغنده هم الّه‌قچان کېله‌تورگن ایشکه توشونیب آلیب، مرغیلان‌دن دُمینی خاده قیلدی، دېسنگیز-چی!
- قیخ... صادق نینگ گپی جۆیه‌لیک، - دېب قۆیدی جنت آپه.
آته بېک بو سۆز دهشتیدن تیتره‌ب کېتکن اېدی. صادق دوام اېتدی:

www.ezgu.org

- ایندی ایش نینگ بؤلەدیرغنینی اؤیلش کیرەک، سیزنینگ قؤرقاقلیغینگیزنی کؤریب، منه موتل پالوان هم اوخلب باشلبدیر.
- اوخلەغنیم یؤق، هیز، دارونگدن قوی-چی!
- موتل بای اؤرتاق، - دیدی حامد، - بیز بیرو نینگ یخشیلیغینی اونوتەتورغن کیشی ایمسمیز. اؤرتاغینگیز صادق بای مین بیلن بیرگەلشیب کملیک کؤرمەدی، اوّلی خدا، قاله بیرسه مین اونی اویلنتیریب قؤیدیم... مین بیرو بیلن آشناچیلیق قیلسم، حتا، اوندن جانیمنی هم ایەمەی، کؤنگلینی آلماقغه تیریشەمن.
صادق:
- موتل بای سیزنی اؤبدن یخشی بیلەدیر، حامد اکه! سیزنینگ قندەی خدمتینگیز بارلیغیغه هم قانغن... اما اونینگ سیزدن بیر التماسی بار ایکن.
حامد:
- نیمه التماسینگیز بار، موتل بای؟
موتل (سرخوش):
- بیرته یه-یه-یه -ریمتەدن اوچ-تؤرت ت-ت-تنگه ق-ق-قرضلریم بار ایدی، حامد اکه.
حامد:
- آشنالیق دیگن اوچ-تؤرت تنگه بیلن باغلنه آلمەیدیر، موتل بای! مین سیزگه حلی ایتیب قؤیدیم: منینگ آشنالیغیم آشنادن جاننی هم ایەمسلیق بیلن بؤلەدیر. اوچ-تؤرت تنگه ایمس، محتاج بؤلسنگیز اؤتّوز-قیرق تنگه هم سؤرەی بیرینگ!
جنت آپه:
- الاهی حامدبای مراد-مقصدیغه ییتسین، قیخ. آشنا-آغەینیدن دنیا ایەمەیدیر!
بیر آز وقت تنگه تاوشی ایشیتیلیب تورغچ، حامد نینگ آوازی کیلدی:
- منه، موتل پالوان، حاضرگه آز بؤلسه هم شونی آلیب توررسیز، اما خدمت حقینگیز اؤز یؤلیغه بؤلەدیر.
سرخوش:
- ر-رحمت، ح-حامد اکه، سیز ج-جاننی ایەمەسنگیز، م-مین هم یؤلینگیزگه باشیمنی تیکدیم، جمشید نینگ اروایی!
صادق:
- بیزنینگ موتل بای هم قورو‌ق ییگیت ایمس!
حامد:
- دسترخواننی ییغیشتیریب آلینگیز-چی، جنت آپه!
لگن-تباق نینگ بیر-بیریسیگه تیککن تاوشی ایشیتیلیب، آته بیک اؤزینی آهستەگینه یؤلککه آلدی. اؤچاق باشیده بیر-ایکّی دقیقه چەمەسی تباق-قاشیق و آیاق تاوشی ایشیتیلیب تورغچ، جنت آپه هولیغه توشیب کیلدی و قؤلیدەغی دسترخواننی توت آستیغه قاقیب کیتدی. آته بیک قَیتیب کیلیب دریچه آستیغه اؤلتورگن هم ایدی، حامد نینگ شو سؤزینی ایشیتیب قالدی.
- ایشیک نینگ زنجیریگه بیر قرەب کیلینگیز-چی، ایمان تاپکور جنت آپه!
صادق:
- قؤرقەسیز-دە، حامد اکه، ایشیکنی اؤزیم زنجیرلەگنمن.
حامد:
- سن حلی یاشسن، اینیم صادق بای، سیز چیقەبیرینگیز، جنت آپه!

www.ezgu.org

آته بېک اوچون وقت آرتیق تنگ و قۆرقونچ اېدی. خرابه اویگه بارەی دېسه، جنت آپه نینگ کۆریب قالیشی انیق اېدی. اېشیکنی آچیب چیقیب کېتەی دېسه، اۆلتوریش نینگ مقصدی حلی آچیلمەغن بۆلیب، بوتون مشقتی شمالغه کېتر اېدی. جانی حلقومیغه تیقیلیب تېورەگیگه النغلەدی و یۆلکدن نریراقده اوسته علیم نینگ دېواریغه سویاغلیق تورغن زنبیلگه کۆزی توشدی. زنبیل نینگ آستیغه یشیرینیش جوده هم خوفلی اېدی اېسه-ده، اما اۆلتوریش نینگ مقصدیغه قانمەی کېتیش اوندن هم خطرلیک اېدی. سِر فاش بۆله قالسه، اوچ دشمنگه برابر هجوم قیلیشنی بۆینیگه آلیب قۆیدی. اوی اېشیگی آچیله باشلەغنده زنبیل نینگ آستیغه کیریب آلغن اېدی. اۆزینی نې چاغلیق سیقیب غوجنک قیلغن بۆلسه هم، اما بیر قرەش بیلن زنبیل آستیده کیشی بارلیغینی بیلیش اونچه قیین اېمس اېدی. زنبیل آستیده خنجرینی قیسیملب، گۆیا سیچقاننی پایلەغن موشوکدېک هجومگه حاضرلنیب یاتر اېدی.

جنت آپه یۆلککه تامان یوریب کېلدی-ده، زنبیل آستیدەغینی پَیقەمەی یۆلککه بوریلدی. آیدیندن اېشیک نینگ زنجیرلیگی انیق کۆرینیب تورر اېدی. شونینگ اوچون اېشیک یانیغه باریب اۆلتورمەی یۆلک نینگ یرمیدن قَیتدی. قَیتیشی همانا یوقاریدن اوچیب اۆتکن بیر-ایکّی ماشک قوش نینگ چېو-چېو-چېو دېگن تاوشینی اېشیتیب کۆککه قرەدی.

شمال-شرقیغه تۆغری آتیلیب اۆقدېک اوچیب بارغن ماشک قوشلرغه قرەغنیچه یۆلکدن اوی تامانیغه قَیریلیب کېتکنینی اۆزی هم سېزمەی قالدی. جنت آپه ایوانغه چیققنده، آته بېک اوستیدەگی زنبیل تۆرت اېنلیک یوقاریغه کۆتریلیب، تغین سېکین‌گینه اونی باسیب توشکن اېدی. جنت آپه اېشیکنی آچیب، اویگه کیرگنده، اول آهسته‌گینه زنبیل آستیدن چیقدی، اونینگ یورەک تېپیشی حلی هم شدّتلیک اېدی. دریچه یانیغه یوریب کېلدی-ده، همان هجومگه حاضرلنغندېک ایچکریگه قولاق سالیب توردی. جنت آپه نینگ «اېشیک زنجیر» دېگن تاوشینی اېشیتکچ، راحت تین آلدی و دریچه یانیغه چۆنقەیدی.

حامد:

- بۆلمەسه، دوشنبه کونی کېچەسیگه بۆلسین!

صادق:

- بیز قَیسی کونگه دېسنگیز هم حاضرمیز!

موتل:

- مېنگه قالسه، شو تاپته بارسق دېیمن!

حامد:

- یخشیسی دوشنبه کون، اوندن نریگه اۆتکنی هم یرەمەغندېک، بېریسی هم فایدەسیز بۆلەدیر، چونکه بیر-ایکّی کون بونگه حاضرلیک هم کېرەک.

صادق:

- تغین قنەقه حاضرلیگی بار؟

حامد:

- آلیب چیقغندن سۆنگ، اونی مرغیلان ایچیده آلیب توریب بۆلمەیدیر: تا رام قیلغونچه بیررته قیشلاقغه یوباریشکه تۆغری کېلەدیر. آلیب چیقیشیمیز دوشنبه کېچەسی نینگ قَیسی پیتیگه تۆغری کېلیشینی هم حاضردن ایتیب بۆلمەیدیر. آلیب چیقغن زمان مرغیلان‌دن چیقریلیب یوباریلمەسه، کوندوز کونی چیقریش تغین خوفلیک. کېچەسی معلوم، مرغیلان دربازەلری یاپیق بۆلەدیر. شونینگ اوچون بیررته دربازەباننی قۆلگه آلیب قۆیماغیمیز، البته، کېرەک...

صادق:

- یخشی مصلحت، قوتیدارنیکیگه قنەقه قیلیب توشەمیز؟

www.ezgu.org

حامد:

- مسأله نینگ بو یاغینی هم اۋیله‌شیمیز کېره‌ک اېکن حلی!

صادق:

- اېنگ یخشیسی دربازه‌سیدن کیریش!

موتل:

- دربازه‌سیدن کیریب بۆلمه‌سه، تامیدن آشیب توشه‌میز!

صادق:

- هه-هه-هه، بلّی، موتل تۆره‌م!

موتل:

- کولیشینگنی بېجا قیلمه، هېز ابدیکریم! سن حلی دنیاغه کېلیب نیمه‌نی کۆردینگ-کو، سنگه کولیش توشیب قالدی! بو باش دنیاگه کېلیب نیمه‌لرنی کۆرمه‌دی-ه؟ بونه‌قنگگی قاچیریق ایشلرنی اېندی قیلیب تورپپتی، دېب اۋیله‌یسن می؟ اېخه-خ-خ، موتل اکه‌نگ نیمه‌لرنی قیلمه‌دی؟ خه-خه-خه... مسلمانسن آته‌نگ نینگ اروایی، حامد اکه! بیر کونی جانکېلدی بای حسرتینی قیلیب حاتم تۆره نینگ اۋغلینی یخشی کۆرگنلیگینی، دیداریگه تۆیالمه‌ی بېسر بۆلغنینی عرض قیلیب قالدی-کو، یانیمده قلندر پالوان بار اېدی، جانکېلدی‌گه، بۆلمه‌سه اۋن آقته بېر بیزگه، بیز قلندر بیلن بیرگه دۆندیقچه‌نگنی مهیا قیلیب بېره‌یلیک، دېدیم.

جانکېلدی اۋلیب تورغن اېکن، قولاق قاقمه‌ی خۆب، دېدی. بیز قلندر بیلن توننی یریم قیلدیق-ده، حاتم تۆره نینگ هولیسیگه کېلدیک. ایش نینگ اېبینی جۆبلب قره‌سق جوده کشل، دېوار-تاش همین! آشیب توشیش نینگ سیره اۋنقاوی یۆق. بو ایشکلنی کۆرگن قلندر نینگ تربوزی قۆلتوغیدن توشیب «بېش آقته‌نی قَیتریش اووال-کو؟!» دېدی.

اۋزیم نینگ سَل شونه‌قنگگی کیفیم بلندراق اېدی، خنجرچه‌منی قینیدن سوغوریب آلدیمه‌ده، تۆغری حاتم تۆره نینگ دربازه‌سیغه باریب چقیره باشله‌دیم. بو ایشیمدن جان-پانی چیقیب کېتکن قلندر یانیمغه کېلیب تورته باشله‌دی: «های، موتل، سنگه نیمه بۆلدی؟»

مېن حاتم تۆره‌نی چقیره بېریب «تاوشینگنی چیقرمه، خاتینغه اۋخشه‌غن ییگیت»، دېدیم. قلندر یانیمده تورالمه‌دی، مېنی یالغوز قالدیریب اوره قاچدی. بیر وقتده حلیگی حاتم تۆره دربازه آرقه‌سیغه کېلیب «کیم» دېدی. مېن تاوشیمگه شاشیلیشقن توس بېریب «مېن، مېن، آچینگ تېزراق!» دېدیم. بېچاره گۆل تۆره دربازه‌نی آچیب یوباریشی بار می، لیپ اېتیب اۋزیمنی ایچکریگه آلدیم و حاتم تۆره‌نی قۆلیدن اوشلب هولیغه باشله‌دیم.

بېچاره اېندی مېنی تنیغن، اوضاعیم نینگ بوزوقلیغینی هم پَیقه‌غن اېدی. کېکیرده‌گیگه خنجریمنی تیره‌ب: «جانینگدن امیدینگ بار می، یۆق می، ناانصاف!» دېدیم. جوده تیلی شیشیب قالغن اېدی خومسه نینگ - «باوو-باوو» دېب غۆلدیره‌ب جواب بېرردی... «بیر بېچاره اۋغلینگنی دېب کۆکره‌گینی زخکه بېریب یاتسین-ده، سن تینچکینه اۋغلینگنی آلیب یات!.. قنی اۋغلینگ، یاتقن جایینی کۆرست!» دېدیم. حاتم تۆره دیر-دیر قلتیرر اېدی، شو کۆیی اونی ایوانغه اۋزیم یېتکلب باردیم-ده، اۋغلینی کۆرستدی. باله‌نی اویقو اره‌لش تورغوزیب کییتیره باشله‌غن اېدیم، بیر تاماندن آنه‌سی دادلب قالدی-کو، خنجریمنی آلیب اونگه یوگیردیم. «تاوشینگنی اۋچیر، ماچه‌خر... اۋغلینگنی اۋلیمغه آلیب باره‌یاتقنیم یۆق، نهایتلی بیر پیاله چای ایچه‌دی-کو کېله‌دی!» دېدیم. قیسقه‌سی، ایلگری دهشت بېریب، کېینیدن یخشی گپلر بیلن اولرنی ایشانتیریب، باله‌نی آلیب چیقدیم و جانکېلدی‌گه تاپشیریب کېتدیم...

www.ezgu.org

بختیمگه اۉشه کونی بیرته هم میرشب یۉلیقمه‌دی. اېی، صادقچه، سن حلی نیمه‌نی نیمه‌نی کۉردینگ-کو، نیمه‌نگگه ایشاندینگ، بوزاق بۉغوزله‌غندېک قیلیب بیر-ایکّیته‌نی سۉیگن بیلن آدم بۉلدینگ-قۉیدینگ می؟ گپ بیلن بۉلیب زنغر کیف هم ترقب کېتدی، قنی، قوی-چی بیر-ایکّینی!

حامد:

- سیزگه قایلمن، موتل پالوان، سیزنینگ شونه‌قنگی ایشلرینگیزنی بیلیب یورگنیم اوچون بو یېرگه چقیرتیریب کېلدیم-ده!

موتل:

- شونی بیلگن بۉلسنگیز بس، بو ایشنی مېنگه تاپشیریب قۉیه‌بېرینگ!

حامد:

- صادق ایتکندېک دربازه‌دن کیریشنی خواهله‌مه‌یمن، چونکه میرشبلرنینگ آیاغ اوستی.

موتل:

- بۉلمه‌سه هولی نینگ آرقه‌سیدن توشه‌میز!

حامد:

- آرقه‌سی هولیدیر؟

جنت آپه:

- قیخ، حلیگی آتی قورسین... ملک بای نینگ میدانی-ده!

حامد:

- جوده یخشی اېکن. بۉلمه‌سه تامیغه شاتی یېتر میکین؟

جنت آپه:

- قیخ، جوده بلن.

موتل:

- بلن بۉلسه، ضرری یۉق، آسانی اوی نینگ تېگیدن تېشه‌میز، قۉیه‌میز!

حامد:

- قیین بۉلمس میکین؟

موتل:

- همه‌دن هم آسانی تېشیش، مۉلجلینی یخشی آلسق بس.

حامد:

- بیر-ایکّی ساعتده اونی تېشیب بۉلر میدی؟

موتل:

- اۉزی میدان می، اخیر؟

جنت:

- میدان، قیخ.

موتل:

- یقینیده آدم یۉق می؟

www.ezgu.org

جنت:

- يۆق، قيخ.

موتل:

- بلی، مۆلجلنی آلیب بېرسەلرینگ، اېرتەدن باشلب قزیغنیم بۆلسین.

حامد، صادق:

- بلی، رحمت، پالوان!

مجلس نینگ سۆزی شو یېرگه یېتکنده آته بېک اۆرنیدن توریب یۆلککه کېلدی. اېشیک زنجیریگه قۆلینی آلیب بارغنی حالده اۆیلنیب تۆختەدی و اېشیکنی آچمەی آرقەسیغه قَیتدی.

خرابه اوی آرقەلیق اوسته علیم‌نیکیگه چیقیب ایوان یانیده تۆختەدی، اولرنینگ خورّک و پیشیلّشلریگه قناعت حاصل اېتکچ، آیاغ اوچی بیلن یۆلککه اۆتدی و اېشیکنی آچیب چیقدی...

* * *

اۆز آغزیدن اېشیتکنیمیزدېک صادق اونی، حامد نینگ تعلیماتیچه قۆقان دربازەسیدن چیقریب تا کاروانلرگه قۆشیلیب آلغونچه تعقیب اېتیب بارگن ایدی. آته بېک بو تعقیبنی جوده یخشی سېزگنلیکدن صادق یۆلده قالغندن سۆنگ هم ینه بیر بېکت آلدینغه بارغن و ایکّینچی بېکتدن یۆلنی چپلب، تاشلاق دربازەسی آرقەلیق ینه قَیتیب مرغیلان‌غه کیرگن ایدی.

اوسته فرفی نینگ حامد و اۆزی تۆغریلریدەغی مدهش حکایەسینی اېشیتکچ، مرغیلان‌ده قالیش و قەیین آتەسی نینگ اوییگه باریب آنگله‌شیش اۆرنیگه جوده آشیغیچلیق بیلن مرغیلان‌دن جۆنب کېتکن بۆلیب کۆرینیشی البته اۆرینسیزگه اېمس ایدی. چونکه کامل بېک اۆلدیریلگن بیر کونده حامد نینگ کۆز اۆنگیده قالیشی، بیله‌توریب، اۆز-اۆزیگه قبر قزیش، قبرغینه اېمس ناموسنی برباد بېریش و قاتللیق اسمینی آلیب خلق آلدیده شرمنده بۆلیش بۆلور ایدی، نېچوک کیم، بیز یوقاریده صادق آغزیدن اېشیتکنیمیزدېک حامد بو تهمتدن هم قَیتمس و اۆز تهمتینی محکمه آلدیده منطقي روشده اثبات هم قیله آلور ایدی. منه اول شو مدهش، باشقه توشماغی انیق تورغن هلاکت نینگ دفعی اوچون مرغیلان‌دن آشیغیچ چیقیب جۆنەغن ایدی. آرقەسیدن قیلینغن تعقیبنی پَیقشی اېسه اوّلا بو اونینگ بیر ملاحظه‌سی بۆلغن ایدی، ایکّینچی، آتینی اېگرلر اېکن، دېواردن اۆزیغه قرەغن باش بیلن بو ملاحظه‌سینی چینگه چیقیشینی بیلگن ایدی. اوچونچی، کۆچەده اوسته علیم بیلن خیرلشر اېکن، قۆشنی نینگ یۆلەگیده کۆرینگن کیشی کۆلەگه‌سی ینه تعقیب اېتیلیشینی تأکیدله‌گن ایدی.

مرغیلان‌دن ایکّینچی بېکتکه قۆنیب، چایخانه‌ده بیر-ایکّی چایدیش چای ایچیب اوزاق اۆیله‌غن و مرغیلان‌غه قَیتیش قوروق تهمتکه قالیش بیلن فرقسیز اېکنلیگینی ینه بیر قت توشونگن ایدی اېسه-ده، حامدنی میدانده مظفر حالده قالدیریب کېتیشنی هېچ بیر تورلیک یوره‌گیگه سیغدیره آلمه‌غن، غیرِ رسمي یشیرینیب بۆلسه هم مرغیلان‌ده توریشکه و توریب حامد نینگ موندن سۆنگگی رېجه‌لرینی اۆرگنیشکه و شونگه قرەب کوره‌ش باشلشغه قرار بېرگن، شام بیلن عصر آره‌لریده مرغیلان‌غه کیرگن ایدی. کېلیب بیرینچی کېلیشیده توشکن سرایگه جایلشقن و جایلشیب تینچي آلمه‌غن، یعنی تعقیبینی بو کوندناق باشلشغه قرار بېرگن. حامد نینگ یامانلیق کارخانه‌سی اوسته علیم نینگ قۆشنیسینیکیده بۆلغنلیغی اوچون هېچ بیر تردّدسیز یۆلنی تۆغریلب صادق‌نیکیگه سالغن ایدی که، بیز موندن کېینگی گپلرنی یوقاریده کۆریب اۆتدیک.

اوسته علیم نینگ اېشیگینی آچیب چیققچ، صادق نینگ یۆله‌گیگه قولاق سالیب غۆنغیر-غۆنغیر کېلگن تاووشنی اېشیتدی و سېکین-سېکین یۆلغه توشدی.

www.ezgu.org

دشمن بیلن بېتمه-بېت اوچره‌شماق کونی بېلگولنگنلیکدن اۋزی نینگ بو کونگی کوتیلمه‌گن موفقیتی تۆغریسیده هېچ بیر تعجبلنمس، فقط دوشنبه کون کېچه‌سی بیلن میبه‌سی مشغول اېدی. دوشنبه کون کېچه‌سی بیر اېمس، اوچ دشمن بیلن کوره‌ش تۆغریسیده‌غینه اۋیلر اېدی. بو بیرگه اوچ مسأله‌سی بیر آز اونینگ میبه‌سینی قاتیرغن؟

کیشیلر یاللش، حکومتکه بیلدیریش، قوتیدارنی خبردار قیلیب قۉییش ملاحظه‌لریگچه کېلیب یېتکن بۉلسه هم، اما عزت نفسی بو قۉرقاقلیققه تماماً ضد تورر اېدی. باره-باره بو ملاحظه‌سینی تماماً کۉنگلیدن چیقریب تشله‌دی؟ نه کیشیلر یالله‌یتورغن، نه حکومتکه بیلدیره‌تورگن و نه قوتیدارنی خبردار قیله‌تورغن بۉلدی. چونکه رقیب بیلن دلدار نینگ اویی آرقه‌سیده تنها آلیشماق، یار آیاغی آستیده قانلیک توپراققه قاریشماق - اونینگ اوچون جوده لذتلیک و شاعرانه توییله باشله‌غن اېدی. سرایگه کیرر اېکن اۋزیچه:

- شیرین اۋلیم، - دېب قۉیدی.

گرچه کېچه‌گی تون «خواجه معاذ»نی تونب اویقودن قالغن اېدی، اما اوزاق وقت بو کونگی گپلرنی اۋیلب یاتدی. اول اوخلب کېتر اېکن، اۋزینی گاه قانغه بېله‌نیب یاتقن حالده، گاه کوموش‌نی اېرکه‌لب تورغن حالده کۉرر اېدی.

۱۵. دوشنبه کون کېچه‌سی

بو کونگی کېچ آته بېک بیلن حامد نینگ حیات و ممات مسأله‌لرینی اۋزی نینگ قاره قوچاغیغه آلغن قارانغی بیر تون اېدی و بولردن قَیسی بیرلری نینگ سۉنگ ساعتلری یېتکنلیگی شو قارانغی تون کبی قارانغی اېدی. آته بېک بو ایکّی حالدن طبیعي بیریسینی بو ساعت اۋزی نینگ کۉز اۉنگیده کۉرر و شونگه حاضرلنر اېدی اېسه-ده، اما حامد نینگ خَیالی فقط گل‌گینه ایسکر، گل سَیریگه آشیقینر اېدی...

آلتی قریچ کېنگلیکده اوزوندن-اوزاق تار کۉچه، تار کۉچه باشیده کیچکینه‌گینه بیر اېشیکچه اېدی. شام بیلن خفتن اۋرته‌سیده بو کۉچه باشیغه بیر ییگیت کېلیب تۉخته‌دی-ده، تېوره‌گیگه کیشی بیلمس قیلیب رزم سالدی. کۉچه‌ده هېچ کیم قالمه‌غن، یۉل آیاغی باسیلغن اېدی اېسه-ده، اول اوزاق‌قینه قرشیسیده‌غی دربازه ایچلرینی، تام اوستلرینی، دېوار رخنه‌لرینی کوزه‌تدی و قناعت حاصل اېتیب تار کۉچه‌گه آهسته-آهسته یۉل آلدی. تار کۉچه نینگ یرمیسیغه یېتکچ، تۉستدن آرقه‌سیغه قَیریلیب قره‌دی... اونینگ حرکتی بیر نرسه‌دن شبهه‌لنیب اېمس، اما آرقه‌دن دشمن تعقیبی بۉلمه‌دی می اوچون اېدی.

کیچکینه اېشیکچه یانیغه یېتکنده تغین حلیگیدېک آرقه‌سیغه قره‌ب قۉیدی. بیر آز اۋیلب تۉخته‌غچ، اېشیک نینگ اۉنگ تامانیده‌غی دېوار نینگ بوزوق یېریدن سېکین-کینه کۉتریلیب میدانغه مۉره‌له‌دی. اېشیک نینگ قفل و زنجیری بۉلمه‌ی یوزیگه یاپیق حالده تورغن بۉلسه هم اول اېشیککه تقیلمه‌دی، مشقتلنیب دېوارگه میندی. آی شام یېب یخشیغینه قارانغی توشکن بۉلسه هم میدان ایچی نینگ درختسیزلیگی اوچون تیکّه‌یگن چۉب هم اجره‌تورلیق اېدی. میداننی کیشیدن خالی بیلگچ، سېکین‌گینه دېواردن اۋزینی میدانگه آلدی.

میدان ایکّی طناب کېنگلیکده بۉلیب، جَنوبی قوتیدار و قۉشنیسی نینگ عمارتلری آرقه‌سیدن و باشقه اوچ جهتی هم شونگه اۉخشش بنالردن عبارت اېدی. میدانگه یازده نیمه-دیر اېکیلگن، چوقور-چوقور جۉیکلر تارتیلغن و یېر یامغور بیلن ایویب، بۉکیب آیاق کۉتریب باسیشغه امکان بېرمس، هر بیر آیاق اوزغنده اوچ چارک لای برابر کۉتریلور اېدی. قیینه‌له-قیینه‌له میدان نینگ جَنوبیگه اۉتدی. اونینگ چپ قۉلی تامانیده بیر اوی نینگ آرقه دېواری بیر بۉیره اېنی کېسیب توشیریلگن بۉلیب قاره‌ییب کۉرینر اېدی. اول بو کېسیلگن اۉرینّی اۉتکن کون کېچه‌سی کېلیب کۉریب کېتکنی اوچون قیته‌دن قره‌ب تورمه‌دی اېسه-ده، لېکن اونینگ بو بناغه التفاتسیز قره‌شی ممکن اېمس اېدی. بو تېگی کېسیلگن بنا کوموش نینگ اۋز اویی بۉلیب، بو اوی ایچیده آته بېک نینگ سعادتلیک کونلری نینگ شیرین خاطره‌لری سقلنر و شو دقیقه‌ده هم اونینگ حیات تیره‌گی بۉلغن کوموش بی‌بی اۋلتورر اېدی. آته بېک کۉزینی تۉلدیریب بناغه

www.ezgu.org

قرەدی، گۆیا بو قرەشده اول دنیا ملکی بیلن وداعلشر ایدی. اوزاق‌قینه بناغه قرەب آلغچ، قۆینیغه قۆل سالیب بیر کاغذ آلدی، خَیال ایچیده کاغذ نینگ تخلرینی توزیکله‌دی-ده، قَیتریب ینه قۆینیغه تیقدی. شوندن سۆنگ بناغه ینه بیر کۆز تشله‌غچ، میدان نینگ کون‌باتریغه یوریب، اۆن بېش آدیملب حلیگی جایدن بیراقلشدی. تام شوواغیغه لای آلینغن زاوور شېکیلّیک اۆریننی کېچه‌گی کېلیشیده بیقینیش اوچون بېلگولب کېتکن ایدی، کېلیب شونگه توشدی-ده، قۆلینی چکّه‌سیگه قۆییب یانی بیلن یاتیب آلدی. گرچه آستی کېسیلگن بنا بیلن آته بېک توشیب یاتقن لایخانه بیر-بیریسیگه روبرو ایدی. اما عمارتلرنینگ کۆله‌گه‌سی و کېچه نینگ اۆته‌چه قارانغیلیغی آرقه‌سیده لایخانه‌ده کیشی بۆلغن‌لیغینی پَیقش قیین ایدی.

* * *

تون یریم بۆلیب، آلدینغی اوخله‌غنلر ایندی بیر اویقونی آلغن ایدیلر. میدان ایشیگی آچیلدی. بیری آرقه‌سیدن بیری یوریب ایکّی کۆله‌گه میدانگه کیردی. بونی پَیقه‌غن آته بېک خنجرینی قینیدن چیقریب قۆلیغه اوشله‌غچ، یوز توبن یېرگه اوزه‌ندی... ایکّی کۆله‌گه سۆزسیزگینه آستی کېسیلگن بنا یانیغه کېلیب تۆخته‌دیلر. کېلگوچیلرنینگ بیری صادق و ایکّینچیسی موتل ایدی. تومشوغینی یېرگه تیره‌ب یاتقن موشوکدېک بۆلیب آته بېک اولرنی کوزه‌تر ایدی.

تۆخته‌غچ، شیویرلب صادق سۆره‌دی:

- تېشیله‌یازغن میکین؟

- آزغینه قالغن-دیر، دېب اۆیله‌یمن، نېگه‌که، پخسه نینگ ایندن بیر گز چمه‌سی جای آچیلغن!

موتل تاوشینی برالله قۆییب سۆزلر ایدی، شونینگ اوچون صادق دېدی:

- تاوشینگنی سېکینراق چیقرسنگ-چی!

موتل بېلیدن تېشه‌سینی آلر ایکن، اونگه جواب بېردی:

- حلی شوندن هم قۆرقه‌سن می، بلکه حلی اشوله‌منی هم ایتیب یوباررمن!

- جِنّیلیغینگنی قۆی، موتل اکه! مېن هم یانینگده توره‌ی می؟

- توره‌سن می، یۆق می - اختیار اۆزینگده!

موتل کاوه‌ککه کیریب کاولشکه توتیندی.

- تېشه‌نی قتیّغ سالمه، - دېدی صادق.

- مېنگه اۆرگتمه، اۆزیم بیله‌من.

صادق موتل نینگ احتیاطسیزلیگیدن قۆرقدی شېکیلّیک، بیر آز موتل نینگ ایشیگه قرەب تورغچ، دېدی:

- بۆلمه‌سه، مېن ایشیک یانیغه باریب توره‌ی، تېشیلدی دېگونچه هوشتک بېر.

- توزیک، حلی حامد کویاوینگ قَیاغده قالدی؟

- کۆچه نینگ باشیده پایلب اۆلتورگن-دیر. هوشتگینگنی ایشیتکچ، اونی هم چقیره‌ی می؟

- چقیر، - دېدی موتل و شیتیر-شیتیر کېسک توشیره بېردی.

صادق ایشیکدن چیقغن هم ایدی، آته بېک سېکین‌گینه باشینی کۆتردی-ده، موتل سری شوویی باشله‌دی. موتل ایسه یېمیریلیب توشکن کېسکلرنی تشقریغه سوریش بیلن آواره ایدی... شو وقت اونینگ قۆلتوغی آستیدن اوزه‌تیلغن قۆل هیقیلداغیدن آمبیر کبی سیقیب آلدی...

موتل کوچلی ایدی، اما آته بېک اوندن هم کوچلیک ایدی. سېچیب هیقیلداغینی اجره‌تیش اوچون بۆلغن موتل نینگ بیرینچی حرکتی بۆشکه کېتدی-ده، چپ بیقینیغه اۆتکیر خنجر غچّه باتیریلدی... اما اول همان بۆشه‌لیشغه کوچه‌نر ایدی و کوچلی قۆل بدترراق

www.ezgu.org

اونی سیقر ایدی. اوچ دقیقه‌لیک کوره‌شدن سۉنگ موتل بۉششدی، ایلگریگی کوچه‌نیشلردن قالدی و بیر-ایکّی دفعه تۉلغنیب جیم‌گینه جان بېردی. آته بېک اېشیک تاماندن کۉزینی اوزمه‌غنی حالده موتلنی سودره‌ب اۉزی بیقینغن لایخانه‌غه آلیب باردی و قۉرقیب‌قینه هیقیلداقدن قۉلینی آلدی. موتل نینگ باشی شیلق اېتیب لایخانه‌غه توشدی-ده، منگولیک اویقوگه کېتکنلیگی معلوم بۉلدی... آته بېک بیرته-بیرته تېشیلگن بنا یانیغه کېلیب اېشیک تامانغه هوشتک بېردی، جواب هوشتگی اېشیتیلگچ، تېشوک ایچیگه کیریب اۉلتوردی.

تېشوک نینگ یوقاریسیدن بیر آز تویئوک آچیلگن بۉلغنی اوچون ایچکریدن قولاققه یېنگیلچه پیشیللش اېشیتیلر ایدی...

صادق یقین یېتکن ایدی، کېسمه‌دن اوزاقراقده توریب شیویرله‌دی:

- تېشدینگ می، موتل؟

- تېشدیم، بېری کېل.

صادق کېسمه یانیغه کېلیب اېنگشدی. اېنگه‌شیشی همانا قۉل هیقیلداققه تۉغری کېلگن ایدی و خنجر قارنیغه باتیریلگن ایدی...

صادق قۉلیده‌غی خنجرینی بیر-ایکّی قَیته سالیب کۉرسه هم تېگدیریش اوچون کېسمه نینگ توبنلیغی خلل بېردی، لېکن اۉزی تېتوک ایدی. آته بېک سپچیب کېسمه‌دن چیقدی و بار کوچی بیلن صادق‌نی باسیب توشدی... باسیب توشیشی همانا الّه‌قیسی یېری اچیشکندېک سېزیلدی... سۉل قۉلی صادق نینگ هیقیلداغیده، خنجرلیک قۉلی صادق نینگ خنجرلیک قۉلیده ایدی... بیر آز کوچینی ییغیب آلغچ، هیقیلداقنی بار کوچی بیلن سیقه باشله‌دی. صادق خیریللر، شونده‌ی بۉلسه هم قۉلیده‌غی خنجرنی بۉشتمس ایدی.

اېشیک تاماندن حامد هم کۉرینیب قالدی... وقت تنگ کېلگن ایدی... صادق نینگ کۉکره‌گینی قاچیریب خنجرلیک قۉلینی بۉشتدی و صادق نینگ کۉکره‌گیگه سالدی. صادق نینگ خنجری بیر-ایکّی قَیته اونینگ آرقه‌سیگه کوچسیز-کوچسیز کېلیب تېککن ایدی. خنجرینی ایکّینچی اوریشده صادق بۉششدی و قۉلیدن خنجری توشدی.

- حامد اکه‌نگگه جوده هم مهربان اېکنسن، صادق! - دېدی باسیب یاتقن جاییدن آته بېک. - جانینگنی هم اونگه قربان قیلدینگ!

صادق اینگره‌نیب قۉیدی.

- کیم خیریلّه‌یدیر؟ - دېدی یقینلشیب کېلگن حامد.

- تېزراق کېلینگ، حامد اکه، آته بېک‌نی اۉلدیردیک! - دېدی شاشیب آته بېک.

- اه! - دېب یوریب کېلدی حامد.

آته بېک صادق‌نی قالدیریب، حامد نینگ خنجرلیک قۉلینی اوشلب آلدی:

- موتل اۉلدی. صادق هم اۉلیم یاقه‌سیده. اېندی سیز بیلن ایکّیمیزگینه قالدیق!

حامد قۉلینی بۉشه‌تیشکه تیریشر اېکن، آته بېک سلماق‌قینه قیلیب دېدی:

- آرتیقچه آشیقمنگیز، حامدبای، مېن سیزنینگ خنجرلیک قۉلینگیزنی بۉشته‌من حاضر، اما شونگچه سیز بیلن ایکّی آغیز سۉزیم بار!

حامد هنوز قۉلینی بۉشتیشغه کوچه‌نر ایدی.

- کوچنمنگیز، حامدبای!

- مرد بیگیت بۉلسنگ، قۉلیمنی قۉی!

- آشیقمه، قۉیه‌من، - دېدی آته بېک. شو چاقده آیاغ آستیده یاتقن صادق کۉتریلیب-کۉتریلیب اۉزینی آتماقده ایدی. آته بېک صادق‌دن نریراقده حامدنی باشله‌دی.

حامد تیغیزلیق بیلن سوریلدی. خنجرلیک قۉلی بیلن تویئوک‌که اشارت قیلیب، آته بېک سۉز باشله‌دی:

www.ezgu.org

- سیز مېندن هم یخشیراق بیلەسیز که، شو اویده سیزنی الّەقنچه مشقتلرغه سالغن، چېکسیز جانوارلیقلر ایشلتکن و حسابسیز طلالر تۉکدیرگن، نهایت، شو دقیقەغه کېلتیریب تۉختتقن بیرو اوخلەیدیر. اگرده سیزنینگ منیم تیلیمدن یازیب بېرگن طلاق خطینگیز درست حسابلنمەسه، بو اوخلەغوچی منیم حلال رفیقەم بۉلیب، ایکّی ییلدن بېری مېن هم اونینگ کۉییده سرگردانمن. دېمک، سیز بیلن منینگ آرەمیزده شو بیرو اوچون کورەش بارەدیر. لېکن سیز شو چاق‌قچه منیم اوستیمدن موفقیت قازانیب کېلدینگیز: قاره چاپانچی، دېب دار آستیلریغچه آلیب باردینگیز، مسلمانقول قۉلیغه تاپشیردینگیز، بو ایشلرینگیز فایدەسیز چیقغچ، اسمیمدن طلاق‌نامه یازیب، ایکّی ییللب رفیقەمدن اییریب توریشکه موفق بۉلدینگیز، بو آرەده گناهسیز بیر بیگیتنی هم اۉلدیردینگیز. نهایت، اۉغریلیق یۉلیغه توشیب ایکّی بیگیتینگیزنی منیم قۉلیمده هلاک قیلدینگیز... اېندی مېنگه جواب بېرینگیز-چی: بو یامانلیقلرینگیزده سیز حقلی می اېدینگیز؟

- حقلی اېدیم! - دېدی حامد و سیلتب خنجرلیک قۉلینی بۉشتیب چلقنچه ییقیلدی. اول قۉلینی بۉشتقن چاقدەیاق آته بېک ایشینی تۉغریلەغن، یعنی حامد نینگ قارنینی شیر اېتدیریب یاریب یوبارغن اېدی. حامد حالسیزلنیب یاتر اېکن، اونی بېش قدم نریدن کوزەتیب تېک تورغوچی آته بېک زهرخنده ایچیده «حقلی می اېدینگ؟» دېب سۉرەدی. کوچنیب «حقلی اېدیم!» دېدی حامد و قۉلیدەغی خنجرنی آته بېک‌که آتدی، خنجر آته بېک نینگ یانیغه کېلیب توشدی...

آته بېک کوشخانه اۉرنیدن اېشیککه قرەب قۉزغلغن اېدی، حامددن بېش-آلتی قدم نریده یاتقن صادق نینگ «هممم» دېگن تاوشی اېشیتیلدی. آته بېک کۉنگلی الّەنېچونلنگنی حالده میداندن چیقدی...

۱۶. اۉزنی تنیتیش

اېرتەسی کون بوتون مرغیلان دېیرلیک ملک بای نینگ میدانیده واقع بۉلغن ایشکه جوده حیران اېدی:

- موتل بیلن صادق بۉلسه شهرنینگ تام‌تېشر بیگیتلریدن، اولر قوتیدارنیکیگه اۉغریلیق اوچون بارغن بۉلسەلر بارغن-دیرلر... لېکن شهرنینگ کتّه بایلریدن حسابلنغن حامدنینگ ایشی قیزیق. خیر، حامدنینگ اۉغریلیق هنری هم بار بۉلسین، بولرنی کیم اۉلدیرگن؟ قوتیدار بۉلسه اېرتەلب اویقودن تورغچ، بو هنگامەنی بیلیبدیر، جوده عجایب!

* * *

کوچ چاشکاهگه یېتکنده آته بېک سرای دربازەسیدن چیقدی. اول اۉزی نینگ سۉل قۉلینی داکه بیلن اۉرەب باغلەغن و کۉکره‌گیگه کۉتریب اوشلەگن اېدی. کېچه حامد خنجرلیک قۉلینی سیلتب تارتقنده، خنجر اونینگ باش برماغی آرەسینی سویککه یېتکونچه شیپیریب کېتکن اېدی. اونینگ آیاغ آلیشیده هم بیر آز آقساقلنیش سېزیلر اېدی.

سرایدن انچه اوزاقلشقن اېدی، قرشیدن اۉزیگه قرەب کېلگوچی رحمت‌نی کۉردی و چار-ناچار سۉرەشماققه تۉغری کېلدی:

- هه، ملا رحمت، سلامت میسیز؟

رحمت آشیقیب‌غینه اونینگ بیلن کۉریشدی:

- قچان کېلدینگیز، بېک اکه؟

- کېلگنیمگه بیر-ایکّی کون بۉلدی... نېگه خفه کۉرینەسیز، ملا رحمت؟

رحمت اوفلب آلدی:

- اېبی، بېک اکه، بیزنینگ باشکه توشکننی دشمنینگیزگه هم کۉرستمەسین!

آته بېک عجبسینیش توسی کۉرسەتیب سۉرەدی:

- نیمه بۉلدی، اوی-ایچینگیز بیلن سلامت میسیز؟

www.ezgu.org

- اۉزینگیز بیله‌سیز، بولتور پدر مرحوم بۉلغن ایدیلر، بو کون ینه باشیمیزغه اۉلیم توشه‌تورغن بۉلیب قالدی، تاغه‌م حامدنی اله‌کیملر چواغلب کېتیبدیرلر.

آته بېک کۉزینی آله‌لنتیرغن بۉلدی:

- قه‌یېرده، کیملر، یره‌سی قۉرقونچ ایمس می؟

رحمت واقعه‌نی قه‌یېرده بۉلغن‌لیگینی سۉزلب تورمه‌دی:

- یره‌سی یامان، هوشسیز حالده هیقیلّب یاتیبدیر. قارنینی تیکدیرمکچی بۉلغن ایدیم، جراح بۉلمه‌یدیر، دېدی.

- چواغله‌غوچینی ایتمه‌دی می؟

- تیل بۉلسه ایته‌دی‌ـ‌ده، - دېدی رحمت، - اول ییقیلیب یاتقن جایده ینه ایکّی ییگیت نینگ اۉلوگی بار ایکن... شولردن ضرب آلغن می دېب اۉیله‌یمن.

- خدا شفا بېرسین! - دېدی آته بېک.

اجره‌لیشدیلر.

آته بېک اوسته علیم نینگ کۉچه‌سیگه بوریلغچ، صادق ایشیگیده اوچ‌ـ‌تۉرتته بېل باغله‌غن کیشیلرنی تابوت یسش بیلن مشغول کۉریب تینچسیزلنیب کېتدی. اوسته علیم نینگ یۉله‌گیگه کیرر ایکن، جنت آپه بیلن ینه بیر خاتین نینگ ییغی تاووشلرینی ایشیتدی...

جنازه‌گه طهارت آلیش اوچون آبدسته یانیغه اۉلتورگن اوسته علیم تاشکند جۉنب کېتکن شاکربېکنی آره‌دن اوچ‌ـ‌تۉرت کون اۉتمه‌ی قَیتیب کېلیشیگه عجبسینگن ایدی:

- کېلینگ‌ـ‌کېلینگ، شاکربېک... تاشکند جۉنه‌مه‌غن می ایدینگیز؟!

آته بېک ایوان نینگ آلدیغه اۉلتورر ایکن، کولدی:

- تاشکندگه باریب کېلدیم...

اوسته علیم اونینگ هزلینی فهمله‌دی‌ـ‌ده، طهارت آله‌ـ‌آله قیزیق واقعه‌دن سۉز آچدی:

- مرغیلان‌دن کېتمه‌گن بۉلسنگیز، اۉزینگیز هم ایشیتکندیرسیز شاکربېک، سیز بیلن مېنگه ترجمهٔ حاللری معلوم بۉلغن حامد بیلن صادق‌نی و تغین موتل دېگن ینه بیر ییگیتنی میزراکریم اکه نینگ هولیسی آرقه‌سیده اۉلدیریب کېتیبدیرلر. یامانلر اۉز جزالرینی تاپیبدیرلر.

- ایشیتدیم، - دېدی آته بېک و تغین کولیب قۉیدی.

اوسته علیم اونینگ بو کولگیسیگه اعتبار قیلمه‌غن ایدی، سۉزیده دوام ایتیب سۉره‌دی:

- سیز بولرنی کیم اۉلدیرگن دېب اۉیله‌یسیز؟

- سیز‌ـ‌چی؟ - دېدی آته بېک و تغین ایلجه‌ییب قۉیدی.

- مېنگه قالسه، - دېدی اوسته علیم، - اۉلدیرگوچی البته میزراکریم اکه نینگ کویاوی آته بېک دیر... زه‌پ ایش قیلغن‌ـ‌ده، مېن اونگه قایلمن. مېن اونینگ اۉتب بای قوش‌بېگیگه قیلغن معامله‌سینی ایشیتیب، یوره‌گیگه بلی دېگن ایدیم... زه‌پ ییگیت ایکن‌ـ‌ده!

آته بېک اۉنغه‌یسیزلنیب کېتدی. اوسته علیم یوز‌ـ‌کۉزینی ارتیب آته بېک نینگ قۉلینی آلیب کۉریشمکچی بۉلغن ایدی، کۉزی اۉره‌لغن داکه‌گه توشدی:

- قۉلینگیزگه نیمه قیلدی، شاکربېک؟

- پیچاق کېسیب کېتدی...

- یامان کېسدی می؟

www.ezgu.org

- سل.

اوسته علیم آته بېک نینگ یانیغه اۉلتوردی و:

- نېگه تاشکند جۉنه‌مه‌دینگیز، بیرته مانع چیقیب قالدی می؟ - دېب سۉره‌دی.

- مانع چیقیب قالدی...

- قنده‌ی مانع؟ - دېدی اوسته.

- مانع می؟ - دېدی آته بېک و کولیمسیره‌ب: - مېن سیزگه بیر کتّه گناه قیلیب کېتکن اېدیم... یۉلده باره‌توریب گناهیمدن اۉکیندیم ـ ده، سیزگه توبه قیلغه‌لی قۉقاندن قَیتدیم... اگر سیز گناهیمنی کېچیرسنگیز، مېن شو دقیقه‌ده تاشکند جۉنه‌یمن.

اوسته علیم عجبلنیب آته بېک‌که قره‌دی:

- هزللشه‌سیز...

- هزللشمه‌یمن، اگر سیز کېچیره‌تورگن بۉلسنگیز، گناهیمنی هم حاضر اقرار قیله‌من.

اوسته علیم کولیمسیره‌ب سۉره‌دی:

- قنی اقرار قیلینگیز بۉلمه‌سه.

- ایلگری کېچیریشکه وعده بېریب قۉیینگیز.

- مېنگه قالسه سیزنینگ هېچ گناهینگیز یۉق... مېنگه نامعلوم گناهینگیز بۉلسه کېچیردیم.

- رحمت، - دېدی آته بېک و سۉره‌دی: - مېن کیم؟

- سیز می، سیز شاکربېک!

آته بېک اویت اره‌لش کولیب قۉییب دېدی:

- انه اوسته، منیم بارلیق گناهیم سیزنینگ شو کونگچه مېنی شاکربېک، دېب بیلیشینگیزده‌گینه!

- بۉلمه‌سه، سیز کیم؟

- گناهیمنی کېچیرگنسیز ـ ه؟

- کېچیرگنمن.

- مېن سیز بیلگن شاکربېک اېمس، تاشکندلیک یوسف بېک حاجی نینگ اۉغلی و مرغیلانلیق میزراکریم اکه نینگ کویاوی - آته بېک!

اوسته علیم بیر آز اۉزینی کېینگه تشله‌دی و کۉزیگه جیق یاش چیقردی.

- سیز ـ ه؟ - دېدی. کېلیب آته بېک‌نی قوچاقله‌دی... بو فوق العاده حالغه توشونه آلمه‌ی قالغن سیفی ایشینی تۉخته‌تیب دکانخانه‌دن قره‌ب تورر اېدی. اوسته ییغله‌غن حالده آته بېک‌نی قوچاقلب اۉپدی ـ ده، ایوانگه کۉرپچه ساله باشله‌دی.

- نیمه قیلماقچی بۉله‌سیز، اوسته؟ - دېب آته بېک سۉره‌دی.

- مېن اۉزیم نینگ ینگی مهمانیمنی کۉرپچه‌گه اۉتقوزماقچی بۉله‌من، - دېدی کولیب اوسته علیم.

- مېن سیزنینگ کۉرپچه‌نگیزگه کۉب اۉلتورگنمن، اېندی مېنگه آرتیقچه تکلفینگیز نینگ حاجتی یۉق.

- تۉغری سۉزله‌مه‌یسیز، آته بېک، بو کونگچه منیم کۉرپچه‌مده اۉلتوریب یورگن شاکربېک آتلیق بیر ییگیت اېدی. اېندی مېن اۉزیم نینگ ینگی مهمانیم بۉلغن آته بېک‌نی سییله‌ماقچی بۉله‌من... قنی، آته بېک، کۉرپچه‌گه چیقینگیز!

www.ezgu.org

آته بېک اوسته نینگ لطیفه‌سیگه کولدی-ده، کۉرپچه‌گه چیقیب اۉلتوردی. بو وقت جنت آپه نینگ «شهید اۉلگن بالەم» دېب ییغله‌غن تاووشی اېشیتیلدی-ده، آته بېک گناهکار بیر یوز بیلن اوسته علیم‌گه قره‌دی. اول اېسه آته بېک نینگ بو قره‌شیده‌غی معنانی سېزگن اېدی:

- زه‌پ قیلغنسیز، آته بېک، - دېدی اوسته، - یامانلرنینگ جزاسی شونده‌ی بۉله‌دیر... یانینگیزده کیشیلرینگیز بار اېدی می؟

- یۉق.

اوسته علیم آته بېک‌که توشونه آلمه‌ی قره‌ب تورغچ، سۉره‌دی:

- اوچ دشمنگه قرشی یالغیز اۉزینگیز؟

- یالغیز اۉزیم! خدا یامانغه جزا بېره‌تورگن بۉلسه، شونداق بۉلر اېکن.

اوسته علیم تمام عجبده قالغن اېدی:

- سبحان‌الله! قنده‌ی یوره‌گینگیز بار اېکن، آته بېک! قۉلینگیزدن باشقه یېرینگیزده جراحت یۉق می؟

- یۉق. بوکسه‌م اوستیگه بیر آز خنجر اوچی تېگیب اۉتکن بۉلسه هم اهمیتسیز.

- خداگه شکر، آته بېک! سیزنینگ بو ایشینگیزدن قه‌یین آته‌نگیز نینگ خبری بار اېدی می؟

- یۉق اېدی. بو ایشنی حاضرغچه بیر اۉزیم و بیر تنگری بیلدی. اېندی بو سِرنی بیلگوچیلرنینگ اوچونچیسی سیز بۉلدینگیز!

- استغفرالله‌ه! - دېب قۉیدی اوسته علیم، - رقیبینگیز حامدنی بیرینچی مرتبه اوسته فرقی آرقه‌لیق تنیغنینگیز می؟

- بیرینچی مرتبه تنیشیم، - دېدی اوفلب آلیب آته بېک، - بونگه هم سیزنینگ بیلن بۉلغن آشنالیغیم کۉمک بېرگنلیکدن سیزگه منّتدارلیک قیلیشدن عاجزدیرمن.

- سیزنینگ عقللر ایشانمسلیک قهرمانلیغینگیزغه یوره‌گیم قینیدن چیقیش درجه‌سیگه یېتدی! آته بېک، حامدنینگ بو کېینگی رېجه‌سینی قه‌یېردن بیلدینگیز؟

آته بېک کولدی.

- خداغه شکرلر بۉلسون که، منیم تارتقن آهلریمنی قوریق‌قه یوباره‌ی، کوتمه‌گن یېردن سِرنی بیلدیردی. مېن سیزگه حکایه‌منی باشیدن سۉزلب بېره‌ی می و یا حامد نینگ رېجه‌سینی بیلیشیمنی‌گینه می؟

- باشیدن سۉزلنگیز، آته بېک! - دېدی هاولیقیب اوسته علیم و ایش تۉقیش ایله مشغول سیفی‌نی سوزی تۉغره‌شقه بویوردی.

اوسته علیم‌نی حکایه تینگله‌مک اوچون حاضرلنغن کۉرگچ، آته بېک دېدی:

- طهارت نینگ سببی یادینگیزدن کۉتریلدی شېکیلّیک!

- کۉتریلگنی یۉق، آته بېک، یامان نینگ جنازه‌سیدن یخشی نینگ حکایه‌سی فایده‌لیک کۉرینه‌دیر... قنی، سۉزدن کېلینگ!

آته بېک اۉزی نینگ چین دۉستیغه بیرینچی مرته مرغیلان کېلیشیدن تارتیب حکایه‌سینی سۉزلب کېتدی. اونینگ اوچ ییل ایچیده باشیدن اۉتکنلرینی بیر ساعتلیک وقتگه چۉزیلیب، سیفی آشنی سوزیب کېلگنده یۉلده اوچره‌شقن رحمت بیلن حکایه‌سینی توگتدی. اوسته علیم آته بېک نینگ یېلکه‌سیگه قاقیب دېر اېردی: - سیزده چین یوره‌ک بار، دۉستیم. بو یوره‌کینگیز بیلن هېچ وقت درد قالمه‌یسیز، آته بېک! اما مېندن چین اسمینگیزنی یشیریب کېلگنینگیز اوچون سیزنی عیبله‌ی آلمه‌یمن. بیراق جمعه کون کېچه‌سی حامد ایزیدن منیم هولیمگه کیریب، مېنگه اۉزینگیزنی بیلدیرمه‌ی کېتکنینگیزگه خفه بۉله‌من، خدای کۉرستمه‌سین بیر فلاکت یوز بېرگنده نیمه بۉلر اېدی؟

آشدن سۉنگ اوسته علیم شونده‌ی فاتحه اۉقودی:

- دشمنلرینگیز نینگ یۉق بۉلغنلری چین بۉلسین، سویگنینگیز بیلن اېندی مسعود یشنگ!

www.ezgu.org

آته بېک تشکر اېتدی. تغین بیر آز چای ایچیب سۆز ـلسهقندن سۆنگ، آته بېک دفتریدن ایکّیته خط چیقریب دېدی:

- سیزگه آغیر کېلمهسه، بیر خدمت تاپشیرماقچیمن، اوسته!

- بویورینگیز!

آته بېک قۆلیدهغی خطلرنی اوزهتیب:

- مېن شو ساعت نینگ ایچیده تاشکند جۆنشغه مجبورمن. شونینگ اوچون سیز بو خطلرنی قهیین آتهمنیکیگه اۆز قۆلینگیز بیلن اېلتیب بېرهسیز.

اوسته اونینگ بو گپیگه توشونالمهی قالدی:

- نېگه اېندی تاشکند جۆنهیسیز، اۆزینگیز...

- اۆزیمگه ممکن اېمس، چونکه... ایکّی تامانغه هم اۆنگغهیسیز. مېن حاضر کېتیشکه مجبورمن، بلکه اۆزینگیز هم آنگلرسیز.

- آنگلهدیم، - دېدی اوسته و: - گپ-سۆز باسیلهیازغچ، کېلمکچی میسیز؟

- بلکه... - دېب تۆختهدززی آته بېک، - خطلرنینگ بیریسی قهیین آتهمغه، ایکّینچیسی اونگه، - دېدی.

- خۆب.

- قهیین آتهمغه یازغنیم قیسقه بۆلغنی اوچون سیز اونگه مېندن اېشیتکنلرینگیزنی سۆزلب قاندیررسیز. قوتیدار بیلن ایشینگیزنی توگتیب قَیتیشینگیزده اونینگ خطینی بېررسیز، توزیک می؟

- معقول.

- اوچرهشقنینگیز تۆغریسیده مېنگه معلومات یازسنگیز، تغین منّتدار قیلر اېدینگیز...

- باش اوستیگه.

شوندن سۆنگ ایکّیسی قوچاقلشیب کۆریشکچ، وداعلشدیلر.

آته بېک اېشیکدن چیقغنده صادقنی کۆمیب کېلگن کیشیلر قرآن اۆقوب ترقلماقده اېدیلر.

۱۷. خیریخواه قاتل

میرشبلر تامانیدن قۆرباشی محکمهسیگه سۆراققه آلیب کېتیلگن قوتیدار قَیتیب یۆلکدن کیریشی بیلن مینگ خیل تشویشده اۆلتورغوچی آفتاب آییم بیلن کوموش که قَیتیب جان کیرگن کبی بۆلدی. کوموش آتهسی نینگ آلدیغه قنات یازغن کبی یوگیریب، اونینگ سقالینی سیلر اېکن، سۆرهدی:

- سیزگه ضرر بېرمهدیلر می، آتهجان؟

- یۆق، قیزیم.

آفتاب آییم اېری نینگ بو سۆزینی اېشیتیشی بیلن خواجه بهاوالدین یۆلیغه اۆگوریب قویغن ییتّی تنگه پولینی تۆی بېکهگه بېریب، درآو اېشاننیکیگه جۆنتدی و شوندن سۆنگ اېریدن سۆرهدی:

- سیزگه عیب قۆیه آلمهدیلر می؟

- خدایغه شکر، آقلندیم، - دېدی قوتیدار. - چیندن هم مېنده قندهی عیب بۆلسون که، اۆزیمیز هم بو هنگامهنی اویقودن توریب پَیقهغن بۆلسق. اوییمیز آستینی یامانلر تېشکن بۆلسهلر هم اما کیشی سیغمسلیق بۆلغنلیغی مېنی آقلیققه چیقردی. لېکن کیشی سیغهتورغن بۆلیب تېشیلگنده هم مېنی عیبلهی آلمس اېدیلر، زیراکه، اوییمیز آستینی تېشکن متهملر البته یخشی نیت بیلن تېشمهگن بۆلیب، مالیمیز و

www.ezgu.org

جانیمیز قصدیده ایکنلیکلری معلوم ایدی. بشرطی قاتل مېن بۉلیب کۉرینگنیمده هم مالیم و جانیم قوروغیده اۉغریلرنی اۉلدیرگنلیگیم اوچون ینه گناهکار بۉلمس ایدیم. هر حالده بو فاجعه بیزگه ضررسیز بۉلیب اۉتدی کیم، بونینگ اوچون حق تعالیگه قنچه شُکر قیلسک هم آزدیر، - دېدی و ایوانغه چیقیب تنچه‌گه اۉلتورغچ، کوموش‌دن سۉره‌دی: - اچه‌نگ کېلمه‌دی می؟

آفتاب آییم جواب بېردی:

- قتّیغ آغریب قالیبدیر، - و سۉره‌دی: - کیملر اۉلدیریب کېتکنینی بیله آلمه‌دینگیز می؟

قوتیدار عجبسینیب خاتینیغه قره‌دی:

- قیزیق سۉز ایته‌سن‌ـه! - دېدی. - بو ایشکه بوتون شهر حیران. قیلنی قیرققه یاره‌دیرغن دانالر هم بیر نرسه تۉقوی آلمه‌یدیرلر... اما منیم کۉنگلیمگه کېله‌دیرگنی شول که، بیزنینگ مالیمیزغه کۉز آله‌یتورغن اۉغریلر بېش‌ـ آلتی کیشی بۉلیب، اوینی تېشه‌یازغن وقتلریده آره‌لریغه نزاع توشیب، بیر‌ـبیرلری بیلن پیچاقلشقن بۉلسه‌لر کېره‌ک.

کوموش آته‌سی نینگ بو کشفیگه قرشی توشدی.

- بو گپینگیز تۉغری ایمس، آته، - دېدی.

- نېگه تۉغری ایمس؟

- نېگه‌که، بیر‌ـبیرولرینی اۉلدیریشیب، بیزگه ضرر بېرمسدن قوروق‌قینه کېتمس ایدیلر.

- تانگ آتیب قالغندیر یاکه اولر هم حالدن تایغندیرلر، - دېب جواب بېردی قوتیدار.

- بو آره‌ده حامد نیمه قیلیب یوریبدیر، اۉزیگه توزیک‌کینه بای کیشی ایمس می ایدی؟ - دېدی آفتاب آییم، بو وقت کوموش سېکین‌گینه آنه‌سیغه قره‌ب آلغن ایدی.

- حامد طینتی بوزوق بیر ییگیت ایدی، - دېب جواب بېردی قوتیدار. - احتمال که، اونینگ تاپقن دولتی اۉغریلیق آرقه‌سیده دیر، کیشی نینگ دولتیگه قره‌ب حکم یوروتیش قیین.

- خداییمدن اۉرگوله‌ی که، - دېدی کوموش اېنتیکیب و دهشتلنیب، - یامانلرنینگ جزاسینی اۉزی بېرگن. اۉغریلر تېشیب آلدیمغه چیقغنلریده مېن نیمه قیلر ایدیم؟ آه، آته جان! مېن اجلیمدن بېش کون بورون اۉلر ایدیم. قیزینگیزدن اجره‌لور ایدینگیز!.. مېنی غفلت اویقوسی باسمه‌غن بۉلسه، نېگه بیر گزلیک پخسه‌نی کېسر ایمیشلر و باشیمدن توینوک آچر ایمیشلر‌ـده، مېن هېچ نرسه سېزمس ایمیشمن.

آفتاب آییم باشینی چه‌یقب:

- شونی ایت، قیزیم! - دېدی.

قوتیدار:

- خدا نینگ قنده‌ی حکمتلری بار دیر کیم، شو کېچه‌ـکوندوزلرده بیزنینگ تېوره‌گیمیزده قانلی واقعه‌لر کۉریله باشله‌دی: بو کون نکاح دېگنیمیزده کامل بېکنی حمّامده اۉلدیریب کېتدیلر (کوموش بی‌بی یوزیده بیر یېنگیللیک کۉریلدی)، کېچه اوییمیز آرقه‌سیده بیر ایمس، اوچ کیشی اۉلدیریلدیلر. خدا آخرینی بخیر قیلسین اینده‌ی...

- انشاالله، ایش نینگ آخری خیرلیک دیر، آته جان، - دېدی کوموش، - چونکه بیزنینگ مالیمیزگه کۉز آله‌یتیریب یامان نیت بیلن اوییمیز آرقه‌سینی تېشکوچیلرنی یېر بیلن یکسان ایتدیریشی استقبالیمیزنینگ خیرلیک فاللریدن دیر، آته جان!

- تۉغری ایته‌سن، قیزیم، - دېدی قوتیدار.

کوموش اۉزی نینگ قۉنغوراقدېک تاوشی بیلن دوام ایتدی:

www.ezgu.org

- بو مقتوللر کیملر بۆلسه بۆلسین، بیزنینگ اوییمیز آرقه‌سیغه یخشی نیت بیلن کېلگوچی کیشیلر اېمس و بولرنی توپراققه قاریشدیرغوچی هم بیزگه خیریخواه بۆلغن قاتل و یا قاتللر دیر... بیزگه مونچه یخشیلیق قیلغن کیشی کیم بۆلسه هم خدا اجرینی بېرسین!
- دېدی. قوتیدار قیزی نینگ سۆزینی کوچلب توشدی.
- بیزگه یامان نیتی بیلن قره‌غن بۆلسه‌لر، خدا جزالرینی بېردی. بیزگه خیرخواه بۆلغنلرنینگ هم خیرِ جزالرینی بېرر، - دېدی.

کوموش بی‌بی بو قۆرقونچ اویده یاته آلمسلیغینی بیلدیرگنی اوچون آفتاب آییم تۆی بېکه‌دن کوموش نینگ بویوملرینی ایکّینچی اویگه تشیته باشله‌دی. قوتیدار اېسه بوتون کون مهمانخانه‌سیغه کېلیب-کېتیب تورغن کۆنگیل سۆره‌غوچی آشنا، یار-دۆستلری بیلن آواره بۆلدی.

* * *

شامدن سۆنگ قوتیدار اېندی‌گینه مهمانلردن بۆشب ایچکریگه کیرگن اېدی، مهمانخانه ییغیشتیریب قالغن تۆی بېکه قوتیدار یانیغه کېلیب دېدی:

- سیزنی بیر کیشی چقیره‌دیر.
- قنه‌قه کیشی، تنیدینگ می؟
- تنیمه‌دیم.

قوتیدار اېرینیب‌گینه تشقریگه چیقدی‌-ده، مهمان-خانه‌ده اۆلتورغوچی تنیش بۆلمه‌غن کیشی بیلن ساووق‌قینه کۆریشیب سۆره‌دی:

- خدمت؟

اوسته علیم قوتیدارغه کولیمسیره‌ب آلغچ:

- رخصتسیز مهمانخانه‌نگیزگه کیرگنیم اوچون کېچیره‌سیز، - دېدی.
- عیبی یۆق، ملا، - دېدی قوتیدار و قرشیمه-قرشی اولتوریشدیلر.
- یامانلر سوءِ قصدیدن سلامت قوتیلیشینگیز مبارک بۆلسین!
- تنگریگه قولّوق بۆلسین! - دېدی قوتیدار. مهمانخانه قارانغیلنیب کېتکنی اوچون هولی سوپیریب تورغوچی تۆی بېکه‌گه دریچه‌دن توریب بویوردی: - شمع یاقیب چیق، تۆی بېکه!

شمع چیقیشینی کوتکنده‌ک اوسته علیم باشینی قویی سالیب اۆلتورر اېدی. قوتیدار «نیمه یومیشینگ بار مېنده» دېگنده‌ک قیلیب اونگه سوال نظری بیلن کۆز تشلر و قرآن تینگلاوچی کیشیده‌ک بۆلیب اۆلتورغوچی مجهول کیشیدن تعجبلنر اېدی. نهایت، شمع کېلیب تاقچه‌گه قۆندیریلغچ، اوسته علیم مراقبه‌دن باشینی کۆتریب قوتیدارغه قره‌دی:

- مېندن تعجبلندینگیز، - دېدی و قۆیندن مکتوبلرنی چیقریب بیرته‌سینی قوتیدارغه اوزه‌تدی، - مېندن هم بو مکتوب عجیبراق دیر، - دېب کولدی. قوتیدار خط نینگ عنوانیگه کۆز یوگیرتیریب چیقغچ، اوسته علیم ایتکنده‌ک تعجب ایچیده خطنی آچدی...

اۆقوب بیتیرگچ، اول دهشت و تعجب ایچیده تاشده‌ک قاتیب قالغن اېدی... اگرده اونینگ یانیده اوسته علیم بۆلمه‌غنده اېدی، احتمال اول قَی و قتلرغچه سېرّه‌ییب قالر اېدی.

- جان و عایله‌نگیز دشمنی بۆلغن بیر بدبخت اېندی اۆز قیلمیشی نینگ جزاسینی کۆردی، برادریم آته بېک اولرنینگ تاتیقلرینی خۆب بابلب بېردی، - دېدی اوسته علیم و دوام اېتدی: - شونینگ بیلن سیزنینگ نجیب عایله‌نگیز دهشتلیک فاجعه دورلرینی کېچیریب، اېندی مسعود کونلر عرفه‌سیگه یېتدی. خطنی اۆقوب سیزنینگ دهشتله‌نیشینگیز اېمس، قووانیشینگیز، دشمنینگیزنی یوز توبن قیلغنی اوچون حق تعالیغه شکر ایتیشینگیز کېره‌ک دیر!

www.ezgu.org

قوتیدار هوشینی باشیغه ییغه‌یازدی و اوفلب تین آلغچ، هیجان ایچیده سؤره‌دی:

- مه‌ن بیلن آته بێک‌نی قمتدیرغن و دار آستلریغه یوبارغن حامد می؟

- حامد.

- طلاق خطی یازغوچی آته بێک ایمس می؟

- حاشا و کَلّا، آته بێک مونده‌ی گپدن خبرسیز. اونینگ آتیدن طلاق خطی یازغوچی هم شو بدبخت حامد.

موندن سؤنگ قوتیدار توریب ایچکریگه یوگیردی، یریم یؤلدناق تنچه‌ده اؤلتورغوچی آفتاب آییم بیلن کوموشکه قیچقیردی:

- سِر آچیلدی!

ایکّیسی هم سچره‌ب قوتیدارغه قره‌دیلر-ده، بیردن سؤره‌دیلر:

- نیمه، قنده‌ی سِر؟

قوتیدار تنچه‌گه باریب اؤلتورمه‌دی-ده، ایوان پێشانه‌سیدن توریب، قؤلیده‌غی خطنی یوقاری تاووش بیلن اؤقوب چیقدی:

«محترم قه‌یین آته‌میزغه!

سیز بیلن مه‌نی قارانغی زندانلرغه توشیریب، دار آستلریغچه تارتکن، بونینگ ایله اؤزی نینگ وحشیانه تیله‌گیگه یه‌ته آلمه‌غندن کیین منیم تیلیمدن ساخته طلاق خطی یازیب دروازه یانیدن هَیده‌تتیریشکه موفق بؤلغن و بیر گناهسیزنی شهید ایتکن حامد اسملیک بیر تؤنغوزنی نهایت، ایکّی ییللیک سرگردانلیگیم سؤنگگیده یاردمچیلری بیلن توپراققه قاریشدیریشغه موفق بؤلدیم... سیزنینگ شانلی هولینگیز یانیده واقع بؤلغن بو کوره‌ش البته سیزنی و اوی ایچینگیز هم یار-دؤستلرینگیزنی انچه‌گینه تینچسیزلیککه قؤیغن بؤلسه کیره‌ک. نه چاره که، یامانلرنی سیزنینگ هولینگیز آرقه‌سیده رفیقه‌م قصدیده بؤلغنلری پیتیده اوچره‌تیشغه تؤغری کیلدی و مه‌ن بو ایشکه مجبور قالدیم. بونینگ اوچون البته مه‌نی کیچیررسیز امیدیده‌من. فقط سیزنینگ تینچسیزله‌نیشینگیز و مردم نینگ یوقاری-قوییی سؤزی بؤلمه‌سه سیزگه باشقه ضرر بؤلور، دیه‌ب اؤیله‌ی آلمه‌یمن. سیزدن بو اولوغ گناهیم اوچون عفو سؤره‌ب، هَیده‌لغن اؤغلینگیز آته بێک یوسف بێک حاجی اؤغلی».

اما قوتیدار «هَیده‌لغن» سؤزینی تشلب اؤقودی. مکتوب اؤقولیب بیتکنده آفتاب آییم، اینیقسه، کوموش قوتیدارنینگ بایه‌غی حالیغه توشگن ایدیلر. کوموش نینگ بو دقیقه‌ده‌غی حالینی قلم بیلن چیزیب کؤرسه‌تیش البته ممکن ایمس ایدی. اول تیترر ایدی، کؤکرر ایدی، تؤلغانر ایدی... حاضرگی ایه‌نگ کوچلیک حسیاتینی حسیات نینگ اعلی افاده‌چیسی بؤلغن یاش بیلن تؤکر ایدی.

قوتیدار اؤز تامانیدن هم ایضاح بیریب چیقدی:

- مه‌ن بیلن آته بێک‌نی قمه‌تیب دار آستیغه یوبارغوچی، آته بێک تیلیدن ساخته طلاق خطی یازیب بیر-بیریمیزدن جدا ایتکوچی، کامل بێکنی اؤلدیرگوچی، اوییمیز آرقه‌سینی تێشیب کوموش قصدیده بؤلغوچی - همه‌سی هم شو بطال حامد ایکن... اما بدبختنی ایکّی کیشیسی بیلن توپراققه قاریشدیریب کێتکوچی آته بێک ایکن!

آفتاب آییم تیتره‌غن تاووش بیلن:

- اویتسیز حامد، - دیه‌دی.

کوموش بی‌بی:

- بی‌چاره بێگیم، - دیه‌ب قؤیدی.

اوچاوی هم یوره‌کنی تؤخته‌تیب آلیش اوچون انچه‌گچه جیم قالدیلر.

- اؤزی ایسان میکین؟ - دیه‌ب سؤره‌دی آخرده کوموش.

www.ezgu.org

- خطیغه قره‌غنده ساغ، - دېدی قوتیدار.

آفتاب آییم سۉره‌دی:

- اۉزی قه‌یېرده اېمیش، خطنی سیزگه کیم کېلتوردی؟

بو سوالدن قوتیدارنینگ اېسیگه مهمانخانه‌ده اۉلتورگن اوسته علیم توشکن اېدی.

اۉرنیدن ایرغیب توردی-ده، خاتینیغه جواب بېرمسدن تشقریسیغه چیقدی. اول اوسته علیم نینگ قرشیسیغه اۉلتورگنده، مهمانخانه نینگ یوقاری دریچه‌سی آستیغه آفتاب آییم بیلن کوموش خط کېلتیرگوچی نینگ سۉزینی اېشیتیش اوچون کېلیب تۉخته‌غن اېدیلر.

قوتیدار عذر ایتدی:

- کېلتورگن خبرینگیز تأثیریده سیزنی اونوته‌یازیبمن...

- مېن بونی پَیقه‌دیم، - دېدی اوسته علیم کولیب، - شو یۉسینده مکار حامدنینگ ابلیسانه ده‌سیسه‌سی بیر عایله‌نی تمام ایشدن چیقره‌یازغن کیم، بو تۉغریده اینیقسه سیزگه سۉزلش آرتیقچه‌دیر. اما ارسلان یوره‌کلیک آته بېک هم بدبختنی شونداغ ینچیب تشله‌دی کیم، بو جوده آز کیشیلر قۉلیدن کېله‌تورگن ایشدیر.

- اۉغریلرنی اۉلدیرگنده آته بېک نینگ یانیده نېچه کیشیسی بۉلگن؟ - دېب سۉره‌دی قوتیدار.

اوسته کولدی:

- آته بېک نینگ تنها اۉزی! - دېدی.

- اوچ کیشیگه تنها اۉزی؟ - قوتیدار ایشانمه‌غن اېدی.

- عظمت نینگ یالغیز اۉزی! - دېب اوسته علیم ایلگریگی سۉزینی قَیته‌له‌دی.

- استغفرالله... نېگه مېنگه بو تۉغریده خبر بېرمه‌گن؟

- سیزگه خبر بېریب اۉلتوریشنی ییگیتلیک آتیغه اېب بیلمه‌ی، حتا مېنگه هم بیر نرسه سېزدیرمه‌گن. مېن حلی بو نقصانی اوچون عیبله‌سم: «مېن اۉزیم نینگ اشدّي دشمنیم بیلن تنها کوره‌شیب یا جان بېرمککه و یا جان آلمه‌ققه قرار بېرگن اېدیم. شونینگ اوچون هېچ کیمگه هم بیلدیرمه‌دیم»، دېیدیر.

قوتیدار بیر تاماندن دهشتکه توشسه، ایکّینچی جهتدن آته بېک نینگ داو یوره‌گیگه حیران قالر اېدی.

- اۉزیگه جراحت آلمه‌غن می؟ - دېب سۉره‌دی قوتیدار.

- بوکسه‌سی بیلن قۉلیدن یره‌لنغن بۉلسه هم ضررسیزدیر.

اوسته علیم قوتیدارنینگ بعضی بیر اعتراضلریگه قرشی آته بېک نینگ قوتیدار تامانیدن قوولنغنیدن تارتیب، شوندن بېری مرغیلانغه ییتّی-سکّیز مرتبه کېلیب کېتکنینی، هر بیر کېلیشیده اۉزی نینگ اوییگه کېلیب توشکنینی و قلین اۉرتاق بۉلیب آلغنلرینی، شونداق بۉلسه هم آته بېک نینگ اۉزیدن چین اسمینی یشیریب یورغنینی، جمعه کونی اوسته فرفیدن بیرینچی مرتبه اۉز رقیبینی تنیشینی، نهایت بو کون‌گینه اونگه چین اسمینی آچقنینی سۉزلب چیقدی.

- طلاق خطی-کو ساخته اېکن، - دېدی قوتیدار، - نېگه بیزنیکیگه بیر کېلگنی بیلن قَیتیب کېلمه‌دی اېکن؟

- چونکه اونینگ سۉزیگه قره‌گنده، سیز اونی آغیرراق طریقه بیلن دربازه‌نگیز یانیدن جۉنتقن اېکنسیز، - دېب ایضاحله‌دی اوسته. - تاشکنددن اویله‌نیشیده سیزنینگ بالفعل باش قۉشیشنگیزنی فقط قیزینگیزنی اوندن چیقریب آلیش اوچون قوریلغن بیر حیله اېکن، دېب اۉیلب، قَیتیب اېشیکینگیزگه آیاق باسمه‌غن، حتا خاتینینی قاضیغه چقیریش تۉغریسیده فکری بۉلسه هم، سیز بیلن اوچره‌شیشدن قاچیب بو فکریدن هم قَیتقن، یعنی سیزنینگ قیزینگیز بۉلغنی اوچون سویگن خاتینیدن هم کېچمککه قرار بېرگن.

www.ezgu.org

قوتیدار حلی هم آته بېک نینگ روحیگه توشونه آلمه‌غن اېدی:

- مېندن اۉزی خفه بۉلغن بۉلسه، آره‌غه کیشی قۉیسه هم بۉلر اېدی.

- شونداغ قیلسه هم بۉلر اېدی، - دېدی کولیب اوسته علیم، - مېن حلی اوندن شونده‌ی دېب سۉره‌سم، «اۉزیمگه ایشانمه‌غن کیشی کیشی سۉزیگه کیرمه‌یدی، دېب اۉیله‌دیم»، دېیدیر.

کویاوینگیزنینگ قیزیق طبیعتینی شوندن هم یخشی بیلیب آلسنگیز بۉله‌دیر کیم، شو چاق‌قچه آته‌-آنه‌لری هم بو فاجعه‌دن خبرسیز اېکنلر.

- قیزیق ییگیت، - دېدی قوتیدار، - مېندن هم کتّه نادانلیق اۉتکن.

- همه‌سی هم تقدیرنینگ ایشی، عمک، بو آره‌ده سیز بیلن منیم هېچ بیر اختیاریمیز یۉق.

- البته یۉق، - دېدی قوتیدار و سۉره‌دی: - اۉزی سیزنیکیده می؟

- بو کون پېشینده تاشکند جۉنب کېتدی.

قوتیدار توشونه آلمه‌غن اېدی:

- نېگه‌-نېگه؟ - دېب سۉره‌دی.

- نېگه... سببینی مېن هم یخشی توشونه آلمه‌دیم.

- قَیتیب کېله‌دیرگن وقتینی ایتکن‌-دیر؟

- بو تۉغرینی سۉره‌غن اېدیم، مهملراق جواب بېردی، - دېدی اوسته و یانینی کاولب خطنی آلدی. - بو خط کریمه‌نگیزگه بۉلسه کېره‌ک، اېندی مېنگه رخصت، - دېدی و فاتحه اۉقوب اۉرنیدن قۉزغلدی.

- مېن سیزگه دسترخوان یازدیریشنی هم اونوتقنمن، قۉزغلمنگیز!

- رحمت، عمک، حاضرچه مېنی کېچیریب توره‌سیز، اما به‌پیرچه کتّه‌راق ضیافتنی اونوتمه‌یسیز، - دېب کولدی اوسته علیم.

قوتیدار اونی کۉچه‌گچه کوزه‌تیب چیقدی.

کوموش بی‌بی دریچه آرقه‌سیدن همه گپنی اېشیتیب آلغن و حسیاتینی یوم‌-یوم ییغلب اۉتکرگن اېدی.

* * *

آفتاب آییم کوموش بیلن باشله‌شیب ایچکریگه کیرر اېکن، سۉره‌دی:

- حامد نینگ یامانلیغینی بیزگه اولشدیریب یورگن پوچوق خاتین نینگ شوملیگی اۉز باشیغه یېتیب، اۉلگنلرنینگ بیرته‌سی اۉشه نینگ اۉغلی اېکن، بیلدینگ می؟

- اۉلگنیدن مېنگه نیمه فایده، - دېدی کوموش.

آفتاب آییم قیزیغه عجبلنگن اېدی.

- فایده‌سینی کۉریب توریبسن‌-کو، اخیر.

- فایده‌سی تاشکندگه کېتیب قالغنی می؟

- کېتیب قالغن بۉلسه، تغین بیر کون کېلر.

- کېلمه‌یدی، - دېدی اۉکسیب کوموش، - اونینگ همه حرکتی دشمنیدن اۉچینی آلیش اوچون اېکن.

- کیم ایتدی سنگه؟

- خط آلیب کېلگن نینگ سۉزیدن پَیقه‌دیم.

آفتاب آییم کولدی:

www.ezgu.org

- ئېرىنگ سنى تشلب كېتمس، قۆرقمه قيزيم، - دېدى، - سىنىنگ باشىنگغه تيكيلگن بو بالالرنى اۆزى نينگ شيرين جانيدن كېچيب دفع قيلغن آته بېك، سېنى سيره هم اونوتمس، سنگه يازغن خطينى آتهنگدن آليب اۆقوب كۆر-چى آلدين.

كوموش بىبى ييغيدن قيزرغن كۆزينى كتّه آچيب سۆرەدى:

- مېنگه خط يازغن مى؟

- حليگى كيشى سنگه اتب ددەنگگه بير خط بېردى-كو، بيلمەدينگ مى؟

- بيلمەديم، - دېدى. چونكه اول اوسته عليم نينگ «مهمل جواب بېردى» سۆزينى اېشيتكچ، تماماً اۆزينى اونوتيب، بېريلگن خطنى پَيقەمەى قالغن اېدى.

ايكّى ييلدن بېرى صورتينى كۆز اۆنگيدن كېتكوزه آلمەغن، آته بېك نينگ يوزينى كۆرالمەى، سۆزينى اېشيته آلمەسه هم يازغن خطينى اۆقوب اېشيتيش كوموش اوچون كتّه قيمتكه مالک اېدى. آتەسى نينگ يۆلكدن كيريشى بيلن لطيف كۆكرەگى كوچليک تين آليش ايله كۆتريليب تشلندى-دە، گۆيا آته بېک بيلن اوچرەشەتورغندېک يورەگى اۆينەماققه باشلەدى.

قوتيدار كېليب تنچەگه اۆلتورغچ، اۆزيگه «امانتنى تاپشيرينگ» دېگن كبى قرەب تورغن كوموشكه خطنى اوزەتدى:

- سنگه خط.

كوموش بىبى اويەليب-نېتيب تورمەدى و كيمدن، دېب هم سۆرەب اۆلتورمەدى، درّاو تاقچەدە يانيب تورغن شمع يانيغه باريب خطنى آچه باشلەدى. شمع قرشيسيده قيزرغن شهلا كۆزلرى، ياش بيلن سينغن جينگگيله كيپريكلرى، چيميريلغن تۆسدېک قاره قاشلرى اونى الّەقندەى بير حالگه قۆيغن اېديلر. قاشى اوستيگه تۆزغيب توشكن ساچلرينى توزەتيب خطنى اۆقودى:

«آى يوزليک رفيقەم، قوندوز قاشليک معشوقەم كوموش خانيمگه!

شيطان اوستەسى بۆلغن حامد نينگ منيم آتيمدن سيزگه يازغن طلاق خطيسى ايله مېنگه قرشى يانيب كېتكن يورەكينگيزنينگ نفرت اۆتى احتمال اېندى اۆچه توشكن-دير.

ساخته طلاق خطينى آلغن سۆنگيگيزده مېنگه خطاب قيليب يازغن فكرلرينگيزدن احتمال اېندى قَيتەيازغنديرسيز... بو خطنى يازر اېكن، محبتينگيز بيلن تۆلوق بۆلغن يورەكيم مدهش بير حقيقت احتماليدن يفراق كبى تيترر و اۆزى نينگ تۆليب-تاشقن حسرتلرينى، فريادلرينى افادەسيدن ادەشر اېدى... سيزگه آچيب سۆزلەى، گۆزل رفيقەم: گۆيا منيم بو مكتوبيم سيزنينگ كامل بېک اوچون حسرتليک ياشلر تۆككن، اۆتليک آهلر تارتقن چاغينگيزده اېريشر-دە اونوتيلغن، اېسكيرگن بير يورەک نينگ عرضينى تينگلەى آلمسسيز و يانيب تورغن يورەک اۆتينگيز بيلن كويديررسيز...

اما خطيمنى اۆقومەسنگيز-دە و مرحومينگيز اوچون تارتقن آهينگيز اۆتيده كويديرسنگيز-دە، منيم اوچون فرقسيز دير. نېگه دېيسيز مى؟ چونكه سيز منيم شرعي رفيقەمسيز - يخشيليق بيلن-دە و يامانليق بيلن-دە مېن بونى اثبات قيليشغه حاضرمن!

اوييىنگيز آرقەسيده قيلغن ادبسيزليكلريم، خونخۆرليكلريم اوچون مېنى كېچيرينگيز...

چونكه مېن بو وحشيليكنى ايشلشده اختيارسيز اېديم: حياتينگيزنينگ، ناموسينگيزنينگ سقلەنيشى بونى تقاضا اېتر اېدى... البته مېن ايشانەمن كيم، سيز منيم بو يخشيليغيم اوچون منّتدارليک قيلرسيز. لېكن مېن بو منّتدارليككه اۆزيمنى سزاوار حسابلەى آلمەيمن.

مېن اۆشل كونى كېچەسى دشمنلردن بيرينى اۆلديرديم-دە، سۆنگ درجەدە ضعيفلنديم، ايكّينچى دشمندن يېنگيليشيمنى و كۆيينگيزده جان بېريشيمنى انيق بيليب راحتلنيب كېتديم... منيم اوچون كۆيينگيزده و آياغينگيز اوچيده جان بېريش جوده شيرين اېدى و كۆبدن بېرى غايەم اېدى. شونينگ اوچون يقينراغينگيزده اۆلمک اوچون، اۆلر اېكنمن، سۆنگ دقيقەمده ينه بير مرتبه بۆيينگيزنى آليب اۆليش اوچون دشمن تامانيدن اوييىنگيزگه آچيلغن تويىنوكچەگه كيرديم. كيرديم-دە، سيزنى بۆيينگيزنى آلديم، خفيف تين آلغندەغى لطيف اوخلەغن تاوشينگيزنى اېشيتديم... شو وقت سبحان الله... اۆزيمده كوتيلمەگن بير كوچ سېزگن اېديم، ايكّى اېمس، ايكّى يوز

www.ezgu.org

دشمنگه مقابله اېتیشکه اۉزیمده قدرت کۉرگن اېدیم... مېن اۉزیمگه بغیشلنغن کوچ منبعینی جوده یخشی آنگلر اېدیم، مېنده‌گی بو اۉزگریش منبعی اوی ایچیده اوخله‌غوچی بیر ملک اېدی... سیز اېدینگیز!»

کوموش بی‌بی خط نینگ بو اۉرنیگه یېتکنده قیزرینیب، بیر آز اۉقوشدن تۉختب آلدی و دوام اېتدی:

«شوندن سۉنگ ایکّینچی دشمننی توینوکدن چیقمه‌ی‌یاق ایشینی بیتیردیم. بیزنینگ فاجعه‌میز نینگ اصل عاملی بۉلغن حامد اېسه گۉیا منیم قۉلیمده موشوک کبی اۉیین بۉلغن، اونی کولیب توریب، اۉینب توریب تیلیمله‌گن اېدیم...

اېسینگیزده بار می، مېنی دار آستیدن قوتقریب، مېنگه ینگی حیات بغیشله‌غنینگیز؟ بو کېچه هم بو ایکّینچی اۉلیمدن قوتقرغوچی و ایکّینچی مرتبه مېنگه حیات بغیشله‌غوچی ینه سیز بۉلدینگیز! شونینگ اوچون منّتدارلیک اېتکوچی سیز اېمس، مېن بۉلیشغه تېگیشمن!

سیزدن اېمس، آته‌نگیزدن بیر اۉپکه‌لشیم بار: ساخته طلاق خطینی منیم اۉز قۉلیم بۉلیب، بۉلمه‌غنینی اجره‌ته آلمه‌غن. گمانیمچه بو ساخته خط سیزگه هم کۉرستیلمه‌گن اۉخشه‌یدیر، چونکه، اینیقسه، سیزنینگ کۉز اۉنگینگیزدن بو حقیقت قوتیله آلمس اېدی... هر حالده تقدیرنینگ بونچه‌لیک اۉیینلری تورغن بیر زمانده بیز نیمه هم قیله آلور اېدیک؟ بو تۉغریده مېندن هم اۉتکن جایلری بار دیر کیم، سیزنینگ بیرینچی مرتبه مېنگه یازغن خطینگیز معناسیدن دهشتلیک صورتده اۉزیمنی تغافلغه سالغن و خط کېلتورگوچینی سوریشتیرمسدن جواب خطی بېریب یوبارگن اېدیم. شونینگ ایله سیزنی-ده، اۉزیمنی-ده حامد قۉلیده اۉیین بۉلماغیمیزغه کتّه یۉل آچقن اېدیم.

بعضی احتماللرگه قرشی سیز بیلن کۉریشمک مېنگه میسر بۉلمه‌دی. عمریمده بیرینچی مرتبه کۉنگیل آرزوسیغه قرشی باردیم. چونکه منیمچه آره‌ده‌غی قاره تیکان سوپیریلگن اېدی. موندن سۉنگ همیشه مېنیکی اېدینگیز. مېن تاشکندده یوررمن، اما کۉزیم اۉنگیده سیزنینگ هیکلینگیز! عجبا، بوسیز مېنگه ممکن می؟!

زوجینگیز آته بېک».

کوموش بی‌بی خطنی اۉقوب توگتدی-ده، یوگیرگیله گنچه اوییگه کیریب کېتدی. اونینگ بو حرکتیدن قوتیدار بیلن آفتاب آییم عجبسینیشیب بیر-بیرلریگه قره‌شغن اېدیلر.

کوموش بی‌بی قۉلیده ایکّینچی بیر مکتوب کۉترگنیچه اویدن چیقدی-ده، شمع یانیده ایکّی خطنی بیر-بیریسیگه سالیشتیریب کۉردی. بو خط حامد نینگ آته بېک تیلیدن یازغن طلاقنامه‌سی اېدی. بو ایکّی خط بیرینچی قره‌شده-یاق ایکّی کیشی تامانیدن یازیلغنلیقلرینی اۉز آغیزلریدن سۉزلب توررر اېدیلر.

کوموش بی‌بی ایکّی خطنی قطار اوشلب آته‌سیغه کۉرستدی:

- بولرگه قره‌نگیز، آته! بیزنی نې چاغلیق غفلت باسقن اېکن، - دېدی.

قوتیدار قیزی نینگ مقصدیغه توشونیب ایکّی تورلی قۉلنی درّاو پَیقب آلدی:

- وجدانسیز، ابلیس، ایمانسیز، کافر، - دېب قۉیدی.

کوموش بی‌بی آته بېک نینگ خطینی بوکلب چۉنچگیگه سالدی-ده، ساخته خطنی شمعگه توتیب یاندیرر اېکن، آته‌سیدن سۉره‌دی.

- شو واقعه‌دن سۉنگ کویاوینگیز انیق کېلگن می اېدی؟

- کېلگن اېدی، قیزیم.

- بې چاره‌نی نېگه هَیده‌دینگیز-ده، نېگه مېنی، لااقل آییمنی بو کېلیشدن خبردار قیلمه‌دینگیز؟

- مېن اونینگ کېلیشینی باشقه گپکه یۉییب، سیزلرگه بیلدیرمه‌گن اېدیم...

www.ezgu.org

- قیزیمیزنی طلاق قیلغن بیر کیشینی تاشکند دېگن جایدن اېشیکینگیزگه کېلیشی سیزگه غریب تویولمه‌غن می اېدی؟ - دېب ینه سۆره‌دی کوموش.

قوتیدار اویه‌لیش و اۉکینیش آره‌سیده:

- جهالت کېلسه، عقل قاچه‌دیر، قیزیم، - دېب قۉیدی.

آفتاب آییم بیلن قوتیدار حامد نینگ ابلیسانه ایشلریگه «توبه-توبه» دېب مقابله قیلسه‌لر هم، اما آته بېک نینگ فوق العاده یوره‌کینی سۆز آره‌سیده «برکه تاپکور، عمرینگ اوزاق بۉلغور» بیلن قرشی آلر اېدیلر. کوموش بی‌بی اېسه بوتونله‌ی باشقه قیغوده اېدی. اېر و خاتین نینگ سۆزلری آته بېک نینگ تاشکندگه کېتیب قالیشی تۉغریسیغه کېلیب تقلدی-ده، آفتاب آییم کوموش‌دن سۆره‌دی:

- سېنگه کېلیشیدن ایتکن می؟

کوموش بی‌بی سیلته‌لش نظری بیلن اولرگه قره‌دی و کېسکین آهنگده جواب بېردی.

- ایتمه‌گن!

اېر و خاتین معنالیک قیلیب بیر-بیرلریگه قره‌شیب آلغچ، آره‌ده اوزاق‌قینه سکوت باشلندی.

کوموش قوتیدارغه سوال نظری بیلن بیر-ایکّی قَیته قره‌ب هم قۉیدی.

- کېلیب قالسه یخشی، - دېدی نهایت قوتیدار، - کېلمه‌سه، تاشکندگه اۉزیمیز توشه‌میز-ده، - دېب خاتینیغه قره‌دی.

بو سۆز آفتاب آییمغه یاقمه‌غنلیقدن یوزینی چیتکه بوردی. اما کوموش آته‌سیدن راضی قالیب، آنه‌سیغه قره‌دی.

- قیزینگ هر قَیسی یېرده بۉلسه هم ساغ بۉلسین، - دېدی خاتینیغه قوتیدار. - اېریگه تاپشیریب، سېن بیلن منیم تینچ‌کینه دعا قیلیب اۉلتورگنیمیز معقول اۉخشه‌یدیر.

- اېندی قیزینگیزنینگ بیر کمی کونداش بلاسی اېدی می؟- دېدی سېچیب آفتاب آییم.

قوتیدار خاتینیغه کولیب قره‌دی:

- اېری یخشی بۉلسه، کونداش بلاسی نیمه دېگن گپ؟

- اېری مینگ یخشی بۉلسین، برییبر کونداش کونداشلیگینی قیله بېره‌دیر. مشایخلر بیلمسدن «کونداش» دېمه‌گنلر.

قوتیدار قیزیغه قره‌ب کولدی و خاتینینی یوپتدی:

- همه وقتگه اېمس، قۉرقمه.

- مېنگه قالسه بیر کوننی هم کۉب کۉره‌من، کونداش بیلن کېچیریلگن کون - کون می؟

- کویاوینگ نینگ شونچه قیلغن جانبازلیغینی اونوتدینگ می؟

- نېگه اونوته‌ی، - دېدی آفتاب آییم. - کېلسین. منه باش اوستی، باله‌م بیر اېمس ایکّی. اول دور که، قیزیمنی کونداش اوستیگه یوباریشغه تیش-تیرناغیم بیلن قرشیمن.

- بېش-آلتی کونگه هم-ه؟

- نېچه کونگه؟

- مېنگه قالسه بیرته-ایکّیته باله‌لیق بۉلغونچه تورسین، دېیر اېدیم. سېن بونگه کۉنمه‌سنگ، بیر-ایکّی آی توریب کېلسین، لااقل. بیر ییگیت قیزینگنی دېب ایکّی ییللب سرسان بۉلغنده قیزینگنی ایکّی آیلیک کونداش عذابیدن حیف کۉریش جوده اویت، اخیر!

قوتیدار «بیرته-ایکّیته باله‌لیق» سۆزینی ایتکنده کوموش قیزرینیب یېرگه قره‌غن اېدی.

آفتاب آییم اېری نینگ کېینگی سۆزی بیلن انچه‌گینه بۉششدی:

- بیر آیدن آرتیق‌قه مېن راضی اېمس‌من، شونده هم کویاویم نینگ یخشیلیغی اوچون، - دېدی.

www.ezgu.org

- انه ایندی اۉزینگگه کېلدینگ، خاتین.

- اۉزیمگه کېلسم-کېلمه‌سم شرطیم حلیگی، شونده هم اۉزیم بیرگه باریب کېله‌من.

- البته، اۉزینگ بیرگه باره‌سن، قوده‌لرینگ بیلن تنیشماغینگ هم ضرور.

- قچان یوبارماقچی بۉله‌سیز اینده؟ - دېب سۉره‌دی آفتاب آییم. قوتیدار بیر آز اۉیلب آلغچ، کوموش‌که قره‌ب جواب بېردی:

- آته بېک بیلن کېتمه-کېت چاپیشماغیمیز هم اونچه معقول کۉرینمه‌یدیر. اوندن سۉنگ قیش کونی ارابه سفری هم قوله‌ی ایش ایمس. شونینگ اوچون آره‌ده‌غی اوچ آی قیشنی اۉتکزیب جۉنرمیز، - دېدی. کوموش نینگ اوچ آی مدتنی ایشیتگچ، جوده هم هورپه‌ییب کېتکنی اوچون بۉلسه کېره‌ک، - بلکه اۉزی هم بیرر آیلرده کېلیب قالر، - دېگن سۉزنی-ده قۉشیب قۉیدی.

ایکّینچی بۉلیم نینگ سۉنگغی

اوچینچی بۉلیم

۱. مسلمانقول استبدادیگه خاتمه

مسلمانقول نینگ اهالی اوستیگه بۉلغن جبر و ظلمی حددن تشقری کېتدی. اونینگ استبدادی اۉزگه شهرلرگه اونچه سېزیلمه‌سه هم، اما مرکز - قۉقان آدملرینی جوده تۉیدیردی. اونینگ اۉز کیفیچه آیده ایمس، هفته‌ده سالیب تورغن سالیقلری فقرانینگ تېریسینی شیلسه، ارزیمه‌گن سببلر بیلن قاره چاپان بېکلرینی آسدیریب، کېسدیریب توریشی خاصنی (خواصنی) هم ایسنکیره‌تدی. آتیغه‌غینه خان بۉلیب اۉلتورغوچی خدایار هم آسدیریش، کېسدیریش و یارلقش اۉز اختیاریده بۉلغن مسلمانقول میداندن آلینمه‌گن فرصتده اۉزی نینگ قۉغیرچاق صفت یوره بېریشینی توشوندی. کۉبدن بېری اونگه یوره‌گیده کېک سقلب کېلیب، اما نې طریقه‌ده نجاتکه چیقیشینی بیلمه‌دی. چونکه اول سوینه‌دیرغن قۉقان بېکلرینی «منه» دېگنلری مسلمانقول و کیشیلری (قیپچاقلر) تامانیدن آسیلیب کېسیلگنلر، قالغنلری تاووش چیقریشغه مجالسیز ایدیلر. اطراف شهر و قیشلاق بېکلری هم اکثر قیپچاقلردن، یعنی مسلمانقول نینگ اۉز آدملریدن، اولردن بیر ایش کوتیش ینه ممکن ایمس.

شهر خلقی نینگ هر بیر طبقه‌سی دېیرلیک مسلمانقول دکّیسینی ییب کېلگن، مگر علما خلقی اوندن جوده راضی، زېراکه مسلمانقول نینگ بیرینچی استنادگاهی اۉزی نینگ قیپچاقلری بۉلسه، ایکّینچیسی علمالر ایدی. اول علما آرقه‌لیق اۉز ظلمینی مشروع بیر توسکه قۉیغن، اۉزی اوچون ضررلیک عنصرلرنی یۉقاتیشده شو علمالردن «علوالامرگه باغیلیق» دېگن فتوانی آلیشنی اونوتمه‌غن ایدی. علما نینگ بو ینگلیغ استبدادنی «باغیلیق» رنگی بیلن بۉیب بېریشی مکافاتی اوچون قۉقان و اندیجان کبی شهرلرگه معلوم مدرسه‌لرنی بنا قیلغن و بو مدرسه‌لرگه خدمتی بیلن تنیلغن علمادن مدرسلر تعیینله‌غن ایدی. اما مسلمانقولغه یقینلشه آلمه‌غن، یعنی اونینگ خدمت و مرحمت‌یدن چېتده قالغن «نیمچه» علمالر هم یۉق ایمس ایدیلر.

ازته‌دِل مسلمانقول نینگ آته‌لیغیدن قوتیلیشنی و مستقل روشده حکمران بۉلیشنی آرزو ایتکن خدایار، نهایت کېین قه‌یین آته‌سی بیلن کوره‌شده اۉزیگه بیرینچی استنادگاه قیلیب شو کېینگی صنف علمانی آلدی. مسلمانقول بلاسیدن قوتیلغندن سۉنگ خدایار نینگ اولرگه قیله‌دیرغن انعام و احسانلری، بېره‌دیرگن منصبلری نینگ نقددېک وعده‌سی برکه‌سیده بو کېینگی طبقه - قۉقان ملالری حرکتکه کېلدیلر.

مسلمانقول طرفداری علمالر اونینگ سیاستینی شریعتقه قنچه مطابق کۉرسه‌تیب کېلگن بۉلسه‌لر، بو کېینگیلر هم اۉشنچه خلافِ شرعي ایکنلیگینی اثباتکه کیریشدیلر.

www.ezgu.org

باشده بو حرکت البته «یېنگ ایچیده» بۆلدی و بو حرکت نینگ باشیده خدایار نینگ اۆزی توردی. بیرینچی گلده یشیرین روشده تاشکند، اندیجان، مرغیلان و اۆزگه شهرلرنینگ ایشانچلیک علما و بېکلریگه مسلمانقول استبدادیدن قوتولیشده کۆمک بېریش اوچون مراجعت‌نامه‌لر یۆلله‌نیلدی. بو مراجعت‌نامه‌لرده مسلمانقول نینگ نامشروع ایشلری، قۆقان آدملریگه قیلغن جبر و ظلملری سنلگن، کېینگی وقتلرده خان نینگ اۆزی هم بو ظلملر قرشیسیده چیده‌ب توره آلمسلیق حالغه کېلگنلیگی سۆزله‌نیلغن، اگرده باشقه شهر علما و اشرافیدن کۆمک بۆلغن تقدیرده بالفعل مسلمانقولغه قرشی کۆتریلیشکه حاضر توریلغنلیگی ایتیلگن اېدی.

ایکّینچی گلده قۆقان سپاهلری نینگ قیپچاقدن باشقه قسمیغه یشیرین روشده، عموماً اناویلرغه قرشی تشویقات یورگیزیلیب باشلنغن اېدی.

اندیجان، مرغیلان، نمنگان کبی شهرلردن «خان بو ایشنی مصلحت کۆرسه‌لر، بیز یاردمگه حاضرمیز» دېگن قورورق وعده‌لر کېلیب، اما تاشکندده‌گی یوسف بېک حاجی تۆده‌سیدن عملي چاره‌لرینی هم کۆرسه‌تیلیب یازیلغن جواب مکتوبی آلینغن اېدی.

مکتوبده ایتیلر اېدی:

«سیز خۆقند علمایِ کراملری نینگ مسلمانقول خونخۆرلیغیدن فریادگه کېلیب و شریعتِ مصطفانی آره‌غه واسطه قیلیب یازغن مخفي خطلرینی آلدیق. بیز تاشکند علما و اشرافیدن داملا صالح بېک آخوند، ملا یوسف بېک حاجی، سرکرده‌لردین قاسم و نیاز قوش‌بېگیلر، کریم‌قول و محمدرجب قۆرباشی هم قمبر شربتدارلر بیر آره‌غه اۆلتوریشیب واقعاً مسلمانقول نینگ ظلم و تعدیسی خۆقند فقراسی و عینِ زمانده بۆلک شهر و قیشلاق، کېنت اهالیسی اوستیگه هم بغایت آشیب بارغنلیغینی مذاکره و مکالمه قیلیشدیق. بیز فقیرلری هم مسلمانقول حرکتی بېهوده‌سینی شریعتگه خلاف، یورت و اېل اوچون مضر، خلایق نینگ آسایش و عمر گذرانلیغی وجهیگه خلل دیر دېب بیلدیک. بول معنیگه اول تاجدار امیرالمؤمنین موافقت کۆرستسه‌لر اول بي پرهیز غاسب تخت و سلطنت نینگ هَیده‌لماغی بەراق دیر و ینه تاشکند مردملری بول تۆغریده حقیقت تامانیده ثابت قدم بۆلماقه تیل بېریشورمیز.

بشرطی سیز کراملر اول بي پرهېز ظالم نینگ مینگباشیلیق وظیفه‌سیدین ترد اېتیشکه از دل و جان بېل باغله‌غن بۆلسه‌لرینگیز، بیز فقیرلرنینگ عقلِ قاصریمیزغه بیر اندیشه کېله‌دیر.

انداغ که، تاشکند خۆقند حکومتیدین یوز اۆگیرگن بۆلیب خودنفسیگه مستقللیک اعلان قیلسین. بو تقدیرده اطاعتدین باش تۆلغه‌غن تاشکند اوستیگه البته مسلمانقول ظالم قۆشین تارتر. اوشبو قۆشین آره‌سیغه سیز کراملر اۆز آدملرینگیزنی کۆبراق کیرگوزیشکه کۆشش قیلیب و ینه جنابِ تاجدار هم بیرگه کېلسینلر. قۆشین تاشکندگه یېتکن بعدیده بیزلر تشقریدین و سیزلر ایچکریدین بۆلیب مسلمان‌قولنی آره‌دین کۆترگه‌یمیز. بول مصلحت فقیرلرنینگ عقلی قاصرلریمیزغه کۆب تفکرلر بعدیده کېلیب، ینه رأیِ ثواب اۆزلریده بۆلغه‌ی. اما بول تقدیرده قان تۆکیلمسدین مدعا حصولغه کېلور مو دېب اۆیله‌یمیز. باز مخفي قالمه‌غه‌ی کیم، تاشکند بېگی بۆلغن ذات باره‌سیده اندیشه لازم اېرمس، زېرا اول آدم فقرانینگ آسایشی یۆلیده جانبازلیق قیلغوچی کیشی دیر. بیزلرِ لِمصلحتاً نیمه دېسک، اول بۆیین تۆلغه‌مس. انشاالله، بو اندیشه‌میز کراملرگه معقول توشکن تقدیرده جناب تاجدارنینگ هم رأیلرینی آلماق و امکانی بۆلسه اول جناب نینگ اسمِ شریفلریدین بیزلرگه پسندنامه یازماق مرجوع دیر. تاکه بیزلر ایشانچ بیرلن مدعاغه شوروع قیله‌یلیق».

بو خط خدایار نینگ قۆلیغه تېگکندن کېین خطده کۆرسه‌تیلگن تدبیرنی جوده معقول تاپدی و تېزلیکده اۆز اسمیدن تشکر و پسندنامه یۆلله‌دی. اجابتنی آلغندن سۆنگ یوقاریده مذکور تاشکند اشرافلری بیر مجلس قوریب اۆلتوریشکه نار محمد قوش‌بېگی (تاشکند حاکمی)نی هم چقیردیلر. مجلسده خاندن و علمادن آلینغن مراجعت‌نامه‌نی اۆقوب نار محمد قوش‌بېگیگه اېشیتدیردیلر. مجلسکه ییغیلغانلردن یوسف بېک حاجی و داملا صالح بېک آخوندلر قوش‌بېگی نینگ پیر، دېب انابت قیلغن آدملری بۆلغنلری اوچون اېل نینگ آسایشی و مملکت نینگ آبادلیغی نامیگه بو تکلیفنی، یعنی قۆقانغه قرشی عصیان اېتکن بۆلیب توریشنی اول اۆز بۆیینغه آلدی.

www.ezgu.org

بوندن آنگلەشیلەدیرکیم، نار محمد قوش‌بېگی هم اۉزی نینگ ولینعمتی بۉلغن مسلمانقول نینگ توتکن سیاستینی یورت منفعتیگە خلاف دېب بیلیبدیر.

اوزاقلەمەی نار محمد قوش‌بېگی قۉقاندن باش تابلب اۉز آلدیغه مستقل حکومت اعلان قیلغن بۉلدی و یوسف بېک حاجیلرنینگ اۉیلەغن تدبیرلری عینِ کوتکن نتیجەلرنی بېره باشلەدی. اطاعتدن باش تارتقن تاشکندگه قرشی مسلمانقول نینگ تېپه ساچی تیک توریب، ادب بېریش نیتیده سفر جبدوغینی توزدی. تاشکندگه قرشی اینیقسه غضبلنگن بۉلیب کۉرینگوچی خدایار هم بو سفرنینگ تدارکینی برابر کۉریشدی و مسلمانقول بیلن بیرلیکده تاشکند اوستیگه چیقدیلر. یۉل اوستیده هم تاشکند بیلن یشیرینچه سۉز آلیشیب، خطِ حرکت چیزیشیب توریشدیلر.

مسلمانقول ایلغاری چیرچیق بۉییگه کېلیب یېتکنده، قوش‌بېگی باشلوق تاشکند بیگیتلری هم سوو نینگ بېریگی یوزیده یاو کوتیب تورغن اېدیلر. توش چاغیده ایکّی یاو بیر-بیرلریغه قرشی کېلیشدیلر. قۉقانلیقلر دم بېرمەی ینا تاشکند قۉشونی میلتیقلرغه اۉت بېردی. مسلمانقول کوتمەگن جایده قۉشونیدن بیر دورکومی اۉز اوستیگه هجوم باشلب و بیر فرقەسی تاشکند بیگیتلری تامانیگه قاچیب اۉتدی. مسلمانقول نینگ اۉز بیگیتلری (قیپچاقلر) سراسیمەلیکده قالیب، مسلمانقول نینگ مدافعەسینی-ده و قاچیشنی-ده بیلمەی قالدیلر. اۉز اوستیگه چوغیرچیقدېک یاپیریلیب کېلمکده بۉلغن قۉقانلیق و تاشکندلیکلرگه قرشی اۉزیده کوچ یۉقلیغینی بیلگن مسلمانقول بیر آت و بیر قمچی ارنگ قۉشوندن چیقیب قاچدی و بیر قنچه یۉلغچه قوولندی. باشلوق آرقەسیدن قاچماقچی بۉلغن قیپچاق بیگیتلریگه منادی ندا قیلدی:

- قیپچاق آغەینیلر! بیزنینگ همه عداوتیمیز مسلمانقولغه اېدی! سیز آغەینیلر ایلگری خان یانیده قنداغ خدمتده بۉلغن بۉلسەلرینگیز، اېندی هم اۉشه وظیفەده قاله بېرەسیزلر و لېکن مسلمانقولغه طرفدارلرینگیز بۉلسه، تینچلیکچه قۉشیندن چیقیب کېتسین!

قیپچاق بیگیتلری هم بیر یېرگه اویوشیب، اۉز طرفلریدن منادی قۉیدیلر.

- بیز مسلمانقولنی تنیمەیمیز! بیزنینگ باشلوغیمیز خدایارخان دیر!

شوندن سۉنگ قیپچاق و اۉزبېک بیرگه ارەلشیب کېتدی، گۉیا همه عداوت مسلمانقول بیلن بیرگه کېتکندېک بۉلیب، ایکّی خلق بیر-بیری بیلن کۉریشدی. اۉن مینگلب خلق ینگیدن خدایارغه اطاعت اظهار اېتیب، چین خانلیک بیلن اونی مبارکباد قیلیشدیلر.

تاشکند خلقی عزت-اکرام آستیده خاننی و قۉقان سپاهینی شهرگه توشوریب، اۉردەده اوچ کون ضیافت بېردیلر. ضیافت اثناسیده اتفاق نینگ فایدەلری، ترقاقلیق نینگ ضررلری سۉزلەنیلدی. قوش‌بېگی و یوسف بېک حاجیلرنینگ تکلیفی بیلن مسلمانقول اۉرنیگه اۉتب بای قوش‌بېگی (مرغیلان حاکمی) مینگباشی بېلگولنیب، تۉرتینچی کون خدایارخان قۉشونی بیلن قۉقانغه قَیتدی.

***

قیش چیقر آلدی. مسلمانقول واقعەسیدن بیگیرمه کونلر چمەسی کېین اېدی. محمد رجب قۉرباشی نینگ اوییدن ایکّی-اوچ قَیتەلب کیشی کېله بېرگندن کېین، یوسف بېک حاجی علاجسیز قالیب باریشغه مجبور بۉلدی.

ییغینده محمدنیاز قوش‌بېگی، قاسم مینگباشی، قمبر شربتدار، کریم‌قول پانصدلردن تارتیب تاشکندنینگ یېتوکلیک اشراف و اعیانیدن اۉن بېشلب آدم بار اېدی. مهمانلر اوچون مېوه-چېوه، قویوق-سوییق تارتیلدی. ضیافت تۉکون اېدی. یېمک اثناسیده نیاز قوش‌بېگی سۉزلب ییغین نینگ مقصدی بیلن اهلِ مجلسنی تنیشدیره باردی:

- آغەلر، اینیلر! بیلیندی که، آغەینیلر بیر تن، بیر جان بۉلسەلر قیپچاق کثافتیدن قوتیلیش اونچه قیین توشمس اېکن. موندن بیر آی ایلگری بیز قندەی حالده اېدیک؟

مسلمانقول نینگ امانسیز قیلیچی آغەینی نینگ بۉغزیده اېدی. خدا حاجی اکەمیزنینگ عمرینی اوزون قیلیب، باله-چقەسی نینگ اېگەلیگینی کۉرستسین که، اولّا اونینگ عقللیک تدبیری، اوندن کېین آغەینی نینگ بیر یاقەدن باش چیقریشی سایەسیده

www.ezgu.org

مسلمانقول بلاسیدن یېنگیل گینه قوتیلدیک. اما بو قوتیلیشنی چین قوتیلیش دېب بۆلمه‌یدی. نېگه دېسه‌لرینگیز، آق ایت بۆلمه‌سه، قاره ایت تباق-تاشیق‌قه تېگمکده. حلی بیز صحرایی قیپچاق ابلیدن اوزیل-کېسیل قوتیلغنیمیز یۆق. اناوی مسلمانقول بۆلمه‌سه، باشقه علیم‌قول نینگ باش کۆتریشی انیق، - دېدی قوش‌بېگی و دسترخواندن چۆقینیب دوام اېتدی. - نار محمد نینگ رأیینی دېب، همه اختیار اۆز قۆلیمیزده بۆلگنی حالده، اۆتب باینی مینگباشی بېلگولب یوباردوق... بو هم اۆزیمیزنینگ اېنگ کتّه خطالریمیزدین. مېن اۆشه کونلن بېری اۆز-اۆزیمدن بۆغیلیب یوریمن: مسلمانقول نینگ ایتی بۆلمه‌سه، اۆزیمیزدن مینگباشی بۆلرلیق آدم قوریب قالوودی می، دېیمن. یۆق، آغه‌لر، تېمیرنی قیزیغیده سوقیب قالیش کېره‌ک! قچانغچه بیز بو صحرایی ایتلر بیلن سن و منگه باریشیب یوره‌میز؟

یخشیسی شول که، بو باش آغریغلرنی بیر وره‌که‌ی آره‌دن کۆتریب تینچیشه‌یلیک. بیز شو یېرده‌گی آغه‌ینیلر بیلن کېنگشیب بیر گپکه تۆختب قۆیدیق. اما بو مصلحت نینگ حاجی اکه‌میزگه هم معقول توشماغیده شبهه قیلمه‌یمیز. بو اۆییمیزگه خان هم بیر نرسه دېمه‌سه کېره‌ک. قۆقان، مرغیلان، اندیجان، اۆش و باشقه یېرلرنینگ آغه‌ینیلری هم بو گپدن باش تۆلغه‌مسلر. نېگه دېسنگیز، قیپچاق دېگن افلاس برچه‌نی هم جانیدن تۆیدیردی، - دېدی و ناسقاواغینی قاقه-قاقه بیر آتیمینی تیلی نینگ تېگیگه تشله‌دی.

یوسف بېک حاجی حلیگی گپ سۆزلنغنده قۆلیده‌غی پیاله‌سینی چه‌یقه‌تیب آغیر بیر حالت کېچیرگن و چوقور بیر سکوتکه کېتکن اېدی. باشقه‌لر بۆلسه نیاز قوش‌بېگی نینگ سۆزیدن کېین بیر کۆزدن دېیرلیک حاجی نینگ یوزیگه تیکیلگن اېدیلر. حاجی میق اېتمه‌ی اۆلتوره بېرگچ، قمبر شربتدار اۆزی نینگ خیپچه تاوشی بیلن قوش‌بېگی نینگ گپینی کوچلب توشدی:

-سۆزینگیز جوده تۆغری، قوش‌بېگی، - دېدی، - سیز ایتکندېک، بیزگه ایکّی یۆل بار: قیپچاقنی قیریب یۆییش و یاکه بوتونله‌ی قیپچاق قۆلیده قالیب کېتیش.

یوسف بېک حاجی کۆتریلیب قمبر شربتدارگه قره‌دی و مجلسنی یېر آستیدن کوزه‌تیب چیقیب، ینه جیم قالدی.

کریم‌قول پانصد حاجینی تورتمک مقصدیده:

- کېنگشلیک ایش ترقه‌مس، دېگنلر. حاجی اکه‌میز اۆیله‌شیب جواب بېرسینلر-چی، اخیر، - دېب قۆیدی.

-بیلمه‌دیم... - دېدی نهایت حاجی، - سیزلرنینگ مدعانگلرگه توشونمه‌دیم می یا که توشونسم هم اۆزیمگه یاتیشیب کېلمه‌دی می، حیرانمن.

نیاز قوش‌بېگی باشینی قشیب آلدی:

- نیمه‌سیگه حیرانسیز، حاجی!

- مقصدلرینگیز قمبربېک نینگ ایتکنیدېک قیپچاقنی کېسیش می؟

قوش‌بېگی ایکّیلنمه‌ی جواب بېردی:

- کېسیش!

- سیزلرنی، - دېب استهزالنیب کولدی حاجی، - بو ایشکه نیمه و کیم مجبور قیله‌دور؟

قوش‌بېگی یارانلریغه قره‌ب آلدی:

- سوالینگیز قیزیق، - دېدی، - سببی بیزلردن هم کۆره سیزگه معلوم بۆلسه کېره‌ک-کو.

- درست ایته‌سیز، - دېدی حاجی باشیده‌گی سلّه‌سینی آلیب، - مسلمانقولنی هیده‌ماققه مجبور بۆلغن اېدیک - هَیده‌دیق. برچه یامانلیق اۆشه نینگ باشی بیلن بیرگه کېتکندېک قیپچاق آغه‌ینیلر ایله تاتوکلشدیک، قیپچاقلرنینگ اېسکی عداوتلری بیتدی... پس، بیزگه تغین نیمه کېره‌ک؟

حاجی نینگ بو گپی مجلسنی بیر-بیریسیگه النگله‌تیب قۆیدی. اما قوش‌بېگی سِرنی بای بېرمس اوچون تیریشکندېک قیلیب کولدی:

www.ezgu.org

- مسلمانقول ایندی تینچ یاتر، دیب اؤیله‌یسیز می؟

- البته، اؤیله‌مه‌یمن، لیکن مسلمانقولنی تینچیمه‌یدیر دیب هؤل و قوروق قیپچاققه تیغ تارتیش هیچ بیر عقلغه سیغه‌دیرغن گپ ایمس. اؤزینگیز قوش‌بیگی ایتینگ‌ـچی، بیز بو کونگچه یامانلیقنی کیمدن کؤردیک؟ قیپچاق آتلیغ خلقدن می یا که اونینگ سناغلیق بؤلغن بیر نیچه کیشیلریدن می؟

- نفس الامرنی ایتکنده، بیز قیپچاق دیگن نینگ هر بیریسیدن هم دگّی ییب کیله‌میز.

- سؤنگیزده ینگلیشلیق بار، قوش‌بیگی! اگر سیز نفس‌الامرگه قره‌سنگیز ایکّی خلقنی بیر‌ـبیریسیگه ساووق کؤرسه‌تیب، عداوت تخمینی ساچیب کیلگوچی بیر نیچه‌گینه آدم بار...

مینگه قالسه مملکتنی تینچیتیش اوچون شولر تؤغریسیده اؤیلش کیره‌ک. نه اینکه، تؤرتته متهمنی دیب بوتون بیر خلققه هجوم قیلیش!

- سیز ایتکندیک، یامان تؤرتته‌گینه ایمس، حاجی! صحرادن کیلگن هر بیر قیپچاق بیزنینگ بیلکه‌میزگه مینمکچی. بیزنینگ تاواغیمیزگه تومشوغینی تیقماقچی - بونگه قالگنده ایشنی بیر آز ییننگیل اؤیلب توریبسیز، حاجی اکه!

قاسم مینگباشی:

- حاجی اکه‌م نینگ همه گپلری فقط رحمدللیکدن ایتیله‌دیر، - دیدی، - اما اؤیلش کیره‌ک که، قیپچاق بو کونگچه آزغینه آغه‌ینی نینگ قانینی تؤکدی می؟ اناوی کون مرجب بیک بیلن حسابلشیب کؤرسک، قؤقان نینگ اؤزیدن ایکّی ییل نینگ ایچیده ییتمیش سکّیز بیک اؤلدیریلیبدیر. حلی بو حسابکه فقرادن اؤلدیریلگن بیچاره‌لر کیرمه‌یدیر.

- مین بو حقیقتلردن تانیب تورغنیم یؤق، مینگباشی. اما بیز سینگه سین، دیب جواب بیرمه‌سک، بیزنیکی عقل و انصاف دایره‌سیدن چیقمه‌سه دیمن...

آره‌دن بیرو حاجی نینگ سؤزینی بؤلدی:

- عقل، انصاف بیلن ایش قیله‌ـقیله ایندی جوده تؤیدیک.

حاجی سکوت قیلدی، اؤزی نینگ شونچه‌لیک گپلرینی هواغه کیتیب تورغنینی، مجلس نینگ نیاز قوش‌بیگی روحیده بارگنلیغینی یخشی سیزدی. موندن باشقه نیاز قوش‌بیگی نینگ بونده‌ی بیر فکرگه کیلیشی اوچون اونی نیمه مجبور قیلغن - بونی هم آچیق آنگله‌دی. نیاز قوش‌بیگی نینگ برچه کینه‌سی اؤتب بای نینگ مینگباشی بیلگولنگن کونیدن باشلنغنینی، «مین تورغن ییرده، قیپچاق مینگباشی بؤلسین می!» دیگن کیک آره‌سیده بو فکر فقط اونینگ تامانیدن میدانگه چیقریلغنلیغی یوسف بیک حاجی نینگ ملاحظه‌سیدن اؤتدی. مجلس نینگ باشقه اعضالریغه بؤلسه، ایش یؤغیدن یومیش چیقریشقه طلبگار بیکارچیلر، دیب قره‌دی.

البته، اہل فایده‌سیدن کؤره اؤز منفعتینی آلدینغه سورغوچی بو چؤتلچی بیکلرگه قرشی حاجی نینگ ساووق‌قانلیق سقله‌ی آلیشی و عصبیلشمسلیگی ممکن ایمسدی.

- بیکلر، - دیدی، - منیم همه ملاحظه‌م یورت، اہل منفعتی نقطه‌سیدن توریب ایتیله‌دیر. مین هیچ بیر وقت انکار قیله‌المه‌یمن کیم، یالغیز اؤز غرضی یؤلیده ایش قیلغوچی پلید کیشیلر قیپچاقلر آره‌سیده بار بؤلغنیدیک، بیزده هم یؤق ایمس... بلکه اناویلرده اؤنلب بؤلسه، بیزده یوزلب بار. اؤزی بیزنینگ کؤزیمیزگه ایتدیک ساووق کؤرینگن قیپچاق بچه نارمحمد نینگ اہل اوچون قیلیب تورغن تؤغری خدمتینی مین اؤز عمریمده‌گی تاشکند بیکلری آره‌سیده بیرینچی مرتبه کؤره‌من. بونی سیز، یخشیلر هم انکار قیله آلمس‌سیز. پس، عیب قیپچاقده ایمس، بلکه اونینگ منفعتی شخصیه‌سی یؤلیده ایش کؤرگوچی باشلیقلریده و قیپچاقلر اؤیله‌غندیک گناه قاره چاپانلیلرده بؤلمه‌ی، بلکه اونینگ اوچ‌ـتؤرت معنیسیز بیکلریده!.. برادرلر! اؤروس اؤز ایچیمیزدن چیقه‌دیرغن فتنه‌ـفسادنی کوتیب، دربازه‌میز تیگیده قؤر تؤکیب یاتیبدیر. شونده‌ی محشر کبی بیر کونده بیز چین یاوغه بیره‌دیرگن کوچیمیزنی اؤز قؤلیمیز بیلن اؤلدیرسک، سین فلان دیب

www.ezgu.org

قیریلیشسق حالیمیز نیمه بۆله‌دیر. بو تۆغریده هم فکر قیلغوچیمیز بار می؟ کونیمیزنینگ کافر قۆلیغه قالیشی تۆغریسیده هم اۆیله‌یمیز می یا که بونگه قرشی حاضرلیک کۆریب قۆیغنمیز می؟!

حاجی اۆزینی توتالمه‌ی کۆز یاشیسینی آق سقالیغه قوییب دوام ایتتی:

- منه، برادرلر! سیز اۆز قیپچاغینگیز اوچون قبر قزیغن فرصتده، سیزگه ایکّینچیلر تابوت چاپه‌دیر. بیز قیپچاققه قیلیچ کۆترگنده، اۆروس بیزگه تۆپ اۆقله‌یدیر.

سیز دنیاده اۆزینگیزنینگ یگانه دشمنینگیز قیلیب قیپچاقنی کۆرسنگیز، مېن باشقه یاونی هر زمان اۆز یقینیمغه یېتکن کۆره‌من! - دېدی و رۆمالی بیلن کۆز یاشیسینی ارتیب اۆرنیدن توردی. - اگرده دنیادن اۆته‌یازغن بیر کېکسنگیزنینگ مصلحتیگه قولاق بېرسه‌لرینگیز بو فکرینگیزدن قَیتینگ، برادرلر! الاّ یوسف بېکنی اۆلدیغه چیقریب، بو شوم ایشینگیزدن مېنی تشقریده حسابلنگیز! - دېدی و مجلس نینگ اۆلتورینگ، تۆختنگ سۆزیگه قولاق سالمه‌ی، اۆلتوریشنی تشلب چیقدی.

حاجی دربازه‌دن چیقمه‌غن هم ایدی، نیاز قوش‌بېگی خخالب کولیب یوباردی:

- وای واهمه‌نگ قورغیر، حاجی! بو کون کۆکناری ایچکن ایکن، شېکیلّیک! - دېدی.

باشلیقدن کولگیگه رخصت بېریلگچ، باشقه‌لر هم کولیشیب، آره‌ده آله-غاویر باشلندی.

- یۆق، - دېدی قمبر شربتدار، - حاجی اکه نینگ یاشی قَیتیب، کۆنگلی جوده هم بۆشه‌شیب کېتیبدیر!

- وای خۆوری حاجی، - دېدی نیاز قوش‌بېگی، - آلدیده‌غی آونی کۆرمه‌ی، اوزاقده‌گی یاونی کۆره‌دیر!

- خودّی-خودّی!

محمد رجب قۆرباشی باشینی چه‌یقب نیاز قوش‌بېگیگه قره‌دی:

- مېن سیزگه ایتیب ایدیم-ده، قوش‌بېگی، - دېدی، - حاجینی هر نرسه‌گه کۆندیرسنگیز هم بو گپکه کۆندیرالمس‌سیز، دېب.

- مېن اونی کېله بېرمه‌ی آواره قیلغنیدن هم پَیقه‌غن ایدیم.

- کېچه بیر آز خامسیگن ایدی، - دېدی کریم‌قول پانصد.

- ایش بوزیلدی-ده، - دېب قۆیدی محمد رجب قۆرباشی.

- نېگه بوزیله‌دیر؟ - دېب سۆره‌دی قوش‌بېگی.

- سرّیمیز آچیلدی، البته حاجی تینچ یاتمه‌یدیر.

- سرّیمیز حلی آچیلغن ایمس، - دېدی ایشانچ بیلن قوش‌بېگی، - اگر بیز شو اۆلتورگن آغه‌ینیلر بایه‌غی گپده ثابت قالسق، سرّیمیزنی ینه یشیریب کېتیش ممکن.

- مثلاً؟ - دېب سۆره‌دی قمبر شربتدار.

- اۆشه سۆزیمیز - سۆز، اتفاقیمیز - اتفاق می؟

مجلس تصدیق اشاره‌سینی بېریب:

- البته-البته! - دېییشدی.

- سۆز بیرته بۆله‌دیرگن بۆلسه، - دېدی قوش‌بېگی، - حاجی نینگ ایشی جوده آسان، بیز حاضر سۆزنی بیر جایگه یېتکوزه‌میز-ده، بیریمیز حاجی نینگ آلدیغه باریب، مصلحتینگیزنی موافق کۆردیک، بیز ینگلیشقن ایکنمیز، دېیمیز. البته، حاجی ایشانه‌دیر-ده، هېچ کیمگه سۆزله‌مه‌ی قۆیه‌دیر. بیز بۆلسک، یېنگ ایچیده حاضرلیک کۆره بېره‌میز، انه خلاص.

- معقول گپ، تۆغری مصلحت!

- معقوللیک‌که معقول، - دېدی قوش‌بېگی، - اما گپ بو یېرده که، بیز انیق ایشکه بېل باغله‌یمیز می؟

www.ezgu.org

- باغله‌یمیز، باغله‌یمیز!

- بارک اللّه، - دېدی قوش‌بېگی، - معلوم بۉله‌دیر که، همه‌میز هم یکدل اېکنمیز، اېندی باشقه گپکه اۉتسق هم بۉله‌دیر.

- خاننی کۉندیریب بۉلر میکین؟ - دېب سۉره‌دی قاسم مینگباشی.

قوش‌بېگی کولدی:

- خان کۉنگن حساب، - دېدی.

بو گپ مجلسکه اونچه آنگله‌شیلمه‌دی شېکیلّیک، عجبلنیب بیر-بیرلریگه قره‌شدیلر.

- ایضاح، قوش‌بېگی، ایضاح!

قوش‌بېگی ایضاح بېردی:

- مېن خاننی تاشکنددن جۉنه‌تیش آلدیده اونینگ خالی وقتینی تاپیب، بو فکریمنی بیر درجه عرض قیلیب اۉتکن اېدیم، - دېدی، - بو فکریم خانگه جوده معقول توشکن بۉلسه کېره‌ک، سۉزیمنی اعتبار بیلن تینگلب توردی و جوابیده: «یخشی. اۉیله‌شیب، تدبیرلری بیلن مېنگه فکرینگیزنی یازینگ، مېن هم اۉیلب کۉررمن»، دېدی. مېنگه قالسه بو تۉغریده بیزدن خبر کوتیب خان نینگ اویقوسی هم کېلمه‌ی یاتقندیر: بیزگه فقط ایش نینگ اۉنه‌قه‌یینی تاپیب خاندن تصدیق اېتدیریش‌گینه قالگن.

- خان تیار اېکن بۉلمه‌سه، - دېدی کولیمسیره‌ب قمبر شربتدار.

- تیار اېکن، تیار اېکن!

شوندن کېین ایش نینگ اۉنه‌قه‌یی تۉغریسیده مذاکره و مباحثه باشلندی. هر کیم بیر تورلیک فکر بیان قیلیب، اوزاق باش آغریتدیلر و نتیجه‌ده خانگه قوییده‌گی نامه یازیلدی:

«تاجدارِ مسلمانان، خاقان ابن خاقان شهنشاهِ نوجوان، تاجِ سرِ خوشبختان حضوری همایون عالیلریگه عرضِ عبودیت اداسیدن سۉنگره بیز فقیرالحقیر صداق تېپشهٔ بې‌نظیر قوللریدین عرضِ بنده‌لیک شول دور کیم، نوکرلری دایم‌الاوقات اول جنابگه قیپچاق خلایقی بې پرهېزیدین بیرر آسیبی یېتر مو دېب هراسیده‌دیرمیز. و ینه اول حرامزاده صحراییلرنینگ روی زمیندین تراشله‌مه‌ی توریب، اول جنابِ عالي نینگ تأمینِ امنیتلری هم بیز قوللریچه کۉب خوف و خطر آستیده بۉلغدېک تخمین قیلینه‌دیر. شول ملاحظه و اندیشه‌لر بعدیده بیز تاشکند قوللریدین بیر نېچه‌لریمیز بیر یېرگه جمع بۉلیشیب، دور و دراز تفکر و تحیورلر سۉنگغیده ازبرایِ اول شهنشاه نینگ کۉب زمانلر باشیمیز سایبان بۉلماقلری امیدیده بر تقدیر اول تاجدارنینگ خاطرِ عاطر دریا مقاطرلریگه پسند توشیب اجابت آغاز قیلسه‌لر، بیر معنینی خوب و صداقت مقاصدیغه محبوب دېب بیلدیک. انداغ که، اول خلایقِ غصابلرنی اۉن بېش سِن سالیدین بالغ و یېتمیش یاشیدین قویی هر بیر اېرککک ذاتینی بلاترحم قتلِ عام قوللریچه سزاواردیر و الّا اول مُرتددین بدتر جابر و بېخردلردین جنابِ تاجدارغه هر رۉز بلکه هر ساعت خوف باردیر. اما بول تقرینی اۉشل معین قتلِ عام ساعتی یېتمه‌غونچه هر بیر بې خرد و باغی بۉلماغی یقین مجهول آدملردین پۉشیده توتیلماغی مرجوع دیر. و لېکن اول تاجدار بیر ساعتِ سعیدِ مظفرنی معین ایلب قلمرولریده‌گی برچه شهر و کۉیلر، قیشلاق و کېنتلرنینگ صداقتی ظاهر و قلبِ طاهر قوللریغه مخفي نامه‌لر کۉندیریب، سک‌بچه‌لرنینگ قتلِ عامیغه امرِ عالیلرینی دریغ توتمه‌غه‌یلر. اما خۉقندِ فردوس مانند نینگ اۉزیده اول شقاوت پېشه‌لر بېحد و بې‌حساب نفوسکه مالک بۉلغنلری وجهیدین بیز تاشکند نوکرلری نینگ اعانتی بېشک-کو شبهه واجب دور.

سیز شهنشاهی، اۉشل ساعتی مظفرنی تعیین ایلب، بیز قوللریغه خبر یوبارسه‌لر، بونده لازم بۉلغن آدمیمیزنی قالدیریب و ینه هر قیوسیمیزغه تېگیشلیک بیر یوز، ایکّی یوز و بېش یوز ییگیتیمیزنی آلیب، خلایق کۉزیده گۉیا جنابِ تاجدارنینگ مسلمانقول فلاکتیدین آزادلیقغه چیقیب مستقل صاحبِ تاج بۉلغنلرینی مبارکباد قیلماق اوچون یورگن بۉلیب، اعانتلریگه یېترمیز و دربازه‌دین کیریشیمیز آن فجعتاً اول گلهٔ سکلرگه هجوم باشلب، قتلِ عامگه قیلیچ تارترمیز. و ینه مخفي قالمه‌غه‌ی کیم، تاشکند نینگ الحال بېکلیک منصبیده

www.ezgu.org

اۋلتورغوچی قیپچاق نار محمد بارەسیده قنداغ فرمان بېرغەیلر، بول معنیده هم اشارتینی دریغ توتمەسەلر قوللرینی اندیشەدن آزاد قیلغن بۆلغەیلر. اوشبو بالاده مذکور محضِ ثمرۀ صداقت عقلِ قاصرلریمیز حصولی نتیجەسینی بیز قوللریغه اوشبو نامەنی قاصدی قۆلیدین ثواب و خطا، رد و اجابت، پسند و ناپسند جوابینی ارسال قیلسەلر و ینه اۆز فکرِ باصوابلرینی اضافه قیلیب، قصور و خطالریمیزنی تنبیه اېتسەلر، بیز نوکرِ بی جوهر و باصداقتِ بی‌فراستلرنی دنیا-دنیا شاد و خرّم قیلیب، اول سایبانِ مرحمت و مهربانِ باشفقت نینگ خدمتلریگه کمرِ خدمتنی بېرک باغلتقن بۆلور ایدیلر، هواللهالمسعین.

صداقتینگیز مجلسیگه جمع بۆلغوچی نوکرلرینگیز (امضالر)».

بو نامه اېرتەسی کون خانگه یوباریلەدیرغن بۆلیب، بونگه مخصوص کیشی بېلگولندی.

مجلس نینگ قۆرقونچی یوسف بېک حاجیدن بۆلغن اوچون اونگه ساخته قرارنی اېشیتدیرمک تۆغریسیغه محمد نیاز قوش‌بېگی نینگ اۆزی بی‌واسطه مجلسدن چیقیب کېتدی. شونینگ ایله بو مجلس ترقلدی.

۲. قارانغی کونلر

آته بېک مرغیلاندن قَیتیب کېلگندن کېین اۆن کونلر اۆتکزیب اوسته علیم‌دن بیر خط آلغن ایدی. اوسته علیم خطیده قوتیدارغه اوچرەشقنینی همه میده-چویدەلریگچه یازیب کېلیب ایتر ایدی: «سیز خیانتنی پَیقەغونچه قەیین آتەنگیزغه قنداغ کینه سقلب کېلگن بۆلسنگیز، اول هم سیزگه اۆشنداغ کینەلیک اېکن. مېنی و عایلەمنی تحقیر اېتدی دېب، بو حقارتنی عمر بۆیی اونوته آلمسلیگینی توشونیب، اۆت ایچیده یورر اېکن. مېندن حقیقتِ حالنی آنگلب جوده شاشیب قالدی، حتا هوشی باشیدن اوچدی. ایچکریدن انیق معلومات بېره آلمەسم هم، اما اولرنینگ هم قەیین آتەنگیز حالیغه توشکنلرینی ملاحظه قیلدیم. قەیین آتەنگیز سیزنینگ اۆتکن حالینگیزنینگ آغیرلیگینی تصور قیلالمەغنیدېک، دشمنلرینگیزگه بېرگن جوابینگیزنی تقدیر اېتیش اوچون هم سۆز تاپالمس ایدی. هر حالده آرەنگیزدەغی کینه نینگ دشمنینگیز بیلن بیرگه سوپیریلغنیگه شبهه یۆق».

مکتوب نینگ ینه بیر اۆرنیده: «سیزنینگ قەیرده بۆلغن‌لیغینگیزنی سۆرەغن ایدی، مېن بیلگنیمنی ایتدیم. کېلر میکین دېگن ایدی، بونگه هم اۆزینگیزنینگ اۆشل مهمل جوابینگیزنی بېردیم. فکریمچه، قیشده بۆلمەغنده هم، کۆکلمگه چیقیب اۆزلری تاشکند توشرلر، دېب اۆیلەیمن».

خط نینگ آخریده: «سیزدن بیر کون سۆنگ حامد اۆلدی. هَیتاوور بیر آغیز سۆزسیز تۆنغیز قۆپیبدی. مېن اۆلر چاغیده هم سیزگه بیر تهمت تۆقیر می، دېب قۆرققن ایدیم. قوتیدارغه هېچ بیر جریمه آرتمبدیرلر. مقتوللرنینگ اېگەلری هېچ کیمنی توتیب کۆرسەتالمەغنلری اوچون محکمەلر هم ایشنی تېکشیرمەی قۆیدیلر. اۆیلشیمچه، هېچ کیم بیلمەگنده هم، سِرنی اۆلگن صادق نینگ آنەسی بیلسه کېرەک ایدی. اما اونینگ هم دَمی ایچیده، سۆرەغنلرغه خدادن کۆردیم، دېب جواب بېرر ایمیش. بول خاتین نینگ قۆلیدن هر بیر ایش کېلەدیر دېب اۆیلب، اۆتکن کون قەیین آتەنگیزغه ایتدیم: بېگانه خاتیننی اوییڭیزگه یۆلتمەسینلر و چېتدن کېلگن طعامنی یېمەسینلر دېب. هر حالده یاماندن حذر لاز مدیر»، دېب یازر ایدی.

بو خطدن کېین مرغیلاندن تیق اېتکن خبر بۆلمەدی و آرەدن ایکّی آیلب فرصت اۆتیب کېتدی. شونینگ اوچون آته بېک نینگ کونلری قویاش باتیب چیقغن سیین بیر آنگلەشیلماوچیلیقغه، قارانغولیقغه کیره باریب، هر ساعت اچّیغ و یا چوچوکلیغی نامعلوم بیر حال کېچیریب باشلەدی. بعضی کېزلرده اول امید قوچاغیده شاشیب قالر ایدی و ایکّینچی وقتده یرەمس - قاره خَیالّلر بیلن اېنتیکر ایدی.

امیدلنگن کېزلرده:

- آی توینوکدن توبنراقده، بو کون بۆلمەسه اېرته- چیمّتی قۆلیده، پرنجیسی اوستیده، سریغ می، قاره می اطلس کۆینگی اېگنیده دربازەدن کیریب کېلگندېک و اۆپکەلنگندېک...

www.ezgu.org

ایکّینچی بیر وقتده کیم نینگ ـ دیر قوییده‌گی گپینی ایشیتر ایدی:

- اول اۋزی نینگ دشمنلرینی اۋلدیریش اوچون‌گینه مرغیلان‌غه قتنب یورغن ایکن، حسابینی توگتدی ـ ده، بی‌درَک کېتدی، قالدی. توزوکراق جایی چیقسه بېریب قاله‌یلیق کوموش‌نی... عمری هم اۋتیب باره‌دیر.

انه شو قاره خَیال اونی چیندن یانیب تورغن بیر اۋت ایچیگه تشلر و شو چاق اۋزینی مواخذه‌گه باشلر ایدی: «مېن نېگه ایکّی ییل سرسان بۉلیب یوردیم ـ ده، بو سرسانلیغ نینگ نتیجه‌سیگه باریب چیقغنده شونده‌ی احمقلیق‌قه توشدیم؟» دېر و مرغیلان یۉلینی کۉزلر ایدی. اما اېندی اونگه مرغیلان باریش اۋنه‌قه‌یی سیره کېلمس: «مېن نېگه کېلدیم ـ ده، اېندی نېگه باره‌من و نیمه دېب باره‌من؟ قیزینگیزنی تاشکند آلیب توشرسیز دېب کېتکن ایدیم... سیز آلیب توشه بېرمه‌گنیگیزدن کېین اۋزیم قَیتیب کېلدیم دېیه‌ی می؟»

آته بېک منه شونده‌ی چوچمل عذابلر ایچیده کېینگی کونلرینی کېچیره باشله‌دی.

آی تۉلمسدن مرغیلان قتنب تورغوچی اۋغلینی اېندی اوچ آیلب قۉزغلمه‌ی قالیشی اوچون اۋزبېک آییم اېسکیچه ینه قووانیب کېتدی. «کېینگی قیلدیرغن ایسّیغ ـ ساووغیم کار قیلدی شېکیلّیک، بیره‌تۉله‌سیغه مرغیلان‌نی تیلیگه آلمه‌ی‌یاق قۉیدی. اېندی خاتینیغه ایسیب، مهمانخانه‌ده یاتیشنی هم برهم بېرسه... هر نوچوکده دعادن قالمه‌یلیق»، دېب زینب‌نی داملانیکیگه قیستر ایدی.

آته بېک کېینگی وقتلرده سوداگه یوریشنی ترک قیلیب قۉیغنی اوچون حسنعلی ایشسیز قالغن، اوزون کون اویده بېکار زېرییککنلیکدن حاجیگه ایتیب بیر مونچه دستمایه بیلن گذردن بقاللیق دکان آچگن ایدی. آته بېک کۉپینچه مهمانخانه‌سیده‌گی کتبخانه‌دن اونی ـ بونی اۋقوب اۋلتورر، اۋقوشدن زېرییککن کېزلریده حسنعلی نینگ دکانیگه چیقر و گذردن هم زېرییککندن کېین باشی آغقن یاقلرغه، سَلار بۉیلریغچه کېتر و گاهی چوقور قیشلاق تامانلریغه هم توشر ایدی. اما توشکنی بیلن بورونغیچه ایچمس، ایکّی ـ اوچ، آرتیب کېتکنده تۉرت آیاق ایله کفایه‌لنر، کۉز اۋنگلری آز ـ آز جیمیرلشکن، تورلیک خَیاللری بیر مونچه ترقلغن حالده قَیتر و لېکن حسنعلی هم اونینگ بو کیفینی جوده سییره‌ک سېزه آلور ایدی.

اۋتکن کون چوقور قیشلاققه توشکن ایدی. عصر وقتلریده قَیتیب گذرگه کېلدی ـ ده، خَیالات بیلن حسنعلی دکانیگه اۋلتوردی. آتلیق، یَیاو اۋتکینچیلر تۉرت تامانغه قتنب توررردیلر، اونینگ بو کونگی کیفی اۋته‌چراق کېتکن بۉلسه کېره‌ک، اولرنی غیره ـ شیره کۉزگه ایلگندېک قره‌یدیر.

حسنعلی بیر ـ ایکّی اونی کوزه‌تکندن کېین سۉره‌دی:

- مرغیلان‌غه نېگه کېتمه‌ی یوریبسیز؟

بو سوالدن اونینگ کیفی ترقلغندېک بۉلیب، کۉزلری ماشدېک آچیلدی.

- حوصله یۉق...

- قه‌یین آته‌نگیز کۉنسه، کۉچینگیزنی آلیب کېلسنگیز هم معقول ایدی قتنب یورغندن...

- قیدم...

ایلگری شونده‌ی سوال چاغلریده اۋزی نینگ یالغان جوابلریدن جوده خفه‌لنر، حسنعلی‌گه اۋتکن گپلرنی بیرین ـ بیرین ایتیب بېرگوسی و «منیم اویله‌نیشیمگه سېن سبب بۉلغن اېدینگ، اېندی اونی مېندن اجره‌تدیلر»، دېب اوندن اۋز دردیگه دوا ایسته‌گوسی کېلر ایدی. حاضر اۋزیدن خفه‌لیک، اۋنغه‌یسیزلیق سېزمه‌گن بۉلسه هم باشیغه «اۋزیم بارالمه‌سم ـ ده، حسنعلی‌نی یوباریشیم و کېزینی تاپیب اۋتکن گپلرنی آته‌غه حکایه قیلیشیم کېره‌ک ایدی»، دېگن فکر کېلدی. باره ـ باره بو فکر اونینگ باشیغه جدّي اۋرینلشیب آلدی، شو تۉغریده چینلب اۋیلب کېتیب کیفی هم ترقه‌له‌یازدی. دکاننی یاپیب، حسنعلی بیلن بیرگه کېتدی - یۉلده، مهمانخانه‌ده بیرگه اۋلتوریب آش ییدی، دسترخوان اوستیده اونینگ اۋیله‌غنی فقط شو بۉلیب قالدی. بیراق بو فکر قرار توسیگه کیریب کېته آلمه‌دی، دقیقه سیین ترقه‌لیب بارغن کیفیدېک تورلیک مانعلرغه اوچره‌ی باشله‌دی:

www.ezgu.org

- حلی مرغیلانده ایشلر قله‌ییکین؟ اولر ینه اَینب قالمه‌غن میکینلر؟ مرغیلان‌دن بیر نرسه پَیقه‌مه‌ی توریب، کیشینی آواره قیلیشغه ارزیر میکین؟..

بو کون قویاش آچیق هواده کېزیشی اوچون جیم-جیم تاولنیب، بېر یوزیگه کولیب قره‌دی.

ایکّی کوندن بېری قویاش بېتینی قاپلب، تورلیک یېرلرگه جان سووی سېپیش ایله چرچه‌غن بهار بولوتلری بورچک-بورچککه ترقه‌لیب بارر اېدیلر. اویه‌لریدن چیقیش بیلناق چومچوقلر چیرقیلّشیب، موسیچه‌لر کوکولشدیلر. اناوی عر-عر تېرککه اویه قوْییشغه اوْیله‌غن بیر جفت کرروکلر هم ویجیر-ویجیر قیلیشیب کېنگش آچدیلر. یاده‌چی نینگ تاوشینی اېشیتیب، دله‌گه آشیقغن آنه‌سیغه اېرگشیب قشقه بوزاق هم مغرب یوباردی.

ماده‌سیگه تېگیشکنی اوچون تامده‌گی کفتر هم بوْقاغینی چیقریب رقیبی نینگ تېوره‌گیده یغرین بېره باشله‌دی... قیسقه‌سی بو کون اویغانیشدناق بوتون کاینات نینگ یخشی توش کوْریب تورغنلیغی سېزیلر اېدی.

بهارنینگ بو کونگی سحرلیک کونی آته بېک‌نی هم قیتیقله‌دی. چایینی نریدن-بېری توگتیب، حسنعلی کېتیدن گذرگه چیقدی. اول گذرگه چیقغنده حسنعلی نینگ قوْشنیسی بوْلغن علی اېرینیب‌کینه دکان تخته‌سینی توشیرمکده اېدی. آته بېک‌نی کوْریش بیلن دکان آچیشنی توْختتدی:

- بو کون بوْش میسیز، بېک اکه؟

- بوْشمن.

- بوْش بوْلسنگیز، مینگ اوْروک‌که - قیمیزگه بارر اېدیک، - دېدی علی. - توْله قزاق بییه‌لرینی ییلاققه سالیبدیر.

- دکانینگیز-چی؟

علی توشیرگن تخته‌سینی قیته‌دن جاییغه قوْیه بېردی:

- دنیا نینگ ایشی بیتر اېمیش می، بېک اکه. خوْب دېسنگیز، دکاننی یاپه‌من.

آته بېک یرقیره‌ب چیقیب کېلگن قویاشغه قره‌دی:

- یاپینگ بوْلمه‌سه، - دېدی.

آته بېک حسنعلی نینگ دکانی واسطه‌سیده علی بیلن یقینده تنیشقن اېدی. اول ایچی کیرسیز، سېرکولکی، آچیق-قینه بیر ییگیت بوْلوب، بېک بیلن گوْیا کوْب ییللردن بېری بوْلغن تنیشلرچه معامله قیلر اېدی.

بېک‌که بو تصادف جوده قوله‌ی کېلدی. چونکه اویدن چیقیشدناق اونینگ قصدی بو کوننی دله‌ده اوْتکیزمک اېدی. اېت آلدیلر-ده، یَیاولشیب مینگ اوْروک‌که کېتدیلر.

«مینگ اوْروک» موضیعی آتیدن هم معلوم، بونده مینگ چاغلیق اوْروک درختی اوْسقن اوچون بوْلیب، شیبلی نینگ سوویدن باشلب تا سلار اریغی‌غچه قطار-قطار اوْروکلر اېدی.

سلار نینگ نریگی یاغی بییدېک قیر، اېندی‌گینه کوْم-کوْک اوْت گیلمی اونیب چیقغن اېدی. مینگ اوْروک نینگ اېتگی بوْلغن سلار بوْییچه اوچ-توْرتته قزاق اوْتاولری تیکیلگن اېدیلر. ایکّیسی سلار بوْییغه یېتیب، توْله قزاق نینگ کېلینچگیگه اېتنی شوْروا قیلیش اوچون بېردیلر.

علی اوْتاودن کییگیز آلیب، سلار بوْییگه یازدی. کېلینچک یاستیق، کوْرپچه تشلب بېردی، آته بېک هاردیق چیقریب یسلندی.

قویاش آزارسیزغینه قیزدیرر اېدی. یېنگیل‌گینه اېسکن شمال دماغقه تورلیک اوْلن ایسلرینی کېلتوریب اورر اېدی. بیر نېچه قلدیرغاچ سلار نینگ آقیشی بوْیلب اوچر و اوچکن کوْییی «والفجری» اوْقور اېدیلر. پایانسیز قیرنینگ یوقاری-قویی اوْرینلری یکرنگ

www.ezgu.org

کۉکت و کۉز ایلغه‌مه‌یدیرغن اوزاقلیقلری تومنلنگن‌سومان کۉرینیش بېرر اېدیلر. قوشلر، قورتلر سَیره‌شی طبیعي بیر ساز خدمتینی اۉتب کیشیگه افاده‌سی قیین بۉلغن بیر سېزگی سالر اېدیلر.

آته بېک طبیعت نینگ شو کۉرکم و لطیف کۉرینیشیگه مفتون بۉلیب، بیر آز یاتقندن کېین «اول هم بۉلسه اېدی»، دېب اۉیله‌دی و اوزاق تین آلیب قۉیدی.

بو کون نینگ کۉرکملیگیدن آلغن تأثراتینی علی ایچیگه سیغدیرالمه‌دی:

- زېپ یخشی کون می! - دېدی.

آته بېک هم شو گۉزللیکنی اۉزیگه تتیتمه‌ی تورغن دردیدن شکایتلندی:

- شونده‌ی کونلرده کم و کاستینگ بۉلمه‌سه...

- سیزنینگ هم کم و کاستینگیز بار می؟ - دېب علی کولیمسیره‌دی.

- یۉق، دېب اۉیله‌یسیز می؟

- همه‌ده بۉلغنده هم، سیزده یۉق دېب بیله‌من.

- مثلاً؟

- مثلاً می، - دېدی کولیب علی ، - سیزنینگ بیلن آته‌نگیزنینگ آبروسی قوش‌بېگیده هم یۉق، دولت تۉغریسیده بۉلسه، آچیقرلیک یېرده اېمس‌سیز... ایکّیته طوطیدېک خاتینینگیز بېک اکه‌م اوچون ساچینی ترەب اۉلتوره‌دیر... تغین قنه‌قه کم و کاست؟

کیشی نینگ بختینی یوزه‌کی‌گینه کۉریب حکم قیلغوچی علی اونگه قیزیق کۉریندی و کولیب:

- تۉغری ایتدینگیز! - دېدی.

- شکر قیلیش کېره‌ک، بېک اکه، - دېدی علی و اۉزی نینگ بختسیزلیگیدن، تاپقنینی رۉزغاردن آرتدیرالمه‌ی، شو کونگچه اویلنمه‌ی کېلیشیدن حسرت قیلیب کېتدی. آته بېک اونینگ حسرتینی دقّت بیلن اېشیتدی، حیات نینگ ضربه‌سی هر کیم نینگ اۉز درجه‌سیگه قره‌ب و لېکن استثناسیز بۉلغن‌لیغینی توشوندی.

- دنیا نینگ ایشی شونه‌قه اېکن، ملا علی ، - دېب اونی یوپه‌تیب قۉیدی. ایکّیسی هم بیر نېچه وقت جیم قالدیلر.

- مرغیلانلیق خاتینینگیزدن باله‌نگیز باردیر؟

- یۉق...

- بۉلسه هم تورمه‌دی می، اویلنگنینگیزگه انچه ییل بۉلغن شېکیلّیک؟

- تورمه‌دی.

علی آته بېک نینگ کم و کاستینی شو باله‌سیزلیقدن دېب اۉیله‌غن اېدی:

- باله‌سیزلیق اوچون خفه بۉلیش کېره‌ک اېمس، حلی یاشسیز، بېک اکه!

آته بېک جواب بېرمه‌دی. کرسانده قیمیز کېلدی. بېک بیر-ایکّی زرنگنی ایچکندن کېین، یمله‌نیب کۉک‌که قره‌ب یاتیب آلدی. علی بار تاوشینی قۉییب اشوله قیلدی:

کۉزلریم یۉل اوستیده، کېلمه‌دی یار،
اوشبو کېنگ دنیا کۉزیمگه بۉلدی تار.
قَی قراقچی آلدی یاریم نینگ یۉلین،
مونده‌گی بختسیز ییگیت یۉل اوزره زار...

www.ezgu.org

- قۉشیلیشمه‌یسیز می، بېک اکه؟
- اۉزینگیز یخشی ایته‌سیز، تۉخته‌منگ!
علی بارلیق آوازی ایله همه هنرینی ایشله‌تیب، غزل توگلگونچه اشوله‌نی ایتیب باردی.
- توزیک می، بېک اکه؟
- یخشی اشوله‌چی اېکنسیز!
- اونداغ بۉلسه اوستیدن بونی ایچیب یوبارینگ، - دېدی کولیب، بیر زرنگ قیمیز اوزه‌تدی.
بېک قیمیزنی بیر سیمیریشده بۉشتدی-ده، اېنتیکیب اوزاق قیرغه قره‌دی، اوزاق قره‌ب توردی-ده، یوقاریده‌غی بَیتنی اۉقوب آغیز ایچیدن مینغیلّه‌دی.

کۉزلریم یۉل اوستیده، کېلمه‌دی یار،
قَی قراقچی تۉسدی یاریم نینگ یۉلین...

- قۉقان‌غه کېتکن سپاهلردن درَک اېشیتدینگیز می، بېک اکه؟
آته بېک نینگ خَیالی بۉلینیب، علی گه قره‌دی:
- اېشیتمه‌دیم.
- منیم اکه‌م هم کېتکن اېدی... آی باریب، امان کېلیشسونلر-ده!
- اکه‌نگیز ییگیت میدی؟
- یۉق، مېرگن اېدی. قۉقان کېته‌یاتگن اۉرتاقلریغه قیزیقیب، بارمه دېگنگه کۉنمه‌دی. اوروش احتمالی یۉق می، شونچه‌که فاتحه اوچون کېتیشکن-دیرلر-ه؟
- کیم بیلسین، - دېدی بېک و بیر آز اۉیلب قالغندن کېین، - بۉلمس، - دېب قۉیدی.
کرسانده‌گی قیمیز توگب، شۉروا هم ایچیلدی. دسترخوانی ییغقووچی کېلینچک‌که اۉغول تیلب دعا قیلینغندن کېین، قۉلیغه اۉتّوز چقه سورمه پولی بېردیلر و قیرنی ایله‌نیش، بنفشه تېریش اوچون توریب کېتدیلر.

۳. قیپچاققه قیرغین

کېچکی ساعت تۉرتلرده قایمس دربازه‌سیدن قَیتیب شهرگه کیردیلر-ده، دربازه‌دن اۉن آدیم نریده باشی تنیدن آلینغن اوچ کیشی نینگ گوده‌سیگه یۉلیقدیلر. آته بېک بو حالگه توشونمه‌دی، چونکه احیانده آسیله‌دیرغان گناهکار اېسکی نمازگاه داریگه اېلیتیلر اېدی. شونگه کۉره دربازه‌بانّی حجره‌سیدن چقیریب سۉره‌دی:
- بولر قنده‌ی گناهکارلر اېکن؟
دربازه‌بان بېکنی تنیب قۉل قاویشتیردی:
- تقصیر، قیپچاقلر.
- گناهلری نیمه اېکن؟

www.ezgu.org

دربازه‌بان یاتگن گوده‌لرگه قره‌ب آلدی و بېک نینگ یقینیغه کېلدی:
- اۉزلری بیلرلر-کو، تقصیریم نینگ... بېگیمگه ایتکولوگی یۉق...
- گناهلری نیمه، اخیر؟
- اخیر قیپچاقلر-ده، تۉرەم.
آته بېک دقّتلندی:
- قیپچاقلر اېکنینی بیلدیم، اما گناهلری نیمه دېب سیزدن سۉره‌یه‌پمن!
دربازه‌بان قۉل قاویشتیرغونچه آته بېک‌که عجبلنیب قره‌دی:
- انیق خبرلری یۉق می تقصیریم نینگ؟ - دېب ینه سۉره‌دی.
- یۉق!
- وای-بایاو تقصیر، بو کون اېرته‌لبدن بېری کۉرینگن قیپچاقنی سۉییب یوردیلر-کو. گناهلری سوریشتیریلمه‌دی، تقصیر، - دېدی و اۉلوکلرنینگ یانیغه یوریب کېلیب ایضاح بېردی، - مناویسینی اوییدن آلیب چیقیب سۉیدیلر، مناویسی منیم یانیمده تورغن دربازه‌بان اېدی - رحمت‌لیک. مناویسینی تنیمه‌یمن و لېکن اۉزی قیپچاق بۉلسه کېره‌ک. آته بېک دهشتلنیب یانیده‌غی علی گه قره‌دی، علی اېسه یاتقن جانسیز گوده‌لرگه قره‌ب لبینی تیشلب تورر اېدی.
- کیملر اۉلدیردی؟ - دېب آته بېک دهشت ایچیده دربازه‌باندن سۉره‌دی.
- بو یېرگه کېلگوچیلر بیگیرمه چاغلیق اېدیلر، اۉزیمیزنینگ تاشکند بیگیتلریدن هم بار، قۉقانلیقلر هم کۉرینه‌دیلر. اۉزلری هم قیپچاقنی قیدیره بېریب همه یاقنی تازه‌یم غلویر قیلیب یوباردیلر-ده، تقصیر... قۉقان‌گه کېتکن بېکلردن می، خاندن می، ایشقیلیب، شونه‌قه بویروق کېپتی-ده، تقصیر... بیزلر خدمتکار آدم - نیمه‌نی بیله‌یلیک، تۉرەم!
آته بېک مسأله‌گه توشونگندېک بۉلدی و دهشت ایچیده علی بیلن یۉلغه توشدی. اۉتّیز قدم باسمه‌ی تغین ایکّی اۉلوککه اوچره‌دیلر. اۉن آدیمده بیر جانسیز گوده...
اېندی علی سۉره‌مه‌ی چیدمه‌دی:
- نعوذ بالله، بو نیمه دېگن گپ، بېک اکه؟!
- سۉره‌منگ!
- یۉغ-ه، - دېدی علی، - اخیر همه‌سی هم گناهکار میکین؟
- گناهکار!.. - دېب زهرخنده قیلدی بېک، - مسلمانقولنی بیلرسیز، البته؟
- نېگه بیلمه‌ی، ایکّی آی ایلگری قاچیغینی هم کۉردیم...
- بیلسنگیز، - دېدی بېک، - بولرنینگ همه‌سی اۉشه نینگ گناهیگه اۉلدیریلغن اۉخشه‌یدیر!
- شو هم گپ می، خدایا توبه!
آدیم سیین بیر اۉلوککه اوچرر اېدیلر. علی سنب کېلر اېدی، گذرگه یېتکنده سناق یېتمیشدن آرتدی. حلی بو بیرگینه تۉغری کۉچه نینگ حسابی بۉلیب، کېنگ تاشکند نینگ اۉزگه کۉچه‌لرینی هم حسابگه آلغنده فجیع بیر عدد تشکیل اېتیشی معلوم. گذرنینگ ایچیگه کیرگنده قطار چیزیلغن قیرق چاغلیق اۉلوکلرنی کۉردیلر...
کون عصردن آغیب شامگه یقین، شونینگ اوچون گذرده‌گی دکانلردن آچوغی اوچ-تۉرتته، جمله‌دن، حسنعلی هم یریم آچیق دکان نینگ آلدیده اۉلتورر اېدی.
- ساغ کېلدینگیز می، بېک! بیز بو بیرده یوز خیل وسوسه‌گه توشیب تشویش تارتدیق، - دېدی حسنعلی.

www.ezgu.org

آته بېک باشقه خَیالده اېدی. حسنعلی نینگ سۆزینی گۆیا اېشیتمه‌گندېک سۆره‌دی:
- بو کون ددەم قه‌یېرده اېدی؟
- سیزدن کېین اۆرده‌گه کېتکن اېدیلر. بیر ساعتدن کېین شاشقن‌نما قَیتیب کېلدیلر ـ ده، سیزنی سۆره‌دیلر، شوندن سۆنگ قه‌یاققه کېتکنلرینی بیلالمه‌دیم.
- قچاندن باشلب قیپچاقنی سۆیدیلر؟
- آته‌نگیزنی کېلیشی بیلناق، - دېدی حسنعلی و اېنتیکیب فاجعه‌نی حکایه قیلدی. - اې... بېک، رحمسیزلیک بونه‌قه بۆلر اېکن... خودِی قیامت بۆلدی! بې‌چاره‌لر نیمه گناه قیلدیلرکین؟ اوییده حلال کسبینی قیلیب اۆتورغنلرغچه توتیب سۆیدیلر... اې بې‌چاره‌لر، قنده‌ی گناهلری بار اېکن؟! ییگیتلر توتیب کېلتوریب توره‌دیلر، جلّاد باش کېسیب باره‌دیر. بو ناگهانی قضادن اېسلری چیقیب کېتکن بې‌چاره‌لر ییغلشه‌دیلر... اینیقسه بیر بۆیاقچی... خودّی خُم یانیدن توتیب کېلگنلر - قۆلی بۆیاق... اې خدا، مېن نیمه گناه قیلدیم، دېب ییغله‌یدیر... چیده‌ب بۆلمه‌دی، دکانینی یاپیب قاچدیم، کۆپلر هم قاچدیلر... تغین بیر...
- بس، - دېدی آته بېک. حسنعلی حکایه‌دن تۆختەدی، چونکه بېک نینگ یوره‌گی اېزیلیب آقیش درجه‌سیگه یېتیب، علی آته بیلن خیرلشمسدناق قاچقن اېدی...
اویگه باریب کېچکی آشنی هم یېمه‌دی و آته‌سیغه هم اوچره‌شمه‌دی، گۆیا شو ییرتقیچلر دنیاسیدن یشیرینغندېک آق کونده‌یاق تۆشگیگه یاتیب، کۆرپه‌سیگه بورکنیب آلدی. اونینگ بو حالیگه اوی ایچی توشونگلری اوچون، نیمه قیلدی، دېب سۆره‌مه‌دیلر و یانیغه هم کېلمه‌دیلر...
یوسف بېک حاجی اېرته‌لب چایینی آته بېک بیلن بیرگه ایچیش اوچون مهمانخانه‌غه چیقدی.
آته بېک تېرسه‌یگنچه کېلیب چایغه اۆلتوردی، آته‌سیگه سلام بېرمه‌دی. چونکه اول اۆز آته‌سینی قیپچاق قیرغینی نینگ باش عامللریدن دېب قرار قۆیغن اېدی. چای یریملەی یازدی.
آره‌دن چورق اېتکن سۆز چیقمه‌دی.
نهایت، اۆغلیغه یېنگیللیک بېریش نیتیده حاجی تیلگه کېلدی:
- خفه بۆلمه، اۆغلیم.
- سیزلرگه اۆخشب، - دېدی استهزالنیب، - قووانه‌ی می؟
حاجی اۆغلی نینگ قنداغ فکرده و نیمه اوچون تېرسه‌یگنینی بیلدی.
- ینگلیشه‌سن، اۆغلیم.
- رجب بېکنیکیده‌گی مجلسده، - دېدی زهرخنده بیلن، - بو ییرتقیچلرنینگ رېجه‌چیسی کیم اېدی؟
حاجی اېنتیکدی و:
- رجب بېکنیکیده بۆلغن مجلسنی سېن بیله‌سن می؟.. - دېب سۆره‌دی.
- بیله‌من.
- بیلسنگ، - دېدی حاجی، - منیم اوستیمگه مونداغ تهمت آرتتیریشدن اویل، باله!
- رجب بېکنیکیده بو کېنگش بۆلمه‌غن میدی؟
- بۆلغن اېدی.
- بۆلغن بۆلسه، تغین نېگه اۆزینگیزنی قوروقه آله‌سیز؟
یوسف بېک حاجی باله‌دن کولگندېک قیلیب ایلجه‌یدی.

www.ezgu.org

- بعضی یېنگیل محاکمه‌لرینگ آنه‌نگنیکیدن قالیشمه‌یدیر، آته بېک! - دېدی. - مجلسدن خبرینگ بۆلغن بۆلسه، کیم قَیسی فکرده قالغنینی هم بیلرسن؟

- یۆق.

- مجلسده نیمه‌دن بحث قیلینغنینی ـ چی؟

- مجلسده نیمه مذاکره‌سی بۆلغنینی هم بیلمه‌یمن و لېکن اۆشه مجلس فقط قیپچاقلرگه قتلِ عام اوچون ییغیلگن اېکن، دېب کېچه ایشاندیم. مجلسینگیز اعضالری نینگ سیزدن باشقه‌سی نېگه ییگیت تۆپلب، قۆقانغه کېتدیلر و اولر قۆقانغه یېتمسلریدناق نېگه بو وحشت باشلندی؟

- بو محاکمه‌نگ تۆغری. اما آته‌نگنی هم شو جانوارلر آره‌سیغه قۆشیب اۆلتیریشینگ قیسقه‌لیغینگ دیر، - دېدی. کۆزیگه یاش آلدی. - اۆزینگ اۆیلب کۆر اۆغلیم، اۆز قۆلیمیز بیلن اۆزیمیزنیکینی کېسیشیمیزدن مملکت اوچون قنده‌ی فایده بار؟ بشرطی مېن بو وحشتکه اشتراک قیلغن بۆلسم، قَیسی عقل و قنده‌ی منفعتنی کوزه‌تیب قۆشیلیشقن بۆله‌من؟ اگرده منیم یورت سۆره‌ماققه و شو واسطه بیلن بایلیک آرتتیرماققه آرزوم بۆلسه، باشقه‌لردن هم کۆره اۆز اۆغلیمغه - سېنگه معلوم بۆلمس میدی؟ نېگه هر بیر نرسه‌گه یېتکن عقلینگ شونگه قالغنده آقسه‌یدیر. نېگه یانغن یوره‌کیمگه ینه سېن هم زهر ساچه‌سن؟!

تیتره‌لیب و تۆلقینلنیب ایتیلگن بو سۆزلر آته بېک‌نی اۆکینتیردی، اۆلگن نینگ اوستیگه چیقیب تېپیش قیلیدن بۆلغن اۆز هجومی نینگ حقسیز اېکنیگه توشوندی.

یوسف بېک حاجی بیرته ـ بیرته یاتیغی بیلن مجلس حقیده بیان قیلیب، اۆزی نینگ قرشی توشکنینی و اولرگه اوقدیره آلمه‌غندن کېین، مجلسنی تشلب چیقیب کېتکنینی سۆزلب کېلیب دېدی:

- بیرار ساعتلر سۆنگ آرقه‌مدن نیاز قوش‌بېگی کېلیب مېندن عفو سۆره‌دی و مجلس نینگ او فکردن قَیتقنینی، اۆزلری نینگ خطاغه کېتکنلرینی ایتدی. مېن خورسند بۆلیب، بو ایش نینگ ضررینی ینه اثبات قیلیب چیقدیم. نیاز مېن بیلن خیرلشر چاغیده:

«جان حاجی اکه، اېندی گپ شو یېرده قالسین، بیرته ـ یریمته اېشیتگودېک بۆلسه، بیز یېرگه قررلیق بۆلمه‌یلیق، اۆلتوریش نینگ کتّه التماسی سیزدن شول»، دېدی. مېن بو ابلیسانه الداوگه اوچیب، بو تۆغریده نه سېنگه و نه نار محمد قوش‌بېگیگه آغیز آچمه‌دیم و اولرنینگ قۆقانغه فاتحه اوچون قۆزغه‌لیشلریدن هېچ بیر شبهه‌لنمه‌دیم... اېه، شیطانلر!

حاجی بیر آز تۆختب دوام اېتدی:

- کېچه اېرته‌لب اۆرده‌گه بارغن اېدیم. صحن یوزیده اوچ ـ تۆرت یوز مسلّح ییگیتلرنی بیروینی کوتکن حالده کۆردیم و التفاتسیز قوش‌بېگی محکمه‌سیگه کیردیم. کیرسم، قۆقانغه کېتکن قَیوم پانصد اوچ ـ تۆرتته ییگیتی بیلن قوش‌بېگی نینگ قرشیسیده تورییدیر.

قوش‌بېگی قۆلیده بیر کاغذ اوشلب، گۆیا اېس ـ هوشیدن اَیریلگن کبی قاتیب اۆلتیرییدیر. مېنی اېشیکدن کۆریب، سۆزسیز ـ نېسیز قۆلیده‌غی کاغذنی مېنگه چۆزدی و باشینی تېبره‌تیب قۆیدی. مېن بیر نرسه‌گه هم توشونمه‌گن حالده باریب کاغذنی آلدیم... اۆقودیم، اۆقودیم ـ ده، منیم هوشیم باشیمدن اوچیب، قوش‌بېگی حالیگه توشدیم. بو کاغذ خان نینگ یارلیغی اېدی و بونده تخمیناً شونده‌ی گپلر بار اېدی:

«بیز تورکستان مملکتی نینگ خانی اۆز قلمرویمیز و سلطنتیمیز اوچون قیپچاق طایفه‌سینی مضر دېب بیلدیک. بو ینگلیغ حکمیمیزنی اۆز قلمرویمیزده بۆلغن برچه بېکلریمیزگه، حاکم و قۆرباشی و دهباشیلریمیزگه بیلدیریب بویوره‌میز کیم، اوشبو فرمانیمیزنی آلغن آن درحال اۆن بېش یاشدن تا یېتمیش یاشغچه بۆلغن قیپچاق اېر ذاتینی قیلیچدن کېچیرگه‌یلر و هېچ بیر سلهٔ رحمنی واسطه قیلمه‌غه‌یلر. اوشبو حکمیمیزنی یېریگه یېتکوزیشده سستلیک قیلغن منصبدار بیزغه اطاعتدن باش تارتقن حسابلنیب، اېنگ قتیغ

www.ezgu.org

جزاییمیزغه محکوم قیلینور. بو حکمیمیزنی اجرا اېتکوچی تاشکند حاکمی نارمحمد قوش‌بېگیگه مرحمت شاهانه‌میز شولدور کیم، گرچه سیزنینگ قیپچاق قومیغه منسوبیتینگیز بۉلسه هم، مسلمانقولنی هَیده‌شده بیزگه اونوتیلمسلیق خیریخواهلیقلر و خدمتلر کۉرستدینگیز، بناءً علیهِ سیز بو جزادن معفودیرسیز و صداقتینگیزده باقي قالیب امریمیزنی اجرا اېتیشینگیزده شبهه قیلمه‌یمیز!»

قوش‌بېگیگه قره‌دیم، اول هم منیم آغزیمغه قره‌ب تورر اېدی. «بویروقنی قچان آلدینگیز؟» دېب سۉره‌دیم. اول جواب اۉرنیگه قَیوم پانصدگه ایمله‌دی.

« - مېن آلیب کېلدیم»، - دېدی قَیوم پانصد.

« - سیز قۉقاندن آلیب کېلدینگیز می؟» - دېب سۉره‌دیم. چونکه سېن ایتکندېک بېش-آلتی کونده قۉقانغه باریب-کېلیش سیره عقلغه سیغمس اېدی.

«- بیز بېکلر بیلن قۉقان یۉلیده اېدیک، - دېدی قَیوم، - یۉل اوستیده خاندن اوشبو یارلیق کېلیب قالدی. نیاز قوش‌بېگی مېنگه بییگیت قۉشیب بو حکمنامه‌نی اجرا قیلیشده یاردم بېرمک اوچون جۉنه‌تدی».

بو سۉز مېنگه همه شیطنتنی آچیب بېردی و اۉزیم نینگ ابلیسلر تامانیدن الدنغنیمنی بیلدیم:

«- اېرته‌دن باشلب حکمنی اجرا قیلسق قله‌ی بۉلرکن؟» - دېب قوش‌بېگیگه قره‌دیم.

«- مېن هم شونی اۉیلب توریب اېدیم...» - دېدی قوش‌بېگی و قَیومگه قره‌دی.

قَیوم نینگ استادلری ایشنی کېینگه سیلتشیمیزنی ایلگریدن کۉریب قۉیغن اېکنلر:

«- اېرته‌گه قۉییب بۉلمس!» - دېدی قیوم.

«- نېگه؟»، - دېدیم.

«- نېگه‌که اېرته‌گچه قیپچاقلر قاچیب بیته‌دیرلر».

مېن قیوم نینگ سۉزیگه قولاق سالمه‌دیم-ده، قوش‌بېگیدن اېرته نینگ کېنگشینی سۉره‌غن بۉلدیم. بو حالدن اچّیغلنغن قیوم یانیمغه کېلیب اۉلتوردی.

«- آواره بۉلمنگیز، حاجی اکه»، - دېدی.

اونینگ بو حرکتیدن اچّیغیم قیسته‌دی:

«- سیزنینگ بیلن منیم بو ایشکه اره‌لشماققه حقّیمیز یۉق!» - دېدیم.

«- سیزنیکی بۉلمه‌سه تۉغری، اما مېنیکی بار!» - دېدی قیوم.

«- بویروق کیم نینگ آتیغه؟» - دېدیم.

«- قوش‌بېگی نینگ!»

«- بس، سیز بیلن مېن فقط او یاردم سۉ-ره‌غنده‌غینه کېتمن کۉتره‌میز، باشقه دخلیمیز یۉق!» - دېدیم.

قَیوم زهرخنده بیلن یانینی کولب ایکّینچی بیر بویروق چیقردی و مېنگه بېریب:

«اۉقونگیز!» - دېدی. اۉقودیم.

«- پس، بیرینچی بویروقنی سیز آلغن اېکنسیز، نېگه ینه قوش‌بېگیدن فاتحه کوتیب اۉلتوریبسیز؟!» - دېدیم اۉت ایچیده.

«- هر نرسه بۉلغنده هم اولوغیمیز، دېب سیلب تورغن اېدیم...» - دېدی قیوم.

«- اېگه‌سینی سیله‌گن ایتیگه سویک تشلر، قیلماقچی-سیز-ده، بارک اللّٰه!» - دېدیم. «- بارینگیز، استادلرینگیز نینگ وصیتینی بجرینگیز!»

«- خفه بۉلمنگیز، حاجی اکه!» - دېدی قیوم و قۉلیمدن کاغذنی آلیب قوش‌بېگیدن سۉره‌دی: «- نیمه دېیسیز اېندی، بېک؟»

www.ezgu.org

«- منیم کېنگشیمگه کیرسنگیز، اېرتەدن باشلەیلیق!» - دېدی قوش‌بېگی.

«- سیره علاج یۉق، قوش‌بېگی! چونکه برچه شهر و کویلرگه هم فقط شو - بو کونگه، دېب بویورغن اېکن!» - دېدی قیوم.

قوش‌بېگی بیلن مېن گۉیا تاغ آستیده باسیریق بۉلگن اېدیک. باشیمیزغه هېچ بیر گپ کېلمس اېدی. قیوم اۉرنیدن تورغن حالده قوش‌بېگیدن جواب کوتر اېدی. قوش‌بېگی کۉب فرصت قاتیب اۉلتورغندن کېین، قیومگه قۉلی بیلن چیقیشغه اشارت قیلیب: «- بیلگنینگیزنی قیله‌بېرینگیز»، - دېدی. قیوم یانیده‌غی ییگیتلری بیلن محکمه‌دن چیقدی.

اونینگ چیقیشی بیلن قوش‌بېگیگه دېدیم:

«- اېندی نیمه قیله‌میز؟»

«- نیمه قیلر اېدیک؟»

«- اخیر قره‌ب قاله بېره‌میز می، وقت تنگ! قرشیغه بیز هم ییگیت چیقره‌یلیق!»

«- قۉیه بېرینگیز، حاجی!»

«- بې‌چاره گناهسیزلر کېسیله بېرسینلر می؟!»

«- کېسیلیبېرسینلر!» - دېدی قوش‌بېگی. مېن اضطراب ایچیده اونگه توشونالمه‌ی قالغن اېدیم. اول یېغی ایچیده تیلگه کېلدی:

«- مملکت نینگ تینچلیغی قیپچاقلرنی کېسیش بیلن حاصل بۉلسه، میلی، کېسسینلر! یورت نینگ آبادلیغی گناهسیز قیپچاق نینگ قیزیل قانیغه قالغن بۉلسه میلی، اۉلدیرسینلر! اگرده نجاتیمیز قیپچاق تخمینی قوریتیشده بۉلسه- مېنی هم آسسینلر! بو پلیدلرنینگ مرحمت‌یگه مېن هم محتاج اېمس‌من!»

حاضر عناد نینگ اۉرنی اېمسلیگینی هرچند اوقدیرماقچی بۉلدیم، کۉنمه‌دی. ناعلاج، یالغیز اۉزیم چیقیب قۉلیمدن کېلگنچه قیپچاقلرنی قاچیریشگه حرکت قیلدیم، تېوره‌ک‌که کیشیلر یۉلله‌دیم. اما تۉرت یوز جلّاد نینگ قرشیسیغه چیقغن بیر کیشی نینگ عهده‌سی البته بیر کیشیچه اېدی. متهملر کۉب بې‌چاره نینگ یاستیغینی قوریتیشغه موفق بۉلدیلر، - دېدی حاجی. - منه، آته بېک، حقیقت شول، کیشی توشونمسدن توریب بیروگه تهمت تۆقیمه‌یدیر.

آته بېک اۉزی نینگ اۉرینسیز گپیدن اویلغن‌نما یېرگه قره‌دی و بیر مونچه وقت فکرگه کېتیب اۉلتورغندن سۉنگ سۉره‌دی:

- ییرتقیچلرنینگ بو قیرغیندن قنده‌ی مدعالری حاصل بۉلرکین؟

- مقصدلری جوده آچیق، - دېدی حاجی، - بیرته‌سی مینگباشی بۉلماقچی، ایکینچیسی نار محمد اۉرنیغه مینمکچی، اوچینچیسی ینه بیر شهرنی اۉزیگه قرەم قیلماقچی.

خان اېرسه مسلمانقولغه بۉلغن عداوتینی قیپچاقنی قیریب المدن چیقماقچی. مېنگه قالسه اۉرته‌ده شوندن باشقه هېچ گپ یۉق، اۉغلیم. - دېدی و بیر آز تۉختب دوام اېتدی: - مېن کۉب عمریمنی شو یورت نینگ تینچلیغی و فقرانینگ آسایشی اوچون صرف قیلیب، اۉزیمگه عذابدن باشقه هېچ بیر قناعت حاصل قیلالمه‌دیم. اتفاقنی نې اېل اېکنینی بیلمه‌گن، یالغیز اۉز منفعتی شخصیه‌سی یۉلیده بیر-بیرینی یېب، ایچکن منصب‌پرست، دنیاپرست و شهرت‌پرست متهملر تورکستان توپراغیدن یۉقالمه‌ی توریب، بیزنینگ آدم بۉلیشیمیزغه عقلیم یېتمه‌ی قالدی. بیز شو حالده کېته‌دیرگن، بیر-بیریمیز نینگ تېگیمیزگه سوو قویه‌دیرغن بۉلسق یقیندیر که، اۉروس استبدادی اۉزی نینگ افلاس آیاغی بیلن تورکستانیمیزنی بولغه‌تر و بیز بۉلسق اۉز قۉلیمیز بیلن کېلگوسی نسلیمیزنینگ بۉینیغه اۉروس بۉیینددیریغینی کییدیرگن بۉلرمیز. اۉز نسلینی اۉز قۉلی بیلن کافر قۉلیغه توتقین قیلیب تاپشیرقوچی - بیز کۉر و عقلسیز آته‌لرغه خدانینگ لعنتی البته توشر، اۉغلیم! بابالرنینگ مقدّس گوده‌سی مدفون تورکستانیمیزنی تۆنغوزخانه قیلیشیغه حاضرلنغن بیز ایتلر یره‌تگوچی نینگ قهریگه البته یۉلیقرمیز! تېمور کۉره‌گان کبی داهیلرنینگ، میرزا بابر کبی فاتحلرنینگ، فارابی، اولوغ بېک و علی سینا کبی عالملرنینگ اۉسیب-اونگن و نشو نما قیلغنلری بیر اۉلکه‌نی هلاکت چوقوریغه قره‌ب سودره‌غوچی البته تنگری نینگ قهریغه سزاوار دیر، اۉغلیم!

www.ezgu.org

گناهسیز بې چاره‌لرنی بۉغیزلب، باله‌لر یتیمخانه‌لرینی ویران قیلغوچی ظالملر - قورتلر و قوشلر، یېردن اۉسیب چیققن گیاهلر قرغیشیغه نشانه دیر، اۉغلیم!..

۴. آی اېتک بیلن یاپیلمس

چای توگلگن اېدی. آته بېک فاتحه اۉقوب، اۉرنیدن قۉزغلماقچی بۉلدی.

- تورمه!

یوسف بېک حاجی طرفیدن بېریلگن امیرانه بویروغ آته بېک‌نی قیته‌دن اۉلتوریب قالیشگه مجبور اېتدی و آته‌سیغه «نیمه خدمتینگیز بار؟» دېگندېک قیلیب قره‌دی. یوسف بېک حاجی بیر سۉز دېمسدن سلّه‌سینی آلیب تیزه‌سیگه قۉیدی، باش قشینیشیب ینه سلّه‌سینی کییدی.

دده‌سی نینگ سلّه آلیب باش قشینیشی کېینیدن کۉپینچه اۉزینی بیر تېرگاو آستیده کۉرر اېدی. شونینگ اوچون ینه بیر مرتبه دده‌سیگه قره‌ب قۉیدی.

چینی بیلن هم حاجی نینگ توسیده‌گی بایه‌غی حسرت و قیغو علامتلری یۉقالیب، اولرنینگ جایینی شرق آته‌لیغی وضعیتی آلدی.

- مرغیلان‌ده نیمه ایشلر قیلدینگ؟

کوتیلمه‌گن بو سوالگه آته بېک نیمه دېب ایتیشینی بیلمه‌ی قالدی. جواب اۉرنیغه خوفلی تامانغه قره‌دی.

- سېندن سۉره‌یه‌پمن، آته بېک.

- سیزگه خبر بېرگووچی نیمه ایشلر قیلغنیمنی هم ایتکندیر...

- جۉن آدملر قطاریده آدم اۉلدیریب یوردیم، دېگین؟ آته بېک نینگ یوزیده کولیمسیره‌ش بیلیندی.

- جۉن آدملر قطاریده اېمس، - دېدی، - مجبورلر قطاریده، زۉرلنگنلر قطاریده...

حاجی اۉغلی نینگ کنایه‌سیگه توشونمه‌دی:

- آدم اۉلدیریش اوچون سېنی کیم زۉرلب مجبور قیلدی؟

- حلی بیلمه‌یسیز می؟

- بیلمه‌یمن، - دېدی حاجی، - ایتیشلریگه قره‌غنده سېنی هېچ کیم مجبور قیلمه‌غن.

- مېنی زۉرله‌غن و مجبور قیلغن اېدیلر، دده، - دېدی زهرخنده بیلن. - یۉقسه، سیزنینگ اۉغلینگیز بۉلغن بیر ییگیت نینگ شأنیگه البته آدم اۉلدیریش اویت و ناموس دیر.

- کیم سېنی مجبور قیلدی، اخیر؟

- سیز، آنه‌م!

- اېسینگ اۉزینگده می، ییگیت؟

- اۉزیمده، - دېدی اۉغول، - سیز اۉزینگیزنینگ آرزو-هوسینگیز یۉلیده مېنی مجبور قیلدینگیز و دشمنلریمگه یۉلنی کتّه قیلیب آچیب بېردینگیز، مېن بو جانوارلیقنی خواه-نخواه ایشلشکه مجبور قالدیم.

- شونداغ می، - دېدی حاجی اۉز گناهی اۉکولیگه توشکن حالده، - اونداغ بۉلسه، بیزنی کېچیر، اۉغلیم.

- سیزنی گناهکار قیلیشگه و گناهینگیزنی کېچیشکه منیم حقّیم یۉق، دده. لېکن گناهسیز بۉله‌توریب، هم ینه موحظه آستیغه توشکنیم اوچون اۉزیمنی مدافعه قیلیشگه مجبورمن...

www.ezgu.org

حاجی لبینی تیشلب، باشینی چه‌یقه‌دی.
- خام سوت اېمگن بنده‌میز، - دېدی، - خیر، بو عیبنی-کو بیزنینگ بؤینیمیزغه قؤیه‌سن، درحقیقت قؤییشگه حقّینگ هم باردیر... اما آره‌لرینگغه یامانلر آره‌له‌غن اېکن، شونچه مدتدن بېری نېگه مېنی خبردار قیلمه‌دینگ؟ یاکه بونده هم بیرو سېنی اینده‌مسلیککه مجبور قیلدی می؟
- هېچ کیم مجبور قیلمه‌دی، - دېدی، - اما مېنی شو ورطه‌گه تشله‌غن دؤستلریمدن... کؤمک سؤره‌ش هم معقول کؤرینمه‌دی...
حاجی باشینی قوییی سالدی. اؤغلی نینگ کېینگی سؤزی اونگه جوده تأثیر قیلغن ایدی... نیمه قیلسین که، آته بېک تؤغری گپنی ایتر ایدی... - بیز سېنی تاشکنددن اؤیلنتیرسک-ده، - دېدی نهایت حاجی، - کتّه خاتینینگدن اجره‌تیش فکریده اېمس ایدیک. اگر سېن شو خَیال بیلن بیزدن سِرینگنی یشیریب کېلگن بؤلسنگ، کتّه احماقلیق قیلیبسن، باله‌م.
آته بېک دده‌سی نینگ بو کېینگی سؤزیگه قرشی هېچ نرسه دېمه‌دی، گؤیا همه المینی یوقاریده‌غی ایکّی جمله بیلن چیقریب یوبارگندېک جیم‌گینه سامعلیک درجه‌سیگه توشدی.
اما نتیجه‌نی تېزراق اېشیتیب آلیش اوچون اونینگ یوره‌گی قَینه‌غن آشدېک شاپیریلر ایدی.
حاجی دوام اېتدی:
- کیشی نینگ باشیغه بیر ایش توشکنده، دراو بیرودن کېنگش و یاردم سؤره‌یدیر. حتا آته-آنه‌سیدن هم سِر سقله‌غن بیر ییگیتنی اؤز اؤغلوم بؤلیب چیقغنی مېنگه قیزیق کؤرینه‌دیر. قه‌یین آته‌نگ مېنگه بیر خط یازیبدیر، اؤقوب-اؤقوب مضمونیگه توشونالمه‌ی حیران بؤله‌من. آی سیین مرغیلان باریب تورر ایدی-کو، دېب اؤیله‌یمن.
خطنی ایکّی-اوچ قَیته اؤقیب چیقغندن کېین، بیلسم حقیقت شو اېمیش...
میزراکریم نینگ یازغنیغه قره‌غنده بیر مونچه ینگلیشیق اوندن هم اؤتکن کؤرینه‌دیر و لېکن سېنینگ باله‌لیغینگ آلدیده اونیکی حلوادیر... یخشی که، بو عقلسیزلیغینگ باشقه‌لرنینگ باشیگه کؤرینگن... اؤزینگ ایت، اگر مېنگه شو کسلینگنی بیر آغیز بیلدیرسنگ، مېن قه‌یین آته‌نگغه خط یازمس می ایدیم، حسنعلی‌نی یوباریب حقیقتنی آچمس میدیم و بو تقدیرده آدم اؤلدیریب یوریشلرگه قنده‌ی حاجت قالر ایدی؟
آته بېک نینگ باشیغه بو گپلرنینگ بیر حرفی بؤلسین اؤرنشمس و اؤزی کوتکن نتیجه‌گه باریب یېتیش اوچون‌کینه قیینه‌لر ایدی.
- شونچه‌لیک ایشلرنی قیلیب، نېگه آخرده قه‌یین آته‌نگغه یؤلیقمه‌ی کېلدینگ؟
- شونگه مجبور ایدیم.
- مرغیلان‌غه اېندی قچان باره‌سن؟
آته بېک اؤیله‌نیب قالدی. چونکه بو «قچان باریش» مسأله‌سینی یخشیلب یېشمک کېره‌ک ایدی و اونی یېشمک هم قیین ایدی، اوزاق اؤیلنغندن کېین:
- معلوم اېمس، - دېدی.
گرچه بېک نینگ یوره‌گی حاضر بؤلسه هم مرغیلان‌غه قره‌ب اوچیشکه تیار ایدی. بیراق اونینگ یوره‌گیدن هم کوچلیک بؤلغن ینه بیر نرسه بو «باریش» مسأله‌سینی چووه‌لتیریب «معلوم اېمس» بیر حالگه قؤیغن ایدی.
- قه‌یین آته‌نگ کېلین باله‌نی آلیب شو هفته ایچی یؤلغه چیقماقچی اېکن، - دېدی حاجی، - تاریخیگه قره‌غنده خط نینگ یازیلغنیغه اؤن کونلب بار، احتمال که، اېرته-ایندین کېلیب قالسه‌لر، تؤرده‌گی اوینی بؤشتدیریب، پلاس یازیش کېره‌ک ایدی...
اول بو گپنی اېشیتر اېکن بارلیق، یؤقلیق - ایش قیلیب الّه‌قنداغ قیزیق بیر حالت کېچیردی.

www.ezgu.org

ایسّیغ بیر نرسه بدنیگه تېگیب کېتگندېک هورکینیب قۉیدی و «نهایت، اېندی می؟» دېگندېک قیلیب اېنتیکدی. کۉز اۉنگیدن بیرو نینگ صورتی اۉتیب سرخوشلندی و تیل بیلن آنگله‌تیب بۉلمسلیق بیر ساغینیش چیدمسیزلیگی ایچیده بو ایویر-جیویر حالتدن گنگیب کۉز آچدی. کۉز آچدی، بیراق اۉزیگه «نیمه دېیسن؟» دېب قرەب تورغوچی آته‌سیغه موافق جواب بېریشنی بیلمه‌دی. یوسف بېک حاجی اېسه اۉغلی نینگ بو سستلیک که اۉخشب کۉرینگن حالینی یامانغه یۉیدی. مرغیلان دېگن شهرده‌گی کتّه اۉزینی کیچیک آلیب قیزی ایله کېله‌یاتگن میزراکریم اکه‌گه اۉغلی نینگ خۉرلیق کېلتیریشیدن چۉچیدی. شونگه بناءً آته بېک‌نی اېپقه‌غه آلیش اوچون اونگه کولکی تویولگن بیر قنچه نصیحتلرنی چیزدی:

-اۉغلیم، -دېدی، -سیله‌غننی سیلش کېره‌ک، اېندی سېنگه قدرسیزلنغن بۉلسه‌لر، اما بیزنینگ قاشیمیزده اولرنینگ قدر-قیمتلری یوقاری، قوتیدار بۉلسه کۉز آچیب کۉرگن قوده‌میز، خاتیننگ بۉلسه باش کېلینیمیز. اگر سېن مېنی آتهم دېیدیرگن بۉلسنگ، شولرنینگ کۉنگلینی آلماققه تیریش. قه‌یین آته‌نگدن مېنی قوولەدی، دېب کۉنگلینگ آلینمه‌سین، چونکه او بېچاره هم بیر شیطان نینگ وسوسه‌سی بیلن بو خطاگه توشکن. هر حالده حرمتلرینی بجا کېلتیر، مرغیلان دېگن شهردن سېنینگ یوزینگنی، دېب کېله‌دیرلر.

آته‌سی نینگ بو سۉزلری گۉیا اونینگ استقبالی اوچون یخشی تأمیناتلر بېرر، گۉیا مجبوریت آستیده آته نصیحتینی قولاققه آله‌دیرغندېک بۉیین اېگیب اۉلتورر اېدی.

-اگر اولرنینگ کېلیش کونلرینی انیق بیلسک، -دېدی حاجی، -سېن یۉلدن قرشیلب کیرر اېدینگ.

آته بېک جواب بېرمه‌دی.

-هر حالده اۉتته‌سی کون مۉلجل، سېن چیقمه‌سنگ هم حسنعلی چیقسین یۉلغه.

-میلی چیقسین، -دېدی آته بېک.

۵. مکتوب

حاجی شوندن کېین اۉغلیدن بیر درجه قناعتلندی و چایگه فاتحه اۉقوب، اۉرنیدن تورر چاغیده یانیدن بیر خط چیقریب اوزه‌تدی:

-خط نینگ ایچیدن چیقدی. کېلیندن -سېنگه بۉلسه کېره‌ک، -دېدی.

آته بېک مکتوبنی آلیب آته‌سی نینگ کېتیشینی کوتیب قالدی. خط سکّیز بوکلنیب، قیزیل ایپک بیلن بیر-ایکّی یېریدن چتیلغن و آته بېک‌که اتلغن اېدی. آته‌سی نینگ اوزاقلەشیشینی کوتر اېکن، یوره‌گی یامانله‌غن آتدېک تیپیرچیلر اېدی. تیکیلگن ایپکلرنی سۉکدی و مکتوبنی آچیب آچ کۉزینی ایشکه قۉیدی:

«یوسف سوداسیده بېقرار زلیخا اسمیدن، مجنون عشقیده بیغله‌غن لیلی آتیدن -سیزگه باشیمده‌غی ساچلریم نینگ توکلریچه بېحد سلام. -مېندن -حد و حسابسیز گناه، سیزدن -کېچیریش. اۉتکن ایشگه صلوات. چونکه شو ایکّی ییل ایچیده کېچیرگن قاره کونلرنی اېسکه آلیش منیم اوچون اۉشه کونلرنی قیته‌دن باشدن کېچیریشلیک سینگری، اول کونلرنی سیز اونوتینگ، اونوتمنگ، اما مېن اونوتدیم. شونینگ اوچون سۉزیمنی اۉزیمنی آخرغی، هم چین بخت ایسلری هیدله‌گن تاریخیمدن باشله‌یمن.

سیز -قاچاقسیز، نری-بېری تیل اوچیده مېنگه بیر نرسه یازغندېک بۉلیب قاچقنسیز، ایکّی ییل بۉلدی مرغیلان کېلیب یوریشلرینگیزنی مېن اۉزیمچه یېشدیم، لېکن تاپیب یېشدیم: سیزنینگ برچه مشقتلرینگیز -دشمنلرینگیزدن اۉچ آلیش اوچون بۉلغنینی آنگله‌دیم. یۉقسه، مېنی کۉرر اېدینگیز، کۉرگنگیز کېلمه‌گنده هم باشقه‌لر سیزنی کۉرر اېدیلر، تۉیر اېدیلر... مېن کبی بختسیز، مېن کبی غاوغه‌سی کۉب سیزنی زېریکتیریب، جاندن تۉیدیرغن بۉلسه عجب اېمس که، قاچه باشله‌غنسیز... قاچسنگیز قاچیب کۉرینگیز، اما مېن بو کوندن باشلب بیرولرنی قوویشقه بېل باغله‌دیم: آته‌م بیلن آنه‌م رفاقتلریده خدمتینگیزغه -چۉریلیگینگیزغه اېرته-ایندین یوره‌من،

www.ezgu.org

سویگنینگیز کونداشیم آلدیده قدر و قیمتیم نینگ نیمه بۉلیشینی هم بیله‌من... سیز عالیجنابسیز: ایسکی قدردانلیق حرمتیگه کۉنگیل اوچون کولیب باقرسیز... لااقل شوگینه بیلن هم بختسیزنی مسعوده قیلرسیز. اما... سویگنینگیز - کینچه‌نگیز نینگ جیرکیشلریدن، قرغینیشلریدن بیحد قۉرقه‌من، اۉزیمده یۉق قۉرقه‌من. شو یقین آره‌ده‌غی اونینگ بیلن بۉله‌دیرغن مسعود دقیقه‌لرینگیزده خدا یۉلیغه وعده آلینگیز - مینی آغریتمه‌سین، رقیبه‌م کیلدی دیب اۉیله‌مه‌سین. نهایتلی مقصدیم ایکّی دۉستکه بیر چۉریلیک و شو مناسبت بیلن بیرولرینی کۉریب یوریش...

خطیم آخرینده شونی هم ایتیب قۉیه‌ی: اۉچ قَیتیب، مین هم کۉچه‌دن هَیده‌لمه‌سم ایدی، دیگن خوف همیشه کۉنگلیمده. اگر خدا یرله‌قب ایشیکینگیزده اۉرینلشیب آلسم، اویاغینی اۉزیم بیلر ایدیم...

ایرته‌-ایندین کۉزیمگه یۉل کۉرینور،

یۉل باسیشلیق کۉنگیلگه بیر عمر کۉرینور...

۳-ینچی حمل، مرغیلان، کوموشینگیز یازدی».

آته بیک نینگ سویونچی ایچیگه سیغمسلیق، اۉزینی یۉقاتیب قۉیغن حالده ایلجه‌یر ایدی. خطنی ایکّینچی قَیته اۉقوب چیقیب ینه سۉیینه باشله‌غن ایدی، کیچه‌گی منظره‌لر اونگه کۉرینیش بیرگندیک بۉلدیلر. اول سیسکندی، کۉز اۉنگیدن کیچه‌گی مظلوم گوده‌لر بیرمه‌-بیر اۉتیب، اول آشیغیچ روشده خطنی بوکله‌دی و اولردن یشیرغندیک چۉنچگیگه تیقدی، ایرغیب اۉرنیدن توریب کیتدی...

کۉچه‌نی بیر ایله‌نیب کیلگندن سۉنگ، بایه‌غی منظره‌لردن بیر آز قوتیلغندیک بۉلیب ینه مکتوب ایسیگه توشدی. مهمانخانه نینگ دریچه‌سیگه قییه تورغن حالده خطنی ینه اۉقوب چیقدی. لیکن بو گل هم خط بایه‌غیدیک سۉیینچ ایمس، کیچه‌گی مظلوملرگه تعزیه توتقندیک آغیر معنا بیردی: «اما... سویگنینگیز - جیکیریشلریدن، قرغینیشلریدن بیحد قۉرقه‌من...» بایه نیمه اوچون سۉیینگنیگه اۉز-اۉزیدن حیران بۉله باشله‌دی. چیندن هم مکتوب نینگ مونچه کۉچیریلگن جمله‌سی، اۉیلب قره‌غنده، هیچ قنده‌ی قووانچغه یۉل قۉیمسلیق درجه‌ده قاره معنالیک ایدی. بو جمله کیله‌سیده‌گی آنگله‌شیلیب بیتمه‌گن، لیکن بۉلیشی انیقغه اۉخشه‌غن یره‌مس و تینچسیز بیر حیات نینگ گۉیا مقدّمه‌سی ایدی...

آته بیک کوموش ایتکندیک کونداش، یعنی زینب‌دن اونچه قۉرقمه‌سه هم، اما دردنینگ اینگ دواسیزی بۉلغن آنه‌سی تۉغریسیده یوره‌گی تیتره‌دی. عمری نینگ اینگ قیمتلیک کونلرینی آغوله‌غن، ایکّی ییل بۉیی دواسیز دردگه مبتلا قیلغن، یره‌مس و ایشانچسیز یۉللرده سنقیشیغه سبب بۉلغن اۉز آنه‌سی ایمس میدی؟ و رقیبلرگه، دشمنلرگه یۉل آچیب بیرگن شو آنه نینگ آرزوسی ایمس میدی؟

بوتون شهرنی الغاق-دلغاق قیلیب کۉهلیق قیز قیدیرغن، نهایت چیرایلیلیکده تنها، عقللیلیکده یکتا تاپیب، تۉیلر، تماشالر، آرزو و هوسلر بیلن اۉغلیغه «خاتین بو بۉلیبدیر!» دیگن افتخار و مغروریت ایله تقدیم قیلغن سویوکلی کیلینی اوستیگه گۉیا اۉچه‌کیشکندیک بۉلیب کیله‌دیگن مرغیلان پریسیگه نیمه و قنده‌ی معامله قیلر ایدی.

کوموش کونداش نینگ جیکیریشیدن‌گینه چۉچیغن بۉلسه، آته بیک بو چۉچیشنی اۉزی نینگ کۉله‌گه‌سیده قالدیره‌تورغان آنه‌سی تۉغریسیده تمام عقلینی یۉقاتیب قۉیدی.

٦. اۉزبیک آییم - آغمه،

زینب نینگ دردی

یوسف بیک حاجی چله‌-دومبول طبیعتلیک خاتینی نینگ فعلی خۉیینی یخشی بیلگنی اوچون اۉتکن واقعه‌لرنی، یعنی آته بیک سِرلرینی اونگه آچمسلیققه قرار بیرگن بۉلسه هم، اما مرغیلانلیق کیلین و قوده‌لرنینگ کیلیشلریدن خبر بیریشنی لازم دیب تاپدی.

www.ezgu.org

چونکه خاتینی نینگ مرغیلانلیق کېلینگه بۆلغن عداوتینی آته بېک‌دن هم یخشیراق بیلر و اونینگ «اۆغلینگیز مرغیلان‌دن اویلنمه‌دی، بیر بلادن اویلندی!» دېب قیله‌دیرغن شکایتلرینی همه وقت اېشیتر، دایما ایسّیغ-ساووقچی داملا، خواجه‌لرنیکیده باش آغریتیب یوریشینی هم بیلر اېدی. شونینگ اوچون اۆز طرفیدن اۆزبېک آییم توشکورنی یخشیلب اېبکه آلماق، یوز قیزره‌دیرغن ایشلرگه قرشی چاره‌لرنی کۆرمک فکریگه توشدی.

چال و کمپیرنینگ هر بیر اۆلتوریشلریده سۆز اۆزبېک آییم تامانیدن باشلندی می، البته ناقابل اۆغول بیلن مرغیلانلیق «اندی» کېلین اوستیده بۆلر و اونینگ اوچون اېنگ اهمیتلیک مسأله فقط گینه شوگینه بۆلیب کۆرینر اېدی.

باشقه کېزلرده کمپیرنینگ بو تۆغریده‌غی داد-حسرتینی کولگولیک بیلن و کم حوصله‌لیلیک بیلن اېشیتسه هم، اما بو گل اۆزبېک آییم نینگ اۆشه اېسکی اشوله‌سینی آرتیقچه بیر تۆزیمسیزلیک آره‌سیده کوتر اېدی. کمپیرنینگ دردی غۆزه‌ده، سیچقان نینگ کۆزی دانلیک کۆزه‌ده، دېگنلریدېک، بیزنینگ اۆزبېک آییمیزنینگ هم دردی بۆزه‌ده اېدی. سۆز اوریندی، سۆزدن - سۆز چیقدی، نهایت حاجی نینگ کوتکنیدېک اۆغول حسرتی هم باشلندی:

- احماقینگیز بیر آز اېسینی ییغقن کۆرینه‌دیر، - دېدی اۆزبېک آییم، - هَیتاوور اوچ آیدن بېری مرغیلاننی اېسیدن چیقریب قۆیدی.

حاجی کولدی:

- ایسّیق-ساووغینگ کار قیلغندیر...

- بیلمه‌دیم... هر نېچوک سوو قویغندېک بۆلدی، قالدی. الاهیم اېم توشکن بۆلسین...

- الاهی اېم توشسین، - دېب کولدی حاجی.

اۆزبېک آییم اېری نینگ استهزاسیگه توشونیب قالدی و لبی-لبیگه تېگمه‌ی بابیلّه‌ی کېتدی:

- نېگه کوله‌سیز؟ - دېب دېپسیندی، - بو کونگچه کولیب-کو، اۆغلینگیزدن اجره‌له یازدینگیز. اېندی نېگه سیز هم... خدایا توبه قیلدیم...

- زورِ بیهوده میان شکند.

- الاهی تاجیکینگیز قورسین! - دېدی اۆزبېک آییم، - مېن تۆغریسینی ایتسم، بو گپلرنینگ همه‌سیگه سیز سبب بۆلماقده‌سیز، اېر. یک‌کش کولیش، یک‌کش کولگی! اوندن کۆره اۆغول-قیز اۆسدیریشغه اوقوویم یۆق، دېب ایتینگ!

حاجی تغین کولدی:

- هه، اوقوویم یۆق، آییمچه!

- کولینگ-اېي، کولینگ! خدا اۆلیم بېرسین کولگوگه! - دېدی اۆزبېک آییم و اچّیغی بیلن یوزینی چېتکه اۆگیردی.

- مېنگه قره، خاتین، - دېدی حاجی جدّي توسده. اۆزبېک آییم قره‌دی. - اۆرینسیز چیره‌نسنگ، بېلینگ سینه‌دیر، دېیدی تاجیکلر. شونگه اۆخشش اۆزینگ جایسیز چیره‌نگینگدېک، مېنی هم اۆز یانینگغه تارتماقچی بۆله‌سن.

- بۆلمه‌سه منیم برچه حرکتلریم اۆرینسیز اېکن-ده؟

- اۆرینسیز.

- نېگه اۆرینسیز بۆلر اېکن؟

- سېنینگ مدعانگ، - دېدی حاجی، - مرغیلانلیق کېلیننی اۆغلینگدن اجره‌تیب یوباریش و بو کېلیننگ بیلن قالدیریش - شونداغ می؟

- البته شونداغ!

www.ezgu.org

- منه بو حرکتینگنی اۋرینسیز چیره‌نیش، دېیدیلر. نېگه دېسنگ، بالفرض اۋغلینگنی آلدینگغه آلسنگ-ده، اوندن سۆره‌سنگ «قَیسی خاتیننینگ بیلن بۆلیشنی خواهله‌یسن؟ خواهله‌مه‌غنینگنی قۆی»، دېب. انه شو وقتده اۋغلینگ نیمه دېر ایدی؟ نیمه دېییشینی اۋزینگ هم یخشی بیلسنگ کېره‌ک، خاتین!

- بیله‌من، - دېدی اۋزبېک آییم، - مرغیلانلیق نینگ داملاسی کوچلیک. اۋغلیم بېچاره نینگ باشینی ایلنتیریب، کۆنگلینی خیپّه اۋزیگه باغله‌غن.

یوسف بېک حاجی اۋزینی کولگیدن ینه تۆختته آلمه‌دی:

- یخشی، - دېدی، - سېن هم-کو اوچ ییلدن بېری تاشکندده‌گی همه داملا خۆجه‌لرنینگ اېشیگیگه بیرمه-بیر کیریب-چیقدینگ. پس، سېن هم نېگه اۋغلینگ نینگ کۆنگلینی زینب‌که خیپّه قیلیب باغله‌ی آلمه‌دینگ؟

اۋزبېک آییم اېری نینگ بو سوالیدن حیران بۆلیب تورمه‌دی:

- مرغیلانلیک نینگ داملاسی سحرچی هندی ایدی. مېن بۆلسم، بو یېردن هندی داملا تاپه آلمه‌دیم.

حاجی اېندی کولمه‌دی. چونکه خاتینی نینگ حالیگه اچینه باشله‌غن ایدی.

- بونداغ عقلسیز ایشلرنی قۆیه‌یلیق، خاتین، - دېب ملایمانه سۆزلب کېتدی، - بیر آز عقلغه یان بېریب ایش قیلغن کیشی هېچ بیر وقت درد قیلمه‌یدیر. مادامی‌که، ایکّیمیزنینگ یالغیز ایشانچیمیز شو اۋغلیمیز اېکن و اونینگ ساغلیق، شادلیغی بیزنینگ تیریکلیگیمیزنینگ تیره‌گی اېکن، پس، بیزگه لازمی اونینگ خورسندلیغی نیمه بیلن بۆلسه، شونی اختریشدیر. مېن یخشی بیله‌من که، سېن بو ایشلرنی فقط اۋغلینگنی ایه‌غنینگدن قیله‌سن و سېنده شوندن باشقه هېچ بیر مقصد یۉق، بو طرفدن قره‌غنده سېنی هم عیبلب اۋلتوریش آسان اېمس... شونی یخشی بیلغیل کیم، اۋغلینگ نینگ آی سیین مرغیلان‌غه قتنب توریشی سېنی خفه قیلسه، مېنی هم سېندن بدتر اچّیغیمنی قیسته‌تر، حتا بعضی کېزلرده سۆکیب یوباریش درجه‌لریگچه باریب قَیتر ایدیم. اما سېنینگ جهلینگنی چیقریب کولیشیم بۆلسه، فقط «اۋلگنیمدن کوله‌من، یوزیمنی یېرگه سوره‌من» قبیلیدن بۆلیب، بونگه سېن توشونمس ایدینگ. نهایت سېن ایتکندېک جانیم هیقیلداغیمغه یېتدی-ده، اۋغلینگنی بو گل مرغیلانغه بارمه، دېب یۉلدن قَیتریب قالغوچی هم مېن - اۋزیم بۆلدیم...

اۋزبېک آییم باشینی تېرووه‌تیب سۆزنی اېشیتیب کېلر ایدی. بو کېینگی سۆزنی اېشیتکندن کېین باشینی کۆکسیگچه یېتکوزیب، «بارک اللّه، رحمت» دېگندېک قیلیب قۆیدی.

حاجی دوام اېتدی:

- منیم بو تۆختته‌تیب یوبارمه‌ی قۆیغنیمدن خبرسیزلیغینگ اوچون بۆلسه کېره‌ک، کۆنگلینگ داملا خۆجه نینگ دعاسیگه کېتیب قالدی و مېن سېنینگ سۆزینگدن کولدیم. چونکه حقیقتده بونینگ سببچیسی اۋزیم ایدیم...

اۋزبېک آییم اېریدن اۋپکه‌له‌دی:

- نېگه اخیر مېنی خبردار قیلمه‌یسیز؟

- بو تۆغریده مېنده هم عیب بار، - دېدی حاجی، - سېن بیلن اۋزیم نینگ مدعالریمیز بیر، دېب اۋیله‌غنیم اوچون آته بېک‌نی کاییب تۆختتقنیمدن سۉنگ سېنغه کېنگش آلمسدناق قوده‌لرینگ‌گه بیر خط یازغن و کېلین باله‌نی تاشکندگه آلیب کېلیشلرینی سۆره‌غن ایدیم. هَیتاوور سۆزیمنی یېرده قالدیرمه‌غن اۋخشه‌یلر، بو کون قوده‌دن بیرته جواب خطی آلدیم. عقللی کیشیلرنینگ صدعه‌سی کېتسنگ هم ارزییدیر: «شو چاقچه سیزلرگه ایتتیرمسدناق زیارتلرینگیزگه باریشیمیز کېره‌ک ایدی. خطینگیزنی اۋقوب نهایتده خجالت چېکدیک، اینیقسه کېلین باله‌نگیز بېک آییمغه قَیسی یوز بیلن قره‌یمن، دېب یوزینی یولدی. بو ادبسیزلیگینی بارغندن سۉنگ البته یوزیگه سالمسلر، دېب ایشانه‌میز»، دېیدیر...

www.ezgu.org

اۉزبېک آییم اېریگه انقه‌یغنچه قره‌ب تورر اېدی. حقیقتاً هم حاجی نینگ اوسته‌لیغی اۉزبېک آییمدېک دومبول طبیعتلیک خاتینلرنی گنگیترلیک اېدی.

اول خاتینی نینگ جوابینی کوتیب اۉتیرمسدناق، تام اوستیگه تام یاپه باردی:

- قَیسی اوینی بۉشتدیرسق اېکن؟ - دېب سۉره‌دی و جواب کوتمسدن، - قوده‌لرینگنی نیمه بیلن کوتیشنی بۉلسه اۉزینگ بیله‌سن: تویه سۉییب چارله‌غنینگده هم کېلمه‌یدیرگن کیشیلر، - دېدی.

اۉزبېک آییم نینگ میبه‌سی اینه‌دی می یاکه اۉزی ایتگن سحرچی هندی نینگ دعاسی اثر قیلدی می، هر نوچوک اوچ ییللیک عداوتلر و کینه-کدورتلر برچه‌سی هم الّه‌قه‌یاقغه قره‌ب اوچیب کېتدیلر و اولرنینگ اۉرنینی «ایکّی کېلینلیک بۉلیش» مسأله‌سی کېلیب آلدی. اوزاق-یقین خاتینلرنینگ «های، اۉزبېک آییم نینگ مرغیلانلیق کېلینی هم کېلیبدور، خودّی طوطی نینگ باله‌سی اېمیش. یورینگلر، بیر کۉره‌یلیک»، دېگن سۉزلری اېشیتیلگندېک بۉلدی. شو چاغ‌قچه زینب‌که یلینیب، یلپاغلنیب کون کۉریب کېلگن بۉلسه، موندن سۉنگ بیر قۉشه کېلیننی اۉزی نینگ آیاغلری آستیده یلینیب یورگن حالده کۉردی.

- هر نیمه بۉلگنده هم تېگی نازک، - دېدی آییم، - عزتی اوچون شو اوییمیزنی بۉشتیب بېره‌میز می؟

- اۉزینگ بیله‌سن.

- بیز تۉرده‌گی اویگه کۉچیب اۉتسک هم بۉله‌دیر. اخیر تېگی نازک...

اوچ ییللیک کینه و عداوت اۉرنیده نهایتده عالي مرحمت و مهربانچیلیک کېلیب اۉلتورگن اېدی. اوچ ییللیک اېمس، اوچ دقیقه‌لیک اۉزگریشدن اۉزبېک آییم نینگ یوزی قیزرمس و قیزریشنی هم بیلمس، حتا اۉغول-قیز اۉسدیریشنی بیلمه‌گوچی یوسف بېک حاجیدن الّه‌قنچه یوقاریلرده یورر اېدی. یوسف بېک حاجی اېسه خاتینیده‌گی بو کولگولیک اۉزگریش اوچون عجبلنمه‌دی و کولمه‌دی، چونکه بو کولکی طبیعتکه مالک بۉلگن خاتین بیلن اېندی اۉتّوز بېش ییللب بیرگه یشر اېدی.

اۉزبېک آییمنی شو حالگه کېلتیرگندن کېین اوندن سۉره‌ب قۉیدی:

- زینب‌که هم بو خبرنی یاتیغی بیلن ایتیب قۉیه‌میز می؟

- سیز بیلن مېن بیر ایشنی موافق کۉرگنیمیزدن کېین زینب‌که چکاره، - دېدی اۉزبېک آییم. موندن اوچ دقیقه ایلگری سعادتی اوچون تیریشیلگن آرزولیق زینب نینگ عاقبتی هم شو بۉلیب قالغن اېدی.

- گپ اونده اېمس، - دېدی حاجی، - عمر، مراسه دېگن گپلر بار، اینیقسه کونداشلیک ایشی قیین، کاسه کاسه‌گه تېککنده غیدی-غیدی گپلر کۉپه‌یسه، بیزگه اېمس، اۉغلینگگه هم تتیمه‌ی قاله‌دیر.

- چقیر دېیسیز می؟

- چقیر.

اۉزبېک آییم زینب بیلن آته بېک نینگ کوتیلمه‌گن روشده آچیلیب سۉزلشیب اۉلتورگنلری اوستیدن چیقدی.

- اۉغول-قیزنینگ کېنگشی می؟

آته بېک کولیمسیره‌ب زینب‌که قره‌دی، زینب اېسه توزه‌تینیب اۉرنیدن توردی و قه‌یین آنه‌سیگه جای کۉرسه‌تیب:

- شونه‌قه‌غه اۉخشه‌یدیر، آیی. اۉغول-قیزنینگ کېنگشی خودّی شو کونگه ییغیلیب قالغن اېکن، - دېدی و کولیمسیره‌ب اېریگه قره‌دی.

اۉزبېک آییم اۉلتورمه‌دی و اونی-بونی سوریشتیریب، اۉیلب تورمه‌دی:

- ایکّله‌سیگه بیر پردن کۉیلکلیک آل! بیرینی پست، بیرینی بلند قیلمه، بو خاتینینگ بۉلغنده اول هم کۉز آچیب کۉرگنینگ... زینب، سېن مېن بیلن جورچی، حاجی آته‌نگ چقیریه‌پتیلر، - دېدی.

www.ezgu.org

تامدن تراشه توشکندېک قیلیب سۆزلنگن یوقاریده‌غی گپ‌لرگه باشده اولرنینگ ایکّاوی هم توشونمه‌دی. اما بیر آزدن سۆنگ آته بېک ایتیلگن تېلوه‌ـ تېسکری سۆزلرنینگ معناسینی آنگلب آلدی، آنه‌سی نینگ نیمه بۆلسه بۆلسه هم مرغیلان طرفکه آغیشقنینی و اۆزی نینگ کوچلیک بیر دشمندن قوتیله‌یازگنینی بیلیب زینب‌نی نیمه اوچون چقیریلغنینی هم پَیقه‌دی. زینب اېسه بیر نرسه توشونمه‌گن حالده قه‌یین آنه‌سی بیلن چیقدی.

قه‌یین آنه، کېلین قرشیسیغه کېلیب اۆلتوریشکندن کېین، حاجی زینب‌که قره‌ب آلدی.

- باله‌م، زینب، - دېدی، - بیز مرغیلانده‌گی آپه‌نگ کۆچینی آلیب کېلمکچی بۆلدیق... سېن شونگه نیمه دېیسن؟

زینب یلت اېتیب قه‌یین آنه‌سیغه قره‌دی، چونکه اۆزبېک آییم نینگ بایه‌گی گپی اېندی اونگه آنگله‌شیلغن اېدی. دۆستنی دشمن یانیده کۆریب بیلیبر‌ـ بیلینمس قیلیب اېنتیکدی.

- مېن نیمه دېر اېدیم...

- گپ نیمه دېییش و نیمه دېمه‌سینگده اېمس، آییم! - دېدی حاجی، - گپ شونده که، اول کېلگن چاغده اېگه‌چی‌ـ سینگیلدېک بۆلیب کېته آله‌سن می، دېب سۆره‌ماقچیمن.

- بۆلیب کېترمیز...

- اېگه‌چی‌ـ سینگیل بۆلیب کېترسیز‌ـ ه؟ - دېب تکرار سۆره‌دی قه‌یین آته.

- بیلمه‌دیم...

- نېگه تغین بیلمه‌ی قالدینگ؟

زینب بیر مونچه وقت اۆیلنیب قالدی.

- قرس ایکّی قۆلدن چیقه‌دیر، - دېدی زینب، - مېن یخشی بۆلغنیم بیلن آپه‌م یامان بۆلسه، حاضرگی بېرگن وعده‌مدن نیمه فایده بۆلسین.

- جوده تۆغری گپیردینگ، باله‌م، سېندن آلغن وعده‌نی اوندن هم آله‌میز.

زینب سکوت قیلدی.

- زینب سیز اۆیله‌غن کېلینلردن اېمس، - دېدی اۆزبېک آییم، - خداغه شکر، عقل‌ـ هوشی باشیده.

- باشقه گپ‌لرنی کۆنگلینگگه کېلتورمه، قیزیم. مرغیلانلیق کېلین بیلن سېنینگ بیزگه هېچ بیر فرقلرینگ یۆق، ایکّولرینگ هم باله‌میزنینگ قۆشاغی - باله‌میزسیز!

زینب باشینی ایرغه‌تیب قۆیدی. یوسف بېک حاجی نینگ دعاسیدن سۆنگ، زینب آته بېک نینگ آلدیغه کیردی.

آته بېک زینب نینگ یوزیده‌گی مأیوسلیکنی بیرینچی کۆریشده‌یاق سېزدی. بیر آز جیم‌گینه قرشیمه‌ـ قرشی اۆلتوریشدیلر، ایکّیسیگه هم سۆز ایتیش اۆنغه‌یسیز و الّه‌نرسه مانعدېک اېدی.

- نېگه چقیرغن اېکنلر؟ - دېب نهایت آته بېک سۆره‌ب یوباردی.

- بیلیب توریب سۆره‌یسیز می؟ - دېدی زینب کوچلنیب کولگن حالده.

- نیمه‌نی بیلیب توریب؟

- مرغیلان‌دن کېله‌دیرگن کیشینگیزنی.

آته بېک قیین حالتده قالدی و آغزیغه شو گپ کېلدی:

- مونده منیم اختیاریم یۆق... همه ایشنی آته‌م قیله‌یاتیبدیر.

- آته‌نگیز قیلسه‌لر هم سیزنینگ کۆنگلینگیزده‌گیچه.

www.ezgu.org

- نیمه کۉنگلیمده گیچه؟

- سویگنینگیز بیلن بیره‌تۉله‌سیگه قۉشیلیب آلیش، البته، سیزنینگ کۉنگلینگیزده گیچه...

- مېن اونی سویه‌من می؟..

- البته سویه‌سیز...

آته بېک اۉزینی تینچ اوشله‌گن حالده:

- ینگلیشه‌سیز! - دېدی.

- هېچ ینگلیشمه‌یمن، - دېدی زینب، - سیز اویله‌نیشده‌یاق اونی سویوب آلغنسیز، مېنی بۉلسه... مېن: آته-آنه‌نگیزنینگ آرزولریچه، - دېدی و کۉزیگه جیق یاش آلدی.

آته بېک آغیر حالگه توشدی، بو تۉغری سۉز اونی تمام اېسنکیره‌تدی و بو حقیقتکه قرشی باریش، یعنی یالغانلش ینه آغیر اېدی. شونده‌ی بۉلسه هم یالغانله‌مه‌ی چاره‌سی بۉلمه‌دی:

- باشده... سویوب اویلنگنیم سیز ایتکنچه تۉغری، اما حاضر اونداغ اېمس، - دېدی.

- ایشانمه‌یمن.

- نېگه ایشانمه‌یسیز، ایشانینگ...

زینب بیر آز اونگه قره‌ب تورغندن کېین:

- ایشانمه‌غنیم نینگ سببی بار، - دېدی.

آته بېک تینچسیزلندی:

- سببینی... سۉزلنگ...

- مېنگه اویلنگنینگیزگه قنچه بۉلدی؟

- ایکّی...

- شو ایکّی ییلدن مېنگه بۉلغن علاقه‌نگیز بیر ذره هم اۉزگرگن اېمس، - دېدی زینب، - مېنی خاتین اۉرنیده کۉرمه‌یسیز!

- بېکار گپ...

- بېکار گپ اېمس، جانیم، - دېدی زینب قیزیشقن حالده. - مرغیلان‌دن قَیتکندن کېینگی کونلرینگیزنی مهمانخانه‌ده کېچیریب کېلیشینگیزدن البته تانه آلمس‌سیز. شو هم امید بیلن بیر یاستیققه باش قۉیغن اېدی، دېب منیم تۉغریمده اۉیلب قره‌مس‌لیغینگیزنینگ سببی هم اۉزینگیزگه...

زینب سۉزینی بیتیره آلمه‌دی، چېتکه قره‌ب کۉز یاشیسینی تۉکدی. آته بېک گۉیا تاغ آستیده قالغن اېدی.

- سیز تمام باشقه‌چه توشونیبسیز...

- بۉلمه‌سه، بو گپلرنینگ سببی نیمه؟

- سببی جوده آچیق، - دېدی آته بېک. لېکن نیمه‌نی سبب قیلیب کۉرسه‌تیشنی اۉزی هم بیلمس اېدی.

- ایتینگیز اخیر؟

- اۉزینگیز هم بیلرسیز، دېب اۉیله‌یمن.

- مېن هېچ نرسه بیلمه‌یمن.

- بیله‌سیز!

- خدا حقی بیلمه‌یمن.

www.ezgu.org

- بیلمه‌سنگیز... - دېدی بېک، - بیلمه‌گنینگیز یخشی. سیزگه اۉز آغزیم بیلن اقرار قیلیشغه اویه‌له‌من...
- مېندن ـ ه، خاتینینگیزدن اویه‌له‌سیز می؟
- اویلمه‌یین می؟
- اویلمنگ.
- اویلمه‌سم... مزاجیم ضعیف...
زینب ایشانر ـ ایشانمس اونگه قره‌دی.
- تۉغری سۉزله‌مه‌دینگیز...
- ایشانمه‌سنگیز اۉزینگیز بیلینگ، لېکن حقیقت گپ شو، سیزدن اوزاقده یوریشیم نینگ سببی هم شونده.
- ایشانغنیمده هم بو حال تشقریده یاتیب یوریشینگیز اوچون کتّه سبب بۉله آلمه‌یدیر. چونکه مېن فقط شونینگ اوچون سیزدن اۉپکه‌له‌مه‌یمن، - دېدی و کۉزینی تۉلدیریب آته بېک‌که قره‌دی. - مېنگه سیزنینگ مزاجینگیز کېره‌ک ایمس... اۉزینگیز!.. - دېدی و ییغلب یالبارغن حالده آته بېک نینگ قوچاغیغه اۉزینی تشله‌دی. آته بېک زینب نینگ شو قدر یوره‌ک دردی بارلیغینی بیرینچی مرتبه بیلر ایدی. بېچاره زینب جانسیز هیکلنی اۉپیب قوچاقلر و یالبارر ایدی.

۷. قوده‌لرنی کوتیب آلیش

کېچه‌گی کیرگن سوداگرلردن قوده‌لرنینگ بو کون انیق کیریش خبرلرینی بیلگن ایدیلر. نریراقدن کوزه‌تیب کیریش اوچون حسنعلی یۉل اوستیگه کېتکن، یوسف بېک حاجی نینگ اۉزی ایش باشیده توریب، آیباداقه تشقری هولینی تازه‌لتر ایدی. ایچکریده بۉلسه، اۉزبېک آییم قۉشنی خاتینلردن بیر نېچه‌سینی حشرگه ایتیب، همه‌نی جای ـ جاییغه قۉیدیرغن، هولی یوزینی هم یاغ توششه یله‌غوندېک حالگه کېلتورگن ایدی. اما اۉز اویینی بۉشتدیریب، گیلم سالیب قۉیغنیغه اېندی اوچ کونلب بار، قوده‌لرنینگ ضیافتی اوچون کېره‌ک بۉلغن همه نرسه‌لرنی هم حاضرلتقن، اولر کېلیب توشدی دېگونچه، بۉغیزلتیش اوچون، دېب بیر غۉنان قۉینی آغیل نینگ اوستونیگه قنته‌تیریب قۉیغن ایدی.
کوموش بیلن زینب‌که اته‌لیب آلینغن خان اطلسلرگه کۉنگلی تۉلمه‌ی «هر نوچوکده تېگی نازک، بو بۉلسه اېندی کۉپ کییدی، اطلس نینگ یانیغه ینه بیر ختایی لتّه آلینگیز»، دېب مرغیلانلیق نینگ کۉینگینی بیر قۉشه قیلدیرغن، بیرته ختای هوجیم مورسکنی کم کۉریب، یانیغه اۉزی نینگ قیمت بها زرین مورسگینی و ایکّیته رۉمالگه هم قانیقمه‌ی، اۉزی نینگ کېلینلیگیدن اۉرالمه‌ی قالغن قلماقی سلّه‌چه‌سینی قۉشقن ایدی.
زینب هم اونچه خفه کۉرینمس، قه‌یین آنه‌سی نینگ بویروقلرینی اېسکی حالیچه بجریب یورر و حاضرده اویگه کیریب آلیب مهمانلر کېلیب توشدی دېگونچه، آلدیلریغه یازیش اوچون دسترخوان یسه‌تر ایدی.
اۉزبېک آییم حشرچی خاتیندن بیریگه تندیرگه اۉت قۉییشنی بویوردی ـ ده، اۉزی زینب نینگ آلدیغه کېلدی:
- دسترخواننینگ بیتدی می، باله‌م؟ - دېب سۉره‌دی.
- بیتدی. تشقری نینگ عسلی کمگه اۉخشه‌یدیر.
- کم بۉلسه، درّو انباردن کېره‌گیچه آلیب چیق، اوندن کېین خمیرینگگه اۉزینگ قره. آیباداق نینگ قۉلی تېگمس، خمیر گوپ بېریب کېتیبدی، - دېدی و دریچه‌دن کۉتریلیب دسترخوانلرنی کوزه‌تدی، - دسترخواننینگ توزیک، ورقینی اېسینگدن چیقرمه، - دېدی و اۉرته یۉلکده کۉرینگن یوسف بېک حاجینی اۉزیگه ایمله‌دی. - بېری کېلینگ.

www.ezgu.org

یوسف بېک حاجی باشیده آق تۆپپیسی و اېگنیده آق آلەچه تۆنی بیلن اوستیدن بېلینی باغلەغن اېدی. اۆزبېک آییم یانیغه سېکین-سېکین یوریب کېلدی:

-نیمه گپ؟

-دسترخوانلریمیزگه بیر قرەب قۆیینگ-چی؟

حاجی پرواسیزغینه قیلیب قرەغن بۆلدی:

-اۆزینگگه یاقسه بۆپتی، -دېدی.

-قصاب ایتکن میسیز، تغین اولر کېلگندن سۆنگ شاشیب قالمەیلیق.

-قصاب تیار، حاضر بۆغیزلتسق بۆلمەیدی می؟

-یۆق، -دېدی اۆزبېک آییم، -آش اېگەسی بیلن شیرین. هه، ایتکندېک، قودەنگیزنیکیگه یوبارغن کیشینگیز کېلدی می؟

عسل اوچون شاشیب بارغن زینب تۆختب قەیین آتەسی نینگ آغزیغه قرەدی.

-باریب کېلدی، -دېدی حاجی، -علیم بېک دلەسیگه کېتکن اېکن، خاتین قودەلر کېلیشمکچی بۆلیشیبدیر.

زینب عسلگه کېتدی. حاجی اۆزبېک آییم نینگ یانیغه یوریب کېلدی و سېکین سۆرەدی:

-زینب خفه اېمس می؟

-نیمەگه خفه بۆلر اېدی.

-اخیر، سۆرەیمن-ده.

-توپّه-توزیک، -دېدی اۆزبېک آییم، -تشقرینگیزدن آیباداق قوتیلەیازدی می؟

-قوتیلیب قالدی. محلەدن هم اوچ-تۆرتته کیشی ایتدیم، آشنی کۆپراق قیلیش کېرەک.

-خۆب.

حاجی اویان-بویانغه النغلب آلغندن کېین سۆرەدی:

-اۆغلینگ قَیاغده، کۆرینمەیدی می؟

-تشقریده اېدی-کو.

-بایه شویاققه کیرگندېک بۆلغن اېدی.

-گذر-پوزرگه چیقغندیر، -دېدی اۆزبېک آییم.

آیباداق تشقرینی ییغیشتیریب کیردی. حاجی مهمانخانەگه چیقیب کېتدی. اۆزبېک آییم نینگ امریچه آیباداق، زینب و حشرچی خاتینلر کولچه یسشغه اۆلتوردیلر.

کون توشدن آغقنده همه سرانجام آلینغن اېدی. اۆزبېک آییم تۆیگه بارەدیرغن خاتینلردېک یسنگن، اېگنیده آدیمی خان اطلس کۆینگ، باشیده آق شاهی دکنه، کۆزیده سورمه اېدی. اۆزبېک آییم نینگ: «کېلیننی خوار توتر اېکن دېمەسینلر، سېن هم اۆزینگنی توزەت»، دېب ایتکنی اوچون زینب هم تمام ایپکلرگه کۆمیلیب یسنغن، کېچه اېرگه تېککن ینگی کېلینلر صورتیگه کیرگن اېدی.

زینب نینگ آنەسی -ماهره آییم، آپەسی -خوشروی بی‌بی و ینگەسی حنیفەنیسالر هم کېلیشدیلر. اۆزبېک آییم نینگ کۆنگیل تارتر قۆشنیلریدن کریمه آتین، شرافت چېور و مهینەبانولر هم یسنیب-توسەنیب چیقدیلر. اۆن چاغلیق خاتین بۆلیشیب ساووتمەچاق دسترخوانگه اۆلتوریشدیلر. اۆزبېک آییم مجلسکه -مرغیلانلیق قوده نینگ آدمگرچیلیکنی بیلیشیدن، آته بېکنی تاشکنددن اویلنتیریشگه

www.ezgu.org

قرشی لام-میم دېمەی، قَیتەغە اۉزی کویاوی بیلن بیرگە کېلیب، تۉینی اۉتکزیب کېتکنیدن، مرغیلاندەغی آبروسیدن و دولتیدن بحث قیلیب ایتر ایدی:

- بېچارە نینگ باری-یۉغی پیشانەسیدەگی بالەسی شو بیزنینگ کېلینیمیز. آتە بېک‌نی اۉز بالەسیدن هم یخشی کۉریب، «اۉغلیم بۉلسە شونداغ بۉلر ایدی-دە، مېندن کېین همە دولتیم شونیکی، الاهی امان بۉلسین»، دېر ایکن.

ماهرە آییم الّەنوچک النگەلی حالتدە جواب بېرر ایدی:

- هە، ایلنەی قودە، قرس ایکّی قۉلدن چیقەدیر، دېگنلر... بوزاق یخشی بۉلسە، ایکّی آنەنی هم ایمر ایکن...

قویاش نینگ قیزدیریشیدن چنگی چیقیب کېتکن هولیغە سوو سېپیب تورگن آییاداق تشقریدەغی گولدیر-گولدیرنی اېشیتدی و چاپیب مهمانلر اۉلتورغن اوی نینگ دریچەسی یانیغە کېلدی: «کېلیشکنگە اۉخشەیدیرلر»، دېدی. اۉزبېک آییم گپیریب تورگن سۉزینی یریم یۉلدە قالدیریب، اۉرنیدن توردی و مهمانلر هم اونگە ایرگشدیلر. زینب بۉززرغن حالتدە اوییگە یوگوریب کېتدی. اۉزبېک آییم باشلیق خاتینلر هولی یوزەسیگە توشدیلر. ماهرە آییم قیزی خوشروی نینگ قولاغیغە نیمە-دیر شیویرلب کولیب قۉیدی. اۉزبېک آییم اۉرتە اېشیک‌کە باریب یېتمەگن هم ایدی، نریگی یاقدن قۉشنی نینگ بالەسی یوگیریب کیریب قالدی.

- سۉیینچی بېرینگ، بېک بووی، کېنناییم کېلدیله!

اۉزبېک آییم چۉنچگیگە قۉلینی سالیب بېش-اۉن پول آلیب بېردی. بالە آرقەسیدن حسنعلی کۉرینەدی:

- قنی آیی، کۉرمنەنی بېرینگ-چی، مېن سیزنینگ قاچقاق کېلینینگیزنی توتیب کېلدیم! - دېدی و یۉلک‌کە قرەب: - تۉختنگ، تۉختنگ، ایلگری مېن سۉیینچیمنی اوندیریب آلەی.

یۉلکدن آفتاب آییم کۉرینەدی. پرنجیسی باشیدە، چشمندی قۉلیدە ایدی. حسنعلی اۉزبېک آییم بیلن تنیشدیردی:

- بو کیشی قودەچەنگیز - آفتاب آییم بۉلەدیرلر.

اۉزبېک آییم آفتاب آییم بیلن سلاملشیب قوچاقلشە کېتدیلر. اۉزبېک آییمدن کېین باشقە خاتینلر اونینگ بیلن کۉریشیب چیقدیلر. همە نینگ کۉزی الانگ-جلانغ کېلدی. کوموش‌نی اختریشر ایدیلر. کوموش حلی ایچکریگە کیرگن ایمس. اۉزبېک آییم نینگ ایکّی کۉزی یۉلکدە، حسنعلی بیر یۉلک‌کە و بیر اۉزبېک آییمغە قرەب نیمە اوچون-دیر کۉزینی قیسیب قۉیر ایدی. خاتینلر بیلن کۉریشیب چېتدە تورگن آفتاب آییم قودەسی یانیغە کېلدی: «اویەلیب تورغندیر» دېب کولدی. اۉزبېک آییم کولیمسیرەب یۉلک تامانغە:

- های، پاشە کېلین! - دېدی، - بیزلر کوتیب قالدیق-ە، اویلمنگ بالەم! حسنعلی نینگ کۉرمنەسی بۉلسە تیار!

حسنعلی یۉلک‌کە قرەب ایملەدی. قیپ-قیزرغن حالدە کوموش کۉرینەدی: پرنجیسی قۉلیدە، قارە اطلس کۉینگ اېگنیدە، زنگار لتّە مورسک اوستیدە، آق شاهی رۉمال باشیدە ایدی.

شهلا کۉزلری کولیمسیرەشکە یقین حالدە اویتلیک ایدیلر.

حسنعلی تنیتدی:

- منە بو کیشی قەیین آنەنگیز - بېک آییم بۉلەدیرلر.

کوموش سلام بېردی و قۉلیدەغی پرنجیسینی یېرگە تشلەدی، یوگیریب کېلیب اۉزینی اۉزبېک آییم نینگ قوچاغیغە آلدی. اۉزبېک آییم هم اونی محکم سیقیب قوچاقلب آلغن، یوزیدن شپ-شپ اۉپیب ایلەنیب، اۉرگولر و تیکیلیب-تیکیلیب نیمە اوچون-دیر ییغلر ایدی...

کوتیب تورگن خاتینلر، ماهرە آییم، خوشروی و حنیفەلر کوموش‌نی کۉرگن آن بیر-بیرلریگە قرەشیب لبلرینی تیشلشدیلر...

www.ezgu.org

قه‌یین آنه-کېلین بیر دقیقه چمه‌سی کۉریشیب قالدیلر. سۉنگره کوموش باشقه‌لر بیلن بیر-بیر کۉریشیب چیقدی. اۉزبېک آییم هر بیر خاتیننی کیم بۉلگنینی اونگه تنیتیب باردی.

اېنگ کېین آرقه‌دن زینب کۉریندی. چونکه اول اویدن اېندی چیقیب کېلگن اېدی. اۉزبېک آییم کولیب کوموش‌که قره‌دی.

- قنی، اۉزینگ تنی-چی، کیم اېکن بو؟

کوموش حیران بۉلیب قالمه‌دی... ایپکلر ایچیگه غرق بۉلغن زینب‌که قره‌ب آلیب، اونگه تامان آدیم تشله‌دی:

- زینب آپه‌م! - دېدی. زینب هم کولیمسیره‌گن حالده کوموش‌که یقینلشیب کېلدی... ایکّی کونداش «اېسان میسیز، امان میسیز، اېسن-امان یوریبسیز می...» سۉزلری بیلن آزارسیز قیلیب بیر-بیری نینگ یېلکه‌سیگه و قۉلتیق آستیغه قۉل یوباریشدیلر. اولر کۉریشیب تورغنده یۉلکدن یوسف بېک حاجی کۉرینیب، قاچه‌دیرغن خاتینلر اۉزلرینی چېتکه آلدیلر.

حاجی اولرنینگ آلدیغه - یوزه‌گه چیقغچ، آفتاب آییم سلام بېریب رۉمالی بیلن تاماغ آستلرینی اۉره‌ب آلدی. حاجی قوده‌چه‌سی بیلن سۉره‌شیب:

- بارک اللّه، سینگلیم! هَیتاوور چرچه‌مه‌ی کېلدینگلر می، مېن سیزلرنی آواره قیلدیماو، - دېب عذر ایتیب کولگن و اویه‌لیب بارغن قوده‌چه‌سیغه یېنگیللیک بېرگن بۉلدی.

- قنی، بېک آته‌سی، کۉرمنه‌نی بېرینگ-چی! - دېدی اۉزبېک آییم کوموش‌نی ایملب.

کوموش اویه‌لیب زۉرغه‌غینه سلام بېردی و یوسف بېک حاجی نینگ یقینیغه کېلیب بۉیین اېگدی. حاجی قۉلی بیلن کوموش نینگ یېلکه‌سیگه قاقیب سویدی و کوموش نینگ منگله‌ییغه تېگیزیب آلغن اۉز قۉلینی اۉپدی:

- بیزنینگ مرغیلان‌ده هم شونده‌ی کېلینیمیز بار اېکن-کو، بیز بیلمه‌ی یورغن اېکنمیز-ده، - دېب تېوره‌گیگه قره‌ب کولیندی و قۉلینی دعاغه آچدی. - بیزنی شونچه‌لیک سیلب کېلیبسیزلر، بو یخشیلیقلرینگیز بیزدن قَیتمه‌سه، خدادن قَیتسین. اللّه تعالی یاشلرغه تینچ و برکتلیک عمر بېرسین. الاهیم، تقبول دعا...

همه دعاغه یوز سیپیشدیلر. سۉنگره یوسف بېک حاجی کوموش بیلن زینب‌که قره‌دی:

- مېن سیزلرنینگ کۉریشیب تورغنلرینگیزنی کۉریب جوده قوواندیم، - دېدی. - موندن سۉنگ هم شو یۉسونده بیر-بیرلرینگیزگه اېگه‌چی-سینگیلدېک بۉلماقلرینگیزنی تیله‌یمن، - دېدی و اۉزبېک آییمغه:

- قنی، مهمانلرنی ایچکریگه آلینگلر، - دېب اۉزی تشقریغه بوریلدی.

۸. ضمناً عداوت

شوندن کېین اۉزبېک آییم آلدینغه توشیب، قوده‌سی بیلن کوموش‌نی اویگه باشله‌دی. اولرنینگ کېتیدن باشقه مهمانلر یوردیلر. اۉزبېک آییم یۉل اوستیدن آیباداققه:

- تېزراق چایینگ‌گه قره، بې‌چاره‌لرنینگ ارابه‌ده ایچگی اوزولغندیر، - دېدی و آفتاب آییم بیلن کوموش‌که، - مېن سیزلردن جوده خفه‌من، - دېب قۉیدی.

آفتاب آییم کوموش‌که قره‌نیب جواب بېردی:

- ایتسنگیز، ایتمه‌سنگیز بیز جوده اویتلیک بۉلغنمیز.

اوی نینگ دهلیزیگه کیردیلر. اۉزبېک آییم اولرنی تۉرگه تکلیف قیلدی:

- قنی، یوقاریغه! - دېدی.

آفتاب آییم تۉرگه حرکت قیلسه هم، کوموش باشقه مهمانلردن اویه‌لیب تۉخته‌دی، اۉزبېک آییم اونی قیستب توشدی:

www.ezgu.org

- ایمنمه، کوموش آتین، بو کون-اېرته بیزگه ینگی کېلینسن، اوچونچی کوندن باشلب سېن موغامبیرنینگ باشینگده تېگیرمان یورگیزیشنی اؤزیم یخشی بیلەمن! - دېدی. آفتاب آییم و کېینده‌گیلر کولیشدیلر. - ینه حلی سېن منیم صابونیمگه کیر یوویب کؤرگنینگ یؤق! - دېب قؤیدی. بو گل کوموش هم کولیمسیرەب آلدی. تؤرگه آفتاب آییم و ماهره قوده‌چەلر اؤلتوردیلر. آفتاب آییم نینگ سؤلیگه کوموش، کوموش نینگ یانیغه خوشروی، ماهره آییم نینگ اؤنگیگه حنیفه، اوندن کېین کریمه آتین، شرافت چېور و مهینه‌بانولر قطار چیزیلیشدیلر. اېنگ آیاغده اؤزبېک آییم نینگ اؤزی اؤلتوردی.

کریمه آتین قؤل آچیب دعا قیلغندن کېین، اؤزبېک آییم «خوش کېلیبسیز» قیلدی. موندن سؤنگ همه نینگ کؤزی اتفاق قیلغندېک کوموش‌که توشدی. کوموش اویه‌لیب یېرگه قره‌دی. بیر نېچه وقت جیم قالیشیب ماهره آییم آفتاب آییمدن سؤره‌دی:

- مرغیلان‌دن یېتیب کېلگونچه هم جوده بیر یېرگه یېتکندیرسیزلر؟

- اونچه چرچه‌غنیمیز یؤق، - دېدی آفتاب آییم، - اؤزی مرغیلان‌دن تاشکندگچه ارابه یؤلی اؤن کونلیک اېکن، بیز چرچه‌مه‌یلیق، دېب سېکین-سېکین اؤن ایکّی کونده کېلدیک.

- یؤل لای-دیر؟ - دېب سؤره‌دی مهینه‌بانو.

- لای اېمس، - دېدی آفتاب آییم، - یؤل جوده یخشی اېکن - ایکّی یاقده کؤم-کؤک میسه، قیرلرده لاله‌لر، یؤل نینگ جوده هم تماشا وقتی اېکن.

سؤز نوبتی اؤزبېک آییمغه کېلدی:

- کېلمه‌گنلرینگیزده آته بېک‌نی اېندی سیره هم یوبارمسلیققه قرار قؤیغن اېدیم، - دېدی، - بااا خدا، اؤغلیم، اوچ ییلدن بېری آی سیین مرغیلان‌غه قتنب زېریکمه‌دینگ می، اېندی اولر هم کېلسین اخیر، دېب یؤلدن تؤختتقن اېدیم.

کوموش آته بېک اسمینی اېشیتکچ، سېکین‌گینه کؤتریلیب قؤیدی. آفتاب آییم حسنعلی‌دن همه سِرنی اؤرگنیب آلغن، شونینگ اوچون اؤزبېک آییم نینگ داودیره‌شیگه توشوندی:

- یوزیمیزگه سالمه‌سنگیز هم جوده اویتلیک بؤلغنمیز، - دېدی.

زینب دسترخوان کؤتریب کیردی و مهمانلرگه «خوش کېلیبسیز» ایتکندن سؤنگ دسترخواننی یازدی. دهلیزدن - آیاداق قؤلیدن یسلغن برکشلرنی آلر اېکن، بیر-ایکّی قَیته یېر آستیدن کوموش‌که کؤز یوباردی و کوموش نینگ کؤزی هم اونینگ کېینگی قره‌شیده تؤقنه‌شیب آلدی. برکشلر قؤییلیب بؤلدی. آیباداق تؤرت چایدیش چاینی مس تېکلیگی بیلن کیرگوزیب بېردی. زینب چایدیشلر یانیگه مهمانلرگه چای قوییش اوچون اؤلتیردی. اؤزبېک آییم چیقیب بارغن آیباداقنی تؤختەتیب سؤره‌دی:

- قصاب کېلگن میکین؟

- بایه کېلگن اېدی. آییملردین فاتحه آلیب بېرسنگیز، قؤینی چیقریب بېرر اېدیم.

اؤزبېک آییم قوده‌چه‌سیغه قره‌دی:

- فاتحه بېره‌سیز می، قوده!

آفتاب آییم ماهره آییمغه قره‌دی.

- فاتحه بېرینگیز، آیی!

- قؤی سیزگه اتلغن، - دېدی ماهره آییم. - فاتحه بېریش سیزنینگ حقینگیز، بیز بؤلسق فاتحه‌نی کؤب بېرگنمیز...

اؤزبېک آییم هم «سیز بېرینگ» دېگندېک قیلیب آفتاب آییمغه ایمله‌دی. آفتاب آییم اویه‌لینقیره‌ب فاتحه بېردی. آیباداق چیقغندن کېین دسترخوانگه قره‌دیلر و «آلینگ-آلینگ» بیلن بیر-بیرلرینی قیستشه باشله‌دیلر. بایه‌غیدېک کؤبچیلیک نینگ کؤزی کوموش‌ده اېدی. اینیقسه اؤزبېک آییم سوقلنیب اونگه قرر و تاماققه قیستر اېدی:

www.ezgu.org

- آل بالەم، آل! مېن تاماقدن اویەلەتورغن کیشینی یامان کۉرەمن. یاکە اېشیکدن کیریشینگدناق سنسیرەی باشلەغنیم اوچون خفه بۉلدینگ می؟

- خفه بۉلیش اېمس، سۉییندیم، - دېدی کوموش و دسترخواندن چۉقیندی.

آفتاب آییم:

- سنسیرەشینگیز اوچ ییلدن بېری کوموش‌نی بالەم، دېب یورگنینگیزنی بیزگه آچیق آنگلتدی. اینیقسه مېن بونینگ اوچون سیزدن منّتدارمن.

کریمه آتین:

- کیشی اۉز بالەسینی سنسیرەیدیر، بېگانەنی هم سنسیرەسین-چی.

زینب:

- مېنی هم چیمیلدیقدن چیقیشیم بیلناق سنسیرەگن اېدیلر...

اۉزبېک آییم:

- مېن یقین کۉرگن کیشیمنی سیزسیرەی آلمەیمن. - دېب مختنغن سومال بۉلیب آلدی، - های کوموش، آل، جیلّه قوریسه انوو ورقیدن بیر-ایکّیته یې، یورەگینگ اوزیلغندیر.

کوموش عذر ایتدی:

- چرچەدیم شېکیلّیک، - دېدی، - اشتهام بۉغیلغنه اۉخشەیدیر...

اۉزبېک آییم کولدی:

- اشتهانگ بۉغیلغن بۉلسه چرچەغنینگیکی اېمس اېرینگنی ساغینگنینگیکی، - دېدی. بیردن همه کولیب یوباردیلر. زینب هم کولگوگه اشتراک قیلدی... اما کوموش یوزینی چېتکه اۉگیرگن اېدی. احتمال که، قەیین آنەسی نینگ ذکاوتیگه ایچیدن تحسین اۉقور اېدی.

اۉزبېک آییم آفتاب و ماهره قودەلرنی دسترخوانغه قیستەدی:

- آلینگ قودە، سیز یاشلرنی قۉیه بېرینگ، بولرنی ییگیت اسرەسه، سیز بیلن مېنی تاماق اسرەیدیر.

ینه کولگی باشلندی. آفتاب آییم اۉزینی توتالمەی کولر اېدی. کوموش هم آچیق کولیب، کولگی آرەسیده زینب‌که قرەب آلدی - زینب هم کولر اېدی...

کولگی باسیلیب توشکندن کېین، زینب نینگ ینگەسی کوموش‌دن سۉرەدی:

- بېگینگیز بیلن کۉریشمەگنینگیزگه قنچه بۉلدی؟

کوموش دهشتلنیب آنەسیغه قرەدی. آفتاب آییم جواب بېردی:

- اوچ آی شېکیلّیک.

خوشروی اۉزی نینگ ظالم کۉزینی اۉینتدی:

- هه، بۉلمەسه خالەم ایتکنلریدېک اشتهانگیز بۉغیلغنی اۉشەنیکی.

- تۉغری، تۉغری! - دېییشدی خاتینلر.

- مېن اۉزیم بیلەمن، - دېدی اۉزبېک آییم، - جورتّگه آته بېک‌نی اوچ آی تۉختەتیب قۉیدیم-کو، اخیر!

کوموش نینگ کۉنگلیدن کېچدی: «انیق بیلەسیز، جۉرتّگه تۉختتدینگیز!»

آفتاب آییم کولیب جواب بېردی:

www.ezgu.org

- جیلّه اونیکی بۉلمه‌سه کېره‌ک. منیم هم اشتهام بۉغیلغندېک...

اۉزبېک آییم نینگ اېسیگه آته بېک توشکن اېدی.

- های، ایتکندېک، آته بېک‌نی کۉردینگیز می؟ - دېب آفتاب آییمدن سۉره‌دی:

- یۉق.

اۉزبېک آییم زینب‌که قره‌دی:

- تشقریده میکین؟

- یۉق اېمیشلر... - دېدی زینب.

اۉزبېک آییم عجبلندی:

- بایه آته‌نگ هم سۉره‌غن اېدیلر... - دېدی، - قه‌یاققه کېتکن اېکن، عقلسیز... اېرته‌لب سېنگه هېچ نرسه دېمب میدی؟

کوموش زینب نینگ آغزیگه تیکیلدی، زینب هم اونگه قره‌ب آلدی:

- اېرته‌لب مېندن اوست تۉنلرینی سۉره‌غن اېدیلر، - دېدی، - مېن تۉننی بېریب قه‌یاققه باریشلرینی سۉره‌غنیمده، بیر جایده ایشیم بار، دېگن اېدیلر...

زینب ضمناً کوموش‌نی چقیب آلدی. کوموش لای کبی بۉشه‌شیب، آفتاب آییم هم آغیر تارتدی. زینب نینگ قریندا‌شلری کولگن سومال بیر-بیرلریگه قره‌شیب آلدیلر. اۉزبېک آییم آره‌دن اۉتکن سِرنی پَیقه‌دی: «بیررته ضرور ایشی چیقغن-دیر»، دېدی. شو وقت دریچه‌دن حسنعلی کۉریندی، قۉلیده بیر مېش قیمیز کۉترگن اېدی، دریچه‌دن توریب مهمانلرنی «خوش کېلیبسیز» قیلدی و قیمیزنی اوزه‌تیب آفتاب آییمغه قره‌ب کولدی:

- قیمیزنی کویاوینگیز سیزگه کیرگیزدی.

آفتاب آییم نینگ هوشی اۉزیگه کېلیب، کوموش نینگ یوزیگه قان یوگیردی. اناویلر بۉلسه، اېندی بولرنینگ حالیگه توشیب بۉزره‌ییشدیلر.

قیمیز بیلن یېنگیللشکن اۉزبېک آییم حسنعلی‌دن سۉره‌دی:

- قچان کېلدی؟

- حاضر.

- قه‌یاققه یۉقالغن اېکن، احماق؟

حسنعلی ایضاح بېردی:

- کېچه حاجی اونگه ایش بویورغن اېکنلر. بیلمه‌دیم، کېچه نیمه بیلن آواره بۉلیب خدمتنی اونوتکن و بو کون اېرته‌لب اېسیگه توشیب مهمانلر کېلگونچه باریب کېلرمن، دېب شونگه کېتکن اېکن. باره‌دیرغن جایی اوزاغراقده بۉلیب، کېچیککن و یۉلدن کېله‌توریب بو گناهیگه ایکّی مېش قیمیز آلغن... حلی قیمیزنی مېنگه بېریب: «کیریب ایتینگ، جوده اویتلیک بۉلدیم کېچیرسینلر»، دېیدیر، - دېدی و کولدی.

کریمه آتین:

- کېچیریلمه‌یدیر، قیمیز اۉزی نیمه دېگن گپ، - دېدی.

آفتاب آییم مهمانلرگه قره‌ب چیقغندن کېین حسنعلی‌گه کولیب جواب بېردی.

- اۉزیمیز جوده چۉللب کېلگن اېدیک، شونینگ اوچون کېچیردیک.

- بلّی-بلّی! - دېدی حسنعلی، - مېن کېچیرگنینگیزنی چیقیب ایته‌من.

www.ezgu.org

- چیقیب ایتینگ، - دېدی آفتاب آییم.

- سیز ـ چی؟ - دېب سۆرەدی حسنعلی کوموش دن.

کوموش بقەدېک قاتیب اۆلتورگن زینب کە قرەدی و اویەلینقیرەب جواب بېردی:

- مېن هم کېچچیردیم...

- سیزنینگ ایکّی باشدن کېچیریشینگیزنی اۆزیم هم بیلر اېدیم، - دېدی حسنعلی.

بۆغاز ـ قیسیر اوی ایچینی کولگی باسدی.

کولگیدن سۆنگ اۆزبېک آییم:

- نېگە اۆزی کیرمەدی؟ - دېب سۆرەدی.

- قەیین آتەسی بیلن سۆزلشیب اۆلتوریبدیر...

حسنعلی کېتکندن کېین اۆزبېک آییم آیباداققە، قیمیزنی مس تاغارەغە بۆشەتیشکە بویوردی. قۆی سۆییلیب تیار بۆلغن اېدی.

اۆزبېک آییم قودەچەسی نینگ رأیینی سۆرەدی:

- نیمە بویورەسیز؟

- مېندن سۆرەب اۆلتورمنگ، مهمانلر نیمەنی خواهلەسەلر بیز هم اۆشنگە یارمیز.

اۆزبېک آییم تاماق بویوریش اوچون هولیگە توشدی. زینب مس تاغارەغە اغدریلغن قیمیزنی چۆمیچلب کاسەلرگە قوییب مهمانلرگە توتدی.

۹. حاجی اېتک سیلککن

تۆردە قوتیدار، اونینگ یانیدە محلە نینگ امامی یونس محمد آخوند، یورت آغەسی پیرنظر جلّاد و ساتیبالدی آتەلیغ ینە بیر کېکسە اۆلتورر اېدیلر. پیرنظر جلّاد نینگ یانیدە آتە بېک و ساتیبالدی اکە نینگ قطاریدە یوسف بېک حاجی اېدیلر. آیاغدە حسنعلی مېشدن قیمیز قویر اېدی.

سۆز تۆرتینچی کونی بۆلیب اۆتکن قیپچاق قیرغینی اوستیدە کېتیب، یوسف بېک حاجی بو تۆغریدە سۆزلر اېدی.

- مېن بیز خلق نینگ آدم بۆلیشیمیزدن تمام امیدیمنی کېسیب قۆیدیم... اېسیمنی تنیغنیمدن بېری عمل دېمەی، منصب دېمەی فقط شو مسلمانلر منفعتینی کۆزلب کېلیب، آیاغیدە اۆزینی قوش‌بېگی، مینگباشی آلغن اوچ ـ تۆرتتە منفعت‌پرستلردن گۆیا یاش بالە کبی الدندیم... علوالامیر بۆلغن کیشی هم شو منفعت‌پرستلرنینگ خراب فکرلریگە قولاق بېریب، بیزدېک آدملردن بو تۆغریدە بیر آغیز کېنگش سۆرەشنی اونوتدی. حال‌بوکە، مسلمانقول بلاسیدن اونی نجاتکە چیقرغوچیلرنینگ بیرتەسی بیز اېدیک.

نتیجەدە اېرسە سۆزی - سۆز، کېنگشی - کېنگش بۆلغنلر شو اوچ ـ تۆرتتە کلّە بوزرلر بۆلیب، بیزگە اۆخشەغنلرنینگ درجەمیز یاش بالەدېک الدنیش اېکن...

یونس محمد آخوند اونینگ سۆزینی بۆلدی:

- اې حاجی، - دېدی، - همە فساد علوالامیردە، اگر علوالامیر درست آدم بۆلسە، اوچ ـ تۆرتتە متهم نینگ یامانلیغی هېچ قەیېرغە بارمس و بونچە گناهسیز بې‌چارە نینگ قانی اۆرینسیز تۆکیلمس اېدی. جنابِ پیغمبرِ خدا حدیثِ شریفلریدە ایتەدیرلر کیم، «بسم الله الرحمن الرحیم قالَ اَنْ نَبِیُ علیه‌السلام: اِذا وَسَدَّ الامرُ اِلا غیرِ اهلهِ فنتطیر الساعتةَ، یعنی اول سرورِ کاینات مرحمت قیلورلر کیم، اگر بیر قوم نینگ ایشی نااهل آدمغە تاپشیریلغن بۆلسە، پس، اۆشل قوم نینگ قیامتینی یقین بیل، یعنی هلاکتیگە منتظر بۆل». پس، بیزنینگ کارلریمیز

www.ezgu.org

هم کۆپ فرصتلردن بېری نااهل آدملرنینگ قۆلیغه قالیب و هر زمان اول نابکارلر بیزلرنینگ باشیمیزغه انواعِ کلفتلرنی ساله‌دیرلر. الاهی کارِ بدلری اۆز باشلری بیرلن دفع بۆلغه‌ی.

- صدقةَ یا رسول‌الله، - دېدی حاجی و حدیثنی تکرارله‌دی: - «اذا وسدالامرُ الا غیرِ اهلهِ فنتظیر الساعة» - وای بۆلسین بیز بدبختلرنینگ حالیگه، - دېدی. بیر آز مأیوسلنیب تۆخته‌دی و داملا طرفیدن بۆلینگن سۆزینی شو گپلر بیلن تامامله‌دی:

- شو کونگچه بۆلمه‌غنلرغه بۆلیشماقچی بۆلیب عمریم نینگ نهایتلیگه یېتیب قالدیم، - دېدی. سقالینی توتمله‌دی. - بو سقال شو اېل قیغوسیده آقردی. بو کۆنگیل شو منفعت‌پرستلر تأثیریده قاره‌یدی. یاشیم آلتمیش بېشکه یېتیب بیر وقت بۆلسین عبادتیمنی جنابِ حق‌قه بی‌واسطه یۆنلتیرغنیمنی و کۆنگیل کۆزیم آچیلیب قیلغن سجده‌منی خاطرله‌ی آلمه‌یمن. بو الدنیشیم اېرسه، حق طرفیدن بیر تنبیه، بۆلمه‌غنلرغه بۆلیشماقچی بۆلغنیم اوچون بیر کنایه دیر. اېندی موندن کېینگی بېش کونلیک عمریم دنیا ماجرالریدن اېتک سیلکیب تۆشهٔ آخرت تدارکینی قیلماغیم اوچون غنیمت کۆرینه‌دیر.

بو سۆز مجلسکه بیر مأیوسیت بېردی. کۆپ وقت همه‌لری سکوتده قالدیلر. حاجی نینگ گپی اینیقسه پیرنظر اکه‌گه تأثیر قیلغن اېدی. اول اۆز هنری روحیده ملاحظه‌سینی سۆزله‌دی:

- یامانلرنی بیرته-بیرته، تېریب-تېریب باش کېسمسدن اېلنی تینچیتیش قیین، - دېدی.

بو سۆزدن کېین مجلس اهلی حاجی نینگ آغزیغه قره‌دیلر. حاجی کولیب قۆیدی، بیر آزدن کېین:

- تۆغری ایتدینگیز، جلّاد، - دېدی، - بو تقدیرده یانینگیزده اۆلتورغن بیزنینگ اۆغولنی هم کۆمکینگیزگه چقیره آله‌سیز...

همه کولیب یوباردی. قوتیدار بیر آستیدن آته بېک‌که کولیمسیره‌ب قره‌دی. آته بېک دده‌سی نینگ کنایه‌سیگه توشونیب قیپ-قیزیل لبلبودېک بۆلدی. یخشیکی قوتیدار و حسنعلی‌دن باشقه هېچ کیم بو کنایه‌گه توشونمس اېدی.

پیرنظر اکه جدّیچه آته بېک‌که قره‌دی.

- آته بېک مېنگه اۆخشه‌غن جلّادکینه اېمس، امیرِ لشکر بۆله آله‌دیر. سیز فاتحه بېرسنگیز و آته بېک امر بېرسه مېن خدا حقّی یامان نینگ باشینی آلیشدن قَیتسم، - دېدی.

- بیزنینگ کتّه‌دن-کیچیگیمیزنینگ، - دېدی حاجی، - تاپقن-توتقنیمیز فقط باش آلیش... بیز اۆیله‌یمیز که، گۆیا باش آلیش بیلن عالم تینچیبدیر و بیز اۆز خواهله‌غنیمیزنی قیله آله‌میز. توزیک، جلّاد ایتکنیدېک، یامان نینگ باشینی آلماققه مېن هم قرشی اېمس‌من و لېکن بونینگ نازک شرطلری بار: اوّلا منفعتی شخصیه‌سیدن کېچیب، فقط اېل بختی اوچون باش تیککنلر جماعه‌سی کېره‌ک و بو جماعه نینگ اۆز مسلکی یۆلیده کوزه‌تکن معلوم بیر نشانه‌سی بۆلماغی ضرور. انه شوندن کېین حلیگی نشانه‌گه قره‌ب اینتیلیشده آیاغ آستیغه اېلشکن چۆپ-خسلرنی سوپیره باریش لازم. منه شونده‌گینه تۆکیلگن قانلر اۆرینلیک و مشروع، بېریلگن باشلر چین قربان حسابلنه‌دیرلر. یۆقسه، سیزنینگ باش آلیشنگیز هم اناویلرنینگ قیرغینیدن فرقلیک بۆلالمس، - دېدی و بیر آز تۆختب آلغندن کېین افسوسلندی، - شو یاشغه یېتیب بو خلق آره‌سیده حلیگی جماعه‌نی اوچ-تۆرت نفردن آرتیق اوچره‌تالمه‌دیم، افسوس.

ینه بیر مونچه گپلر اۆتکندن کېین همه‌لری مسجدگه چیقیب پېشیننی اۆقوب کیریش اوچون قۆزغلدلر. آته بېک هم کۆپچیلیک بیلن بیرگه قۆزغلغن اېدی، حسنعلی اونی تۆختتدی:

- سیز تۆختنگیز، آته بېک، - دېدی. کیشیلر هولی یوزیگه توشکندن کېین، - ایچکریگه بیر کیریب چیقمه‌سنگیز عیب بۆله‌دیر... بایه‌غی ایشینگیزنی بۆلسه زۆرغه یالغان-یشیق بیلن اولرنینگ کۆنگلیدن چیقردیم.

آته بېک نهایتده بۆششقن حالده قَیتیب اۆرنیگه اۆلتوردی:

- میلی، بۆلمه‌سه... - دېدی.

www.ezgu.org

۱۰. حسنعلی نینگ حیله‌سی

کیشی آرتیقچه قۈرققنده گنگیب اعضاسی حرکتسیز و آغریق حالگه توشه‌دیر کیم، البته بونی بیز قتّیغ قۈرققندن ده‌ب بیله‌میز. درحقیقت، بیزنینگ قرشیمیزغه یۉلبرس چیقسه، بیز قتّیغ قۈرقه‌میز، چونکه بیزنی اۉلوم کوته‌دیر، انسان اوچون دنیاده اۉلومدن قۈرقونچ نرسه یۉق. بناءً علیهِ بیز بونده‌گی قۈرقوونی طبیعي حسابله‌یمیز. اما قیزیغی شونده کیم، بیزنی دنیا بختی کوتکنده، بیزگه سعادت بشارتی به‌ریلگنده نه‌گه بیز اۉلوم کوتکنده‌گی حالگه توشه‌میز و عضوي تشکیلاتیمیز (اۉرگانیزمیمیز) بیرینچیده‌گی حالتنی که‌چیره‌دیر؟

آته به‌ک هم حاضر شو که‌ینگی حالتکه توشکن اه‌دی. اه‌رته بیلندن باشلنغن بو حالت حسنعلی نینگ که‌ینگی سۉزی بیلن تمام بیر دهشت کسب اه‌تدی و هوشسیزلرچه اۉلتوریب قالدی.

حسنعلی کیرگندن سۉنگ قیلینه‌دیرغن معامله‌نی تعلیم به‌ردی:

- آنه‌نگیز بیلن زینب اناوی ماجرالرینگیزدن خبرسیزدیرلر، بونی قه‌یین آنه‌نگیز بیلن که‌لینگه هم اوقدیریب قۉیغنمن. اولر بیلن سۉره‌شیب، سۉزلشقنینگیزده، گۉیا اوچ آیدن به‌ری گینه کۉریشمه‌گنلرده‌ک بۉلینگیز.

آته به‌ک بۉزریب اه‌نتیکدی:

- اول ـ کو آسان... - ده‌دی.

- قیینی قَیسی؟

- شو چاقغچه توشونمه‌دینگیز می؟

حسنعلی آته به‌ک نینگ یوزیگه اوزاق تیکلیب قالدی...

- ییگیت اه‌مس میسیز، اي بارک اللّٰه.

- ییگیتلیک بیلن یوره‌کنی تۉخته‌تیش...

حسنعلی هم اۉیلب قالدی. درحقیقت، آته به‌ک نینگ حاضرگی حالی نازک اه‌دی. حسنعلی بیر نه‌چه قَیته باش قشینیب و سقال توتملب اۉیلندی. نهایت، اۉزیچه کولیندی:

- تۉختنگ بۉلمه‌سه، - ده‌دی، - مه‌ن بیر ایش قیله‌ی که...

- نیمه ایش قیلماقچیسیز؟

- سیز حاضر سۉره‌منگ، اما شو دقیقه‌دن باشلب اختیارینگیزنی مه‌نگه تاپیشتیرینگ.

آته به‌ک کوچلنیب کولدی:

- نیمه، اخیر؟ - ده‌ب ینه سۉره‌دی.

- سۉره‌منگ، - ده‌دی حسنعلی، - سیز تینچکینه طهارتینگیزنی آلیب، نمازینگیزنی اۉقوی به‌رینگ.

حسنعلی شو سۉزنی ایتیب مهمانخانه‌دن چیقدی. آته به‌ک حسنعلی طرفیدن تشیر اه‌تیلگنده‌ک، توریب طهارت آلدی و مهمانخانه‌گه کیریب «تراویح» باشله‌دی... آره‌دن یریم ساعت چمه‌سی وقت اۉتکن اه‌دی، حسنعلی ایچکریدن چیقیب که‌لدی.

آته به‌ک اه‌سه هنوز رکوعده، سجودده اه‌دی.

- اۉقوب بۉلمه‌دینگیز می؟ - ده‌ب سۉره‌دی دریچه‌دن.

آته به‌ک یانیغه سلام به‌رمسدن اونگه قره‌دی. بو حالگه حسنعلی نینگ کولگوسی قیستب که‌لسه هم، اۉزینی زۉرغه تۉخته‌تتی:

- قنی، مه‌ن بیلن یورینگ.

- قه‌یاققه یوره‌من.

- ایچکریگه.

www.ezgu.org

- تغین می؟

حسنعلی کولدی:

- اېندی کیرسنگیز بیر مرتبه بۉله‌دیر، - دېدی. - سیز... حاضر اۉرته یۉلکدن سېکین‌گینه منیم اوییمگه کیره‌سیز... خاتینلر نماز اۉقوب یاتیبدیرلر، سیزنی هېچ کیم کۉرمه‌یدیر. سیز کیرگندن کېین مېن اېشیکنی اوستینگیزدن یاپیب آله‌من‌ـده، بیر آزدن سۉنگ آلدینگیزغه کېلین نینگ یالغیز اۉزینی کیرگوزه‌من... توزیک می؟

- توزیک...

- قنی، تورینگ تېزراق!

آته بېک توردی. اوچره‌شیشکه حلی انچه‌گینه وقت بار، شونینگ اوچون اونینگ یوره‌گی تینچ سومال اېدی. اۉرته یۉلک‌که کیردیلر. آلدینده بارغن حسنعلی تۉخته‌دی و اوی نینگ اېشیگینی کۉرسه‌تیب «اۉتینگ!» دېدی. آته بېک اونینگ ایتکنیچه قیلیب اۉزینی اویگه آلدی. حسنعلی آته بېک‌نی اویگه کیرگوزگندن سۉنگ کېلیب اېشیکنی قیبه‌راق روشده یاپدی و دریچه‌نی نریگی اویدن قره‌غنده کیشی کۉرینمسلیک قیلیب قییغاق آچدی. شوندن کېین اول اۉزیچه نیمه‌گه‌ـدیر کولیمسیره‌ب خاتینلر آلدیگه کېتدی.

آته بېک کیرگوزیلگن حسنعلی نینگ اویی آیباداق آنه طرفیدن تازه‌غینه بیغیشتیریلیب، اۉرته حاللیک کیشیلرنینگ اوییدېک اسباب، جهازلر بیلن زېننلنگن اېدی. دېوارلر گنچلنگن، شیپلر سیرلنگن، آیاغ آستی الوان گللیک کییز بیلن تۉشلگن و تخمانغه کیرپۉش کۉرپه‌لر آسیلغن اېدی. آته بېک کفشینی دهلیزگه یېشدی‌ـده، اوی بۉییچه بیر‌ـایکّی قَیته یوریندی و اېنتیکیب نفس آلدی. شو وقت تخمانغه آسیلغن کیرپۉش اۉز‌ـاۉزیدن قیمیرله‌غندېک بۉلدی. بو قیمیرلشنی آته بېک پَیقه‌مه‌دی. حلیگی قیمیرله‌غن کیرپۉش بیردن آچیلیب کېتیب آته بېک چۉچیدی... بیرو تخماندن اونگه قره‌ب کولیمسیرر اېدی. آته بېک تیترر اېدی... بیر آزدن سۉنگ ایکّیسی هم اۉزلرینی بیر مونچه تۉختتدیلر‌ـده، بیر‌ـبیرلریگه تامان یوریشیب کېلدیلر و سۉزسیزغینه قوچاقلشدیلر... آته بېک سنبل ایسلیک ساچلردن روح آلر، کوموش گۉیا اونینگ بغریغه سینگیب کېتکن اېدی. بو حال بیر دقیقه چمه‌سی دوام اېتکندن کېین بیر آز اجره‌لیشقن کۉیی اوی نینگ آیاغیغه یوریب باردیلر و تیزه‌ـبه‌تیزه اۉلتوردیلر... بیریسی هم سۉزله‌ی آلمس، فقط تېرمولیشر اېدیلر. نېچه دقیقه‌غچه شو حالتده بۉلدیلر. نهایت، کوموش کولگی اره‌لش کۉزیگه یاش آلدی.

- سیز... قاچقاقسیز، - دېدی.

- سیز...

- مېن؟

- سیز قوولاقسیز.

- عجب قیله‌من، - دېدی کوموش و شپه‌لاغی بیلن اېری نینگ یوزیگه سېکین‌گینه اوریب قۉیدی.

- بو یاققه هم...

- او یاققه زینب اورسین.

- زینب نینگ... اوریشکه حقی یۉق.

کوموش نینگ کۉزیده حلیگچه کۉریلمه‌گن بیر شادلیق اۉینه‌دی:

- تۉغری ایته‌سیز می؟

- تۉغری ایته‌من!

- منه بۉلمه‌سه، - دېدی کوموش. آته بېک نینگ ایکّینچی یوزینی هم سیله‌گندېک قیلیب قۉیدی. ینه کولیمسیره‌شیب، تېرمولیشیب قالدیلر...

www.ezgu.org

- بیرو نینگ غمیده کوییب قریدیم، - دېدی کوموش.

- بېکار ایته‌سیز... مېنی ایتسنگیز تۉغری.

- سیزنی می؟ - دېدی کوموش. - سیز اېندی قیرچیللبسیز!

- تۉغری گپیرمه‌دینگیز.

- تۉغری گپیردیم.

- اما سیز...

- مېن؟

- کېین ایته‌من...

کوموش اۉپکه‌له‌دی:

- ایتینگ حاضر، - دېدی و جادو کۉزینی الّه‌قنده‌ی حالتکه قۉیدی. آته بېک جواب اۉرنیده کوموش نینگ یوزیدن اۉپدی...

کوموش اۉزینی قوتقزیب اۉرنیدن توردی.

- یخشی قالینگ اېندی.

آته بېک توشونالمه‌ی اونگه قره‌دی:

- نیمه بۉلدی سیزگه، قه‌یاققه باره‌سیز؟

- مرغیلان‌غه...

- بو کون کېچ بۉلیب قالدی، اېرته‌گه کېترسیز.

کوموش کولیب آته بېک نینگ یوزیگه اوردی:

- بیزنینگ آولاقده کۉریشکنیمیزنی، - دېدی، - آییم و حسنعلی آته‌مدن باشقه هېچ کیم بیلمه‌یدیر، اینیقسه زینبینگیز بیلسه یخشی اېمس.

- بیلسه نیمه قیله‌دیر؟

- هېچ نرسه قیلمه‌یدیر... یخشی اېمس-ده، - دېدی، - بیر آزدن کېین چیقیب آییم بیلن سۉره‌شینگ، کیرمه‌گنینگیز اوچون قه‌یین آنه‌لرینگیز سۉیینیشیب اۉله‌یاتیپتیلر.

کوموش ینه بیر کولیب قره‌غندن کېین اویدن چیقدی. آته بېک اېندی تمام اۉزینی باسیب آلگن، اېندیگی یوره‌ک اوریشی فقط حلیگی فرشته تامانغه آشیقیب‌قینه اېدی. اۉزی یالغیز قالغندن سۉنگ نیمه‌گه بۉلسه ایلجه‌یدی و حسنعلی‌گه ایلگریگیدن هم قویوقراق اۉزیده محبت سېزدی. شو دقیقه‌دن باشلب کېچیره‌دیرگن مسعود کونلرینی تصوردن عاجز و زینب تۉغریسیده اۉیلب هم قره‌مس، باشقه گپ اېسیگه-ده کېلمس اېدی. آره‌دن کوموش نینگ اویگه کیریب آلیشی فرصت اۉتکندن کېین، اویدن چیقدی و پرواسیزچه مهمانلر اۉلتورگن اویگه باردی. اونینگ کېلیشینی اۉز اوییدن کۉرگن زینب یوگیرگنچه آته بېک آرقه‌سیدن مهمانلر آلدیغه کیردی. اویده‌گیلر آته بېک‌نی کۉریش ایله اۉرینلریدن تورگنلر، فقط اۉزبېک آییم «هپ» اېتکنچه اۉلتورر اېدی. آته بېک آفتاب آییم بیلن کۉریشدی... آفتاب آییم اونی قوچاقلب یوزیدن اۉپدی و کۉزیگه یاش آلدی...

سۉنگره کیچکینه قه‌یین آنه‌سی بیلن، زینب نینگ آپه‌سی و باشقه‌لر بیلن سۉره‌شیب چیقدی و کولیمسیره‌گن حالده کوموش‌که «اېسان میسیز...» دېب قۉیدی. کوموش هم «شکر» دېب کولیندی. سۉره‌شیش تمام بۉلغندن کېین اۉلتوریشدیلر. آته بېک آنه‌سی نینگ یانیغه، زینب اونینگ یانیغه اۉلتوردیلر. کوموش زینب نینگ بو قیلیغیغه غیجینیب بیر-ایکّی قَیته یېر آستیدن اونگه کۉز یوباردی.

فاتحه اۉقولیب کویاو قه‌یین آنه‌غه عذر ایتدی:

www.ezgu.org

- اوّلا سیزلر کېلگونچه قَیترمن، دېب اېرته‌لب بیر گناه قیلدیم. اوندن کېین مهمانخانه‌دن قۉزغه‌لالمه‌ی ایکّینچی اویتکه قالدیم...

آفتاب آییم:

- باله‌میزنیکینی عیبی یۉق.

اۉزبېک آییم:

- قیمیز کیرگوزیب قه‌یین آنه‌نگ نینگ آغزینی هۉلله‌مه‌غنینگده نخ بلاغه قالیب اېدینگ، باله‌م.

کولیشدیلر. کریمه آتین:

- کوموش آی بۉلسه، سېن اېریمنی یشیرغنسن، دېب زینب نینگ اېنگکه ـ تېنگکه‌سینی چیقردی.

ینه کولگو بیر ـ بیریگه اېلشدی. زینب نینگ بایه‌غی ایشیگه کوموش نینگ غشی کېلگنینی ایتیلمه‌سه، حاضر اول هم جوده آچیلغن، کولر و یېر آستیدن آته بېک‌که کۉز قیرینی تشلر، زینب بۉلسه کوموش‌نی تعقیب اېتر اېدی. مجلسکه بیر آز جیمجیتلیک کیرگندن سۉنگ آته بېک هم اۉز تامانیدن بیر کولگو تۉقوماقچی بۉلیب، زینب بیلن کوموش‌که قره‌ب آلدی:

- مېن بیر ایشکه حیرانمن، - دېدی.

- نیمه‌گه؟ - دېب سۉره‌دی ماهره آییم.

- نېگه زینب سېمیز و کوموش آزغین؟!

اۉزبېک آییم جوابلندی:

- بونینگ حکمتینی مېندن سۉره، باله‌م، - دېدی، - کوموشینگ اۉزینگ‌گه اۉخشش سېرفکر کۉرینه‌دیر، زینب بۉلسه مېنگه اۉخشش قووناق.

آته بېک‌نی اۉزیگه اۉخشتقنی اوچون کوموش قه‌یین آنه‌سیدن راضی بۉلدی. اما زینب اۉزینی آته بېک‌دن چېتکه قاققنی اوچون اۉزبېک آییمگه غیجیندی.

اۉزبېک آییم نینگ بو فکریگه کریمه آتین قرشی توشدی:

- ینگلیشدینگیز، آیی، - دېدی، - بونده‌گی فرقنی یوسف ـ زلیخا قصه‌لرینی اۉقوغن کیشی بیله‌دیر... اوچ آی دېگن فرصت آزغینه وقت اېمس، کوموش خانیم نینگ آزغنی ساغینیش‌نیکی!

کریمه آتین قاش قۉیه‌من، دېب کۉز چیقره‌یازدی. یعنی آته بېک بیلن کوموش‌نی یوسف ـ زلیخاگه اۉخشه‌تیب، زینب و قریندا‌شلرینی اۉت ایچیگه تشله‌غن اېدی.

- اۉزبېک آییم‌نیکی تۉغری، - دېدی ماهره آییم، - زینب قووناق، کوموش‌نیسا منیم کۉزیمگه هم سېرفکرگه اۉخشب کۉرینه‌دیرلر...

- تۉغری ـ تۉغری، - دېدی خوشروی.

کوموش بیلن آفتاب آییم آره‌دن کېچکن سِرگه توشونیب جیم اۉلتورر اېدیلر. کوموش یېر آستیدن آته بېک‌که رضاسیزچه کۉز تشله‌دی.

- تۉختنگلر ـ چی، - دېدی آته بېک، همه اونگه قره‌دیلر، - هېچ قَیسیلرینگیز هم تاپالمه‌دینگیز.

- تاپالمه‌غن بۉلسق اۉزینگیز ایتینگ! - دېدی شرافت چېور.

- اۉزلرینگیز تاپالمه‌غندن کېین مېن ایتیب نیمه قیله‌ی؟

- مېن تاپدیم، خخ شیطان! - دېدی کریمه آتین، - قیزیل گل نینگ هم اۉز آلدیغه، آق گل نینگ هم اۉز آلدیغه ایسی بار، دېمکچی!

www.ezgu.org

همه بیردن کولیشیب:

- خودّی-خودّی! - دېییشدیلر.

آته بېک کولیب اۋرنیدن توردی و «تاپالمه‌دینگیز، تاپالمه‌دینگیز» دېگنچه اویدن چیقدی. کوموش بیلن آفتاب آییم نینگ کۋنگیللری بیردېک بۋلسه هم بو کشفدن کېین زینب بیلن ماهره آییم انچه یېنگیللشدیلر. بو قیی-چوو آرقه‌سیدن مهمانلرگه قویوق-سویوق بېریلدی.

۱۱. کوموش نینگ سۋز اۋیونی

شامگه یقین مهمانلر ترقه‌لیشدیلر. مهمانخانه‌ده حاجی، قوتیدار، حسنعلی و آته بېک قالغن اېدیلر.

ایچکریده اۋزبېک آییم مهمانلرنی کوزه‌تیب بۋلیب، کوموش بیلن آنه‌سیدن هۋپّک آلر اېدی.

- مېن سیزلردن جوده خفه بۋلغن اېدیم. سیزلرنی چوروک لتّه‌گه توگیب، تاقچه‌غه تشلش درجه‌سیگه یېتگن اېدیم. نخات‌که اوچ ییل بۋلسه-یو - بیر یۋلی اۋز بیلگولرینگیزچه کېلمه‌سه‌لرینگیز. اۋغلیم بېچاره آی اۋتمسدن بۋزچی نینگ ماکیسیدېک قتنب تورسه...

اخیر منیم هم اۋزیمگه یره‌شه آبروم بار. تاشکندده کیمسن، یوسف بېک حاجی دېگن نینگ کۋچیمن. خدایارخان هم بیر کون کېچه‌سی کېلیب بیزگه مهمان بۋلدیلر...

قوش‌بېگی نینگ اوی ایچلری بۋلسه، بیر ایشنی منیم کېنگشیمسیز قیلمه‌یدیرلر... شونچه آبرو کۋرگن بیر کیشی کېلیب-کېلیب نخات‌که اۋز قوده‌سیدن و کېلینیدن مونچه‌لیک آبروسیزلیک کۋرسه... شهرده‌گی کتّه‌دن کیچیک اېرته-یو کېچ قولاق-میه‌منی یېیدیر که، های، مرغیلانلیق کېلینینگیز کېلدیلر می، نېگه شونداغ کېلینینگیز بۋله‌توریب مرغیلان‌غه تشلب قۋییبسیز؟ مېن بۋلسم هېچ سۋز تاپالمه‌غنیمدن ایته‌من: - کېلینیم نینگ آنه‌سی کسل اېمیش... ایکّینچی وقتده: - کېلینیم بېچاره مونگلوغ... دېیمن. اېندی کۋرسم میلتیق نینگ اۋقیدېک، پوشتی گل نینگ تۋقیدېک کېلینیم بار اېکن... مېن بو ادبسیزگه تغین اۋزیم اۋلتورگن اوییمنی بۋشه‌تیب بېریبمن-ه، - دېر اېدی.

اۋزبېک آییم نینگ دلی-غولیلیغیدن آفتاب آییم و کوموش اونگه جوده اۋزلشیب آلغنلر، اونینگ سۋزیگه گاه کولیب، گاه عذر ایتر اېدیلر. حاضر اویده آته بېک بۋلمه‌غنی اوچون می، نیمه‌دن بۋلسه هم هر نوچوک زینب اۋز اوییده کویمه‌لنیشیب یاتر و مهمانلرنی اۋزبېک آییم نینگ تنها اۋزیگه تشله‌غن اېدی.

تاقچه‌لرگه شمعلر یاقیلیب، وقت خفتنگه یقینلشیب قالغندن سۋنگ اویگه آته بېک کیردی. اول کیرگندن کېین آفتاب آییم بیلن اۋزبېک آییم اولر آلدیده اۋلتیریشنی اېب بیلمه‌دیلر-ده، سِرلشیش اوچون باشقه اویگه چیقیب کېتدیلر. اولرنینگ چیقیب کېتیشینی کوتیب تورغندېک، قۋلیغه بیر چایدیش چای کۋترگنی حالده زینب کیردی و آته بېک‌دن چای ایچیب، ایچمسینی سۋره‌دی. آته بېک ایچمه‌یمن، دېب جواب بېرگن اېدی، کوموش آره‌غه توشدی.

- مېن ایچه‌من، اۋزینگیز هم اۋلتورینگ.

زینب اونچه قیستممه‌دی، اۋلتوریب کوموش‌که چای قوییب بېره باشله‌دی. کوموش اونی سۋزگه سالیب سۋره‌دی:

- منیم بلا-قضادېک یېتیب کېلیشیم اوچون خفه بۋلگن-دیرسیز؟

زینب آته بېک‌که قره‌ب آلدی:

- نېگه خفه بۋله‌ی، - دېدی، - سیز کېلمه‌گنینگیزده هم اۋزلری بارر اېدیلر...

- بارمس اېدیلر! - دېدی کوموش، - مېن بیلن اوریشیب کېلگن اېدیلر...

www.ezgu.org

آته بېک کوموش‌که یېر آستیدن کولیب قره‌دی، کوموش هم کولیب جواب بېردی.

- شو کیشی بیرو بیلن اوریشه‌دیرلر می؟ - دېدی زینب، - ایکّی ییلدن بېری مېنگه بیر آغیز قتّیغ سۤز ایتکنلرینی بیلمه‌یمن...

- تۤغری ایته‌سیز، - دېدی کوموش، - بو کیشی اېمس، مېن اوریشکن اېدیم... بو کیشیده سیره گناه یۤق و عرضیمیزگه بیر تۤنغوز سببچی بۤلغن اېدی.

- کیم بلا اېکن اول؟ - دېدی زینب.

- بیزنینگ شهرنینگ اېنگ یره‌مسی، - دېدی کوموش و آته بېک‌دن سۤره‌دی، - سیز اېشیتدینگیز می، یقینده اۤشه‌نی بیر بېک اۤلدیریبدیر؟

آته بېک کولیمسیره‌دی:

- اېشیتدیم...

- اۤشه بېک نینگ حقیگه اېشیتکن کونیمدن بېری دعا قیلیب کېله‌من...

زینب سۤره‌دی:

- سیزلرده قنده‌ی دشمنلیغی بار اېکن؟

آته بېک «اېندی نیمه دېیسن» دېگندېک قیلیب کوموش‌که قره‌دی. کوموش بۤلسه پرواسیز جواب بېردی:

- اۤشه تۤنغیز اویلنمکچی بۤلیب منیم بیر اۤرتاغیمغه ساوچی قۤییب یورر اېدی...

مېن اېرسه اۤرتاغیمنی اونگه تېگیشدن اَینه‌تکن اېدیم. اَینه‌تیشیم حلیغی تۤنغوز نینگ قولاغیغه یېتیب مېنی بو کیشیگه چقیبدیر. بو کیشی بۤلسه، نېگه بیرونی اۤرته‌سیغه توشه‌سن، دېب مېندن خفه بۤلدیلر...

«بو کیشی» کوموش نینگ یالغان اویوشدیریشیدن کولدی، زینب اېرسه اېرینی آقلب توشدی:

- عیب سیزده اېکن، - دېدی، - سیز هم نېگه بیرو نینگ اۤرته‌سیغه توشه‌سیز؟

- عیب مېنده‌لیک‌که مېنده، - دېدی کوموش و آته بېک‌که قره‌دی. - نفس الامرگه قره‌غنده عیب بیزنینگ آره‌میزغه چۤپ بۤلیب توشکن خالهٔم نینگ قیزی زینب‌ده، شونداغ اېمس می؟ - دېب سۤره‌دی.

آته بېک سچره‌ب کوموش‌که یوز اۤگیردی:

- بو اۤرته‌غه زینب‌نی نیمه‌گه کېلتوریب تیقه‌سیز، اېندی؟

کوموش کولدی و اېسکی حالینی بوزمه‌دی:

- سیز هویلیقمنگ، بېک، - دېدی، - توناوی کون خاله‌منیکیگه بارغن اېدیم، خالهٔم قیزی زینب‌دن شکایت قیلیب همه گپنی حامد چۤچقه نینگ قولاغیغه یېتکیزگوچی اۤز قیزی زینب گنبذ بۤلغنینی بیرمه-بیر ایتیب بېردی، بیلدینگیز می؟

آته بېک زۤرغه-زۤرغه خخالشدن اۤزینی توتیب قالدی:

- نیمه بۤلغنده هم عیب سیزده، نېگه باشده اۤزینگیز بو ایشکه اره‌لشدینگیز، اخیر؟ - دېدی.

زینب:

- اۤزینگیز نینگ اره‌لشیشینگیز چکّی-ده، - دېب قۤیدی.

کوموش جدّي توس آلدی:

- سیز ایتکندېک زینب گنبذده هم عیب یۤق، مېنگه قالسه همه گناه بېک آتهٔم بیلن خان آییمده، - دېدی. - آرزو-هوسلیک جاینی قیدیرمسدن قیزلرینی بیر کیشیگه بېریب قۤیه قالسه‌لر - البته بو سودالر یۤق اېدی... نخات‌که ایکّی ییلدن بېری نېچه بې‌چاره‌نی زیر قتنه‌تیب آواره قیلسه‌لر، تاشکند قیشلاغی بیلن مرغیلان نینگ آره‌سی آزغینه یۤل می، اخیر؟

www.ezgu.org

آته بېک خخالب یوباردی:

- همان عیینی اۉز بۉیینینگیزگه آلمه‌یسیز، استغفرالله...

زینب کوموش‌دن:

- بېک آته‌نگیز بیلن خان آیینگیز کیم؟

- حلیگی مېن ایتکن اۉرتاغیم نینگ آته-آنه‌لری... آرزو-هوس قیدیریب بې‌چاره قیزلرینی قریتیب قۉیدیلر.

- نېگه سیز تیار کویاودن اۉرتاغینگیزنی اَینه‌تدینگیز؟

- دولتی بۉلسه هم اۉزی تېری نمایش اېدی... کیشی دولت اوچون اېرگه تېککندن یېرگه تېکسین...

- البته، - دېدی زینب.

آته بېک کوموش نینگ سۉز اۉیونیگه عجبلر و های شیطان، دېگندېک اونگه قرر اېدی.

کوموش ینه تینچیی آلمه‌دی:

- بیزنینگ اوریشیب قالیشیمیز اوچون کریم صندوقچی نینگ هم دخلی بار، - دېدی.

آته بېک جورتّگه سۉره‌دی:

- قنده‌ی دخلی بۉلسین. سیزگه قالسه، بوتون شهر دخلدار اېکن-ده؟

- شاشمنگ جانیم، - دېدی کوموش، - نېگه اۉیله‌مه‌ی-نېتمه‌ی اېشیگیگه باش اوریب کېلگن بیر ییگیتنی قوولب ساله‌دیر؟

- استغفرالله... اونینگ قوولنیشیغه هم حامد سبب بۉلغن. حامد نینگ یامانلیغیغه اېرسه سیز سبب بۉلغنسیز...

زینب نیمه-دیر سۉره‌ماقچی بۉلغن اېدی، کوموش اونگه یۉل بېرمه‌دی.

- او هم اېمس، بو هم اېمس، - دېدی، - همه‌سی خدا نینگ تقدیری.

آته بېک:

- انه اېندی تۉغری ایتدینگیز.

کوموش:

- ایکّی اۉرته‌ده دُم قیدیریب قولاقدن هم اجره‌لغن پوچوق آییم نینگ حالی هم خدا نینگ تقدیری!

آته بېک کولدی. زینب کېینگی سۉزلرگه توشونه آلمه‌غن، شونگه کۉره کوموش‌دن ایضاحلر آلماقچی اېدی. کوموش اونگه ایضاحلر اویوشدیریشنی خواهله‌مه‌غنلیقدن سۉزنی چېتکه چلغیتیب یوباردی:

- نېچه یاشقه کیردینگیز، زینب آپه؟

- اۉن تۉققوزغه شېکیلّیک.

- حلی سیز باله اېکنسیز، - دېدی کوموش.

- سیز نېچه‌گه کیردینگیز؟

- مېنی سۉره‌منگ، مېن اېندی قریب قالدیم...

زینب اونگه حسدلنیب قره‌دی و کوچلنیب ایتدی:

- حلی یاشقه اۉخشه‌یسیز-کو.

- نېچه یاشقه کیرگن دېب اۉیله‌یسیز؟

زینب کوموش نینگ تۉلیب یېتمه‌گن گوده‌سیگه و اۉن آلتی یاشلر چمه‌لیق غبار تېگمه‌گن حسنیگه حیران بۉلیب، ملاحظه‌سینی ایتیشدن قۉرقدی. زینب‌که قالسه احتمالکی کوموش اۉزیدن هم یاش چیقر اېدی.

www.ezgu.org

- مېن قەياقدن بيلەی...

- ييگيرمەگە كيرديم.

- مېندن بير ياش كتّە اېكنسيز.

- سيزدن البتە كتّەمن، - دېدی كوموش.

كوموش نينگ «البته كتّەمن» دېگن سۋزينی آتە بېک ايچيدن تصديقلەدی، اونينگ حسندەگينە اېمس، عقلدە و باشقەدە زينبدن نېچە برابر يوقاريدە اېكنينی اۋيلەدی. آرەغە بير نېچە دقيقەليق سۋزسيزليک كيردی. آتە بېک بير آستيدن كوموش كە نگاه تشلر، زينب گيلم نينگ پاپوگينی چيرمب نيمە نينگ ـ دير خَيالينی سورر، كوموش بۋلسە هېچ كيمگە هم قرەمەی مودرەغن سومال اۋلتورر اېدی. كوموش نی بو حالدە كۋريب آتە بېک نينگ يورەگی اچيدی...

- يۋلدە چرچەغن كۋرينەسيز، كوموش.

زينب گيلمدن كۋزينی آلدی، كوموش مودرەشدن چۋچيدی...

- قيدەم...

- بيز كېتەيليک، سيز تينچيب اوخلنگ، - دېدی آتە بېک.

- ميلی... خفتنني هم اۋقوی آلمەيديرغن اۋخشەيمن.

- ضرری يۋق، - دېدی، - يالغيز قۋرقمەيسيز مي... يانينگيزدە زينب ياتسين مي؟

- زينب‌نيسا سيز بيلن ياتسين... مېن يالغيزليقغە اۋرگنگنمن...

- آنەنگيزنی چقيريب بېرەيليک بۋلمەسە.

- رحمت.

- يالغيز ياتيب قالگنگيزنی اينيقسە آييم اېشيتسە...

- سيز بيلن زينب‌نيسا يالغيز ياتيب قالغنيمنی ايتمەسنگيز، هېچ كيم بيلمەيدير... اۋرين اۋشە مي؟

زينب نيمەگە ـ دير جودە هم قووانيب كېتدی. شونينگ اوچون بۋلسە كېرەک، كوموش نی اۋرين يازيشغە قۋيمەی اۋزی پر تۋشكنی آليب يېرگە سالدی. كوموش مودرەغن كۋيی زينب كە تشكر ايتيب تۋردەگی بورچككە اۋلتوريب آلدی. آتە بېک بېريگی بورچكدن توريب اونی قۋلی بيلن يَنر و كوليمسيرەب خۋمرەير اېدی. كوموش مودرەغن كۋيی، سوزيلگن كۋيی ايلجەييب جواب بېرر اېدی...

اۋرنينی ساليب بيتيرگندن كېين، زينب قناعتلنيب اويدن چيقماقچی بۋلغن اېدی، اونی كوموش تۋختتدی:

- زينب‌نيسا، - دېدی، زينب قرەدی، - بو كيشينی تشقريغە چيقيب ياتيشغە قۋيمنگ، توزيک مي؟

- نيمەگە؟

- نيمەگە كە، ددەم نينگ كۋنگليگە گپ كېلەدير.

- خۋب، - دېدی زينب و اېشيتدينگ مي دېگندېک قيليب اېريگە قرەب آلغندن كېين اويدن چيقدی. اونينگ كېتيچە كوموش آتە بېک كە قتّيغ قيليب ايتدی:

- قنی، سيز هم اويينگيزگە!..

زينب جودە ايشانغن حالدە اۋز اوييگە باريب يېتدی.

- چيندن ايتيب ياتيبمن، اېشيتەسيز مي؟

آتە بېک اۋزينی غفلتكە ساليب كوموش نينگ يانيغە باردی:

www.ezgu.org

- سیز ...

- مېن ؟

- سیز قووسیز ...

- مېن قوو اېمس‌من، - دېدی کولیب کوموش، - مېن حلی اوروشیغلیق حالده‌من، یره‌شقنیم یۉق.

- بایه نیمه‌لرنی سۉزله‌دینگیز، سِر آچیله‌دی می، دېب جانیم بۉغزیمغه کېلدی.

- نېگه سِر آچیلسین؟ - دېدی، - مېن سیز بیلن اۉتکن ایشلر حقیده سۉزلشماقچی بۉلیب توررر اېدیم - اۉزی جورتّگه کیریب کېلدی. مېن هم سۉزیمنی تۉختتمه‌ی جورتّگه باشقه یۉلده ایتیب چیقدیم. نیمه، بیر نرسه پَیقه‌دی می؟

- پَیقه‌مه‌دی ـ کو ... شونداغ بۉلسه هم مېن جوده قۉرقدیم.

- حلی شو یوره‌گینگیز بیلن اوچ کیشینی اۉلدیردینگیز می، مېن ایشانمه‌یمن، - دېدی کوموش و آته بېک نینگ خنجر تېککن قۉلی نینگ چیزیغیغه کۉزی توشدی. - پیچاق یامان کېسیپتی... چومچوق سۉیدینگیز می؟ قنی چیقینگ، مېن یاته‌من.

- یاته بېرینگیز.

- سیزنینگ آلدینگیزده یېشینه‌ی می؟

- اویلسنگیز مېن یوزیمنی اۉگیریب توره‌ی، - دېدی و یوزینی چېتکه بوردی.

- قره‌مه‌نگ بۉلمه‌سه، - دېدی کوموش یېشینر اېکن، - «بۉلغنی یۉق، بۉلغنی یۉق» دېگن سۉزنی بېش ـ آلتی قَیته تکرارله‌دی و اۉرینگه کیریب آلغندن کېین هم «بۉلغنی یۉق، بۉلغنی یۉق» دېب کولر اېدی.

آته بېک نهایتسیز «بۉلغنی یۉق» دن زېریکیب قره‌دی:

- الدمچی.

- بو الده‌شلر - الده‌ش اېمس، سیز حلی قره‌ب تورینگ، قاچقاق.

- انیق قۉرقمه‌یسیز می یالغیز؟

- نېگه قۉرقه‌ی، ایکّی ییل یالغیز یاتیب، اېندی جوده اۉرگندیم... احتمال سیز یالغیزلیقدن قۉرقرسیز.

- کنایه‌نگیز...

- بو کنایه اېمس، تۉغری سۉزیم، - دېدی کوموش، - مېن بو حالده یالغیز هم اېمس‌من...

- بو نیمه دېگن سۉزینگیز تغین؟

- یعنی همراهیم بار، دېگنیم - مېندن قۉرقمنگ، دېگنیم...

آته بېک ینه توشونمه‌دی...

- همراهینگیز...

- همراهیم می؟ - دېدی کوموش، - همراهیم بیرو نینگ خَیالی، بیرو نینگ فکری. پس، بوندن هم یخشی رفیق بار می؟ بعضی وقتلرده بو یۉلداش اویقودن هم شیرین.

آته بېک «همراه»گه توشوندی و یاتیب کوموش نینگ یوزیدن اۉپدی:

- لېکن مېن بو سۉزینگیزگه ایشانمه‌یمن.

- نېگه ایشانمه‌یسیز؟

- نېگه که، سیز اناوی... کېچه‌سی همراهسیز اېدینگیز... پیش ـ پیش اوخلر اېدینگیز...

کوموش آته بېک نینگ بیلکه‌سیگه قۉلینی تشله‌دی:

www.ezgu.org

- اۋشل وقتلرده همراهسیز اوخله‌غنیم تۆغری، - دېدی، - چونکه بیرولردن بوتونله‌ی امیدیم کېسیلگن، همراهیم مېنگه همیشه امیدسیزلیک‌گینه بېرر، دهشتیمنی‌گینه آرتدیرر ایدی. اما اۋشه کونلرده اویقو مېنگه جوده شیرین بیر نرسه بۆلیب قالغن، مېن اویقوده‌غینه بیرولرنی کۆرر و کوندوزلری هم اویقو قیدیرر ایدیم. اېندی بۆلسه ینه یۉلداشیم خَیال... تغین نیمه دېیسیز؟

- هېچ نرسه دېمه‌یمن... لېکن سیز ایکّی ییل بورونغی کوموش ایمس‌سیز.

کوموش کۆرپه‌گه بورکنیب آلدی:

- چیقینگ... اویقوم کېلدی.

آته بېک زۉرغه‌گینه اۋرنیدن توردی... اول اوزاغلشقندن کېین کوموش سېکین‌گینه یوزیدن کۆرپه‌نی آلدی و مودراق کۉزلری بیلن آته بېک‌که کولیمسیره‌ب قره‌دی. آته بېک هولیده‌غی آیاغ تاوشینی اېشیتیب، تاقچه‌ده‌غی شمعلردن اوچته‌سینی اۋچیرغن ایدی، دریچه‌دن زینب کۆرینگی: «حلی هم شو یېرده اېکنسیز، مېن سیزنی تشقریغه چیقغنسیز، دېب اۋیلبمن...» دېدی. آته بېک جواب بېرمه‌ی قالغن شمعلرنی اۋچیردی.

زینب نینگ «حلی هم شو یېرده...» سۆزی بیلن کوموش نینگ کۉزی اویقودن آچیلیب کېتکن ایدی... آته بېک اېشیکنی یاپیب چیقدی.

۱۲. کونداش - کونداش دیر

کوموش قه‌یین آته‌سی بیلن قه‌یین آنه‌سیگه اوچ-تۆرت کون نینگ ایچیده‌یاق اۉزینی کۆرسه‌تیب قۉیدی، شیرین و عقللیک معامله‌لری بیلن اولرنی اۉزیگه مفتون قیلدی. یوسف بېک حاجی «بو آدم فرزندی ایمس - فرشته» دېر، آره‌ده زینب بۉلمه‌سه «فرشته»، دېب اته‌ماققه هم حاضر ایدی. اۉزبېک آییم بۉلسه اېسکی کینه و عداوتلرنی قَیتیب کېلمس دنیاسیگه جۉنتدی. تېوره‌کدن مرغیلانلیق، کېلیننی کۆریش اوچون کېلگوچی خاتینلرغه معامله‌نی ینه هم یوقاریراقدن توریب قیله باشله‌دی. هر بیر «کېلینینگیز عجب می؟» دېب کوموش‌که سوقلنغوچی خاتینلرغه، «منیم چین کېلینیم مرغیلان‌ده ایدی-ده!» دېر ایدی. گاها اۉزبېک آییم نینگ اۉزی هم کوموش نینگ حسنیگه و معامله‌سیگه عجبلنه باشلر، حاجینی آولاغراقده اوچره‌تیب قالسه، «الحذر، اۉغلینگیزدن - اویلنگن خاتینینی قره‌نگ»، دېب قۉیر، حاجی بۉلسه، «اۉزینگ بیلگن سحرچی هندی سېنینگ هم باشینگنی ایلنتیریبدیر...» دېب ایلجه‌یگنده، اۉزبېک آییم «راست، بو کېلین نینگ حسنیدن هم باشقه ینه تغین بیر علیحده خاصیتی بارغه اۉخشه‌یدیر!» دېب کولر ایدی. کوموش اۉزینی کۆرگن کېلگوچی خاتینلردن کۉپراق آلقیش آلسه (البته آشکارا ایمس)، خاتینلرنینگ جۉنشی بیلناق درّاو اۉزبېک آییم آیاداقدن ایسیریق توتتدیریب اولّ کوموش‌که، اوندن کېین کۉنگلی قالمه‌سین، دېب زینب‌که سالدیرر، اگر آته بېک کۆرینیب قالسه، اونی هم قوروق قالدیرمس ایدی.

اېگه‌سینی سیله‌غن ایتیگه سویک تشلر، قبیلیدن قیزلری طفیلی قوتیدار و آفتاب آییملر هم جوده یخشی عزت کۆرر ایدیلر. قوتیدار کېلگنیدن بېری بیر ساعت هم اویده بېکار قالمه‌ی، هر کون یوسف بېک حاجی نینگ مخلصلریدن بیری نینگ اوییده مهمان و حاجی نینگ صحبتیدن ممنون ایدی. آفتاب آییمنی بۉلسه اۉزبېک آییم اۉتقیزغه‌لی جای تاپمس، قوده سۆزی اۉرنیگه - سینگلیم دېب خطاب قیلر، آشنی هم اونینگ رأیینی سۆره‌مسدن بویورمس ایدی.

کېلگنلری نینگ اۉن بېشینچی کونیگچه شهرنینگ کذا و کذا خاتینلرینی قبول قیلیب اۉتکردیلر. یعنی آفتاب آییم تاشکند نینگ یوز باشی آییمدن تارتیب، پانصدباشی، قۉرباشی تا اۉرده آییملریغچه تنیشیب آلدی و اولرنینگ هر بیرلریدن کوتیلمه‌گن درجه‌ده عزت، حرمت کۆردی. بو آییملرنینگ هر بیرلریدن - «البته بیزنیکیگه مهمان بۉلمسدن کېتمه‌یسیز، اېگه‌چی دېگن تکلیفلر هم حسابسیز ایدی. اۉزبېک آییم نینگ لازم تاپیشیچه، بو تکلیفلردن فقط اۉن چاغلوغی اجابت اېتیله‌دیرگن بۉلیب و بیرینچی مرتبه نار محمد قوش‌بېگی نینگ خاتینی ساره بېک آییمنیکیگه، یعنی اۉرده‌گه باریلماقچی ایدی.

www.ezgu.org

اۉن آلتینچی کون مهمان آیاغی تاوسیللنیب، اۉزبېک آییم ساره بېک آییمگه اۉزلری نینگ باریشلریدن خبر یوباردی و حسنعلی‌گه ارابه‌نی قۉشماققه بویوردی. اۉرده آییملری نینگ تورموشلرینی کۉرمه‌گنی اوچون کوموش نینگ هم اولر بیلن بیرگه بارغوسی کېلدی و اېرته‌لب چای اوستیده زینب تیلگه کېلتوریب، «زینبینگیز هم باره‌دی می» دېب سۉره‌غنیده، اۉزبېک آییم: «زینب بیر مرتبه باریش بۉلسه بارغن»، دېب جواب بېردی.

- مېن-چی؟

- سېن هم بارمه‌یسن.

کوموش نینگ مأیوسلنیب قیلغن سکوتیدن کېین، اۉزبېک آییم مونداغ ایضاح بېریب چیقدی:

- سېن تاشکندده‌گی یوسف بېک حاجی نینگ کېلینی بۉله‌سن، بالهم! چارله‌مه‌غن جایگه باریش اوچون سېنینگ کفشینگ کۉچه‌ده قالغن اېمس، - دېدی.

آته بېک قه‌یاققه-دیر آت مینیب کېتگن اېدی. یوسف بېک حاجی بیلن قوتیدار صالح بېک آخوند نینگ کۉکلداش حجره‌سیگه مهمان بۉلیب کېتگنلر. فقط بو کون اویده قاله‌دیرغنلر - کوموش، زینب و آیباداق اېدیلر.

اۉزبېک آییم یۉلک‌کچه کوزه‌تیب چیقغن کوموش بیلن زینب‌که قره‌ب ارابه یانیدن کولدی:

- ایکّی کونداش اوینی خالی تاپیب تغین یولیشمنگلر! آیباداق، سېن کونداشلردن خبرسیز قالمه!

آفتاب آییم ارابه‌گه مینر اېکن:

- خدای سقله‌سین، آیی! شکر، ایکّه‌سی نینگ هم عقل-هوشی باشیده! - دېدی.

- بولر کونداش اېمس - اېگه‌چی-سینگیل-کو! - دېدی آت نینگ جیلاویدن اوشلب حسنعلی.

- مېنی تشلب کېتکنینگیز المینی زینب‌دن آلمه‌سم کیمدن آله‌ی، - دېدی کولیب کوموش و دربازه نینگ حلقه‌سی بیلن اۉینر اېکن: - ه، یولیشه‌میز می؟- دېب زینب‌دن سۉره‌دی. زینب جواب بېرمه‌دی.

اۉزبېک آییم آیباداققه بعضی تعلیماتلرنی بېرگندن کېین کېلینلریگه:

- توشده ایسّیغسیز قالمنگلر! - دېدی. ارابه قۉزغلدی.

زینب ایلگریراق، کوموش کېینراق ایچکریگه قَیتیب کیردیلر. کونداشی نینگ سۉزسیز، نې‌سیز اۉز اوییگه کیریب کېتکنی اوچون اۉیلنیب، بیر آز هولی یوزیده تۉخته‌دی، سۉنگره بو هم اۉز اوییگه بوریلدی.

کوندن-کونگه زینب نینگ سوسه‌ییب، اۉزیگه بېگانه‌لشیب بارغنینی اول یخشی آنگلر اېدی. بو کون بۉلسه اۉینب ایتکن سۉزی جوابسیز هم قالدیریلیب، بو حال ینه اونینگ میه‌سینی قاتیردی. کۉنگلیده بیر خیره‌لیک بیلن باریب دریچه یانیغه اۉلتیردی. زینب نینگ حسدینی قۉزغتمس اوچون آته بېک بیلن معامله‌ده قیلغن احتیاطلری ذرّه‌چه فایده بېرمه‌گنیگه حیران، اېندی قَیسی یۉسونده مراسه‌نی سازلش یۉللرینی اۉیلر اېدی. اۉن بېش کون ایچیده‌یاق بونچه کېسکینلشکن زینب نینگ ایچکی عداوتی نینگ بیر آیده قَیسی درجه‌لرگه باریب یېتیشینی اۉیلر و مراسه بو حالده کېتگن تقدیرده بو اویده اوزاق قاله آلمسینی فهملر اېدی. لېکن بو اویدن چیقیب کېتیشنی، بیر-ایکّی آیلب آته بېک‌نی زینب قۉلیغه تاپشیریب قۉییشنی ینه موافق کۉرمس، یعنی کوموش‌ده هم بیر قیزغنچیقلیک حسّی اویغانغن... فکری شو یېرگه یېتکنده قَیسی کونی-دیر آته بېک نینگ زینب‌که باشقه‌چه‌راق قیلیب کولیب قره‌غنی و زینب نینگ شو وقتده‌غی آیدېک جاذبه‌لیک تۉله یوزی کۉرینگندېک بۉلدی... بو کۉرینیشدن سۉنگ اول سکره‌ب اۉرنیدن توردی-ده، تاقچه‌ده‌غی آینه‌نی آلدی و اۉزیگه قره‌دی...

معلوم که، کیشی آینه‌گه باققنده نې‌چاغلیق عیبسیز بۉلسه هم اۉزینی بیر کمچیلیگی آرقه‌لیق کۉره‌دیر. شونگه اۉخشش بیر قره‌شده کوموش هم اۉز-اۉزیدن راضی قالمه‌دی.

www.ezgu.org

شهلا کۉزلر، آسیق جینگگیله کیپریکلر، قوندوز قاش و قاره خاللر و باشقه لطافتلر اۉزیگه پسند بۉلمه‌دیلر... اۉزینی زینب‌که قره‌غنده سیقیق، یاش، باله‌صفت کۉردی...

آینه‌نی تاقچه‌غه قۉییب زینب‌که چینلب حسدلنگن حالده کېلیب بایه‌غی اۉرنیگه اۉلتوردی. انچه‌گینه اۉیلب اۉلتورغندن کېین کۉنگلیگه «او مېنی سویسه بۉلدی‌ـده»، دېگن گپ کېلدی... اۉزی نینگ بو حکمیگه راضی بۉلمه‌دی، گۉیا اۉزی نینگ سوییلیشی بیر نېچه آیلیق‌قه‌غینه اۉخشر، زینب نینگ تۉلغن آیدېک یوزی بو سوییلیشکه شو بېش‌ـاۉن کون نینگ ایچیده‌یاق خاتمه بېره‌تورغندېک کۉرینر ایدی. شو کۉرینیش آره‌سیده زینب‌نی ینه اۉز کۉزیدن یخشیلب اۉتکرمک‌که و اونینگ حسن کوچینی سینه‌ماققه قرار بېریب اۉرنیدن توردی...

کوموش کیرگنده زینب دریچه یانیده تۉپّی تیکیب اۉلتورر ایدی.

- آییم ایتکندېک، - دېدی کولیب کوموش، - سیز بیلن یولیشقه‌لی کېلدیم.

زینب تۉپّیسینی قۉییب اۉرنیدن توردی:

- مېن هم آلدینگیزغه چیقه‌ی می، دېب تورغن ایدیم...

کوموش استهزا بیلن کولدی:

- تۉپّی تیکیب اۉلتوریبسیز‌ـکو، منیم آلدیمغه چیقر میدینگیز، بارک الله سیزگه، - دېدی.

زینب بیر سبب کۉرستالمه‌ی اۉنگغه‌یسیز حالده قالدی. درحقیقت، اونینگ بو ایشی آچیقدن‌ـآچیق باله‌لرچه کېتگن ایدی. کوموش اونی اۉنگغه‌یسیز حالدن چیقریش اوچون تیکیلگن تۉپّینی یېردن آلیب کۉرگن بۉلدی.

- چاکنی یخشی تیکر ایکنسیز، کیمگه؟

- بیروگه اته‌غنیم یۉق، اخیر بیرته‌سی کییر... اۉلتورینگ.

ایکّی کونداش قرشیمه‌ـقرشی اۉلتیریشدیلر. کوموش اونگه تیکیلیب‌ـتیکیلیب قرر ایدی... زینب بایه‌غی اۉنگغه‌یسیزلیقدن حلی چیقیب یېتمه‌گن، قیزرینقیره‌ب یېرگه باقن ایدی.

بیر‌ـایکّی دقیقه‌نی سۉزسیز کېچیردیلر.

- چیقمه‌غنیمنی هم کۉنگلینگیزگه آلیبسیز‌ـده، - دېدی نهایت زینب.

- نېگه کۉنگلیمگه آله‌ی، مېن یاش باله‌من می، - دېدی، - کېلگنیمگه اۉن بېش کون بۉلمسدن اۉزینگیزنی چېتکه تارتیب باشله‌دینگیز... مېن سیز بیلن اېگه‌چی‌ـسینگیل بۉلرمیز، دېب اۉیله‌غن ایدیم...

- حلی نیمه بۉلیبمیز... ارزیمه‌گن گپنی هم کۉنگلینگیزگه آله‌بېرسنگیز...

- بو ارزیمه‌گن گپ می؟ - دېدی کوموش، - اویده هېچ کیم یۉقلیغینی بیله‌توریب اۉزینگیزنی چېتکه تارته‌سیز... بو اېسه یوزینگنی کۉریشگه طاقتیم یۉق دېگنینگیز بۉله‌دیر.

- قۉیینگ‌ـچی... اۉزینگیز هر بیر نرسه‌نی هم کۉنگلینگیزگه آله بېرر ایکنسیز... مېن اونه‌قه اېمس‌من...

باشله‌نیشده انچه‌یین هزلگه اۉخشب کۉرینگن بو کینه‌خوانلیق کوتیلمه‌گن جایده بیر توس آلیب کېتدی. کوموش اۉن بېش کونلردن بېری ییغیلیب کېلگن اچیّغینی بیر وره‌که‌ی تۉکیب سالدی:

- مېن کۉنگلیمگه آلسم ارزییدیرگنینی بیلیب آله‌من، - دېدی.

- آلدینگیزغه چیقمه‌غنیم یوزینگیزنی کۉرمسلیک اوچون بۉلغنینی سیز قه‌یاقدن بیلدینگیز، منیم ایچیمگه کیریب چیقمه‌غندیرسیز‌ـکو، اخیر؟

زینب هم انچه قیزیشیب آلدی. کوموش اوندن هم آشیب توشدی:

www.ezgu.org

- بیلیش اوچون ایچینگیزگه کیریب چیقیشیم شرط اېمس... بعضی ایشلرینگیز ایچینگیزده‌گینی مېنگه آچیق سۉزله‌یدیر.

- قَیسی ایشلریم؟

- سۉره‌منگ...

- بیلمه‌گن بۉلسم بیلدیریب قۉیینگ، اخیر.

- ایتسم ینه اچّیغینگیز قیسته‌یدیر...

- تۉغری گپ بۉلسه اچّیغیم سیره قیسته‌مه‌یدیر...

یقینراقده یومیش قیلیب یورگن آیباداق اېشیتمه‌سین اوچون سېکینراق تاووشده:

- قیسته‌مه‌سه ایته‌ی، - دېدی کوموش، - اېرینگیز منیم آلدیمغه کیرسه، نېگه ایشینگیز بۉلسه-بۉلمه‌سه کیریب اۉلتیریب آله‌سیز-ده، یالغیز قالغنیمده کیرمه‌یسیز؟

- شونداغ دېیرسیز، دېب تورغن اېدیم اۉزیم هم - دېدی زینب، - کیریشیمنی هم کۉنگلینگیزگه آلغن بۉلسنگیز، اېندی موندن سۉنگ کیرمه‌گنیم بۉلسین.

- قنی، تۉغری گپکه اچّیغینگیزنینگ قیسته‌مه‌غنی؟

- اخیر، اېرینگیز بیلن یالغیز اۉلتیرغنینگیزده موندن سۉنگ کیرمه‌یین دېیه‌پمن-کو.

- اېگریلیککه آلمه‌نگ، زینب، - دېدی کوموش، - مېن بو گپنی یانیمده اېریم بۉلغنده کیرمه، دېب ایتمه‌دیم، بلکه بایه‌غی سۉزیم نینگ اثباتی اوچون ایتدیم...

بو اۉرینده ایکّیسی هم جیم بۉلدیلر. آیباداق دریچه‌گه کېلگن اېدی:

- توشلیک آش وقتی بۉلدی می، نیمه تاماق قیلسم ایکین؟

کوموش زینب‌که قره‌دی:

- نیمه تاماق بویوره‌میز؟

- سیزدن سۉره‌یپتی...

- زینب‌نیسه یخشی کۉرگن تاماقنی قیلینگیز، - دېدی کوموش.

- لغمان قیله‌ی می؟ - دېب آیباداق زینب‌که قره‌دی.

- تاماققه اشتهام یۉق، اۉزینگیز بیلگنینگیزچه قیله بېرینگ.

آیباداق کېتدی. اونینگ کېتی بیلن زینب «توبه» دېب قۉیدی.

- توبه دېمنگ، زینب... بو گپلر اینیقسه سیز بیلن مېنگه کېلیشمه‌سه هم ازبرای مېنی یالغیز تشلب قۉیغنینگیزدن ایتدیم... مېن سیزنینگ اوییگیزگه بوتون عمرگه کېلگن اېمس‌من... اتیگی اوچ-تۉرت کون قه‌یین آته، قه‌یین آنه‌لریمنی کۉریب کېتیش اوچون‌گینه کېلگنمن. شونچه‌لیککه بیر-بیرویمیزدن چېتلشیب، مینگغه‌ییشیب یوریشیمیز کیشیگه آغیر کېلر اېکن.

کوموش نینگ «اوچ-تۉرت کونی...» بیلن زینب یاریشیب کېتگندېک بۉلدی:

- وای اۉله‌ی، کوموش آپه، - دېدی زینب بۉششقن آهنگده، - چیندن هم کۉنگلینگیزگه آلیبسیز دېیمن. کۉنگلیمده تریقدېک یامانلیغیم بۉلسه، اېرته‌گچه یېتمه‌یین.

«کېتیش» سۉزینی اېشیتیب آند ایچیب باشله‌غن زینب‌که کوموش ایچدن کولیب قۉیدی و «اېندی اۉلسم هم کېتمه‌ی، سېن قره‌ب تور!» دېب یه‌ندی.

www.ezgu.org

شوندن کېین آرەدن گپ-سۏز تۏختەغندېک بۏلدی. کوموش تیزّەسینی قوچاقلب نیمەنی-دیر خَیالیده، زینب بۏلسه قتیمینی اوزون تارتیب تۏپّیسینی تیکر اېدی. انچەگینه شو حالتده قتیم تارتقندن سۏنگ زینب سېکین‌گینه قرشیسیده‌غی غیرِ رسمي یاوغه یاولرچه قرەدی. اوزاققینه قرەب تورغندن کېین اۏزیگه هم سېزدیرمسلیک قیلیب اېنتیکدی، ینه اوچ-تۏرت قتیم تارتتی...

- سیز مونچەلیک قۏرقمەسنگیز هم بۏلر اېدی...

کوموش بیر آز جوابسیز قالدی و سوریلیب دېوارگه سویلدی:

- نیمەدن هم قۏرقمەسم بۏلر اېدی؟

- اخیر... جېک کۏرمەسنگیز هم... دېیمن-ده...

- مېن کیمنی جېک کۏریېمن؟

- بیلرسیز اخیر، کیمنی...

- اویت، زینب!

- سیزنیکی هم اویت!

ینه ایکّی کونداش هجومگه حاضرلنیشقن خۏرازلردېک بیر-بیرلری نینگ اوستلریگه هورپەییشدیلر.

- نیمەم اویت؟ - دېب سۏرەدی کوموش.

- مېن اېریم بیلن اۏلتورگنده اوستیمگه کیرمه، دېییشینگیز البته اویت.

- اوّلا مېن بو سۏززنی سیزنینگ حلیگی قیلیغینگیزغه قرشی ایتدیم. اگر سیز بونی چینگه حسابلەغن بۏلسنگیز، مېن هم سیزدن چینده سۏرەیین: سیز اېرینگیز بیلن اۏلتورگنده مېن اوستینگیزگه کیردیم می؟

زینب بو سوال نینگ جوابیگه قالغنده بیر آز توتیلیقدی. چونکه، آته بېک زینب یانیده بۏلغنده کوموش نینگ کیرگنینی خاطرلەی آلمەدی.

- سیز کیرسنگیز البته کۏکرەگینگیزدن ایترمس اېدیم، - دېدی زینب. - اۏزینگیز جېک کۏرگنینگیز اوچون مېنی هم اۏزینگیزدېک فهملب کیرمەیسیز.

- کیشینی بۏغەسیز، زینب! گپکه تېمیرچیلیک یخشی اېمس!

- گپکه تېمیرچیلیکدن خدای سقلەسین، آته-بابام تېمیرچی اۏتکن اېمس.

- کیم سیزگه - آتەنگ تېمیرچی دېیەپتی؟

- اخیر سۏزینگیزنینگ سیرەسی شونگه کېلەدی-ده...

- توبه، - دېب کولدی کوموش، - جېک کۏرەسن، دېب بیر ایتەسیز، اۏزینگدېک فهملەیسن، دېب اوزیب اولەیسیز، سېن قۏرقمەسنگ هم بۏلەدی، دېب تغین نینه تیقەسیز... منه شونی گپکه تېمیرچی، دېب ایتەدیلر.

- راست-ده اخیر، سیز قۏرقمەسنگیز هم...

- سۏزلەی بېرینگ.

- اخیر...

زینب اۏزی نینگ خطاسینی آنگلی و گپورەلمەی غۏلدیرەدی. کوموش اېسه بونی سېزیب زینب نینگ اۏز آغزیدن اقرار اېتدیریش کۏییگه توشدی.

- مېن توشوندیم، - دېدی، - سېن قۏرقمەسنگ هم بۏلەدی اېرینگ سېنی یخشی کۏرەدی، دېمکچیسیز.

زینب ایشینی تۏختەتیب بۏزرەیغانچه کوموش‌که قرەب قالدی... بو خطاسینی اۏنگلش اوچون اېسیگه هېچ گپ کېلمس اېدی:

www.ezgu.org

- اخير... مېنگه اۋخشش سیزنی هم ایشاندیریب قۉیغندیرلر.

- سیزنی نیمه‌گه ایشاندیرغنلر؟

- اخیر... مېن سېنسیز تورالمه‌یمن، دېب سیزگه هم ایتکندیرلر...

- هېچ.

- سیزگه ایتمه‌گن بۉلسه‌لر... مېنگه یوز قَیته‌لب ایته‌دیرلر... او کیشینی سیزگه هم شونه‌قه‌لر، دېب اۋیلبمن...

اۋزی اصلا ایشانمه‌غن شونچه یالغان گپلرنی بایه‌غی داودیره‌ش حالتیده الهام روشده تۉقیب یوباردی. اونینگ بو داودیر گپلری غلبه قازانماقچی بۉلغن کوموش‌نی داودیره‌تتی، بایه‌غی آینه یانیده توغیلگن شبهه‌سی چینگه چیقغندېک بۉلدی و محاکمه خصوصیتینی یۉقاتدی. زینب تۉغری ایته‌دی، دېب اۋیله‌دی، اگر اونی یخشی کۉرمه‌گنده تاشکندگه کېلیشیمنی کوتیب اۋلتوررمه‌یدی؟..

زینب بو یالغانلش نتیجه‌سیدن قۉرقیب، اۋنگ و تېرس ایشیگه یاپیشدی. کوموش مادّي حیاتیدن اَیریلغن جانواردېک بۉشدی. آیباداق آنه طرفیدن ایکّی کونداش اۋرته‌سیغه قۉییلگن توشلیک بیر نېچه وقت ساویب یاتدی. زینب نینگ قۉرقه‌-پیسه «آلینگ، آپه»سیدن سۉنگ ایکّی طرف هم لگندن چیمچیگن بۉلیشدیلر-ده، بیرین-سیرین قۉلنی دسترخوان چېتیگه ارتیشدیلر...

شوندن بیرر ساعت کېین آته بېک قَیتیب زینب تاماندن قرشی آلیندی. اوست تۉنینی یېشیب زینب‌که بېرگندن سۉنگ، قَیسی اویگه کیریش تۉغریسیده هولی یوزه‌سیده بیر آز ترددلنیب قالدی. تېوره‌گیده غیلدیرلب یورگن زینب نینگ اوییگه کیره‌بېریش اوچون کوموش نینگ ملاحظه‌سینی قیلر، کوموش نینگ آلدیغه کیرمک اوچون زینب‌نی اۋیلر اېدی.

کوموش اویده کۉرینمه‌دی، شونگه کۉره «اوخله‌غندیر»، دېب اۋیلب زینب بیلن کیردی.

زینب آیاغی آلتی، قۉلی یېتّی بۉلغن حالده اېرینی تۉرت قبت کۉرپچه اوستیگه اۋتقوزیب، یانیگه اوچته پر یاستیقنی اویدی. اېری نینگ محسیسینی ارتیشکه کۉمکلشیب، یېلپیب قۉیماق اوچون اذن سۉره‌دی. آته بېک عذر ایتیب بونچه‌لیک مهربانچیلیق معناسیدن چۉچیب قۉیدی.

آتده کېلگن بۉلسه هم کون نینگ ایسّیغلیغیدن بیر پیاله چایگه محتاج اېدی. چای سۉزی آغزیدن چیقمسدناق زینب اۋچاق باشیغه یوگوریب کېتدی. اونینگ کېتی بیلن کوموش نینگ اوییگه قره‌دی. اېشیک و دریچه‌لر آچیق بۉلسه‌لر هم اویده بیرو کۉرینمه‌دی.

کوموش کېلگندن بېری آته بېک کون سیین اۋزینی سیقیقراق بیر دایره‌گه کیریب بارغنلیغینی سېزر اېدی. آدیمینی سنب باسیش، بیر چۉقیب سکّیز یاققه قره‌ش کبی احتیاطلرگه تعلیماتسیزاق اۋرگنیب قالغن، بونینگ اوستیگه بیر خیل اۋنگغه‌یسیزلیغی هم یۉق اېمس اېدی...

اونینگ اۋتکن کونلری، یعنی کوموش‌که مرغیلان‌ده قیله‌دیرغن معامله و علاقه‌سی زینب‌که قارانغی، شو قارانغیلیقدن فایده‌لنیب زینب بیلن معامله‌سی اۋزی تیله‌گنچه. اما اېندی اۋشه حالتنی دوام اېتدیریش ممکن اېمس اېدی. کوموش‌که کولیب قره‌سه، زینب‌که هم شونداغ قیلماققه، اونگه قنداغ معامله قیلسه، بونگه هم شونداغ قیلیشغه مجبور اېدی. بیراق بونینگ بیرینچیسی یوره‌کدن، ایکّینچیسی... بیرینچیسینی توصیف قیلیب کۉرسه‌تیش نوچوک کیم، بیز شو اۋرینگچه کۉپ کاغذلرنی قاره‌لب کېله‌میز، اۋقوغوچینی هم زېریکتیرمه‌ی آرقه‌میزدن اېرگشدیرگندېک بۉله‌میز، چونکه آته بېک و کوموش عشقلریده صمیمیت، ینه تۉغریسی شعریت بار اېدی. ایکّینچی مسأله اوستیگه اۋتیب تحلیل قیلماقچی بۉلسق، آته بېک‌ده مجبوریتدن باشقه هېچ گپ تاپالمه‌یمیز، تاپگن بیلن اۋقوغوچیغه قیزیقرلیق بیر نرسه چیقمه‌یدیر. قهرمانیمیز نینگ حاضرگی «مجبوریتی» سببلرینی محترم اۋقوغوچیلر یخشی حس اېتسه‌لر هم ینه بیز بیر درجه اۋز تامانیمیزدن اولرنی سنب کۉرسه‌ته‌میز:

دین عدالتکه بویوره‌دیر و آته-آنه نینگ حرمتلری کۉنده‌لنگ، مجبوریت نینگ اېنگ کوچلیگی هم نازگی - موندن بیر نېچه هفته ایلگری زینب اوّل مرتبه یوره‌ک دردینی کۉز یاشلری ایچیده آچیب بېردی. همه‌دن هم منه شو کېینگیسی آته بېک‌نی سیقیب

www.ezgu.org

تشله‌غن ایدی. بو درد اینیقسه آته بېک‌که اوچ ییلدن بېری سینشته، اول بو درد نینگ اچّیغ-چوچوگینی اوچ ییل بؤیی تاتیب کېلر و شونینگ اوچون هم بایه‌غی آغیرلیقنی اؤز اوستیگه آلماققه مجبور ایدی...

زینب اونگه ایکّی پیاله چاینی ایچیرگندن سؤنگ سؤره‌دی:

- سیزنی کېچ قَیترسیز، دېب آش قالدیرمه‌غن ایدیک، ساووغراق بؤلسه هم آزراق آلیب قؤیغن ایدیم... یېسنگیز؟

آته بېک آچیقیب کېلگن ایدی، «میلی، بېرینگ»، دېدی. بایه‌گی گپ بیلن بېیلمه‌گن لغمان آته بېک نینگ آلدیغه کېلدی. اوستیده‌گی قییمه‌سی بیلن لگن نینگ بوزیلمه‌غنینی کؤریب آته بېک سؤره‌دی:

- اؤزلرینگ یېمه‌دینگلر می؟

- یېدیک. کوموش آپه هم شو یېرده ایدیلر... لغماننی اونچه خوشله‌مس ایکنلر، شېکیلّیک، یخشی یېمه‌دیلر... او کیشی یېمه‌گنلریدن کېین مېن هم یېب اؤلتورغه‌لی ایینمدیم...

- یېمه‌گن بؤلسنگیز، سیز هم آلیشینگ، - دېدی بېک.

زینب اېریدن ایینمه‌ی بیرگه‌لشدی.

خؤراک آره‌سی آته بېک زینب‌دن سؤره‌ب، کوموش نینگ اوخلب یاتقنینی بیلدی. تاماقدن کېین آته بېک هم بیر آز اوخلب آلیش اوچون یاتدی. کؤزی اویقوغه بارغچ، فقط شونی کوتیب اؤلتورگن زینب قؤلیده یېلپوغیچی بیلن یاستیق یانیگه کېلدی. اېری جوده اوخلب کېتکندن سؤنگ یېلپیی باشله‌دی... یېلپیر ایکن، زینب نینگ کؤزی کوموش نینگ اوییده ایدی...

زینب اؤزی نینگ بو تصادفي موفقیتینی کونداش نظریدن اؤتکوزیب آلماقچی و بایه‌غی دعواسینی بیر درجه عملده هم کؤرستمکچی ایدی.

زینب شو حالده اوزاق فرصت اېرینی یېلپیدی و نتیجه‌ده معلوم کؤروکنی عادتدن تشقری بیر موفقیت ایچیده کونداش نظریدن اؤتکزدی: نیمه یوموش بیلن-دیر اویدن چیقغن کوموش آته بېک نینگ یاستیغی یانیده قؤلیغه یېلپوغیچ اوشله‌گن زینب‌که کؤز قیرینی تشلب اؤتدی.

بیرر ساعتدن کېین آته بېک اویغاندی. زینب هم کونداش یوره‌گینی اون قیلغوچی یېل تېگیرمانینی تؤختتماققه مجبور بؤلدی.

آته بېک اویگه کیرگنده یاستیق بېتینی ترتیبسیز ساچ اؤریملری بیلن چولغه‌تیب کوموش اوخلر ایدی. آته بېک بیر نېچه دقیقه اونینگ اویقولیق حالتیگه تېرمولیب قالدی و اونگه راحتسیزلیک بېرمس اوچون سېکین‌گینه آرقه‌سیغه قَیتدی. اوی ایشیگیدن چیقر چاغیده ینه بیر قره‌ب آلدی... اېندی اویقولیق کؤز آچیلغن ایدی.

- تینچ اوخله‌ی بېرینگ، مېن کېته‌من.

کوموش کؤز یوموش اؤرنیگه یاستیقدن باشینی اوزدی و یېرگه توشکن رؤمالینی اؤره‌ب، اؤلتوردی. اونینگ کؤزی اویقودن قالغن کیشیلرنینگ کؤزیدېک قیزرغن ایدی. آته بېک قَیتیب کیردی.

- نېگه قؤزغلدینگیز، اوخلنگ، - دېدی. کوموش جواب بېرمه‌دی، قاواغی سالیغ ایدی. - کؤزینگیز قیزریب کېتیپتی، اوخله‌ی آلمه‌دینگیز می؟

- تابیم یؤق...

- خدای سقله‌سین، - دېدی بېک و کوموش یانیغه اؤلتیردی، - قه‌یېرینگیز آغرییدیر؟

- بیلمه‌یمن، - دېدی. کؤزی تاقچه‌ده‌غی الّه‌نرسه‌لرده ایدی.

آته بېک بو تېرس جوابنی هزل فهملب کولدی و کوموش نینگ منگله‌ییغه قؤلینی تېگیزدی:

- نېگه بیلمه‌یسیز؟

www.ezgu.org

- قۆلینگیزنی آلینگ.

- نېگه آلەی؟

- مېندن حذر لازم...

- سیزدن حذر قیلمەیمن...

کوموش نینگ کۆزیده بیر تورلیک غیلتیللش بار اېدی:

- زینبدن-چی؟ - دېب سۆرەدی.

آته بېک دفعتاً جواب بېرالمەی هولی تامانغه قرەب قۆیدی:

- بونی... مېندن هم سیز یخشی بیلەسیز.

آته بېک نینگ النغلب جواب بېریشی زینب نینگ بایەغی دعواسینی چینگه چیقرغندېک بۆلیب، کوموش جوده هم تۆنینی تېسکری کییدی و یوزینی چېتکه بوردی:

- یلهقلیکنی قۆیینگ.

آته بېک بو حالگه توشونالمەی، کوموش نینگ کۆزیگه جیق تۆلغن یاش ینه اونی شاشیریب قۆیدی. شونداغ هم بۆلسه کولیمسیرەب:

- اویقودن سۆل یانینگیز بیلن توریبسیز، - دېدی.

- چونکه منیم اۆنگ یانیم بیلن تورغوزەدیگن کیشیم یۆق...

- عداوت شونینگ اوچون می حلی؟ - دېدی بېک و کولیب یوباردی.

کوموش کۆز یاشیسینی ارتدی:

- هە، شونینگ اوچون.

- شونینگ اوچون بۆلسە ارزیمەیدی...

کوموش کۆتریلیب کېتدی:

- ایکّی یوزلەمەلیغینگیز و تیل تېگیده تیل سقلەغنینگیز هم ارزیمەیدی می؟

- توشونمەی یاتیبمن...

- البته توشونمەیسیز و توشونیشنی هم تیلەمەیسیز.

اول کوموشدن موندەی تېرس گپلرنی عمریده بیرینچی مرتبه اېشیتر اېدی. بیر آنده نېچه خیل احتماللرنی اۆیلب چیقدی:

- زینب سیزگه بیر نرسه دېدی می؟

- دېدی، «سېنسیز تورالمەیمن» دېب ایتکن سۆزلرینگیزنی هم دېدی.

اونگه نیمه بۆلسه هم ایکّی کونداش اۆرتەسیدن انچه گپلر اۆتکنی بیر درجه معلوم بۆلیب، زینب نینگ یالغان-یشیق گپلر بیلن کوموش یورەگیگه اۆت یاققنینی پَیقەدی.

اما بایەغی یریم جدّي وضعیتینی بوزمەی سۆرەدی.

- زینب نینگ سۆزیگه سیز ایشاندینگیز؟

- ایشانمەیدیرغن گپ می؟

- یخشی، مېن اونگه شوندەی دېب ایتکن هم بۆلەیین، لېکن شونده هم سیزنینگ خفەلنیشینگیز مېنگه قیزیق تویولەدیر. اینیقسه سیزدن بو گپ...

www.ezgu.org

كوموش اینده‌مه‌دی. آته بېک اونینگ آرقه ساچیدن توتیب سېکین‌گینه یېرگه باسدی:
- قنی گپورینگ-چی مېنگه، آره‌نگیزدن بیر گپ اؤتدی می، - دېب سؤره‌دی.
- هه اؤتدی، - دېدی کوموش و چېتکه قره‌ب کولیمسیره‌دی.
- اؤن بېش کون بؤلمسدن؟
- مېندن باشقه خاتین بؤلسه زینبینگیز بیلن بیرینچی کوندناق عرضلشر ایدی...
- خدا خیرینگیزنی بېرسین...
- کېستمنگ.
- کېستمه‌سم گپورینگ.
کوموش نینگ رقابت اؤتی بیر آز اؤچه توشکن ایدی، اوچ-تؤرت کونلیک ماجرادن یخشیغینه حسرت آچیلدی. آته بېک حسرتنی یریم جدّي تینگلب باردی. زینب نینگ کېینگی سؤزی و سؤنگگی یېلپیتیش فاجعه‌لری هم حسرت قالبیغه بیرمه-بیر کیریب چیقدی.
حسرت توگلگندن سؤنگ آته بېک نینگ یوزیده‌گی بایه‌غی یریم جدّیلیک کېتیب، اونینگ اؤرنینی اؤیچنلیق آلدی. اول شو حالتده انچه‌گینه سؤزسیز قالدی و آخرده اؤزینی نتیجه کوتیب اؤلتورغوچی کوموش‌که قره‌ب کولیب قؤیدی.
- نېگه کوله‌سیز؟
- چونکه ییغله‌ماققه ارزیمه‌یدیر.
کوموش نینگ قاشلری چیمیریلدی:
- زینبینگیز نینگ بو قیلیغیگه مېن چیدالمه‌یمن.
- چیده‌ش و چیدمسنی حاضرچه بیر طرفکه قؤییب توره‌یلیق، - دېدی آته بېک، - اما همه‌دن ایلگری سیزدن سؤره‌یمن: مېنگه ایشانچینگیز بار می؟
- بار، هم یؤق، - دېدی کوموش و کولیمسیره‌ب بیر آز اؤیلنیب آلدی، - زینب نینگ حلیگیدېک گپلری کیشینی شبهه‌گه سالر ایکن...
- اما سیزنی شبهه‌دن چیقره‌تورغن حجتلرینگیز البته یؤق ایمس ایدی.
کوموش اویلغن‌نما یوزینی چېتکه بوردی، آته بېک تاوشینی سېکینله‌تیب دوام ایتدی:
- اؤتکن کون سیزدن «تاشکندده قاله‌سیز می، یؤق می؟» دېب سؤره‌غنیم هم فقط شونگه اؤخشش گپلر بیلن سیز خفه‌لنمنگ، دېب ایتیلگن ایدی. اگرده سیز سیقیلر ایکنسیز، حلی هم تاشکندده قالمسلیگینگیز مېنگه معقول کؤرینه‌دیر. چونکه مېن سیزنی شونینگ سینگری اؤرینسیز آزار چېکیشینگیزنی خواهله‌مه‌یمن.
- سیز قووله‌مه‌سنگیز، مېن مرغیلان‌غه بارمه‌یمن.
آته بېک کولدی.
- اگر سیز شونگه اؤخشش ارزیمه‌گن گپلر اوچون منیم اوستیمگه هجوم قیله بېرسنگیز، البته قووله‌یمن.
کوموش بیر خیل اؤپکه‌لنگن باقیشده:
- سیزگه ایشانسم بؤله‌دی می؟ - دېب سؤره‌دی.
- یوره‌گینگیزدن سؤره‌نگ.
- یوره‌گیم... یوره‌گیم ایشانمه، دېیدی.

www.ezgu.org

- بۆلمەسە بو يورەک سۆزى ئېمس.

- البتە يورەک سۆزى.

- يورەگينگيزنينگ ايشانمە، دېيىشكە بيرر وجھى بارديرمى؟

- بار.

- بۆلسە ايتينگ.

- يورەگيم: قوولنيشغە كيم سزاوار، دېب سيزدن سۆرەيدى... سيز اۆز يورەگينگيزدن آليب جواب بېرينگ.

آتە بېک مقصدگە توشوندى، دفعتاً جواب بېريشكە حيران بۆليب قالدى. درحقيقت، كوموش ئېنگ نازک جايدن اوشلەغن ئېدى.

كوموش آتە بېک‌دن جواب كوتيب اۆلتورمەی ينە دېدى:

- باشقەلر يورەگينى سينب كۆريشكە قدرتيم يېتمەسە هم منيم يورەگيم ايكّى نرسەنى اۆز ايچيگە سيغديرە آلمەيدير...

- سېنينگ يورەگينگ ايكّى نرسەنى اۆز ايچيگە سيغديرديرر، دېمكچيسيز.

- دېمكچى ئېمس‌من، - دېدى كوموش، - چونكە هېچ وقت بۆلەديرغن گپ ئېمس...

كوموش همان يوقاريدە ايتيلگن بير معنانى‌گينە افادە قيلماقچى بۆلر ئېدى. اما آتە بېک كوموش نينگ تۆسيندن اۆزگريب كېتكن كركتر قطعيتيگە و بير كوندەياق، بونچەليک مصافەنى اۆتكن كېسكينليک‌كە جودە تعجبدە، قرشيسيدەغى نينگ صورتيدە ئېمس، سيرتيدە قيزيق بير اۆزگريش كۆرر ئېدى.

- مقصدينگيزگە يخشى توشونەمن، - دېدى آخردە، - هر جهتدن قرەلغندە هم سيز بو تۆغريدە حقليسيز. اما اۆشنغچە... بلكە بونى اۆزينگيز حس ئېترسيز، دېب اۆيلەيمن...

كوموش ايندەمەی قۆيدى. احتمال كە، اول كېينگى مسألە تۆغريسيدە ئېرى نينگ فكرينى بيليب قۆيماقچى ئېدى...

۱۳. ئېسان بۆلسق كۆريشرميز

تاشكندگە كېليش نينگ ييگيرمنچى كونيدن قوتيدار مرغيلان‌غە قَيتيش فكريگە توشدى. حاجى و آتە بېک‌لر ينە بير نېچە هفتە قاليشغە قيستەسەلر هم، بۆلمەی عذر ايتدى: «اوى يالغيز، فقط تۆی بېكە بيلن عايشە آنە؟ حاللرى نيمە كېچتى، نيمە قۆيدى معلوم ئېمس. باشقە طرفدن اۆزيم نينگ سودا ايشلريم هم اۆلدە-جۆلدە، شونچەليک مهمان بۆلديق. بس، قيلغن عزت و اكراملرينگيز اوچون رحمت»، دېدى. حاجى نينگ:

«ئېندى كېلين بالەنى يوبارمەيميز-دە»، دېب كوليشيگە - «منيم بالەم ئېمس - سيزنيكى، او يېر هم بو يېر هم اۆزى نينگ اويى، جنابينگيز نيمەنى موافق كۆرسەلر، مېنگە هم معقولى اۆشە»، دېدى. حاجى بيرمونچە گپ ايلنتيريب، «اۆرتەدن اناوى گپلر اۆتمەگن بۆلسە ئېدى، البتە بو يېردە آليب قالمس، زېرا كە، سيزنينگ بغرينگيزنى بۆش قۆييش انصافدن بۆلمس ئېدى. اگر سيزگە آغير توشمەسە يورتدەگى گپ-سۆز باسيلغونچە بيرر ييل تاشكنددە تورسين، سۆنگرە مرغيلان بارسين، دېرديم»، دېدى. قوتيدارغە هم بو ملاحظە جودە معقول توشيب «بو ملاحظەلرى بېي اندازە تۆغرى، البتە موندە بيرر ييل توريشى لازم و لابد!» دېب جواب بېردى.

كوموش نينگ تاشكنددە قاليشغە آتەسى شوندەی ياواش قرەدى، بو تۆغريدە آفتاب آييم نينگ فكر و رضاليغى بيلن حسابلەشيش ئېمس، حتا اونى كۆنگليگە هم كېلتوريب كۆرمەدى. حال‌بوكە مرغيلان‌دن چيقيشدە آفتاب آييم نينگ «كوموش‌نى تاشكنددە قالديرمەيسيز!» دېب قۆيغن بيرينچى شرطيگە قيتە-قيتە قۆل قۆيغوچى شو قوتيدار ئېدى.

سۆزنى چۆزماققە حاجت يۆق: ئېرلريميزنينگ آفتاب آييملرغە قرەشى هميشە شوندن باشقە ئېمس.

www.ezgu.org

قَیتیش خبری آفتاب آییم قولاغیغه ییتیشکندن کېین اونینگ اوّلغی اوچره‌شیشی قیزی بیلن اېدی. چونکه اېریگه قره‌غنده هم کۉبراق اختیارنی قیزیده بۉلغنینی یخشی بیلر اېدی.

شو خبرنی حسنعلی‌دن اېشیتیشی ایله تۉغری کوموش نینگ یانیغه کیردی:

- کوموش، - دېدی کولیمسیره‌ب، - قَیتر اېمیشمیز، دده‌نگ ایتیبتیلر.

کوموش قۉلیده نیمه‌-دیر تیکیب اۉلتورغن اېدی. کۉزینی ایشدن آلمه‌دی:

- قَیتسه‌لرینگیز، خیر-خۉش.

بېچاره آنه قیزی نینگ لاوبالی بو گپیدن بۉشه‌شیب کېتدی و نې ذیلده اۉلتوریب آلغنینی بیلمه‌دی:

- نیمه دېیسن؟

کوموش ایلجه‌ییب آنه‌سیغه قره‌ب قۉیدی، ینه ایشینی تیکه بېردی:

- کېتسه‌لرینگیز خیر-خۉش.

- سېن-چی؟

- مېن قاله‌من.

آفتاب آییم توشونالمه‌ی قیزیغه بیر نېچه وقت تیکیلیب توردی. کوموش اونگه قره‌مه‌ی نینه سنچر اېدی.

- هزلینگنی قۉی.

- هزلیم اېمس - چینیم.

- اویت اېمس می؟

کوموش کولدی:

- نېگه اویت بۉلسین؟

- قۉی-چی!

- قالسم اۉز اېریمنیکی، - دېدی کوموش، - بېگانه اېمس که اویت بۉلسه...

آفتاب آییم اۉت ایچیده قالغندېک تابلندی:

- بیرو قال، دېمه‌سه هم قاله بېره‌سن می؟

کوموش ایشینی یانیغه قۉییب اېندی آنه‌سیغه قره‌دی:

- اوّلا بو یېرده قالیشیمغه سیزدن باشقه هېچ بیر قرشی کیشی یۉق. زینب سیزنینگ یانینگیزغه اۉتسه هم، بیراق اونینگ خواهشینی مېنگه اهمیتی یۉق.

- اېسینگ اۉزینگده می، باله؟

- اۉزیمده، - دېدی کولیب، - من سیزنینگ قیزینگیز کوموش... حاضر تاشکندده اۉز اېریمنیکیده اۉلتوریبمن...

- اېریم، دېب توققن آنه‌نگدن کېچه‌سن می، یوزسیز؟

- یۉق، کېچمه‌یمن، فقط بیر نېچه وقت ساغینیب‌قینه یوره‌من.

آفتاب آییم قیزی نینگ بو گپینی اېشیتیب ییغلب یوباردی:

- آنه‌نگ نینگ اۉشه ساغینیشقه طاقتی یۉق، - دېدی، - من سنی کونداشلیک اویگه ایشانمه‌یمن...

- کونداشیم بیرته بۉلسه، دۉستلریم سکّیزته.

آفتاب آییم کۉز یاشیسینی ارتدی:

www.ezgu.org

- کونداش بیلن هزل اۉینه‌مه، قیزیم.

کوموش گۉیا زینب اوستیگه هجوم یسه‌یتورغنده‌یک هورپه‌یدی:

- اول کونداش بۉلغنده مېن کونداش اېمس می؟

- مینگ قیلغنده هم، - دېدی آنه‌سی، - سېن چین کونداش بۉلالمه‌یسن.

- نیمه‌گه؟

- نیمه‌گه که اېرینگ سېن طرفده، چین کونداشلیک و چین دشمنلیک زینب طرفده.

کوموش کولیمسیره‌ب آنه‌سی نینگ قولاغیغه شیویرله‌دی:

- بو تۉغریده خاطرجمع بۉلینگ.

- نیمه اوچون خاطرجمع بۉله‌ی؟

- اگر زینب منگه کونداشلیک قیله بېرسه، کویاوینگیز اونینگ جوابینی بېرمکچی...

شونینگ اوچون هم منیم بو یېرده قالیشیم معقول.

- جوابینی بېرسه، قَیتیب کېلیشلیک قاچمس...

- من کېتسم، - دېدی کوموش، - هېچ قچان زینب‌که جواب بېرمه‌یدیر.

- نېگه بېرمه‌یدیر؟

- شونینگ اوچون که قوده‌چه‌نگیز کېلینسیز قاله‌من دېب آره‌غه توشه‌دیر، اما مېن شو یېرده بۉلسم، البته تیلیگه کلتک کېله‌دیر.

آفتاب آییم همان آیاغ اوزه‌تمه‌دی، قیزیغه یلینیب کۉردی:

- یاش جانینگ بار، قیزیم، - دېدی، - بیروگه یامانلیق ساغینمه، من بیلن بیرگه کېت، نیمه قیلیشسه اۉزلوک-اۉزی قیلیشسین...

زینب هم امید بیلن بیر یاستیققه باش قۉیغن.

- سیز توشونمه‌ی یاتیبسیز، - دېدی کوموش و اېشیکدن آیاغ تاوشینی سېزیب گپنی شو یېرده تۉختتدی. اۉزبېک آییم سۉزلنیب کیردی:

- نېگه مونچه شاشماق، یاو قووله‌دی می، عقللی بیر آی بۉلسین... مرغیلان دېگن یورتدن آت-آتلب، تویه قۉملب کېل اېمیش-ده بیر آیغینه تورمه‌ی کېت اېمیش! - آفتاب آییم بیلن کوموش اونینگ حرمتیگه اۉرینلریدن توردیلر. اۉزبېک آییم اۉلتوره-اۉلتوره سۉره‌دی.

- حلی اېشیتدینگلر می؟

اېشیتدیک، - دېدی آفتاب آییم بیز هم شونینگ ماجراسیده اېدیک.

- اخیر شو هم گپ می، خودّی اله‌کیملرگه اۉخشب.

آفتاب آییم عذر ایتدی:

- اوییمیز یالغیز، شونچه‌لیک سیزلرنی آزار چېکدیردیک... بېگانه کیشینیکیده هم ییگیرمه کون توره‌یلیق-چی... خودّی اۉز اوییمیزده‌یک یه‌یره‌ب-یشنه‌دیق، شرافتلرینگیز سایه‌سیده کۉب کیشیلر بیلن تنیشدیق، عزت-اکراملرینگیز تعریفیدن عاجزمیز... اېندی نوبت سیزلرنینگ هم بیزنینگ شهرلرگه باریشلرینگیزغه کېلدی.

- بېکار گپ، - دېدی اۉزبېک آییم، - حلی قوده‌لریمیزنی مدعاده‌گیده‌یک سیله‌ی آلغنیمیز یۉق، شو حالده جۉنتسق بیزنینگ شأنیمیزگه یخشی اېمس... مېن قوده‌م نینگ آلدیغه چیقه‌من، بیزگه ناموس کېلتیرمکچی بۉلسه اېرته‌گه جۉنه‌ی بېرسین.

آفتاب آییم تکرار عذر ایتدی:

www.ezgu.org

- بیزنی اویلتیرماقچی بۉلسنگیز میلی، چیقینگ، اگر خورسندلیگیمیزگه قره‌سنگیز، قۉیینگ. کوموشینگیز هم؟ شونچه تورغنیمیز بس، اېندی زینب‌نی آلیب آییم نینگ اۉزلری بیزنیکیگه بارسینلر، دېیدی...

کېتیش آره‌سیغه کوموش هم کېلتوریلیب سیقیلغچ اۉزبېک آییم نینگ حلیگی آدمگرچیلیکلری کېینگی نوبتکه قالدی.

- حلی کوموش هم کېتمکچی می؟

کوموش کولیمسیره‌ب آنه‌سیغه قره‌دی. آفتاب آییم عذر ایتدی:

- شکر، سیزنینگ آلدینگیزده زینب‌نیسه بار. منیم بۉلسه قنات-قویروغیم شو کوموش. اینیقسه، کوموشینگیزگه جواب بېرمه‌سنگیز بۉلمس، آیی.

اۉزبېک آییم کوموش‌که خۉمره‌ییب آلدی:

- یۉق-یۉق آفتاب بانو، - دېدی، - سیزلرگه جواب بېرسم-ده، کوموش‌که یۉق.

- شو گلچه جواب بېره‌سیز، مېن سیزدن سۉره‌یمن.

- سۉزینگیز یېرده قاله‌دیر، بوو آفتاب، بیر آز اندیشه هم لازم، - دېدی و کوموش‌که یوزینی اۉگیردی، - اویت اېمس می، کېلین؟ کېچه کېلدینگ سوریلیب، بو کون کېتکین بوریلیب.

- مېنده اختیار یۉق، آیی جان، - دېدی کوموش، - سیزلر نیمه‌نی معقول کۉرسه‌لرینگیز مېنگه بریبیر.

اۉزبېک آییم باشی بیلن کېلینیگه رضالیق بیلدیریب «بارک اللّه» دېب قۉیدی. آفتاب آییم قیزیغه اۉقره‌ییںقیره‌ب یېر تېگیدن قره‌دی:

- البته کوموش نیمه هم دېسین؟ - دېدی، کوموش نینگ هم حلیگیدېک قالالمسلیغه فقط مېنی کۉزی قییمه‌غنی اوچون... بۉلمه‌سه البته کېتمس اېدی.

اۉزبېک آییم بیر گپدن تایمه‌دی: «کېتیش اویت، آته بېک، اوچ ییل قتنه‌غنده قیزینگیز بیر ییل‌گینه تاشکندده تورسه نیمه قیپتی...» کبی سۉزلرنی اۉزگریشسیز بیر مقامده ایتیلیب تورغندن کېین آفتاب آییم باشقه یۉل توتماقچی بۉلیب، کوموش‌نی اویدن چیقیب توریشکه بویوردی. کوموش چیقغندن سۉنگ:

- قیزینی مېنگه قالدیریشغه ایه‌دی دېمنگ، آیی، - دېب قۉیدی، - مونده باشقه ملاحظه‌لر هم یۉق اېمس...

- ایتینگ.

- ایتسم شو که، - دېدی بیچاره آنه، - کوموشینگیزنینگ فعلی خوییی اۉزیمگه معلوم: اېرکه اۉسکن، لفظی تېز، کونداشلیک‌که چیده‌یدیرگن سیاقی یۉق، هر کون زینبینگیز بیلن غیدی-بیدی قیله بېریب سیزنی قیینب قۉیر میکین دېیمن... بیر کونی کېلگنده آنه‌سی قورغور بیر آغیز ایتمه‌گن اېدی، دېب مېندن رنجیر میکینسیز دېیمن... تنه بوزاق نینگ تورقی توقغنیغه تمغه دېگنلریدېک، البته مېنگه روشن... عرضچی دېسنگیز هم شو، ایچی قاره‌لیق دېسنگیز هم شونده...

شونچه تۉقومه‌دن اۉزبېک آییم نینگ یوزیده هېچ بیر اۉزگریش سېزیلمه‌دی:

- البته اونه‌قه گپ هر کیمده هم بۉله‌دی، - دېدی، - شکر، مېن بیلن حاجی آته‌نگیز تیریک بۉلسق، اونداغ گپلرگه یۉل قۉیمه‌یمیز. زینب بۉلسه خدا نینگ یره‌تکن مخلوقی؟ اوریش و عرض دېگن گپنی بیلمه‌یدیر.

- زینبینگیز نینگ فعلی البته سیزگه معلوم اېکن، اما مېن کوموش‌نی سیزگه یخشی، دېب ایتالمه‌یمن.

- اۉز باله‌سینی یامانله‌غوچینی، - دېدی کولیب اۉزبېک آییم، - مېن اۉز عمریمده بیرینچی مرتبه کۉردیم... اوندن کۉره باله‌منی سېنگه ایشانمه‌یمن، دېب ایتینگ.

- نېگه ایشانمه‌یین، فقط قازانیمده‌غینی سیزغه سوزیب قۉیدیم...

www.ezgu.org

- نیمه بۉلغنده هم کوموش‌که جواب یۉق.

- خۉب قالسین، - دېدی آفتاب آییم، جانی کوییب عصبیلشگن ایدی، - کوموش‌دن هر نه یامانلیق کۉرسنگیز مېندن اۉپکه قیلمنگ.

- قیزینگیزغه یامانلیقنی اۉزینگیز اۉرگتیب کېتمه‌سنگیز سیزدن اۉپکه‌م یۉق.

ایکّی قوده هولی یوزه‌سیگه توشکنده کوموش صحن بۉیلب یورینیب توررر اېدی. اولر زینب نینگ اوییگه تۉغری کیردیلر. زینب اولرنی قرشیلب اۉتقزدی و اچینیش آهنگیده آفتاب آییمغه دېدی:

- قَیتر اېمیششسیزلر، دېب اېشیتدیم. بیرر آی هم تورمس اېکنسیزلر-ده.

- انچه توردیک ایلنه‌ی، بوو زینب، - دېدی آفتاب آییم، - اېندی نوبت سیزلرنینگ باریشلرینگیزغه قالدی.

اوچونچی سۉزنی اۉزبېک آییم آلدی:

- شونچه ایتدیم - بۉلمه‌دی، یاو قوولپتی می بیلمه‌دیم. آپّاق آیینگ‌گه قالسه، کوموش آپه‌نگنی هم بیرغه آلیب کېتمکچی.

زینب بیر تورلوک حالگه توشدی. کوچلنگندېک قیلیب:

- اولر نېگه کېتسینلر! - دېدی.

آفتاب آییم قوده‌سیغه قره‌ب قۉیدی:

- کېتمه‌سه بۉلمه‌یدیر، بوو زینب. بیر چېکّه‌سی سیزنینگ اېس-هوشینگیز جاییده، منیم کوموش آپه‌نگیزدن باشقه هېچ کیمیم یۉق، قالسه-کو میلی، بیراق مېنی کوموش‌سیز اۉلدی، دېنگ. شونگه قالغنده قه‌یین آنه‌نگیز بیر آز توشونمه‌ی توریپتیلر.

زینب یېر آستیدن قه‌یین آنه‌سیغه کۉز یوباردی. اۉزبېک آییم هنوز تیرتیشیب یاتقن قوده‌سیغه قرشی قیزیشدی:

- قۉیینگ-چی، - دېدی، - بېش-آلتی کون قیزسیز تورغن کیشی بیر نرسه بۉپتی می؟!

- سیز توشونمه‌یپسیز آیی... حلی تغین دده‌سی بیله‌دیلر.

- مېن سېنگه ایته‌ی، زینب، - دېدی اۉزبېک آییم و اېندی قوده‌سی نینگ گپیگه قولاق سالمه‌ی قۉیدی، - آپّاق آیینگ نینگ همه ملاحظه‌سی سېندنگه اۉخشه‌یدی. زینب سیقیلمس میکین، ایکّی اۉرته‌غه ساووقچیلیق آره‌له‌مس میکین، دېب قۉرقه‌دی. مېن: زینب سیز اۉیله‌غن کېلینلردن اېمس، تېگ و تختلیک، اصلزاده، کوموش‌نی سییله‌مه‌غنده هم بیزنی سییله‌یدی، - دېسم هم اونه‌مه‌یدی...

- مېنی خدا اوریپتی می، - دېدی زینب.

آفتاب آییم قوده‌سی نینگ کېینگی گپیدن انچه سیقیلدی. گۉیا اۉزی کوموش‌نی قالدیریشغه طرفدار بۉلسه هم، فقط زینب نینگ کونداشلیک قیلیشیدن قۉرقیب تورغندېک کۉرسه‌تیلگن اېدی.

- ینگلیشیه‌پسیز، آیی.

- ینگلیشسم، ینگلیشمه‌سم کوموش بو اویدن سیلجیمه‌یدیر.

آفتاب آییم بۉغیلیب، فایده‌سیز تارتیشیب اۉلتوریشنی ترک قیلدی. اېندی بو تۉغریده اېریگه مراجعت قیلماقچی اېدی...

مرغیلان‌غچه ارابه‌نی حسنعلی مینديرگن بۉلدی. چونکه مرغیلان‌دن ارابه مینیب کېلگوچی یالله‌نیلغن کیشی بۉلیب، تاشکندگه کېلیش نینگ اېرته‌سی کونی حسابینی آلغن اېدی.

قوده‌لرنینگ قَیتیشی چینگه ایلنگندن کېین، یۉل تردّدی باشلندی. اۉزبېک آییم بۉغیرساق قاویرتیریش، تلقان تویدیریش، تۉقاچ یاپدیریش بیلن مشغول بۉلدی.

آفتاب آییم اېریدن هم قۉلینی یوویب قۉلتوغیغه اورگن اېدی. «حاجی افندی بیرر ییل تورسین، دېب ایتدی. اېندی بیر ییلنی اۉزیمیزچه کۉرمه‌سک بۉلمس. ایکّی آیاغیمیزنی بیر اېتوک‌که تیقیشیمیز اویتکه اۉخشه‌یدیر» دېییشی و سۉزگه قولاق هم سالمه‌ی -

www.ezgu.org

«مهمانخانه‌ده حاجی بار، سېن بیلن یۆلکده اېزیلیشیب اۆلتورالمه‌یمن، ناموس!» دېب بوریلیب کېتیشی بېچاره‌نی جوده هم اېسنکیره‌تیب تشله‌دی. آخرده آته بېک که هم مراجعت قیلیب کۆردی.

اوندن هم اصلی مقصدنی حاصل قیلالمه‌ی، فقط اولرنیکیدن جۆیه‌لیکراق عذر اېشیتدی.

آته بېک قه‌یین آنه‌سی نینگ فکریگه قسماً قۆشیلیب «نیمه بۆلسه هم بېش-اۆن کون آغیرلیقنی منیم اوچون اۆز اوستینگیزگه آله‌سیز. اگر مېن سیزنینگ طلبینگیزنی معقول قیله‌دیرغن بۆلسم، اینیقسه قیزینگیزنینگ کۆنگلیگه شبهه کېله‌دیر... سیزگه ایتکولوگی یۆق، بو تۆغریغه منیم اره‌لشماغیم یخشی بۆلمس. کونداش عداوتی باره‌سیده‌گی فکرلرینگیز تۆغری و لېکن ایش او درجه‌لرگه یېتمس، دېب اۆیله‌یمن... جوده بۆلمه‌گنده کوموش نینگ اۆزینی آلدینگیزغه جۆنه‌ترمن، خاطرجمع بۆلینگ!» دېدی.

آفتاب آییم شو یۆسون هر طرفدن هم امیدسیزلنیب، مېنگراوسیب قالدی. کوموش‌نی کۆرگن سیین الّه‌نوچکه یوره‌گی اچیر، جُدالیق کونلرینی اصلا تصور قیلالمس اېدی.

کوموش بۆلسه، آنه‌سی نینگ حاضرگی حالیگه اچینغندېک، اونگه یقینلشمه‌ی، چېتلب یورر و ایکّینچی طرفدن زینب نینگ بیر یریم قریچ آسیلیب کېتکن قباق-دوداغیغه استهزالنیب تماشا قیلر اېدی.

یۆل حاضرلیکلری بیتیب، اۆزبېک آییم نینگ عایشه کمپیرگه اتب تیکدیرگن سروپالری هم بیتدی. بو کون مهمانلرنینگ اېنگ سۆنگگی کېچه‌لری اېدی. اۆزبېک آییم یریم کېچه‌لرگچه قوده‌چه‌سی بیلن سۆزلشیب اۆلتوردی.

سۆنگره آفتاب آییم بیلن کوموش‌نی یالغیز قالدیریب اۆز اوییگه یاتقه‌لی چیقدی. آنه-باله بو کېچه‌نی بیرگه کېچیرمکچی اېدیلر. آفتاب آییم قوده‌سی نینگ کېتیدن قیزیغه حیفسنیب قۆیدی.

- آنه‌نگنی فراق اۆتیده یاندیریشدن اویلمه‌دینگ، قیزیم.

- نېگه یانر اېکنسیز...

- نېگه یانمه‌یین اخیر، دنیاغه کېلیب سېندن باشقه آوینچاغیم بۆلمه‌سه... اگر قۆلیمدن کېلسه اچیب و یانیب تورغن یوره‌گیمنی سېنگه آچیب کۆرسه‌تر اېدیم... کاشکی اېدی بیر شهرگینه‌ده بۆلسنگ.

کوموش آنه‌سی نینگ یوره‌گیده‌گی اۆتنی حاضر سینه‌مسدن هم حس اېتکن، چونکه ییگیرمه ییل اۆز قوچاغیده اۆسدیرغن آنه‌دن اجره‌لیش اونینگ اۆزیگه هم آغیر تویولیب باشله‌غن اېدی.

- بېش-آلتی آی... هېچ نرسه بۆلمس، آیی. اېسان بۆلسق تغین کۆریشرمیز.

آفتاب آییم کۆز یاشیسینی دوو تۆکیب یوباردی. نه‌چاغلیک اۆزینی قتّیغ اوشله‌گن کوموش هم سرّینی یشیرالمه‌دی... آنه-باله بیر نېچه وقت ییغی ایچیده بۆغیلدیلر.

- قالیشغه-قالدینگ، - دېدی آخرده آنه، - اما قه‌یین آته و قه‌یین آنه‌لرینگغه خدمت قیل، یخشیلیقنی قۆلینگدن بېرمه، اینیقسه، کونداشینگگه یامانلیق ساغینمه، یخشیلیقدیر، یامانلیقدیر هر نیمه‌ایکه اۆزلری قیلسینلر، زنهار سېن اره‌لشمه.

- منیم نیمه ایشیم بار...

- البته ایشینگ بۆلمس... شونداغ بۆلسه هم مېن کېچه‌گی سۆزینگدن چۆچیب قالدیم. کونداشینگ نینگ کۆرینیشی بیاوغه اۆخشه‌سه هم، اما اۆزی پیسمیق اېکن... بونده‌ی آدمدن البته حذر کېره‌ک. اگر آره‌لرینگغه ساووقچیلیق توشه‌دیرغن بۆلسه، سېن اۆچه‌کیشیب یورمه، یخشیسی قه‌یین آته‌نگغه عذرینگنی ایتیب، بو اویدن کېتیش حرکتینی قیل. مېن بو تۆغریده اېرینگ بیلن هم سۆزلشیب قۆیدیم، توزیک می؟

- توزیک.

www.ezgu.org

- خدایغه شکر، قۉلینگده خطینگ بار، اۉلغن نینگ اوستیگه چیقیب تېپکندېک خط ـ خبرسیز قۉیمه. هر بیر اۉن بېش کونده خط یازیب اېرینگگه بېر.

- البته، سیز هم اونوتمنگ.

بیر آز جیم قالدیلر... آفتاب آییم اېنتیکیب آغیر نفس آلدی و مأیوسانه کوموش که قره‌دی. کوموش اۉرینسیزچه آنه‌سیغه قره‌ب ایلجه‌یدی. بو اۉرینسیز ایشدن آفتاب آییم اچّیغلندی:

- منیم حالیم سېنگه کولگی می، قیزیم؟

- یۉق، - دېب ینه کولیمسیره‌دی کوموش، - بیر ـ ایکّی کوندن بېری سیز ایته‌دیرگن...

- نیمه مېن ایته‌دیرگن؟

- اخیر... - دېب قیزریندی کوموش، - کۉنگلیم اینر اېدی، دېب ایتر اېدینگیز ـ کو...

آفتاب آییم نینگ هم یوزیده بیر کولیمسیره‌ش کۉریشدی:

- تۉغری می؟

- بیلمه‌دیم... - دېدی، یېرگه قره‌ب قیزردی، - اۉتکن کوندن بېری کۉنگلیم اَینه‌گندېک بۉله‌دی... اینیقسه پلو ایسیدن کۉنگلیم کېته‌دی... اچّیغ نرسه‌لر یېگیم کېله‌دی...

- مبارک بۉلسین، - دېدی آفتاب آییم، کولدی. کوموش ایجیرغنیب اۉزیچه الّه‌نرسه سۉزلندی. آفتاب آییم اېنگشیب کوموش نینگ قولاغیغه شیویرله‌دی، - بو سِرنی اېرینگدن باشقه هېچ کیمگه بیلدیرمه، قه‌یین آنه‌نگ هم یېنگیل خاتین، اینیقسه کونداشینگ سېزه کۉرمه‌سین.

کوموش معقول اشاره‌سینی بېردی. آنه ـ باله بیر اۉرین یازیب یاتدیلر. کۉب وقتکچه آفتاب آییم نینگ ایویر ـ شیویری نیره تۉغریسیده بۉلیب قالدی. کۉزیگه اویقو کېلمه‌ی «شونی هم کۉرر کون بۉلر میکین؟» دېب اېدی.

سحر پیتیده توریب چای ایچدیلر. صبح نمازینی اۉقوب، ارابه قۉشیلدی. ارابه‌گه چیقه‌دیرغن میده ـ چویده تشلیب بیتدی. آت جلویده حسنعلی، ارابه یانیده قوتیدار و حاجی سۉزلشیب تورر اېدیلر. آته بېک ارابه آرقه‌سیغه نروانچه چیقریب قۉیدی. خاتین ـ خلج همه یۉلککه ییغیلیب، آفتاب آییم بیرین ـ بیرین کوزه‌تکوچی خاتینلر بیلن کۉریشیب چیقدی.

اېنگ سۉنگ کوموش‌نی بغریغه باسیب ییغلب یوباردی. کوموش هم اۉزینی توتیب تورالمه‌دی. باشقه‌لر هم ییغیدن نصیبه‌سیز قالمه‌دیلر.

- خدایغه تاپشیردیم، کوموش، قضام یېتیب کۉرالمه‌ی اۉلسم، مندن راضی بۉل!

- سیز هم، آیی!..

قوتیدار هم کۉچه‌دن یۉلککه کیریب قیزی نینگ منگله‌ییدن اۉپدی:

- کۉریشکونچه، قیزیم.

- خیر، آته جان.

یۉلککه یوسف بېک حاجی یوزلنیب عمومي دعاغه قۉل کۉتریلدی. دعادن سۉنگ آته بېک تۉریق یۉرغه‌نی چیقریب قوتیدارغه توتدی. آفتاب آییم ینه بیر قَیته قیزی بیلن قوچاغلشغچ، آته بېک نینگ کۉمگی بیلن ییغله‌غن کۉیی نروانچه‌دن ارابه‌گه میندی و سایبان آرقه‌لیق آلدینغه اۉتدی. قوتیدار یوسف بېک حاجی بیلن سلاملشیب قوچاقلشغندن کېین آته بېک نینگ قۉلتیغلشی بیلن آتقه میندی. آته بېک هم ارابه‌گه، آفتاب آییم یانیغه چیقیب اۉلتورگچ، عمومي «اللّٰه اکبر!» دن سۉنگ حسنعلی آتنی یۉلغه سالدی.

کوموش دربازه یانیغه چیقغن اېدی:

www.ezgu.org

- خیر آنه جان! منیم اوچون بوویمنی قوچاغلب قۉیینگ. اۉرتاقلریمغه سلام ایتینگ!

- خدایغه تاپشیردیم، کوموش، یخشی قالینگ، قوده!

- یخشی بارینگ، بوو آفتاب!

- یخشی قالینگ، بوو زینب!

- یخشی بارینگ، آپاق آیی!

ارابه کۉچه‌دن بوریلغونچه «یخشی قالینگ، یخشی بارینگ، سلام ایتینگ» سۉزلری تکرارلنیب توردی. ارابه کتّه کۉچه‌دن بوریلیب، کۉزدن یۉقالغچ، اېنگ کېینده قالیب ییغله‌غن کۉیی کوموش ایچکریگه کیردی. آته بېک بیر نېچه بېکتکچه مهمانلرنی کوزه‌تیب باریب، سۉنگره قیتماقچی ایدی.

۱۴. خوشروی بی‌بی و زینب

خوشروی بی‌بی زینب نینگ اېگه‌چیسی دیر. ماهره‌بانودن ایکّی اۉغول و ایکّی قیز دنیاغه کېلیب، تۉنگغوچی عظیم بېک، اوندن کېینگیسی خوشروی (یاشلیغیده خوشروی اۉرنیگه خوشره دېر اېدیلر)، اوچونچیسی کریم بېک و تۉرتینچیسی بیزنینگ زینب ایدی. زینب اېگه‌چیسی خوشروی‌دن یېتّی یاش چمه‌سی کیچیک ایدی. گرچه بو ایکّی اېگه‌چی-سینگیل بیر قاریندن تله‌شیب توشکن بۉلسه‌لر هم، سجیه - کرکترده تنیب بۉلمسلیق درجه‌ده بیر-بیرلریدن فرقلیک ایدیلر. سجیه‌ده‌گینه اېمس، صورت و سیما وجهیده هم کتّه اۉزگه‌لیکلری بار ایدی.

خوشروی اوزون بۉیلیک، قاتمه‌راق و زرچه تنلیک ایدی. زینب قیسقه بۉی، گۉشتدار و آق تنلیک ایدی. خوشروی نینگ حرکتی یینگیل و لفظی تېز ایدی. زینب لاپّاس و اۉنته سۉزگه ارنگ بیرته جواب قَیتره‌دیرغن ایدی. خوشروی نینگ کۉزی اۉینب، هر سېکونتده اۉن یاققه النغلر ایدی. سینگلیسی بۉلسه بیرو بیلن بیتمه-بېت کېلیب سۉزلشقنیده هم کۉزینی همیشه بیر نقطه‌دن اوزمس ایدی. خوشروی‌گه باله‌لیق چاغیده‌یاق اوی ایچی و قۉنی-قۉشنی «شداد» دېب اسم بېرگنلر، چونکه اول کیمدن بۉلسه-بۉلسین، ایتکنینی قیلدیرمه‌ی قۉیمس، اگر بیرته ایش اونینگ تیله‌گیگه تېسکری کېتسه شاوقین-سوراننی خودّی باشیغه کییب آلر ایدی. شونینگ اوچون خوشروی نینگ رأیینی بیلمسدن قازان آسیلمس، اونگه یاقمه‌گن گپکه آغیز آچیلمس، اول بار جایده قدم هم سنه‌لیب باسیلور ایدی.

زینب اېگه‌چیسی نینگ عکسیچه اۉز یقینلریدن «پیسمیق» دېب اسم آلغن، آنه‌سی بۉلسه اچّیغی چیقغنده «مینگغیمس اۉلگور» دېب اونی قرغر ایدی. اینیقسه قوییده ذکر قیله‌دیرغن حالیمیز بو ایکّی آپه-سینگیل نینگ کرکتریده‌گی فرقلرینی آچیب کۉرسه‌تیش اوچون یېته‌دیر:

ماهره آییم هر بیر هییتدن بیرر آیلر ایلگری اېریگه ایتیب باله‌لریغه کییملیک آلدیرر ایدی. آلدیرغن کییملیک خوشرویغه یاقمه‌سه درّو یره‌مه‌غنینی ایتیب المشدیریب بېریشکه دده‌سینی مجبور اېتر و کۉنگلیده‌غینی حاصل قیلیب تینچیر ایدی. اما زینب بۉلسه اۉزیگه کېلگن کییملیککه قرشی باشده بیر نرسه دېمس، کییملیک بیچیلیب و تیکیلیب هم عرفه کونلری کېلیب یېتکندن کېین هورپه‌ییب هېچ کیم بیلن سۉزلشمه‌ی قۉیر ایدی.

ماهره آییم قیزی نینگ بیرته ایشدن ناراضیلیغینی پَیقب «مینگغیمس، پیسمیق اۉلگور، تغین نیمه جِن اوردی سېنی؟» دېب سۉره‌غنیده، زینب قباق-دوداغینی سالیب بیر آغیز هم جواب بېرمس ایدی. نهایت اېرته‌گه هییت دېگن کونی زینب نینگ هورپه‌ییشی ییغی بیلن المشر و ییغی آره‌سی مقصد آچیلسه هم کۉپینچه نتیجه‌سیز قالر ایدی. بیرر جایگه مهماندارچیلیق اوچون باره‌دیرغن بۉلسه‌لر، خوشروی همه‌دن ایلگری اعلان اېتر ایدی: «مېن هم باره‌من!» البته اونی قالدیریب کېتیش اوچون اېندی هېچ کیمده حد یۉق.

www.ezgu.org

ایکّینچی وقت: «مېن بارمەیمن!» بو تقدیرده اونی بیر قدم سیلجیتیلسین-چی! اما زینب آنەسی بیلن ینگەسی حنیفه بیر جایگه آتلنەدیرغن بۉلسەلر، «بارەمن، بارمەیمن» دېمس، اولر هم بیغلەمەغن بالەغه سوت بېریلمس قبیلیدن ایندەشمسدن مهماندارچیلیککه کېتر اېدیلر. کېچقورون قَیتیب کېلسەلر بیر بورچکده زینب بیغلب اۉلتوریپتی:

- نېگه بیغلەیسن؟

- نېگه مېنی بیرگه آلیب کېتمەدینگیز...

زینب نینگ شو فعلی بلاغتکه یېتیب، اېرگه تېککندن کېین هم اۉزگرمەدی. آته بېک نینگ زینبکه بۉلغن مناسبتینی اۉقوغوچیغه البته سۉزلەگولوگی یۉق.

اېری اونگه آیلب، بیللب قرەمەی قۉیغنیده هم اول ایه دېب تاووش چیقرمەدی.

آته بېک نینگ بو حالیگه قرشی چیقغوچی و زینبنی یۉل-یۉروققه سالغوچی ینه فقط اۉزبېک آییم اېدی که، بونینگ سببی هم عزتلیک اۉقوغوچیمیزغه بیر درجه معلوم بۉلسه کېرەک. سوت بیلن کیرگن جان بیلن چیقر دېگنلریدېک، اۉزبېک آییم نینگ اۉشل وقتلردەغی تشویقاتلری هم اونینگ طرفیدن فقط «کېلینلیک» مجبوریتی آستیده قبول قیلینر، مثلاً، قەیین آنه - «فلانچی داملاغه باریب مونداغ قیل، زینب»، دېب بویورمەغونچه اۉرنیدن قۉزغلمس و شونینگ بیلن بیرگه اېری نینگ تشلب قۉییشی تۉغریسیده آنەسی، اېگەچیسی و باشقه یقینلریغه چورق اېتیب آغیز آچمس اېدی.

زینب نینگ بو حالیگه حکماً - «اېری نینگ قرەش و قرەمسلیغی اونینگ اوچون فرقسیز اېدی» دېب ایتیش البته تۉغری بۉلمەیدیر. چونکه کونداشی نینگ تاشکندگه کېلیش خبرینی اېشیتکن زینبنی بیز یوقاریده آته بېک قوچاغیغه تشلنغن حالده کۉریب اېدیک. خلاصه، زینب نینگ بالەلیق وقتی بیلن حاضرگی حالینی چقیشدیریب قرەسق کۉرەمیز؟

یاش زینب بیر آی ایلگری تیکلیب قۉییلگن کییم نینگ اۉزیگه یاقمەغنینی فقط عرفه کونی ایتیب، بیغلەیدیر، بو کونگی زینب اۉزی نینگ محبتینی اېریگه فقط کونداشی کېلیب یېتر آلدیده اعلان قیلەدیر.

بیز یوقاریده یاش خوشروی بیلن اۉقوغوچینی بیر درجەده تنیشدیرگن اېدیک. اېندی اونینگ عایله حیاتی بیلن هم تنیشدیریشکه مجبورمیز:

خوشروی نینگ اېرگه تېگیشی هم اۉزیگه اۉخشش فوق‌العاده بۉلغن اېدی. مثلاً اکثریت قیزلریمیز آته-آنه کیمنی موافق کۉرسه، شونگه تېگیشکه مجبوردیرلر. لېکن خوشروی‌نیکی مونداغ بۉلمەدی. خوشروی اۉن سکّیز یاشکه یېتکندن کېین اونگه ساوچیلر کېله باشلەیدیرلر. طبیعي خوشروی نینگ فعلینی یخشی بیلگن آته-آنه اونینگ رأیینی آلمسدن توریب بیر ایش قیلماقدن قۉرقەدیرلر. عالم پانصدباشیغه معقول بۉلغن نېچه ییگیتلر، ماهره آییمغه یاقغن قنچه تېگ و تختلیک خاندانلر خوشروی تامانیدن رد قیلینه بارەدیر. «فلانچی نینگ اۉغلی می؟» دېب سۉرەیدیر خوشروی و آنەسیدن جواب کوتمەی: «خدای کۉترسین اېرنی. اۉشنگه تېککنیمدن کۉره، قرا یېرگه تېککنیم یخشی!» دېیدیر. بیر نېچه وقت شو یۉسون خوشروی نینگ رأییگه قرەب اېر-خاتین زېریکەدیرلر-دە، اۉزلریچه بیر جایگه قودەلشماقچی بۉلەدیرلر. اولرنینگ اندیشەسینی بیلگن خوشروی باشده بونگه قرشی بیر نرسه دېمەیدیر. اما اوزیل-کېسیل فاتحه اۉقوب، قودەلشیش اوچون اویلریگه کېلگن ساوچی و قوده خاتینلرنینگ آلدیلریغه کېلیب بېتلریگه ایتەدیر: «حلی مېن اېرسیرەب قالغنیم یۉق، فاتحه اۉقوب تشویش چېکمەی اویلرینگگه جۉنەی بېرینگلر». ماهره آییم بو یوزسیزلیکدن یېر یاریلسه یېرگه کیرگوندېک بۉلەدیر.

ساوچیلر اېرسه مونداغ اویتسیز قیزدن الحذر اۉقوشیب جۉنەیدیرلر. البته آته-آنه نینگ بونگه قرشی چارەلری قرغیش و رنجیشدن نریگه اۉتالمەیدیر. آغەسی عظیم بېک نینگ خوشروی اوستیگه کۉترگن مشتی هم «نېگه مېنی اورەسیز، مېن فلانلیک قیلدیم می؟» دېگن حقلیک سۉز بیلن درمانسیزلنەدیر.

www.ezgu.org

شو واقعه‌دن سۆنگ ساوچیلر آیاغی اوزیله‌دیر. خوشروی اوچون هېچ کیم آغیز سالمه‌ی قۆیه‌دیر. چونکه بایه‌غی ساوچیلر بو فوق العاده معامله‌نی کۆرینگن بیروگه داستان قیلیب اۆقویدیرلر. ماهره آییم طعنه‌گه تیل آچه‌دیر: «اېندی دنیادن اېرسیز اۆته‌سن، قیزیم!»

لېکن خوشروی هنوز پینگینی بوزمه‌یدیر: «اېر قوریب کېتکن اېمسدیر، خواهله‌سم اېرته‌گه‌یاق اېرگه تېگه آله‌من»، دېیدیر.

اۆرته‌دن بیر نېچه وقت اۆتیب عظیم بېک نینگ اۆرتاقلریدن بۆلگن نصرت بېک آتلیغ بیر بېکنیکیدن خاتین اوستیگه ساوچیلر کېله‌دیر. ماهره آییم اېریدن فکر سۆره‌ش اۆرنیغه قیزیغه عرض قیله‌دیر و خوشروی مونگه قالگنده قولاق قاقمه‌یدیر. بو راضیلیقنی اېشیتیب آته‌سی و آغه‌سی جوده سۆیینیشه‌دیرلر. زېرا نصرت بېک بېکلر ایچیده آبرولیکراق کیشی نینگ اۆغلی و حاضرگی توتیب تورغن ایشی هم انچه دانگغلیک بۆله‌دیر. شونینگ اوچون اونینگ خاتینلیق بۆلیش کمچینیگی هم اعتبارغه آلینمه‌یدیر. فاتحه نینگ ایکّینچی هفته‌سی تۆی-نکاحلری بۆلیب، خوشروی نینگ نصرت بېک بیلن چادرده قیلغن بیرینچی معامله‌سیدن تیل بیریکتیریب اېرگه تېککنی خاتینلرغه معلوم بۆله‌دیر.

خوشروی چادردن چیقمسدناق چای تشیب، خدمت قیلیب یورگن کونداشیگه کېسه‌توق بیلن هجوم باشله‌یدیر. ایکّینچی و اوچونچی کونلرده تۆپّه-تۆغری کونداش اوستیگه سپچییدیر. هفته، اۆن کون اۆتمسدن اېرینی اۆز تامانیغه آغیشدیریب کونداشی یانیغه کیرگیزمه‌ی‌یاق قۆیه‌دیر. ایکّینچی و اوچونچی هفته‌لرده اۆچاقباشینی اۆز قۆلیغه آلیب کونداشینی ایکّیته یاش باله‌سی بیلن تاماق وجهیدن هم سیقه باشله‌یدیر. نصرت بېک بۆلسه کۆچه‌گه چیقغنده بېکلیک دعواسینی قیلیب، اوییگه کیرگنده خوشروی بېک‌که مطیع.

بېچاره کتّه خاتین خوشروی نینگ دایمي هجومیگه محکوم قالیب، اېریدن لااقل ایکّیته گودکلری یوزی اوچون بۆلسین مرحمت کۆرمه‌ی عذابلنه‌دیر. ایکّینچی آیلردن باشلب خوشروی کونداشینی بۆغیب اوریش عادتینی چیقره‌دیر و اۆریم-اۆریم کونداش ساچینی علفدېک یولیب آلیشدن هم تارتینمه‌یدیر.

تمام جانیدن تۆیگن بېچاره کونداش اوچونچی آیغه چیده‌ب بارالمه‌ی اېریدن طلاق سۆره‌یدیر. ناعلاج نصرت بېک هم اونگه جواب بېریشکه مجبور بۆله‌دیر. المزده بېچاره ایکّی گودکنی اېریگه تشلب کېتمکچی بۆلغنیده خوشرویدن آچیقچه‌سیغه شو گپنی اېشیته‌دیر: «ایتدن بۆلغن قربانلیققه یره‌مس! باله‌لرینگدن امیدینگنی اوزگن بۆلسنگ، ایت‌بچه‌لرینگنی بو اویده قالدیر!» خوشروی نینگ آغزیدن چیقغن بو تهدید بېچاره آنه نینگ یوره‌گینی اویوشدیره‌دیر. درحقیقت، خوشروی نینگ بو ایشدن هم تایمسلیغینی انیق بیلیب، ییغله‌ی-ییغله‌ی باله‌لرینی اۆزی بیلن بیرگه آلیب کېته‌دیر.

خوشروی اوچ آی ایچیده تامیر یاییب قالغن بیر عایله‌نی ایلدیزی بیلن یولقیب تشلب تینچییدیر. موندن باشقه نصرت بېک کبی بیر آدمنی هم اۆز اشارتیگه قره‌ته‌دیر.

اېندی یېتّی-سکّیز ییل بار، اول اۆز کیفیچه یشب کېله‌دیر. هر نرسه‌دن هم ممنون، بیراق... شونچه مدتدن بېری آنه بۆلالمه‌غنیدن خفه، همه قیغو حسرتی انه شو توغمسلیقده. موندن ایکّی ییلچه بورون اېری نصرت بېک: «آلتی ییلدن بېری توغمه‌یسن، کۆرستمه‌گن تاووییپنگ قالمه‌دی. اېندی نیمه قیله‌میز؟» دېب کولگن اېدی، خوشروی اېری نینگ مقصدی نیمه اېکنینی پَیقب: «باله‌سیز کیشی دنیاده تورالمه‌یدیرغن بۆلسه، بیر آز زهرنی باشلب سیزگه بېره‌من، اوندن کېین اۆزیم ییېمن!» دېدی. شوندن کېین نصرت بېک مونداغ گپنی ایکّینچی گپیرمه‌ی قۆیدی. درحقیقت، خوشروی نینگ بو سۆزینی هزل دېب بۆلمس اېدی.

۱۵. اېسینی کیرگیزدی

«کونداشلیک اویده کونده جنجل» دېگنلر. البته بونی ایتکوچی کیشی اۆیله‌مسدن و بیلمسدن ایتمه‌گندیر. جیلّه، هر کونی جنجل بۆلمه‌غنده هم هفته‌ده، اۆن کونده بیر تۆپالان چیقمه‌سه البته کونداشنی کونداش، دېب بۆلمس. نېگه دېسنگیز، بیزنینگ بعضی بیر کونداشسیز، چیقیتسیز عایله‌لرده هم ایکّی، اوچ کونده تباق-تاشیق سینیب، تاغاره ینگیلنگنینی هر قَیسیمیز بیله‌میز، پس، اېندی

www.ezgu.org

کونداشلیک عایله‌لریمیزگه کېلگنده‌ـچی، البته یوقاریده‌غی - «کونداشلیک اویده کونده جنجل» مقالینی تۉغریغه، چینگه چیقرمسدن چاره یۉق.

مېن - یازغوچی، «اۉتکن کونلر» حکایه‌لرینی آته‌م مرحومدن نېچه قَیته‌لب اېشیتسم هم زېریکمس اېدیم، فقط بیر جایی‌گینه مېنی زېریکتیرر اېدی. بو کون مېن شو «اۉتکن کونلر»نی قلمگه آلگنیمده هم اۉشه اۉزیمنی زېریکتیرگن فصلینی تشلب اۉتیشکه مجبور بۉلدیم. درحقیقت، اۉز آره‌میزده کونداش جنجلینی کیم بیلمه‌سین؟ ارزیمه‌گن گپ اوستیده دنیا بوزغن کونداش تۉپالانلری کیم نینگ قولاغیغه یاقسین؟

اۉقوغوچی نینگ قیمتلیک وقتینی ایه‌غنیمدېک، قلمنی هم بو غیدی‌ـبیدیدن آزاد قیلیشنی موافق کۉردیم. مېنی کېچیرسینلر.

زینب خفه‌لیگی آشقن کېزلرده قریننداش‌ـاوروغلری‌نیکیگه یوریب چیگیلینی یېشر اېدی.

اوچ‌ـتۉرت آی نینگ ایچیده ایکّی مرتبه اېگه‌چیسی خوشروی‌نیکیده هم مهمان بۉلیب کېتدی.

اما حاضرگیسی اوچونچی مرتبه کېلیشی اېدی.

- نوچوک خدا یرله‌قه‌دی! - دېب خوشروی سینگلیسینی قرشیله‌دی. سنبله آیی نینگ معتدل هواسیگه قره‌مسدن زینب مرجان‌ـمرجان تېرله‌گن اېدی.

- نېگه مونچه اۉزینگنی آلدیریب قۉیدینگ، زینب! اوییڭگدن تینچمیسن، اېرینگ اېسان‌ـامان یوریپتی می؟

- قوریب کېتسین، - دېدی زینب و کۉزیگه یاش آلدی. خوشروی اچینیش اۉرنیگه کولدی.

- کېل، ایوانغه چیق، - دېدی، - آییمنیکیده اېدینگ می؟

- یۉق.

- اوییڭگدن کېلدینگ می؟

- هه.

خوشروی سینگلیسینی اۉتقزیب چۉریسیگه چای بویوردی. فاتحه‌دن کېین «پاچه‌م اېسان، امانمیلر؟» دېب سۉره‌غوچی سینگلیسیگه:

- پاچه‌نگ اۉلسین! - دېدی اچّیغلنیب خوشروی، - نجم‌الدین بېک دېگن نینگ دله‌سیگه کېتکن اېدی. تۉرت کوندن بېری داوو درَکسیز، اۉلدی می، قالدی می - بیلمه‌یمن.

زینب اوچ‌ـتۉرت آی نینگ ایچیده کیشی تنیمسلیق حالگه توشکن اېدی. ایلگریگی تۉله‌لیغی نینگ یرمیسینی یۉقاتقنیدېک توسیگه قریمسیقلیک کیرگن، کۉز حرکتیده هم بیر بې‌سرانجاملیق ظاهر و بولرنینگ اوستیگه هر قچان اونده کۉریلگن «آغیرلیق» اۉرنیگه عصبیلیک که یقین بیر وضعیت اۉلتورغندېک اېدی. زینب اېگه‌چیسی نینگ حلیگی گپیگه رضاسیزلیق بیلدیردی:

- ناشکر اېکنسیز، آپه، - دېدی، - پاچّه‌مدن نالیشینگیز یخشی اېمس، سیزنینگ هم باشینگیزغه منیم کونیمنی سالسه نیمه قیلر اېدینگیز؟

- مېن هم زینب بۉلسم، البته سالر اېدی، - دېب کولدی خوشروی، - مېنگه قالسه هر کیم اۉز نفسیگه یخشیلیق یا که یامانلیقنی اۉزی حاضرله‌یدیر...

- توبه دېنگ، آپه.

- مېن شو چاقغچه، - دېدی خوشروی، - بنده‌سیگه باش اېگیشنی و بنده‌سی آلدیده توبه قیلیشنی عار بیلدیم و عارلنیشیم آرقه‌سیده هر کیم نینگ اوستیده یوردیم...

- کتّه گپیرمنگ.

www.ezgu.org

- کتّه گپیرسم و گپیرمه‌سم، - دېدی خوشروی، - منیم فعلیم هر کیمگه معلوم و همه‌دن هم سېنگه آچیق... قۉی-چی بو گپلرنی، اۉزینگ تینچ میسن؟

- تینچلیگیم قورسین...

- ایتسنگ، ایتمه‌سنگ، - دېدی آپه‌سی، - البته تینچلیگینگ قوریغن.

- قوریتغن قوریسین...

- سېنینگ تینچلیغینگنی هېچ کیم قوریتغن اېمس، زینب! همه جبرنی اۉزینگ اۉزینگگه قیله‌پسن!

- همیشه شو گپنی ایتیب قالغنسیز، - دېب اۉپکه‌له‌دی زینب، - دنیاده کیم اۉزیگه جبرنی خواهله‌یدیر؟

- سېن و سېنگه اۉخشه‌غنلر.

- خدا اورر...

- ایتسنگ، ایتمه‌سنگ خدا اوریب قۉییپتی.

- شونده‌ی کونلرگه مېن قاله‌ی دېدیم می؟

- دېگنسن!

زینب آپه‌سی نینگ استهزالیک یوزیگه قره‌دی و اونینگ نیمه دېمکچی بۉلگنیغه توشونالمه‌دی:

- دېگن بۉلسم ایتینگ...

- سېن منیم قنده‌ی قیلیب ایرگه تېککنیمنی بیله‌سن می؟

- بیله‌من...

- بیلسنگ بیلگنینگچه تور، - دېدی خوشروی، - اېندی کېله‌یلیک سېنینگ ایرگه تېگیشینگ‌گه: البته تانه آلمس‌سن، سېنینگ ایر قیلیشده تریقچه اختیارینگ و رضالیغینگ یۉق اېدی، احتمال که اختیار نیمه، آرزو نیمه اۉزینگ هم یَیقه‌مس اېدینگ. بلکه اختیار و آرزولرینگ هم بۉلغن-دیر - بیراق اونی هېچ کیم میدانده کۉرمس اېدی. شونینگ اوچون تیزگینینگ آیینگ بیلن دده‌نگ نینگ قۉلیده، باشقه‌چه ایتکنده اولرنینگ تویه‌گه آرتقن یوکی، کیمگه ساتسه، قه‌یېرغه جۉنتسه اختیارسیز اېدینگ... یادینگده بار می، نکاح کونیم مېن کولیب، چقچقلب ارابه‌گه میندیم، سېن بۉلسنگ، اویدن ییغلب چیقدینگ و اېرینگنیکیگه ییغلب باردینگ... یخشی، اېرینگ سېنگه یاقدی، اما اېرینگ فقط سېنگه یاقن بیلن ایش بیتمسلیگینی ینه خاطرینگگه کېلتیرمه‌دینگ. اېرینگ سېنی تشلب قۉیدی، سېن چورق اېتمه‌دینگ، استقبالینگ تۉغریسیده اۉیله‌مه‌دینگ... فقط غلوېر سوودن کۉتریلگندن سۉنگ‌گینه، سېن اۉزینگنی هر طرفکه تشله‌ی باشله‌دینگ... لېکن اېندی بیر مینگ تابلنسنگ هم نتیجه اۉزینگ نینگ فعلینگچه - بیرته: سېنینگ اوچون هر کون بیر اۉلیم یا که اۉشه اویدن باشینگنی آلیب چیقیش.

خوشروی نینگ رحمسیز محاکمه‌سیدن آقغن بو حقیقتلر زینب‌نی ییغلتدی.

- مېن شونده‌ی بۉلر، دېب اۉیله‌مه‌غن اېدیم...

- سېن اۉیلشنی بیلر میدینگ؟ - دېب کولدی خوشروی.

- بیرو اۉله‌ی دېسه، سیز کوله‌سیز!

- مېن ییغلشنی بیلمه‌یمن! کیشیلر ییغله‌غنده، منیم کولگیم قیسته‌یدیر.

- منیم اۉرنیمده بۉلسنگیز، سیز هم ییغیدن باش کۉترمس اېدینگیز...

- سېنینگ یېرینگده بۉلسم بیله‌سن می نیمه قیلر اېدیم، زینب، - دېدی خوشروی، - دنیاسینی آست-اوست قیلر اېدیم، بیر تامچی یاشیمنی یوز تامچی زهر بیلن قۉشیب تشلر اېدیم.

www.ezgu.org

زینب کېینگی گپ بیلن اېگەچیسی نینگ یوزیگە کۉتریلیب قرەدی و خوشروی نینگ یوزیدە ظالمانە بیر استهزا کۉردی.

- یخشی، - دېدی زینب بیر خیل سینیق تاووشدە، - همە دۉستلرینگیز سیزگە دشمن بۉلسین، اوچ ییلدن بېری سیزنینگ سۉزینگیزنی ایتیب یانینگیزدە کېلگن قەیین آنەنگیز هم دشمنینگیز یانیغە اۉتسین: حتا سیزنی توقغن آتە-آنەنگیز هم «صبر قیل، بالەم!» دېب قوروق سۉز ایتیب اۉلتورسینلر... پس، شو حالتدە سیز ییغلمەی نیمە قیلر اېدینگیز؟

خوشروی پینەگینی بوزمەی ینە کولدی:

- دشمن اۉزی نیمە دېگن سۉز؟ - دېدی، - مېن سېنگە بایە هم ایتدیم: کیشی نینگ دنیادە دۉستی یۉق، مگر نفسیگە اۉزی دۉست؟ کیشی نینگ دنیادە دشمنی یۉق، مگر نفسیگە اۉزی دشمن! مثلاً سېن اۉزینگ: آتەنگغە، آنەنگغە دۉستیم، دېب ایشاندینگ، اما اولردن نیمە یخشیلیق کۉردینگ؟ بو کون اولرنینگ «صبر قیل، بالەم!» دېب بېرگن کېنگشلری سېنینگ یرەنگگە مرهم بۉلر می؟ البتە، بۉلمس. باشدەیاق اېرینگ سېنگە قرەمەی قۉیدی. اما سېن قەیین آنەنگ نینگ وعدەسیگە و تغین الّەنرسەلریگە ایشاندینگ... اۉزینگ اۉیلە، بالەنی آنە توغەدیر، لېکن اونگە محبتنی هم آنە توغیب بېرەدی می؟ البتە بو ممکن اېمس. سېن بېچارە شونگە هم ایشاندینگ. اېندی گپ نیمە؟ آتەنگ سېنگە صبر بېدیرەدیر، قەیین آنەنگ بۉلسە کونداشینگ دعاسیدە... سېن بۉلسنگ ییغی قوچاغیدە...

- سیزدن اۉزیمنی چقدیرغەلی کېلگن اېمس‌من! - دېدی ییغلەغن کۉیی زینب، - اۉز اوییمدە هم تېگمەی چقەدیرغن گزندەلریم بار... سیز هم منیم کویگن جانیمگە اۉت یاقمنگ-دە، اگر قۉلینگیزدن کېلسە، بو اۉرتنغن سینگلینگیزنی تینچیتینگ.

- سېن هېچ تینچیی آلمەیسن...

- هر نرسەگە عقلینگیز یېتەدی... لااقل بو بختسیز سینگلینگیز اوچون بیرگینە باش آغریتسنگیز-چی... اوستیمگە شو بلا کېلگندن بېری اېشیگینگیزگە نېچە قَیتە کېلیب قوروق قَیتدیم، اېندی‌گینە سیز هم...

خوشروی بیر آز زینب نینگ یوزیگە قرەب تورغندن کېین:

- منیم کېنگشیمگە یورەسن می؟ - دېب سۉرەدی.

- جۉیەلیک بۉلسە نېگە یورمەی.

- یورسنگ، - دېدی خوشروی، - چیق اېرینگدن.

زینب اۉکرەب یوباردی:

- اۉزیم هم شونداغ دېیرسیز، دېب تورغن اېدیم...

خوشروی:

- نېگەکە سېنینگ دردینگ نینگ دواسی، مېنگە قالسە فقط شو.

- قندەی قیلیب چیقەی، اخیر...

- اېردن چیقغنلر قندەی قیلسە، سېن هم شوندەی قیلەسن!

زینب جواب بېرمەدی. چۉری خاتین اۉرتەغە دسترخوان یازیب چای کېلتیردی، خوشروی خدمتچینی اۉچاقباشی یومیشلریگە بویوریب چاینی اۉزی قویدی.

- دسترخوانگە قرە، زینب!

- اشتهام بۉغیلدی...

- منیم ایتکنیمنی قیلسنگ اشتهانگ هم آچیلەدیر.

- اېریم... اېریمنی کۉزیم قندەی قییسین.

- جواب سۉرەسنگ، - دېدی کولیب خوشروی، - سېنی طلاق قیلیش اوچون اېرینگ نینگ کۉزی قییەدی می؟

www.ezgu.org

- بیلمه‌یمن...

- البته یخشی بیله‌سن، قییه‌دی! اما سېن احماقسن، کۉرپه‌نگگه قره‌ب آیاق اوزه‌تیشنی، قرس ایکّی قۉلدن چیقیشینی بیلمه‌یسن!

- اېتگینگنی قاقیب کېته‌بېر، دېیسیز می؟

- چونکه شوندن باشقه چاره‌نگ یۉق!

- سېن حسرتده اۉل، کونداشینگ یه‌یره‌ب-یشنه‌سین، شو می مقصدینگیز؟

- حاضر حسرتده اېمس میسن، کونداشینگ یه‌یره‌مه‌یدی می؟

- توزیک، - دېدی زینب، - لېکن هر قدمده اونینگ حضورینی بوزه‌من، بیر چۉقیتیب اۉن قره‌ته‌من.

خوشروی کولدی:

- بوندن نیمه چیقه‌دی؟

- ایشقیلیب کېلگیندینی تینچیتمه‌یمن.

- سېن تینچیتمه‌سنگ، - دېدی خوشروی، - باشقه‌لر سېنی تینچیتر...

- او نیمه دېگنینگیز؟

- یعنی راحتینی بوزه‌وېرسنگ، اېرینگ سېنی قۉیر؟..

زینب بو حقیقت آلدیده اۉیلنیب قالدی. خوشروی اۉزی نینگ وحشي کۉزلری بیلن سینگلیسیگه قره‌ب کولیمسیرر اېدی. بو کولیمسیره‌ش آره‌سی «قۉلینگدن نیمه کېله‌دی؟» دېگندېک بۉلر اېدی. زینب نینگ توسی شو چاقغچه کۉریلمه‌گن روشده اۉزگریب کېتدی. نېگه‌-دیر تینمه‌ی آقیب تورغن کۉز یاشیسی هم قوریدی و تاوشیده هم هنوز اېشیتیلمه‌گن کېسکین بیر آهنگ بار اېدی:

- اېسیمنی کیریتدینگیز، آپه، - دېدی، - رحمت سیزگه.

- رحمت‌ینگنی مېنگه ایتمه، - دېدی خوشروی، - ایشانسنگ یوره‌گینگگه ایترسن...

۱۶. آی-کونی یقین اېدی

کوموش نینگ آی-کونی یقین اېدی. نبیره‌لیک بۉله‌دیرغن اۉزبېک آییم نینگ ایشی باشیدن آشقن، کوموش نینگ آیی توغمسدناق اول بېشیک یسه‌تیش بیلن مشغول اېدی. دایه‌چه کیم، عقیقه‌گه نېچته قۉی کېره‌ک، نېچنچی کونده تۉی اۉتکزیله‌دیر، نېچته اېرکک، نېچته خاتین ایتیله‌دیر و کیملر؟ منه شونینگدېک مسأله‌لر بیلن اۉزبېک آییم نینگ میه‌سی جوده شیشکن اېدی. کوموش‌ده کۉریلگن بعضی نشانه‌لرگه بناءً نبیره‌سی نینگ اۉغول بۉلیشیده شبهه قیلمس - «اۉغول توغه‌سن، کوموش، مېن هم آته بېک‌نی سېنگه اۉخشش یېنگیل کۉترگن اېدیم»، دېر اېدی. کوموش‌نی خدمتدن بۉشه‌تیلیب بعضی اۉچاق‌باشی یومیشلرینی زینب اداره‌سیگه تاپشیریلغنیغه اېندی بیر آیلب بار.

اۉزبېک آییم نبیره مسأله‌سیده قنچه خورسند بۉلسه، آته بېک شونچه‌لیک خفه، چونکه کوموش‌نی کۉرگن سیین اوسته علیم فاجعه‌سینی خاطرلر اېدی. یوسف بېک حاجی معلوم الدنیشدن سۉنگ یورت ایشیدن قۉل یووغن، کۉب وقتینی مهمانخانه‌ده «قرآن» و «دلایل» اۉقوب کېچیرر، کونداش آره‌سی بوزیلیب، اۉرته‌دن سۉز چیقغنینی گاها اېشیتسه، ایکّله کېلیننی اۉز آلدیغه چقیرتیریب، اولرنی قطار اۉتقزر اېدی. اوّلا کوموش‌دن اۉپکه قیلیب: «آییم، هر نیمه سیز کتّه‌سیز، زینب یاش، کتّه‌دن-کیچیککه شفقت لازم، موندا‌غ یخشی اېمس!» و زینب‌که قره‌ب: «بالهم زینب آتین! سیزدن حلی یاشلیک غروری کېتمه‌گن، لېکن منیم بالهم بۉلغن‌لیغینگیزنی سیز هم اونوتمنگ!» دېر و شونینگ سینگری یومشاق گپلردن کېین ایکّیسینی دعا قیلیب بیر-بیریسیگه سلام بېردیرر - «انه، شونداغ بۉلسین، آپاق قیزلریم!» دېب کېتیشکه رخصت بېرر اېدی. اولر کېتکندن کېین البته اۉزبېک آییم اېری یانیغه کیرر، حاجی بۉلسه خاتینیغه سیزسیره‌ب:

www.ezgu.org

«سیز ایکّی کېلین» اوشلشنی بیلمبسیز، زینب‌که جبر قیلغن کۋرینه‌سیز، اینیقسه زینب نینگ کۋنگلیگه قره‌شینگیز کېره‌ک، آته بېک‌که هم نصیحتینگیز لازم!» دېر اېدی. اۋزبېک آییم شونده‌ی کېزلرده کوموش نینگ یانینی آلیب «زینب‌نی خدای کۋترسین، عیب اۋزیده...» دېیه باشله‌سه، حاجی اونینگ آغزینی ارنگ تۋخته‌تور: «سېکین-سېکین، اویت! قه‌یین آنه دېگن نینگ عدل توریشی لازم. زینب سیز بیلن منیم آرزو هوسیمیز اېمس میدی؟» اما نیره مسأله‌سیده‌گی اۋزبېک آییم نینگ بعضی بیر قویوشقاندن تشقری حرکتلرینی هم باسقوچی ینه حاجی اېدی: «زینب بار، زینب‌نی اونوتدینگیز می. اۋز کېلینینگیز زینب‌نی!»

موندن اۋن بېش کونچه ایلگری کوموش آنه‌سیغه بیر خط یازغن اېدی کیم، اهمیتیگه کۋره بیز بو اۋرینده کۋچیره‌میز:

«آنه جان، کویاوینگیزنینگ یازغنلریدن تشقری مېن سیزگه شو بیلن آلتینچی خط یازدیم. اما سیزدن اوچته و دده‌مدن ایکّیته خط آلدیم. اینیقسه دده‌م نینگ کېینگی خطیده‌گی قاره خبر بیلن دار و دنیا کۋزیمگه تاره‌یدی. اۋلیم حق، اما بېچاره بوویم جان بېرر اېکن، یانیده توریب دعاسینی آلیب قالمه‌غنیم اوچون کۋب حسرت چېکدیم.

اینیقسه مسافرچیلیگیم یامان اثر قیلدی. کۋز یاشلریم بیلن یوزیمنی یوودیم. بو کون بېشینچی کوندن بېری رحمت‌لیک بوویم ارواحیغه اتب قرآن باشله‌دیم، ختم قیلیب بغیشله‌یمن. خدا غریقِ رحمت قیلسین، سیزگه صبر بېرسین. اېندی مسافر قیزینگیزنینگ بختیگه سیز اۋلمنگ، آمین.

بعده معلوم بۋلسین که، الحمدالله کویاوینگیز و قوده‌لرینگیز سلامتدیرلر و اولرنینگ سایه‌لریده مېن قیزینگیز هم اۋینب-کولیب یوریبمن. سیزنی و آته‌منی جوده ساغیندیم، اگرده آغیر آیاق بۋلمه‌سم اېدی، قیش بۋلیشیغه قره‌مسدن مرغیلان‌غه جۋنر اېدیم. قوده‌نگیز -قه‌یین آنه‌م نینگ سۋزیگه قره‌غنده، کېله‌سی آیغه کۋزیم یاریر اېمیش. قوده‌نگیز مېنی نه یېرگه و نه کۋککه ایشانه‌دیر، اۋن بېش کوندن بېری قۋلیمنی ساووق سووگه هم اوردیرمه‌ی قۋیدی. اۋزی گۋیا که تۋیگه حاضرلنغنده‌ک بېشیک یسب، سرپه تیکیب یوریبدیر... منیم بۋلسه نیمه اوچون-دیر یوره‌گیمده بیر قۋرقوو بار... اۋتکن خطریمده کونداشیم بیلن مراسه‌میز کېلیشمه‌ی تورگنینی کولگولوک طرزیده یازغن اېدیم. نفس الامرده اېرسه، آره‌میز جوده بوزیلغن، مېن هم اۋشل وقتلرده چین کونداشلیک تۋنینی کییگن اېدیم. زینب نینگ بیتمس خصومتی اېسه غالبا منیم ایکّی قتلیغیم آشکار بۋلغن کوندن باشلندی. سیزنینگ باشینگیزدن کونداشلیک سوداسی اۋتمه‌گن بۋلسه هم توشونسنگیز کېره‌ک: بیز ایکو اگر قۋییب بېرسه‌لر گۋیا بیر-بیریمیزنی یېب-ایچمکچی اېدیک... او کونلرده‌گی حالیمدن اۋزیمگه اېندی حساب بېریشکه هم اویه‌له‌من... یخشی که، بیزنینگ ماجرالردن قه‌یین آته‌م جوده سییره‌ک خبردار بۋلدی. شونداغ هم بۋلسه بو جنجللر گاها اونینگ قولاغیغه یېتیب قالر و بیز ایکّی یاو اونینگ آلدیغه چقیریلیب نصیحتینی اېشیتر و لېکن ینه یامانلیغیمیزدن قالمس اېدیک. سیز رنجیسنگیز هم ایته‌ی: قه‌یین آته‌منی اۋز دده‌مدن هم یخشی کۋره‌من. بو یخشی کۋریشیم کویاوینگیزنینگ دده‌سی بۋلغنی اوچون اېمس، بلکه اونینگ نور ایچیگه چۋمیلغنده‌ک بۋلیب کۋرینگن سیماسینی، آییم دېب خطاب قیلغنده‌گی ملایم، بېآزار و مؤثر سۋزینی یخشی کۋره‌من. اول نصیحت اوچون آغیز آچسه وجودیم اېریب کېتکنده‌ک و بیر تورلوک اوخلب حضورلنغنده‌ک. قیسقه‌سی، زینب بیلن جنجلله‌شیش نینگ اۋزی بیر حضور و جنجلدن بۋشلغچ، قه‌یین آته‌م نینگ قرشیسیغه اۋلتوریب نصیحت اېشیتیش اوندن هم یخشی حضور... سیز منیم تېلبه سۋزلریمدن اچّیغلنمنگ. اگر بو گپیم نینگ تۋغریلیغینی بیلمکچی بۋلسنگیز، تاشکند کېلینگیزده، قه‌یین آته‌م نینگ نصیحتینی اۋز قولاغینگیز بیلن اېشیتینگ-ده، اوندن کېین سۋزیمگه قیمت بېرینگ.

شو یۋسون زینب بیلن اویتسیزچه کۋب آلیشدیق، بو ایت-موشوکلیکدن بیز زېریکمه‌سک-ده، کویاوینگیزنینگ جانیدن تۋیدیره‌یازدیق. موندن بیر مونچه ایلگری اول بیز ایکّی کونداش نینگ یوزیمیزگه: «اگر شو حالده دوام اېته بېرسه‌لرینگ ایکولرینگگه هم برابر جواب بېریب قوتیله‌من!» دېدی. اونینگ بو تهدیدی ایکّیمیزگه اېمس، بلکه بیرته‌میزگه‌گینه خاص اېدی. مېن بو تهدیددن البته قۋرقمه‌دیم، اما «زینب توشونیب قالمه‌سه یخشی اېدی»، دېب قۋرقدیم. درواقع نتیجه مېن قۋرققنچه بۋلدی. زینب بو تهدیددن سۋنگ آنه‌سی نینگ اوییگه عرضله‌گن‌نما کېتیب قالدی. اولردن هم یخشیغینه دکّی یېگن بۋلسه کېره‌ک، بیر نېچه کوندن سۋنگ یاواشقینه بۋلیب

www.ezgu.org

قَیتیب کېلدی. اېندی شو واقعه‌گه ایکّی آی چمه‌سی وقت اۊتدی و لېکن آره‌میزدن جنجل چیقمه‌دی. مېن جورتّگه بعضی گپلرنی تېسکریلیککه آلیب کۊرسم هم اول چورق اېتمه‌یدیر. اونینگ بو حالی اېرسه منیم اوچون یخشی اېمس، اول ینه کۊب وقت بیزنینگ آره‌میزده تیکن بۊلماقچی...

کېله‌سی آیدن جوده بوره‌گیم اویوشه‌دیر... کېچه‌لری کۊککه قره‌ب کېله‌سی آی شو کونلرده یاروغ دنیاده بارمن می، یۊقمن می دېیمن... عایشه بوویم مرحوم بۊلمه‌غنده شو آی ایچی اۊزینگیز تاشکندگه یېتیب کېلر اېدینگیز. عزا همه وقت تاپیله‌دی دېسنگیز، قیزینگیز نینگ کۊنگلی اوچون حلی هم کېلگنینگیز یخشی. دده‌مگه منیم عرضیمنی ایتسنگیز، البته قَیترمس. مېندن دده‌مگه بېحد سلام.

کېله‌سی آیدن قۊرقه‌من... کۊریشالمه‌سک مېندن راضی بۊلینگ، دده‌م و باشقه یار و دۊسلر هم.

کوموش یازدیم. تاشکند، ۱۲۶۹ ـ اینچی ییل ۱ ـ قوس آییده».

کوموش اۊز خطیده یازغنیدېک، درحقیقت، زینب شو کېینگی کونلرده یاواشکه تارتقن، اۊن آغیزغه بیر آغیز سۊز قَیترمس، تینچکینه، ملایم‌گینه، یعنی موندن بیر ییل بورونغیچه اېدی. قه‌یین آنه طرفیدن «آپه‌نگ نینگ کۊزی یاریر وقتی یېتدی، اۊچاق‌باشی ایشلرینگنی اېندی اۊز قۊلینگغه آل!» دېب قیلینغن تکلیفنی ممنونیت بیلن قبول اېتیب، حتا آیباداق آنه‌نی هم اۊچاق‌باشی یومیشیدن خلاص اېته یازغن، اونگه فقط هولی سوپوریش، اوی ییغیش و شونگه اۊخشش میده ایشلرنی‌گینه قالدیرغن اېدی. زینب‌ده‌گی بو اۊزگریش فقط حلیگی طرف بیلن‌گینه قالمه‌ی، اېری تۊغریسیده هم شونداغ اېدی. آته بېک اۊز یانیغه کیرسه - کیردینگ می دېمس و کیرمه‌سه - کیرمه‌دینگ دېمس اېدی. اېری نینگ بعضی بیر صمیمیتی قارانغوراق معامله‌لریگه قرشی زینب هم مهملره‌ک قیلیب کولیب قۊیر اېدی.

* * *

آی توغیب، مۊلجل یقین یېتدی. مرغیلان‌دن هم آفتاب آییم نینگ یۊلغه چیقیش خبری کېلدی. لېکن کوموش‌ده معلوم آغریق باشلنغن اېدی. آغریق نینگ بیرینچی کونی کوموش هېچ کیمگه سېزدیرمه‌ی یوردی. اما ایکّینچی کون بونی باشلب آته بېک، اوندن کېین اۊزبېک آییم سېزدی. آته بېک معلوم خوف آستیده بو سِردن کیشیگه آغیز آچیش اوچون اۊزیده مجال تاپمه‌سه هم، اۊزبېک آییم درّو حسنعلی‌نی موندن آلتی آی ایلگری بېلگولنیب قۊییلغن دایه خاتینغه یوگورتیردی.

دایه کېلگندن سۊنگ ایچکری هولی اېرکک ذاتیدن تازه‌لندی. کوموش‌نی اۊقتین ـ اۊقتین آغریق اوشله‌مکده، دایه خاتین و اۊزبېک آییم اونگه اۊزلری بیلگن اودیملر بیلن یاردملشماقده اېدیلر. کېچکه تامان درد جوده کوچه‌ییب کېتدی، اۊقتین ـ اۊقتین دمبدمگه الیشندی.

تشقریده آته بېک یۊق اېدی. حسنعلی دربازه بیلن مهمانخانه آره‌سیده قۊلینی قۊلیغه ایشقب یورینیب توررر و قیته ـ قیته اختەخانه‌غه کیریب تۊریق یۊرغه نینگ او یېر، بو یېرینی سوپیرر اېدی. حاجی بۊلسه خورسند و خفه‌لیگی نامعلوم بیر قیافتده «دلایل» اۊقور اېدی، هر بېش دقیقه‌ده ایچکری تامانغه قولاق سالیب تۊختر، گاها دریچه‌دن حسنعلی‌نی چقیریب «تینچلیک می» دېب سۊرر اېدی.

اولر مسجددن شامنی اۊقوب کیرگچ، ایچکریدن آیباداق کېچلیک آلیب چیقدی. اوندن نه حسنعلی و نه حاجی آغیز آچیب حال سۊرمه‌دیلر. طعام اوستیده آته بېک نینگ یۊقلیغی هم حس اېتیلمه‌دی. سۊزلشمسدنغینه لگندن بیر مونچه چۊقیغن بۊلدیلر ـ ده، قۊل ارتیشدیلر.

- خفتن ایتیلدی می؟ - دېب سۊره‌دی حاجی.

- اېشیتمه‌دیم... چیقه بېرسک هم بۊلر، - دېدی حسنعلی. شو وقت ایچکریدن خاتینلرنینگ فوق‌العاده قیی ـ چوو تاووشلری اېشیتیلیب، ایکّیسی نینگ هم قولاقلری تیکّه‌یدی و قۊرقه ـ پیسه بیر ـ بیرلریگه قره‌شدیلر. قیی ـ چوو آره‌سیدن ضعیف ییغی تاوشی هم

www.ezgu.org

کېلیب قۆیدی... ایکّیسی بیر مونچه کولیمسیره‌ب آلدیلر، لېکن شونداغ بۆلسه هم ینه چورق اېتیب آغیز آچمه‌دیلر. آره‌دن کۆب فرصت اۆتمه‌دی، ایچکریدن آیباداق یوگوریب چیقدی و دریچه‌دن توریب «سۆیینچی!» دېدی. حاجی یانچیغینی کوله‌ی بېریب «الحمدالله» دېب قۆیدی. حسنعلی هم ایلجه‌ییب یانچیق کولشکه توتیندی و:

- اۆغول می، حلوا؟ - دېب سۆره‌دی خاتینیدن.

- اۆغول!

- بارک اللّه.

حاجی کولیمسیره‌ب قۆلیده‌غی اوچ-تۆرتته آق تنگه بیلن بیرته طلانی آیباداققه اوزه‌تدی - «تنگه‌لرنی اۆزینگ آل، طلانی دایه‌چه‌گه بېر!» دېدی. حسنعلی سۆیینچیسینی تاپشیرغندن سۆنگ دعاغه قۆل آچدی: «اللّه تعالی عمری بیلن بېرگن بۆلسین». شوندن کېین خاطرجمع بۆلغن حالده خفتنگه کېتدیلر.

آته بېک مهمانخانه‌گه یقینله‌شیشی بیلن چقه‌لاق ییغیسینی اېشیتیب اختیارسیز ایچکری هولیغه تامان بوریلدی و یۆلکده آنه‌سیغه یۆلیقدی. قارانغو بۆلسه هم اۆزبېک آییم نینگ توسیده‌گی شادلیق بېلگولری آچیق کۆرینیب تورر اېدی:

- اۆغول مبارک بۆلسون، باله‌م!

- اۆزی تېتیک می؟

- تېتیک!

- آلدیغه کیره‌ی می؟

- یۆق، - دېدی اۆزبېک آییم، - چِلّه‌لیک اویگه کېچه‌سی کۆچه‌دن کېلیب کیریش یخشی اېمس... ایچکری کیرسنگ تۆغری زینب نینگ آلدیغه بار. دده‌نگ شونده می؟

- اۆزی؟..

- اۆزی یخشی، خاطرجمع بۆل، - دېدی اۆزبېک آییم، آرقه‌سیغه قَیتدی. آته بېک کېتیگه بوریلیب تشقری یۆلکدن کیرگوچی دده‌سی بیلن حسنعلی شرفه‌سینی آلدی و اۆیلنیب تۆخته‌دی. اینیقسه حاضرگی پیتده دده‌سی بیلن تۆقنه‌شیش اونینگ اوچون بیر آز اۆنگغه‌یسیزراق تویولگن اېدی. شو یۆسون بیر مونچه وقت یۆلکده توریب، سۆنگره ایچکریگه تامان یوردی. زینب نینگ اوییگه اۆتر اېکن، بیر نېچه قَیته کوموش یاتقن اوی طرفکه قره‌ب آلدی.

- اۆغول مبارک بۆلسین!

زینب اېرینی شو سۆز بیلن کولیب قرشیله‌دی، آته بېک هم کولیمسیره‌ب «قوتلوغ بۆلسین!» دېب قۆیدی. اۆلتورگندن کېین زینب اۆزیچه کولیندی:

- حلیگی... - دېدی. «حلیگی» دن کېین ایته‌دیرگن جمله‌سینی اونوتیب قۆیدی می یا که اۆیلب قالدی می، نیمه بۆلسه هم ایتالمه‌دی. آته بېک اونینگ آغزینی کولیمسیره‌گن حالده بیر آز کوتیب «خۆش، حلیگی...؟» دېب سۆره‌دی.

- حلیگی...

- اویاغی؟

- آتی قورسین... هه، ایتکندېک، آشینگیزنی یېیسیز می؟

- یېیمن.

- ساویب قالمه‌غن بۆلسه - شو.

آته بېک اېرته‌دن بېری هېچ نرسه یېمب اېدی.

www.ezgu.org

- قنداغ بۆلسه هم، - دېدی.

حاضر زینب نینگ چهرەسی آچیقراق کۆرینسه هم، اما بو آچیق چهره نینگ ضمیریده اونی جدّیراق مشغول قیلغن ینه بیر گپ باردېک، یعنی کۆرینیشدن شاشقنلیق و یا شونینگ سینگری بیر حال اونینگ شو آچیق چهرەسی آستیغه یشیرینغندېک ایدی. زینب نینگ اۆن بېش دقیقەلیق معاملەسیده آته بېک یوقاریغی کبی «اېسدن چیقریش» حالتیگه بیر نېچه قَیته اوچرەدی و آخرده سۆرەماققه مجبور بۆلدی:

- نېگه حالینگیز پریشان؟

زینب کولدی:

- نېگه پریشان بۆلسین.

- منیم کۆزیمگه پریشان کۆرینه‌سیز.

- تۆغری، - دېدی زینب، - قۆرقدیم...

- نیمەدن قۆرقدینگیز؟

- توغیشدن...

- قیینلدی می؟

- قیینه‌لیش هم گپ می، - دېدی زینب، - اۆز کۆزینگیز بیلن کۆرمەگنینگیز اوچون ایشانمه‌یسیز.

- آییم مونداغ دېمەگن ایدی-کو؟

- سیزدن یشیرغنلر.

آته بېک نینگ یورەگی جوده اویوشیب کېتدی. حتا کونداشینی پریشانِ خاطر قیلغن بو گپ آته بېک‌که قنداغ تأثیر قیلیشی کۆب تفصیلگه محتاج ایمس. بو تۆغریده زینب‌که ینه سوال تشلب تفصیلات آلیشدن قۆرقدی، هم اوزاق اۆلتورالمەدی. چایینی نریدن-بېری ایچیب، اۆروننی تۆشەتیب یاتدی. زینب شمعنی اۆچیردی. حلی یاتماققه وقت اېرته ایدی - زینب کوموش‌لیک اویگه - خاتینلر آلدیغه چیقیب کېتدی.

آته بېک اوخلش اوچون یاتقن بۆلسه هم حلیگی گپ اونی کۆز یومدیرمەی قۆیدی، اۆنگ، سۆل، چلقنچه یاتیب باقر ایدی. لېکن زینب نینگ «قیینه‌لیش هم گپ می؟» جمله‌سی قولاغی آستیدن کېتمس ایدی... کوموش نینگ اوییدن کېتی اوزیلمەی کېلیب تورغن خاتینلرنینگ غۆنغیر-غۆنغیری هم اونینگ اویقوسیغه خلل بېرر و آره-چاره گودک نینگ ییغله‌غن تاوشی هم اېشیتیلر ایدی. بو معصوم تاووشقه قرشی اونده بیر خیل یقینلیق - آته‌لیق حسّی قۆزغلغندېک بۆلسه هم، اما باشقه قاره خَیاللر ایچیده تېز یۆقالور ایدی. شو یۆسون ایویر-جیویر، اچّیغ و چوچوک حالت ایچیده اوخلب کېتدی. بیر-ایکّی کون میانه‌سیده‌گی کېچینمه‌لر تورلیک رنگ بیلن اونینگ اویقولیق دماغیده عکسلنه باشله‌دیلر... چۆچیب اویغاندی... یانیده کوموش... زینب یۆق ایدی. اویقولیق کۆزی بیلن نریگی اویگه قولاق سالدی، هنوز بایەغی تاووشنی اېشیتدی و اۆنگ یانینی باسیب کۆرپەگه بورکندی، موندن کېین تینچ اوخلب کېتدی...

توش کۆرر ایدی: «چمنده گللر آچیلغن ایمیش... بو گلشن اونینگ اۆزینیکی ایمیش... اول رنگا-رنگ چېچکلردن کۆزینی آلالمس ایمیش. تېوره‌ککه کېلگن یاودن خوف بار ایمیش... خنجرینی اوشلب یاوغه قرشی چیقغن ایمیش... یاو قاچقن ایمیش...

یاو آره‌سیده آنه‌سی هم بار، آته‌سی هم کۆرینر ایمیش... قَیتیب چمنگه کیرسه بیر سیگیر گلنی باسیب، ینچیب اۆتلب یورغن ایمیش... بو حالدن اۆزینی اونوتکن و قۆلیده‌غی خنجری بیلن سیگیرگه یوگیرگن ایمیش... سیگیر ایمس - سریق ساچلیک البستی ایمیش...

www.ezgu.org

درمانسیزلنغن و خنجری قۉلیدن توشکن ایمیش... دنیانی قارانغولیق باسقن ایمیش...» چۉچیب اویغاندی و اۉز یانیده اوخلب یاتقن زینب‌نی کۉردی. حلیگی باسینقیره‌شدن یوره‌گی گوپ-گوپ اورر و وجودینی تیر باسقن ایدی. سیکین گینه اۉنگ یانیغه اغدریلیب هولی تامانغه قره‌ب یاتدی. اونینگ اغدریلیشی بیلن زینب نینگ کۉزی آهسته‌غینه آچیلیب ینه یاپیلدی.

وقت سحرگه یقین، تیوره‌کده‌گی خۉرازلر کیتمه-کیت قیچقیرر ایدیلر. یقین آره‌ده‌غی آبجواز پایکۉپی نینگ ضربی ییرنی سیلکیتیب-سیلکیتیب تۉلقین بیرر ایدی. نریگی اویده یانیب یاتقن شمع نوری دریچه تیرقیشیدن میلت-میلت کۉزگه ایلینور، اما شیپ ایتکن تاووش ایشیتیلمس ایدی. اول قَیتیب اوخله‌یالمه‌دی. کوموش نینگ کیچه‌گی قیینه‌لیشی تۉغریسیده خَیاللنیب کیتدی. صبح اذانی ایتیلیب، سیکین-سیکین تانگ یاریب باردی، محله مسجدیدن هم اذان تاوشی کیلگچ، اول طهارت آلماق اوچون قۉزغلدی.

کوموش نینگ یانیغه کیریش قوله‌ی بۉلسین، دیب نانیشته‌نی زینب نینگ اوییده قیلدی.

اۉزبیک آییم طرفیدن کیریش اوچون رخصت بیریلگن ایدی. چایدن کیین دایه‌چه کوموش یانیدن بیر آز وقتغه چیقیب توردی. تۉرگه کوموش یاتقیزیلغن، اونینگ آیاغ تامانیده اۉزبیک آییم چقه‌لاقنی کۉتریب اۉلتورگن ایدی. آته بیک کیرگنده اۉزی نینگ سینیقغن یوزی، ایچکریگه باتینقیره‌غن کۉزی بیلن کوموش ایلجه‌ییب اونگه قره‌دی. آته بیک توتیلینقیره‌ب، «مبارک بۉلسین!» دیدی. کوموش جواب اۉرنیگه اویه‌لیب یوزینی کۉرپه‌گه یشیردی. اۉزبیک آییم:

- بیرگنگه قوللیق بۉلسین، اۉلتور، - دیدی.

آته بیک کوموش نینگ باش تامانیغه اۉلتوردی. اۉزبیک آییم فاتحه اۉقودی. سۉنگره چقه‌لاقنی آته بیک‌که یقینلشدیریب، - تایچاغیم نینگ کۉرمنه‌سینی چیقر، دده‌سی. - آته بیک قیزریب باله‌غه قره‌دی، کوموش یوزینی ینه کۉرپه‌گه یشیریب آلدی.

- اۉزینگیز توزیک میسیز؟

- شکر...

- قیینه‌لیبسیز، دیب ایشیتدیم...

- توغماق هزل می سینگه، - دیدی اۉزبیک آییم.

کوموش آته بیک‌نی اۉزیگه ایمله‌دی و قولاغیغه شیویرله‌دی: «سیزنینگ گناهینگیزگه...»

- خۉراک قیلدینگیز می؟

اۉزبیک آییم:

- کیچه‌دن بیری ایچیگه ایسّیغ کیرگنی یۉق. زینب‌که ایته‌ی سوتلیک اتله قیلیب بیرسین، - دیدی.

- البته! - دیدی آته بیک و آنه‌سیغه بیر طلا سۉیینچی بیرگندن سۉنگ خاطرجمعلیک بیلن اویدن چیقدی.

توشلیکدن کیین آته بیک مهمانخانه‌ده کتاب مطالعه قیلور، دهلیزده حسنعلی اوزیلگن آت اسبابلرینی اولب تیکر، حاجی مسجدگه می، باشقه‌غه می کیتکن ایدی. شو وقت ایچکریدن آیاداق چیقیب آته بیک یانیغه کیلدی:

- بیک، سیز اویگه کیریب چیقر ایمیشسیز، - دیدی.

آته بیک کتابنی بیلگولوک قیلیب یاپدی:

- تینچلیک می؟

- تینچلیک... درّو کیرینگ-چی!

آته بیک آیاداق بیلن کیتمه-کیت ایچکریگه کیردی. زینب رنگی اۉچکن حالده کوموش نینگ اوییدن چیقیب کیلر ایدی.

- نیمه گپ؟ - دیب اوندن سۉره‌دی آته بیک.

- بیلمه‌دیم، - دیدی، - آپه‌م کۉنگیللری اَینب قوسیپتیلر...

www.ezgu.org

آته بېک اېشیک یانیغه کېلگندن سؤنگ اویدن بیر نېچه خاتین پرنجی یاپینیب چیقدیلر ـ ده، اول اویگه کیردی. اؤزبېک آییم جام اوشلهغن، کوموش جامگه اؤقچیب قوسر اېدی.

- نیمه بؤلدی؟

کوموش جواب بېرالمهدی.

- بیلمهدیم... بایهتدن بېری تؤختاوسیز قوسیهپتی، - دېدی اؤزبېک آییم. قوسیب چرچهغن کوموش حالسیزلنیب باشینی یاستیققه تشلهدی. اؤقچیب یاشلنغن کؤزلری بیلن اېریگه قرهب آلدی.

- یاقمهیدیرغن خؤراک یېرگنسیز.

- یاقمهیدیرغن هېچ نرسه یېگنی یؤق، - دېدی آنهسی، - اؤشه اتلهدن باشقه خؤراک قیلمهدی. اوندن هم یریم کاسهگینه ایچدی. قالغنی انه تاقچهده...

اؤزبېک آییم نینگ گپی توگهمسدن کوموش ینه جامگه اینتیلدی. آته بېک اونینگ باشینی توتدی.

- طبیب ایتدیرهی می؟

- ایتدیر. منیم هم کؤنگلیمگه شو کېلیب تورگن اېدی.

آته بېک کوموش نینگ قوسوغی بیتکونچه توردی ـ ده، سؤنگره یوگوریب تشقریغه چیقدی.

حسنعلی هنوز بایهغی ایشده اېدی.

- آته، سیز یوگوریب طبیبگه بارینگ ـ چی!

حسنعلی ایشینی تشلهدی:

- نیمه گپ؟

- کېلینینگیز بایهدن بېری قوسر اېمیش.

حسنعلی طبیبگه یوگوردی. آته بېک قَیتیب اویگه کیردی. چقهلاقنی زینب کؤترگن، کوموش همان قوسماقده... کوموش حالسیزلنیب اؤزینی یاستیققه آلدی. قباق آستلری کؤکرگن، یانیغه کېلگن آته بېککه هم قرهماققه مجالسیز اېدی.

- توزیک میسیز؟

- کؤنگلیم.

آته بېک نینگ همه بدنی تیترهب کېتدی، شونداغ بؤلسه هم اؤزینی قتّیغ اوشلهدی:

- قتیق ایچیریب کؤردینگیز می؟ - دېدی آنهسیغه.

- یؤق.

- قتیق بویورینگ!

آیباداق قتیق کېلتیرگونچه کوموش ینه جامگه اینتیلدی. بیر ـ ایکّی اؤقچیب قوسقندن کېین، آته بېک نینگ قؤلیدهغی سوو بیلن آغزینی چهیدی و پیالهدهگی قتیقدن بیر ـ ایکّی هؤپلب، اؤزینی یاستیققه تشلهدی. حرارتی کوچلیک، یورهک اوریشی فوق العاده تېز اېدی.

آته بېک اونینگ منگلهیینی قؤلی بیلن باسیب اوشلهگن اېدی، بیر آز تینچیگندېک بؤلدی. اؤزبېک آییم بورچکده باله کؤتریب اؤلتورگن زینبدن چقهلاقنی آلیب، اونی جامنی تؤکیب کېلیشکه بویوردی. آته بېکنی منگلهییده تورغن قؤلی قیزیب کېتیب، ایکّینچی قؤلینی المشدیریشغه مجبور بؤلدی. منگلهییده ساووقلیق حس اېتیب کوموش کؤزینی آچدی.

- کؤنگلینگیز باسیلدی می؟

www.ezgu.org

كوموش جواب اۋرنيده ياستيقدن قۋزغلدی. جام يۋق ايدی. آته بېک شاشيب تاقچه‌ده‌غی ختايی نارين تباقنی آلدی. كوموش قوسدی. بو گل قوسوق بايه‌غی قتيق اره‌لش كۋكيمتيل و سرغيمتيل نرسه‌لر ايدی. آغزينی چه‌يغندن كېين آته بېک قتيقنی تكليف قيلغن ايدی، ايچمه‌دی و اۋزينی ياستيققه آتدی...

طبيب كېلدی خبرينی اېشيتيب، آته بېک جانلنغندېک بۋلدی. اوی اېشيگيگه جام كۋتريب كېلگن زينب كېينيگه قَيتدی. اۋزبېک آييم هم چقه‌لاقنی كۋتريب اويدن چيقدی.

آته بېک طبيب نينگ حرمتيگه توريشنی اونوتيب كوموش نينگ منگله‌يينی باسقنچه اۋلتورر ايدی. طبيب آته بېک‌دن واقعه‌نی سۋره‌ب بيلگندن سۋنگ كوموش نينگ تاميرينی كۋريب لبينی تيشلب قالدی و تباقده‌غی قوسوقنی هيدلب قره‌دی:

- بو كون نيمه خۋراک قيلغن ايكن؟

- اتله.

- اۋشه طعامدن بير آز قالغنی بار ميكين؟

- بار! - دېدی آته بېک و بايه آنه‌سی كۋرستگن جايدن كاسه‌نی آليب طبيب قۋليغه بېردی. طبيب كاسه‌دن برماغيغه بير آز اېلشديريب يله‌دی و درّو توفلب تشله‌دی.

- زهر ايچيبتی!

آته بېک سپچيب كېتدی، توسی قۋرقونچ حالگه كيرگن ايدی...

- بېكار گپ!

طبيب آته بېک نينگ حاضرگی حالتيدن دهشتكه كېلدی...

- مېن حاضر دفعی اوچون دارو يوباره‌من، - دېدی و قۋزغلدی. آته بېک هم اونينگ بيلن بيرگه‌لشيب اۋرنيدن توردی:

- زهرنی كيم بېره‌دی؟

نيمه دېييشكه هم حيران طبيب:

- من... من... اۋزينگيز اۋيلب كۋرينگ-چی... من درّو دارو يوباره‌ی، درّو ايچيرينگ، توزيک می؟ - دېدی.

- بيلديم، بيلديم! - دېدی بې‌چاره آته بېک. - زينب، زينب، زينب... جلَب! يوبارينگ، يوبارينگ، درّو يوبارينگ!

طبيب كېتدی، آته بېک تېلبه‌لرچه يوگوريب كوموش نينگ باشيغه كېلدی، يوزينی آچيب منگله‌يينی باسدی و اۋپدی... كوموش كۋزينی آچيب كوچ بيلن سۋل قۋلينی اېری نينگ يېلكه‌سيگه تشله‌دی... قۋليده چقه‌لاق بيلن اۋزبېک آييم كيردی.

- زينب‌نی چقير، زينب‌نی!

اۋزبېک آييم طبيب سۋزيدن خبردار ايدی:

- زينب! زينب!

زينب يوگوريب اويگه كيردی. توسی مُرده‌دېک آقرغن ايدی. آته بېک كوموش‌نی قۋييب بېرده‌گی اتله‌نی آلدی:

- ايچ مونی، ايچ جلَب!

زينب آرقه‌غه تيسلندی... آته بېک كاسه‌نی اونگه آتدی... زينب نينگ كيمی اتله بيلن بېلندی. شونينگ اوستيگه دهليزدن يوسف بېک حاجی كۋريندی.

- كېت جلَب، كېت! طلاقسن، طلاق!

«طلاق» سۋزينی اېشيتكن كوموش نينگ كۋزی يرق اېتيب آچيليب، ينه يوميلدی... حاجی واقعه‌نی طبيبدن اېشيتكن، شونينگ اوچون حاضرگی فاجعه صحنه‌سيدن عجبلنيب تورمه‌دی.

www.ezgu.org

- چیق، زینب، چیق! - دېدی اول هم، - لعنت سېندېک خاتینغه!

زینب چېتلنیب اویدن چیقدی... حاجی کوموش نینگ باشیغه کېلیب اۋلتوردی. آته بېک و آنه‌سی آیاغ اوستیده اېدیلر، کوموش نینگ کۆزی یومیق، ساچلری یوزی اوستیده پریشان اېدی.

حاجی اۋز قۆلی بیلن ساچلرنی توزه‌تیب کوموش نینگ کۆکیمتیل تاولنغن یوزینی کۆردی و منگله‌یینی باسدی...

- آییم... آییم!.. - دېدی حاجی. کوموش کۆزینی آچیب بې‌سرانجام اونگه نظر تشله‌دی و تنیب... قۆزغلماقچی بۆلدی.

- قۆزغلمنگ، آییم... قۆزغلمنگ!

کوموش نینگ کۆز یاشیسی چکّه‌سیدن آقیب توشدی... حاجی هم اۋزینی تۆخته‌تالمه‌ی، کوموش نینگ یاشینی ارتیب، باشینی سیله‌دی:

- خدا شفا بېرر، باله‌م!

کوموش جامگه قۆزغلدی، آته بېک کېلیب قۆلتیقله‌دی، حاجی هم اونینگ باشینی توتدی... بو گل قوسوق قانغه ایلنگن اېدی، بورنیدن هم بیر نېچه تامچی قان آقدی... قوسوب یاتغچ، کۆزی یرقیلّب آچیلیب کېتدی و تېوره‌گیگه بې‌طاقت قره‌ندی:

- آیی... دده... - سۆنگره، - بېگیم، - دېب اینگره‌ندی... اېری نینگ یوزینی یوزیگه قۆیدی، اویلغن‌سومان کۆزینی یومدی...

* * *

اېرته‌سی کون دفن مراسمی بۆلدی. جنازه‌غه تاشکند نینگ هر بیر محله‌سیدن دېیرلیک کیشیلر اشتراک قیلدی. فقط مقتول نینگ اېنگ یقینلریغینه بو طنطنه‌گه یېتیب کېلالمه‌دیلر.

بې‌چاره آنه، بې‌چاره آته!..

اوچونچی کون اولر هم کېلیب یېتدیلر... اولرنینگ حاضرگی حالینی تصویر اېتیش ممکن می؟!

یېتّینچی کون ختمِ قرآن قیلینیب خلقغه آش بېریلدی و شو مناسبت بیلن چقه‌لاققه «یادگاربېک» دېب اسم قۆییلدی.

کوموش نینگ یقینلریغینه اېمس، بلکه فاجیعه‌دن خبردار بۆلغن شهرنینگ کتّه-کیچیگی زینب‌که بېریله‌دیرگن جزانی اېرته-کېچ کوتمکده اېدیلر. بیراق فاجعه نینگ اۋنینچی کونلریده زینب نینگ جنّی بۆلیب، آچیق کۆیی کۆچه‌ده یورگن خبری و آغه‌سی تامانیدن اوشلنیب کیشنگه سالینغن ماجراسی اېشیتیلدی. زینب نینگ جنونی قاضیلر و طبیبلر طرفیدن هم تصدیق اېتیلگچ، اونینگ اوستیده‌گی جزا کۆتریلدی. درحقیقت، عقلدن آزیب کۆچه‌لرده آچیق کېزیش و کیشنگه توشیش نینگ اۋزی هم زینب اوچون کیچکینه جزا حسابلنمس اېدی.

فاجعه نینگ ییگیرمنچی کونیده ینه ختمِ قرآن قیلینیب، بوتون یورتکه آش بېریلگندن سۆنگ، بې‌چاره بال و پریدن اَیریلغنلر مرغیلان‌غه قَیتیش حرکتیگه توشدیلر.

یادگاربېک هم آفتاب آییم نینگ قوچاغیده کېتمکچی، اونینگ آلیب کېتیلیشیگه قرشی هېچ کیم یۆق اېدی.

اېنگ کېینگی وداعله‌شیش کونی یېتدی. آته بېک، قوتیدار و آفتاب آییم (...) قبرستانی نینگ ایکّی توپ قوریغن چِنار یاغاچی آره‌سیغه تورغوزیلغن ینگی خشتین سغنه قرشیسیده تۆخته‌دیلر. سغنه نینگ اۋنگ باشیده‌غی تاشدن اۋییب یسلغن لوحه کۆزگه چقیلیب توررر اېدی:

لا الهِ الااللهُ محمدُ رسول‌الله

هذالمرقدِ المنورةُ الاالمظلومةِالمشهودةِالمغفُورةِ

کوموش بی‌بی بنتِ میرزا کریم مرغیلاني، تاریخِ تولدی ۱۲۴۸.

www.ezgu.org

وفاتی ۱۲٦۹-ییل هجري، جمادیالاول.

بو لوحه بیر دلپارهدن حسن صنمیگه یادگار دیر.

بونده مدفون کونداش بلاسی نینگ نمایان بیر قربانی دیر.

ایا چرخ، اېتدینگ آرتوق جبر بنیاد،

کۉزیم یاشلیغ، تیلیمده قالدی فریاد.

حیاتیم لالهزاریدین اَیوردینگ،

یاقیب جانیم، کولیم کۉککه ساووردینگ.

بېچاره آنه چیدالمهدی، قبرنی قوچاغلب اوواس تارتدی. آته بېک هم قبر یانیغه تیز چۉکیب، کۉز یاشیسی بیلن توپراقنی لای قیله بېردی... قوتیدار لوحه قرشیسیده اېدی. لوحهنی اۉقوب چیقگندن کېین اول هم پیق-پیق ییغلب یوباردی. یریم ساعت چمهسی شول حالده قالدیلر.

قرآن اۉقوشغه هېچ کیمده مجال یۉق اېدی.

قرشیدهغی بناگه یوسف بېک حاجی طرفیدن قۉییلغن قاری بولرنینگ حالیگه توشوندی.

سېکین-سېکین قاریخانهدن چیقیب کېلدی و نریده اۉلتوریب قرآن اۉقودی. آفتاب آییم نینگ نالهسی باسیلسه هم، لېکن کۉز یاشیسی تییلمهدی. بیر اولگونه اېمس، اناولر هم شو حالده اېدیلر. فاتحه تارتیلغندن سۉنگ قوتیدار و آفتاب آییم قاریغه پول بېردیلر. قاری کېتکندن کېین هر قَیسیلری اۉزلرینی باسیب علیحده-علیحده قرآن اۉقوب بغیشلهدیلر، سۉنگره آهسته-آهسته یۉل آلیب قبر بیلن وداعلشدیلر. گۉیا کوموش «مېندن راضی بۉلینگ!..» دېب آنهسیغه خطاب قیلر، آفتاب آییم آرقهسیغه قرهی-قرهی ییغلب کېلر اېدی...

آته بېک اولرنی اویگه قۉییب، قبر یانیغه کېلدی و تونی بیلن شونده قالدی. اېرته بیلن حسنعلی ارابهنی قۉشیب تیارلهغن، میده-چویده ارابهگه تشیلر اېدی. اېنگ کېینده آفتاب آییم کوموش نینگ کییملری بیلن یادگاربېکنی کۉتریب چیقدی، کېینراق یوسف بېک حاجی بیلن قوتیدار کۉریندیلر. قوتیدار وداعلشیب ارابهگه چیقغنده کۉچه طرفدن آته بېک کېله بېردی، کېلیب آت نینگ جیلاوینی اوشلهدی و آت اوستیگه مینگن حسنعلیگه - «توشینگ آتدن!» دېدی. حسنعلی آتدن توشدی. آته بېک ایرغیب آتقه میندی و قوتیداردن سۉرهدی:

- آتنی هَیدهی می؟

قوتیدار بیلن حاجی توشونیشالمهی بیر-بیرلریگه قرهشدیلر. یۉلکده تورگن اۉزبېک آییم دربازهدن مۉرهلب قۉیدی. قوتیدار ایندهمهگنی اوچون آته بېک اۉزیچه آتنی هَیدهب یوباردی.

- خیر!

- خۉش!

مرغیلانغه جۉنهیدیرغن حسنعلی گنگیب کۉچه نینگ اۉرتهسیدن حاجیغه قرهدی. حاجی یۉلکدهگی آییمغه بیر آستیدن کۉز قیرینی تشلهدی... آته بېک آرتیغه قرهمسدن ارابهنی هیدر اېدی...

۱۷. خاتمه

www.ezgu.org

بیر ییلدن سۉنگ آته بېک اوسته علیم بیلن بیرگه تاشکند کېلدی. حاجی و اۉزبېک آییم آغیز آچیب اوندن رنجیی آلمه‌دیلر. اول مهمانلر کبی ایدی. نه آته‌سی و نه آنه‌سی بیلن آچیلیب سۉزلشمه‌دی. اوسته علیم بیلن بیر هفته چمه‌سی تاشکندده توریب اېنگ سۉنگغی کېچ یالغیز کۉیی کوموش قبری یانیده بۉلدی. کېچه آیدین، قبرستان تیب-تینچ، اوزاغراقدن قرآن تاوشی اېشیتیلر ایدی. ایکّی توب چِنار بوتاقلریده قۉنیب اۉلتورگن اوچ-تۉرتته بایقوشلر، قبر یانیغه تیزلنگن آته بېک و یوقاری، قوییی دۉمبه‌یگن قبرلر بو تلاوتکه سامع کبی ایدیلر. قرآن آیتلری قبرستان ایچیگه آغیر آهنگده آقر ایدی. قبر یانیغه تیز چۉککن ییگیت نینگ کۉز یاشلری هم قرآن آیتلریگه قۉشیلیشیب آقر ایدی.

بیرر ساعتدن کېین تلاوت تۉختلدی. آته بېک حالسیزلنیب آیاغ اوزره توردی و آرقه‌سیده‌غی یریم یلنغاچ کۉله‌گه‌نی کۉریب بیر نېچه قدم قبر تامانغه تیسلندی... کۉله‌گه یلینغن سومال اونگه یقین یوریب کېلدی...

- کیم بو؟

- مېن کوموش! ..

آته بېک تاووش ایگه‌سینی تنیدی. بو مجنونه زینب ایدی.

- کېت موندن!

- مېن کوموش! - دېدی ینه زینب، اما کېتمه‌ی علاجی قالمه‌دی. زېرا که دنیاده‌غی اېنگ یقین کیشیسی اونگه «کېت!» امرینی بېرگن ایدی. زینب آرقه‌سیغه قره‌ی-قره‌ی آته بېک‌دن اوزاقلشدی. آته بېک قَیتیب اونگه قره‌مه‌دی، قبر یانیغه تیز چۉکدی...

اېرته‌سی کون اۉزبېک آییم ییغله‌ی-ییغله‌ی یادگاربېک اوچون تیکدیرگن کییملرینی اۉغلیغه تاپشیردی. آته بېک اوسته علیم بیلن بیرگه مرغیلان‌غه جۉنه‌دی. بوندن سۉنگ آته بېک تاشکندگه قَیتیب کېلمه‌دی، بیر نېچه قَیته اۉزبېک آییم نینگ اۉزی مرغیلان باریب کېلدی.

۱۲۷۷-نچی ییل نینگ کوز کېزلریده بۉلسه کېرەک، یوسف بېک حاجی قناعت‌شادن بیر خط آلدی. قناعت‌شا اولیا آته‌دن یازر ایدی.

«اۉغلینگیز آته بېک ینه بیر کیشی بیلن بیزنینگ قۉشونده ایدی. آلماتا اوستیده‌گی اۉروس بیلن تۉقونیشمه‌میزده بیرینچی صفیمیزنی شو ایکّی ییگیت آلدی و قهرمانانه اوروشیب شهید بۉلدی. مېن اۉز قۉلیم بیلن ایکّیسینی دفن اېتدیم...»

یوسف بېک حاجی ختمِ قرآن قیلیب یورتکه آش بېردی، اۉزبېک آییم قاره کییب تعزیه آچدی.

بیتدی

یازغوچیدن

کېینگی مرغیلان باریشیمده یقین اۉرتاقلردن یادگاربېک تۉغریسینی سوریشتیریب بیلدیم: یادگاربېک اوشبو عصرنینگ اۉن تۉقّیز و ییگیرمنچی آچلیق ییللری میانه‌سیده وفات قیلیب، اوندن ایکّی اۉغول قالیبدیر. اۉغوللریدن بیرته‌سی بو کونده مرغیلان نینگ مسوول ایشچیلریدن بۉلیب، ایکّینچیسی فرغانه باسمه‌چیلری آره‌سیده اېکن. بو کونده نام و نشانسیز، اۉلوک-تیریگی معلوم اېمس، دېیدیلر.

www.ezgu.org